Kognitivnolingvistički pristup sintaktičko-semantičkomu opisu osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku

Burić, Helena

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:465456

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Helena Burić

KOGNITIVNOLINGVISTIČKI PRISTUP SINTAKTIČKO-SEMANTIČKOMU OPISU OSJETILNIH GLAGOLA U HRVATSKOME JEZIKU

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Helena Burić

KOGNITIVNOLINGVISTIČKI PRISTUP SINTAKTIČKO-SEMANTIČKOMU OPISU OSJETILNIH GLAGOLA U HRVATSKOME JEZIKU

DOKTORSKI RAD

MENTOR:

prof. dr. sc. Branimir Belaj

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Faculty of Humanities and Social Sciences

Helena Burić

COGNITIVE-LINGUISTIC APPROACH TO SYNTACTIC-SEMANTIC DESCRIPTION OF SENSORY VERBS IN CROATIAN

DOCTORAL THESIS

SUPERVISOR:

Branimir Belaj, PhD, Full Professor

Zagreb, 2021.

O MENTORU

Branimir Belaj rođen je u Osijeku 7. kolovoza 1973. Studij hrvatskoga jezika i književnosti upisao je akademske 1992./1993. godine na Pedagoškom fakultetu u Osijeku, gdje je i diplomirao 1996. godine. *Poslijediplomski studij lingvistike* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je 1997. g., gdje je 2001. godine obranio doktorsku disertaciju pod naslovom *Gramatički i leksički pasiv u hrvatskom standardnom jeziku.* Godine 1998. izabran je na Filozofskom fakultetu u Osijeku u zvanje mlađega asistenta, 2001. godine u zvanje višega asistenta, 2004. g. u zvanje docenta, 2008. g. u zvanje izvanrednoga profesora 2013. g. u zvanje redovitoga profesora, a 2018. g. u zvanje redovitoga profesora u trajnom zvanju. Trenutno je na Filozofskome fakultetu u Osijeku nositelj kolegija *Osnove jezične kulture*, *Kognitivna lingvistika*, *Hrvatski jezik za prevoditelje 1 i 2* i *Suvremene lingvističke teorije*. Na *Poslijediplomskom doktorskom studiju* „*Jezikoslovlje*“ Filozofskoga fakulteta u Osijeku bio je nositelj kolegija *Europski strukturalizam*, *Kognitivna lingvistika* i *Fonologija*. Kao gost predavač sudjelovao je u izvođenju *Poslijediplomskoga doktorskog studija kroatistike* na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, a trenutno na istom Fakultetu sudjeluje u izvođenju *Poslijediplomskoga doktorskog studija* „*Hrvatska filologija u interkulturnom kontekstu*“. Sudjelovao je kao izlagač na tridesetak domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova, a kao suradnik na trima projektima: *Kognitivnolingvistički pristup polisemiji u hrvatskom i drugim jezicima*, *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje* i *Sintaktička i semantička analiza dopuna i dodataka u hrvatskom jeziku*. Do sada je objavio pedesetak znanstvenih radova u međunarodnim i domaćim publikacijama te pet knjiga – *Pasivna rečenica* (2004), *Jezik, prostor i konceptualizacija – shematična značenja hrvatskih glagolskih prefikasa* (2008), *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, Knjiga prva, Imenska sintagma i sintaksa padeža* (2014), *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, Knjiga druga, Sintaksa jednostavne rečenice* (2017) i *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, Knjiga treća, Sintaksa složene rečenice* (2020). Recenzirao je šezdesetak članaka za časopise *Suvremena lingvistika*, *Jezikoslovlje*, *Fluminensia*, *Raprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, *Slovo*, *Croatica et Slavica Iadertina*, *Lingua* i *Languages in Contrast* te desetak knjiga. Temeljna su mu područja interesa kognitivna lingvistika (s naglaskom na konstrukcijskim pristupima gramatici), teorijska lingvistika, povijest lingvistike i sociolingvistika. Član je *Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku* (HDPL), *Međunarodnoga društva kognitivnih lingvista za slavenske jezike* (SCLA) i *Europskog lingvističkog društva* (SLE). Također je i član Uredništva časopisa *Jezikoslovlje* i *Bosnistika+*. Dobitnik je godišnje nagrade za znanstveni rad Filozofskoga fakulteta Osijek za 2016. godinu te nagrade za izvrsnost u znanosti Filozofskoga fakulteta Osijek 2021. godine.

ZAHVALE

Na prvome mjestu želim izraziti duboku zahvalnost mentoru prof. dr. sc. Branimiru Belaju, koji mi je prije nešto više od tri godine, kada sam mu se prvi put obratila s molbom da mi bude mentor tijekom izrade doktorske disertacije, ukazao povjerenje i dao priliku za suradnju. Zahvaljujem mu na podršci, pristupačnosti i brzini kojom je pregledavao stranice i stranice teksta koje sam mu kroz proteklih nekoliko godina poslala, a najviše od svega želim mu zahvaliti na njegovu vlastitome iznimnom radu u području kognitivne lingvistike, čime je neizmjerno pridonio nastanku ove disertacije, a kao znanstvenik zadobio moje iskreno i duboko poštovanje.

Zahvaljujem i svojim roditeljima, Smiljanki i Josipu, koji su uvijek bili čvrsta i postojana potpora u svemu što sam ikada radila, pa tako i tijekom pisanja ovoga rada.

Na kraju zahvaljujem svojim nećacima Marjanu i Luki te svojim prijateljima, posebice Lidiji, jer su stoički podnosili moje promjene raspoloženja, beskonačne jadikovke te lamentiranja na temu kognitivne gramatike i pritom se ponašali kao da je sve to zajedno i njima najvažnija stvar na svijetu.

SAŽETAK

Tema je ovoga rada sintaktičko-semantički opis osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku, a teorijske postavke oslanjaju se na načela kognitivnolingvističkih pristupa gramatičkomu opisu, posebno na kognitivnu gramatiku Ronalda Langackera (1987, 1991, 1999, 2000, 2001, 2013 itd.) kao središnju teoriju.

Jedna je od temeljnih ideja kognitivnolingvističkih pristupa gramatičkomu opisu općenito ideja *utjelovljenja* (engl. *embodiment*), odnosno ideja da način na koji ostvarujemo interakciju sa svijetom koji nas okružuje utječe na način na koji konstruiramo i razumijevamo značenja. Značenje je konceptualizacija, a ta konceptualizacija može uključiti sve vrste fizičkih i nefizičkih entiteta, materijalni svijet, ali i osjetilna, kinestetička, intelektualna, emocionalna i ostala umna iskustva. Značenja dakle ne postoje sama po sebi, već uključuju cjelokupno govornikovo znanje, i jezično i enciklopedijsko, a temelji se na ljudskim kognitivnim sposobnostima. Budući da kontakt između vlastitoga fizičkog tijela i svijeta koji nas okružuje uspostavljamo upravo pomoću osjetila, a informacije koje njima primamo obrađujemo i smisao im dajemo pomoću različitih umnih kognitivnih sposobnosti, onda jedan od ciljeva svakoga gramatičkog opisa mora biti opis i razumijevanje kognitivnih procesa koji su uključeni u jezično konstruiranje određenoga iskustva. U jeziku se naime manifestiraju mnogi fenomeni koji su vidljivi u različitim aspektima kognicije, a jezik ih upotrebljava i ispoljava na svoj vlastiti način i u svojoj vlastitoj organizaciji. Lingvističko se značenje nalazi u konceptualizaciji koja je opisana kao dinamična, interaktivna, slikovna (suprotna propozicijskoj) i imaginativna (uključuje fenomene poput metafore, metonimije, konceptualne integracije, mašte i sl.). Međutim pomoću tih općih značajki ne može se dovoljno eksplicitno i detaljno opisati konceptualna struktura, pa se stoga u okviru kognitivne gramatike za tu svrhu predlažu određeni pojmovi i koncepti. U najširemu smislu značenje se sastoji od određenoga sadržaja i određenoga načina *konstruiranja toga sadržaja* (engl. *construing content*). Izraz *konstrual* (engl. *construal*) ili način konstruiranja značenja odnosi se dakle na našu očiglednu sposobnost zamišljanja i portretiranja određene situacije na puno različitih načina. Pojmovi kojima se Langacker koristi za opis velike grupe različitih postupaka konstruiranja značenja ili *konstrualnih* operacija jesu *specifičnost* (engl. *specificity), usredotočenost* (engl. *focusing*), *istaknutost* (engl. *prominence*) i *perspektiva* (engl. *perspective*), a svaka od njih podrazumijevaju različite mentalne, kognitivne postupke poput kategorizacije, asocijacije, shematizacije itd., koji su usko povezani s različitim perceptivnim modalitetima, posebice onim vidnim te načinom na koji pomoću osjetilnih organa

doživljavamo svijet koji nas okružuje i informacijama koje o njemu na taj način prikupljamo, a koji predstavljaju važan dio metodološkoga aparata u ovome radu.

Još jedna od teorijskih okosnica koje ovaj rad slijedi jest i ideja da gramatika nije zaseban, samodostatan, formalan sustav, već da sa semantikom čini kontinuum te da i sama ima značenje i reflektira naša temeljna iskustva sa svijetom koji nas okružuje. Središnja ideja kognitivne gramatike jest da je jezik u svojoj prirodi simboličan. I leksikon i gramatiku Langacker reducira na „bipolarne" simboličke jedinice čiji jedan pol definira semantička, a drugi fonološka jedinica, čime se naglašavaju semiološka i interaktivna funkcija jezika kao temeljne.

Osjetilni glagoli, koji su glavni predmet ovoga rada, kodiraju dakle iskustva o svijetu do kojih dolazimo tijelom, odnosno osjetilima vida, sluha, njuha, okusa i opipa, a tim se izravnim tjelesnim iskustvima koristimo da bismo razumijeli i artikulirali puno kompleksnije, apstraktne ideje, poput emocija i drugih entiteta našega unutrašnjega, neopipljivoga svijeta, pa stoga predstavljaju bogat izvor za figurativno izražavanje, iz čega proizlazi i njihova izrazita polisemičnost, koja se u jeziku ostvaruje i kroz različite sintaktičke strukture, pa ćemo stoga posebnu pozornost posvetiti analizi kognitivnih procesa koji su uključeni u konstruiranje različitih značenja i uporaba osjetilnih glagola u svakodnevnome govoru, odnosno njihovih prototipnih i neprototipnih značenja. Važno je pitanje pritom i kako značenja drugih elemenata u rečenici utječu na ukupno značenje, odnosno proizlaze li različita značenja osjetilnih glagola iz samoga glagola ili interakcije njegova značenja sa značenjem njegovih argumenata te u kolikoj mjeri značenjska struktura glagola utječe na različita sintaktička okruženja u kojima se glagoli javljaju. U središtu će pozornosti stoga biti ne samo glagoli sami po sebi, već konstrukcije višega reda u kojima su pojavljuju. Polazeći od toga opisi i analize u ovome radu bit će *utemeljeni na uporabi* (engl. *usage-based*) i organizirani s obzirom na kontekst u kojem se osjetilni glagoli pojavljuju, a značenje se poima kao konceptualna kategorija s enciklopedijskom pozadinom. Budući da je kognitivna gramatika, kao što smo napomenuli, model jezičnoga opisa utemeljen na uporabi, u analizi osjetilnih glagola uvelike ćemo se oslanjati na mrežno dostupne baze jezičnih podataka poput hrWaC-a, Hrvatskoga nacionalnog korpusa, Hrvatske jezične riznice, Hrvatskoga jezičnoga portala i leksikografske izvora, a navodit će se i neke konvencionalne i općepoznate konstrukcije iz svakodnevnoga razgovornog jezika. Pritom ćemo se usredotočiti na značenja koja osjetilni glagoli u različitim konstrukcijama prenose, na kognitivne mehanizme koji stoje iza tih značenja i utječu na sintaktička okruženja u kojima se osjetilni glagoli upotrebljavaju te na događajnu strukturu konstrukcija u kojima se pojavljuju.

Iako u svjetskoj stručnoj i znanstvenoj literaturi postoje brojni radovi koji se bave osjetilnim glagolima, a posebice onima vida, osjetilni glagoli još uvijek nisu dovoljno rasvijetljeni te i dalje predstavljaju izazov, a u hrvatskoj stručnoj i znanstvenoj literaturi posvećeno im je jako malo pozornosti.

ABSTRACT

The topic of this paper is the syntactic-semantic description of perception verbs in the Croatian language, and theoretical assumptions based on the principles of cognitive-linguistic approaches to grammatical description, especially on Ronald Langacker's cognitive grammar (1987, 1991, 1999, 2000, 2001, 2013, etc.) as a central theory.

One of the basic ideas of cognitive-linguistic approaches to grammatical description is generally the idea of embodiment, i.e. the idea that the way we interact with the world around us affects the way we construct and understand meanings. Meaning is conceptualisation, and that conceptualisation can include all sorts of physical and non-physical entities, the material world, and sensory, kinaesthetic, intellectual, emotional, and other mental experiences. Meanings therefore do not exist per se, but include the speaker’s entire knowledge, linguistic and encyclopaedic, based on human cognitive abilities. Since we establish contact between our own physical body and the world around us through the senses, and we process the information we receive and give meaning to it through different mental cognitive abilities, then one of the goals of any grammatical description must be to describe and understand the cognitive processes involved in the linguistic construction of a particular experience. Namely, many phenomena that are observable in various aspects of cognition are manifested in language, and language uses and expresses them in its own manner and in its own organisation. Linguistic meaning is found in conceptualisation which is described as dynamic, interactive, pictorial (opposite to propositional) and imaginative (includes phenomena such as metaphor, metonymy, conceptual integration, imagination, etc.). However, it is not possible to describe the conceptual structure explicitly and in detail applying these general features, therefore certain notions and concepts are proposed within cognitive grammar. Broadly, meaning consists of certain content and a certain way of *construing that content*. The term *construal* or manner of construing meaning therefore refers to our obvious ability to imagine and portray a particular situation in many different ways. The terms Langacker uses to describe a large group of different procedures for construing meaning or construal operations are specificity, focusing, prominence, and perspective, each of which implies different mental, cognitive processes such as categorisation, association, schematisation, etc., which are closely related to various perceptual modalities, especially the visual and the way we use the sensory organs to experience the world around us and the information we collect about it, which are an important part of the methodological system in this paper.

Another theoretical structure that this paper follows is the idea that grammar is not a separate, self-sufficient, formal system, but forms a continuum with semantics, has its meaning and reflects our basic experiences with the world around us. The central idea of cognitive grammar is that language is essentially symbolic. Langacker reduces both lexicon and grammar to "bipolar" symbolic units whose one pole is defined by the semantic and the other by the phonological unit, emphasising the semiological and interactive functions of language as fundamental.

Verbs of perception, which are the main subject of this paper, encode experiences about the world that we reach through the body, i.e. the senses of sight, hearing, smell, taste and touch, and we use these immediate bodily experiences to understand and articulate much more complex, abstract ideas, like emotions and other entities of our inner, intangible world. Hence, they are a deep source of figurative expression, resulting in their prominent polysemy, realised in language through various syntactic structures. Therefore, we will pay particular attention to the analysis of cognitive processes involved in the construction of different meanings and the use of sensory verbs in everyday speech, both in their prototypical and non-prototypical meanings. An important question is how the meanings of other elements in a sentence affect the overall meaning, i.e. whether different meanings of perception verbs arise from the verb itself or from the interaction of its meaning with the meaning of its arguments and to what extent the semantic structure of verbs affects various syntactic environments in which verbs occur. The focus will therefore be not only on the verbs themselves, but on the higher-order constructions in which they appear. Based on this, the descriptions and analyses in this paper will be *usage-based* and organised according to the context in which perception verbs appear, while the meaning is understood as a conceptual category with an encyclopaedic background. Since cognitive grammar, as previously mentioned, is a model of language description based on use, in the analysis of perception verbs we will mostly refer to online language databases such as *hrWaC*, *Hrvatski nacionalni korpus*, *Hrvatska jezična riznica*, *Hrvatski jezični portal* and the lexicographic sources. Also, some conventional and well-known constructions from everyday colloquial speech will be cited. We will focus on the meanings that perception verbs convey in different constructions, on the cognitive mechanisms behind those meanings that affect the syntactic environments in which perception verbs are used, and on the event structure of the constructions in which they occur.

Although there are numerous international professional papers and scientific studies that deal with perception verbs, especially those of sight, they have not yet been sufficiently explained and still pose a challenge, while Croatian studies and papers on the topic are scarce.

PAPER STRUCTURE

As already mentioned, this paper deals with the syntactic-semantic description of perception verbs in the Croatian language, and the theoretical settings rely on the principles of cognitive-linguistic approaches to grammatical description, especially Ronald Langacker's cognitive grammar as the central theory, which means that we will try to clarify the relationship between the meanings of perception verbs, the syntactic structures in which they participate, our own perception of human sense organs and the way we use them, their capabilities and limitations, and the various cognitive mechanisms from which language is inseparable.

In the first chapter, we briefly present the theoretical and methodological framework and the research goals and hypotheses that we hope to explain.

Since in this paper we talk about perception verbs primarily from the perspective of cognitive grammar, the second chapter is dedicated to cognitive grammar as the central theory on which this paper is based. One of the fundamental assertions of cognitive grammar is that of the inseparability of meaning and grammar, which it reduces to structuring and symbolising conceptual content, and therefore, unlike the generative approach, grammatical structures have no autonomous status. This, from the perspective of formal approaches to grammatical description, controversial attitude is psychologically justified and is natural from the perspective of the fundamental semiological function of language, and that is the symbolisation of conceptualisations using phonological sequences (Langacker 1999: 1). Language at all its levels compresses semantic structures, phonological structures, and symbolic connections between them, and this is all, according to Langacker, we need to describe language. The lexis is a set of fixed expressions of a certain language or lexical units, and they represent an extract of common human experience and unite everything that is perceived as common in form and meaning in a number of events of language use (Langacker 1999: 2). Concepts that achieve the status of lexical meanings are psychologically justified and cognitively emphasised, and their appearance through social interaction indicates their communicative usefulness in describing shared experiences, and, on an even more fundamental level, the basic cognitive abilities that support and shape that experience (Langacker 1999: 2). All cognitive abilities, from basic and to higher levels, such as the experience of different colours, sounds, tastes, smells and tactile sensations, experiences of space, emotions, etc., and the human ability to compare, categorise, focus, structure and understand scenes using a concept of the figure and the background, abstractions, etc., are related to human senses, especially the sense of sight, and for this reason

perception verbs are an extremely interesting and valuable source of information about the relationship between language and cognition.

In the third chapter, we briefly describe some of the most important past research projects on perception verbs, such as Ake Viberg's typological studies (1983, 1984), Ewe Sweetser's (1990, 1984) polysemy of perception verbs in English, or Ibarretxe-Antunano's (1999) study of perception verbs in English, Spanish and Basque languages and that, besides sight and hearing, studies in more detail the meanings of verbs arising from the senses of smell, taste and touch, which are often marginalised in linguistic discussions.

If the assumption about embodied language is correct, and we believe that it is, then we can assume that semantic extensions, i.e. different meanings arising from perception verbs and the very syntactic structure or construction in which we use them, are motivated by and based on, among other things, manner we use, perceive and experience our own sense organs and by the idea of their capacities and the way they function. In other words, in order to understand the conceptual basis of semantic extensions of individual perception verbs, their temporal semantic features and the event structure of constructions in which they participate, it is important to pay attention to their biological basis, i.e. physiology of perception organs, and *psychology of senses*, and to study the conception about the world around them people have, their role in it and how they actually use their own senses to gather information, i.e. how they themselves see and understand the process of perception (see Classen 1993, Sekuler and Blake 1994, Howes 2005, Rouby et al. 2002, Ibarretxe-Antunano 2008). An important source of inspiration for cognitive approaches to language was therefore research projects in the fields of neurology, psychology, biology, anthropology, etc., especially those related to human ability to categorise and research within Gestalt psychology (German *gestalt*) from the early 20th century. Gestalt psychology has defined a number of principles on which the human perception of the various entities and organisations of the world around us is based, and these principles, such as the principle of figure and ground, the principle of grouping by proximity, the principle of grouping by similarity, etc., are universal, also in the way we speak and are generally accepted in cognitive linguistics. In the fourth chapter, therefore, we briefly explain the relationship between cognition, perception, senses, stimuli and sensations; we describe the physiology of five different sense organs and the way in which people themselves perceive different perceptual processes. In the same chapter, we briefly describe the main principles of Gestalt psychology.

In the fifth chapter we deal with the analysis of prototypical and non-prototypical meanings of perception verbs in the Croatian language. In accordance with cognitive-

grammatical views on semantics, lexical units, which are used often enough, are always polysemous, i.e. they have different interconnected meanings that are conventionalised to a greater or lesser extent. Some of these meanings are central, i.e. prototypical or closer to the semantic centre, and some are further from that centre and have non-prototypical meanings. In the analysis, we started from their basic physical meanings and dictionary definitions, and then we analysed their non-prototypical, extended meanings, namely extended physical, which are elaborations of basic physical meanings, and metaphorical, which are extensions of basic physical meanings. Firstly, we were interested in what meanings of selected perception verbs are stated in Croatian language dictionaries, and for this purpose we studied the Croatian language portal and singled out the meanings of verbs *gledati, izgledati, vidjeti, slušati, čuti, zvučati, mirisati, namirisati, njušiti, nanjušiti, kušati, okusiti, dirati, dodirnuti, pipati* i *napipati* (watch, seem, see, listen, hear, sound, smell, sniff, taste, touch, and feel), which we consider to be the basic verbs of perception in the Croatian language, and this is indicated by hrWaC and the Croatian Frequency Dictionary (Moguš et al. 1999), in which these verbs are the most frequent representatives of their classification group, i.e. a certain perception modality, and this also indicates their cognitive prominence. We also believe that these verbs are the most neutral in relation to the manner of performing the action, unlike verbs like *pogledavati, zagledati se, počuti, zamirisati* (look, stare, hear, smell) etc., which not only indicate the sense from which they originate but also, for example, the manner and speed with which the perceptual action happens. Since perception verbs are one of the most important sources of evidentiality and epistemicity, in the context of extended, metaphorical meanings, we also considered the meanings of perception verbs, especially those of sight and hearing, in relation to these two categories, and then singled out all extended physical and metaphorical meanings that we found in constructions with different perception verbs excerpted from hrWaC and HNK and analysed in which and what semantic fields individual perception verbs spread.

The meanings of perception verbs vary along two basic parameters: in relation to the 5 perception modalities or type of perception, and the semantic role of the subject, i.e. the agentivity of the experiencer. One of the fundamental classifications of perception verbs in the scientific and professional literature is precisely that of the semantic role of the subject. In the sixth chapter we therefore analyse perception verbs, i.e. constructions in which they participate, according to the semantic role of the subject, which, within the canonical event model in cognitive grammar has one of two archetypal roles, that of the agent, while the direct object prototypically assumes the role of the patient. Since the subjects of perception verbs are not prototypical agents, nor are their objects, i.e. sources of stimuli or stimuli prototype patients, in

this chapter we investigate how the subjects of different perception verbs or experiencers are positioned in relation to the canonical event model and prototype semantic roles and we analyse the nature of relationships which the experiencing subject establishes with the object of perception. On that basis we establish the basic paradigm of perception verbs in the Croatian language with regard to the semantic role of the subject experiencer in constructions with perception verbs.

In addition to the characteristics of the subject of construction, as the cognitively most prominent participant in an energetic situation and the initiator of energy flow, the transitivity of the construction is closely related, so we deal with it in the seventh chapter of this paper. Transitivity is a grammatical category that is related to the lexical-grammatical properties of a verb as a part of predicate and its ability to manage its complements in some oblique case. In its prototypical form, transitivity is a linguistic reflection of our fundamental notion of how the most diverse entities interact energetically in the real world, and Langacker illustrates it with a billiard ball model. The billiard ball model, together with the stage model and the semantic role model constitute the canonical event model. The canonical event model also includes two archetypal roles, namely the roles of agent and patient. The concept of transitivity includes several different parameters, and all mirror some aspect of the canonical event model (Rice 1987, according to Langacker 1999: 25). When a canonical event is linguistically coded in a maximally neutral way, the head of the clause is a verb that establishes a dynamic relationship between the agent and the patient, that is, the subject and the direct object, with a one-way flow of energy. The Croatian language expresses perceptual experiences in transitive sentences, which are an extension in relation to the prototype, which includes the relationship between the agent and the patient. This extension is motivated by similarities on an abstract level between the energy transfer initiated by the agent in the energy transfer chain from the source to the target, i.e., the patient on the one side and the imagined mental path leading from a more active experiencer to a more passive object of perception on the other . The degree of transitivity of a verb, i.e. a construction with a certain verb, has its semantic and synthetic implications, and is examined by the possibility of establishing a passive correlate, whose validity indicates the importance of the effect that a process marked by a verb achieves on an entity in the target domain of energy transfer. The abstract, metaphorical change that the object of perception or of some other mental experience goes through is a metaphorical extension of the actual physical change that the prototype patient goes through in the canonical event model. In the seventh chapter, from a cognitive-grammatical perspective, we analyse how and to what extent the

canonical event model and prototypical semantic roles of agent and patient are mirrored in constructions with perception verbs.

The eighth chapter deals with constructions with inverted perception verbs in which the grammatical subject is actually the source of various perception stimuli, while the logical subject - the experiencer - remains unstated, so they form a special group of perception verbs. Constructions with inverted perception verbs provide interesting insights into language theory based on the use and the influence of language assumption on language constructions, which cognitive grammar consistently emphasises, but it is also a topic in many theories of *subject alignment* and have a special event structure.

In the seventh and ninth chapters we analyse how the canonical event model, i.e. our basic idea of energy distribution and flow between participants of a certain dynamic situation, which we encode in prototypes with a transitive construction, is reflected on the semantics and syntax of constructions with perception verbs. In cognitive grammar, verbs are defined as temporal relational predictions, so, besides the energy that is always contained in the meaning of the verb and whose distribution in the energy flow chain we analysed using the concept of transitivity, we must also analyse the temporal component, i.e. the distribution of different temporal semantic features that are equally inherent to verbs and to the situations that we encode with them. After all, the very conceptualisation of a verb, as a relational predication of a positive time profile or process, takes place by means of a cognitive operation of sequential observation, i.e. the ability to follow the development of a situation through a certain period of time.

On the other hand, there is *conceived time* that relates to time as an object of conception, and it is most objectively constructed when the period of time is explicitly stated, for example, by expressions such as *trenutak, tjedan, prošla godina, sljedeći mjesec* (moment, week, last year, next month) etc. However, time as an object of conceptualisation always appears when an event is conceptualised because events, as we have said, always take place in time and it does not only refer to whether a situation is conceptualised as past, present or future or constructed as finished or progressive, but it covers a much wider area, which is important to explore in more detail because only in this way can the true nature of verbs be understood more broadly and deeply. In the ninth chapter, therefore, we analyse the event structure or *aktionsart* of perception verbs, that is, the constructions with perception verbs. *Aktionsart* of verbs includes various semantic temporal features such as fluency, punctuality, dynamism, homogeneity, etc. and refers to the temporal potential of verbs and the type of situation they are able to describe, which is expressed only at the construction level in relation to other parts of the sentence and expresses our basic notions of how events encoded by different verbs take place in the extra-

linguistic world. The analysis of *aktionsart* of perception verbs is an extremely demanding task, especially when it comes to the so-called passive perception verbs like *vidjeti* and *čuti* (see and hear) that express a certain amorphousness when it comes to semantic temporal features, and it is possible to determine them only at the level of construction. *Aktionsart* of perception verbs were analysed on the examples of sentences excerpted from hrWaC, the Croatian National Corpus and through a web search. We first analysed their actionality in relation to their physical meanings, and then in relation to their extended physical and metaphorical meanings.

In the last chapter, we bring the most important insights into the syntactic and semantic structure of perception verbs in the Croatian language and ask questions and guidelines for further research, which are motivated by the ideas developed in this paper.

KLJUČNE RIJEČI

kognitivna gramatika, kognitivna lingvistika, utjelovljenje, percepcija, osjetilni glagoli, polisemija, kategorizacija, konstrukcija, tranzitivnost, *aktionsart*

KEY WORDS

cognitive grammar, cognitive linguistics, embodiment, perception, sensory verbs, polysemy, categorization, construction, transitivity, aktionsart

SADRŽAJ

O MENTORU
ZAHVALE
SAŽETAK
ABSTRACT
KLJUČNE RIJEČI
SADRŽAJ

1. UVOD..... 1
1.1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR..... 1
1.2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA I HIPOTEZE..... 4
1.3. STRUKTURA RADA..... 7

2. TEORIJSKI TEMELJI..... 13
2.1. RAZVOJ KOGNITIVNOLINGVISTIČKIH PRISTUPA GRAMATIČKOMU OPISU 13
2.2. KOGNITIVNA GRAMATIKA RONALDA LANGACKERA..... 18
2.2.1. Kategorizacija, shematizacija, automatizacija i asocijacija..... 21
2.2.2. Konceptualna semantika i enciklopedijski pogled na značenje..... 23
2.2.2.1. Konceptualni sadržaj..... 31
2.2.2.2. Način konstruiranja značenja ili *konstrual*..... 34
2.2.3. Kognitivnogramatički pogled na gramatičke kategorije..... 41
2.2.3.1. Nominalni profili..... 44
2.2.3.2. Relacijske predikacije..... 47
2.2.3.2.1. Nevremenske relacijske predikacije..... 48
2.2.3.2.2. Vremenske relacijske predikacije ili procesi..... 49
2.2.3.3. Razina prototipa..... 52
2.2.4. Kategorizacija izraza..... 53
2.2.4.1. Sheme i konstrukcije..... 53
2.3. ZAKLJUČNE NAPOMENE..... 54

3. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA OSJETILNIH GLAGOLA..... 56
3.1. OSJETILNI GLAGOLI U DOMAĆOJ I STRANOJ STRUČNOJ I ZNANSTVENOJ LITERATURI..... 56

3.1.1. Osjetilni glagoli prema Vibergu..... 58
3.1.2. Osjetilni glagoli prema Sweetser..... 60
3.1.3. Osjetilni glagoli prema Alm-Arvius..... 65
3.1.4. Osjetilni glagoli prema Ibarretxe-Antunano..... 66
3.2. ZAKLJUČNE NAPOMENE..... 67

4. FIZIOLOGIJA OSJETILA..... 70
4.1. KOGNICIJA, PERCEPCIJA I OSJETILA..... 70
4.1.2. Vidna percepcija..... 73
4.1.2.1. Percepcija objekta i geštaltistička psihologija..... 76
4.1.3. Slušna percepcija..... 82
4.1.4. Opipna percepcija..... 87
4.1.5. Njušna percepcija..... 89
4.1.6. Okusna percepcija..... 90
4.2. ZAKLJUČNE NAPOMENE..... 92

5. ZNAČENJA OSJETILNIH GLAGOLA U HRVATSKOME JEZIKU..... 94
5.1. UM KAO TIJELO..... 94
5.2. ZNAČENJA OSJETILNIH GLAGOLA U RJEČNICIMA HRVATSKOGA JEZIKA.. 100
5.2.1. Prototipna, fizička značenja osjetilnih glagola..... 105
5.2.2. Neprototipna, proširena fizička i metaforička značenja osjetilnih glagola..... 110
5.2.2.1. Evidencijalnost i epistemičnost osjetilnih glagola..... 112
5.2.2.2. Neprototipna značenja osjetilnih glagola vida u hrvatskome jeziku..... 117
5.2.2.3. Neprototipna značenja osjetilnih glagola sluha u hrvatskome jeziku..... 131
5.2.2.4. Neprototipna značenja osjetilnih glagola opipa u hrvatskome jeziku..... 136
5.2.2.5. Neprototipna značenja osjetilnih glagola njuha u hrvatskome jeziku..... 144
5.2.2.6. Neprototipna značenja osjetilnih glagola okusa u hrvatskome jeziku..... 150
5.3. ZAKLJUČNE NAPOMENE..... 156

6. OSJETILNI GLAGOLI PREMA SEMANTIČKOJ ULOZI SUBJEKTA..... 161
6.1. SEMANTIČKA ULOGA SUBJEKTA IZ KOGNITIVNOGRAMATIČKE PERSPEKTIVE..... 161
6.1.1. Osjetilni glagoli u značenju fizičke percepcije prema semantičkoj ulozi subjekta..... 164
6.1.1.1. Glagoli pasivne percepcije ili glagoli iskustva u svojim fizičkim značenjima..... 167

6.1.1.2. Glagoli aktivne percepcije u svojim fizičkim značenjima..... 169
6.1.1.3 Izokrenuti osjetilni glagoli..... 170
6.1.2. Osjetilni glagoli i osjeti..... 172
6.2. ZAKLJUČNE NAPOMENE..... 177

7. TRANZITIVNOST OSJETILNIH GLAGOLA..... 180
7.1. KANONSKI DOGAĐAJNI MODEL..... 180
7.1.1. Kognitivnogramatički opis objekta..... 188
7.1.2. Agentivnost subjekta osjetilnih glagola *vidjeti* i *čuti* u njihovim fizičkim značenjima..... 192
7.1.3. Kontrola doživljavača nad stimulusom..... 203
7.1.4. Agentivnost subjekta osjetilnih glagola mirisa, okusa i opipa..... 208
7.2. TRANZITIVNOST OSJETILNIH GLAGOLA U NJIHOVIM FIZIČKIM ZNAČENJIMA..... 209
7.2.1. Tranzitivnost glagola aktivne percepcije..... 212
7.2.2. Tranzitivnost glagola pasivne percepcije..... 218
7.2.3. Voljnost kao opisna odrednica agentivnosti u kontekstu tranzitivnosti osjetilnih glagola.. 219
7.3. ZAKLJUČNE NAPOMENE..... 225

8. IZOKRENUTI OSJETILNI GLAGOLI..... 228
8.1. KONSTRUKCIJE S IZOKRENUTIM OSJETILNIM GLAGOLIMA..... 228
8.1.1. Najvažnije značajke IOG-konstrukcija..... 232
8.1.2. Subjekt u IOG-konstrukcijama..... 232
8.1.3. Dvosmjerni model događajne strukture..... 233
8.1.4. Što s *osjećati, dirati* ili *kušati*?..... 235
8.1.5. Dvosmjerni i jednosmjerni osjetilni glagoli..... 236
8.1.6. Adverbi u IOG-konstrukcijama..... 238
8.1.7. Subjektivizacija u IOG-konstrukcijama..... 240
8.1.8. Glagol *činiti se*..... 240
8.2. ZAKLJUČNE NAPOMENE..... 242

9. AKCIONALNOST OSJETILNIH GLAGOLA 244
9.1. VRIJEME KAO OBJEKT KONCEPTUALIZACIJE..... 244

9.2. ASPEKT I AKCIONALNOST 246
9.2.1. Kognitivnogramatički pogled na perfektivne i imperfektivne glagole 248
9.2.2. Glagolski vid i glagolsko vrijeme 258
9.2.2.1. Glagolski vid glagola *vidjeti* i *čuti* u značenju fizičke percepcije 262
9.2.2.2. Utjecaj glagolskoga vremena na značenje 266
9.2.2.3. Vremenski opseg glagola *vidjeti* i *čuti* 267
9.2.2.4. Prototipna i neprototipna uporaba osjetilnih glagola po vidu 273
9.2.3. Kategorizacija glagola po akcionalnosti 276
9.2.3.1. Stanja 279
9.2.3.2. Radnje 284
9.2.3.3. Postignuća i semelfaktivi 286
9.2.3.4. Ostvarivanja 387
9.2.4. Temporalna semantička obilježja 288
9.2.4.1. Teličnost 289
9.2.4.1.1. Inkrementalnost i glagolski vid 292
9.2.4.1.2. Agentivnost subjekta u kontekstu teličnosti 305
9.2.4.1.3. Homogenost 307
9.2.4.2. Dinamičnost 308
9.2.4.3. Durativnost 310
9.2.5. Semantička obilježja i tipovi akcionalnosti osjetilnih glagola 312
9.2.5.1. Akcionalnost glagola *vidjeti* i *čuti* 319
9.2.5.2. *Aktionsart* kao radijalna kategorija i pitanje konceptualiziraja 330
9.2.5.3. Akcionalnost osjetilnih glagola u korpusnim primjerima 331
9.2.5.3.1. Akcionalnost glagola *vidjeti* u korpusnim primjerima 332
9.2.5.3.2. Akcionalnost glagola *gledati* u korpusnim primjerima 339
9.2.5.3.3. Akcionalnost glagola *čuti* u korpusnim primjerima 341
9.2.5.3.4. Akcionalnost glagola *slušati* u korpusnim primjerima 344
9.2.5.3.5. Akcionalnost glagola *namirisati* u korpusnim primjerima 345
9.2.5.3.6. Akcionalnost glagola *mirisati* u korpusnim primjerima 346
9.2.5.3.7. Akcionalnost konstrukcija s osjetilnim glagolima u proširenim značenjima 347
9.3. ZAKLJUČNE NAPOMENE 349

10. ZAKLJUČAK 350

LITERATURA..... 366
ŽIVOTOPIS AUTORICE..... 388

1. UVOD

1.1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Glavni je cilj ovoga rada analiza osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku, a središnja teorija na koju se oslanja jest kognitivna gramatika Ronalda Langackera, koju smatramo najsveobuhvatnijom kognitivnolingvističkom teorijom i koja, iako nije izrasla ni iz jedne zasebne jezične teorije, inkorporira poglede i temeljna načela mnogih drugih kognitivnolingvističkih podteorija i modela opisa jezika poput Lakoffove teorije kategorizacije (1982, 1987), Fauconnierove teorije *mentalnih prostora* (engl. *mental spaces*) (1985), Talmyjevih istraživanja *prostornih uvjeta* (engl. *spatial terms*), *dinamike sile* (engl. *force dynamics*) i značenja gramatičkih elemenata (1975, 1977, 1978, 1983, 1985a, 1985b, 1988), idejama Moorea i Carlinga o neautonomiji jezičnih struktura (1982), Fillmoreove *semantike okvira* (engl. *frame semantics*) (1982), istraživanja metafore, metonimije i *predodžbenih shema* (engl. *image schemas*) (Johnson 1987, Lakoff i Johnson 1980, Lakoff i Turner 1989, Sweetser 1984, 1987) itd.

U skladu s temeljnim načelom kognitivne gramatike značenjima ćemo svih jezičnih jedinica u ovome radu pristupati kao simboličkim, a ne kao izoliranim jedinicama te ćemo analizirati veze između tjelesnoga iskustva, općih kognitivnih sposobnosti čovjeka, konceptualnih struktura te samih jezičnih struktura, čije je postojanje uvjetovano potrebama konceptualnosemantičke naravi. Simboličke su jedinice pritom manje i veće gramatičke strukture koje se shvaćaju kao integracija semantičkoga i fonološkoga pola na različitim razinama shematičnoga i specifičnoga u jeziku, pa u tome smislu Langacker (1987) gramatiku definira kao strukturirani inventar konvencionalnih simboličkih jezičnih jedinica, čija konceptualizacija ovisi o općim kognitivnim mehanizmima čovjeka, koje su iskustveno utemeljene, a konvencionaliziraju se kroz jezičnu uporabu.

Osjetilni glagoli kodiraju iskustva o svijetu do kojih dolazimo tijelom, odnosno osjetilima vida, sluha, njuha, okusa i opipa, pa možemo kazati da se radi o izravno utjelovljenim značenjima, a *utjelovljenost* značenja (engl. *embodiment*), odnosno ideja da način na koji ostvarujemo interakciju sa svijetom koji nas okružuje, kroz našu prostornu i vremensku orijentaciju, manipulaciju predmetima, način na koji percipiramo stvari koje nas okružuju i samu tjelesnost, utječe na način na koji konstruiramo i razumijevamo značenja (Johnson 1987, Lakoff 1987, Lakoff and Johnson 1980, 1999), jedna je od temeljnih pretpostavki ne samo kognitivne gramatike već i kognitivne lingvistike općenito i ovoga rada. U skladu s

pretpostavkama kognitivne gramatike sve u jeziku, uključujući gramatičke kategorije, ima značenje, pa je stoga značenjska razina od središnje važnosti u ovome radu. Značenje se pritom shvaća kao konceptualizacija, a ta konceptualizacija može uključiti sve vrste fizičkih i nefizičkih entiteta, materijalni svijet, ali i osjetilna, kinestetička, intelektualna, emocionalna i ostala umna iskustva, iz čega proizlazi pretpostavka o kontinuumu znanja o jeziku (jezičnoga znanja) i znanja o svijetu (enciklopedijskoga znanja), što je također jedna od temeljnih pretpostavki ovoga rada. Značenja dakle ne postoje sama po sebi, već uključuju cjelokupno govornikovo znanje, i jezično i enciklopedijsko, a temelji se na ljudskim kognitivnim sposobnostima. U jeziku se naime manifestiraju mnogi fenomeni koji su vidljivi u različitim aspektima kognicije, a jezik ih upotrebljava i ispoljava na svoj vlastiti način i u svojoj vlastitoj organizaciji. Budući da kontakt između vlastitoga fizičkog tijela i svijeta koji nas okružuje uspostavljamo upravo pomoću različitih osjetila, onda možemo kazati da je percepcija jedan od temeljnih aspekata kognicije jer upravo putem osjetila primamo informacije iz vanjskoga svijeta, a koje potom obrađujemo pomoću drugih umnih kognitivnih sposobnosti i na taj način strukturiramo i pomoću jezika artikuliramo naše znanje o svijetu koji nas okružuje. Iz toga se kao logičan zaključak nameće i taj da strukture, koncepte i modele koje putem osjetilnih organa u svijetu primjećujemo i koji se nameću kao kognitivno najistaknutiji, na neki način preslikavamo na jezične strukture, koncepte i modele. Pritom je važno istaknuti da, pored konceptualnoga sadržaja, značenja na svim razinama uključuju i način strukturiranja, odnosno konstruiranja toga sadržaja ili *konstrual* (engl. *construal*), a on uključuje pojmove poput *specifičnosti i shematičnosti* (engl. *specificity and shematicity), usredotočivanja* (engl. *focusing*), *istaknutost* (engl. *prominence*), *perspektive* (engl. *perspective*), koji podrazumijevaju različite modele konstruiranja značenja, a koji su izravan odraz različitih kognitivnih sposobnosti čovjeka, uključujući samu percepciju. U skladu s time u radu ćemo se oslanjati i na različite kognitivnogramatičke modele analize jezika, koji integriraju čovjeka kao tjelesno biće, našu predodžbu o svijetu koji nas okružuje i način na koji tu predodžbu preslikavamo u jezik poput primjerice modela biljarske kugle, modela pozornice i modela semantičkih uloga, čijim se kombiniranjem uspostavlja kanonski događajni model, a koji je jedan od temeljnih modela za analizu i opis temporalnih relacijskih predikacija, odnosno glagola. U okviru kognitivnogramatičkoga modela temeljna je jedinica za analizu konstrukcija, a ona može podrazumijevati bilo koji spoj forme i značenja na bilo kojoj razini složenosti i specifičnosti/shematičnosti. Pritom je važno istaknuti da ćemo osjetilne glagole proučavati na višim konstrukcijskim razinama, odnosno u suodnosu s drugim dijelovima rečenice, a na taj način se u analizu osjetilnih glagola s jedne strane uključuje sintaktička, a s druge u određenoj

mjeri i pragmatička razina. To je u skladu s kognitivnim pristupom jeziku u okviru kojega semantička, sintaktička i pragmatička razina, kao i sve ostalo u jeziku, čine kontinuum.

Jedna je od temeljnih kognitivnih sposobnosti čovjeka, kojom su prožeti i svi aspekti jezika, i kategorizacija. U skladu s kognitivnim modelom značenja ćemo konstrukcija s osjetilnim glagolima analizirati u skladu s teorijom kategorizacije temeljenoj na efektu prototipa. U okviru toga modela kategorije su na svim razinama radijalno ustrojene, a u njima prepoznajemo prototipne, središnje članove određene kategorije, ali i one manje prototipne članove. Osjetilni su glagoli izuzetno polisemični, a kada je njihova semantika u pitanju razlikovat ćemo prototipna ili temeljna fizička i neprototipna ili proširena značenja, odnosno ona značenja koja se u većoj ili manjoj mjeri udaljavaju od temeljnih fizičkih značenja koja smatramo prototipnim. Prototipna ćemo značenja osjetilnih glagola pokušati kategorizirati na temelju semantičke uloge koju ostvaruje njihov subjekt, a pri analizi njihovih proširenih značenja vodit ćemo se teorijom konceptualne metafore, posebno Sweetserinom (1990) konceptualnom metaforom MIND AS BODY, koja je motivirana uočljivom tendencijom da vokabular uma deriviramo iz vokabulara tijela, odnosno da konceptualiziramo jedno područje iskustva, u ovome slučaju uma, pomoću drugoga, u ovome slučaju tijela, što izravno upućuje na pretpostavku o utjelovljenosti ne samo prototipnih fizičkih značenja već i metaforičkih značenja. Prototipna su fizička značenja pritom ona koja opisuju izravan, fizički događaj percepcije u okviru kojega je određeni fizički entitet izravno izložen odgovarajućem osjetilnom organu jer upravo ta značenja predstavljaju središnja značenja iz kojih proizlaze i sva druga značenja ili smislovi (engl. *senses*) određenoga osjetilnoga glagola. Kada su u pitanju neprototipna ili proširena značenja, razlikovat ćemo proširena fizička značenja, odnosno ona koja zadržavaju izravnu fizičku percepciju, ali je i proširuju ispunjavanjem dodatnih kognitivnih i drugih vrsta zadataka, te metaforička značenja, kod kojih je temeljno fizičko značenje gurnuto dublje u pozadinu ili se uopće ne nazire. Proširena fizička značenja pritom smatramo elaboracijama, a metaforička ekstenzijama temeljnih fizičkih značenja.

Budući da je kognitivna gramatika jedna od teorija jezika utemeljenih na uporabi, u istraživanju ćemo se koristiti korpusnim pristupom, a relevantne jezične podatke prikupljat ćemo na mrežno dostupnim jezičnim bazama, poput hrWaC-a, Hrvatskoga nacionalnog korpusa, Hrvatske jezične riznice, Hrvatskoga jezičnog portala te leksikografskim izvorima, a navodit će se i neke konvencionalne i općepoznate konstrukcije iz svakodnevnoga razgovornog jezika.

1.2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA I HIPOTEZE

Jedna od temeljnih pretpostavki kognitivne lingvistike općenito i ovoga rada jest pretpostavka o utjelovljenju jezika i sveprožimajućemu utjecaju različitih kognitivnih mehanizama i modaliteta percepcije, posebice vidne, te načina na koji kao tjelesna bića percepiramo svijet koji nas okružuje na način na koji ga jezično opisujemo. Iz te pretpostavke proizlazi i temeljno pitanje koje ovaj rad pokušava rasvijetliti: U kakvome su odnosu značenja osjetilnih glagola, sintaktičke strukture u kojima sudjeluju, naša vlastita predodžba o ljudskim osjetilnim organima i načinu na koji ih upotrebljavamo, njihovim mogućnostima i ograničenjima te različiti kognitivni mehanizmi od kojih je jezik neodvojiv?

Ovim se radom nadamo ponuditi analizu osjetilnih glagola koja će biti konzistentna s pretpostavkama teorije jezika utemeljenoga na uporabi, a kognitivna je gramatika jedna od njih. Stoga ćemo sve naše teorijske hipoteze o prirodi osjetilnih glagola, njihovim značenjima i strukturama u kojima se pojavljuju provjeravati na primjerima konstrukcija preuzetih iz mrežno dostupnih baza jezičnih podataka poput hrWaC-a i Hrvatskog nacionalnog korpusa, a navoditi će se i općepoznate konstrukcije iz svakodnevnoga razgovornog jezika.

Još jedan od važnih ciljeva ovoga rada jest i analiza značenja (ili *senses* prema Langackeru) koja osjetilni glagoli prenose u različitim konstrukcijama, odnosno njihovu polisemičnost. Pregledom mrežnih korpusa sastavit ćemo sustavan pregled svih značenja koja osjetilni glagoli vida, sluha, njuha, okusa i opipa prenose u hrvatskome jeziku, kako prototipnih fizičkih tako i onih proširenih fizičkih te metaforičkih. Pretpostavka je da će u značenjskoj mreži svakoga pojedinoga glagola biti moguće razlučiti ona njihova značenja koja su središnja, prototipna i ona neprototipna, koja su od toga središta udaljenija. Drugim riječima, značenjske mreže osjetilnih glagola predstavljat će radijalne kategorije prototipnih i manje prototipnih članova.

Sljedeći cilj, a koji proizlazi iz prethodnoga, jest analizirati što motivira različita semantička proširenja osjetilnih glagola i koji su kognitivni procesi uključeni u njihovo konstruiranje. Glavna je pretpostavka da različita značenjska proširenja osjetilnih glagola jasno ukazuju na uključenost enciklopedijskoga znanja u konstruiranje značenja te da nisu rezultat slučajnosti, već da su međusobno povezana i da se nalaze u tijesnoj vezi s ljudskim kognitivnim aparatom, uključujući metaforički i kulturni aspekt. Također pretpostavljamo da semantička proširenja ne proizlaze iz značenja samoga glagola, već iz interakcije njegova značenja i značenja argumenata koji su mu pridruženi i drugih dijelova rečenice, odnosno da ih valja

promatrati na višim konstrukcijskim razinama, što je u potpunosti u skladu s konstrukcijskim pristupima gramatičkome opisu u koji spada i kognitivna gramatika.

U tome kontekstu provjerit ćemo i u kolikoj mjeri značenjska struktura osjetilnih glagola utječe na različita sintaktička okruženja u kojima se javljaju. Pritom valja primijetiti da možemo govoriti o dvije razine polisemije, jedna se odnosi na različita podznačenja određenoga izraza, a druga na značenjske razlike koje proizlaze iz semantike same sintaktičke strukture primjerice između tranzitivnoga glagola *vidjeti* i netranzitivnoga glagola *vidjeti*, što je u skladu s kognitivnogramatičkom pretpostavkom da sve u jeziku od specifičnih do shematičnih, apstraktnih razina, od jednostavnih do složenih struktura ima značenje, odnosno da je jezik ususlavljen inventar simboličkih jedinica na različitim razinama složenosti i shematičnosti koje komprimiraju fonetski i semantički pol te simboličke veze među njima.

Jedna je od temeljnih podjela osjetilnih glagola ona u odnosu na semantičku ulogu subjekta, pa je stoga jedan od ciljeva ovoga rada i kategorizacija osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku u odnosu na semantičku ulogu subjekta te u odnosu na različite osjetilne modalitete. Ta podjela razotkriva i različite komplementacijske obrasce, pa se primjerice neki osjetilni glagoli mogu upotrebljavati s određenim adverbijalnim i prijedložnim izrazima, a neki ne, neki se pojavljuju s da-klauzom, a drugi ne, jedni formiraju tranzitivne konstrukcije, a drugi ne i sl. Stoga je jedan od ciljeva ovoga rada ne samo kategorizacija nego i detaljnija analiza osjetilnih glagola s obzirom na semantičku ulogu subjekta, a potom u razmatranje u obzir valja uzeti i druge kriterije, posebice prirodu odnosa koji subjekt uspostavlja s objektom percepcije ili perceptom, koji elaborira shematični orijentir osjetilnoga glagola. Usput ćemo se osvrnuti i na različite jezične testove, koji se u jezičnim analizama često upotrebljavaju, a koji za cilj imaju na jednostavan način razotkriti ili potvrditi određene značajke glagola i tako omogućiti njegovu kategorizaciju i opis, a koji često nisu dostatni za precizan opis glagola jer ne nude dovoljno širok pogled, već često vode u formalizam i pojednostavljivanje, odnosno prema nedovoljno preciznomu gramatičkom opisu. U svim je jezičnim analizama uvijek potrebno imati na umu pretpostavku o kontinuumu između semantike, sintakse i pragmatike te radijalnu narav kategorija temeljenih na efektu prototipa, a to onda znači da pored prototipnih članova neke kategorije u obzir uvijek valja uzeti i manje prototipne primjere jer se samo na takav način može dobiti cjelovitija slika o nekome aspektu jezika, a time i kognitivnih mehanizama čovjeka, načina na koji razmišljamo i doživljavamo svijet oko sebe. To je posebno vidljivo kada su osjetilni glagoli u pitanju jer oni predstavljaju izuzetno vrijedan, ali i izuzetno zahtijevan lingvistički materijal za analizu, o čemu svjedoče i brojni znanstveni radovi koji pokušavaju objasniti ili barem rasvijetliti njihovu kompleksnu prirodu, a da pritom još uvijek nije postignut

konsenzus. U tome su smislu posebno zahtijevni tzv. glagoli pasivne percepcije *vidjeti* i *čuti,* čijoj ćemo se analizi i mi posebno posvetiti. Naša temeljna pretpostavka u ovome kontekstu jest da opis glagola *vidjeti* i *čuti* kao stativnih, neagentivnih i nevoljnih te njihovo pozicioniranje na suprotnu stranu kontinuuma agentivnosti u odnosu na tzv. glagole aktivne percepcije poput *gledati* i *slušati*, na koje u literaturi često nailazimo, nije dovoljno precizna. Uostalom i brojni korpusni primjeri konstrukcija s tim glagolima, koje smo preliminarno analizirali, upućuju na opravdanost pretpostavke da se glagoli *vidjeti* i *čuti* ne bi trebali svrstavati u istu kategoriju kao i stativni glagoli poput *biti, imati, posjedovati, nadati se, mrziti, živjeti, postojati* itd.

Glagoli se općenito na shematičnoj razini definiraju kao izrazi koji profiliraju *procese,* a njihov je arhetip koncepcija fizičkih objekata koji sudjeluju u energičnoj interakciji, odnosno događaju koji uključuje dinamiku sila (Talmy 1988), a koji Langacker opisuje pomoću modela biljarskih kugli. Silu ili energiju pritom možemo shvatiti kao temeljnu semantičku komponentu naše arhetipske konceptualizacije događaja, odnosno kanonskoga događajnog modela, a tranzitivna konstrukcija jezični je odraz toga modela. Ovisno o našoj predodžbi o intenzitetu, distribuciji i učinku energije u lancu prijenosa energije, sudionici energetskoga lanca, odnosno događaja koji neki glagol kodira, preuzimaju određene semantičke uloge kako u stvarnim događajima tako i u jeziku. Stoga je sljedeći cilj ovoga rada analizirati tranzitivnost konstrukcija s osjetilnim glagolima i s njima povezane semantičke uloge subjekta i objekta te mogućnost uspostave njihovih pasivnih korelata jer ona upućuje na višu ili nižu razinu prototipnosti tranzitivnosti konstrukcije i samoga glagola. Pretpostavka je dakle da su tranzitivne konstrukcije s osjetilnim glagolima ekstenzije kanonskoga događajnog modela, odnosno da ih se može interpretirati u odnosu na Langackerov model biljarske kugle i Talmyjev model dinamike sila. Još jedna pretpostavka u tome kontekstu jest da će aktivni osjetilni glagoli, posebice oni opipa koji kodiraju stvarni, fizički prijenos energije, odnosno fizički kontakt subjekta i objekta, stvarati prototipnije tranzitivne konstrukcije od onih s pasivnim osjetilnim glagolima, posebice onim koji kodiraju perceptivne situacije u kojima subjekt i objekt ne dolaze u izravan, fizički kontakt. Ispitat ćemo i kako se naša vlastita predodžba o načinu na koji se događaju perceptivne situacije u okviru različitih osjetilnih modaliteta odražavaju na tranzitivnost konstrukcije.

Pored energije neizostavna je komponenta naše predodžbe o događajima i procesima i vrijeme. Vrijeme kao objekt konceptualizacije pojavljuje se uvijek kada se konceptualizira neki događaj jer se događaji uvijek odvijaju u vremenu i ne odnosi se samo na to konceptualizira li se neka situacija kao prošla, sadašnja ili buduća ili je li konstruirana kao svršena ili nesvršena, već pokriva puno šire područje, koje je važno detaljnije istražiti jer se samo na taj način može

šire i dublje razumjeti prava priroda glagola. Stoga je jedan od ciljeva ovoga rada i analiza temporalnih semantičkih značajki, odnosno *aktionsarta* konstrukcija s osjetilnim glagolima. Akcionalnost ili *aktionsart* glagola uključuje različite semantičke temporalne značajke poput teličnosti, trenutačnosti ili punktualnosti, dinamičnosti, homogenosti i sl. i odnosi se na temporalni potencijal glagola i tipa situacije koju su sposobni opisati, što se iskazuje tek na razini konstrukcije u suodnosu s drugim dijelovima rečenice, a klasična podjela glagola po *aktionsartu*, ona Vendlerova (1957, 1967), uključuje glagole stanja, radnje, postignuća i ostvarivanja. Semantičke temporalne značajke utječu i na uporabu različitih označitelja vremena u rečenici poput glagolskoga vremena ili različitih temporalnih adverbijala, što ćemo također analizirati u ovome radu. Zanimljivo je pritom da iste značajke koje utječu na tranzitivnost konstrukcije, utječu i na *aktionsart* konstrukcije što upućuje na povezanost naše predodžbe o distribuciji energije u lancu prijenosa energije i predodžbe o temporalnoj strukturi konstrukcije, odnosno događaju koji kodira. Uostalom i tranzitivnost i *aktionsart* umnogome ovise o semantičkim ulogama glagolskih argumenata. Analiza akcionalnosti osjetilnih glagola izuzetno je zahtjevan zadatak, a na to upućuje i pregledana literatura (npr. Jorgensen 1990, Gisborne 2010, Langacker 2013, Kubota 2016 itd.), posebice kada su u pitanju tzv. pasivni osjetilni glagoli poput *vidjeti* i *čuti*, koji iskazuju određenu amorfnost kada su semantičke temporalne značajke u pitanju, pa je stoga u kontekstu *aktionsarta* osjetilnih glagola važan cilj pokušati rasvijetliti strukturu događaja kodiranih glagolima *vidjeti* i *čuti*. Naša je pretpostavka pritom da ih se neće moći jednoznačno kategorizirati kao stativne glagole ili glagole stanja, unatoč brojnim gramatičkim knjigama, radovima i mrežnim stranicama koji ih tako opisuju. Pritom i ovdje polazimo od pretpostavke da je jezični izraz percepcije uvjetovan iskustvom percepcije i da će se to iskustvo zrcaliti u svim konstrukcijama s osjetilnim glagolima. Budući da glagoli u različitim konstrukcijama, ovisno o interakciji koju ostvaruju s drugim dijelovima rečenice i širemu kontekstu, mogu izražavati različit *aktionsart*, ispitat ćemo i upućuje li promjena *aktionsarta* na promjenu značenja. Pritom ćemo provjeriti *aktionsart* osjetilnih glagola u njihovim fizičkim i metaforičkim značenjima.

1.3. STRUKTURA RADA

Kao što smo već napomenuli, ovaj se rad bavi sintaktičko-semantičkim opisom osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku, a teorijske postavke oslanjaju se na načela kognitivnolingvističkih pristupa gramatičkomu opisu, posebno na kognitivnu gramatiku Ronalda Langackera kao središnju teoriju, a to znači da ćemo prije svega pokušati rasvijetliti u

kakvom su odnosu značenja osjetilnih glagola, sintaktičke strukture u kojima sudjeluju, naša vlastita predodžba o ljudskim osjetilnim organima i načinu na koji ih upotrebljavamo, njihovim mogućnostima i ograničenjima te različiti kognitivni mehanizmi od kojih je jezik neodvojiv.

U prvome poglavlju kratko predstavljamo teorijsko-metodološki okvir te ciljeve istraživanja i hipoteze koje se radom nadamo rasvijetliti.

Budući da u ovome radu o osjetilnim glagolima govorimo prije svega iz perspektive kognitivne gramatike, drugo je poglavlje posvećeno upravo kognitivnoj gramatici kao središnjoj teoriji na koju se u radu oslanjamo. Jedna je od temeljnih tvrdnji kognitivne gramatike ona o neodvojivosti značenja i gramatike, koju reducira na strukturiranje i simbolizaciju konceptualnoga sadržaja, pa stoga, za razliku od generativnoga pristupa, gramatičke strukture nemaju autonomni status. Taj, iz perspektive formalnih pristupa gramatičkomu opisu, kontroverzan stav psihološki je opravdan i prirodan iz perspektive temeljne semiološke funkcije jezika, a to je simbolizacija konceptualizacija pomoću fonoloških sekvencija (Langacker 1999: 1). Jezik na svim svojim razinama komprimira semantičke strukture, fonološke strukture i simboličke veze među njima, a to je ujedno i sve što, prema Langackeru, trebamo za opis jezika. Leksikon pritom predstavlja zbir fiksiranih izraza određenoga jezika ili leksičkih jedinica, a one predstavljaju ekstrakt zajedničkoga ljudskog iskustva te objedinjuju sve ono što je uočeno kao zajedničko formi i značenju u određenome broju događaja jezične uporabe (Langacker 1999: 2). Koncepcije koje postignu status leksičkih značenja psihološki su opravdane i kognitivno istaknute, a njihova pojava kroz društvenu interakciju ukazuje na njihovu komunikacijsku korisnost pri opisivanju zajedničkih iskustava, a na još temeljnijoj razini i osnovne kognitivne sposobnoti koje podupiru i oblikuju to iskustvo (Langacker 1999: 2). Sve su kognitivne sposobnosti, od onih temeljnih i onih na višim razinama, poput iskustva različitih boja, zvukova, okusa, mirisa i taktilnih osjeta, iskustva prostora, emocija i sl. te ljudska sposobnost uspoređivanja, kategorizacije, usredotočivanja, strukturiranja i razumijevanja prizora pomoću koncepta lika i pozadine, apstrahiranja itd., povezane s ljudskim osjetilima, posebno osjetilom vida, pa su i iz toga razloga osjetilni glagoli izuzetno zanimljiv i vrijedan izvor informacija o odnosu jezika i kognicije.

U trećemu poglavlju kratko opisujemo neka od najvažnijih dosadašnjih istraživanja osjetilnih glagola poput tipoloških studija Akea Viberga (1983, 1984), istraživanja polisemičnosti osjetilnih glagola u engleskome jeziku Ewe Sweetser (1990) ili istraživanja Ibarretxe-Antunano (1999) koja proučava značenja osjetilnih glagola u engleskome, španjolskome i baskijskome i koja, osim vida i sluha, detaljnije proučava i značenja glagola

koja proizlaze iz osjetila njuha, okusa i opipa, a koji su često marginalizirani u jezičnim raspravama.

Ako je pretpostavka o utjelovljenome jeziku točna, a smatramo da jest, onda možemo pretpostaviti i da su semantička proširenja, odnosno različita značenja koja proizlaze iz osjetilnih glagola te same sintaktičke strukture, odnosno konstrukcije u kojima ih upotrebljavamo, motivirane i utemeljene, između ostaloga, i načinom na koji upotrebljavamo, percipiramo i doživljavamo vlastite osjetilne organe te predodžbom o njihovim mogućnostima i načinu na koji funkcioniraju. Drugim riječima, da bismo razumjeli konceptualnu bazu semantičkih proširenja pojedinih osjetilnih glagola, njihove temporalne semantičke značajke i događajnu strukturu konstrukcija u kojima sudjeluju, važno je obratiti pozornost i na njihovu biološku osnovu, odnosno fiziologiju osjetilnih organa, te na *psihologiju osjetila*, odnosno istražiti kakvu to predodžbu ljudi imaju o svijetu koji ih okružuje, svojoj ulozi u njemu i o tome kako ustvari upotrebljavaju vlastita osjetila pri prikupljanju informacija, odnosno kako oni sami vide i razumiju proces percepcije (vidjeti Classen 1993, Sekuler i Blake 1994, Howes 2005, Rouby et al. 2002, Ibarretxe-Antunano 2008). Važan su izvor inspiracije za kognitivne pristupe jeziku stoga bila i istraživanja iz područja neurologije, psihologije, biologije, antropologije i sl., posebice ona povezana s ljudskom sposobnošću kategorizacije te istraživanja u okviru geštaltističke psihologije (njem. *gestalt*) s početka 20. stoljeća. Geštaltistička psihologija definirala je brojna načela na kojima se temelji ljudska percepcija najrazličitijih entiteta i organizacija svijeta koji nas okružuje, a ta su načela, primjerice načelo lika i pozadine, načelo grupiranja po bliskosti, načelo grupiranja po sličnosti i sl. sveprisutna i u načinu na koji razmišljamo i u načinu na koji govorimo te su općeprihvaćena u kognitivnoj lingvistici. U četvrtome poglavlju stoga kratko rasvjetljavamo odnos između kognicije, percepcije, osjetila, podražaja i osjeta, opisujemo fiziologiju pet različitih osjetilnih organa te način na koji sami ljudi percipiraju različite perceptivne procese. U istome poglavlju kratko opisujemo i glavna načela geštaltističke psihologije.

U petome se poglavlju bavimo analizom prototipnih i neprototipnih značenja osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku. U skladu s kognitivnogramatičkim pogledima na semantiku, leksičke su jedinice, koje se dovoljno često upotrebljavaju, uvijek polisemne, odnosno imaju različita međusobno povezana značenja koja su konvencionalizirana u većoj ili manjoj mjeri. Neka su od tih značenja središnja, tj. prototipna ili bliža semantičkomu središtu, a neka su pak udaljenija od toga središta i predstavljaju neprototipna značenja. U analizi smo polazili od njihovih temeljnih fizičkih značenja i rječničkih definicija, a zatim smo analizirali i njihova neprototipna, proširena značenja, i to proširena fizička, koja predstavljaju elaboracije temeljnih

fizičkih značenja, i metaforička, koja predstavljaju ekstenzije temeljnih fizičkih značenja. Prvo što nas je zanimalo jest koja se značenja odabranih osjetilnih glagola navode u rječnicima hrvatskoga jezika, a za tu svrhu pregledali smo Hrvatski jezični portal te izdvojili značenja glagola *gledati, vidjeti, slušati, čuti, mirisati, namirisati, njušiti, kušati, okusiti, dirati, taknuti* i *dotaknuti*, koji su sudeći prema podatcima iz Hrvatskoga čestotnoga rječnika (Moguš i dr. 1999) i hrWaC-a najčestotniji predstavnici svoje klasifikacijske skupine, odnosno određenoga osjetilnoga modaliteta, pa smo držali da to upućuje i na njihovu kognitivnu istaknutost te da ćemo najveću raznolikost značenja pronaći upravo kada su navedeni glagoli u pitanju. Budući da su osjetilni glagoli jedan od najvažnijih izvora evidencijalnosti i epistemičnosti, u kontekstu proširenih, metaforičkih značenja osvrnuli smo se i na značenja osjetilnih glagola, posebice onih vida i sluha, u odnosu na te dvije kategorije, a potom smo izdvojili sva proširena fizička i metaforička značenja koja smo pronašli u konstrukcijama s različitim osjetilnim glagolima ekscerpiranim iz hrWaC-a i HNK-a te analizirali u koja se i kakva semantička polja pojedini osjetilni glagoli šire.

Značenja osjetilnih glagola variraju duž dva temeljna parametra: u odnosu na 5 osjetilnih modaliteta ili vrstu percepcije te semantičku ulogu subjekta, odnosno agentivnost doživljavača. Jedna od temeljnih podjela osjetilnih glagola u znanstvenoj i stručnoj literaturi upravo je ona prema semantičkoj ulozi subjekta. U šestome poglavlju stoga analiziramo osjetilne glagole, odnosno konstrukcije u kojima sudjeluju, prema semantičkoj ulozi subjekta, a koji u okviru kanonskoga događajnog modela u kognitivnoj gramatici predstavlja jednu od dvije arhetipske uloge, onu agensa, dok direktni objekt prototipno preuzima ulogu pacijensa. Budući da subjekti osjetilnih glagola nisu prototipni agensi, niti su njihovi objekti, odnosno izvori podražaja ili stimulusi prototipni pacijensi, u ovome poglavlju istražujemo kako su subjekti različitih osjetilnih glagola, odnosno doživljavači pozicionirani u odnosu na kanonski događajni model i prototipne semantičke uloge te analiziramo prirodu odnosa koji subjekt doživljavač uspostavlja s objektom percepcije te na temelju toga uspostavljamo temeljnu paradigmu osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku s obzirom na semantičku ulogu subjekta doživljavača u konstrukcijama s osjetilnim glagolima.

Uz značajke subjekta konstrukcije, kao kognitivno najistaknutijega sudionika neke energične situacije i inicijatora protoka energije, usko je povezana i tranzitivnost konstrukcije, pa se upravo njome bavimo u sedmome poglavlju ovoga rada. Prijelaznost je gramatička kategorija koja se vezuje uz leksičko-gramatička svojstva glagola u službi predikata i njegovu sposobnost da upravlja svojim dopunama u nekome kosom padežu. U svome prototipnom obliku prijelaznost je jezični odraz naše temeljne predodžbe o načinu na koji najrazličitiji

entiteti stupaju u energičnu interakciju u stvarnome svijetu, a Langacker ju ilustrira modelom biljarske kugle. Model biljarske kugle zajedno s modelom pozornice i modelom semantičke uloge čini kanonski događajni model. Kanonski događajni model pritom uključuje i dvije arhetipske uloge, a to su uloge agensa i pacijensa. Koncept tranzitivnosti uključuje više različitih parametara, a svi zrcale neki aspekt kanonskoga događajnog modela (Rice 1987a prema Langacker 1999: 25). Kada se kanonski događaj lingvistički kodira na maksimalno neutralan način glava je klauze glagol koji uspostavlja dinamičan odnos između agensa i pacijensa, odnosno subjekta i direktnoga objekta, s jednosmjernim protokom energije. Perceptivna iskustva hrvatski jezik izražava tranzitivnim rečenicama, koje predstavljaju ekstenziju u odnosu na prototip koji uključuje odnos agensa i pacijensa. Ta je ekstenzija motivirana sličnostima na apstraktnoj razini između prijenosa energije koji inicira agens u lancu prijenosa energije od izvora prema cilju, odnosno pacijensu s jedne strane i zamišljene mentalne putanje koja vodi od aktivnijega doživljavača prema pasivnijemu objektu percepcije. Stupanj tranzitivnosti glagola, odnosno konstrukcije s određenim glagolom, ima svoje semantičke i sintatičke implikacije, a provjerava se mogućnošću uspostavljanja pasivnoga korelata, čija ovjerenost upućuje na značaj efekta koji proces označen nekim glagolom postiže nad entitetom koji se nalazi u ciljnoj domeni lanca prijenosa energije. Apstraktna, metaforička promjena kroz koju prolazi objekt percepcije ili nekoga drugoga mentalnog iskustva metaforička je ekstenzija stvarne fizičke promjene kroz koju prolazi prototipni pacijens u kanonskome događajnom modelu. U sedmome poglavlju iz kognitivnogramatičke perspektive analiziramo kako se i u kolikoj mjeri kanonski događajni model i prototipne semantičke uloge agensa i pacijensa zrcale u konstrukcijima s osjetilnim glagolima.

Osmo se poglavlje bavi konstrukcijama s izokrenutim osjetilnim glagolima u kojima je gramatički subjekt ustvari izvor različitih osjetilnih podražaja, dok logički subjekt – doživljavač – ostaje neizrečen, pa oni time čine posebnu grupu osjetilnih glagola. Konstrukcije s izokrenutim osjetilnim glagolima pružaju zanimljive uvide u teoriju jezika utemeljenu na uporabi i utjecaj pretpostavke o utjelovljenju jezika na jezične konstrukcije, što kognitivna gramatika konzistentno ističe, ali predstavljaju i izazov za mnoge teorije *razvrstavanja subjekta* (engl. *subject alignment*) te imaju posebnu događajnu strukturu.

U sedmome i devetome poglavlju analiziramo kako se kanonski događajni model, odnosno naša temeljna predodžba o distribuciji i protoku energije između sudionika određene dinamične situacije, a koju u prototipnim slučajevima kodiramo tranzitivnom konstrukcijom, odražava na semantiku i sintaksu konstrukcija s osjetilnim glagolima. Glagoli se u okviru kognitivne gramatike definiraju kao temporalne relacijske predikacije, pa pored energije koja

je uvijek sadržana u značenju glagola i čiju smo distribuciju u lancu protoka energije analizirali pomoću koncepta tranzitivnosti, valja analizirati i vremensku komponentu, odnosno distribuciju različitih temporalnih semantičkih značajki, koje su glagolima, odnosno situacijama koje njima kodiramo, podjednako inherentne. Uostalom i sama se konceptualizacija glagola, kao relacijske predikacije pozitivnoga vremenskog profila ili procesa, odvija pomoću kognitivne operacije sekvencijskoga promatranja, odnosno sposobnosti praćenja razvoja neke situacije kroz određeni vremenski opseg.

S druge strane postoji i *zamišljeno vrijeme* (engl. *conceived time*), koje predstavlja vrijeme kao objekt koncepcije, a najobjektivnije je konstruirano onda kada je vremenski opseg eksplicitno izrečen primjerice izrazima poput *trenutak, tjedan, prošla godina, sljedeći mjesec* i sl. Međutim vrijeme kao objekt konceptualizacije pojavljuje se uvijek kada se konceptualizira neki događaj jer se događaji, kao što smo rekli, uvijek odvijaju u vremenu i ne odnosi se samo na to konceptualizira li se neka situacija kao prošla, sadašnja ili buduća ili je li konstruirana kao svršena ili nesvršena, već pokriva puno šire područje, koje je važno detaljnije istražiti jer se samo na taj način može šire i dublje razumjeti prava priroda glagola. U devetome poglavlju stoga analiziramo događajnu strukturu ili *aktionsart* osjetilnih glagola, odnosno konstrukcija s osjetilnim glagolima. A*ktionsart* glagola uključuje različite semantičke temporalne značajke poput teličnosti, trenutačnosti, dinamičnosti, homogenosti i sl. i odnosi se na temporalni potencijal glagola i tipa situacije koju su sposobni opisati, što se iskazuje tek na razini konstrukcije u suodnosu s drugim dijelovima rečenice, a odraz je naše temeljne predodžbe o načinu na koji se događaji kodirani različitim glagolima odvijaju u izvanjezičnome svijetu. Analiza *aktionsarta* osjetilnih glagola izuzetno je zahtjevan zadatak, posebice kada su u pitanju tzv. pasivni osjetilni glagoli poput *vidjeti* i *čuti*, koji iskazuju određenu amorfnost kada su semantičke temporalne značajke u pitanju, a moguće ih je odrediti tek na razini konstrukcije. *Aktionsart* osjetilnih glagola analizirali smo na primjerima rečenica ekscerpiranih iz hrWaC-a, Hrvatskoga nacionalnog korpusa i putem mrežnoga pretraživanja. Prvo smo analizirali njihovu akcionalnost u odnosu na njihova fizička značenja, a potom i u odnosu na njihova proširena fizička i metaforička značenja.

U posljednjemu poglavlju donosimo najvažnije spoznaje o sintaktičkome i semantičkome ustroju osjetilnih glagola u hrvatskome te postavljamo pitanja i smjernice za daljnja istraživanja, a koja su motivirana spoznajama proizišlim iz ovoga rada.

2. TEORIJSKI TEMELJI

2.1. Razvoj kognitivnolingvističkih pristupa gramatičkomu opisu

Za razliku od generativnih gramatičara koji ističu jezičnu strukturu, a značenje ne smatraju relevantnim za gramatički opis, kognitivni lingvisti smatraju da upravo značenje i odnos jezičnih struktura s izvanjezičnom stvarnošću imaju središnju ulogu u jeziku. Krajem 1960-ih i 1970-ih godina upravo pitanje statusa značenja u gramatici izaziva raskol u generativnoj gramatici. Razvijaju se raznorodni pristupi gramatičkomu opisu, koje teoretičari najčešće nazivaju funkcionalnim pristupima ili *modelima utemeljenim na uporabi* (engl. *usage-based models*)[1] kako bi se naglasilo da većina njih polazi od toga da jezična struktura takva kakva jest proizlazi iz jezične uporabe (Croft 1991, 2001, Goldberg 1995, Langacker 1987 i dr.). Poput formalnih pristupa,[2] kojima se suprotstavljaju, i funkcionalni su pristupi također raznoliki. U funkcionalne pristupe[3] tako ubrajamo različite funkcionalne sintakse (primjerice Dik 1978, 1989, Van Valin 1997, 2001) te kognitivne pristupe (primjerice Langacker 1987, 1991, Lakoff 1987, Lakoff i Johnson 1980, 1999, Lakoff i Turner 1989, 1999, Talmy 2000, 2018, Fillmore 1976, 1982, 1997, Fauconnier 1994, 1997, Goldberg 1995, Croft 2001).

U svojoj su početnoj fazi funkcionalna istraživanja bila usmjerena prema kategorijalnim promjenama na gramatičkoj razini, a sam izraz funkcionalni pristupi gramatičkomu opisu upotrebljavao se za sve one pristupe gramatičkomu opisu koji su naglasak stavljali na neki od izvanjezičnih faktora, poput značenja ili uporabe, odnosno na neki od faktora koji ne pripadaju formalnoj jezičnoj strukturi. S druge strane u svome objašnjenju jezičnih struktura generativisti polaze od sintaktičkih kategorija i odnosa među pojedinim sintaktičkim kategorijama te načina na koji se one udružuju u određenu sintaktičku strukturu više razine, a pritom zanemaruju značenje riječi, povezanost rečenične konstrukcije i konteksta, odnosno izvanjezične stvarnosti u kojoj je nastala te način na koji ljudi razumijevaju određene jezične strukture prilikom jezične uporabe.[4] U funkcionalnim pristupima naglasak je upravo na tome. Jezik je takav kakav jest

---

[1] Valja napomenuti da nisu svi funkcionalni modeli gramatičkoga opisa modeli utemeljeni na uporabi, pa tako mnogi pristupi koji nastaju u okviru tradicijskoga funkcionalizma poput Hallidayeve ili Givonove funkcionalne gramatike ne spadaju u modele utemeljene na uporabi, koji se razvijaju u okviru kognitivne lingvistike.

[2] Među formalne pristupe, pored generativne gramatike, možemo ubrojati i primjerice glosematiku L. Hjelmsleva i danske strukturalističke škole (Hjelmslev 1980), algebarsku lingvistiku (Zsigmond i Mihaly 1976; Partee, Meulen i Wall 1990), američki strukturalizam Bloomfieldova tipa (Bloomfield 1933) itd.

[3] Funkcionalni pristupi često se nazivaju i *kognitivno-funkcionalnom lingvistikom* (engl. *cognitive-funkcional linguistics*) te *pristupom gramatičkome opisu utemeljenome na uprabi* (engl. *usage-based linguistics*) kako bi se naglasilo osnovno načelo tih pristupa da jezične strukture nastaju iz jezične uporabe (npr. Bybee 1985, 1995, 2002, Croft 1991, 2001, Dabrowska 2005, 2006, Givon 1995, Goldberg 1995, Langacker 1987, 1991, 2003, 2006).

[4] Zanimljivo je da sam utemeljitelj generativne gramatike, koja počiva na tezi o autonomiji sintakse Noam Chomsky (1957, 1964, 1965, 1975, 1995 itd.) na samome početku svoje karijere uzburkava znanstvenu javnost,

jednostavno zbog toga što je njegova glavna svrha komunikacija, sporazumijevanje, opisivanje svijeta i ideja na način da drugi to mogu razumjeti te u konačnici i zbog toga što ga za tu svrhu upotrebljavaju ljudi, koji su tjelesna bića, pa u skladu s time možemo ustvrditi da forma i formalna načela prate funkciju i ostvaruju se pod pritiskom funkcije i svrhe, odnosno forma je takva kakva jest zbog svoje svrhe i načina na koji se njome koristimo, što je u potpunoj suprotnosti s postavkama formalnih pristupa. Također u većini je funkcionalnih gramatika, bilo da se radi o tradicijskim (Dik 1978, 1989, Halliday 1985, Givon 1995) ili kognitivnolingvističkim, odnosno konstrukcijskim[5] (Fillmore i Kay 1993, Kay i Fillmore 1999, Lakoff 1987, Langacker 1987a, 1991, 1999, 2008, Goldberg 1995, 2006, Michaelis i Lambrecht 1996, Croft 2001),[6] sintaktička razina podređena semantičkoj i pragmatičkoj, odnosno motiviranost je forme semantičkim i pragmatičkim aspektima u prvome planu (Belaj i Tanacković Faletar 2014). U skladu s time u okviru funkcionalizma gramatici se pristupa kao interakciji triju sastavnica: sintaktičke, semantičke i pragmatičke. Međutim budući da se gramatika jezika sagledava u svjetlu njezine komunikacijske funkcije, sintaksa pada u drugi plan, a naglasak se stavlja na semantiku i pragmatiku, odnosno značenje i uporabu. Mogli bismo reći da su strukturalisti i generativisti gramatiku dekontekstualizirali, a funkcionalisti je rekontekstualiziraju.

Jezik nam naime dopušta brza i efikasna sredstva kodiranja, dekodiranja i prenošenja složenih i slojevitih ideja i koncepata, a to je usko povezano s njegovom simboličkom i interaktivnom funkcijom, pa te koncepte nije dovoljno opisivati samo pomoću apstraktnih

---

između ostaloga, i tvrdnjom da je lingvistika grana kognitivne psihologije. Međutim, unatoč tomu, u okviru svoje generativne gramatike komunikacijsku funkciju jezika smatra u potpunosti irelevantnom kada je u pitanju gramatički opis, pri čemu se slaže s američkim strukturalistima, primjerice Bloomfieldom, koji psihološke čimbenike također smatraju nevažnim. Koliko god psihologija i lingvistika u različitim svojim aspektima bile upućene jedna na drugu, te su dvije znanosti nažalost većinu vremena kroz povijest provele postavljajući svoje istraživačke ciljeve u relativnoj neovisnosti jedna o drugoj, a to posebno vrijedi za psihologe koji su svim drugim mentalnim procesima davali veću važnost nego proučavanjima jezika (Miller 1990: 9 prema Ibbotson 2010: 29).

[5] Geeraerts (2006) razlikuje *konstrukcijske gramatike* (engl. *construction grammar*) i *Konstrukcijsku Gramatiku* (engl. *Construction Grammar*). Konstrukcijske su gramatike različiti pristupi gramatičkome, a razvijaju se u okviru kognitivne lingvistike, pa se nazivi konstrukcijske gramatike i kognitivnolingvistički pristupi međusobno isprepleću, u smislu da upotrebom naziva konstrukcijske gramatike mislimo istovremeno na kognitivnolingvističke pristupe gramatičkome opisu i obrnuto. Dakle kognitivne su gramatike konstrukcijske, a konstrukcijske su ujedno i kognitivne. Geeraerts (2006) pod Konstrukcijskom Gramatikom podrazumijeva nekoliko pristupa koji ulogu konstrukcije posebno ističu, a tu je prije svega konstrukcijska gramatika Adele Goldberg (1995, 2006).

Belaj i Tanacković Faletar (2014) razlikuju konstrukcijske gramatike u užemu smislu, koje uključuju sve kognitivnolingvističke pristupe osim Langackerove kognitivne gramatike, te konstrukcijske gramatike u širemu smislu koje uključuju i Langackerovu.

U ovome ćemo radu za sve opisane konstrukcijske pristupe i modele uglavnom upotrebljavati naziv kognitivnolingvistički pristupi, a samo u dijelu gdje se bavimo gramatičkim modelima Adele Goldberg i Williama Crofta upotrebljavat ćemo naziv konstrukcijska gramatika.

[6] Detaljnije o podjeli funkcionalnih pristupa vidi primjerice u Croft (1995) i Belaj i Tanacković Faletar (2014: 17–21).

gramatičkih kategorija, već u opis nekako treba uključiti i same stvari ili entitete koje pokušavamo definirati. Kako bi se naglasilo osnovno načelo funkcionalnih pristupa prema kojemu jezične strukture (forma) proizlaze iz jezične uporabe, funkcionalni se pristupi gramatičkome opisu često nazivaju i *modelima gramatičkoga opisa utemeljenim na uporabi* (engl. *usage-based models*). Iz toga razloga funkcionalisti velik dio svoje pozornosti posvećuju jezičnim idiosinkrazijama, kojima se generativisti uopće ne bave. Za funkcionaliste je upravo figurativni jezik jedna od najvidljivijih potvrda da sposobnost usvajanja jezika nije nešto što je čovjeku urođeno kao što tvrdi Chomsky te da se jezik ne može promatrati kao komponencijalni[7] mehanizam.

No unatoč neospornim zajedničkim obilježjima koja dijele svi funkcionalni pristupi, među njima ipak postoje i neke razlike. Naime na samim svojim početcima, 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća, funkcionalizam je bio usredotočen na istraživanje korelacije između *funkcije* i *forme,* kojima pripisuje podjednaku važnost, u jezičnoj uporabi. Unatoč tomu većina ranih funkcionalista usredotočuje se na istraživanje jednoga ili drugoga, dok se kontekst u kojem se događaju promjene na razini forme ili funkcije određenoga jezičnoga izraza prilično zanemaruju.

U okviru tradicijskoga funkcionalizma veza između forme i značenja uspostavlja se preko određenih pravila povezivanja, ali ta pravila povezuju načelno odvojene sastavnice: sintaktičku, semantičku te pragmatičku, koja najčešće tvori zasebnu opisnu razinu, a koja se onda povezuje sa sintaktičkom i semantičkom. Dakle iako je korelacija funkcije i forme istaknuta kao osnovna polazišna točka funkcionalnih istraživanja, početna istraživanja usmjerena su na jedno ili na drugo, što znači da su ta prva istraživanja u određenome otklonu od svoje temeljne pretpostavke o kontinuumu između sintakse, semantike i pragmatike (Traugott 2015). Kao primjer prevage jedne od opisnih razina u okviru tradicijskoga funkcionalizma možemo istaknuti Lehmannova (1985) istraživanja o precrtavanju relacijskih izraza u afikse na strukturalnoj razini ili istraživanja Bybee, Perkinsa i Pagliuca (1994) o derivaciji *sposobnost* > *epistemička mogućnost* (engl. *ability* > *epistemic possibility*) na značenjskoj razini (do Rosario, de Oliveira 2016: 235).

Također, iako se svi funkcionalisti slažu u tome da se ne mogu svi aspekti gramatičke strukture interpretirati kroz značenje i uporabu, što znači da prihvaćaju određeni stupanj

[7] Belaj i Tanacković Faletar (2014) ističu da se u stručnoj literaturi kompozicijski i komponencijalni modeli često poistovjećuju iako razlika između njih nije zanemariva. Naime naziv komponencijalni naglašava dijelove cjeline koji mogu funkcionirati i samostalno, a kompozicijski model naglašava dijelove cjeline koji bez te iste cjeline gube svoju funkciju.

arbitrarnosti u jezičnoj strukturi, upravo je pitanje stupnja arbitrarnosti jezika još jedno od pitanja na koje različite funkcionalističke škole daju različite odgovore.

Svaka nepredvidivost i arbitrarnost koja se ne može obuhvatiti sintaktičkim pravilima u generativnoj se gramatici pripisuje leksičkim jedinicama čije obavijesti onda prožimaju sintaktičku, fonološku i semantičku sastavnicu, uključujući posredno i morfološke i stilističke aspekte. Tu postavku da su samo leksičke jedinice nekomponencijalne nasljeđuju, osim generativista, i svi tradicijskofunkcionalistički pristupi, osim Hallidayeva (1985, 1994). Tradicijskofunkcionalistički pristupi, kao i generativni, odvajaju leksik i gramatiku, a pojam konstrukcije ni njima nije osobito važan jer im u središtu zanimanja nije rezultat kognitivnih procesa, već put koji do toga rezultata vodi.[8] Temeljna je pretpostavka kognitivnolingvističkih teorija da interpretativna vrijednost konstrukcije nije rezultat općih sintaktičkih pravila koja djeluju na nižim razinama i njihove interakcije kako tvrdi generativna gramatika, ali ni odvojenih razina poput sintaktičke, semantičke, pragmatičke među kojima se uspostavljaju veze prema pravilima o povezivanju kao u tradicijskofunkcionalističkome kompozicijskom modelu (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 25). Nekomponencijalnost Chomsky pripisuje samo leksičkim jedinicama, a leksikon ili rječnik nekoga jezika opisuje kao zbirku iznimaka, u kojoj je popisano sve što ne proizlazi iz općih pravila bilo da se radi o onim pravilima koja su dio univerzalne gramatike ili onim koji proizlaze iz specifičnosti određenoga jezika (Chomsky 1995: 235). Kako kažu Belaj i Tanacković Faletar (2014), jedna je od najvažnijih pretpostavki u okviru kognitivne lingvistike općenito negacija pretpostavke o komponencijalnosti jezika generativne gramatike jer to vodi prema zaključku da konstrukcija kao cjelina nema nikakvu važnost u gramatici, već je rezultat određenih jezičnih pravila koja su dostatna da bi se objasnio nastanak većih struktura, a time i njihova vrijednost koja proizlazi iz načelnoga stava da je vrijednost cjeline zbroj vrijednosti njezinih dijelova, čemu se kognitivni lingvisti oštro suprotstavljaju. Dakle i sama se kognitivna lingvistika[9] rađa iz nezadovoljstva formalnim pristupima gramatičkomu opisu, posebno generativnim pristupom, koji često ignorira uvide u

[8] Iz toga razloga Croft (2001) i Croft i Cruse (2004) svrstavaju u modele koji prihvaćaju komponencijalni pristup i pridružuje generativnoj gramatici (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 27). Belaj i Tanacković Faletar (2014) ne prihvaćaju taj stav jer je, ističu, ipak puno više sličnosti na relaciji tradicijski funkcionalizam i konstrukcijske gramatike nego na relaciji tradicijski funkcionalizam i generativna gramatika.

[9] Izraz kognitivna lingvistika odnosi se na sve one pristupe jeziku koji jezik proučavaju kao mentalni fenomen ili umnu pojavu, pa to onda uključuje i generativnu gramatiku koja jezik također smatra umnom sposobnošću, ali ga izdvaja od ostalih kognitivnih sposobnosti i bavi se njegovim opisom kao izoliranoga, zasebnoga fenomena, čemu se kognitivna lingvistika izravno suprotstavlja. Geeraerts (2006) razlikuje *kognitivnu lingvistiku* (engl. *cognitive linguistics*) općenito, koja jezik također promatra kao umnu sposobnost, a to onda uključuje i generativnu gramatiku i *Kognitivnu lingvistiku* (engl. *Cognitive Linguistics*) koja jezičnu sposobnost promatra kao rezultat integriranih i općih kognitivnih sposobnosti ljudskoga uma. U ovome ćemo radu pod kognitivnom lingvistikom podrazumijevati potonje značenje.

um koje nude psihologija, biologija, antropologija i druge znanosti, a koji su nesumnjivo povezani s jezičnom produkcijom. U okviru kognitivne gramatike razvija se formalizirana gramatika koja jezik vidi kao sustav arbitrarnih simbola kojima se upravlja gotovo matematičkim pravilima, a koji se upotrebljavaju ne uvažavajući pritom izražava li se time bit entiteta, odnosno onoga što se pokušava spoznati, niti se vodi računa o psihološkome realizmu takvoga opisa (Lakoff 1987). Kako bi se iznašla sveobuhvatna teorija jezika, koja bi osim jezične kompetencije obuhvatila i usvajanje jezika te njegovu uporabu, u obzir trebamo uzeti cjelokupan kognitivni aparat čovjeka i sto milijardi neurona u njegovu mozgu, koji taj kognitivni aparat premrežavaju, a kognitivnolingvističke teorije polaze upravo od toga.

Na samim se svojim početcima kognitivna lingvistika oslanja na istraživanja u okviru *geštalt-psihologije* (njem. *gestalt*) s početka 20. stoljeća te na pojavu moderne kognitivne znanosti općenito 1960-ih i 1970-ih godina prošloga stoljeća, a posebno na istraživanja povezana s ljudskom sposobnošću kategorizacije, koja predstavlja jednu od fundamentalnih kognitivnih sposobnosti i pomoću koje uvodimo stanoviti red i poredak u svijet koji nas okružuje, a koja je u jeziku sveprisutna i izrazito uočljiva. U okviru kognitivne lingvistike općenito kategorizaciji se pristupa u skladu s *teorijom prototipa* (engl. *prototype theory*).[10]

Za razliku od generativne gramatike čiji je povijesni razvoj lakše pratiti i čija je polazišna točka jasna, a predstavlja ju *Syntactic Structures* N. Chomskoga iz 1957. ili

[10] U okviru toga modela kategorije su radijalno ustrojene, a u njima prepoznajemo prototipne, one najistaknutije članove kategorije, i one koji su manje tipični, ali su povezani s prototipom i drugim članovima kategorije, i to ne slučajnom, već motiviranom vezom te na jedan sustavan način. *Radijalne kategorije* (engl. *radial category*) ili *kategorije porodične sličnosti* (engl. *family resemblance category*), kako ih je nazivao Wittgeinstein (1958), ustrojene su na način da u njih mogu biti uključeni i prototipni i periferni članovi, a periferni su članovi pritom okupljeni oko prototipa prema principu sličnosti, a ne identičnosti (Belaj i Tanacković Faletar 2007: 7). Teoriju kategorizacije na temelju efekta prototipa razvila je kognitivna psihologinja Eleanor Heider Rosch i njome izvršila snažan utjecaj i na kognitivnu lingvistiku. I sam naziv *prototip* definiran je u Roschinoj studiji *Natural Categories* (1973), a opisan je kao stimulans koji zauzima najistaknutiju poziciju unutar određene kategorije. Polazeći od zapažanja da većina istraživanja u psihologiji i lingvistici pretpostavlja da su kategorije nestrukturirane, odnosno da okupljaju jednakovrijedne članove te da su granice različitih kategorija odredive, Eleanor Rosch u svojim istraživanjima dolazi do suprotnih zaključaka. Na osnovi opširnih istraživanja zaključuje da kategorije imaju visok stupanj unutarnje strukture, što se odnosi na spoznaju o tome da se kategorije sastoje od središnjih, onih najboljih ili najistaknutijih članova kategorije oko kojih su raspoređeni drugi članovi te iste kategorije koji nisu podjednako dobri ili tipični, pa se nalaze na različitome razlikovnom stupnju u odnosu na prototip (Žic-Fuchs 1991: 46). Takvo je viđenje kategorija povezano i s načelom kognitivne ekonomičnosti koje pretpostavlja da je zadatak određene kategorije osigurati maksimalan broj informacija uz najmanji kognitivni napor (Rosch 1978: 28 prema Žic-Fuchs 1991: 47). Spoznaje o načinu na koji kategoriziramo različite pojavnosti vanjskoga svijeta na temelju efekta prototipa uskoro su počeli upotrebljavati i lingvisti u svojoj interpretaciji jezika, odnosno različitih gramatičkih kategorija i rasvjetljavanju različitih jezičnih pojavnosti povezanih s takvim postavkama, pa ih tako počinje upotrebljavati i George Lakoff (1972).
O Roschinim istraživanjima više u primjerice *Universals of Color Naming and Memory* (1972), *Cognitive Representations of Semantic Categories* (1975), *Structural Basics of Typicallity Effects* (1976), *Principles of Categorization* (1978) te u radovima koje je objavljivala sa suradnicima, poput *Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories* (1975) s Carolyn B. Mervis i *Basic Objects in Natural Categories* (1976) s Mervis, Gray, Johnson, Boyes-Bream te Mervis i Rosch (1981), Rosch (1983).

funkcionalne gramatike koju povezujemo uz rad Simona Dika (udara joj temelje 1968. u svome doktorskom radu), *sistemske funkcionalne gramatike* koja proizlazi iz rada Michaela Hallidaya i njegove *An Introduction to Functional Grammar* (1985), razvoj kognitivnolingvističkih teorija nije lako pratiti jer su se različiti, ne samo lingvisti već i znanstvenici iz drugih polja poput psihologa, biologa, antropologa i drugih, u različitim gradovima, zemljama i sveučilištima otprilike u isto vrijeme pojavili sa svojim radovima u kojima se njihove osnovne predodžbe i ideje o jeziku preklapaju i isprepleću. Upravo zbog toga kognitivnu lingvistiku ne možemo opisati kao jednoznačnu, specifičnu teoriju, već kao skup pristupa ili podteorija koje su usvojile zajednički skup načela i pretpostavki, koji su potom odveli prema raznolikim, ali komplementarnim podteorijama koje se često preklapaju, a ponekad i natječu jedna s drugom. Brojni su lingvisti koji su svojim radom odigrali bitnu ulogu u stvaranju kognitivne lingvistike. Među njima su primjerice Wallace Chafe, Charles Fillmore, George Lakoff, Ronald Langacker, William Croft, Adele Goldberg, Leonard Talmy i mnogi drugi.

Kao temeljna djela koja su obilježila sami početak kognitivnolingvističkih pristupa gramatičkomu opisu možemo izdvojiti *Metaphors We Live By* Lakoffa i Johnsona (1980), *Women, Fire and Dangerous Things* (Lakoff 1987) i *Foundations of Cognitive Grammar* (Langacker 1987), a utemeljiteljima možemo smatrati Georga Lakoffa, Ronalda Langackera, Leonarda Talmyja i Charlesa Fillmorea koji krajem 1970-ih i početkom 1980-ih postavljaju temelje kognitivne lingvistike.

2.2. Kognitivna gramatika Ronalda Langackera

Iako kognitivna gramatika (u nastavku KG), koja predstavlja središnju teoriju ovoga rada, nije izravno izrasla ni iz jedne jezične teorije, njezin je utemeljitelj Ronald Langacker (1990) u *Concept, Image and Symbol* osobno opisuje kao teoriju koja je kompatibilna s primjerice Lakoffovom teorijom kategorizacije (1982, 1987), Fauconnierovom teorijom *mentalnih prostora* (engl. *mental spaces*) (1985), Haimanovim idejama *ikoničnosti* i *enciklopedijske semantike* (1980, 1983, 1985), Talmyjevim istraživanjima *prostornih uvjeta* (engl. *spatial terms*), *dinamike sile* (engl. *force dynamics*) i značenja gramatičkih elemenata (1975, 1977, 1978, 1983, 1985a, 1985b, 1988), idejama Moorea i Carlinga o neautonomiji jezičnih struktura (1982), Fillmoreovom *semantikom okvira* (engl. *frame semantics*) (1982), Wierzbickinom studijom gramatičke semantike (1988), istraživanjima metafore i *predodžbenih shema* (engl. *image schemas*) (Johnson 1987, Lakoff i Johnson 1980, Lakoff i Turner 1989, Sweetser 1984, 1987), istraživanjima gramatikalizacije (Bybee 1988, Kemmer 1988, Sweetser

1988, Traugott 1988) i radom mnogih drugih funkcionalista. Kognitivna je gramatika dakle naziv kojim se koristi jedan od utemeljitelja kognitivne lingvistike Ronald Langacker za svoju teoriju u okviru koje pokušava izgraditi okvir za gramatički opis koji polazi od pretpostavke da je jezik značenje, a značenje konceptualna kategorija te u kojoj sve gramatičke kategorije svodi na ljudske kognitivne sposobnosti (1987, 1991, 1999, 2000, 2008a, 2009a). S razvojem konstrukcijske gramatike značajan dio pozornosti posvećuje i pojmu konstrukcije u kontekstu KG (Langacker 2005, 2009a, 2009b, 2009c). KG dakle inkorporira i mnoge druge temeljne kognitivnolingvističke podteorije, modele promatranja jezika i načela, što je čini najkompletnijom i najsveobuhvatnijom kognitivnolingvističkom teorijom jezika.

Jedna je od temeljnih tvrdnji Langackerove KG da gramatika nije sastavljena od dva odvojena podmodula: gramatičkih pravila s jedne strane i leksikona s druge strane, već od kontinuuma među njima, odnosno da je gramatika strukturirani sustav *simboličkih jedinica* (engl. *symbolic units*) koje predstavljaju konvencionalne parove forme i značenja, odnosno konvencionalne jezične izraze, i to na svim jezičnim razinama (Geeraerts 2010: 8). Ti su parovi forme i značenja takvi da forma evocira značenje i obrnuto, pa je tako primjerice jednostavna lingvistička jedinica *mačka* simbolična jer egzistira u sparivanju značenja i fonološkoga oblika. Langacker dakle razlikuje tri vrste jedinica: fonološke, semantičke i simboličke, pri čemu su fonološke jedinice one koje se izgovaraju bez napora i razmišljanja o njihovu značenju i ustrojstvu, a mogu biti različite veličine i kompleksnosti. Semantičke su jedinice one koje konceptualiziramo i koje se ostvaruju u prostoru predodžbe i povezane su s materijalnim ostvarajima jedinica, a simboličke su jedinice spoj tih fonoloških i semantičkih jedinica. Gramatika, naravno, istražuje kako se takve jedinice udružuju i konstruiraju složenije izraze, a KG tvrdi da ništa osim spomenutih simboličkih parova ni ne trebamo kako bismo to važno pitanje istražili, odnosno da su simbolički parovi jedino što trebamo kako bismo opisali složene izraze i gramatičke obrasce koje oprimjeruju. Leksikon i gramatika dakle tvore kontinuum koji se sastoji samo i isključivo od skupova simboličkih struktura (Langacker 2013: 5). Po stupnju se konvencionaliziranosti jezični izrazi razlikuju, a status konvencionalnoga izraza postižu jednostavno ponavljanjem, čime se ukazuje na važnost jezične uporabe (Langacker 1987: 59).

Ako leksikon i gramatika tvore kontinuum simboličkih jedinica i složenijih struktura u kojemu sve one imaju značenje, onda je jedan od zaključaka koji iz toga izravno proizlazi i taj da svi konstrukti koji se upotrebljavaju za gramatički opis poput imenice, subjekta ili objekta te još apstraktnijih poput pomoćnih glagola ili samih gramatičkih konstrukcija također imaju značenje jer, prema samoj definiciji, imaju semantički pol. Gramatika pritom nije samodostatni, zatvoreni skup pravila i ne može se opisati, a da se u obzir ne uzmu i kognitivni procesi koji

stoje iza nje poput asocijacije, koja se odnosi na stvaranje psiholoških veza između različitih jezičnih i izvanjezičnih fenomena, automatizacije, koja se odnosi na uporabu različitih struktura bez posebnog mentalnog napora, shematizacije, koja se odnosi na ekstrahiranje značajki koje su zajedničke različitim iskustvima, kategorizacije, koja se odnosi na uporabu poznatih i pohranjenih struktura za interpretaciju i razumijevanje novih iskustava i sl. Gramatičke strukture ne proizvode autonoman formalan sustav, već imaju simboličku prirodu te nam osiguravaju strukturiranje značenja u formi konvencionalnih simbola koji prenose određeni konceptualni sadržaj. Leksikon i sintaksa pritom čine kontinuum simboličkih jedinica, a analiziranje gramatičkih jedinica bez uključivanja njihove semantičke vrijednosti jednostavno nema svrhu. Formalna semantika utemljena na *uvjetima istinitosti* (engl. *truth conditions*) nije dostatna za opis značenja jezičnih izraza jer njihova vrijednost ne odražava samo sadržaj konceptualizirane situacije već i na koji je način taj sadržaj strukturiran i konstruiran. U kognitivnoj je semantici značenje definirano kao konceptualizacija povezana s lingvističkim izrazima. Taj konceptualni pogled na značenje često je neutemeljeno bio odbacivan kao ograničen i uskogrudan, a imputiralo mu se i da značenja izdvaja od svijeta i drugih umova koji sudjeluju u komunikaciji te da je neznanstven i neempiričan. Međutim konceptualizacija nije niti može biti samo mentalni fenomen jer je svaka konceptualizacija ili zamišljaj određenoga entiteta utemeljena i u fizičkoj realnosti te se sastoji i od aktivnosti mozga, koji funkcionira kao integralni dio tijela, a tijelo kao integralni dio svijeta i društva (Langacker 2013: 4).

Iz takvoga pristupa gramatičkomu opisu proizišli su mnogi izuzetno važni uvidi i zaključci o lingvističkome značenju i njegovoj povezanosti s ljudskom kognicijom poput spoznaje o tome u kolikoj mjeri značenje izraza ovisi o čimbenicima koji nisu izravno uključeni u situaciju koja se opisuje. Kako i sam Langacker pojašnjava (2013: 4), značenje svakoga lingvističkoga izraza pretpostavlja elaborirani konceptualni supstrat, odnosno konceptualni sadržaj, koji uključuje pozadinsko znanje i razumijevanje fizičkoga, društvenoga i lingvističkoga konteksta te nameće određeni *konstrual* (engl. *construal*), odnosno *način konstruiranja značenja*, koji reflektira samo jedan od brojnih načina razumijevanja i predstavljanja određene situacije. Važnu ulogu pri tome igra i imaginacija, a metonimija, metafora te prizivanje virtualnih entiteta (npr. *bilo koja mačka ili sve mačke*) duboko prožimaju jezik čak i onda kada se radi o jednostavnim svakodnevnim razgovorima o svakodnevnim situacijama. Budući da je svijet koji nas okružuje izuzetno raznolik, bogat i prelazi granice vidljivoga i opipljivoga, ti nam fenomeni omogućuju da konstruiramo i upotrebljavamo izuzetno široku lepezu mentalnih konstrukcija koje nam pomažu da artikuliramo najrazličitije

aspekte svijeta u kojemu živimo, kojega promišljamo i o kojemu govorimo (Langacker 2013: 4).

Značenja se gramatičkih koncepata nalaze na apstraktnijim opisnim razinama, a njihov se esencijalni semantički unos nalazi prije svega u načinu konstruiranja značenja ili *konstrualu* i nudi izravan pristup temeljnomu aspektu semantičke organizacije. Slika koja se o gramatici javlja u okviru KG i kognitivne lingvistike općenito značajno je poljuljala dominantne poglede na gramatiku kao na autonomni formalni sustav te stereotipe o gramatici kao rigidnoj, suhoparnoj i formalnoj strani jezika. Ne samo da gramatika sa semantikom čini kontinuum već i sami gramatički konstrukti imaju značenja u kojima se zrcale naša temeljna iskustva i predodžbe o svijetu koji nas okružuje, odnosno o načinu na koji ga percipiramo. Srž su gramatičkih značenja mentalne operacije sadržane u elementarnim komponentama svakodnevnoga života. Kao što kaže Langacker (2013: 4), gramatika ima puno toga za reći i o značenju i o ljudskoj kogniciji. Naime u KG jezik se promatra i opisuje pomoću dobro utvrđenih i lako uočljivih umnih sposobnosti, koje nisu svojstvene samo jeziku već i percepciji i kogniciji općenito poput usredotočivanja i pomjeranja pozornosti, praćenja objekata u kretanju, uspoređivanja različitih iskustava, manipuliranja mentalnim slikama, uočavanja podudarnosti, odnosno kategoriziranja na temelju sličnosti, ali i uočavanje razlika, kombiniranja jednostavnijih elemenata u kompleksnije strukture, sagledavanja prizora iz različitih uglova i perspektiva, konstruiranja situacije na različitim razinama apstraktnosti itd. (Langacker 2013:).[11] Drugim riječima, jezik se promatra kao integralni dio kognicije, a ne kao zaseban modul ili zasebna mentalna sposobnost kao što je to slučaj u generativno-transformacijskoj teoriji jezika.

2.2.1. Kategorizacija, shematizacija, automatizacija i asocijacija

Kao što smo već napomenuli, u jeziku se manifestiraju mnogi fenomeni koji su vidljivi i u mnogim drugim aspektima kognicije, a koje jezik upotrebljava i ispoljava na svoj vlastiti način i u svojoj vlastitoj organizaciji. Ti su fenomeni prije svega asocijacija, automatizacija, shematizacija i kategorizacija. Asociranje se odnosi na uspostavljanje psiholoških veza između različitih entiteta i koncepata. Asocijacija ima brojne manifestacije u okviru KG, a dovoljno je spomenuti asocijativne veze između fonološkoga i semantičkoga pola simboličkih struktura.

[11] KG ne prejudicira odgovore na pitanja poput mogu li te sposobnosti u potpunosti objasniti usvajanje jezika ili njegove univerzalne značajke ili pitanje je li jezik genetska i naslijedna sposobnost. Očigledno je da smo rođeni s jezičnom sposobnošću, ali ako naš genetski kod i pruža posebne odredbe za jezik, vjerojatnije je da one prebivaju u prilagodbi drugih, jednostavnijih fenomena nego da su zasebne i „sui generis“ (Langacker 2013).

Automatizacija je proces koji je stalno prisutan u našim životima i neodvojiv je od mnogih vještina i znanja koje stječemo poput vožnje bicikla ili automobila, vezivanja vezica na cipelama, recitiranja pjesme ili abecede naizust itd. Kroz isprobavanje, vježbanje i ponavljanje te i slične vještine i znanja savladavamo u tolikoj mjeri da njihova upotreba postaje automatska i ne traži svjesno nadgledanje ili razmišljanje. U okviru kognitivnogramatičkih pogleda na jezik leksičke strukture prolaze kroz sličan proces, odnosno kroz intenzivno kognitivno *učvršćivanje* ili *usađivanje* (engl. *entrenchment*) (Langacker 1987: 59) i na taj način stječu status *leskičkih jedinica* (engl. *lexical unit*), koje se prizivaju i upotrebljavaju bez značajnijega mentalnog napora. Dakle leksičke su jedinice izrazi koji su za članove određene jezične zajednice postigli status konvencionalnih izraza.[12]

Shematizacija je proces koji podrazumijeva ekstrahiranje sličnosti karakterističnih za različita iskustva, a kako bi se iznašla koncepcija koja predstavlja višu razinu apstrakcije. Shematizacija igra važnu ulogu u procesu usvajanja leksičkih jedinica posebno jer su njihove konvencionalne forme i značenja daleko raznovrsniji i manje specifični nego sam *događaj uporabe* (engl. *usage event*) na osnovi kojih se usvajaju. Temeljno značenje riječi *prsten* kao 'okrugloga komada nakita koji se nosi na prstu ruke' shematično je u odnosu na različite predodžbe različitih prstena u različitim kontekstima, koji mogu varirati u odnosu na navedeni shematični koncept veličinom, materijalom, identitetom nosioca itd. Sheme postoje na različitim razinama, odnosno i same se mogu nalaziti na višemu ili nižemu stupnju shematičnosti, a ovise o broju i raznolikosti elemenata na kojima se temelje. Budući da se *prsten* može nositi i na drugim dijelovima tijela osim na prstu, možemo za njega postaviti i shematičniju vrijednost poput 'okrugli ukras koji se nosi na tijelu', u odnosu na koju 'prsten kao komad nakita koji se nosi na prstu' ustvari predstavlja elaboraciju ili oprimjerenje shematičnijega izraza. Međutim na još apstraktnijoj razini *prsten* može značiti i jednostavno 'kružni objekt' ili još shematičniji 'kružni entitet' (Langacker 2013: 37), pa upravo iz toga razloga i možemo kazati stvari poput *prometni prsten* ili *Saturnov prsten*, a da nas članovi naše jezične zajednice bez problema razumiju.

Kategorizaciju u najširemu smislu možemo opisati kao interpretaciju određenoga iskustva u odnosu na strukture koje su nam poznate ili postoje od ranije. Kategorija je skup elemenata koji su procijenjeni kao slični na osnovi određenih kriterija i za određenu svrhu, pa

[12] Naravno, važno je napomenuti da status leksičke jedinice ne znači izostanak ili irelevantnost komponenata od kojih se određena kovencionalna struktura sastoji, već samo da je jedinica automatizirana i konvencioliziran kao cjelina i da se kao cjelina u jeziku realizira, što u uporabi može zasjeniti njihovu individualnu istaknutost, ali ne i u potpunosti poništiti, pa se tako jedinica *pobjedonosni poklič* očigledno sastoji od podjedinica *pobjedonosan* i *poklič*.

tako primjerice različita *značenja* ili *smislovi* (engl. *senses*) neke leksičke jedinice mogu konstituirati jednu kategoriju. Ako struktura A pripada određenoj kategoriji, može se upotrijebiti za kategoriziranje neke druge strukture B, a koja potom i sama može postati član kategorije. Kategorizacija je najizravnija kada je A (primjerice 'okrugli entitet' ili 'motorno vozilo na dvije osovine i četiri kotača koje služi za prijevoz putnika') shematično u odnosu na B (primjerice 'okrugla arena' i 'Mercedes'), i to na način da B elaborira ili oprimjeruje A. Međutim može se dogoditi i da je B (primjerice 'pravokutna arena' ili 'kočija') u konfliktu sa specifikacijama od A ('okrugla arena' i 'motorno vozilo na dvije osovine i četiri kotača koje služi za prijevoz putnika'), ali svejedno pripada kategoriji na temelju percipiranih sličnosti. U tom je slučaju A prototip, a B njegova ekstenzija.

2.2.2. Konceptualna semantika i enciklopedijski pogled na značenje

Kao što smo već utvrdili gramatika nije autonomna i neovisna o značenju već i sama ima značenje koje obitava u shematiziranim obrascima konceptualnih struktura i simbolizacija. Upravo je to razlog zašto trebamo konceptualnu semantiku. Naime da bi opisali gramatiku trebamo principijelan i eksplicitan opis konceptualnih struktura koje uključuje. Kognitivnogramatički pogledi na značenje i prirodu gramatike uključuju kognitivnu i interaktivnu perspektivu.[13] Kognicija se u okviru kognitivne lingvistike shvaća kao interaktivna, i utemeljena na percepciji i iskustvu tijela, a budući da je mentalni razvoj stimuliran i u velikoj mjeri proizlazi i iz društvene interakcije, stječene vještine i znanja u velikoj su mjeri prilagođeni i sociokulturnomu okruženju. Značenje se u KG shvaća jednostavno kao konceptualizacija. Konceptualizacija je pritom izrazito dinamičan koncept koji obuhvaća sve aspekte mentalnoga iskustva, i nove i već utvrđene koncepte, intelektualne ideje, osjetilna, motorička i emotivna iskustva, shvaćanja fizičkoga, lingvističkoga, društvenoga i kulturnoga konteksta te koncepcije koje se razvijaju i događaju istovremeno sa samom jezičnom obradom. Iako su konceptualizacije izrazito dinamične i interaktivne naravi, govornici određenoga jezika u svojim umovima moraju imati određene zajedničke predodžbe o tome što

[13] Interaktivna perspektiva na semantiku uključuje ljudski um, ali i tvrdi da individualni um nije pravo mjesto gdje bi trebali tražiti značenje. Umjesto toga, značenja se vide kao nešto što je dinamično i pojavljuje se unutar određenoga diskursa i društvene interakcije. Umjesto da budu fiksirani i predodređeni, o njima aktivno pregovaraju sugovornici na osnovi fizičkoga, lingvističkoga, društvenoga i kulturnoga konteksta. Značenje dakle nije lokalizirano već raspodijeljeno, odnosno neki njegovi aspekti svojstveni su govornoj zajednici, neki pragmatičkim okolnostima samoga događaja govora (engl. speach event), a neki jednostavno svijetu koji nas okružuje. Dakle značenja nisu unutar glave jednoga govornika, već u komunikacijskoj interakciji različitih govornika i sugovornika, pa možemo kazati da su kognitivni i interaktivni pristupi kompatibilni (Langacker 2013: 28).

bi riječi koje upotrebljavaju trebale značiti, a to onda znači da iako govorimo o izrazito dinamičnim pojmovima, o kojima sugovornici stalno pregovaraju, određeni dio značenja ipak mora biti unaprijed zadan i konvencionaliziran kako bi komunikacija uopće bila moguća.

Za razliku od generativista koji su skloni formulaičnim prikazima različitih konstrukcija, kognitivni su lingvisti skloniji slikovnomu prikazu, odnosno predodžbenim shemama, koje predstavljaju shematizirane obrasce aktivnosti apstrahiranih iz svakodnevnih tjelesnih iskustava, posebno onih koji se odnose na vid, prostor, pokret i silu. Predodžbene sheme shvaćaju se kao predkonceptualne strukture koje su temelj za složenije i apstraktnije koncepte i to pomoću kombiniranja i metaforičke projekcije. *Slikovne* ili *predodžbene sheme* (engl. *image schemas*), koje izdvaja primjerice Johnson (1987), jesu spremnik, blokiranje, staza ili putanja, ciklus, dio-cjelina, pun-prazan, ponavljanje, površina, ravnoteža, protusila, privlačenje, veza, blizu-daleko, stapanje, podudaranje, kontakt, objekt itd. Langacker u tome smislu razlikuje tri različite grupe temeljnih pojmova, odnosno temeljnih koncepata: *minimalne koncepte* (engl. *minimal concepts*) u određenoj domeni iskustva, u koje ubraja koncepte poput linije, ugla i krivulje u prostornoj domeni, svjetlo i fokalne boje u vizualnoj domeni, sukcesivnost u vremenskoj domeni te kinestetičke osjećaje upotrebe mišićne sile, zatim slijede *konfiguracijski koncepti* (engl. *configurational concepts*),[14] koji su također minimalni, ali neovisni o bilo kojoj iskustvenoj domeni poput kontrasta, granice, promjene, kontinuiteta, dodira, uključivanja, odvajanja, blizine, mnogostrukosti, grupiranja, točke i ekstenzije te *konceptualni arhetipovi* (engl. *conceptual archetypes*), koji se temelje na iskustvu te su fundamentalni i izrazito česti u našemu svakodnevnom životu primjerice fizički objekti, objekt na određenoj lokaciji, objekt koji se kreće u prostoru, ljudsko tijelo, ljudsko lice, cjelina i njezini dijelovi itd. (Langacker 2013: 34). Budući da su sve konceptualizacije[15] dinamične i prebivaju u procesnim aktivnostima, onda nema oštre granice ni između jednostavnih koncepata i određenih kognitivnih sposobnosti, pa primjerice fokalnu crvenu boju možemo opisati kao minimalni koncept i kao sposobnost opažanja crvene boje. Na isti način na koji su određeni koncepti temeljni i arhetipski to mogu biti i određeni gramatički pojmovi. Ti pojmovi uključuju imenice, glagole, subjekt, objekt i sl., a Langacker (2013: 34) njihovu univerzlanost razlaže na sljedeći način:

[14] Budući da su nabrojani konfiguracijski koncepti apstraktni i primjenjivi na bilo koju domenu, oni su i najbliži duhu predodžbenih shema.

[15] Kako bismo razjasnili moguće terminološke nedoumice valja napomenuti da je upotreba pojmova koncept, koncepcija i konceptualizaciju stvar perspektive. Koncepcija neutralizira razliku između koncepta, koji predstavlja statičan, fiksiran pojam, i pojma konceptualizacije, koji naglašava dinamičnost. Međutim budući da je svaka koncepcija dinamična, ako se promatra na odgovarajućoj vremenskoj skali, konceptualizacija se upotrebljava i kao opći pojam (Langacker 2013).

1. Svaki od tih pojmova može biti semantički opisan pomoću prototipa, koji vrijedi samo za središnje, najbolje primjere, i shema koje obuhvaćaju sve članove kategorije.
2. Prototipno značenje sastoji se od iskustveno utemeljenoga konceptualnog arhetipa.
3. Shematično značenje nalazi se u kognitivnoj sposobnosti nezavisnoj od domene.
4. Temeljne su sposobnosti inicijalno manifestiraju u odgovarajućim arhetipovima te omogućavaju strukturirano iskustvo temeljeno na tim arhetipovima.
5. U kasnijoj razvojnoj fazi te iste sposobnosti proširuju se na druge domene iskustva, u kojima njihova primjena nije toliko automatska, odnosno vidljivija je.

Kao što smo već rekli, naše je shvaćanje svijeta aktivno, dinamično i konstruktivno, a posljedica je toga to da koncepcije koje upotrebljavamo kao lingvistička značenja nisu transparentne, odnosno one ne odražavaju svijet na izravan način niti se mogu derivirati na izravan ili automatski način iz objektivnih okolnosti. Umjesto toga kognitivna semantika prepoznaje važnost i sveprisutnost imaginativnih modela i mentalnih konstrukcija. Nije riječ samo o tomu da često razmišljamo i govorimo o imaginarnim svjetovima poput onih iz filmova, knjiga, bajki, mitologije i slično, već o tome da mi cijelo vrijeme pokazujemo izuzetan imaginativni kapacitet za konstruiranje i manipuliranje velikim spektrom različitih *mentalnih prostora* (engl. *mental spaces*) (Fauconnier 1985, 1997), npr.:

(1) Kad bih imala veliku moć, pomogla bih svim siromašnim i ugroženim ljudima svijeta.
(2) Dok sam vozila prema planinama, u gradu je sve gorjelo.
(3) Sanja je spomenula da imaju veliki problem sa susjedima.

Neki od tih primjera predstavljaju hipotetsku situaciju kao u (1), situaciju koja se događa u određenome prostoru i vremenu poput (2) ili izvještaj o nečemu što je netko rekao kao u (3). I mnogi su drugi imaginativni fenomeni od esencijalne važnosti za konceptualizaciju i lingvističko značenje. Važno sredstvo konstruiranja našega mentalnog svijeta nesumnjivo je metafora pomoću koje se temeljne organizacijske strukturne značajke jedne konceptualne domene, koja je obično bliža, izravnija i utemeljena u tjelesnome iskustvu, projicira ili preslikava na drugu, apstraktniju (Lakoff i Johnson 1980, 1999). U (4–6) određeni se aspekti izvorne domene, koja se odnosi na naše fizičko iskustvo manipuliranja fizičkim objektima, metaforički preslikava na ciljnu domenu razumijevanja i artikuliranja ideja.

(4) Nisam uspjela **pohvatati** što **misli**.

(5) On **je nabacio ideju**, ali se nikome nije svidjela.

(6) **Poruka** mi **je ušla** na jedno uho, a **izišla** na drugo.

Metafore su i izvor stapanja, odnosno *integracije* (engl. *blending*) pri čemu se određene značajke dviju koncepcija kombiniraju kako bi konstruirale treću (Fauconnier i Turner 1998, 2002). Entiteti iz primjera (6–8), koji se mogu *uhvatiti, nabaciti* i *ulaziti,* kombiniraju apstraktnu prirodu ideja s određenim fizičkim značajkama predmeta kojima se u fizičkoj stvarnosti uistinu može rukovati na takve načine. Međutim treba imati na umu i jednostavnu činjenicu da entiteti poput misli koje se hvataju rukama, ideja koje se nabucuju kao lopte ili poruka koje ulaze u uho u ne postoje u fizičkome svijetu. Na isti način razna izmišljena stvorenja iz bajki i mitologije poput sirena, hobita, patuljaka i kiklopa ne postoje u stvarnosti, ali nas to, naravno, ne sprječava da o njima razmišljamo i govorimo. Čak i kada su u pitanju razni entiteti koji uistinu postoje u stvarnome svijetu, u jeziku često predstavljaju virtualne ili fiktivne, imaginarne primjere, zamišljene za određenu svrhu, pa tako primjerice kuće zasigurno postoje u objektivnome svijetu, ali kuća u konstrukciji *Moja prijateljica nema kuću* ne postoji i nema smisla postavljati pitanje *Koja je to kuća?* jer se radi o imaginarnome entitetu prizvanome kako bi se negirale određene okolnosti.

Dakle prilikom konceptualiziranja koristimo se različitim sposobnostima poput perceptivnih, motoričkih, imaginativnih, intelektualnih te širokim spektrom znanja i iskustava, specičnih i općih, fizičkih, društvenih i kulturnih, individualnih, konvencionalnih i kontekstualnih (Langacker 2013. 36). Značenje je dinamična i fleksibilna kategorija, a jezične su strukture konceptualizacije koje imaju iskustvenu osnovu, odnosno povezane su s načinom na koji ljudska bića doživljavaju stvarnost, a to uključuje i kulturološki i psihološki aspekt. Značenja nam trebaju kako bismo mogli opisivati svijet koji nas okružuje ili ga oblikovati, a budući da se taj svijet neprestano mijenja, značenja kojima se koristimo da bismo ga opisali također se mijenjaju. Pritom ne iznalazimo nove arbitrarnosti, odnosno izraze koje bi sparivali s tim novim značenjima, već obično proširujemo značenja otprije poznatim jezičnim konceptima ili iznalazimo nove načine da pomoću poznatoga iskažemo nepoznato te na taj način to nepoznato konceptualiziramo, artikuliramo i razumijemo. Ako je značenje povezano s načinom na koji čovjek ostvaruje interakciju sa svijetom koji ga okružuje, onda nije nerazumno pretpostaviti da je cijela naša osoba, u psihološkome i fizičkome smislu, involvirana u tu interakciju. Značenja koja konstruiramo unutar jezika i pomoću jezika, a koja reflektiraju naše sveukupno iskustvo kao ljudskih bića teško da mogu biti vezana uz poseban, izoliran podmodul

u našemu umu kao što tvrdi generativna gramatika (Geeraerts 2006: 5). Jezično znanje nije odvojeno od našega iskustva kao tjelesnih bića niti znanja kojega imamo o svijetu koji nas okružuje. Naprotiv, naše znanje o jeziku ili jezično znanje povezano je, isprepleteno i proizlazi iz enciklopedijskoga znanja ili znanja o svijetu, koje je integrirano u naš kognitivni sustav. Povezanost znanja o jeziku i znanja o svijetu još je jedna od temeljnih premisa kognitivnolingvističkih pristupa jeziku općenito. Jezično je iskustvo iskustvo jezične uporabe u konkretnome kontekstu, a ne iskustvo nizanja riječi onakvih kakve su opisane i popisane u rječnicima ili rečeničnih struktura kako su opisane u garamatikama. Za KG kažemo da je utemeljena na uporabi jer iznalazi načine da u svoj gramatički opis uključi stvarnu jezičnu uporabu i izvanjezično znanje, dok tradicijski pristupi te razine odvajaju.

Pritom valja napomenuti i da su strukture koje nazivamo leksičkim jedinicama, dakle one koje su se učvrstile i konvencionalizirale jer se dovoljno učestalo upotrebljavaju, uvijek polisemne, odnosno imaju različita međusobno povezana značenja koja su konvencionalizirana u određenoj mjeri. Neka su od tih značenja središnja ili bliža semantičkomu središtu, tj. prototipna, a neka su pak udaljenija od tog središta, odnosno od prototipnoga značenja. U određenoj su mjeri ta značenja međusobno povezana kategorizacijskim odnosima te na taj način formiraju značenjske mreže (Geeraerts 1993, Tuggy 1993, 2003a, 2003b, Tyler i Evans 2003, Riemeer 2005, Langacker 1999, 2013). Na slici 1 nalazi se dio mreže značenja imenice *prsten*. Središnja, prototipna značenja obrubljena su širim linijama, a strjelice predstavljaju kategorizacijske odnose, s tim da pune strjelice predstavljaju elaboraciju sheme, a isprekidane ekstenzije ili proširenja centralnijih, središnjih značenja.

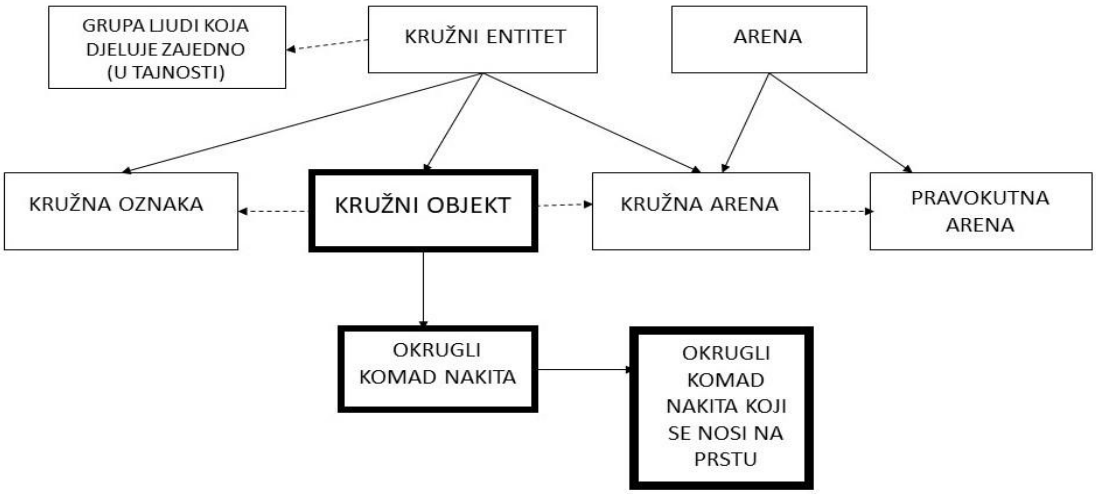

Slika 1: Dio semantičke mreže imenice *prsten* (Langacker 2013: 37)

Jedinstveno apstraktno značenje koje predlažu primjerice Ruhl (1989) i Huffman (1997)[16] ne nudi potpuni opis uspostavljene semantičke vrijednosti određene leksičke jedinice jer se to značenje nalazi inkorporirano u polisemnoj mreži. No ni ta mreža značenja ne uspijeva objasniti govornikovo znanje o tomu kako se određeni izraz konvencionalno upotrebljava i razumije jer to znanje, koje je zasigurno dio jezičnoga znanja, kako kaže Langacker (2013: 38), leži u cjelokupnoj mreži. Značenja se prepoznaju kao dio jezika samo u mjeri u kojoj su: (i) utvrđena i ukorijenjena u mislima individualnoga govornika te (ii) konvencionalizirana za članove govorne zajednice. Samo ograničen skup značenja zadovoljava te kriterije i samo se ta značenja uspostavljaju kao lingvističke jedinice. No budući da su i utvrđivanje i konvencionaliziranje pitanje stupnja, ne postoji jasna granica između značenja koja imaju i koja nemaju status utvrđenih leksičkih jedinica. Umjesto toga obje su vrste leksičkih jedinica dio stupnjevanoga spektra koji se kreće od novih interpretacija i reinterpretacija do utvrđenih lingvističkih značenja (Langacker 2013: 38).

Leksičko značenje sastoji se od nekoliko semantičkih obilježja ili opisnih tvrdnji, koje su jezične po svome karakteru, a koje su pritom jasno odvojene od općega znanja koje se tiče vrste entiteta o kojemu se radi. Temeljno značenje pojma *bik* primjerice često se predstavlja kao skupina semantičkih značajki poput [MUŠKO], [ODRASLO] i [GOVEDO] te isključuje sve ostalo što znamo o tim životinjama. U skladu s tim jezično je značenje više nalik rječničkoj natuknici nego enciklopedijskome članku pa je stoga takav pristup metaforički opisan kao rječnički pogled na lingvističku semantiku (znanje o jeziku). Međutim ta su se isključivo lingvistička značenja pokazala izuzetno nepristupačnim i nedostatnim. Alternativni pogled koji se metaforički naziva enciklopedijskom semantikom (ili znanjem o svijetu) opće je prihvaćen u kognitivnoj lingvistici (Langacker 1999, 2013, Wierzbicka 1995). U okviru toga pristupa leksičko značenje nalazi se u određenome načinu pristupanja otvorenomu, nedovršenomu znanju o određenome entitetu koje se neprestano razvija, mijenja i nadopunjuje, ali u okviru kojega postoje centralnije komponente toga znanja i one perifernije. Središnjost određenih

[16] Alternativni pogled predstavlja primjerice tvrdnja da su leksičke jedinice monosemne, odnosno da svaka od njih ima apstraktno značenje iz kojih sve upotrebe mogu biti predviđene (Ruhl1989, Huffman 1997). Grananje u specifičnija značenja vodi prema nekontroliranomu množenju navodnih značenja koje je bolje interpretirati kao kontekstualne interpretacije apstraktne semantičke vrijednosti određene jedinice. Langacker međutim na to odgovara protutvrdnjom da se iz jednoga jedinstvenoga apstraktnog značenja jednostavno ne može potpuno i detaljno predvidjeti stvarni opseg određenih *značenja* ili *smislova* (engl. *senses*) koji proizlaze iz određene leksičke jedinice. Možda je i moguće zamisliti izrazito shematično značenje pojma *prsten* kao apstraktnu ideju *zatvaranja*, koja bi mogla uključiti sve ostale konkretnije vrijednosti pojma prikazanoga na slici 1, ali iz toga bi svejedno bilo jako teško predvidjeti sve uporabe pojma *prsten* i istovremeno isključiti bezbroj drugih koje su podjednako motivirane kognitivnim i komunikacijskim faktorima. Zašto bi primjerice taj pojam bio upotrebljavan u značenju 'grupe krijumčara nečim', ali ne i za 'gumicu za kosu'? (Langacker 2013: 38).

značenja važan je aspekt konvencionalno utvrđene vrijednosti leksičke jedinice. Određene su specifikacije, odnosno komponente značenja toliko središnje i temeljne da se aktiviraju uvijek kada se god određeni izraz upotrebljava, dok se neke druge aktiviraju s manje dosljednosti, a treće su toliko periferne da im se pristupa samo u posebnim kontekstima (Langacker 2013: 39).

U okviru enciklopedijskoga pogleda na značenje leksička jedinica nije potpuno slobodna kako bi se to moglo učiniti jer svaki izraz priziva određeni opseg znanja i specificira određeni način pristupa, ali nije ni potpuno fiksirana jer je središnjost pitanje stupnja te može biti nadjačana kontekstualnim čimbenicima. Ta je koncepcija i lingvistički i psihološki realistična. I dok, u skladu s tim, jasna granica između jezičnoga i izvanjezičnoga, enciklopedijskoga znanja ne može biti povučena, s druge strane kada takvu granicu trebamo, ona se mora povlačiti na iskustvenoj osnovi i ne smije biti nametnuta *a priori* samo zato što to lingvistima i znanstvenicima pojednostavljuje posao (Langacker 2013). Kada se izgovori, rečenica može prizvati i prenijeti puno više od onoga što je izgovoreno jer se iskazi ne događaju u laboratorijskim, izoliranim uvjetima, već u određenome kontekstu, a njihovo značenje ovisi o intepretativnim sposobnostima, općemu i kontekstualnomu znanju, pa potpuno značenje i razumijevanje nekoga složenijeg izraza može biti daleko elaboriranije i složenije od bilo čega što se iz te rečenice može derivirati na osnovi stvarnih, vidljivih elemenata od kojih se sastoji.

Logično pitanje koje iz toga proizlazi jest što onda pripada semantici, a što pragmatici? Tradicionalni, modularni pristup tvrdi da postoji jasna granica koja počiva na leksičkoj razini. U okviru toga pristupa leksičke se jedinice vide kao određeni građevni blokovi, jasno izdvojene i zasebne jedinice koje se upotrebljavaju u raznim konstelacijama kako bi se konstruirali složeniji izrazi, a koji su u potpunosti određeni tim jedinicama i obrascima koji se upotrebljavaju (Langacker 2013: 39). U semantici se to naziva načelom *pune kompozicionalnosti* (engl. *full compositionality*), a ona pretpostavlja jasne granice između semantike, odnosno kompozicionalnoga značenja, i pragmatike, odnosno kontekstualne interpretacije. Iz toga proizlazi i slika lingvističkoga sustava podijeljenoga u odvojene komponente poput leksikona, morfologije i sintakse, ali i modularni pogled na kognitivne sposobnosti čovjeka i samoga uma prema kojemu se jezična sposobnost strogo odvaja od drugih kognitivnih sposobnosti. Langacker međutim tvrdi (1999, 2013) da jednostavno ne postoji način da se povuče jasna crta razgraničenja između semantike i pragmatike. Naravno, on time ne negira postojanje pragmatike kao što su mu neki poput Levinsona (1997: 19) prigovarali. On negira postojanje stroge dihotomije i rigidne, nepropusne granice te ih vidi kao jedan stupnjevani kontinuum unutar kojega se semantika i pragmatika prelijevaju jedna u drugu. Taj kontinuum dakle nema preciznu granicu, ali ima polove, odnosno krajnje točke gdje se nalaze

ili isključivo pragmatički ili isključivo semantički fenomeni kao na slici 2, a to onda znači da pragmatika i te kako postoji, samo je između nje i semantike nemoguće povući jasnu granicu, a da ona pritom ne bude čisto arbitrarna.

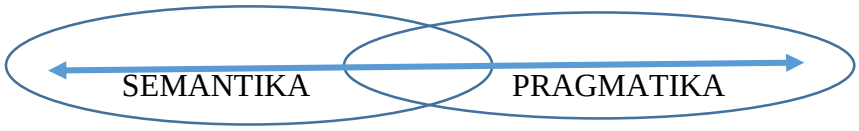

Slika 2: Kontinuum između semantike i pragmatike (Langacker 2013: 40).

Konstruiranje i razumijevanje različitih lingvističkih izraza predstavlja složen i izuzetno sofisticiran proces *konceptualnoga konstruiranja* (engl. *conceptual construction*), u kojemu se oslanjamo na mnogo različitih izvora, a među njima se nalaze i leksička značenja i kompozicijski obrasci koji zajedno čine središnji dio spomenutih tradicijskih pristupa, ali i naš izrazito bogat imaginativni kapacitet i mehanizme poput metafore, integracije, fikcije i *mentalnih prostora* (engl. *mental spaces*). Pritom valja napomenuti da metaforičke konstrukcije duboko i široko prožimaju naš svakodnevni jezik, a pritom se velikim dijelom oslanjaju na opće i kontekstualno znanje, a ne isključivio na rječničko znanje ili znanje o jeziku. Kada bi se značenja vrednovala samo u skladu s rječničkim pristupom, teško da bi bilo moguće razumjeti konstrukciju poput *radoznalost je ubila mačku* jer se značenje toga izraza teško može pronaći u zbroju značenja samih leksičkih jedinica. Razumijevanje toga izraza proizlazi iz narodnoga vjerovanja da je mačka radoznala životinja koja zbog svoje radoznalosti često dolazi u pogibeljne situacije. Upravo to znanje, koje je dio enciklopedijskoga, a ne rječničkoga znanja, navedenu konstrukciju čini koherentnom i razumljivom.

Značenje izraza pretpostavlja opsežan, višeznačan konceptualni supstrat koji ga podržava, oblikuje i čini koherentnim. Važni su aspekti tog supstrata (i) koncepcije prizvane ili stvorene kroz prethodni diskurs; (ii) sudjelovanje u samome govornom činu kao dio društvene interakcije; (iii) razumijevanje fizičkoga, kulturnoga i društvenoga konteksta i (iv) bilo koja domena znanja koja je relevantna (Langacker 2013: 42). Važnu ulogu u konstruiranju i razumijevanju značenja pritom, kao što smo već napomenuli, imaju i imaginativni i interpretativni fenomeni poput metafore, konceptualne integracije, sposobnosti zamišljanja i konstruiranja mentalnih, umnih prostora. Sve spomenuto zajedno osigurava pretpostavke za leksičku interpretaciju i semantičku integraciju, a ti se fenomeni ne odvijaju u vakumu ili

izolirano jedni od drugih. Leksičke jedinice nemaju do kraja definirana značenja. Kao što je već rečeno, njihova semantička vrijednost nalazi se u konvencionalnim pristupnim stazama koje vode prema otvorenome kraju različitih domena znanja. Što određeni izraz precizno znači u određenoj prilici, koji je točno dio enciklopedijskoga znanja aktiviran i u kojem stupnju, ovisi o svim spomenutim čimbenicima. U najširemu smislu možemo kazati da se značenje sastoji od određenoga *semantičkoga sadržaja* (engl. *semantic content*), ali i *određenoga načina konstruiranja toga sadržaja* ili *konstruala* (engl. *construal*), koji se odnosi na našu očiglednu sposobnost zamišljanja i portretiranja iste situacije na različite načine.

2.2.2.1. Konceptualni sadržaj

Ako želimo opisati situaciju u kojoj je netko razbio prozor možemo odabrati između puno različitih načina da tu situaciju artikuliramo i opišemo primjerice:

(7) Netko je razbio prozor.
(8) Netko je razbio prozor kamenom.
(9) Marko je razbio prozor kamenom.
(10) Prozor je razbijen.

U primjeru (7) shematičniji se izraz *netko* upotrebljava kako bi se izrazilo da je određena osoba, kojoj ili ne znamo ili ne želimo izreći identitet, uzrokovala razbijanje prozora, u (8) je izraženo i sredstvo kojim je prozor razbijen, u (9) shematičniji element *netko* zamijenjen je specifičnijim *Marko,* čime eksplicitno razotkrivamo krivca za ono što se dogodilo, a u (10) imamo pasivnu rečenicu koja događaj kodira iz perspektive objekta, odnosno kodira samo krajnju posljedicu, ali pritom ne govori ni tko je to uradio, ni kako, ni zašto. Razlika između sadržaja i načina konstruiranja sadržaja nije oštra i nepropusna. Razina specifičnosti, koja je jedan od aspekata načina konstruiranja značenja, ima izravan utjecaj na sadržaj kojim se koristimo, pa tako možemo reći da rečenica *Marko Topić jučer je nehotice razbio prozor kamenom* ima više konceptualnoga sadržaja nego rečenica *Netko je razbio prozor kamenom* ili *Prozor je razbijen*. Distinkcija između sadržaja i načina konstruiranja značenja još jednom upućuje na važnu važnu činjenicu, a to je da konceptualno značenje uključuje više od *uvjeta istinitosti* (engl. *truth conditions*) ili objektivnih okolnosti koje se opisuju. Značenje mnogih lingvističkih elemenata, uključujući one koje smatramo gramatičkim, sastoje se prije svega od načina konstruiranja sadržaja koji nameću, a sadržaj je sekundaran. Međutim svaki pojedini

element priziva i određeni sadržaj, koliko god shematičan bio, i svaki je sadržaj konstruiran na jedan određeni način.

Konceptualni se sadržaj odnosi na skup *domena* (engl. *domain*),[17] koje se objedinjuju nazivom *matrica* (engl. *matrix*). Pojam domena u najširemu se smislu može opisati kao bilo koji koncept ili područje iskustva. Koliko domena matrice u određenoj situaciji trebamo i upotrebljavamo te koje domene prepoznajemo ovisi o svrsi izraza koji konstruiramo i u određenoj je mjeri arbitrarno.

Matrica uključuje *temeljne domene* (engl. *basic domains*), odnosno one koje se ne mogu svoditi na jednostavnije poput prostora i vremena, a koje same po sebi nisu koncepti ili konceptualizacije, već područje iskustvenoga potencijala unutar kojega se može pojaviti konceptualizacija ili određeni koncepti (Langacker 2013: 44), te netemeljne domene, a to može biti bilo koja vrsta konceptualizacije bilo da se radi o onim intelektualnim, statičnim, dinamičnim, utvrđenim, novim, jednostavnim ili složenim konceptualizacijama ili konceptaulizacijama koje proizlaze iz neposrednih osjetilnih, emocionalnih, ili kinestetičkih iskustava poput osjećaja vlažnosti, straha, vožnje motorom i sl. te apstraktnih koncepata koji su proizvod intelektualnih operacija poput koncepata pravde, moći, sisavca itd. (Langacker 2013: 45). Netemeljne su domene u određenoj mjeri organizirane u hijerarhije tako da koncept koji se nalazi na određenoj razini pretpostavlja i uključuje jedan ili više koncepata s nižih razina, pa primjerice koncept RUKA uključuje oblik ljudskoga tijela, BANANA žutu boju, OTOK more itd., pa možemo reći da koncepti zauzimaju *više i niže razine konceptualne organizacije* (engl. *higher and lower levels of conceptual organization*). Jako se mali broj lingvističkih značenja

[17] Langackerov pojam kognitivna domena naizgled je sinoniman Fauconnierovu pojmu *mentalnoga prostora* (engl. *mental space*), koji Fauconnier opisuje kao strukturu koja se stvara dok govorimo i razmišljamo, a uključuje sitnozrnatu podjelu diskursa i strukture znanja (1997: 11). Međutim ti pojmovi ipak nisu istoznačni jer svaki odražava određeni način promatranja konceptualne strukture. Domena se usredotočuje na koncepcijsko jedinstvo i unutrašnju koherentnost te se odnosi prije svega na konstruiranje koncepcija i njihov odnos prema leksičkomu značenju, a mentalni prostor naglašava konceptualnu razlomljenost, odnosno podijeljenost konceptualne strukture na poluautonomna područja, a najčešće se upotrebljava za proizvode imaginativnih operacija i strukture koje nastaju kroz jedan dinamičan proces i u diskursu, koji se naziva konceptualna integracija. Konceptualna je integracija mentalnih prostora proces povezivanja dvaju ili više *ulaznih mentalnih prostora* (*engl. input space*s), koji su konstruirani od elemenata iz različitih kognitivnih domena, *generičkoga prostora* (engl. *generic space*) koji je zajednički svim ulaznim prostorima i licencira preslikavanja među njima te *integracijskoga prostora* (engl. *blended space*) u kojemu nastaju nova značenja (više u Fauconnier 1985, 1994, Fauconnier i Turner 1994, 1996, 1998, 2002).
Teorija konceptualne integracije nije sinonimna ni teoriji konceptualne metafore jer se teorija konceptualne metafore uglavnom bavi korelacijskim metaforama i njihovom konvencionaliziranošću u svakodnevnome životu, a teorija konceptualne integracije nudi model proizvodnje značenja koji operira koristeći se analogijom, metaforom, metonimijom, protučinjeničnim ili irealnim uvjetnim rečenicama i mnogim drugim fenomenima (Fauconnier i Turner 1998 prema Omazić 2015).

pritom može opisati izravno i samo pomoću temeljnih domena ili pretpostavljenih temeljnih, nedjeljivih koncepata (Wierzbicka 1996).

Pritom postoje domene koje predstavljaju središnja značenja izraza, pa se stoga pri uporabi aktiviraju gotovo uvijek, i one rubne, koje se aktiviraju rjeđe. Koje će domene biti aktivirane i istaknute u prvi plan, a koje potisnute u pozadinu ovisi o svrsi izraza u određenoj situaciji govornoga čina, odnosno značenju koje želimo prenijeti. Velika većina izraza otvara pristup velikome broju različitih domena, a ne samo jednoj. Pritom valja naglasiti da je i sam izbor domena jedna vrsta konstruiranja značenja, a to upućuje na važnu činjenicu da teško možemo govoriti o potpunome razgraničenju između konceptualnoga sadržaja i načina na koji se određeno značenje konstruira. Različite domene pritom nisu strogo razgraničeni mentalni prostori ili koncepti, već se većina njih preklapa s drugima, a često jedna domena višega reda potpuno uključuje neku od domena nižega reda. Takvu konstelaciju Langacker ilustrira dijagramom poput onoga na slici 3.

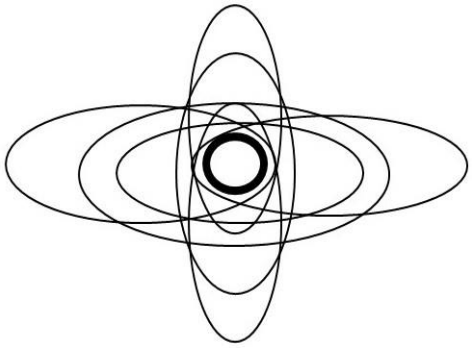

Slika 3: Matrica domena (Langacker 2013: 48)

Središnji krug obrubljen izrazito širokom linijom predstavlja entitet označen nekim izrazom, odnosno njegov *profil* (engl. *profile*). Profil igra određenu ulogu u svim domenama matrice. Ono što valja naglasiti, a što se na slici 3 ne vidi, barem ne dovoljno dobro, jest različit stupanj središnjosti određenih domena u odnosu na druge. Središnjost upućuje na vjerojatnost aktiviranja određene domene u situaciji kada se određeni izraz u određenom kontekstu upotrebljava. Neke su domene toliko središnje da je nemoguće upotrijebiti izraz bez da se one aktiviraju, neke se aktiviraju rjeđe i ne tako dosljedno, a neke su toliko rubne da se aktiviraju samo u specifičnim okolnostima, odnosno onda kada su relevantne. Među njima dakle postoji određena hijerarhija. Središnjost konstitutivnih domena jedan je aspekt lingvističkoga značenja važnog za opis leksičke jedinice i predstavlja dio konvencionalne semantičke vrijednosti leksema (Langacker 013: 48).

Valja naglasiti i to da leksičko značenje nikada nije u potpunosti fiksirano ili nepromjenjivo, jednim dijelom i zato što ni vjerojatnost aktivacije određene domene nije apsolutna i zagarantirana i zato što vjerojatnosti uvijek mogu biti podvrgnute kontekstualnoj modulaciji. Sve rečeno upućuje na to da nema jasnoga razgraničenja između lingvističkoga značenja, općega znanja ili kontekstualne interpretacije, pa semantika nikada ne može iscrpiti svoje opise niti biti do kraja opisna niti je u potpunosti kompozicionalna prije svega zato što građevni blokovi, odnosno jezična značenja nemaju stalne već promjenjive vrijednosti.

2.2.2.2. Način konstruiranja značenja ili *konstrual*

Značenje izraza ne počiva samo na konceptualnome sadržaju koji priziva već i u načinu na koji se značenje konstruira, odnosno *konstrualu*. Značenja su, kao što smo napomenuli, konceptualizacije, a njihova je narav dinamična, interaktivna i imaginistička te ih treba ih promatrati kao jezične konstrukte stvorene u trenutku uporabe za određenu svrhu. Bez takve fleksibilnosti, teško bi bilo opisivati i artikulirati svu kompleksnost svijeta koji nas okružuje. Kada se god upustimo u neki govorni čin, podsvjesno konstruiramo svaki aspekt iskustva koje želimo prenijeti (Croft i Cruse 2004: 40).

Jezični izrazi, u rječničkome smislu, predstavljaju neophodne komponente potrebne za konstruiranje značenja, ali one same predstavljaju samo jednu od cijeloga niza komponenti koje sudjeluju u konstruiranju „enciklopedijskih“ značenja, koja stvaramo i primamo u svakodnevnoj jezičnoj uporabi. Temeljne jezične jedinice služe kao svojevrsna pristupna točka enciklopedijskome znanju, kao svojevrsni „enter“ nakon što smo riječ upisali u internetski pretraživač. Svaka od njih otvara put prema matrici domena koje se u određenoj situaciji govornoga čina izmjenjuju po relevantnosti i centralnosti ovisno o brojnim jezičnim i izvanjezičnim čimbenicima. Taj izrazito dinamičan, kreativan proces, koji se odvija svaki put kada artikuliramo svijet koji nas okružuje, zauzdan je jezičnim konvencijama, koje sprječavaju „anarhiju“. Jezične konvencije postoje na svim jezičnim razinama od fonološke do semantičke, a tiču se i nejezičnih razina. I sam ljudski kognitivni kapacitet predstavlja ograničenje prilikom konstruiranja značenja. Bitan utjecaj ima i sama realnost, odnosno objektivni svijet koji nas okružuje i čije pojavnosti preslikavamo u jezik. Naravno, postoje i kontekstna ograničenja u okviru kojih primjerice Clark (1996) razlikuje prethodni diskurs, neposredno jezično okruženje, što se odnosi na činjenicu da značenja riječi ovise i o interakciji koju ostvaruju s drugim dijelovima rečenice, te tip diskursa (radi li se o poeziji, novinskom članku, romanu, osobnome pismu, prijateljskome razgovoru itd.). Važno je i što govornik i slušatelj vide i čuju u svojoj

neposrednoj okolini. Način konstruiranja značenja može biti i pod utjecajem društvenoga konteksta primjerice u smislu dinamike moći i društvenoga statusa. Nadalje govorni činovi između sugovornika procesuiraju se na podlozi koju čine prethodna iskustva i znanja, i općenito i ona koja sugovornici imaju jedan o drugome, a ona također mogu utjecati na konstruiranje značenja, odnosno njihovo ograničavanje.

Prilikom konstruiranja značenja, kako kaže Langacker (2013: 55), teško je odoljeti i vizualnoj metafori u okviru koje je sadržaj povezan s prizorom, a postupak konstruiranja značenja s određenim načinom viđenja prizora.[18] Pojmovi koje Langacker upotrebljava za opis velike grupe različitih postupaka konstruiranja značenja jesu *specifičnost* (engl. *specificity), usredotočenost* (engl. *focusing*), *istaknutost* (engl. *prominence*) i *perspektiva* (engl. *perspective*), a svaki od njih podrazumijeva različite mentalne postupke.

Jedna je od važnih dimenzija procesa konstruiranja značenja, razina preciznosti, odnosno specifičnosti upotrijebljenoga izraza, pa tako možemo kazati da smo u šumi vidjeli *gmaza, zmiju* ili još specifičnije *poskoka*, da je auto razbio *netko, Ivan* ili *Ivan Barić*, da puše *jak vjetar, snažna bura* ili da puše *bura 120 km/h* i sl. Alternativni pojmovi koje Langacker predlaže su *zrnatost* (engl. *granularity*) i *rezolucija* (engl. *resolution*). Visoko specifični izrazi situaciju opisuju detaljno i s visokom rezolucijom. S druge strane izraz može biti i manje specifičan i s nižom razinom rezolucije te izraziti samo opće značajke i opću organizaciju (Langacker 2013: 55), odnosno može biti i shematičan. S*hematičnost* (engl. *shematicity*) se nalazi na suprotnome kraju kontinuuma u odnosu na specifičnost. Shematična se značenja uvijek mogu elaborirati ili oprimjeriti kroz neodređeni broj onih specifičnijih primjerice *komad namještaja → stol → drveni stol → drveni radni stol → veliki drveni radni stol*. Shematizacija je jedan od temeljnih procesa kognicije i događa se stalno u svim područjima našega iskustva, a u jeziku je nalazimo na svim razinama, bilo da se radi o odnosu između pojmova poput *kuća, mačka, zviježđe* i pojma *imenice* ili konstrukcija poput *Dajem knjigu Marku* i *Kupujem poklon bratu* i sheme ditranzitivne konstrukcije. Izdvajanje sheme nije ništa drugo nego ojačavanje nečega što prepoznajemo kao zajedničko ili podudarno u različitim iskustvima i stvarima koje nas okružuju bilo onim konkretnim ili onim apstraktnim. Shema je dakle imanentna, odnosno prepoznajemo je u njezinim različitim oprimjerenjima, i to ne kao odvojenu i zasebnu, nego kao kalup u koji svi ti različiti primjeri pristaju. Shema se stoga upotrebljava i za kategorizaciju

[18] Vrlo je važno naglasiti da KG ne tvrdi da se sva značenja temelje na vizualnoj percepciji i prostoru, kao što joj mnogi zamjeraju, već vizualna metafora jednostavno sugerira način klasifikacije mnogih aspekata postupka konstruiranja značenja ili *konstruala*, najčešće u opisne svrhe.

jer obuhvaća ono što je zajedničko prijašnjim iskustvima, a primjenjiva je i na nova iskustva koja imaju istu konfiguraciju (Langacker 2013: 57).

Važna je dimenzija *konstruala* ili konstruiranja značenja i *usredotočivanje* (engl. *focusing*). Usredotočivanje uključuje odabir konceptualnoga sadržaja za lingvističku prezentaciju kao i njegovo uređenje, a Langacker (2013: 57) ga metaforički opisuje kao odnos *prvoga plana* (engl. *foreground*) i *pozadine* ili *drugoga plana* (engl. *background*). Usredotočivanje se dakle odnosi na domene koje se aktiviraju u određenim iskazima, odnosno one domene koje služe kao temelj razumijevanja pojedine koncepcije, pa se stoga ističu u prvi plan, dok se one rubnije potiskuju u drugi plan. Manifestacija toga u percepciji fenomen je koji se naziva *lik vs. pozadina* (*figure vs. ground*), a još ge je geštaltistička psihologija opisala kao izrazito prisutan i prirodan način percipiranja svijeta koji nas okružuje te izuzetno važan dio ljudskoga kognitivnoga aparata. Primjerice automobil koji se kreće praznom cestom predstavljat će lik, a cesta pozadinu, ako je jelo preslano osjet slanosti stajat će u prvome planu i predstavljati lik u odnosu na sve druge moguće okuse koji će biti potisnuti u pozadinu, neugodan miris potisnut će sve druge, iznenadan zvuk istaknut će se u prvi plan i predstavljati lik u odnosu na tišinu koja predstavlja pozadinu itd. Jedno je od ispoljenja toga fenomena i sama kategorizacija, pa tako primjerice kategorizacijska struktura i shematičnija razina predstavlja pozadinu, gurnuta je u drugi plan i podrazumijeva se, a cilj je istaknut u prvi plan svijesti kao struktura kojoj se pristupa i koju se opisuje, dakle lik (Langacker 2013: 58). U najširemu smislu možemo reći da izraz priziva pozadinsko znanje kao bazu za svoje razumijevanje.

Isticanje u prvi plan i potiskivanje u drugi plan, odnosno likovi i pozadine, imaju brojne manifestacije u diskursu (Langacker 2001b), pa tako primjerice detaljni opisi krajobraza, društvene, obiteljske ili psihološke situacije i drugi statični opisi u pripovijedanju mogu služiti kao pozadina na kojoj se odvijaju događaji ili serija događaja, pa se ti događaji na apstraktnoj razini mogu shvatiti kao svojevrsni lik u odnosu na statičnost pozadine (Hopper i Thomspon 1980 prema Langacker 2013).

Kao što smo već rekli, usredotočivanje uključuje izbor konceptualnoga sadržaja za lingvističku prezentaciju, a važan aspekt toga izbora jest pristup određenome skupu domena, bilo da se radi o onima koje izraz priziva općenito ili u posebnim okolnostima. Drugi je važan aspekt toga procesa i mjera u kojoj određeni izraz pokriva domenu kojoj je otvorio pristup, odnosno koliki dio te domene u stvari evocira i upotrebljava kao bazu za svoje značenje (Langacker 2013: 62). Drugim riječima, za svaku pojedinu domenu u svojoj matrici izraz ima određeni *opseg* (engl. *scope*) koji uključuje onaj dio domene koji izraz pokriva. Taj stupanj

pokrivenosti ima očigledan kognitivni temelj jer u određenome trenutku možemo mentalno obuhvatiti samo određeni dio sadržaja. Naš nas vidni aparat primjerice ograničava u tome što i koliko možemo obuhvatiti jednim pogledom, a to znači da imamo ograničen *vidni okvir* (engl. *viewing frame*) te da samo ograničeni dio našega prostornog okruženja pada u *vidni opseg* (engl. *scope of vision*). Slično ograničenje možemo uočiti i u drugim domenama iskustva, pa tako primjerice glagol *skočiti* zahtijeva da na mentalnoj razini pristupimo određenome vremenskom opsegu, a pojam *rođak* priziva netemeljnu domenu koja uključuje cijelu mrežu obiteljskih i rodbinskih odnosa. Međutim iako se mreža obiteljskih odnosa može širiti u različitim smjerovima, da bismo razumjeli pojam *rođak,* mi aktiviramo jedan fragment te mreže, koji je dovoljan za konceptualizaciju samoga pojma, a ne cijelu mrežu (Langacker 2013: 63). Drugim riječima, svaki izraz ima svoj *maksimalni opseg* (engl. *maximal scope*) u određenoj domeni, odnosno puni raspon koji pokriva, i ograničeni *neposredni opseg* (engl. *immediate scope*), odnosno onaj dio koji je izravno relevantan za određenu svrhu. Neposredni opseg nalazi se u prvome planu, dok je maksimalni opseg gurnut u pozadinu. Neposredni opseg možemo metaforički opisati kao *pozornicu* (engl. *onstage region*), koja jednostavno predstavlja prostor na koji je pozornost usmjerena. Razlika između maksimalnoga i neposrednoga opsega od izuzetne je važnosti i za analizu glagola i situacija u kojima sudjeluju, ali o tome više u narednim poglavljima.

Još je jedan od važnih aspekata konstruiranja značenja i *istaknutost* (engl. *prominence*),[19] a povezana je i sa samim usredotočivanjem jer je ono što je odabrano kao predmet usredotočivanja istaknuto u odnosu na ono što se nalazi u pozadini. Unutar određene kategorije prototip je istaknutiji nego njegove različite ekstenzije, a u različitim taksonomijama kategorija temeljne razine poput *automobila* ima veću kognitivnu istaknutost nego podređene kategorije poput *sportskoga automobila* ili *električnoga automobila* ili nadređene kategorije *vozila* (Taylor 2004). Prostor i vrijeme imaju privilegirani kognitivni status u odnosu na druga područja iskustva, odnosno temeljne domene (Langacker 2013: 66). U okviru KG posebno mjesto zauzimaju dva modela isticanja koje Langacker naziva *profiliranje* (engl. *profiling*) te *odnos lika prvoga plana* ili *trajektora* i *lika drugoga plana* ili *orijentira* (engl. *trajector and landmark alignment*).

Kao što smo već rekli, kao temelj za svoje značenje svaki izraz odabire određeni dio konceptualnoga sadržaja, koji Langacker naziva *konceptualnom bazom* (engl. *conceptual base*), a općenito se može opisati kao maksimalni opseg u svim domenama matrice određenoga izraza,

[19] Langacker upotrebljava i izraz *isturenost* (engl. *salience*), a među njima nema bitnije razlike.

a može se opisati i kao neposredni opseg aktivnih domena, odnosno onaj dio koji se nalazi na pozornici i koji je istaknut u prvi plan kao mjesto na koje je usredotočena vidna pozornost. U okviru tog prostora koji se nalazi na pozornici postoji važna podstruktura koja se naziva *profil* (engl. *profile*) i koja se ističe kao *žarište* (engl. *focus*) pozornosti unutar prostora neposrednoga opsega. Maksimalni je opseg izraza *lakat* primjerice konfiguracija ljudskoga tijela, a neposredni opseg dio koji je postavljen na pozornicu za usredotočeno promatranje – *ruka*. U okviru neposrednoga opsega, odnosno u ovome slučaju ruke, izraz *lakat* izdvaja određenu podstrukturu kao svoj profil i postavlja ga na pozornicu za usredotočeno promatranje (Langacker 2013: 67). Ako razmislimo malo o izrazu *šaka,* lako je zaključiti da *lakat* i *šaka* imaju isti maksimalni i neposredni opseg, ali različit profil. U jeziku je uobičajeno da više izraza prizivaju isti konceptualni sadržaj, ali imaju različita značenja jednostavno zato što profiliraju različite podstrukture, dakle upućuju na različit profil unutar iste, zajedničke baze poput dana u tjednu, mjeseci u godini i sl.

Izraz može profilirati *stvar* (engl. *thing*) ili *relaciju* (engl. *relationship*).[20] Izrazi poput *lakat, šaka, dani u tjednu* i sl. profiliraju stvari unatoč tomu što u njihovoj bazi pronalazimo relacije poput odnosa dio-cjelina. Za većinu je izraza uobičajeno da prizivaju relacije kao dio svoga temeljnoga konceptualnog sadržaja, čak i kada profiliraju ono što u KG nazivamo stvar. Langacker (2013: 67) to ilustrira kroz pojam *teta* koji prikazuje koristeći se dijagramom na slici 4.

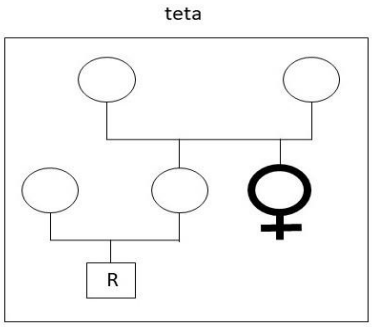

Slika 4: Profil izraza *teta*

Temeljni su sadržaj izraza *teta* obiteljski odnosi između određenoga ženskog člana obitelji i referentne osobe u odnosu na koju se odnos uspostavlja, a koja je na dijagramu označena s R. Upravo je ta relacija od esencijalne važnosti za definiranje samoga izraza, ali

[20] I stvar i relacije su izrazito apstraktni pojmovi, pa stvari ne treba shvaćati samo kao fizičke objekte, a relacija ne mora uključivati odnos s više sudionika (Langacker 2013: 67).

značenje samoga izraza *teta* ne profilira relaciju nego žensku osobu koju identificira kao tetu u odnosu na referenta, što je na dijagramu istaknuto debljim, masnim linijama i predstavlja profil izraza. Razlika između prizivanja relacije kao baze i njezina profiliranja jasno je vidljivo na slici 5.

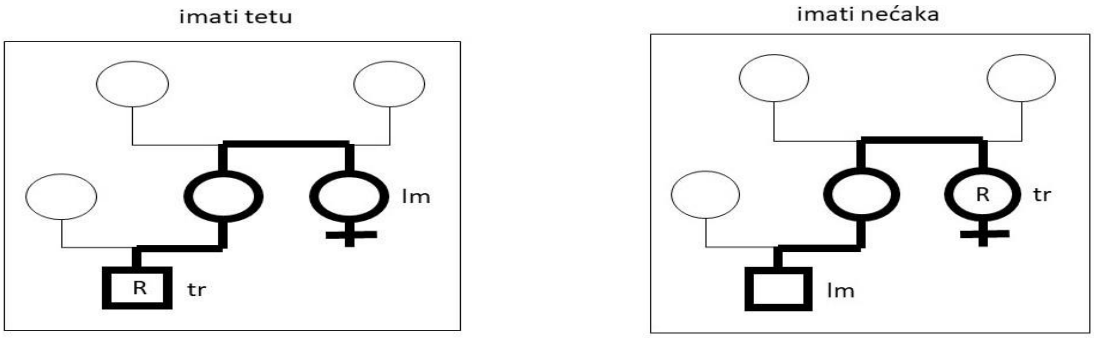

Slika 5: Profili izraza (a) *imati tetu* i (b) *imati nećaka* (Langacker 2013: 67)

Izrazi *imati tetu* i *imati nećaka* kompozitni su izrazi koji označavaju relacije. Obje relacije, kao što se vidi na dijagramima, prizivaju isti konceptualni sadržaj i isti profil, pa je pitanje koje se nameće samo od sebe po čemu se onda točno te dvije relacije razlikuju. Semantički kontrast između izraza *imati tetu* i *imati nećaka* proizlazi iz odnosa lika prvoga plana ili trajektora i lika drugoga plana ili orijentira. Obje relacije upućuju na referentnu individuu (R) i u oba je slučaja R lik prvoga plana ili trajektor, dakle ono na što se relacija odnosi, a uspostavlja se u odnosu na lik drugoga plana ili orijentir. U slučaju izraza *imati tetu* R ili lik prvoga plana je *nećak,* a *teta* je orijentir, dok je u slučaju izraza *imati nećaka* R ili lik prvoga plana *teta,* a relacija se uspostavlja u odnosu na lik drugoga plana ili orijentir, a u tome je slučaju to *nećak* (Langacker 2013: 68). Prilično je uobičajeno za različite izraze, profilirane istim relacijama, da imaju istu konceptualnu bazu, ali se unatoč tome semantički razlikuju jer profiliraju različite aspekte te konceptualne baze. Dovoljno je razmotriti bilo koji par svršenoga i nesvršenoga glagola primjerice *otvoriti* i *otvarati*. Svršeni glagol označava cijeli omeđeni događaj, dok nesvršeni izdvaja jedan arbitrarni unutarnji interval događaja koji profilira.

Odnos *lika prvoga plana* ili *trajektora* (engl. *trajector*) i *lika drugoga plana* ili *orijentira* (engl. *landmark*) (Langacker 2013: 70) tiče se dakle različitoga stupnja kognitivne istaknutosti sudionika relacije. Najistaknutiji je sudionik lik prvoga plana ili trajektor (tr), koji se može opisati kao primarno žarište unutar profiliranoga odnosa. Ne uvijek, ali često postoji i drugi istaknuti sudionik odnosa koji predstavlja sekundarno žarište, a naziva se orijentir (or) ili lik

drugoga plana. Izrazi mogu imati isti sadržaj i profilirati isti odnos, ali se svejedno značenjski razlikovati jer imaju različitu konstelaciju lika prvoga plana i lika drugoga plana.

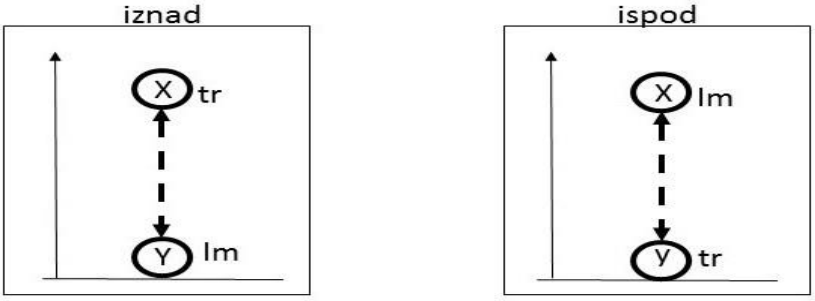

Slika 6: Odnos trajektora (tr) i orijentira (lm) u relacijama *iznad* i *ispod* (Langackerv 2013: 71)

Prijedlozi *iznad* i *ispod* na slici 6 imaju isti sadržaj i oba upućuju na prostorni odnos dviju stvari u odnosu na okomitu os te profiliraju isti odnos jer je u refercijalnome smislu *X iznad Y* i *Y ispod X* ili *luster iznad stola* i *stol ispod lustera* jedan te isti odnos, ali očigledno nisu sinonimni pojmovi. Semantički kontrast nalazi se u stupnju istaknutosti sudionika relacije. Naime izraz X iznad Y precizira položaj od X, a Y ispod X precizira položaj od Y. U prvome izrazu trajektor je X, a u drugome je trajektor Y. U oba slučaja drugi element služi kao prostorni orijentir. Upravo takav raspored, odnosno razlika u rasporedu trajektora i orijentira, a što je pitanje načina konstruiranja značenja, odgovorna je za semantičku razliku između izraza *iznad* i *ispod*. Međutim valja napomenuti da mnogi relacijski izrazi imaju samo jednoga žarišnog sudionika, a u tome se slučaju onda podrazumijeva da je taj žarišni sudionik trajektor. Kada su u pitanju glagoli *dolaziti* i *doći* primjerice, ulogu trajektora ima stvar koja se kreće, a odnos koji profiliraju je kretanje stvari kroz prostor, što uključuje niz lokacija koje stvar sukcesivno zauzima. Jako je važno shvatiti i da stvar koja se kreće ne mora uvijek biti trajektor niti je neophodno da se trajektor kreće jer je pitanje trajektora i orijentira prije svega pitanje fokalne istaknutosti, a ne semantičke uloge ili konceptualnoga sadržaja. Ti se pojmovi dakle mogu primijeniti na bilo koju kognitivnu domenu (Langacker 2013: 72).

Važan je aspekt konstruiranja značenja ili *konstruala* i perspektiva, koja se odnosi prije svega na *razmještaj gledanja* prizora (engl. *viewing arrangement*),[21] a najočigledniji aspekt toga razmještaja jest pretpostavljena točka s koje se prizor promatra ili *točka gledišta* (engl. *vantage point*). Pod pojmom perspektiva Langacker razmatra i *dinamičnost* (engl. *dynamicity*), a ona se odnosi na način kako se konceptualizacija razvija u procesnome vremenu. (Langacker 2013: 73). Razmještaj gledanja predstavlja cjelokupni odnos između gledatelja ili promatrača i

[21] Tabakowska (2005: 41) upotrebljava izraz *situacija gledanja*.

situacije ili prizora koji se promatra. Promatrači su u ovome kontekstu konceptualizatori koji razumijevaju značenja lingvističkih izraza bilo da su u ulozi govornika ili slušatelja. Postoji razmještaj koji se smatra temeljnim i uobičajenim (osim ako nije naglašeno drukčije), a sastoji se od uobičajene konstelacije koja uključuje sugovornike koji se nalaze zajedno u fiksiranoj lokaciji s koje promatraju i opisuju svijet koji ih okružuje. Upravo zato što je pretpostavljen i uobičajen mi toga razmještaja najčešće nismo svjesni. Međutim taj isti unaprijed zadani, uobičajeni razmještaj postaje puno vidljiviji jednom kada se od njega udaljimo. Odmak od uobičajenoga razmještaja, koji uključuje položaj gledatelja, može uključivati i primjerice gledatelja koji se ne nalazi na nekoj fiksnoj poziciji ili može biti zamišljen i u kretanju. U konstrukciji *Svijeće su bile duž ulice primjerice* ustvari je opisan put kojim se promatrač kreće, a u konstrukciji *Spavala je preko 100 km* vrijeme je spavanja izraženo prespavanom prostornom udaljenošću (Langacker 2013: 75). Iako te konstrukcije ne uključuju nikakve eksplicitne reference o kretanju promatrača, promatrač je svejedno dio konceptualnoga supstrata izraza te je u velikoj mjeri odgovoran za njihovu konceptualnu koherentnost i njihov oblik. Jedna je od važnih komponenti razmještaja gledanja, kao što smo napomenuli, i točka promatranja prizora ili *točka gledišta* (engl. *vantage point*), a u uobičajenome razmještaju točka gledišta je aktualna, stvarna pozicija govornika i slušatelja. Naravno, jedna te ista objektivna situacija može biti promatrana i opisana s puno različitih promatračkih točki, a to uključuje različite načine konstruiranja značenja. Velika većina (a neki tvrde i svi) izrazi prizivaju točku gledišta kao dio svoga značenja poput izraza *ispred, iza, pored* i slično, koji se oslanjaju na točku promatranja kao polaznu za specificiranje trajektora i orijentira. Naravno, točka gledišta ne mora biti stvarna, realna točka s koje govornik promatra situaciju, već može biti i zamišljena točka s koje govornik opisuje zamišljeni prizor, a može se raditi i o zamišljenoj točki i situaciji sagledanoj iz perspektive slušatelja ili neke druge osobe.

2.2.3. Kognitivnogramatički pogled na gramatičke kategorije

O vrsti ili kategoriji govorimo onda kada se različiti elementi tretiraju na sličan način u određene svrhe. Bez kognitivne spsobnosti kategorizacije ne bismo mogli izdvojiti obrasce ili pravilnosti koje povezuju različite članove kategorije. Kategorije mogu biti uspostavljene za bilo koji aspekt jezične strukture. Jedna je od temeljnih, a ujedno i najkontroverznijih tvrdnji KG ta da gramatičke kategorije trebaju biti definirane u odnosu na značenje, pa Langacker predlaže posebna značenja za gramatičke kategorije poput imenica i glagola, a posljedično i za druge vrste gramatičkih kategorija (2013: 93). Prilično je logično pritom da će se opis

apstraktnih arhetipskih kategorija poput gramatičkih nalaziti na još višoj razini apstraktnosti. Naime objektivistički pogled ignorira kogniciju i ljudski kapacitet za konstruiranje iste situacije na mnogo različitih načina, a jezična značenja shvaća kao nešto što je ustanovljeno na temelju objektivne prirode entiteta koje opisuju, a sam način na koji se entitet konceptualizira pritom se u potpunosti zapostavlja. Pretpostavlja se primjerice da objektivna priroda *potresa* kao vrste radnje ili zbivanja implicira da imenica *potres* imenuje zbivanje, a kogniciji se pritom ne pripisuje nikakva značajnija uloga u određivanju značenja izraza i njegovoj kategorizaciji. Zapostavlja se pritom i naš konceptualni kapacitet za konstruiranje događaja kao apstraktnih objekata. Kada bi taj naš kapacitet za *konceptualno opredmećivanje* (engl. *conceptual reification*) bio prepoznat, onda bismo utemeljeno mogli kazati da *potres* imenuje neku vrstu objekta, odnosno konceptualno opredmećeni događaj (Langacker 2013: 95). Temeljne gramatičke vrste moguće je dakle semantički definirati, ali taj se semantički opis odvija na izrazito shematičnoj i apstraktnoj, a ne specifičnim razinama opisa značenja.

Kada su imenice u pitanju, takav shematičan opis morao bi obuhvatiti ne samo fizičke objekte nego i izrazito širok i raznolik spektar entiteta poput *zvijezda, zrak, moć, ljepota, šuma, kamp, koncert, potres, eksplozija, biologija* itd. KG tvrdi da je takav opis moguć (Langacker 2013: 95), ali samo onda kada se uvaži presudna uloga koju igra kognicija, odnosno način na koji se određeni entitet shvaća i konceptualizira, a pritom su posebno važna dva aspekta *konstruala*: profiliranje i razina specifičnosti. Profiliranje je od ogromnoga značaja jer, kao što smo vidjeli, ono što određuje gramatičku kategoriju određenoga izraza ili njegovo značenje nije njegov sveukupni konceptualni sadržaj, nego priroda njegova profila. Profil bi trebao imati presudnu ulogu u kategorizaciji zato što je upravo profil ono što određeni izraz označava. U skladu s tim imenica je u KG na shematičnoj razini definirana kao izraz koji profilira *stvar* (engl. *thing*). Naravno, jako je važno razumjeti da je stvar samo tehnički pojam čiji je opis prilično apstraktan, a odnosi se na svaki proizvod konceptualnoga opredmećivanja, pa stvari nisu ograničene na fizičke objekte. Na svojim dijagramima Langacker stvari predstavlja krugom ili elipsom. Kako bismo definirali temeljne kategorije, potrebno je imati pojam koji je maksimalno općenit u svojoj primjeni. Riječ entitet prihvaćena je upravo iz toga razloga. Pojam entitet može se primijeniti na sve ono što se može zamisliti ili na što se možemo referirati kada opisujemo konceptualnu strukturu: stvari, odnose, količinu, osjećaje, promjene, lokacije, veličine itd. Pritom entitet ne mora biti izdvojen, zasebno prepoznatljiv ili kognitivno istaknut. Na dijagramima ga Langacker prikazuje kao kvadrat.

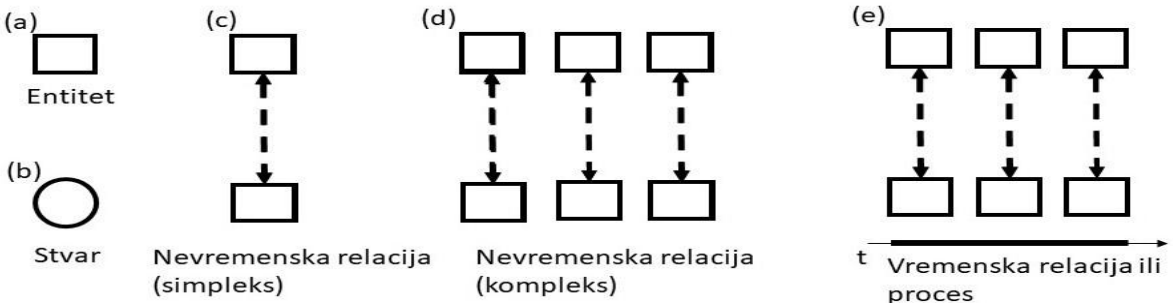

Slika 7: Glavne gramatičke kategorije (Langacker 2013: 99)

Članovi drugih temeljnih vrsta profiliraju *relacije* (engl. *relationship*). Naravno, i taj se pojam upotrebljava apstrakno, a na dijagramima se relacije najčešće prikazuju strjelicama ili linijama koje povezuju entitete koji u njima participiraju.

Dakle, u okviru KG vrstama se riječi pristupa iz konceptualnosemantičke perspektive, a dijele se u dvije temeljne skupine: nominalne profile i relacijske profile ili predikacije,[22] a relacije se dalje dijele na nevremenske relacije i vremenske relacije ili procese (slika 7).

Dakle vremenske se relacije ili procesi razvijaju kroz vrijeme, a na dijagramima su prikazani strjelicama označenim s *t*. Podebljani dio vremenske strjelice ukazuje na to da je vremenski razvoj istaknut, a ne potisnut u pozadinu. Proces je nadalje *kompleks* (engl. *complex*) jer njegovo ispoljenje u bilo kojemu trenutku, odnosno u bilo kojemu vremenskom intervalu također predstavlja odnos. Onaj odnos koji nema ove značajke predstavlja nevremensku, atemporalnu relaciju. Nevremenska relacija sastoji se od samo jednoga dijela i naziva se *simpleks* (engl. *simplex*) jer se radi o konfiguraciji koja se u svojoj cjelovitosti ispoljava na trenutan način. Takva relacija također može trajati kroz vrijeme, ali njezin vremenski razvoj nije esencijalan za njezin opis ili prepoznavanje, pa tako primjerice prostorni odnos profiliran izrazom *na* u primjeru (11a) može postojati neograničeno dugo, ali je u potpunosti predstavljen, odnosno oprimjeren, u svakome pojedinom trenutku poput prizora na fotografiji.

(11) (a) Marija sjedi **na** stolici.
(b) Marija se kreće **prema** vrhu planine.

I odnos koji se razvija kroz vrijeme svejedno može biti nevremenska relacija ako se promatra holistički, odnosno na način da je njegov vremenski razvoj potisnut u pozadinu

[22] Pritom valja imati na umu i to da se izraz *predikacija* odnosi na značenje i nema nikakve veze s predikatom kao rečeničnim dijelom (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 59).

(Langacker 2013: 99). U (11b) primjerice *prema* profilira prostorni odnos koji se razvija kroz vrijeme te određuje put kretanja, ali je sam prijedlog *prema* pritom konstruiran holistički, kao jedan geštalt, poput fotografije s višestrukim izlaganjem. Bilo da se radi o jednostavnome odnosu, odnosno simpleksu, ili odnosu koji se promatra holistički, nevremenska je relacija, kako joj i sam naziv kaže, uvijek atemporalna jer njezin razvoj kroz vrijeme nije u žarištu pozornosti.

Glagole dakle na shematičnoj razini možemo definirati kao izraze koji profiliraju proces ili vremenske relacije, a pridjeve, priloge i prijedloge možemo opisati kao kategorije koje profiliraju nevremenske relacije.

2.2.3.1. Nominalni profili

Geštaltistička psihologija razotkrila je različita načela na kojima počiva naša percepcija svijeta koji nas okružuje i različitih entiteta na koje u njemu nailazimo. Jedno je od temeljnih načela na kojima se temelji naša percepcija, a time i kognicija, načelo grupiranja na temelju različitih kriterija poput bliskosti, sličnosti, veličini, obliku itd. Naš kapacitet za grupiranje vidljiv je već na temeljnoj razini percepcije. Na slici 8 odmah primjećujemo jednu grupu koja uključuje dvije crne točke na lijevoj strani i drugu grupu koja uključuje tri crne točke na desnoj strani. Naša je sposobnost grupiranja toliko snažna da mi gotovo pa i ne možemo, bez dodatnoga mentalnog napora, vidjeti pet točaka zajedno, već ih odvajamo u dvije grupe, i to u slučaju (a) po bliskosti, a u slučaju (b) po sličnosti.

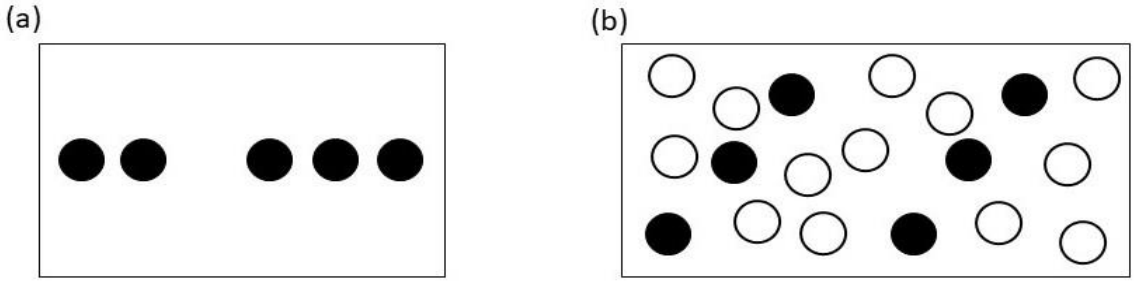

Slika 8: Grupiranje (Langacker 2013: 105)

Postoji i tendencija da na slici 8 (b) vidimo i dvije grupe od tri crne točke na temelju njihove prostorne blizine. To dodatno grupiranje ilustrira jednu od temeljnih značajki grupiranja. Naime grupiranje, kao i mnoge druge kognitivne sposobnosti, pojavljuje se na različitim razinama konceptualne organizacije. Koncepcija takvih struktura počiva u mentalnim operacijama koje su međusobno povezane i koje posljedično povezuju i one entitete koje

shvaćaju kao svoje konstitutivne dijelove te ih organiziraju u grupe, pa se tako na slici 8 (b) tri crne točke na lijevoj strani i tri na desnoj percipiraju kao da formiraju dvije međusobno paralelne ravne linije. Percepcija linije funkcionira kao operacija međusobnoga povezivanja, koje u oba slučaja osnažuje grupiranje temeljeno na prostornoj blizini. Zanimljivo je da se taj sud o paralelnosti ne odnosi samo na točke nego i na linije koje točke konstituiraju, a koje su ustvari zamišljene. Upravo je taj kapacitet za upravljanje grupom kao zasebnim entitetom za kognitivne svrhe višega reda ono što Langacker naziva *opredmećivanjem* (engl. *reification*) (Langacker 2013: 105).

Prototip su kategorije nominalnih profila imenice, a taj se tip predikacija definira kao omeđeno područje u nekoj domeni, odnosno simbolička struktura sa shematičnom odredbom semantičkoga pola kao [STVAR] (Belaj i Tanacković Faletar 2014). Stvar dakle možemo definirati kao bilo koji proizvod grupiranja i opredmećivanja, a budući da se pritom misli na opće kognitivne fenomene, koji nisu ograničeni na prostor ili percepciju, stvari se na temelju svojih konstitutivnih elemenata mogu pojaviti u bilo kojoj domeni i na bilo kojoj razini konceptualne organizacije. Izrazi poput *recept* primjerice označavaju nešto što ne postoji u prostoru. Međutim zahvaljujući navedenoj definiciji *recept* se može percipirati kao stvar čiji su konstitutivni entiteti uzastopni koraci uključeni u pripremanje određenoga jela. Ti su koraci međusobno povezani te uspostavljeni kao cjelina jednostavno zato što ih zamišljamo u određenome redoslijedu pojavljivanja. Oni su opredmećeni zahvaljujući tomu što ih konceptualiziramo kao jedinstven postupak s krajnjim ciljem pripremanje jela (Langacker 2013: 106).

Povezivanje opredmećivanja s gramatičkom kategorijom imenica rezultira statičnošću i konceptualnom autonomnošću imenica nasuprot dinamičnosti i konceptualnoj zavisnosti inherentnoj glagolima, a ta konceptualna autonomnost imenica i zavisnost glagola proizlazi iz preslikavanja elementarnih i univerzalnih izvanjezičnih odnosa na jezik koje Langacker predočuje modelom bilijarske kugle (engl. *billiard-ball model*). Model biljarske kugle pritom uključuje četiri temeljne sastavnice: prostor, vrijeme, materijalne objekte i energiju. U prototipnim slučajevima materijalni objekti povezuju se s gramatičkim kategorijom imenica čija je *domena varijantnosti* (engl. *domain of instantiation*) prostor, a konceptualizacija energije podrazumijeva promjenu stanja te nužno kao domenu varijantnosti zahtijeva vrijeme i imanentna je glagolima. Prilikom zamišljanja bilo kakvoga događaja aktanti, odnosno imenički referenti, prenose energiju jedan drugomu uzrokujući sukcesivno različite vrste promjena stanja, baš kao što i biljarske kugle udarajući jedna u drugu međusobno uzrokuju promjenu položaja na stolu (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 60).

Ono što KG razlikuje i u odnosu na hrvatske gramatike i u odnosu na gramatičke opise svih drugih jezika jest originalna argumentacija u prilog analizi kognitivnih procesa koji omogućuju poimanje imenica kao autonomnih, omeđenih i opredmećenih entiteta nasuprot zavisnim relacijskim predikacijama. I „omeđeno područje" i „domenu" i [STVAR] u definiciji nominalnih predikacija pritom treba shvatiti vrlo široko kako bi ona mogla obuhvatiti sve slučajeve, od onih prototipnih i konkretnih do onih apstraktnih. Omeđeno područje definira se kao skup međusobno povezanih entiteta maksimalne zbijenosti i minimalne kognitivne udaljenosti, čime se omogućuje jasno uspostavljanje granica između istaknutoga nominalnog profila i pozadinske domene kao baze njegove konceptualizacije (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 61). U prototipnim slučajevima ulogu bazne domene ima prostor a takve se imenice razlikuju po naravi entiteta koji ju čine: po svojoj veličini, prepoznatljivosti, odvojenosti i zbijenosti, kvalitativnim parametrima itd. Primjerice imenice *arhipelag* i *kruh* označavaju konkretne entitete koji se razlikuju po veličini materijala, ali i kod jedne i kod druge upravo njihova maksimalna zbijenost i minimalna kognitivna udaljenost omogućuju njihovo poimanje kao omeđenoga područja u prostornoj domeni. Veća zbijenost entiteta rezultira većom kompaktnošću, a to rezultira manjim kognitivnim naporom koji ulažemo kada ih kategoriziramo kao stvari, pa je primjerice imenice *boca, štednjak* ili *kuća* zbog minimalne udaljenosti entiteta, odnosno njihovih sastavnih dijelova, lakše poimati kao omeđeno područje u prostoru nego imenice poput *arhipelag, selo, država* ili *kontinent*. Međutim i one imenice kod kojih je udaljenost među entitetima veća ili iznimno velika također konceptualiziramo kao omeđena područja uvjetovana maksimalnom zbijenošću entiteta, odnosno njihovom minimalnom međusobnom udaljenošću, a to nam omogućavaju elementarni fizikalni zakoni i naše izvanjezično iskustvo smanjivanja objekta koji se promatra s veće udaljenosti (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 62). Takva izvanjezična iskustva duboko su usađena u ljudskome umu, a njihova se aktivacija preslikava na jezične strukture što nedvojbeno govori u prilog činjenici da za konceptualizaciju imeničkih referenata sastavljenih od defokusiranih povezanih entiteta koji tvore profiliranu cjelinu nije važna ni kvalitativna ni kvantitativna narav tih entiteta kao ni njihova objektivna međusobna udaljenost, nego samo naša percepcija koja nam pomoću različitih kognitivnih mehanizama omogućuje svojevrsno imaginarno mentalno kretanje kroz prostor, približavanje nekom objektu ili udaljavanje od njega, kako bismo na mentalnoj razini dostigli kritičnu točku maksimalne zbijenosti i kompaktnosti njegovih entiteta koja uvjetuje njegovo percipiranje, a potom i poimanje kao autonomnoga omeđenog područja (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 63). Na isti način percipiramo i apstraktnije imenice poput *trenutak, sat, dan, bljesak, vrisak, jauk* itd. Možemo reći i da se nominalne predikcije, zajedno s

nevremenskim relacijama, poimaju preko kognitivne operacije *skupnoga promatranja* (engl. *summary scanning*), a pomoću koje su sve značajke određenoga nominalnoga profila kognitivno dostupne simultano i holistički te svojom skupnom aktivacijom čine koherentnu cjelinu, svojevrsni geštalt, a proteženost razvojnih faza scenarija u vremenu nije istaknuta (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 63). S druge strane glagoli, čije su razvojne faze istaknute, poimaju se i prate pomoću kognitivne operacije *sekvencijskoga promatranja* (engl. *sequential scanning*), pri čemu se promatra razvoj određene situacije ili procesa u vremenu, što možemo usporediti sa snimanjem i gledanjem filma.

2.2.3.2. Relacijske predikacije

Relacijske se predikacije, kao što smo rekli, dijele na dvije podskupine – nevremenske relacijske predikacije i vremenske relacijske predikacije. Sve relacijske predikacije bilo da se radi o vremenskim ili nevremenskim imaju svoje fokalne sudionike profilirane na različitim razinama istaknutosti. Uobičajeno je da jedan sudionik postane primarni fokus ili entitet koji se locira, procjenjuje i u konačnici opisuje. Tog sudionika nazivamo lik prvog plana ili trajektor (tr). S druge strane jako često (ali ne i uvijek) postoji i sekundarni fokalni sudionik, kojega nazivamo lik drugoga plana ili orijentir (lm).[23] Organizacija lika prvoga plana i lika drugoga plana inherentna je značenjima relacijskih izraza, čak i onda kada žarišni elementi nisu očigledni. Glagol *gutati* primjerice ima i trajektor (onaj koji guta) i orijentir (ono što se guta) kao dio svoje unutarnje semantičke strukture. U rečenici poput *On je to progutao,* trajektor i orijentir očituju se kroz zamjenički subjekt i objekt. Međutim sam glagol *gutati* svoje fokalne sudionike priziva i na shematičnoj razini te ih konceptualno ističe čak i onda kada nominalni subjekt ili objekt nije izrečen primjerice u *Progutaj to*! ili u izrazu *tableta koju je progutao*.

Dakle jedan od temelja za kategoriziranje relacijskih izraza jest i imaju li samo jednoga fokalnog sudionika ili dva. Nema ničega neobičnog u relacijskome izrazu koji ima samo jednoga sudionika. Pridjevi poput *lijep, visok* ili *glup* pozicioniraju svoj trajektor u odnosu na skalu koja predstavlja stupanj u kojem se određena značajka očituje. I tada postoji samo jedan fokalni sudionik jer sam pridjev određuje i svojstvo i poziciju na skali. Dakle relacijski izrazi mogu imati jednog, dva, a ponekad i više fokalnih sudionika.

[23] Postoje i izrazi koji imaju više od dva fokalna sudionika poput ditranzitivnih rečenica primjerice *Marija je dala Marku knjigu*, ali i izrazi koji ih uopće nemaju primjerice besubjektne rečenice poput *Opet kiši*.

2.2.3.2.1. Nevremenske relacijske predikacije

Relacijske se predikacije odlikuju profiliranjem veze između dvije komponente scenarija, odnosno dva istaknuta sudionika relacije – trajektora ili lika prvoga plana i orijentira ili lika drugoga plana kao referencijske točke s kojom lik prvoga plana uspostavlja određeni odnos, te se stoga njihov semantički pol definira kao [RELACIJA]. Budući da konceptualizacija veze između entiteta nije moguća bez konceptualizacije onoga što se povezuje, onda u scenarijima relacijskih predikacija, pored same relacije između određenih entiteta, konceptualno istaknuti moraju biti i entiteti koji u toj relaciji sudjeluju. Nevremenskim relacijama pripadaju prijedlozi, pridjevi i prilozi, a rubno i veznici jer je njihova funkcija u prvome redu sintaktičke naravi. Kao i nominalne predikacija i nevremenske relacije isključuju kategoriju vremena u smislu sekvencijske aktivacije događajnih etapa kroz neki vremenski period jer se odnos označen vremenskom relacijom ne mijenja kroz vrijeme (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 93). To se dobro vidi iz usporedbe primjera (17) i (18) s prijedlogom *nakon*:

(12) Piće **kod** Maje.
(13) Ići ćemo na piće **kod** Maje.

Primjer (12) označava statičku, atemporalnu relaciju između *pića* kao trajektora ili lika prvoga plana i *Maje* kao svojevrsnoga prostornog orijentira ili lika drugoga plana, a primjer (13) sekvencijsku protežnost određenoga scenarija smještenoga u budućnost i to zbog procesualnosti inherentne glagolu. Za razliku od pridjevnih i priložnih nevremenskih relacija kod kojih trajektor i orijentir nisu uvijek leksički ostvareni, kod prijedložnih nevremenskih relacija jesu (Belaj i Tanacković Faletar 2014).

Odnos trajektora i orijentira kod pridjevne nevremenske relacije primjerice *visok čovjek* odnos je između trajektora *čovjek* i orijentira koji u tome slučaju predstavlja okomitu veličine iznad norme na visinskoj ljestvici, na kojoj postoji točka *n* koja predstavlja nekakvu normalnu uobičajenu, odnosno prototipnu srednju visinu čovjeka.

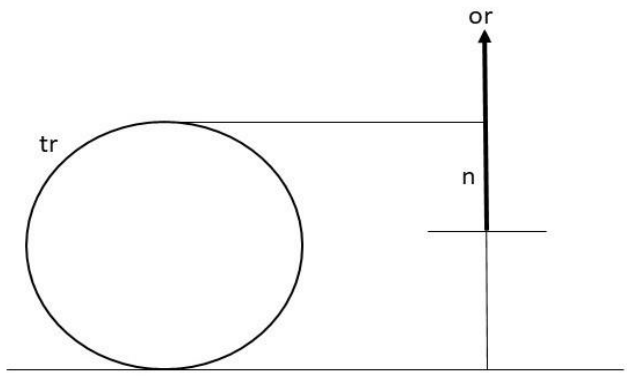

Slika 9: Pridjev kao nevremenska relacija (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 93)

Kod priložnih relacija orijentir je također sadržan u samome značenju priloga, no za razliku od pridjeva trajektor nije nominalan, već je također relacijske naravi, a riječ je naravno o procesu kao relaciji imanentnoj glagolima. Ako je primjerice riječ o prilozima načina poput *sporo, zanimljivo, brzo* u izrazima *sporo govori, zanimljivo piše, brzo trči* itd., trajektori su procesi iskazani glagolima *govoriti, trčati, pisati* koje prilozi modificiraju, a orijentir, kao i kada je riječ o pridjevima, određeno područje iznad ili ispod normativne granice na ljestvici. Kada je riječ o prilozima mjesta ili vremena kao u konstrukcijama *Ovdje dođi, Jučer sam bio u Zagrebu,* orijentire predstavljaju određene točke u prostornoj domeni ili na vremenskoj ljestvici.

Osim prijedloga, pridjeva i priloga u nevremenske relacije ubrajaju se još i brojevi kada se nađu u modifikatorskoj funkciji, brojevni pridjevi, posvojne zamjenice, povratno-posvojna zamjenica, odnosne zamjenice, neke neodređene zamjenice (*nečiji, nekakav, svačiji*), neke upitne zamjenice (*čiji, kakav, kolik(i)*), zamjenički pridjevi i prilozi, glagolski pridjev trpni te neka značenja infinitiva (Belaj i Tanacković Faletar 2014).

2.2.3.2.2. Vremenske relacijske predikacije ili procesi

Glagolska shema pretpostavlja dvije temeljne kognitivne sposobnosti: mogućnost razumijevanja odnosa i praćenja odnosa kroz vrijeme. Razumijevanje odnosa pitanje je konceptualizacije različitih entiteta koji sudjeluju u istome mentalnom iskustvu, a koji moraju biti okupljeni unutar jedinstvenoga procesnog „prozora" bilo da se radi o pamćenju, mašti ili izravnome zapažanju (Langacker 2013: 108). Pritom mora postojati i mentalna operacija koja uključuje oba aspekta i na taj način uspostavlja vezu među njima, pa tako primjerice ako čujemo dva tona koji su vremenski udaljeni pola sata, oni će sasvim sigurno činiti dva odvojena i

nepovezana iskustva, ali ako ih čujemo s razmakom od samo sekunde ili manje, neizbežno je da ćemo ih povezati putem neke mentalne operacije, primjećujući pritom da je drugi ton primjerice viši nego prvi, ili niži, da imaju određeno trajanje i sl. Ne doživljavamo ih dakle odvojeno jedan od drugoga, već među njima uspostavljamo određenu relaciju.

Entiteti zamišljeni u određenome odnosu, odnosno relaciji, međusobno su povezani pomoću određenih mentalnih operacija. Na taj način entiteti implicitno formiraju grupu, odnosno skup međusobno povezanih entiteta. Takav je pristup veoma sličan onome kojim se koristimo za opis nominalnih profila, odnosno stvari. Jednom kada su entiteti međusobno povezani, mi se imamo sposobnost usredotočiti na operacije povezivanja ili na grupu koja iz te operacije proizlazi. Onda kada se usredotočimo na međusobne veze, ono što konceptualiziramo jest relacija, a kada se usredotočimo na grupu ili cjelinu koja iz procesa proizlazi, ono što konceptualiziramo jest stvar.

Semantički pol glagola u kognitivnoj gramatici definira se kao [PROCES]. Glagoli dakle imaju pozitivan vremenski profil, odnosno predstavljaju temporalne relacijske predikacije, a konstruiranje i razumijevanje temporalnih relacijskih predikacija ili procesa odvija se pomoću kognitivne operacije sekvencijskoga promatranja. Za razliku od skupnoga promatranja svojstvenoga nominalnim predikacijama, a obilježjenoga istovremenom aktivacijom veza među entitetima u vidu svojevrsnoga geštalta, kod sekvencijskoga promatranja određenoga scenarija, koji je svojstven glagolima, riječ je o sukcesivnome konceptualnom kretanju kroz pojedinačne razvojne faze događaja kojima odgovara po jedna točka na vremenskoj osi, a odvija se tako da se konceptualizator ili opojmitelj kreće od jednoga relacijskoga intervala ostvarenoga u jednom trenutku poimanoga vremena prema drugim intervalima, a pri tome se konceptualizacija svakoga pojedinog intervala odvija u određenome trenutku stvarnoga vremena (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 95).

Pored glagola temporalnim relacijskim predikacijama u hrvatskome jeziku pripadaju još i glagolski prilozi i glagolski pridjev radni onda kada nije u službi pravoga pridjeva. S druge strane glagolski pridjev trpni i infinitiv mogu se smatrati hibridnim kategorijama glagola, a pomoćni, egzistencijalni te glagoli posjedovanja i stanja rubni su tipovi glagola jer su anomalični s obzirom na to da je procesima imanentno obilježje sekvencijalnosti koje oni ne iskazuju na prototipan način (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 107). Procesi označeni tim glagolima nemaju prototipnu sekvencijalnost i ne mogu se raščlanjivati na zasebne vremenske intervale jer označavaju statičnu, homogenu protežnost u vremenu, pa nemaju kognitivno istaknute podfaze, već istovrsne razvojne etape, pa iz toga razloga pripadaju jednostavnim

relacijskim predikacijama.[24] Kao što napominju Belaj i Tanacković Faletar (2014), egzistencijalnim glagolima i pomoćnim glagolom *biti* najčešće se označava neograničeno trajanje primjerice *U mojoj ulici stanuje jedan vrlo neobičan čovjek, Marjan živi u Francuskoj ili On je liječnik* itd. Ti su glagoli shematični i prototipni u odnosu na kategoriju nesvršenih glagola. Neki glagoli koji se kategoriziraju kao stanja imaju ograničeno trajanje, ali je i njihova unutarnja struktura homogena te nemaju prototipnu sekvencijalnost i teško ih je raščlanjivati na zasebne vremenske intervale primjerice *Dijete leži na ležaljci za sunčanje, Neki ljudi svako popodne spavaju* itd. Najrubniji su primjeri temporalnih relacijskih predikacija ili procesa glagoli posjedovanja jer oni označavaju pripadnost kojoj je svojstveno neograničeno trajanje i statičnost najvećega stupnja.

Kategoriji nevremenskih relacijskih predikacija kao granična kategorija pripada i glagolski pridjev trpni kod kojega, kao i kod odglagolnih imenica, proces ima vrlo važnu ulogu u konceptualizaciji scenarija koji se aktiviraju upotrebom glagolskoga pridjeva trpnoga i to bez obzira na to radi li se o njegovoj pridjevnoj (*razbijena čaša*) ili predikatnoj ulozi (*Čaša je razbijena*) (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 108). Iako proces u takvim konstrukcijama nije profiliran, on ipak služi kao konceptualna baza jer interpretacija i razumijevanje značenja ovisi o njemu. Naime profilirano završno stanje proizlazi iz događajnih etapa koje su mu prethodile, a koje su potisnute u pozadinu. Naravno, proces će kao konceptualna značenjska baza biti puno više istaknut u slučajevima predikatne funkcije trpnoga pridjeva u pasivnim rečenicama nego u pridjevnoj funkciji, pa se njegova predikatna funkcija može smatrati jednim tipom složene nevremenske relacije, a pridjevna je bliža statičnim atemporalnim relacijama (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 109). Infinitiv predstavlja hibridnu kategoriju jer dijeli obilježja i glagola i imenice, što uočavaju i gramatike hrvatskoga jezika poput Silić i Pranjković (2005). Drugim riječima, infinitiv posjeduje unutarnje glagolske kategorije (vida i (ne)prijelaznosti) svojstvene glagolima kao vrsti riječi, ali je s druge strane blizak i imenicama jer kod njega izostaju glagolske kategorije vremena, načina, lica i broja, koje su imanentne glagolima.

---

[24] U KG jedna od podjela relacijskih predikacija ona na statične i dinamične. Prema tomu kriteriju razlikuju se četiri tipa predikacija: (i) jednostavne vremenske predikacije (glagoli stanja), (ii) složene vremenske predikacije (ostali glagoli s dinamičnom strukturom, odnosno prototipovi sekvencijskoga promatranja), (iii) jednostavne nevremenske relacije (jednostavni prijedložni ili pridjevni odnosi tipa *knjiga na stolu, lopta ispod stola, crvena majica*) i (iv) složene vremenske relacije (prijedložni odnosi koji profiliraju složenije odnose trajektora i orijentira, bilo u smislu višestrukih trajektora (npr. *drveće oko škole*) bilo u smislu protežnosti trajektora u prostoru (npr. *tunel kroz Učku, ograda oko dvorišta*), ali i neke hibridne kategorije kao što su glagolski pridjev trpni i infinitiv (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 107–110). O podjeli relacijskih predikacija detaljnije u Taylor (2002) te u Langacker (1987a).

Infinitiv je najbliži glagolskim imenicama onda kada dolazi u službi subjekta (npr. *Raditi je korisno* / *Rad je koristan, Pušenje je nezdravo* / *Pušiti je nezdravo*). Tada opredmećivanje procesa najviše dolazi do izražaja kroz uopćavanje radnje i njezino svojevrsno „vađenje" iz vremena, što rezultira statičnom generičnošću procesa. Infinitiv u predikatnoj ulozi nešto je bliži glagolima kao procesualnim relacijskim predikacijama, što je i razumljivo jer tada do izražaja dolazi njegova unutarnja glagolska kategorija prijelaznosti, no on i tada zadržava svoju tijesnu vezu s komplementarnim odglagolnim imenicama (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 110). Nasuprot procesima, kojima je imanentno sekvencijsko promatranje, infinitivu i odglagolnim imenicama imanentno je skupno promatranje koje sve faze procesa, koji predstavlja bazu konceptualizacije, zbijaju i sažimaju, a krajnji je rezultat konceptualiziranje svih etapa kao jedne cjeline. Temeljna je razlika između infinitiva i odglagolne imenice u tome što je kod infinitiva naglasak na skupnoj konceptualizaciji relacija, što je uvjetovano njegovom vezom s glagolima kao relacijskim predikacijama, a kod odglagolnih imenica naglasak je na skupnoj konceptualizaciji entiteta kao posljedici defokusiranosti relacijskih veza kod nominalnih profila (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 111).[25]

2.2.3.3. Razina prototipa

Prototipovi imenica i glagola, odnosno fizičkih objekta i energetskih interakcija, maksimalno se razlikuju u arhetipu s biljarskim kuglama. Na shematičnoj razini imenice i glagoli dijametralno su suprotni. Sheme imenica i glagola bazirane su na različitim kognitivnim sposobnostima, grupiranju i opredmećivanju kada su u pitanju imenice te uočavanju, razumijevanju i praćenju odnosa kada su u pitanju glagoli. Suprotni su i po prirodi svojih profila (pa govorimo o stvarima vs. odnosima), stupnju elaboracije (simpleks vs. kompleks) i načinu skeniranja (sumarno vs. sekvencijsko skeniranje ili promatranje) (Langacker 2013: 112).

Dakle kada govorimo o imenicama, arhetip koji funkcionira kao prototip kategorije koncepcija je fizičkoga objekta, a kada su u pitanju glagoli, to je koncepcija određenih aktanata koji energično djeluju jedni na druge u okviru događaja koji uključuje dinamiku i silu (Talmy 1988). Langacker (1991: 13) to opisuje koristeći se *modelom biljarske kugle* (engl. *billiard-ball model*). U okviru toga arhetipa biljarske se kugle pod utjecaj sile kreću po biljarskome stolu i na taj način dolaze u kontakt jedna s drugom. Kretanje je potaknuto energijom koju neki objekti primaju iz unutrašnjega izvora, a neki iz vanjskih izvora. Kada kretanje rezultira fizičkim

[25] Više o rubnim tipovima glagola i nevremenskih relacijskih predikacija u Belaj i Tanacković Faletar (2014: 107–112).

kontaktom, energija se prenosi s jednoga objekta na drugi objekt kojega to potakne na kretanje te sudjelovanje u daljnjim interakcijama. Taj kognitivni model predstavlja temeljni način na koji vidimo i doživljavamo svijet koji nas okružuje, a glavne uloge unutar njega igraju arhetipovi imenica i glagola koji istovremeno predstavljaju i najtemeljnije gramatičke kategorije.

2.2.4. Kategorizacija izraza

Konstrukcijska shema prizvana kako bismo konstruirali ili razumjeli određeni izraz sudjeluje u kategorizacijskome odnosu s tim izrazom. Ako je taj izraz u potpunosti u skladu sa specifikacijama sheme na način da je u potpunosti oprimjeruje, onda se radi o odnosu *elaboracije* (engl. *elaboration*). Ako postoji nekakav konflikt u njihovim specifikacijama onda se radi o odnosu *ekstenzije* (engl. *extension*). U oba slučaja kategorizacija konstituira interpretaciju izraza u odnosu na utvrđene lingvističke konvencije, a koje su sadržane u samoj shemi. Odnos elaboracije predstavlja ustvari prosudbu konvencionalnosti (koju često nazivamo gramatičnošću). Međutim iako izraz koji se nalazi u konfliktu sa shemom jest u nekoj mjeri nekonvencionalan (negramatičan) to ne mora biti razlog za stigmu, posebno jer u jeziku često iskazujemo svoju kreativnost i maštovitost, pa se stoga nekonvencionalni izrazi u određenoj mjeri spremno prihvaćaju (Langacker 2013: 170).

2.2.4.1. Sheme i konstrukcije

Jezik se sastoji od velikoga broja konvencionalnih lingvističkih jedinica, koje se ekstrahiraju iz događaja uporabe i koje predstavljaju utvrđene kognitivne rutine i utvrđene jezične prakse unutar neke jezične zajednice. Naravno, jedinice nižega reda mogu se udruživati kako bi formirale lingvističke konvencionalne jedinice višega reda. Neke od tih jedinica su shematičnijie u odnosu na neke druge. Te shematične konvencionalne jedinice istovremeno utjelovljuju i jezična pravila[26] i ograničenja nametnuta jezičnim izrazima (Langacker 2013: 218). Ta se jezična pravila u okviru KG nazivaju shemama. Sheme se pojavljuju iz samih

[26] Langacker se koristi izrazom *pravilo* u neutralnome, širemu smislu, kako bi uputio na ono što je odgovorno za obrasce i pravilnosti u jeziku ma što god oni bili. Teoretičari se najčešće tim izrazom koriste u puno užemu smislu, obično kako bi se referirali na ono što Langacker naziva *konstruktivnim pravilima* (engl. *constructive rules*). Lingvisti općenito pravila shvaćaju na jedan od tri opća načina: kao konstruktivna pravila, filtere ili sheme.

jezičnih izraza na određenoj razini apstrakcije kroz stalno ojačavanje sličnosti i onoga što im je zajedničko. Drugim riječima, sheme nastaju unutar samoga izraza kao ponavljajući aspekti *procesualne aktivnosti* (engl. *processing activity*) iz koje proizlaze (Langacker 2013: 219). Sheme nisu odvojene od svojih oprimjerenja, već su svima njima imanentne. Razlikuju se od izraza koje opisuju samo u razini specifičnosti i predstavljaju krupnozrnaste sličnosti otkrivene apstrahiranjem iz sitnozrnastih detalja (Langacker 2013: 219). Obrasci i pravilnosti na bilo kojoj razini specifičnosti obitavaju upravo u shematičnim konstrukcijama apstrahiranim iz specifičnijih izraza koji ih elaboriraju.

Pritom su sami događaji uporabe jezika temelj svih lingvističkih jedinica, pa otud i opis KG kao *modela opisa jezika utemeljenoga na uporabi* (engl. *usage-based model*) (Barlow i Kemmer 2000, Bybee and Hopper 2001, Langacker 2013). Odnos između jedinica i događaja uporabe, u kojima jedinice nastaju, strogo je ograničen *sadržajnim zahtjevom* (engl. *content requirement*). U skladu s načelom sadržajnoga zahtjeva jedinice su ograničena na strukture koje proizlaze iz događaja uporabe, i to kroz dva temeljna kognitivna procesa: shematizaciju i kategorizaciju.

2.3. Zaključne napomene

Za razliku od generativnih gramatičara koji ističu jezičnu strukturu, a značenje ne smatraju posebno relevantnim za gramatički opis, kognitivni lingvisti smatraju da upravo značenje i odnos jezičnih struktura s izvanjezičnom stvarnošću imaju središnju ulogu u jeziku. Upravo je KG najsveobuhvatnija od svih kognitivnolingvističkih teorija, a u svoj instrumentarij inkorporira i mnoge druge kognitivnolingvističke podteorije, modele promatranja jezika i načela poput konceptualne metafore, teorije konceptualne integracije, Fillmorove semantike okvira, Lakoffove teorije kategorizacije utemeljene na efektu prototipa itd. Jedna je od temeljnih tvrdnji Langackerove KG da gramatika nije sastavljena od dva odvojena podmodula: gramatičkih pravila s jedne strane i leksikona s druge strane, već od kontinuuma među njima, odnosno da je gramatika strukturirani sustav *simboličkih jedinica* (engl. *symbolic units*) koje predstavljaju konvencionalne parove forme i značenja. Forma pritom priziva značenje i obratno. Temeljno je pitanje pritom kako se simboličke jedinice udružuju i konstruiraju složenije izraze, a KG tvrdi da ništa osim spomenutih simboličkih parova ni ne tebamo kako bismo to važno pitanje istražili. Još jedna važna tvrdnja KG, a koja proizlazi iz pretpostavke o kontinuumu između leksikona i gramatike, jest i tvrdnja da svi konstrukti, koji se upotrebljavaju za gramatički opis poput imenice, subjekta ili objekta također imaju značenje. Gramatika nije

samodostatni, zatvoreni skup pravila i ne može se opisati, a da se u obzir ne uzmu i kognitivni procesi koji stoje iza nje. Gramatičke strukture ne proizvode autonoman formalan sustav, već imaju simboličku prirodu te nam osiguravaju strukturiranje značenja u formi konvencionalnih simbola koji prenose određeni konceptualni sadržaj. Formalna semantika utemljena na *uvjetima istinitosti* (engl. *truth conditions*) nije dostatna za opis značenja jezičnih izraza jer njihova vrijednost ne odražava samo sadržaj konceptualizirane situacije već i na koji je način taj sadržaj strukturiran i konstruiran. Značenja su konceptualizacije, a konceptualizacija nije samo mentalni fenomen nego i fenomen utemeljen u fizičkoj realnosti, sastoji se i od aktivnosti mozga, koji funkcionira kao integralni dio tijela, a tijelo kao integralni dio svijeta, pa otud i pretpostavka o utjelovljenosti jezika, odnosno jezičnih značenja. Jezična su značenja utemeljena i u društvenoj interakciji, a o njima pregovaraju sugovornici na osnovi uzajamne procjene znanja, misli i namjera. KG pruža mnoštvo alata koji omogućavaju precizne opise esencijalnih aspekata konceptualne strukture, a svi su utemeljeni na općim kognitivnim sposobnostima čovjeka. Iz takvoga pristupa gramtičkomu opisu proizišli su mnogi izuzetno važni uvidi i zaključci o lingvističkome značenju i ljudskoj kogniciji poput spoznaje o tome u kolikoj mjeri značenje izraza ovisi o čimbenicima koji nisu izravno uključeni u situaciju koja se opisuje. S jedne strane značenje pretpostavlja elaborirani konceptualni supstrat, odnosno konceptualni sadržaj, koji uključuje pozadinsko znanje i razumijevanje fizičkoga, društvenoga i lingvističkoga konteksta, a s druge strane lingvistički izraz nameće i određeni *konstrual*, odnosno *način konstruiranja značenja* (engl. *construal*). Važnu ulogu pri tome igra i imaginacija, a metonimija i metafora mehanizmi su koji duboko prožimaju jezik. Unatoč stereotipima o gramatici kao rigidnoj, suhoparnoj i formalnoj, gramatika dakle velikim dijelom počiva na imaginaciji i mentalnim, odnosno umnim konstrukcijama. Slika koja se o gramatici javlja u okviru KG i kognitivne lingvistike općenito značajno je poljuljala dominantne poglede na gramatiku kao na autonomni formalni sustav. Naime ne samo da gramatika sa semantikom čini kontinuum, već i samo gramatički konstrukti imaju značenje koje zrcali naša temeljna iskustva i predodžbe o svijetu koji nas okružuje, odnosno o načinu na koji ga percipiramo. Srž su gramatičkih značenja kognitivne sposobnosti, odnosno mentalne operacije sadržane u elementarnim komponentama svakodnevnoga života. Jedna je od temeljnih kognitivnih sposobnosti sposobnost percepcije svijeta koji nas okružuje, pa je stoga za očekivati da će analiza samoga perceptivnoga ili osjetilnoga jezika, poput osjetilnih glagola kojima se bavi ovaj rad, dati zanimljive uvide ne samo u način na koji konstruiramo njihova značenja nego i u način na koji razmišljamo općenito

3. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA OSJETILNIH GLAGOLA

3.1. Osjetilni glagoli u domaćoj i stranoj stručnoj i znanstvenoj literaturi

Istraživanjem su se osjetilnih glagola bavili mnogi, pa su tako primjerice Bechtel (1879), Kurath (1921), Buck (1949) još krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća ponudili iscrpne etimološke studije osjetilnih glagola, ali se pritom nisu bavili razlozima zašto je značenje tih glagola evolviralo na način na koji jest. Prototipna i neprototipna značenja u svojim su radovima analizirali primjerice Miller and Johnson-Laird 1976, Viberg 1984, Lehrer 1990, Gisborne 1996, Ibarretxe-Antunano 1999, Alm-Arvius 1993 i dr., a značajan je utjecaj izvršila knjiga *From Etymology to Pragmatics* (1990) američke lingvistice Eve Sweetser, koja je opisala veze između konkretnih, odnosno temeljnih fizičkih značenja i apstraktnih, odnosno metaforičkih značenjskih ekstenzija koje proizlaze iz temeljnih, fizičkih značenja pojedinoga osjetilnoga glagola u engleskome jeziku te zaključila da se u podlozi njihovih semantičkih promjena često nalazi konceptualna metafora MIND AS BODY (1990: 29), kojom Sweetser opisuje tendenciju da „leksikon uma“ deriviramo iz „leksikona tijela“.

Važan doprinos razumijevanju osjetilnoga jezika daje i Viberg (1984) koji na osnovi proučavanja više od 50 različitih jezika iz 14 jezičnih porodica razrađuje modalnu hijerarhiju osjetilnih glagola koju postavlja na etimološkim temeljima, a u kasnijem radu taj model proširuje metaforičkim značenjima.

Osjetilni glagoli bili su predmet interesa jezikoslovaca koji su se u svome znanstvenom radu usredotočivali na različite aspekte jezika, poput gramatikalizacije (Heine i Traugott 1991), komplementacije (Horie 1993), semantičke promjene (Sweetser 1990, Haser 2003) ili polisemije (Ibarretxe-Antunano 1999, Viberg 2008), a Van Valin i La Polla (1997) te Usoniena (2001) iz perspektive funkcionalističkih pristupa sintaksi određuju sintaktičke obrasce te skupine glagola.

Nezaobilazan izvor inspiracije i poticaja za različite vrste istraživanja ljudskoga osjetilnoga sustava bila je i Ullmannova studija (1957) o sinesteziji u poeziji, koja je postala inicijalna točka mnogih kasnijih istraživanja uloge osjetila, uključujući i ona jezična. Treba napomenuti i da su se lingvisti koji su se bavili osjetilnim glagolima najčešće bavili glagolima vezanim uz osjetilo vida, kojemu većina daje primat nad ostalim osjetilima (Arnheim 1969, Viberg 1983, Sweetser 1990, Palmer 1999, Barton 2006, San Roque i dr. 2015 itd.) tvrdeći da su upravo glagoli vida najučestaliji u mnogim jezicima i da upravo vokabular vida najčešće upotrebljavamo kako bismo artikulirali domenu intelekta. Tako primjerice Arnheim u svojoj knjizi *Visual Thinking* (1969) pruža brojne uvide u ljudski spoznajni aparat, ali upravo vid, od

svih pet osjetila, smatra najvažnijim za prikupljanje izravnih informacija o svijetu koji nas okružuje:

"Although the senses of smell and taste, for example, are rich in nuances, all this welth produces, at least for the human mind, a very primitive order. Therefore one can indulge in smells and tastes, but one can hardly think in them." (1969: 18)

Još 1965. Gruber pokušava objasniti razlike između glagola *to see* i *to look* iz perspektive generativne gramatike, a Hattori (1968) se bavi razlikama u značenjima glagola *to see, to look at* i *to watch*, dok Sawada (2006) detaljno analizira razlike između *see* i *can see*. Boldyrev, Babina i Bundantseva (2014) razvijaju taksonomijski konceptualni model za obradu različitih koncepata predstavljenih osjetilnim glagolima te razvijaju mrežu glagola vida, što omogućava opis njihovih značenja, ali i promjena značenja u različitim kontekstima. U svojoj studiji o učestalosti vizualnih glagola u 13 različitih jezika, poput *chintanga*, mandarinskoga, tzetalškoga, ali i engleskoga, španjolskoga i talijanskoga San Roque i dr. (2015) pokazuju da su glagoli vida najučestaliji u 12 istraživanih jezika. Vidni se glagoli proučavaju i iz perspektive jezičnoga usvajanja (Landau i Gleitman 1985, C. Johnson 1999), a Rojo i Valenzula (2005) analiziraju prijevodne ekvivalente iz engleskoga i španjolskoga te stupanj korespondencije između perceptivnih glagola kontrastirajući pritom odabrane primjere i njhove prijevode iz dva engleska i dva španjolska romana.

Već spomenuta Vibergova hijerarhija (1983) također naglašava ulogu vida, a slijedi ga sluh pa tek onda opip, njuh i okus. Paradis i Eeg-Olofsson (2013) tvrde da su ljudska osjetila međuovisna i međusobno usko povezana te da „we cannot taste something without smelling something, and we cannot taste something without feeling something, and over and above everything is the sight of something" (Paradis & Eeg-Olofsson 2013: 17 prema Caballero 2015: 9).

Ipak, bilo je i onih koji su se bavili drugim perceptivnim glagolima kao primjerice Miller koji se još 1974. bavi glagolima sluha, a Feld (1982) proučava novogvinejski kalulijski jezik te donosi zaključak da je govornicima toga jezika glavni organ spoznaje uho. Osjet opipa se u zapadnoeuropskim jezicima vezuje uz područje emocija još u radovima iz prve polovine 20. stoljeća (npr. Kurath 1921, Buck 1949). Van Beek (1992) proučava glagole vezane uz njuh među Kapsikijima u Kamerunu i Nigeriji. Osjetilo njuha se općenito smatra slabijim izvorom metaforičkoga preslikavanja značenja u usporedbi s drugim osjetilima (Caplan 1973, Viberg 1984, Sweetser 1990). Međutim, unatoč tomu, i ti glagoli imaju nekoliko semantičkih

proširenja kojima se u španjolskome, baskijskome i engleskome jeziku iscrpno bavi Ibarretxe-Antunano (1997a, 1997b, 1999).

Evans i Wilkins (1998) među prvima su proučavali odnos između tjelesnih iskustava i jezičnih koncepata te kulturnih praksi i jezika na primjerima iz australskih jezika, a u svome kasnijem radu (2000) iznose zanimljivu spoznaju da je u australskim jezicima sluh važniji izvor spoznaje nego vid, odnosno da su kognicijski glagoli *znati* i *misliti* povezani s glagolom *čuti*, a ne *vidjeti*. Aikhenvald and Storch (2013) su Vibergovu (1983) i Sweetserinu (1990) hijerarhiju, koja ističe dominaciju vida, proglasili eurocentričnom.

Mnoge su se studije u različitim jezicima bavile vezom između semantike i sintakse, a posebno sintaktičkim obilježjima dopuna perceptivnih glagola (Vendler 1967, 1970, Lyons 1977, Horie 1993, Dik i Hengeveld 1991 i dr.). Mnoga od tih istraživanja ukazuju na sustavnu korelaciju između vrste sintaktičke dopune određenome perceptivnome glagolu i njegova semantičkog proširenja (Caplan 1973, Bolinger 1974, Cooper 1974a, 1974b, Kirsner i Thompson 1976, Declerk 1981, Vlach 1983, Dik i Hengeveld 1991, Horie 1993, Nicula 2012 i dr.).

O perceptivnim su glagolima u hrvatskome jeziku iz kognitivnolingvističke perspektive u novije vrijeme pisale primjerice Raffaelli (2017) koja istražuje načela leksičkoga ustroja percepcijskih glagola vida, sluha i njuha s obzirom na njihova morfosemantička obilježja (preciznije proučava ih na temelju teorijsko-metodološkog okvira Guiraudovih morfosemantičkih polja (1967), koji je po mnogočemu blizak i kognitivnoj gramatici Ronalda Langackera), te Čilaš Mikulić (2014) koja analizira pojedina značenja te vidska svojstva glagola *vidjeti* i *gledati*, a Mihaljević (2009) proučava dopune perceptivnih glagola u crkvenoslavenskome jeziku iz perspektive generativne gramatike. Međutim unatoč rastućem broju kognitivnolingvističkih radova i studija i u Hrvatskoj (Žic Fuchs 1991, 2009, Brdar 2003, 2007, Tuđman Vuković 2010, Stanojević 2013, Raffaelli 2009, 2017, Belaj i Tanacković Faletar 2014, 2017, 2020 i mnogi drugi), osjetilni glagoli i osjetilni jezik općenito u hrvatskoj znanstvenoj literaturi još uvijek nije dovoljno istražen.

3.1.1. Osjetilni glagoli prema Vibergu

Važan doprinos istraživanjima osjetilnoga jezika daje Viberg u svojim radovima *A Universal Lexicalization Hierarchy for the Verbs of Perception* (1983) i *The Verbs of Perception: A Typological Study* (1984) u kojima detaljno analizira osjetilne glagole te istražuje kako se leksičko polje osjetilnih glagola manifestira u različitim jezicima s obzirom na različita

osjetila (vid, sluh, njuh, okus, opip) te s obzirom na općenitije semantičke komponente koje naziva *aktivnost* (engl. *activity*), *iskustvo/doživljaj* (engl. *experience*) i *utemeljene na izvoru podražaja* (engl. *source-based*) (San Roque et al. 2015: 31). Aktivnost se pritom odnosi na radnju koju kontrolira *opažač* (engl. *perciever*) primjerice *gledati film*, iskustvo/doživljaj na radnju, odnosno stanje koje opažač ne kontrolira primjerice *vidjeti nesreću*, a utemeljeni na izvoru podražaja odnose se na konstrukcije u kojima je sam opažač izostavljen, a gramatički subjekt ustvari predstavlja izvor podražaja primjerice *Marko je izgledao tužno*. Kombinirajući 5 osjetila sa spomenute 3 semantičke komponente Viberg dolazi do 15 različitih perceptivnih situacija koje u različitim jezicima mogu biti leksikalizirane na različite načine. U engleskome jeziku Vibergova tablica osjetilnih glagola pokazuje da osjetilo vida ima 2 temeljna glagola, sluha 3, a njuh, okus i opip samo po jedan.

Tablica 1: Temeljni osjetilni glagoli u engleskome jeziku prema Vibergu (1983)

	Activity	**Experience**	**Source-based**
SIGHT	look at	see	look
HEARING	listen to	hear	sound
TOUCH	feel		
TASTE	taste		
SMELL	smell		

Viberg je usporedio prijevode iz više od 50 različitih jezika i iznio mnoge univerzalističke zaključke o strukturi perceptivnoga leksikona u različitim jezicima, a jedan od njih bila je i *hijerarhija osjetilnih modaliteta* (engl. *the hierarchy of sense modalities*) koja prema njemu izgleda ovako:

see > hear > touch > taste, smell

Ta hijerarhija pokazuje smjer proširivanja značenja osjetilnih glagola u skladu s kojim temeljna značenja proizišla iz osjetila vida mogu biti proširena na ona proizišla iz sluha, ali ne i obratno. Viberg ističe upravo vid kao najistaknutije i najvažnije od svih osjeta te tvrdi da je u svim jezicima prisutno temeljno značenje glagola *vidjeti*. Nadalje tvrdi da su jezične jedinice povezane s vidom izrazito razrađene u svim jezicima te da leksikalizacija osjetila vida utječe, odnosno predviđa model leksikalizacije drugih osjetilnih modaliteta, pa tako primjerice

određeni jezik neće imati distinkciju poput one između glagola *čuti* i *slušati,* ako je nema i na višoj razini dakle kod glagola vida (San Roque et al. 2015: 31) dakle *vidjeti* i *gledati*. Viberg je također utvrdio da glagoli vida nude daleko više značenjskih proširenja vezanih uz kogniciju ili društvenu interakciju u odnosu na druge osjetilne glagole.

3.1.2. Osjetilni glagoli prema Sweetser

U svojoj knjizi *From Etimology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure* (1990) Ewa Sweetser analizirala je polisemičnost i semantička proširenja osjetilnih glagola u engleskome jeziku te pokazala da su različita značenja u kojima se osjetilni glagoli pojavljuju međusobno povezana, da nisu rezultat slučajnosti te da ne mogu biti promatrana neovisno od ljudskoga kognitivnog aparata, uključujući metaforički i kulturni aspekt. Sweetser uspješno ukazuje na to da su i polisemičnost i pragmatička dvosmislenost tih glagola oblikovani pomoću metaforičkoga razumijevanja određenih epistemičkih procesa i govorne interakcije. Glavni je cilj njezina rada bio ponuditi motivirano objašnjenje povezanosti različitih značenja pojedinih morfema ili riječi kao i veza između različitih domena unutar konceptualnih metafora kojima su jezici izrazito prožeti. Kako bi objasnila izrazito raširenu tendenciju u indoeuropskim jezicima da posuđuju koncepte i vokabular iz lakše dostupnoga, bližega fizičkoga i društvenoga svijeta te kako bismo bolje razumjeli i artikulirali apstraktne koncepte iz apstraktnih prostora rasuđivanja, emocija i same konverzacijske strukture Sweetser predlaže metaforu MIND AS BODY kao semantičku vezu između njih (Sweetser 1990: 28) i zaključuje da veza između leksika uma i tijela ima psihosomatske[27] te sociofizičke korijene,[28]

[27] I drugi su se bavili psihosomatskim korijenima emocija, odnosno uskom povezanošću fizičkih doživljaja i emocionalnih reakcija. Još 1921. Kurath primjerice primjećuje da se riječi za različite emocije u indoeuropskim jezicima izrazito često deriviraju iz izraza koji se odnose na fizičku radnju ili osjećaj koji prati odgovarajuće emocije ili pak na određeni tjelesni organ. Funkcija srca primjerice kao svojevrsne pumpe koja pokreće krv po tijelu može biti snažno pod utjecajem osjećaja ljubavi, uzbuđenja, straha i drugih snažnih emocija poput hrabrosti ili strasti. U hrvatskom jeziku imamo izraze poput *srčana osoba* u značenju 'hrabra' ili 'stravstvena osoba', *srce joj je prepuklo od tuge, srce mu sišlo u petu* u značenju 'jako se prepao', *uzlupalo mi se srce* u značenju 'uzbudio se' ili 'uznemirio', *čovjek velika srca* u značenju 'dobar, plemenit, nesebičan čovjek' i brojne druge. I Kurath i Sweetser taj jezični fenomen pripisuju preslikavanju značenja od konkretnih prema apstraktnim, od vokabulara tijela prema vokabularu uma.

[28] Metaforičke ekstenzije u jeziku su brojne, a mnoge se od njih ne mogu objasniti psihosomatskim uzrocima, već sociofizičkim. Sweetser (1990: 30) na primjeru engleskoga glagola *must / morati* ilustrira kako se leksik kojim se opisuju logika i uzročnost proširuje na konverzacijsku strukturu. Glagol *must* u *You must be home by ten* (or *I'll tell Mother*) / *Moraš biti kući do 10 sati* (*ili ću reći mami*) opisuje silu ili nužnost koja proizlazi iz stvarnoga svijeta. Međutim istim izrazom može se izraziti i logička nužnost primjerice u *John must be home* (*I see his coat*) / John mora *da je doma* (*vidim njegov kaput*) (Sweetser 1982). Sweetser nadalje tvrdi da je apstraktno logičko (epistemičko) značenje engleskih modala povijesno gledano nastalo kasnije od njihovih konkretnijih deontoloških, tj. sociofizičkih značenja (vidjeti više u primjerice Shepherd 1981, 1982, Traugott 1982, 1988). Dakle engleski su modali poput *must* i *may* prvo značili fizičku mogućnost, a tek potom društveno dopuštenje ili logičku mogućnost. Sweetser nadalje tvrdi da je veza među značenjima koje iskazuju modalni glagoli u engleskome (i mnogim drugim

ali je po svojoj prirodi metaforička. Veza između fizičkoga i unutrašnjega ja izuzetno je raširena u svim indoeuropskim jezicima, a za razumijevanje jezika općenito od izuzetne je važnosti dublje razumijevanje kako određena jedinica značenja na sociofizičkoj razini postaje povezana s točno određenom semantičkom kategorijom na apstraktnoj mentalnoj razini, a ne nekom drugom, zašto primjerice *srce* može značiti 'ljubav' ili 'hrabrost', ali ne i 'ljubomoru' ili 'sebičnost' (Sweetser 1990: 31).

Sweetser (1990) sažima povijesne putanje u i izvan domene fizičke percepcije u engleskome jeziku, tj. s jedne strane popisuje i analizira izvore engleskih perceptivnih glagola, a s druge strane popisuje i analizira za koje je druge domene iskustva sam perceptivni leksikon povijesni izvor.

Ciljne domene glagola vida primjerice najčešće su apstraktna značenja mentalnih aktivnosti poput znanja i intelekta, što ima svoje temelje u statusu vida kao primarnoga izvora pouzdanih informacija i podataka. Iz tog razloga u engleskome (i u hrvatskome) jeziku imamo izraze poput *eyewitness* ili *očevidac* te *I saw it with my own eyes*, odnosno *Vidio sam to svojim vlastitim očima*, koje često upotrebljavamo kada želimo naglasiti pouzdanost i istinitost onoga što govorimo. Postoje i izrazi vezani uz semantičko polje vida, a koji istovremeno imaju i fizičko i mentalno značenje primjerice *look down on* (hrv. *gledati dolje na nešto ili nekoga*, ali i *gledati svisoka na nekoga ili nešto*), *look up to* (hrv. *gledati prema gore*, ali i *gledati nekoga s poštovanjem ili divljenjem*), *look forward to* (hrv. *gledati prema naprijed*, ali i *veseliti se, radovati se*), *look after* (hrv. *gledati za nekim*, ali i *paziti, brinuti se o nekome ili nečemu*) itd. Postoje i oni koji su fizičko značenje potisnuli u pozadinu, pa sada imaju prije svega mentalno značenje primjerice *foresee* (hrv. *predvidjeti*) ili *see to* (hrv. *preuzeti bavljenje nečim na sebe* ili *preuzimati odgovornost za nekoga ili nešto*). Kako bismo bolje razumjeli spomenute primjere, pored razumijevanja analogije između mentalnoga i fizičkoga vida, potrebno je uključiti i druge metafore. Naime budućnost se shvaća kao nešto što se nalazi ispred nas, a prošlost iza nas (Fillmore 1982); ono što je gore ili iznad je u poziciji autoriteta, a ispod je smjer podređenosti (Lakoff i Johnson1980). Dakle *hindsight* gleda prema prošlosti, a *foresight* je pogled u budućnost; *overseeing* obavlja onaj koji je u poziciji autoriteta, a na one koji su iz bilo

indoeuropskim) jezicima metaforička jer nije moguće pronaći objektivnu semantičku značajku koja bi povezivala sociofizičku silu ili sposobnost s logičkom sigurnošću, izvjesnošću ili mogućnošću niti je moguće pronaći psihosomatsku vezu između različitih značenja modalnih glagola u engleskome jeziku, pa je jedina preostala veza između epistemoloških i deontoloških značenja metaforička. Naime mi doživljavamo logičku neophodnost kao nešto što predstavlja mentalnu analogiju sociofizičkoj sili, tj. logička mogućnost je mentalna (ili epistemološka) analogija za dopuštenje ili mogućnost u stvarnome, fizičkome svijetu (Sweetser 1990: 30).

kojega razloga niže rangirani na društvenoj ljestvici oni više rangirani ponekad gledaju svisoka ili s omalovažavanjem (*looked down on*) (Sweetser 1990: 32–34).

Na sličan način Sweetser opisuje i značenja glagola sluha, njuha, okusa i opipa, a pitanje koje se nameće samo od sebe jest koji ujedinjujući obrazac možemo pronaći u mreži semantičkih promjena vezanih uz osjetilne glagole te jesu li veze između fizičkih značenja i mentalnih stanja motivirane? Zašto je primjerice vid povezan s intelektom, a ne s poslušnošću, pokornošću ili s osobnim ukusima i afinitetima? Sweetser (1990) osmišljava veću metaforičku strukturu koja predstavlja kontekst za spomenute individualne metafore i promjene značenja, a putanje semantičkih proširenja osjetilnih glagola u engleskome jeziku, odnosno strukturu metafora koje preuzimaju osjetilni glagoli u engleskome jeziku, sažima kao na slici 1.

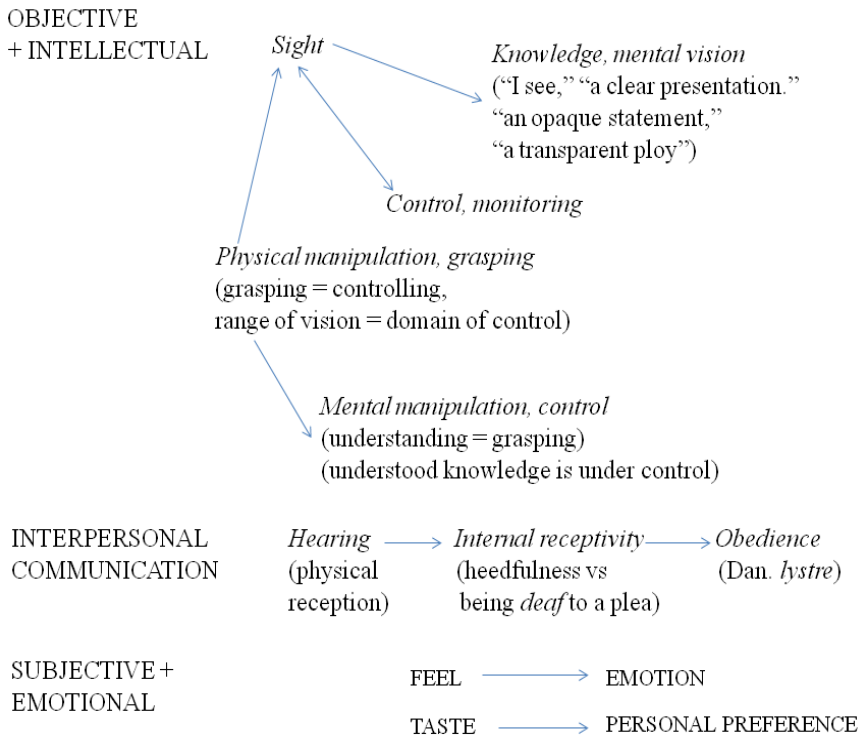

Slika 1: Struktura metafora koje proizlaze iz osjetilnih glagola u engleskome jeziku (Sweetser 1990: 38)

Iz dijagrama se na slici 1 jasno vidi da su fizička manipulacija, rukovanje i dodirivanje izvorna domena za riječi koje znače i vid, odnosno da se ta značenja povezuju sa sposobnošću vida da bira podražaje na koje će se usredotočiti, i za one koje znače mentalno upravljanje raznim podatcima primjerice *grasping a fact* u značenju 'shvaćati', 'razumijevati'. Dakle poput

mnogih drugih i Sweetser ističe univerzalnost i raširenost metaforičke veze između vida, odnosno vidnoga leksika i intelekta te nadalje tvrdi da je to zato što je upravo vid naš glavni izvor objektivnih informacija o svijetu koji nas okružuje. Sweetser također ističe povezanost sluha i intelekta, a iskustva stečena kroz osjetila opipa, okusa i njuha opisuje kao subjektivna iskustva koja imaju relativno malu ulogu u domeni intelekta. Važna je značajka vida i njegova sposobnost da podatke prikuplja s udaljenosti, a to je još jedna važna analogija u odnosu na intelekt jer objektivna intelektualna domena podrazumijeva osobnu udaljenost ili distanciranost za razliku od intimnosti i bliskosti subjektivne domene emocija (Sweetser 1990: 39).

Također vid je identičan za različite ljude, odnosno s velikom sigurnošću možemo pretpostaviti da dvoje ili više ljudi koji promatraju određeni predmet s istoga mjesta vide isti predmet, a to je još jedan razlog zašto imamo sličan doživljaj vida i intelektualnih procesa; naime jedno i drugo doživljavamo kao izrazito objektivne procese. Metafora uspostavljena između vida i intelekta izuzetno je plodna i visoko strukturirana. U engleskome jeziku, kako navodi Sweetser (1990), velika većina vidnoga leksika može se upotrebljavati za strukturiranje opisa različitih intelektualnih procesa, pa primjerice na isti način na koji fizički objekt može biti neproziran ili proziran te posljedično ometati ili omogućavati vid argumenti, prosudbe ili misli izgovorene u raspravi mogu biti kristalno jasne, neprovidne ili nerazumljive, prozirne i jasne, mutne i sl. Također možemo rasvijetliti neki problem ili situaciju, a inteligentna osoba može biti opisana kao *bright* ili *brilliant* u engleskome, a u hrvatskome kao *bistra* ili *briljantna*.

Zanimljiva je i veza između fizičkoga i spiritualnoga, produhovljenoga, religijskoga vida. U starim indoeuropskim kulturama fizički i duhovni vid bili su izuzetno tijesno povezani, toliko da je fizička sljepoća interpretirana kao najviša razina unutrašnjega (intelektualnoga ili duhovnoga) vida, pa su mnogi svetci i proroci bili slijepi, a bardovi su često pjesme stvarali u potpunome mraku kako bi uklonili vanjske vizualne podražaje i u potpunosti se usredotočili na unutrašnji, produhovljeni vid (Sweetser 1990: 40). Važno je naglasiti i to da u to vrijeme taj duhovni i produhovljeni vid nije bio shvaćan kao subjektivan i osoban, već kao objektivan i stvaran poput fizičkoga, materijalnog svijeta, samo što je skriven od vida smrtnika te dostupan samo odabranima koji posjeduju posebnu, božansku sposobnost unutarnjega vida. U tim starim kulturama nije bilo ni jasne distinkcije između intelektualnoga i spiritualnoga; bardovi su bili povjesničari, a proroci savjetnici političarima. Izravni religijski vid shvaćao se kao otkrivanje neke druge, skrivene razine stvarnosti, a ne subjektivno viđenje. Suvremena uporaba izraza vizija u kontekstu religije povezana je sa značenjem izraza *halucinirati*, ali je zanimljivo sjetiti se da je spiritualni vid nekada davno bio prihvaćen kao dio intelektualnoga, objektivnoga svijeta (Sweetser 1990: 40), posebno u okviru filozofije misticizma.

Sluh dijeli neke osobine vida, ali ne podrazumijeva voljnu kontrolu koju jednostavnim zatvaranjem očiju kod vida možemo postići ni usmjeravanje pomoću fizičkih pokreta samoga osjetilnoga organa (slušno usmjeravanje događa se više na mentalnoj razini, a vidno na fizičkoj). Međutim izuzetno važna funkcija sluha jest njegova nezaobilazna uloga u jezičnoj komunikaciji. Kada želimo utjecati na druge članove društva, mi to ne radimo fizički, kroz izravan kontakt, već koristeći se sofisticiranim mehanizmom koji nam osiguravaju govorni organi i slušni sustav, pa je onda razumljivo zašto je sluh u mnogim indoeuropskim jezicima povezan s pozornošću i unutarnjim primanjem (npr. *Ne oglušiti se na nečiju molbu*), a posljedično i s pokornošću i poslušnošću. Unutarnje primanje ideja u značenju razumijevanja onoga što smo čuli često je povezano s fizičkim sluhom, pa tako često kažemo *Čula sam te* u značenju *Razumjela sam te*.

Sweetser (1990: 43) tvrdi da osjet njuha ima manje razvedeno značenje te manji broj metaforičkih veza s mentalnom domenom nego druga osjetila, a neka od temeljnih metaforičkih značenja njuha vezana su uz predosjećanje i intuiciju. Vokabularom okusa često se koristimo za izražavanje osobnih sviđanja i nesviđanja, odnosno za izražavanje osobnih ukusa i osjećaja odbojnosti. Okus je osjet koji je izuzetno osoban što se vidi i iz izreka poput *One man's meat is another man's poison* u engleskome ili *O ukusima se ne raspravlja*[29] iz latinskoga ili *Ukusi se razlikuju* i sl. Leksik povezan s osjetom opipa također često upotrebljavamo kada govorimo o emocionalnim doživljajima različitih vrsta, pa tako možemo govoriti o *ranjenome srcu* ili o tome kako nas je netko *taknuo u srce*. Opip ne upotrebljavamo kako bismo opisivali intelekt jer osjet opipa jednostavno nije dovoljno objektivan izvor općih informacija. Važan čimbenik zašto osjet opipa ne upotrebljavamo za prikupljanje objektivnih informacija je i društvena neprihvatljivost izravnoga dodirivanja u svrhu prikupljanja informacija o svijetu koji nas okružuje te opasnost koja iz takvoga čina može proizaći. Uostalom, osjet opipa pokazuje veliku intersubjektivnu promjenjivost, pa se tako osjećaji ugode i bola primjerice izrazito razlikuju.

Dakle leksik fizičke percepcije pokazuje sustavne metaforičke veze s leksikom kojim artikuliramo unutarnji život, dojmove i osjećaje, a te veze nisu slučajna preslikavanja već snažno motivirane veze između analognih područja fizičkih i unutarnjih predodžbi pri čemu apstraktno, teže dostupno područje konceptualiziramo služeći se bližim, konkretnijim, pa tako unutarnje ja razumijevamo pomoću vanjskoga, fizičkoga ja, pa posljedično leksik fizičke

[29] Originalna izreka glasila je *De gustibus et coloribus non est disputandum, odnosno O ukusima i bojama ne treba raspravljati*. Izreka ima dvojako značenje. Naime uvriježeno je tumačenje da izreka prepoznaje i ovjerava različitosti subjektivnih stavova i mišljenja, ali postoji i tumačenje da se o ukusu ne raspravlja jer je i sam ukus objektivna kategorija, a ne potpuno osobna i relativna.

domene upotrebljavamo kako bismo artikulirali koncepte povezane uz apstraktnije domene poput emocija, mentalnih doživljaja, intelekta i sl. Neki aspekti konceptualnih metafora prilično su uobičajeni u različitim kulturama barem kada se radi o indoeuropskim, a neki prilično variraju poput primjerice izbora vitalnoga organa koji u različitim jezicima služi za određenu emociju (Sweetser 1990: 45).

3.1.3. Osjetilni glagoli prema Alm-Arvius

U svojoj knjizi *The English Verb 'See': A Study in Multiple Meaning* (1993) Alm-Arvius analizira glagol *vidjeti* u engleskome jeziku, odnosno njegova konvencionalizirana značenja te odnose između tih značenja. Svoje istraživanje temelji na proučavanju glagola u kontekstu konstrukcija koje je ekscerpirala iz *A Corpus of English Conversation* (1980), novina i časopisa, rječnika i sl. Drugim riječima, radi se o radu utemeljenome na empirijskim podatcima i stvarnoj jezičnoj uporabi. Alm-Arvius pritom izdvaja 9 konvencionaliziranih značenja glagola *vidjeti,* počevši od temeljnoga značenja vizualne percepcije do značenja poput 'razumjeti', 'razmatrati', 'iskusiti', 'saznati', 'posjetiti', 'prisustvovati', 'baviti se', 'pratiti' i 'ispratiti', koje također smatra utvrđenim, konvencionalnim značenjima glagola *vidjeti* u engleskome jeziku, a iz kojih, naravno, mogu proizići i druga, manje frekventna pa i nova značenja. Devet navedenih značenja izdvaja služeći se različitim testovima za provjeru polisemičnosti poput testa dvosmislenosti, u okviru kojega konstruira kontekste u kojima glagol iskazuje svoja različita značenja, testa prevođenja na druge jezike, u okviru kojega se različita značenja glagola *vidjeti* na druge jezike prevode različitim izrazima, provjere uvjeta istinitosti, u okviru kojega različita značenja u različitim rečenicama ne zadovoljavaju iste uvjete istinitosti, testa valentnosti, koji ukazuje na to da različita značenja mogu imati različitu valencijsku strukturu itd. Potom analizira i valencijsku strukturu glagola, odnosno na sustavan način uspostavlja i oprimjeruje brojne argumente, njihov odnos prema značajkama glagola, sintaktički status te tip referenta kojemu glagol otvara mjesto, a na taj se način rasvjetljava međusobni odnos značenja riječi, sintakse i značenja rečenice. Alm-Arvius istražuje i u kakvome su međusobnome odnosu izdvojena značenja i različita druga *ad hoc* značenja glagola *vidjeti* u odnosu na njegovo temeljno značenje vizualne percepcije te izdvaja četiri glavna modela proširivanja značenja, a to su metaforizacija, *pragmatičko širenje* (engl. *pragmatic exspansion*), *pragmatičko preusmjeravanje* (engl. *pragmatic diversion*) i *pragmatičko ograničenje* (eng. *pragmatic restriction*). Budući da svoje pretpostavke Alm-Arvius provjerava u brojnim primjerima, jedan je od glavnih doprinosa njezine analize i to što se iz nje može naslutiti da se uz dovoljan broj

primjera ponašanje riječi može predvidjeti u većoj mjeri nego što se to obično pretpostavlja (Warren 1994).

3.1.4. Osjetilni glagoli prema Ibarretxe-Antunano

Ibarretxe-Antunano (1999: 114) Sweetserin popis metafora upotpunjuje i drugim semantičkim proširenjima osjetilnih glagola u engleskome, španjolskome i baskijskome jeziku, koji su prikazani u tablici 1, a važno je naglasiti da osim vida i sluha Ibarretxe-Antunano detaljnije proučava i glagole proizišle iz osjetila njuha, okusa i opipa koji su često marginalizirani u jezičnim raspravama. Ta istraživanja jasno pokazuju i to da su svi osjetilni glagoli izrazito polisemični te da različita značenja koja proizlaze iz osjetilnih glagola nisu arbitrarna, već su motivirana, sustavna i međusobno povezana. Konceptualne metafore, odnosno metaforička preslikavanja koja je izdvojila prikazana su u tablici 2.

Tablica 2: Konceptualne metafore s osjetilnim glagolima (Ibarretxe-Antunano 1999: 114)

Metaphors in the perceptual domain	
VISION	Understanding is seeing
	Foreseeing is seeing
	Imagining is seeing
	Considering is seeing
	Stuyding / Examining is seeing
	Finding out is seeing
	Making sure is seeing
	Taking care is seeing / looking after
	Witnessing is seeing
	Suffering is seeing
	Obeying is seeing
	Refraining is seeing
	Being involved is having to seeing
HEARING	Paying attention is hearing
	Obeying is hearing
	Being told / knowing is hearing
	Understanding is hearing
	Being trained is being heard
	Having an agreement is having a hearing
TOUCH	Affecting is touching
	Dealing with is touching
	Considering is touching
	Persuading is touching
SMELL	Suspecting is smelling
	Sensing / guessing is smelling
	Investigating is smelling / sniffing around
	Showing contempt is sniffing
	Corrupting is smelling
	Not to get wind of something is not to smell
	Prophesying is smelling
TASTE	Experiencing something is tasting
	Producing a feeling is tasting (enjoying / disliking)
	Knowing is tasting

Međutim važno pitanje na koje Ibarretxe-Antunano pokušava odgovoriti jest i postoje li razlozi koji bi mogli objasniti zašto glagol *vidjeti* može značiti 'razumjeti' ili 'zamisliti' kao u primjerima (1) i (2), a glagol koji proizlazi iz osjetila njuha primjerice *njušiti* može značiti 'predosjećati' ili 'tražiti' kao u (3) i (4).

(1) Odmah sam vidjela da on pojma nema ni o čemu.
(2) Valentino je sjajan motociklist, ali ne vidim ga u ulozi vozača Formule 1.
(3) A baš sam jučer kupio karticu, ali nešto mi je govorilo da ne kupujem godišnju (uzeo sam samo mjesečnu), nanjušio sam da će Mile nešto iskemijati.
(4) Njuškao je po stanu dugo i detaljno, otvarao ormare i zagledao ispod kreveta, ali bez uspjeha.

Model semantičkoga opisa osjetilnih glagola koji predlaže Ibarretxe-Antunano (1999, 2008) utemeljen je na stvaranju *tipologije svojstava* (engl. *typology of properties*) koji opisuju, ali i ograničavaju različite osjetilne modalitete i domenu percepcije općenito. Distribucija tih svojstava organizirana je s obzirom na opažača ili doživljavača, objekt opažanja i proces opažanja te prisustvo ili odsustvo spomenutih svojstava kod svakoga pojedinog osjetila, a uključuje svojstva poput kontakta (treba li opažač biti u izravnome fizičkom kontaktu s objektom opažanja), blizine (mora li objekt opažanja biti u blizini opažanja da bi bio opažen), ograničenja (je li opažač svjestan granica koje postavlja objekt opažanja), lokacije (je li opažač svjestan položaja objekta za vrijeme procesa opažanja), identifikacije (koliko dobro opažač može razlikovati, razabrati objekt opažanja u odnosu na pozadinu) itd. Na osnovi fizioloških i psiholoških informacija o svakome pojedinom osjetilu svako pojedino svojstvo Ibarretxe-Antunano ocjenjuje s oznakom *da* ili *ne* ovisno o pozitivnoj ili negativnoj vrijednosti koju određeno svojstvo prima u odnosu na ulogu koju igra u opisu svakoga pojedinoga opažajnog modaliteta, ali ta svojstva ne predstavljaju semantičke primitive ili unutarnje atomske konceptualne jedinice čijim se kombiniranjem postižu značenja različitih konstrukcija, već služe kao brzi načini upućivanja na značajke koje se upotrebljavaju pri opisivanju percepcije i koje utječu na način na koji u prirodnim jezicima upotrebljavamo osjetilni jezik. Drugim rječima spomenute značajke ustvari predstavljaju opis tjelesnih, fizičkih osnova na kojima se temelji osjetilni jezik, a budući da u duhu kognitivne lingvistike vjerujemo u načelo utjelovljenja, odnosno da su tijelo i jezik usko povezani, onda takve značajke možemo shvatiti i kao sadržaj izvorne domene osjetilne percepcije.

2.3. Zaključne napomene

Na kraju ovoga poglavlja valja napomenuti da je, naravno, bilo i onih koji su Vibergov, Sweetserin i slične univerzalističke pristupe proučavanju osjetilnih glagola, koji naglašavaju

vid kao dominantno osjetilo i dominantan izvor osjetilnoga vokabulara, proglasili eurocentričnim tvrdeći da većina „nezapadnjačkih“ društava nudi drukčije spoznaje te da jezični uzorci kojima se koriste Viberg i Sweetser jednostavno ne predstavljaju sve svjetske jezike i kulture te da ih ne bi smjeli interpretirati univerzalistički (Aikhenvald i Storch 2013). Ljudska bića primaju informacije iz okoline kroz isti senzorni aparat koji se sastoji od 5 osjetila, ali su načini na koji se te informacije primaju, obrađuju i razumijevaju različiti. „Osjetilna je percepcija podjednako kulturni i fizički proces“, pa se u različitim kulturama domena osjetila upotrebljava na različite načine (Classen (1997). Kultura usmjerava naša osjetila kroz selektivnu percepciju, jezično posredovanje i kulturno vrednovanje, pa je način na koji upotrebljavamo osjetila određen i njome. Većina zapadnjačkih kultura naglašava ulogu vida koji smatraju prototipom percepcije općenito, a osjetila poput opipa ili njuha često su po preciznosti i tipu informacija koje prikupljaju pozicionirana na dnu ljestvice. Uostalom taktilna sposobnost slijepih ljudi ukazuje na to koliko je ta sposobnost kod ljudi nerazvijena i neiskorištena. Slično je i s njuhom kojega Helen Keller[30] (1908) naziva „palim anđelom“ među osjetilima. Postoje naime jezici u kojima druga osjetila, a ne vid, artikuliraju apstraktnu domenu intelekta, pa tako Feld (1982) proučava novogvinejski kalulijski jezik te tvrdi da je njegovim govornicima glavni organ spoznaje uho, pa ih stoga naziva „uhomislećim“ narodom, a do sličnoga zaključka dolaze i Evans i Wilkins (2000) koji proučavaju australske jezike i zaključuju da je u njima sluh važniji izvor spoznaje nego vid te da su u njima kognicijski glagoli *znati* i *misliti* povezani s glagolom *čuti*, a ne *vidjeti*. Zanimljiv je i primjer naroda Kapsiki u Kamerunu i Nigeriji u čijem je jeziku izrazito istaknut vokabular njuha. Kapsiki tako razlikuju 14 različitih vrsta mirisa, od kojih je svaki povezan s točno određenim objektom, životinjom ili osobom[31] (van Beek 1992).

Pitanje univerzalnosti konceptualnih metafora općenito te omjer utjecaja kognitivnoga načela utjelovljenja s jedne strane i kulturnih i društvenih praksi s druge strane izvan je opsega ovoga rada i njime se nećemo detaljnije baviti, posebno jer smatramo da je to pitanje ipak manje bitno od pitanja uloge koju kognitivni mehanizmi imaju u jezičnoj produkciji. Naime bile

[30] Helen Keller (1880 — 1968) američka je spisateljica, politička aktivistica i predavačica, prva gluhonijema i slijepa osoba koja je završila studij umjetnosti na Radcliffe Collegeu Sveučilišta Harvard. Iako gluhonijema i slijepa uživala je u glazbi prstima osjećajući vibracije i ritam te je naučila kako „slušati“ ljudski govor tako da je svojim dlanovima „čitala“ s usana.

[31] Kultura i društvo naroda Kapsiki duboko je prožeto podjelom na kovače i one koji to nisu. Jedan od načina na koji se ta podjela izražava jest kroz definiciju mirisa. Način na koji se mirisima koristi kovačka kasta drugačiji je od načina na koji se njima koriste nekovači, odnosno oni koji ne pripadaju toj kasti. Zanimljivo je također da žene iz obiju kasta mirise upotrebljavaju drugačije od muškaraca, pa dok muškarci upotrebljavaju različite definicije mirisa kako bi dodatno produbili jaz između kovača i nekovača, žene ih upotrebljavaju kako bi taj jaz premostile (van Beek 1992).

konceptualne metafore univerzalne i prisutne u svim jezicima ili različite u različitim jezicima, derivirali mi domenu intelekta iz domene osjetila vida ili osjetila sluha, to ne negira temeljnu ulogu i način na koji kognitivni aparat sudjeluje u jezičnoj produkciji. Činjenica je naime da u oba slučaja jednu domenu iskustva opisujemo služeći se drugom koja nam je bliža i da je jezik općenito pokušaj da se na neki način ukroti, struktuira i shematizira sve ono što opažamo u našemu stvarnome i unutarnjemu svijetu. Čini nam se prilično samorazumljivo da u različitim kulturama u kojima postoje različita iskustva i prakse konceptualne metafore ipak neće biti identične jer je dio njih utemeljen na društveno-kulturnim iskustvima. Ono što je u svim primjerima prisutno jest temeljni jezični i misaoni mehanizam, koji je prisutan u svim jezicima (odnosno način na koji se koristimo kognitivnim aparatom). Jezik ne odražava realnost utemeljenu na vanjskome objektivističkom svijetu, koji je potpuno neovisan od svega što ljudi vide i što je dio njihova iskustva, naprotiv, jezik odražava konceptualne strukture utemeljene na ljudskome iskustvu i znanju o vanjskome svijetu koji nas okružuje, pa onda tradicionalna pretpostavka da je odnos između jezičnih konstrukcija i koncepata koje predstavljaju većim dijelom arbitraran ne može biti točna. Arbitrarnost jezika prihvatljiva je u određenoj mjeri kada su u pitanju neke esencijalne jezične komponente u povezanosti riječi i značenja, ali je ta arbitrarnost izrazito ograničena (Sweetser 1990: 5). Kao što smo već napomenuli ljudske konceptualne kategorije i značenja jezičnih struktura ne predstavljaju skup univerzalnih apstraktnih značajki ili neobjašnjivih simbola, već se radi o motiviranim kategorijama koje su više ili manje utemeljene izravno u našemu tjelesnome, fizičkome, društvenome i kulturnom iskustvu. Ta ideja motiviranoga jezika u kognitivnoj je lingvistici poznata kao *utjelovljenje* (engl. *embodiment*) (Johnson 1987, Lakoff 1987, Lakoff i Johnson 1980, 1999). Dominaciju vida u odnosu na druga osjetila primjerice podržava i biološka pozadina jer ljudi pokazuju značajnu vizualnu sposobnost, uključujući visoku sposobnost izoštravanja slike, stereoskopski vid, sposobnost prepoznavanja boja i veliki vidni korteks koji se nalazi u obje hemisfere mozga (Barton 2006 prema San Roque 2015). Neka istraživanja sugeriraju da čak do 50 % moždanoga korteksa sudjeluje upravo u funkciji vida (Palmer 1999), pa bi možda mogli kazati da je dominacija vida među osjetilima utemeljena na građi i evoluciji ljudskoga organizma, a različitim njegovim aspektima je duboko prožet i jezik.

4. FIZIOLOGIJA OSJETILA

4.1. Kognicija, percepcija i osjetila

Istraživanja o prirodi kognicije te vezi između spoznavanja umom i vanjskoga svijeta predmet je zanimanja i istraživanja još od vremena antike, a početke im možemo pronaći još kod Aristotela u njegovu interesu za utjecaj uma na ljudsko iskustvo općenito. On se u svojim promišljanjima usredotočivao na kognitivna područja koja se odnose na pamćenje, percepciju i mentalne slike (Matlin 2009: 4). Aristotela će kroz povijest slijediti mnogi drugi poput Wilhelma Wundta, Hermanna Ebbinghausa, Mary Whiton Calkins, Williama Jamesa i dr. Srž je kognicije rasuđivanje, koje se događa kada se određeni objekt prepozna kao različit od drugih objekata i posljedično označi određenim konceptom. Kada neki objekt prepoznamo kao stablo primjerice, um pomoću operacije generalizacije stvara koncept stabla, a potom u odnosu na njega počinje pronalaziti sličnosti i analogije u mnogim drugim primjercima stabla i time prelazi na višu razinu apstraktnoga mišljenja i razumijevanja (Schraw 1998: 113). Istim je mehanizmom duboko prožet i ljudski jezik jer na isti taj način stvaramo različite jezične kategorije te različite konstrukcijske sheme, koje predstavljaju sami temelj onoga što tradicionalno nazivamo gramatikom.

Ljudska kognicija odvija se na razini svjesnoga i nesvjesnoga, konkretnoga i apstraktnoga, intiutivnoga i konceptualnoga, a središnju ulogu u kognitivnome razvoju ima percepcija. Da bismo bolje razumjeli proces prikupljanja informacija i doživljavanja svijeta koji nas okružuje putem različitih osjetila, valja razlučiti nekoliko bitnih pojmova vezanih uz taj proces, a od kojih svaki ustvari označava jedan aspekt procesa koji nazivamo percepcijom. Radi se o pojmovima osjetila, podražaj, osjet i sama percepcija.

Kao što smo već napomenuli, svako je od pet ljudskih osjetila specijalizirano za neku određenu značajku okoline, koja na osjetilo djeluje svojom energijom. Ta značajka ili svojstvo koje osjetilo registrira naziva se podražajem. Podražaja ima više vrsta i mogu biti mehanički, svjetlosni, toplinski i kemijski. Primjerice podražaji su osjetila vida svjetlosne naravi, sluha mehaničke, okusa kemijske itd. Izvor podražaja u ovome radu predstavlja svaki objekt s kojim opažač, odnosno njegovi osjetilni organi dolaze u izravni ili neizravni kontakt i iz kojega sam podražaj proizlazi primjerice slika koju opažamo vidom, pjesma na radiju koju opažamo sluhom, jelo koje dolazi u kontak s osjetilnim pupoljcima itd. Sami osjeti nastaju procesom detektiranja i kodiranja energije u osjetnilnome sustavu. Svaki se osjetilni sustav pritom sastoji od receptivnoga organa smještenoga na tijelu do kojega podražaj lako dopire. Najvažniju ulogu kod svakoga receptivnog organa igraju receptivne stanice, koje su osjetljive na određenu vrstu

podražaja, pa tako receptivne stanice u oku reagiraju na elektromagnetske valove određene duljine, u uhu na titraje zraka određene frekvencije, receptivne stanice na jeziku na određena kemijska svojstva topivih tvari itd. Podražaji izazivaju promjene u receptornim stanicama, a one promjene u živčanim vlaknima koja povezuju periferni dio osjetilnoga organa sa središnjim dijelom koji se nalazi u mozgu. Kada živčano uzbuđenje iz receptivnih stanica putem živčanih vlakana dođe do odgovarajućega centra u mozgu, tada nastaje osjet, čime se percepcijski krug zatvara. Razvoj se osjeta pritom može podijeliti u četiri faze: latenciju, adaptaciju, rekuperaciju i perzistenciju. Vrijeme latencije odnosi se na vrijeme potrebno da nakon pobuđivanja receptivnih stanica osjet dosegne svoj puni opseg. Ako podražaj djeluje konstantnim intenzitetom na receptivne stanice, intenzitet osjeta zadržat će se neko vrijeme na konstantnoj razini. Međutim ako se djelovanje podražaja nastavi, intenzitet osjeta počet će slabjeti, pa tako primjerice opažaj mirisa koji smo osjetili kada smo ušli u prostoriju s vremenom slabi, a prilikom izlaska iz mračne prostorije na intenzivno svjetlo trebamo neko vrijeme da se vidni organi na njega naviknu i sl. Ta se pojava naziva osjetilnom adaptacijom. Osjetilni sustav dakle pokazuje smanjenje osjetljivosti na istovrsni podražaj. To ukazuje na važnu činjenicu vezanu uz osjetilni sustav, a to je da je osjetilni sustav namijenjen prije svega za primjećivanje promjena u okolini, a ne za registriranje konstantnoga, jednoličnoga podraživanja (Goldstein 2010). Rekuperacija je obrnut proces od adaptacije. Kada primjerice iz dobro osvijetljenoga naglo uđemo u zamračeni prostor, nekoliko prvih trenutaka ništa ne vidimo, no nakon što se oči naviknu na nedostatak svjetla počinjemo vidjeti obrise predmeta ili ljudi da bismo ih nakon određenoga vremena mogli vidjeti sasvim dobro. U takvim se situacijama radi o povećavanju osjetljivosti osjetilnoga organa, koji može detektirati sve slabiji i slabiji intenzitet podražaja. Zanimljivo je i to da nakon što djelovanje podražaja u potpunosti prestane, osjet ne nestaje istovremeno s njim, već traje još neko vrijeme i gubi se postupno. Ta se pojava naziva perzistencija, a osjeti koji perzistiraju i nakon što je prestalo djelovanje podražaja nazivaju se praosjeti i dobro su poznati u području osjetila vida (Goldstein 2010).

Pet tradicionalnih ljudskih osjetila možemo dakle opisati kao kanale kroz koje dobijamo informacije o svijetu i kao različite modalitete prenošenja informacija o fizičkome svijetu (Classen 1993: 4). Svako pojedino osjetilo pritom ima svoj vlastiti, posebni način prikupljanja različitih informacija, analiziranja i razumijevanja istih. Uzroci tih razlika biološke su, ali i kulturne prirode. Biološki svako osjetilo posjeduje svoje vlastite receptore – oči, uši, nos, kožu, okusne pupoljke u ustima – te svoj vlastiti način prenošenja tako prikupljenih informacija. Različiti receptori reagiraju na različite vrste stimulusa: svjetlo, zvučne valove, mehaničke podražaje, hlapljive tvari i topive tvari. Svaki je osjetilni modalitet povezan s određenim

receptivnim organom koji stimulus preobražava u subjektivno iskustvo. Razlikovna su svojstva pritom primjerice priroda stimulusa ili podražaja, udaljenost između opažača i izvora podražaja, kontakt između izvora podražaja i opažača ili izostanak istoga, duljina trajanja samoga čina percepcije, mogućnost identifikacije i modifikacije stimulusa od strane opažača i sl. (Manasia 2016: 25). Svako je osjetilo usredotočeno na određenu vrstu podražaja, pa je tako u vidnoj percepciji primaran oblik, slušnoj zvuk, njušnoj miris, okusnoj okus različitih kemijskih tvari, a taktilnoj struktura i vibracija površine, temperatura, odnos dijelova predmeta itd. (Revesz 1950). Temeljna je zadaća osjetilnoga sustava i percepcije organizacija različitih podataka, odnosno organizacija osjeta koje dobivamo putem osjetila (Schacter 2011), tj. način na koji interpretiramo primljene podražaje i nastale osjete te način na koji razumijevamo svijet oko sebe. Percepcija nam nadalje omogućava i stvaranje različitih koncepata koji predstavljaju mentalne kategorije, odnosno generalizacije pomoću kojih kategoriziramo najrazličitije vrste informacija iz okoline. Treba napomenuti i da je čovjek, unatoč tomu što je sve vrijeme svoga života uključen u različite perceptivne procese, svjestan samo maloga dijela kompleksnoga mehanizma koji se u tom procesu aktivira, pa se u konceptualizaciji perceptivnih situacija i vlastitih osjetila vodi svojom vlastitom predodžbom o osjetilima i načinu na koji funkcioniraju, a način na koji ih mi sami doživljavamo, odnosno naša vlastita iskustva s različitim aspektima percepcije i pojedinim osjetilnim modalitetima, pokazat će se, igra značajnu ulogu u načinu na koji upotrebljavamo osjetilne glagole i osjetilni jezik općenito.

Ako je pretpostavka o utjelovljenome jeziku točna, a smatramo da jest, onda možemo pretpostaviti i da su semantička proširenja, odnosno značenja koja proizlaze iz osjetilnih glagola te same konstrukcije u kojima ih upotrebljavamo, motivirana i utemeljena, između ostaloga, i načinom na koji upotrebljavamo, percipiramo i doživljavamo same osjetilne organe. Osjetila se često opisuju kao kanali kroz koje prikupljamo informacije o svijetu koji nas okružuje (Sekuler i Blake 1994). Pet osjetila kojima raspolažemo na različite načine prikupljaju različite vrste informacija, a i sam je način na koji se te informacije primaju, procesuiraju i razumijevaju različit te ovisi o biološkim i kulturnim faktorima. Svako osjetilo ima svoje vlastite receptore (oko, uho, koža, nos, usta), a osjetilni podražaji i osjeti imaju svoj vlastiti put prema centrima u mozgu. Također svako osjetilo na različite načine reagira na različite podražaje poput svjetla, zvuka, mehaničkih podražaja, mirisa i okusa, a svaki fizički čin percipiranja podrazumijeva tri komponente: osobu koja opaža ili opažača (doživljavača), objekt podvrgnut činu opažanja, koji može biti živi i neživi, te sam čin opažanja. Da bismo razumjeli konceptualnu bazu semantičkih proširenja pojedinih osjetilnih glagola, njihovu temporalnu strukturu, pa i događajnu strukturu konstrukcija u kojima sudjeluju, važno je obratiti pozornost i na njihovu biološku osnovu,

odnosno fiziologiju osjetilnih organa, te na *psihologiju osjetila*, odnosno istražiti kakvu to predodžbu ljudi imaju o tome kako ustvari upotrebljavaju vlastita osjetila pri prikupljanju informacija, odnosno kako oni sami vide i razumiju proces percepcije (vidjeti Classen 1993, Sekuler i Blake 1994, Howes 2005, Rouby et al. 2002, Ibarretxe-Antunano 2008). Drugim riječima, kako bismo razumjeli konceptualnu bazu semantičkih proširenja osjetilnih glagola, važno je opisati njihovu iskustvenu domenu (Ibarretxe-Antunano 2008: 19).

Kao što smo već rekli, kada su u pitanju osjetila, postoje i razlike koje proizlaze iz različitih kultura, pa se primjerice u nekim kulturama ljudi više oslanjaju na jedno osjetilo, a u drugima na neko drugo, što se odražava i u jeziku. U zapadnim se društvima vid smatra najpouzdanijim od svih osjetila. To prvenstvo koje ima vid puno je puta kroz povijest naglašavano, a posebno u vrijeme prosvjetiteljstva kada mnogi filozofi poput Lockea ili Descartesa ističu oko kao organ znanosti, a vid kao egzaktan, pouzdan osjet na kojemu se temelji egzaktna znanost. Međutim, postoje i kulture u kojima je naglašenija uloga nekih drugih osjetila primjerice kod australskih Aboridžina naglašenija je uloga osjetila sluha nego vida (Evans i Wilkins 1998), a u jeziku majanske jezične skupine tzotzil u Meksiku osjetilo opipa predstavlja jednu od temeljnih sila u svemiru (Classen 1993). U kulturama koje nazivamo zapadnim taj primat definitivno ima vid.

4.1.2. Vidna percepcija

Kada su 1950-ih i 60-ih godina prošloga stoljeća računala postala dostupna za širu komercijalnu upotrebu, predviđano je da će jako brzo biti konstruirani i uređaji čije će vizualne sposobnosti biti jako blizu onima ljudskoga vida, ali se pokazalo da je konstruiranje takvoga uređaja puno teže nego se pretpostavljalo, pa takvo što nije postignuto do današnjih dana (Pearson 2014). Ako je i bilo moguće konstruirati mašinu koja raspolaže ogromnom moći uvećavanja slike i savršenom rezolucijom s puno više piksela nego ih ima ljudsko oko, s druge se strane pokazalo da je izuzetno teško konstruirati procesor koji bi imao sposobnost procesuiranja kakvu ima ljudski mozak, sposobnost koja kod ljudi velikim dijelom proizlazi iz cjeloživotnoga treninga i iskustva. Naš je um sposoban instantno prizvati i prepoznati izuzetno velik broj objekata postavljenih na najrazličitije načine i iz najrazličitijih perspektiva te nadopunjavati sliku objekta informacijama koje nedostaju na temelju iskustva, pa tako primjerice ne moramo vidjeti cijeli brod da bi znali da se radi o brodu jer na temelju iskustva imamo vizualnu predodžbu broda i u stanju smo primjerice prizor broda koji je isplovio iz uvale i već dobrim dijelom zašao iza otoka nadopuniti informacijama koje nedostaju. Jedan od razloga

zašto je tako teško konstruirati umjetnu inteligenciju, robota ili androida koji bi vidio i percipirao poput ljudskoga oka jest i taj što su podražaji koje receptori primaju često dvosmisleni, a jednu te istu sliku koja se stvara na mrežnici mogu kreirati različiti objekti. Ljudski vidni sustav takve nedoumice brzo rješava primjerice pomicanjem i promatranjem objekta iz novoga ugla ili pomoću iskustva koje s predmetima ima od ranije. Sve se to odražava u jeziku u konstrukcijama poput *sagledati nešto iz novog ugla, promijeniti način gledanja na stvari, moći nešto uraditi zatvorenih očiju, čini mi se da sam to već negdje vidjela* u značenju 'poznato mi je' i sl. Ljudski je vid dakle, za razliku od umjetno konstruiranoga vida, sposoban bez poteškoća prepoznavati objekte i ljude iz različitih uglova promatranja te se prilikom detekcije objekta služiti ranije prikupljenim znanjima i iskustvima. Na sličan se način, kada je to potrebno, i u jeziku koristimo različitim iskustvima, znanjima, izgovorenim i neizgovorenim širim kontekstualnim informacijama kako bismo nadopunili eventualne praznine i razumjeli ono što je rečeno ili napisano.

Oko je također udaljeni, distancirani organ jer ne traži izravni fizički kontakt s objektom opažanja kako bi isti bio opažen. Iako fizički podražaj vida – svjetlo – mora penetrirati oko da bi bilo transformirano u živčani impuls i da bi slika predmeta bila formirana, mi oko doživljavamo kao vanjsko osjetilo za razliku od osjetilnih organa sluha, okusa i njuha koje zbog otvora, šupljina doživljavamo kao unutarnja. Oko doživljavamo i kao aktivan, dinamičan i pokretan organ, pa otud frazemi poput *baciti oko, dokle oko seže, preletjeti očima* i sl. Tijekom perioda prosvjetiteljstva filozofi su upravo u distanciranosti oka od objekta promatranja te njegovoj eksternosti vidjeli temelj njegove objektivnosti i pouzdanosti (Ibarretxe-Antunano 1999), a naša predodžba o pouzdanosti organa vida i njihovoj povezanosti s objektivnim istinama, činjenicama i znanjem u jeziku se zrcali u izrazima poput *ne vjerujem dok ne vidim vlastitim očima, pogledati činjenicama u oči, lagati u oči, varaju me oči, puklo mi je pred očima, gdje su mi bile oči* i sl.

Čini se da se ljudi oslanjaju na vid što god da radili: kada kupujemo u trgovini, prelazimo cestu, idemo u kino, putujemo, družimo se s prijateljima, bavimo se sportskim aktivnostima itd. Vid nas opskrbljuje informacijama o obliku, dimenzijama, orijentaciji, položaju, boji, udaljenosti i kretanju objekata, a omogućava i primjerice razlikovanje boja i percepciju dubine, pa otuda i izrazi poput *duboko sagledati problem, gledati na stvari površno* i sl. Temeljna se vidna percepcija pritom najčešće odnosi na percepciju različitih fizičkih objekata. Kada između mnoštva predmeta biramo jedan na koji se vidom usredotočujemo, radi se o operaciji koju nazivamo *detekcija*. Ponekad ta operacija traži dodatan napor, poput izdvajanja kovanice od 50 lipa iz mnoštva različitih kovanica, a to nazivamo *diskriminacijom*. Ponekad moramo

prepoznati nešto ili nekoga s velikom preciznošću, pa osim izdvajanja određenoga objekta od drugih moramo biti sposobni i precizno odrediti njegov identitet poput prepoznavanja sebe na staroj školskoj fotografiji, a tu operaciju nazivamo *identifikacija* (Blake i Sekular 2006: 151). Iz toga proizlazi određena hijerarhija u kojoj se diskriminacija gradi na detekciji, a identifikacija na diskriminaciji. Perceptualni čin izdvajanja jednoga objekta iz složene scene događa se lako, bez napora i većinu vremena bez naše svijesti o tome. Međutim stimulus koji je potreban za te tri spomenute razine vidne percepcije različit je i na svakoj višoj razini zahtijeva rafiniranije informacije (Blake i Sekular 2006: 151). Čak i jednostavan čin detekcije zahtijeva zadovoljavanje određenih preduvjeta, pa se tako da bi bio detektiran, objekt mora izdvajati iz svoje okoline, odnosno isticati u odnosu na pozadinu bojom, pokretom, oblikom, dubinom i sl. Da bi detekcija i diskrimancija bile moguće, živčani sustav dakle mora procesuirati različite vidne informacije, na prvome mjestu *prostorne značajke* (engl. *spatial properties*) objekta, a one se prije svega odnose na veličinu i oblik objekta (Blake i Sekular 2006: 152). Naime svi objekti posjeduju određeni oblik ili formu, pa stoga prvo što nam pada na um kada razmišljamo o izgledu određenoga objekta jesu upravo njegova veličina i oblik.

Osjetilo vida – oko – parni je organ koji služi za pretvaranje prototipnoga vidnoga podražaja, tj. svjetla, u živčane impulse od kojih mozak potom proizvodi određene poruke i informacije. Ljudsko oko ima vidni kut od 200° i može razlikovati 10 milijuna nijansi boja. Očna jabučica pokretljiva je oko sve tri osi. Oko djeluje slično fotoaparatima i kamerama; prednji dio oka lomi zrake svjetlosti projicirajući obrnutu i umanjenu sliku na fotosenzitivnu mrežnicu gdje se u specijaliziranim živčanim stanicama obavlja pretvorba u električne živčane impulse, koji potom putuju u mozak gdje nastaje slika predmeta. Okom primamo oko 90 % svih informacija iz okoline. Da bi oko moglo pružiti pouzdane informacije o okolini, moraju biti zadovoljeni određeni uvjeti poput dostatnoga intenziteta svjetla jer svjetlosni podražaj mora dospjeti do fotosenzitivnoga materijala u mrežnici. Distribucija svjetla pritom mora biti usmjerena na odgovorajući način, a obrazac projiciran na mrežnicu mora zadržati prostornu strukturu stvarnoga objekta (Sekular i Blake 1994: 44). Naša vlastita iskustva s vidom pri lošijem ili boljem svjetlu u jeziku se manifestiraju kroz izraze poput *vidim jasno, vidim mutno, jasna slika, mutna slika, ne muti mi pogled, vidjeti nešto kao kroz maglu, sjajna ideja, mutne namjere, zamazati oči komu, ništa ne vidi od pohlepe, proziran je da ne može biti prozirniji, njegov je govor bacio novo svjetlo na situaciju* itd.

Naša sposobnost da oči pokrećemo i usmjeravamo prema objektu u jeziku se reflektira u izrazima poput *točka gledišta, razrogočiti oči, okretati očima, baciti oko, preletjeti očima*, ali i *staviti u fokus, fokusirati se, usredotočiti se* i sl., a naša svijest da se radi o parnome organu

vidi se u konstrukciji *zažmiriti na jedno oko, zažmiriti na oba oka*.[32] Važnost koju pridajemo informacijama koje prikupljamo osjetilom vida vidljiva je iz izraza poput *vidjeti nešto vlastitim očima, tako mi očinjeg vida, nisam vjerovala dok nisam vidjela vlastitim očima* i sl. Oči doživljavamo i kao sredstvo pomoću kojega možemo proniknuti u nečiji um i kao refleksiju stanja uma što se zrcali u izrazima poput *sve sam mu vidjela u očima, okrutne oči, nisam mogla vidjeti ni najmanje žaljenja u njegovim očima, pametne oči* i sl. Dakle analogije su između fiziologije oka i načina na koji mi sami doživljavamo njegovu funkciju u jeziku očigledne i brojne.[33]

4.1.2.1. Percepcija objekta i geštaltistička psihologija

Važan su izvor inspiracije za kognitivne pristupe jeziku bila i istraživanja povezana s ljudskom sposobnošću kategorizacije te istraživanja u okviru *geštaltističke psihologije* koja se razvija u Njemačkoj početkom 20. stoljeća. U početku je geštalt-psihologija kao primaran objekt svoga interesa imala percepciju, a kasnije se počinje baviti istraživanjem odnosa između percepcije i drugih ljudskih kognitivnih sposobnosti (više u Barlow 1981, Ellis 1997, Wertheimer 1945 itd.). Sam pojam *geštalt* (njem. *gestalt*) označava jedinstvenu cjelinu, čije su značajke drukčije od značajki njezinih sastavnih dijelova i koja se ne može svesti na puki zbroj elemenata ili dijelova od kojih je sastavljena. Jedna od temeljnih pretpostavki geštalt-psihologije jest da proces dekompozicije ustvari uništava srž objekta (Blake i Sekular 2006: 184). Kada percipiraju objekte, ljudska ih bića prvo percipiraju kao cjelinu, posebno se usredotočavajući na njihov oblik i veličinu, a tek potom počinju razaznavati pojedine komponente od kojih su sastavljeni. Ljudski je perceptivni aparat pritom sklon uočavanju određenih pravilnosti među elementima na temelju kojih ih vidi kao cjelinu, a ne zasebne komponente, pa tako primjerice objekte poput *knjige*, *stabla* ili *kuće* vidimo kao takve, a ne kao zbroj elemenata od kojih su sastavljeni, što se umnogome podudara i s konstrukcijskim pristupima gramatičkomu opisu. Rečenica uvijek predstavlja više od pukoga zbroja riječi ili

[32] Ne slažemo se s Ibarretxe-Antunano koja tvrdi da iako imamo tri parna osjetna organa – oko, uho, nos – svijest o tome da se radi o parnome organu s dvije šupljine imamo samo kada su u pitanju uši i da se samo u slučaju uha ta dualnost ogleda u jeziku. Naime ona se reflektira i kada su u pitanju oči, što se vidi iz gore navedenih primjera. I u engleskome jeziku koji Ibbaretxe-Antunano (1999) analizira imamo izraze poput *have a one eye / half an eye on something* ili *to view something with both eyes* i sl. Jedino kada je nos u pitanju, u jeziku nije artikulirana njegova dualnost i činjenica da posjedujemo dvije nosnice, dvije šupljine, pa nemamo ni izraze koji bi na to upućivali za razliku od očiju i ušiju.

[33] Naravno, sve što ovdje i u drugim dijelovima rada navodimo odnosi se prije svega na ljude koji imaju zdrave vidne i slušne organe, a ne na slijepe, slabovidne, gluhe i nagluhe osobe. Za očekivati je da se njihova vidna i slušna perceptivna iskustva razlikuju te da se na različit način zrcale u jeziku, odnosno jezinim konstrukcijama. Međutim ta je tema ipak izvan opsega ovoga rada te je ostavljamo za neka buduća istraživanja.

glasova od kojih se sastoji, a glazbena se skladba sastoji od melodije i zvuka koju nijedna pojedina nota nema.

Još jedan važan aspekt ljudske vidne percepcije, odnosno samoga uma, jest i tendencija da prilikom promatranja određenoga objekta popunjava praznine, pa promatrani objekt uvijek vidimo s više prostornih informacija nego ih objektivno postoji. Naime dok promatramo neki objekt, mi istovremeno tražimo podudarnosti s poznatim obrascima koje već imamo pohranjene u umu, a u slučajevima kada ne pronađemo savršeno podudaranje, skloni smo praznine upotpunjavati infomacijama o najsličnijim obrascima koji su nam pohranjeni u umu. Geštaltistička psihologija dakle istražuje i opisuje različita načela perceptivne organizacije koja aktiviramo pri percipranju različitih aspekata svijeta koji nas okružuje i najrazličitijih entiteta na koje u njemu nailazimo, a jedno od njih je i sklonost uma da izbjegne nesigurnost i nejasnoće koje se naziva *višestruka stabilnost* (engl. *multi-stability*) (Bradley 2014), a odnosi se na dvosmislena, nejasna perceptivna iskustva prilikom kojih je ljudski um sklon nestabilnomu kretanju između mogućih interpretacija toga što vidi dok se god ne stabilizira jedna interpretacija. Primjer je toga i percipiranje lika i pozadine, koncept koji je u KG i kognitivnoj lingvistici općenito izuzetno važan, a koji proizlazi iz spoznaje da je naša percepcija organizirana na način da se pojedini elementi ističu kao figura (lik) u odnosu na neizdefirenciranu pozadinu, odnosno da imamo prirodnu tendenciju da jedan aspekt događaja doživljavamo kao figuru, a drugi kao pozadinu. Međutim jednostavan prizor jabuke na malome drvenom stolu možemo promatrati tako da se usredotočimo na jabuku ili na stol pri čemu onaj objekt na koji je usmjerena pozornost dolazi u prvi plan, a drugi postaje dio neizoštrene pozadine.

Jedno je od temeljnih načela geštaltističke psihologije i *načelo jasnoće* ili *načelo dobre forme* (engl. *law of clarity* ili *laws of good form*, njem. *gesetz der pragnanz*).[34] Wolfgang Kohler (1929, 1940, 1947), jedan od osnivača geštaltističke psihologije, opisao je načelo jasnoće kao našu sklonost objektima koji su jednostavni, jasni i uredni. Čini se da takve objekte i prizore općenito intiutivno doživljavamo kao sigurnije, manje su zahtjevni za procesuiranje i

[34] Važno je naglasiti, a to ističu i Blake i Sekular (2006: 189), da unatoč tome što u stručnoj literaturi različiti autori geštaltistička načela ponekad nazivaju geštaltističkim zakonima, što pogrešno sugerira da je perceptivni sustav čovjeka utemeljen samo i isključivo na opisanim načelima, ta načela ipak ne djeluju kao čvrsti, neupitni, matematički zakoni, već više kao sugestije ili stanoviti upućivači perceptivnoga sustava. Naime činjenica je da na opisana načela grupiranja, odnosno na ljudsku vidnu percepciju umnogome utječu i okolnosti u kojima se percepcija odvija, pa tako postoje okolnosti u kojima primjerice načelo blizine usporava izvršavanje perceptivnoga zadatka. Geštalstistička načela ne djeluju u izoliranim uvjetima, već u prirodnome svijetu koji nas okružuje i u kojemu se cijelo vrijeme događaju višestruki, paralelni utjecaji koji utječu na našu prostornu vidnu percepciju i načela grupiranja, pa se ponekad događa da se moramo oduprijeti geštaltističkim načelima grupiranja ne bismo li vidjeli to što želimo ili trebamo vidjeti.

predstavljaju manje opasnih ili neugodnih iznenađenja. Kada se ljudski um nađe ispred nejasnoga, složenog objekta, sklon je reorganiziranju toga objekta u jednostavnije komponente ili u jednostavniju cjelinu.

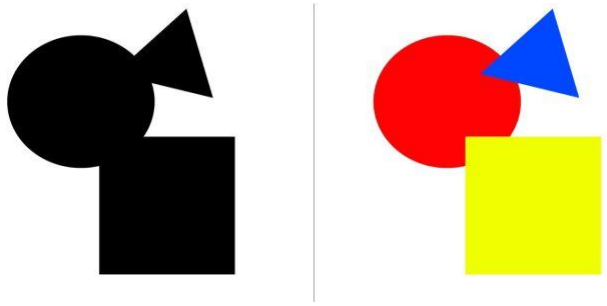

Slika 1: Načelo jasnoće (Pomerantz i Kubovy 1988)

Ljudski je um tako skloniji vidjeti jednostavne oblike trokuta, kvadrata i kruga kao na slici 1 desno nego nejasnu formu koju predstavlja cjelina na slici 1 lijevo. Međutim valja napomenuti da istovremeno postoji i velik broj situacija u kojima je jednostavnije vidjeti jedan objekt nego nekoliko njih (Bradley 2014).

Osim načela jasnoće geštalt-pishologija tvrdi da svijet oko sebe vidimo i pomoću određenih geštaltističkih načela organizacije. Prvo je među njima *načelo blizine* koje opisuje tendenciju da se objekti koji se nalaze u neposrednoj blizini na perceptivnoj razini grupiraju i vide kao jedna cjelina (slika 2) (Pomerantz i Kubovy 1981).

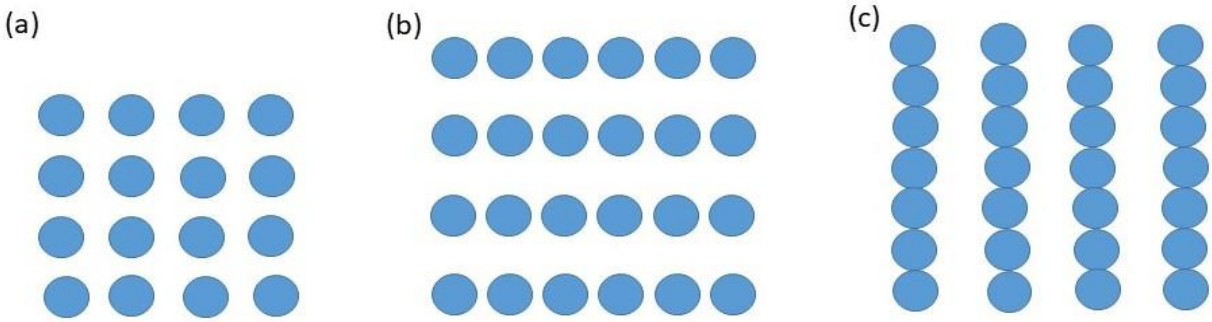

Slika 2: Načelo grupiranja po bliskosti (Pomerantz i Kubovy 1981)

Kao što se vidi iz primjera (a) slike 2 ne postoji snažna, stabilna organizacija koja bi bila dominantna kada su točke u svim smjerovima podjednako udaljene jedne od drugih. No mogu biti viđene udružene u redove ili stupce, pa čak i u kružnice, ali nijedna od tih formi ne ustrajava niti se čini dovoljno snažnom. Međutim ako povećamo okomitu udaljenost, a smanjimo vodoravnu kao u (b) slike 2 točke najednom stvaraju nizove koje uočavamo kao redove. U protivnome, dakle ako smanjimo okomitu udaljenost, a povećamo vodoravnu kao u

(c) slike 2 uočavamo stupce. Objekti koji se nalaze u neposrednoj blizini jedni drugima na perceptivnoj se razini grupiraju u cjeline. To je samo jedan od primjera kako funkcionira načelo bliskosti te kako utječe na našu vidnu percepciju. Lako je pronaći analogije između tog eksperimenta i jezika te načina na koji funkcioniraju konstrukcije, u kojima također možemo pronaći načelo bliskosti, pa će tako pridjevi uglavnom pratiti imenicu, a samo u rijetkim slučajevima će od nje biti odvojeni nekim drugim rečeničnim elementom.

Sljedeće je *načelo grupiranja po sličnosti* koje među prvima uočava geštalt-psiholog Max Wertheimer (1912, 1922, 1938a, 1938b), a odnosi se na tendenciju da formu vidimo na način da slične objekte grupiramo zajedno. Dimenzije sličnosti koje kontroliraju grupiranje uključuju svjetlinu, orijentaciju, oblik i veličinu. Na slici 3 primjer je načela grupiranja po sličnosti oblika, pa se u (a) i (b) slike 3 forme sastavljene od krugova grupiraju i uočavaju kao cjelina.

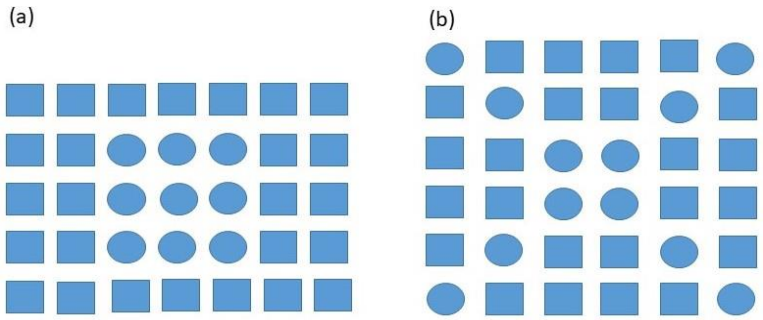

Slika 3: Načelo grupiranja po sličnosti (Pomerantz i Kubovy 1988)

Treće geštaltističko načelo grupiranja jest *načelo zatvaranja* (engl. *closure principle*). U skladu s tim načelom na razini vidne percepcije oko traži dovoljno informacija, a zatim popunjava praznine jer mu je jednostavnije pronaći smisao u cjelini, nego u pojedinačnim dijelovima, pa iz tog razloga na slici 4 uočavamo trokut kojega ustvari nema, a ne tri zasebna oblika koji podsjećaju na Pac-Mana iz stare videoigre koji se na slici uistinu nalaze. Međutim ako oko ne može pronaći dovoljno informacija onda će različite komponente biti viđene zasebno, a ne kao cjelina.

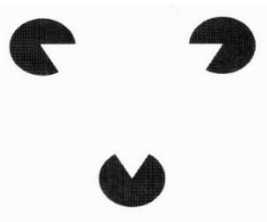

Slika 4: Načelo zatvaranja (Kanizsa 1955 prema Blake i Sekular 2006: 186)

Sljedeće gештalt načelo je i *načelo nastavljanja* ili *kontinuiteta* (engl. *continuation principle*). To se odnosi na tendenciju da vidimo grupe ili nizove pojedinih elemenata u obliku određene forme, oblika ili obrasca (Polat 1999), odnosno sklonost da elemente raspoređene po objektivno nepostojećoj liniji ili krivulji percipiramo kao međusobno povezanije od onih koji se na njoj ne nalaze, pa tako niz malih zakrivljenih linija na slici 5 ne percipiramo kao niz malih zakrivljenih linija, nego kao kružnicu. Čini se da naš mozak nastavlja vidjeti linije ili krivulje i u dijelovima gdje ih u stvarnosti nema (Bradley 2014).[35]

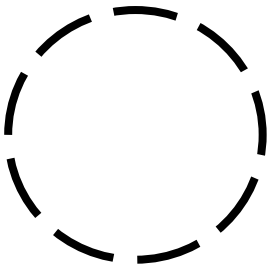

Slika 5: Načelo nastavljanja

Mnogi objekti koji nas okružuju, uključujući većinu bioloških pojava, pokazuju izrazitu sklonost simetriji. Simetriju možemo opisati kao tendenciju da dijelovi određenoga objekta okupljeni oko određene osi budu slični ili čak identični po obliku, boji, veličini i drugim kriterijima. Načelo simetrije umnogome utječe na naše vidne prosudbe i dojmove primjerice kvalitetu voća i povrća, kvalitetu strukture mosta ili umjetničkoga djela (Weyl 1952 prema Blake i Sekular 2006). U konačnici i ljudsko je tijelo približno simetrično, a mnogo je istraživanja koji upućuju na to da su simetričnija lica privlačnija od asimetričnih (Mealey, Bridgstock i Townsend 1999). Simetrija nam pruža osjećaj čvrstoće i reda, koji su ljudska bića

[35] Biološka podloga, odnosno dio živčanoga sustava koji je podloga načela nastavljanja ili kontinuiteta, dobro je istražen. Naš živčani sustav na blisko raspoređene segmente linija ili crtica slične orijentacije reagira tako da ih povezuje u jednu cjelinu ako se živci sa susjednim receptivnim poljima i sličnom orijentacijom međusobno povežu tako da jedni drugima potaknu aktivnost (Blake i Sekular 2006: 187). Ta povezanost potiče određeni kontinuitet među živcima slične orijentacije, a sprječava ga između živaca različite orijentacije. Odgovarajući podražaj signalizira se istovremenom aktivacijom skupa živaca čija receptivna polja imaju odgovarajuću orijentaciju i prostorni položaj. To upućuje na to da su vizualne karakteristike koje aktiviraju gore spomenute grupe povezanih živčanih stanica iste one karakteristike koje su prisutne i lako prepoznatljive u našemu prirodnome, svakodnevnom okruženju poput geometrijskih linija koje prate obrise različitih entiteta, a koje doživljavamo kao granicu između rijeke i okoline, obrisa planina u odnosu na nebo, obrisa stabala u šumi i drugih linija koje uočavamo kao kontinuirane, povezane cjeline koje obrubljuju različite pojavnosti svijeta koji nas okružuje. Dakle segmenti koje ljudski um povezuje u cjelinu imaju sličnu orijentaciju i nalaze se blizu jedan drugome te tako tvore kontinuum koji se sastoji od stvarnih i zamišljenih linija. Naravno, ako su ti segmenti međusobno udaljeniji i različite orijentacije, dojam se kontinuiteta i povezanosti gubi (više u primjerice Field i dr. 1993, Geisler et al. 2001).

po samoj svojoj prirodi sklona tražiti. U našoj je prirodi pokušavati stvoriti red u kaosu koji nas okružuje. To nas načelo potiče da tražimo ravnotežu u svijetu koje nas okružuju.

{ }{ }{ }{ }

Slika 6: Načelo simetričnosti

Na slici 6 primjerice vidimo 4 para vitičastih zagrada, a ne tri oblika nalik pješčanim satovima. Načelo blizine sugerira da bismo trebali vidjeti oblike nalik pješčanim satovima ili nešto nalik njima, ali načelo simetrije izdominiralo je u odnosu na načelo blizine. Ta tendencija da opažamo simetriju čini se jako snažnom jer ljudsko oko nameće stanovitu simetriju i red čak i nejasnim i kompleksnim prizorima.

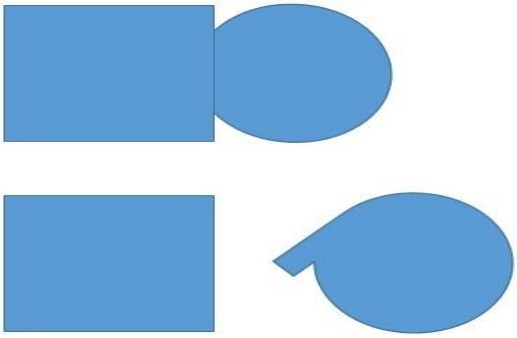

Slika 7: Načelo simetričnosti

Na slici 7 imamo jednostavan primjer naše tendencije da uspostavljamo simetriju i u situacijama kada ne možemo biti sigurni da ona postoji. Kvadrat naime zaklanja jedan dio kruga tako da opažač ne može biti siguran kako taj dio krugolikoga objekta ustvari izgleda, ali taj zaklonjeni objekt smo skloniji vidjeti kao pravilan krug, nego kao objekt nepravilnoga oblika. Ta snažna tendencija da vidimo pravilan krug uzrokovana je snažnom sklonošću da djelomično prikrivenomu liku nametnemo simetriju, koju geštaltistički psiholozi smatraju temeljnim načelom percepcije (Blake i Sekular 2006: 191).

Još jedno važno načelo organizacije vidne percepcije načelo je *lika i pozadine* (engl. *figure and ground*), koje se odnosi na odnos između pozitivnih elemenata i negativne pozadine. Pretpostavka je da će um odvojiti lik od pozadine ne bi li shvatio što je percipirao. To je jedna

od prvih stvari koje radimo kada se susretnemo s određenom vidnom kompozicijom (Bradley 2014). Odnos lika i pozadine može biti stabilan i nestabilan ovisno o tome koliko je lako razlučiti jedno od drugoga. Klasičan je primjer toga *Rubinova vaza*[36] na slici 8 na kojoj možemo vidjeti ili vazu ili dva ljudska profila ovisno o tome percipiramo li bijelu boju kao lik, a crnu kao pozadinu ili obrnuto. To što relativno lako možemo percipiraati jedno ili drugo upućuje na nestabilan odnos između lika i pozadine. Što je takav odnos stabilniji lakše se je usredotočiti na jednu komponentu. Dva nam načela mogu pritom pomoći: (i) manji od dva objekta se najčešće vidi kao lik, a veći kao pozadina i (ii) konveksni obrazac je češće percipiran kao lik, a konkavni kao pozadina.

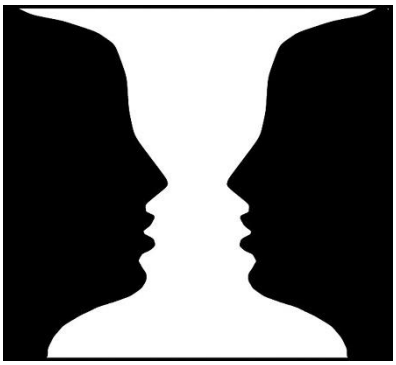

Slika 8: Rubinova vaza (Rubin 1915)

4.1.3. Slušna percepcija

Zvučni podražaj nastaje kada pokreti ili vibracije određenoga objekta izazovu promjenu tlaka u zraku, vodi ili nekome drugom sredstvu. Zvučni valovi ili vibracije koje prikuplja osjetilo sluha, odnosno uho, prototipni su podražaj osjetila sluha. Zvuk se širi u obliku prostornih longitudinalnih valova u zraku ili nekome drugom sredstvu. Putem zvukova ljudska bića kreiraju percepciju predmeta i događaja koji te zvukove proizvode (Masterton 1992).

Kada u svakodnevnome životu govorimo o slušnome sustavu, sluhu i uhu, najčešće se referiramo samo na ušne školjke, strukture koje strše s bočnih strana glave. Naša predodžba o sluhu uključuje ulazak zvučnih valova u ušne školjke i dalje u unutrašnjost glave, pa za sluh možemo kazati da je unutarnje osjetilo, a taj naš doživljaj organa sluha kao unutarnjega osjetila u jeziku se očituje kroz izraze poput *provući kome što kroz uši, napuniti uši glupostima, metnuti*

[36]*Rubinova vaza* (ili *Rubinovo lice* ili *lik / pozadina vaza*) poznati je primjer serije dvosmislenih, bistabilnih ili dvosmjernih formi koje je razvio danski psiholog Edgar Rubin oko 1915. godine i iste godine opisao u svojoj knjizi *Visual Figures*.

komu bubu u uši i u drugim izrazima u kojima su uši koncipirane kao spremnik u čiju se unutrašnjost nešto može staviti, u koju se može ući i sl.

Kod sluha, kao i kod vida, moguće je odrediti izvor i smjer iz kojega dolazi podražaj, čak i onda kada je objekt koji je izvor zvučnoga podražaja daleko od opažača. Naša predodžba o sluhu uključuje, kao i kod vida, i svijest da se radi o duplome organu, a to se u jeziku zrcali kroz izraze poput *na jedno uho unutra, na drugo van, ušlo na jedno uho, a izišlo na drugo, slušati na jedno uho* ili *smijati se od uha do uha*.

No iako su nam ušne školjke korisne jer nam pomažu odrediti mjesto s kojega dolazi zvuk, slušna se percepcija ipak događa negdje drugdje (Goldstein 2010: 299). Zvuk možemo čuti jer živci koji se nalaze u ušima pretvaraju zračne vibracije u signale koji idu u mozak. Slušni sustav sastoji se od uha, slušnoga živca i dijelova središnjega živčanog sustava koji su uključeni u osjet sluha (Craig i Rosney 1990). Dakle sluh je osjet kojim se percipiraju različiti zvukovi. Zvučni valovi izazivaju titraje koji se potom prenose u unutarnje uho do bubnjića i izazivaju njegovo titranje, a potom se trima slušnim koščicama u srednjemu uhu titranje prenosi do pužnice u unutarnjemu uhu, što u njoj izaziva pomicanje tekućine. Potom nastaju valovi tekućine koji se prenose do bazilarne membrane,[37] koja potom, zajedno s osjetnim stanicama, počinje titrati, pri čemu nastaju bioelektrični potencijali, koji u obliku živčanih impulsa odlaze vlaknima slušnoga živca u mozak. U slušnoj se kori velikoga mozga oni obrađuju i tako nastaje osjet sluha (mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije). Slično vizualnoj percepciji zvukovi se zabilježavaju u neokorteksu[38] gdje je smješten i glavni dio intelektualnih vještina, uključujući usvajanje jezika (Manasia 2016: 25).

Zvuk ima svoje fizičke i psihološke značajke koje su međusobno povezane poput amplitude zvuka ili zvučnoga tlaka (fizička značajka koja se mjeri u dB), jakosti (psihološka), frekvencije (fizička značajka koja se mjeri u Hz) i visine tona (psihološka značajka). Decibele često povezujemo s jakošću tona, pa primjerice zvuk od 0 dB jedva detektiramo, a onaj od 120 je izuzetno glasan. Jakost tona ovisi o veličini treperenja, odnosno amplitudi izvora tona. Što je veća amplituda, ton je glasniji. Na jačinu tona utječe i visina tona. Naime duboki se tonovi čuju znatno slabije od visokih. Visina zvuka ovisi o frekvenciji zvuka, odnosno broju titraja u sekundi, pa što je titraja više ton percipiramo kao viši i obrnuto. Visina zvuka definirana je kao

[37] Opna na osnovici pužnice u unutarnjem uhu. Na njoj se nalaze osjetne stanice Cortijeva slušnog organa, koje tvore jedan red unutarnjih i 3 do 4 reda vanjskih stanica, a na svojim vršcima imaju dlačice (mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije) .

[38] Prema staničnoj građi moždana se kora može podijeliti na 11 područja i 43 polja. Najstariji dijelovi kore (paleokorteks) imaju različit broj slojeva, dok je mlađi dio kore (neokorteks) jednakomjerno građen od 6 slojeva, ali različito raspoređenih prema funkcijama: senzornim, motoričkim i asocijativnim (Brodmann 2005, *Localization in Cerebral Cortex* prema mrežnome izdanju Hrvatske enciklopedije).

atribut zvučnoga osjeta u smislu rasporeda zvukova na glazbenoj ljestvici (Bendor i Wang 2005), pa su tako primjerice i dirke na glasoviru raspoređene po visini i s lijeva se na desno povisuju. Ljudsko uho čuje od 16 do 20 000 treptaja u sekundi, odnodno herca (Hz), a najosjetljiviji smo u intervalu od 2000 do 4000 Hz, što je interval frekvencija koje su najvažnije za razumijevanje govora. Životinje mogu čuti tonove koji se nalaze izvan intervala kojega čuju ljudi. Izuzetno visoke tonove možemo i osjetiti jer mogu izazvati bol, pa čak i oštetiti zvučni osjetilni sustav. Visoki zvučni tlak koji uzrokuje bol u ušima nazivamo *granicom bola,* a ovisi o frekvenciji. Osjetljivost uha na određene zvučne frekvencije i glasnoću u jeziku se očituje kroz izraze poput *probio mi je uši* ili *parati uši, probio mi je mozak dernjavom i sl*.

Dakle uho može zamijetiti nekoliko različitih obilježja zvuka: jačinu, visinu, trajanje i boju, ali i smjer iz kojega zvuk dolazi, i to čak i u slučaju kada je izvor zvuka smješten daleko od opažača. Kod lingvističkih konstrukcija vezanih uz slušni osjetilni modalitet prisutne su dvije komponente: slušatelj i izvor zvuka s tim da je izvor zvuka, bilo da se radi o živome ili neživome entitetu, obvezna komponenta (Ibbaretxe-Antunano 1999: 210). Važno je naglasiti i da mogućnost upravljanja koju ima vid u smislu otvaranja, zatvaranja ili usmjeravanja očiju nije moguća kada je u pitanju organ sluha – uho. Slušni je mehanizam otvoren i aktivan cijelo vrijeme, pa čak i kada spavamo. Time opažač ima puno manju kontrolu nad sluhom u usporedbi s vidom. Drugim riječima, u okviru aktivne vizualne percepcije opažač fizički i mentalno kontrolira čin percepcije, dok je u okviru slušne percepcije ta kontrola samo mentalna (Manasia 2016: 26). Primjerice ako želimo vidno istaknuti određeni objekt iz mnoštva drugih objekata, mi se fizički i mentalno usredotočujemo na taj objekt primjerice na jednu osobu u mnoštvu drugih osoba i tim činom ostale osobe postaju na neki način dio mutne periferne slike ili su izgurane iz vidnoga polja te ih uopće ne vidimo, dok se u slučaju sluha na mentalnoj razini možemo usredotočiti na glas osobe s kojom razgovaramo, ali će uši i dalje registrirati i ostale periferne zvukove. Na perceptivnoj smo razini u stanju dakle sposobni organizirati zvukove koje primamo iz naše okoline, pa tako primjerice ako nam netko nešto pokušava reći za vrijeme bučne zabave, unatoč tomu što se različiti zvukovi u našoj pužnici miješaju, mi smo ipak sposobni usredotočiti se na ono što nas zanima te isključiti ili marginalizirati ono što nas ne zanima, a ta se sposobnost zvučnoga usredotočivanja u jeziku ogleda u izrazima poput *naćuliti/ćuliti/napeti/napinjati uši, otvoriti dobro uši, pretvoriti se u uho, slušati koga jednim uhom, slušati krajem uha* i sl. Sveukupnost zvukova koji se istovremeno događaju u nekome okružju nazivaju se *slušnim prizorom* (engl. *auditory scene*), a operacija pomoću koje odvajamo zvučne podražaje iz različitih izvora naziva se *analizom slušnoga prizora* (engl. *auditory scene analysis*) (Bregman 1990, Goldstein 2010). Slušni sustav pritom mora odlučiti koje

komponente frekvencije čine točno određeni zvuk nekoga složenoga slušnog prizora. Te se informacije opisuju pomoću *načela slušnoga grupiranja* (engl. *principles of auditory grouping*). Na sličan način kako vidni sustav upotrebljava holističke modele i načela, koje proučava geštaltistička psihologija, tako i slušni sustav upotrebljava slične modele i načela koji pomažu organizirati različite elemente slušnoga prizora, a najčešće su bazirani na tome kako se zvukovi obično pojavljuju u prirodnoj okolini. Primjerice ako dva zvuka kreću u različito vrijeme vjerojatno dolaze i iz različitih izvora. To se načelo zove *načelom vremena početka* (engl. *onset time*).

Drugo je načelo *načelo mjesto nastanka zvuka*, a odnosi se na činjenicu da zvukovi proizvedeni u određenome izvoru do nas dolaze iz određene pozicije u prostoru ili lokacije koja se postepeno mijenja. Kada su god dva zvuka razdvojena u prostoru, predodžba o njihovu položaju u prostoru pomaže nam da ih razdvojimo na perceptivnoj razini. Također ako se izvor zvuka kreće, i dalje smo sposobni razlučiti dolazi li iz jednoga izvora ili različitih izvora poput automobila koji se kreće ulicom, glasa čovjeka koji telefonira dok hoda, zrakoplova koji nadlijeće grad i sl. Sljedeće je načelo *načelo sličnosti boje i visine zvuka* (engl. *similarity of timbre and pitch*). Zvukovi koji imaju istu boju ili visinu često dolaze iz istoga izvora, pa tako primjerice ako slušamo dva instrumenta koji imaju različit opseg visine tona poput flaute i trombona, boja zvuka ostaje ista bez obzira na to koji se tonovi sviraju, odnosno flauta nastavlja zvučati kao flauta, a trombon kao trombon. Također flauta teži k tomu da svira u višim intervalima, a trombon u nižim. Sposobnost da odvojimo različite izvore zvuka koje čujemo istovremeno naziva se *odvajanjem zvučnih struja* (engl. *auditory stream segregation*) (Bregman 1990, Goldstein 2010).

Zanimljivo je naglasiti da *načelo grupiranja po sličnosti* (slika 9) prepoznajemo i kod sluha, pa tako ako istovremeno slušamo dvije prilično brzo odsvirane zvučne struje, od kojih se jedna sastoji od niza sličnih, ponavljajućih nota, a druga je uzlazna ljestvica, na početku, dok su te dvije zvučne struje odvojene, slušatelj bez napora istovremeno percipira i jednu i drugu, međutim kada frekvencije tih dvaju podražaja postanu slične, onda se grupiranje po sličnosti i naša se percepcija podražaja mijenja u „galopiranje" naprijed i natrag između tonova dviju različitih zvučnih struja. Kako ljestvica napreduje i frekvencije postaju odvojenije na perceptivnoj razini ponovno jasno opažamo dvije različite zvučne linije (Goldstein 2010: 302).

Još jedan primjer grupiranja po sličnosti visine tona efekt je koji nazivamo *iluzija ljestvice* (engl. *scale illusion*). Diana Deutsch (1975, 1996) demonstrirala je iluziju ljestvice tako što je ispitanicima kroz slušalice puštala dva različita notna odsječka, od kojih su jedan mogli čuti na lijevo uho, a drugi na desno. Oba odsječka sastojala su se od tonova koji osciliraju

gore-dolje i nijedan nije predstavljao ljestvicu, ali su ispitanici unatoč tomu čuli uzlazne i silazne ljestvice, s tim da su u jednome uhu čuli višu ljestvicu, a u drugome nižu. Dakle iako su u stvarnosti u svakome uhu fizički čuli i visoke i niske tonove, na perceptivnoj razini su se tonovi grupirali po sličnosti, pa su ispitanici imali dojam da u jednome uhu čuju višu ljestvicu, a u drugome nižu.

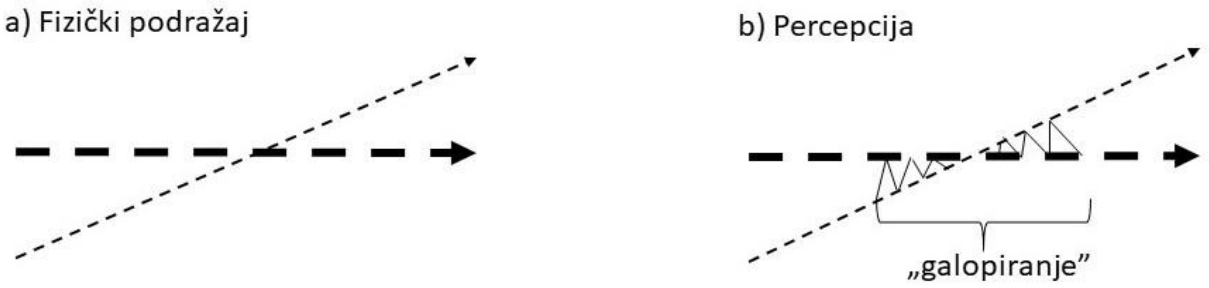

Slika 9: Načelo slušnoga grupiranja po sličnosti (Goldstein 2010: 302)

Na (a) slike 9 prikazana su dva niza različitih zvučnih podražaja koji su fizički odvojeni. Širom je crnom linijom pritom označen niz sličnih ponavljajućih tonova, a tanjom uzlazna ljestvica. Na (b) slike 9 prikazana je percepcija tih podražaja. Zasebne se zvučne struje zapažaju dok su njihove frekvencije dovoljno udaljene jedna od druge, ali kada se frekvencije dviju zvučnih struja približe, čini se kao da tonovi „galopiraju" naprijed i natrag između dva različita zvučna podražaja i u tome dijelu ne čujemo odvojene zvučne struje (Goldstein 2010: 302), već kombinaciju obiju.

Iluzija ljestvice razotkriva važno svojstvo perceptivnoga grupiranja. Većinu vremena načela zvučnoga grupiranja pomažu nam da točno interpretiramo zvukove iz okoline. U prirodnome okružju slični zvukovi obično dolaze iz istoga izvora, a različiti iz različitih. U Deutschinu eksperimentu (1975) perceptivni je sustav primijenio načelo grupiranja po sličnosti na umjetne podražaje koje su ispitanici slušali kroz slušalice, pri čemu su na perceptivnoj razini bili zavarani te su imali dojam da tonove slične visine čuju na jedno uho. Međutim većinu vremena, kada se ne radi o eksperimentu koji su osmislili psiholozi, zvukovi sa sličnom frekvencijom dolaze iz istoga izvora, a ljudski je zvučni perceptivni sustav sposoban s velikom točnošću prepoznati odakle određeni zvukovi dolaze.

Zvukovi koji imaju stalnost ili se blago mijenjaju najčešće dolaze iz istoga izvora. Iz toga svojstva zvuka proizlazi načelo koje podsjeća na geštaltističko *načelo nastavljanja ili kontinuiranosti* (engl. *good continuity*) vezano uz vid. Dakle zvučni se podražaji s istom frekvencijom ili frekvencijom koja se postepeno i "tečno" mijenja percipiraju kao kontinuirani,

čak i u slučaju kada ih prekida neki drugi podražaj (Deutsch 1999). Warren i suradnici 1972. godine izveli su zanimljiv eksperiment u kojem su demonstrirali načelo kontinuiranosti tako da su ispitanicima puštali snimku određenoga tona prekidanu intervalima buke. Pokazalo se da ispitanici nastavljaju percipirati prvotni ton unatoč buci. Dakle na isti način na koji vid nadomješta dijelove predmeta koji ne vidimo u potpunosti, naš um nadomješta i tonove koje nismo čuli, odnosno sklon ih je percipirati kao kontinuirane unatoč tomu što su u opisanome eksperimentu bili prekidani intervalima buke.

Za slijepe i slabovidne osobe upravo je sluh glavni izvor spoznaja. Ljudima oštećenoga vida, posebno slijepima, sluh osigurava mnogo korisnih informacija o bližoj i daljoj okolini i temelj je njihova spoznajnog razvoja. Pri slušanju glazbe slijepa djeca mogu izdvojiti zvukove koje druga djeca teško zamjećuju (Zrilić i Košta 2008).

Naša sposobnost da čujemo događaje koje ne možemo vidjeti ima važnu funkciju kod ljudi i životinja, pa tako lomljenje grančica u šumi životinje može upozoriti na predatotra, a zvuk alarma, sirene hitne pomoći, vatrogasnoga kamiona, plač djeteta, promjena u zvuku rada automobilskoga motora i brojni drugi zvukovi čovjeka upozoravaju na različite vrste događanja u njegovoj okolini. Možda upravo iz takvih situacija i iskustava, u kojima nas upravo sluh upozorava na važne promjene u okolini, proizlazi povezanost sluha s oprezom, uredotočenošću, pozornošću i sličnim značenjima. Pritom ne smijemo zaboraviti ni najvažniju ulogu sluha, a to je uloga koju igra u komunikaciji s drugim ljudima. Helen Keller, koja je bila i slijepa i gluha, jednom je prilikom izjavila da smatra da je biti gluh gore nego biti slijep jer sljepoća izolira od stvari, a gluhoća izolira od ljudi (Goldstein 2010: 260).

4.1.4. Opipna percepcija

Taktilna percepcija proizlazi iz dodira između kože i vanjskih entiteta poput različitih objekata pri čemu mehanički podražaj stvara živčane impulse. Međutim opip[39] je složeni skup više osjetila od kojih neki imaju posebne živčane završetke u koži, mišićima i drugdje, a reagiraju na različite podražaje te ih prenose do mozga koji ih dalje obrađuje. Opip predstavlja svojevrsnu dopunu vidu, okusu, mirisu i često se oslanjamo na njega kada želimo provjeriti istinitost onoga što drugi osjeti sugeriraju, a može i značajno nadomjestiti neki drugi osjet

[39] U Hrvatskoj enciklopediji *opip* je pojam nadređen *dodiru*, pa se osjet opipa sastoji od osjeta dodira, osjeta tlaka i osjeta vibracija. Pri osjetu dodira podražuju se receptori u koži i potkožnome tkivu, a u osjetu tlaka sudjeluju receptori u dubljim tkivima, a osjet vibracije nastaje vibracijama koje se brzo ponavljaju. U ovome radu upotrebljavat ćemo hiperonim *osjetilo opipa*.

(Goldstein 2010), pa primjerice slijepima omogućava da čitaju Brailleovo pismo dodirom prstiju. Prejako mehaničko podraživanje uzrokuje osjet bola. Osjetilo opipa osjetljivo je i na promjenu temperature,[40] a daje nam i osjećaj prostora te djeluje kao sustav ranoga upozorenja ljudskomu tijelu, pa tako primjerice osjet topline ili bola obavještava naš mozak da je tijelo u opasnosti i prije nego smo je svjesni. Cijelo je ljudsko tijelo obavijeno kožom, pa dodirivati i na taj način opažati možemo cijelim tijelom. I velik broj opažaja poput topline, hladnoće, bola ili onih apstraktnijih poput ugode, neugode i sl. doživljavamo kao da se šire cijelim tijelom. Čak i onda kada je primjerice bol lokaliziran na određeni dio tijela, on se širi i utječe na cijelo tijelo. Stoga se kako bismo artikulirali te i slične osjete najčešće koristimo glagolom *osjetiti/osjećati,* koji svojim značenjem upućuje na sveobuhvatno psihofizičko stanje, odnosno nešto što osjećamo i umom i tijelom i što subjekt jednostavno ne može kontrolirati, a u jeziku se takva predožba kože i osjeta opipa zrcali u izrazima poput *osjetiti nešto na svojoj koži ili iz ove kože se ne može, koža mi se ježi, tiče se (ne tiče se) moje kože, naći se u čijoj koži* itd.

Jedna je od glavnih razlika između osjetila opipa i drugih osjetila to što opipni osjeti nastaju stimulacijom bilo kojega dijela tijela jer je cijelo tijelo obavijeno opipnim organom kožom, koja je ujedno i najveći organ ljudskoga tijela. Koža prima različite podražaje koji izazivaju najmanje 4 vrste različitih osjeta: osjet opipa, topline, hladnoće i bola. Informacije koje tim putem prikupljamo često su površne i nisu uvijek najobjektivnije. Opažač osjetilom opipa prikuplja informacije o značajkama površine entiteta koji ispituje, njegovu obliku, veličini i temperaturi određenoga objekta. Opip omogućava ljudima učenje, interakciju s drugima te zaštitu od mogućih neugodnih i opasnih situacija. Opip je jako važan i za uravnotežen emocionalni razvoj posebice djece. Iako je osjetilu opipa i leksiku koji iz njega proizlazi posvećeno najmanje znanstvenih i istraživačkih radova, u posljednje vrijeme sve je više istraživanja koja se bave različitim funkcijama ovoga osjetila te utjecaju dodira na ljudsko zdravlje i ponašanje (Manasia 2016: 26). U kontekstu osjetila opipa treba napomenuti i to da je ispitivanje drugih ljudi i predmeta koji im pripadaju opipom često društveno neprihvatljivo, a međuljudski odnosi u kojima je dodir prihvatljiv jesu oni intimni i bliski te oni za koje postoji suglasnot i odobrenje, pa iz toga razloga brojni frazemi i izrazi s glagolima *dirati, dodirnuti, dodirivati, taknuti* i sl. imaju niječni imperativni oblik i impliciraju nepoželjno ponašanje koje može izazvati negativne posljedice primjerice *ne diraj se u mene,ne diraj se u moje stavri, dirati u živac, ne diraj lava dok spava, taknuti u osinjak, da me nisi ni prstom taknuo* itd. U jeziku je izražena i povezanost između opipa i semantičkoga polja emocija, pa se dovoljno sjetiti

[40] Ako se temperatura povisi iznad 44 stupnja ili snizi ispod 17 stupnjeva, aktiviraju se receptori za bol (mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije).

metaforičkih izraza poput *duboko sam dirnuta, dirljiv govor, takle su me njegove riječi, pjesma koja srce dira, dirati bolnu točku* i sl.

4.1.5. Njušna percepcija

Glavni su dijelovi nosa građeni od koštanoga i hrskavičnoga tkiva, a uzdužna pregrada – septum – nosnu šupljinu dijeli na dva dijela. Nos je glavni ulaz tjelesnih zračnih kanala, a u njemu se osim toga nalaze i senzori za miris, pa možemo reći da nos ima dvije funkcije: osjetilnu i dišnu, a budući da je neophodan za rezonancu, onda se smatra i dijelom govornoga sustava. Njuh je vrsta osjeta koji nastaje kad mirisne stanice podražuju receptore njuha, tzv. Schultzeove stanice, kojih čovjek ima oko 600 000, a raspoređene su po sluznici gornje nosne školjke. Čestice mirisa lijepe se i otapaju u sluznici koju proizvodi nos. Kada su izložene raznim plinovitim kemijskim tvarima koje se otapaju na sluznici, mirisne se stanice podraže. Živčani impuls potom od osjetilnih stanica njuha odlazi njušnim živcem do sljepoočnoga dijela u kori velikoga mozga gdje nastaju mirisi (Goldstein 2010). Iako je za osjet njuha neophodan kontakt između mirisnih čestica i nosa, doživljavamo ga kao organ koji za percepciju ne iziskuje kontakt. Viberg ga tako (1984: 148) klasificira kao nekontaktno osjetilo koje može signalizirati prisutnost objekta koji je udaljen od opažača. Mi ga sami doživljavamo kao unutarnje osjetilo jer započinje dvama otvorima na nosu kroz koje čestice mirisa ulaze u tijelo. Iako se sastoji od dva otvora poput očiju i ušiju, ne doživljavamo ga kao parni organ, pa u jeziku, kada je nos u pitanju, nemamo izraze poput *na jedno uho ušlo, na drugo izišlo* ili *zažmiriti na jedno oko*.

Mirisni podražaji koji njušnim osjetilnim živcima dolaze u mozak projiciraju se i u druge dijelove mozga poput hipotalamusa i različitih struktura limbičkoga sustav mozga, koji se ponekad naziva i emocionalnim mozgom,[41] a time se možda može objasniti i zašto dojmovi

[41] Limbički je sustav kompleksan niz filogenetski različitih struktura mozga, koji ima izuzetno važnu ulogu u ponašanju sisavaca, uključujući čovjeka, a njegove ključne funkcije uočio je američki neurolog James Papez (1937) i time započeo istraživanja do tada nepoznatih mehanizama u ljudskome ponašanju poput emocija, motivacije, povezanosti ponašanja i autonomnih funkcija, ali i nekih patoloških pojava kao što su bezrazložan bijes, agresivno ponašanje, poremećaj seksualnosti itd. (mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije).
Limbički sustav igra važnu ulogu u emocionalnim reakcijama (Sekular i Blake 1994: 444 prema Ibbaretxe-Antunano 1999: 141), a tu možda leži razlog zašto mirisi (i okusi) uvelike variraju od osobe do osobe, pa ih posljedično svrstavamo u subjektivna osjetila. Znanstvenici tvrde da je osjetilo njuha najstarije osjetilo, odnosno da su prastari jednostanični organizmi koji su živjeli u vodi na raspolaganju imali samo osjetilo njuha i da su njime detektirali razne kemijske supstance kojima su bili okruženi. U kasnijemu razvoju živih organizama razvija se dio mozga odgovoran za mirise koji pomaže u potrazi za hranom, da se identificiraju potencijalni partneri za parenje ili mogući neprijatelji i sl. Naše se osjetilo njuha i danas koristi sličnim područjem mozga kao i na samome početku svoga razvoja, poput limbičkoga sustava, ali je svoju ulogu proširio i na emocije, seksualnost, pamćenje i kreativnost (Ibarretxe-Antunano 1999: 141).

o mirisima (i okusima) toliko variraju od osobe do osobe te zašto često izražavaju sklonosti i želje (Ibarretxe-Antunano 1999: 141). Osjet njuha ima i afektivne značajke, blizak je emocijama i željama, stanjima ugode i neugode. Dok vid pruža organizirani prikaz, njuh stvara ambijent i atmosferu. Dok je vidna percepcija moguća samo uz prisustvo objekta, miris opstaje i nakon što je izvor uklonjen. Mogućnost održavanja osjeta bez prisustva objekta omogućava simbolički pomak, odnosno daje mirisu moć da prizove i ono što prelazi granice preciznoga sjećanja na objekt (Manasia 2016: 26). Vjerojatno najpoznatiji primjer uporabe te sposobnosti organa njuha pronalazimo kod Marcela Prousta u njegovu ciklusu romana *U traganju za izgubljenim vremenom* u kojem miris i okus kolačića madeleine bude cijeli niz sjećanja. Američki pisac i neuroznanstvenik Jonah Lehrer u svojoj knjizi *Proust Was a Neuroscientist* (2007) epizodu s kolačićem madeleine naziva „podsvjesnim sjećanjem" te tvrdi da je uistinu moguće da mirisi i okusi potaknu spontano prisjećanje na nešto što je duboko pohranjeno u mozgu.

Na percepciju mirisa mogu utjecati različiti faktori primjerice opažačev spol, godine starosti, udaljenost između njega i izvora mirisa, koncentracija mirisnih molekula itd.Ljudski nos je izuzetno osjetljiv, ali njuh je unatoč tomu najslabije razvijeno osjetilo u čovjeka (Manasia 2016: 27). Naime iako ljudski njuh može opaziti i jako male koncentracije mirisa u zraku, identifikacija i imenovanje tih mirisa, čini se, i nije tako lak zadatak, pa mirise obično opisujemo uopćenim izrazima poput *ugodan* i *neugodan, lijep* i *ružan, smrdljiv* itd., poredbenim konstrukcijama poput *miriše kao ocat, miriše kao benzin, miriše na jabuke* i sl. ili upotrebljavamo okusne pridjeve poput *sladak, opor, kiseo* i sl. Neki znanstvenici poput Lawless and Engen (1977) to nazivaju *fenomenom vrha nosa* (engl. *tip of the nose*). Dakle unatoč tomu što osjetilom njuha brzo detektiramo i opažamo mirise, prilikom identifikacije i preciznoga opisa tih mirisa nailazimo na poteškoće. Osjetilo njuha proširuje svoje značenje na značenja poput predosjećati, sumnjati, intuitivno osjećati, pretpostaviti i sl., pa u jeziku često upotrebljavamo izraze poput *imati nos za što, imati njuha, nanjušiti problem, namirisati strah* i sl.

4.1.6. Okusna percepcija

Osjet je okusa, slično kao i osjet njuha, percepcija kemijske prirode koju uzrokuje podraživanje okusnih pupoljaka koji se nalaze na jeziku i u ustima. Okusni su pupoljci uronjeni u epitel jezika, a građeni su od potpornih i receptorskih stanica iz kojih izlaze nervna vlakna koja se stapaju u živce, koji podražaje vode u koru velikoga mozga. Na površini jezika, osobito

na korijenu jezika, nalaze se brojne okusne bradavice, unutar kojih se nalaze okusni pupoljci, koje mogu podražiti samo u slini topljive tvari. Najosjetljiviji je ipak vrh jezika kojim jako brzo možemo identificirati određeni okus. Tri različita kranijalna (moždana) živca opskrbljuju okusne pupoljke na jeziku i usnoj šupljini, a nerijetko više živaca opskrbljuje jedan jedini okusni pupoljak, pa informacija o okusu do mozga dolazi različitim putevima (Kaverne 1982). Osjeti okusa nastaju u dva različita dijela mozga: s jedne strane u otočnoj moždanoj kori ili insuli, koja je smještena između temporalnoga i parijetalnoga režnja, a čija aktivnost pokreće svjesno iskustvo okusa, a s druge strane u dijelu limbičkoga sustava, koji registrira bihevioristički važne informacije o okusu. Kao i u slučaju mirisa, to je možda razlog zašto su estetske prosudbe okusa kod različitih opažača tako različite i subjektivne, i to i u fizičkome i u metaforičkome smislu, što se u jeziku jasno vidi iz izraza poput *to je po mom ukusu, nije po mom ukusu, dobar ukus, loš ukus*[42] i sl., te zašto je semantička domena okusa usko povezana s domenom osobnih iskustava primjerice *okusiti dobro i zlo, okusiti svašta, ostaviti gorak okus u ustima* i sl.

Razlikujemo pet osnovnih okusa: gorko, slano, slatko, kiselo i umami,[43] ali čovjek može razlikovati ogroman broj različitih okusnih nijansi, a u tome mu pomaže i osjetilo mirisa koje nadopunjava impulse koji idu prema mozgu. Kao što smo već napomenuli, fizičko osjetilo okusa općenito se povezuje s osobnim sviđanjima i nesviđanjima na mentalnoj razini. Razlog je za to vjerojatno i činjenica da upravo osjet okusa često povezujemo s delikatnim, finim razlikovanjem objekta percepcije, pa tako primjerice hrana može biti neslana, može biti ukusno slana, može biti malo slanija ili nejestiva jer je preslana. Drugim riječima, sposobni smo osjetiti gradaciju određenoga okusa te razlikovati velik broj različitih okusa poput okusa jagode, borovnice, jabuke, kruške, piletine, teletine, rajčice itd. (Ibbaretxe-Antunano 1999: 82). Treba napomenuti i to da na osjet okusa utječu i druga osjetila poput vida, mirisa i opipa jer su mirisi,

[42] U hrvatskome jeziku postoje izrazi *okus* i *ukus*, koje kod mnogih govornika još uvijek izazivaju značenjske nedoumice, pa se *ukus* često upotrebljava u oba značenja. Rječnik Vladimira Anića (2007) navodi da je okus: 1. jedno od pet osjetila, 2. osjećaj koji jelo izaziva u ustima (sladak, gorak, slan, ljut itd.), a ukus 'osjećaj i sposobnost razlikovanja lijepoga od ružnoga (u svojoj i tuđoj vanjštini, ponašanju itd.)'. Dakle okus je fiziološka reakcija na određene tvari, koja je određena i stalna kod svih zdravih ljudi, a ukus individualan stav, pa primjerice okus meda svi doživljavamo kao izrazito sladak, ali imamo različit ukus po pitanju njega, pa ga neki vole jesti, a neki ga ne mogu podnijeti jer nije po njihovu ukusu (Milan Šipka 1957). Drugim riječima, ukus je naš individualni fiziološko-psihički stav prema tvari koju kušamo, a taj je stav kod različitih ljudi često različit. Međutim oba su izraza vezana uz kušanje hrane, a mnogim se jezicima poput engleskoga i njemačkoga isti izraz upotrebljava u jednome i drugome značenju.

[43] Izraz japanskoga podrijetla koji označava intenzivan okus kakvoga daje natrijev glutaminat. U literaturi ga nazivaju još i okusom užitka, a receptore za njega imaju ljudi i životinje. U slobodnome prijevodu s japanskoga *umami* znači *dobar okus, okus slasti*, a ponekad i *mesni okus*. Umami ustvari predstavlja sklad svih okusa na tanjuru (Merriam-Webster: https://www.merriam-webster.com/dictionary/umami).

arome, tekstura, boja itd. također parametri uključeni u procjenu nekoga prehrambenog proizvoda (Manasia 2016: 27).

4.2. Zaključne napomene

U prethodnome smo poglavlju kratko opisali fiziologiju 5 ljudskih osjetila, način na koji funkcioniraju, ali i kako ih mi sami doživljavamo neovisno o njihovoj stvarnoj biološkoj podlozi. Način na koji doživljavamo svoja vlastita osjetila, posebno vanjski, vidljivi dio osjetilnoga sustava – oko, nos, uši, kožu, jezik i ušnu šupljinu – te naše vlastito iskustvo s osjetilima u svakodnevnome životu utječe na način kako upotrebljavamo osjetilni jezik općenito. Taj je utjecaj posebno vidljiv u načinu kako proširujemo prototipna značenja osjetilnih glagola (i osjetilnoga jezika općenito) i njima iskazujemo druga proširena fizička i metaforička, apstraktna značenja, ali pretpostavljamo da se odražava i na samu događajnu strukturu i *aktionsart* konstrukcija s osjetilnim glagolima u njihovim prototipnim fizičkim značenjima, o čemu će više riječi biti kasnije.

Primjerice svjetlo kao glavni poticaj osjeta vida i svijest o njegovoj ulozi na temelju naših svakodnevnih iskustava utjecali su na konstruiranje cijeloga niza izraza poput *vidjeti jasno, vidjeti mutno, briljantna ideja* itd., a slaba sposobnost identifikacije mirisa utjecala je na relativno siromašan izbor izraza za njihov opis kao i na proširivanje značenja prema području nesigurnosti, sumnje, predosjećaja, intuicije i sl. Ustvrdili smo i da fiziologija osjetila nije uvijek usklađena s načinom na koji ih mi sami doživljavamo, pa primjerice unatoč činjenici da su i oči, i uši i nos parni organi, tu svijest imamo razvijenu o očima i ušima, ali ne i o nosu, što se vidi u konstrukcijama poput *na jedno uho ući, a na drugo izići* ili *zatvoriti jedno oko*. Također, iako sa znanstvenoga stajališta kod svih 5 osjetila mora doći do fizičkoga kontakta između određene vrste podražaja i osjetilnoga organa, te smo činjenice svjesni samo kada su u pitanju opip i okus, ali ne i kada su u pitanju osjetila vida, sluha i njuha koja smatramo distanciranim, nekontaktnim osjetilima, a ta njihova značajka utjecala je na to da se i vidni, i slušni i njušni glagoli u većoj ili manjoj mjeri šire prema semantičkoj domeni intelekta, koja, kako se čini, distanciranost povezuje sa sposobnošću objektivnije prosudbe i preciznijega zaključivanja (Sweetser 1990). Pritom se osjetilom vida prikuplja daleko najveći broj te najpouzdanije informacije o svijetu koji nas okružuje jer živimo u materijalnome svijetu i vidom je moguće ispitati i upoznati najveći dio svijeta koji nas okružuje na izravan način, dok putem sluha s druge strane često primamo informacije na neizravan način, iz druge ruke. Pored toga, zvučnih je entiteta, odnosno onih koji se mogu spoznavati sluhom na izravan način, puno

manje od onih koje možemo spoznavati vidom. Njuh je najnepouzdanije distancirano osjetilo, ali se i glagolima njuha ponekad može sugerirati veza s intelektom primjerice u konstrukciji *Inspektor je odmah nanjušio što se tamo ustvari dogodilo* glagol se *nanjušiti* može interpretirati i kao 'shvatiti', 'znati', ali, kao što smo već pojasnili, njuh smatramo nepouzdanim i najslabije razvijenim osjetilom, koje je cijelo vrijeme našega života aktivno, ali koje ima slabu sposobnost preciznoga detektiranja različitih mirisa s kojima dolazi u kontakt, pa je stoga značenje prethodne konstrukcije ipak 'posumnjati' ili 'pretpostaviti', a ne znati i shvatiti sa sigurnošću.

U ovome smo poglavlju opisali i temeljne geštaltističke zakone, odnosno načela koja su utemeljena na načinu kako percipiramo i kategoriziramo svijet oko sebe, a koja su bila važan izvor inspiracije za razvoj kognitivne znanosti. Jedna od temeljnih spoznaja geštaltističke psihologije jest ta da različite entitete iz svijeta koji nas okružuje percipiramo kao cjeline koje su uvijek više od pukoga zbroja elemenata od kojih se sastoje, a to je istovremeno i jedno od načela KG koja jezične konstrukcije smatra samo djelomično kompozicionalnim. Ljudski je perceptivni aparat sklon uočavanju određenih pravilnosti među elementima na osnovi kojih ih vidi kao cjelinu, a ne zasebne komponente, pa tako primjerice građevni objekt poput kuće vidimo kao strukturiranu cjelinu, a ne raštrkani, nepovezani skup svojih elemenata poput prozora, vrata, krova, dimnjaka i sl. Pritom se služimo različitim načelima perceptivne organizacije u koja spadaju načelo dobre forme, odnosno naša potreba da objekt promatranja organiziramo i svedemo na najjednostavniju moguću formu, načelo sličnosti, načelo blizine, načelo kontinuiteta, načelo zatvorenosti, načelo zajedničkoga kretanja, načelo lika i pozadine, a sva su ta načela, a posebice načelo lika i pozadine, primjenjiva u opisu gramatike svih jezika. Uostalom sama su značenja u okviru KG (a u KG sve, pa i sami gramatički konstrukti, ima značenje) definirana kao dinamične koncepcije na različitim razinama apstraktnosti, pa je i iz toga razvidna važnost i uloga percepcije u razvoju gramatike nekoga jezika. Iako se geštaltistička psihologija bavila prije svega vizualnom percepcijom, njezina su načela, kao što smo vidjeli na primjeru zvučne percepcije, primjenjiva i na druge percepcijske modalitete te, naravno, na sve kognitivne sposobnosti čovjeka općenito.

5. ZNAČENJA OSJETILNIH GLAGOLA U HRVATSKOME JEZIKU

5.1. Um kao tijelo

Kao što smo već puno puta naglasili, značenje riječi pruža uvid u opću kogniciju čovjeka. Do svih iskustava i spoznaja, koje jezikom artikuliramo i simboliziramo, dolazimo kroz tijelo. Drugim riječima, svaku interakciju sa svijetom koji nas okružuje ostvarujemo kao tjelesna bića s određenim sposobnostima i mogućnostima koje to tijelo osigurava, ali i ograničenjima koje to isto tijelo nameće. Ljudske su konceptualne kategorije, značenja na svim razinama, motivirana i utemeljena na našim izravnim iskustvima, a do svih njih, bilo da se radi o konkretnim fizičkim ili umnim, društvenim ili kulturnim, dolazimo, kako Johnson kaže, kao „bića sazdana od mesa" (Johnson 1992: 347). Jedno je od temeljnih načela svih kognitivnolingvističkih teorija upravo načelo *utjelovljenja* (engl. *embodiment*), odnosno ideja da način na koji ostvarujemo interakciju sa svijetom koji nas okružuje utječe na način na koji konstruiramo i razumijevamo značenja. Iz toga proizlazi da značenje ne postoji neovisno o ljudima koji ih konstruiraju i upotrebljavaju u određenim kontekstima (Reddy 1993). Realnost neovisna o ljudskoj kategorizaciji nije nam dostupna i zato je opis realnoga svijeta, to jest njegova jezična artikulacija, uvijek rezultat ljudskoga uma, odnosno njegova kognitivnoga aparata (Ibarretxe-Antunano 1999: 18). Kognitivna lingvistika smatra da je jezik utemeljen na ljudskome iskustvu s vanjskim svijetom, a budući da gramatika pritom nije zaseban, samodostatan, formalan sustav, već da sa semantikom čini kontinuum te da i sama ima značenje, onda i gramatički obrasci moraju reflektirati naša temeljna iskustva i spoznaje o svijetu koji nas okružuje. Postojanje gramatičkih jedinica uvjetovano je potrebama konceptualnosemantičke naravi, a uvjerljiv i konzistentan gramatički opis zahtijeva pristup koji će uvažavati načelo utjelovljenja i samu jezičnu uporabu jer glavna funkcija gramatike i nije ništa drugo nego omogućiti govorniku da u konkretnoj situaciji ili uporabnome kontekstu izrazi utjelovljeno viđenje situacije (Langacker 1987). Polazeći od toga, opisi i analize u ovome radu bit će *utemeljeni na uporabi* (engl. *usage-based*) i organizirani s obzirom na kontekst u kojem se osjetilni glagoli pojavljuju, a značenje se poima kao konceptualna kategorija s enciklopedijskom pozadinom.

Ungerer i Schmid (1996) u okviru kognitivne lingvistike razlikuju tri temeljna pristupa opisu jezika: *iskustvenu perspektivu* (engl. *experiental view*), *sposobnost perceptivnoga isticanja promatranih entiteta u odnosu na pozadinu* (engl. *prominence view*) i *sposobnost usredotočivanja ili usmjeravanja pozornosti* (engl. *attentional view*). Uvažavanje iskustvene perspektive vodi prema gramatičkomu opisu utemeljenomu na konkretnome iskustvu, a ne

logičkim pravilima i objektivnim definicijama utemeljenim na teorijskim razmatranjima. Sposobnost ljudskoga kognitivnog aparata da promatrane entitete istakne, odnosno izdvoji iz stvarnoga ili mentalnoga okruženja u kojem se nalaze, utemeljena je na konceptima poput *profiliranja* (engl. *profiling*) i *distinkcije između lika i pozadine* (engl. *figure/ground segregation*), kojima se prvi bavio danski geštalt-psiholog Rubin (1915). Načelo istaknutosti objašnjava kako doživljavamo različite entitete u svome okruženju i odnosi se na sposobnost da promatrani entitet na perceptivnoj razini istaknemo u odnosu na pozadinu kako bismo se mogli usredotočiti na njega. Sposobnosti poput isticanja, promatranja i usredotočivanja pozornosti ne odnose se ovdje samo na statične, stvarne, fizičke objekte već na najrazličitije entitete, stvarne i virtualne, koji međusobno mogu biti u najrazličitijim odnosima ili sudjelovati u najrazličitijim procesima. Pretpostavka je pritom da je ono što je istaknuto na perceptivnoj razini isto ono što ističemo i u jeziku. Jedan je od temeljnih koncepata toga načela Fillmoreova (1975) ideja *okvira* (engl. *frame*), tj. sustava informacija koje imamo o određenoj situaciji. Ovisno o našoj kognitivnoj sposobnosti usmjeravanja pozornosti ističu se različiti aspekti okvira, što rezultira različitim jezičnim konstrukcijama (Talmy 1988, 1991 i 1996, Ibarretxe-Antunano 1999: 17). Sva opisana načela uvažava i Langacker (1987, 1991, 1999) u svojoj KG, pa tako primjerice kroz profiliranje opisuje različite gramatičke konstrukcije, a kroz načelo lika i pozadine različite gramatičke relacije.

Iz svega rečenoga razvidna je središnja uloga koju u jeziku imaju kognitivni i percepcijski mehanizam, odnosno njihov suodnos. Jedna od najšire prihvaćenih definicija kognicije jest da je kognicija sposobnost primanja i obrađivanja podataka koje dobijamo iz različitih izvora poput percepcije, iskustva i osobnih uvjerenja. Percepcija kao jedan od kognitivnih procesa omogućava nam da organiziramo i razumijemo svijet koji nas okružuje i svoju vlastitu ulogu u njemu na temelju informacija do kojih dolazimo pomoću osjetila vida, sluha, njuha, okusa i opipa,[44] a za tu svrhu imamo pet različitih organa: oko, uho, nos, jezik i

[44] Tih je pet ljudskih osjetila nabrojao još Aristotel. Kada se govori o osjetilima, do današnjih dana najčešće se referiramo upravo na tih 5 osjetila unatoč činjenici da se u stručnoj literaturi pored klasičnih 5 osjetila, mogu pronaći i druga. Naime postoje tjelesne funkcije, koje su se tradicionalno svrstavale pod osjetilo opipa iako im po svemu pripada zasebno mjesto na popisu osjetila. Tako primjerice osjetni receptori boli reagiraju na različite vrste podražaja poput mehaničkih, kemijskih i toplinskih te bez poteškoća i nedoumica prave razliku među njima. Postoje i receptori koji reagiraju na svrbež te barem dvije vrste receptora za pritisak: jedni za lagani pritisak na površini tijela i drugi za dubinski osjet. Pored toga naše tijelo posjeduje i unutrašnja osjetila koja reagiraju na podražaje koji se događaju unutar tijela poput onih za žeđ, glad, umor. Nadalje, čovjek posjeduje i osjetilo za ravnotežu, koje je smješteno u unutarnjemu uhu i reagira na ubrzanje, usporavanje, vrtnju, gravitaciju itd., a potom je tu i kinetičko osjetilo koje nam omogućuje da kontroliramo napetost mišića te kretanje i položaj ruku i nogu čak i kada ih ne vidimo. Neki ljudi čak mogu osjetiti boju i zvuk, a ta se sposobnost zove sinestezija. Životinje posjeduju i neka druga zapanjujuća osjetila koja čovjek ne posjeduje. (https://wol.jw.org/hr/wol/d/r19/lp-c/102003161). Međutim u ovome se radu vodimo tradicionalnom podjelom na 5 osjetila.

kožu. Svako je od njih specijalizirano za određeno svojstvo okoline koje na osjetilo djeluje svojom energijom.

Osjetilni glagoli, koji su glavni predmet ovoga rada, dio su osjetilnoga jezika kojim kodiramo iskustva o svijetu do kojih dolazimo tijelom, odnosno osjetilima vida, sluha, njuha, okusa i opipa, a ta izravna tjelesna iskustva upotrebljavamo da bismo razumjeli i artikulirali ne samo različite vidove fizičke stvarnosti već i puno kompleksnije, apstraktne ideje poput emocija i drugih entiteta našega unutrašnjega, neopipljivoga svijeta. Izrazita polisemičnost osjetilnih glagola i semantička polja u koja se šire pružaju važan uvid u odnos stvarnoga, fizičkoga i umnoga, misaonoga, psihološkoga i emotivnoga svijeta, odnosno način na koji mi sami kao fizička, tjelesna bića vidimo i razumijevamo svijet koji nas okružuje i interpretiramo apstraktni, neopipljivi svijet spoznaja, ideja, emocija te kako se sve to reflektira i artikulira u jeziku.

Značenja osjetilnih glagola zasigurno odražavaju i izravno utjelovljena iskustva, odnosno ono što vidimo, čujemo, mirišemo, njušimo, kušamo, osjećamo, dakle iskustva do kojih dolazimo pomoću svojih fizičkih, tjelesnih osjetilnih organa. Međutim značenja koja iz njih proizlaze nadilaze značenja samih tjelesnih iskustava, pa tako možemo nanjušiti negodan miris, ali i strah, problem, novac; vidjeti more, ali i sreću, tugu, misli, znanje, neznanje; kušati hranu, ali i različita životna iskustva itd. Osjetilni se glagoli iz domene fizičkoga izrazito često šire u semantička polja uma, intelekta, emocija i sl. Kako bi objasnila tu izrazito raširenu tendenciju u indoeuropskim jezicima da posuđuju koncepte i vokabular iz lakše dostupnoga, bližega fizičkoga i društvenoga svijeta te kako bismo bolje razumjeli i artikulirali apstraktne koncepte iz apstraktnih prostora rasuđivanja, emocija i same konverzacijske strukture, Sweetser predlaže metaforu UM KAO TIJELO (engl. MIND AS BODY) kao semantičku vezu između njih (Sweetser 1990: 28) i zaključuje da veza između leksika uma i tijela ima psihosomatske[45] te sociofizičke korijene,[46] ali je po svojoj prirodi metaforička. Veza između fizičkoga i

[45] I drugi su se bavili psihosomatskim korijenima emocija, odnosno uskom povezanošću fizičkih doživljaja i emocionalnih reakcija. Još 1921. Kurath primjerice primjećuje da se riječi za različite emocije u indoeuropskim jezicima izrazito često deriviraju iz izraza koji se odnose na fizičku radnju ili osjećaj koji prati odgovarajuće emocije ili pak na tjelesni organ koji je pogođen tim fizičkim reakcijama. Funkcija srca primjerice kao svojevrsne pumpe koja pokreće krv po tijelu može biti snažno pod utjecajem osjećaja ljubavi, uzbuđenja, straha i drugih snažnih emocija poput hrabrosti ili strasti. U hrvatskome jeziku imamo izraze poput *srčana osoba* u značenju hrabra ili stravstvena osoba; *srce joj je prepuklo od tuge*, *srce mu sišlo u petu* u značenju jako se prepao; *uzlupalo mi se srce* u značenju uzbudio se ili uznemirio; *čovjek velika srca* u značenju dobar, plemenit, nesebičan čovjek i brojne druge. I Kurath i Sweetser to pripisuju tomu da se značenja mijenjaju od konkretnih prema apstraktnim, od vokabulara tijela prema vokabularu uma.

[46] Metaforičke ekstenzije u jeziku su brojne, a mnoge se od njih ne mogu objasniti psihosomatskim uzrocima, već sociofizičkim. Sweetser (1990: 30) na primjeru engleskoga glagola *must*/*morati* ilustrira kako se leksik kojim se opisuju logika i uzročnost proširuje na konverzacijsku strukturu. Glagol *must/morati* u *You must be home by ten* (*or I'll tell Mother*) / *Moraš biti kući do 10 sati* (*ili ću reći mami*) opisuje silu ili nužnost koja proizlazi iz stvarnoga svijeta. Međutim istim izrazom može se izraziti i logička nužnost npr. u *John must be home* (*I see his coat*) / *John mora da je doma* (*vidim njegov kaput*) (Sweetser 1982). U kontekstu modalnih glagola valja spomenuti i

unutarnjega ja izuzetno je raširena u svim indoeuropskim jezicima, uključujući hrvatski, a za razumijevanje jezika općenito od izuzetne je važnosti dublje razumijevanje kako određena jedinica značenja na sociofizičkoj razini postaje povezana s točno određenom semantičkom kategorijom na apstraktnoj mentalnoj razini, a ne nekom drugom, zašto primjerice *srce* može značiti *ljubav* ili *hrabrost,* ali ne i *ljubomoru* ili *sebičnost* (Sweetser 1990: 31).

Kada je primjerice vidna percepcija u pitanju, Arnheim (1969: 13) tvrdi da kognitivne operacije poput razmišljanja nisu iznad ili izvan vidne percepcije, već su njezin esencijalni, neodvojivi dio. Pritom misli na operacije poput aktivnoga istraživanja, selekcije, sposobnosti izdvajanja temeljnih značajki određenoga entiteta, pojednostavljivanja, apstrahiranja, analize i sinteze, upotpunjavanja, korigiranja, uspoređivanja, rješavanja različitih problema, kombiniranja, odvajanja, stavljanja u kontekst itd. Nadalje tvrdi da ustvari ne postoji značajnija razlika između onoga što se događa kada osoba gleda fizičke pojavnosti svijeta izravno i kada sjedi sa sklopljenim očima i razmišlja. Ukratko, kada primamo informacije iz okoline primjerice vidom, mi nismo samo pasivni primatelji informacija o boji, obliku, veličini predmeta i sl. poput objektiva kamere, već aktivni sudionici koji se pritom koriste različitim kognitivnim sposobnostima kako bi mogli razumjeti i na odgovarajući način reagirati na informacije primljene putem osjetilnoga sustava. Moglo bi se reći da vidimo kada i ne gledamo, odnosno naš um kao da posjeduje i unutarnje, a ne samo vanjsko oko, pa bez značajnijega kognitivnog napora možemo zamišljati i stvari koje nikada u stvarnome svijetu nismo vidjeli, a sposobni smo i vizualizirati ljude, predmete koji nisu dio našega neposrednoga fizičkog svijeta primjerice razmišljajući o njima, sjećajući ih se i sl. Na sličan smo način u našemu umu sposobni čuti ili reproducirati poznatu ili nepoznatu melodiju, evocirati mirise, okuse, osjećaje i sl. Bez izrazito dinamične, interaktivne povezanosti uma i tijela ništa od toga ne bi bilo moguće. Uostalom, informacije koje primamo osjetilnim sustavom bez ostalih kognitivnih sposobnosti ne bi značile ništa, predstavljale bi samo niz „mrtvih“, nepovezanih slika, zvukova, mirisa, okusa,

---

istraživanja Leonarda Talmyja (1988, 2000), a posebice njegovu raspravu o dinamici sila, koja je pružila shematičnu konceptualnu pozadinu za različite opise semantike modalnih glagola.

Sweetser nadalje tvrdi da je apstraktno logičko (epistemičko) značenje engleskih modala povijesno gledano nastalo kasnije od njihovih konkretnijih deontoloških, tj. sociofizičkih značenja (vidjeti više u primjerice Shepherd 1981, 1982, Traugott 1982, 1988). Dakle engleski su modali poput *must* i *may* prvo značili fizičku mogućnost, a tek potom društveno dopuštenje ili logičku mogućnost. Sweetser nadalje tvrdi da je veza među značenjima koja iskazuju modalni glagoli u engleskome (i mnogim drugim indoeuropskim) jezicima metaforička jer nije moguće pronaći objektivnu semantičku značajku koja bi povezivala sociofizičku silu ili sposobnost s logičkom sigurnošću, izvjesnošću ili mogućnošću niti je moguće pronaći psihosomatsku vezu između različitih značenja modalnih glagola u engleskome jeziku, pa je jedina preostala veza između epistemičkih i deontoloških značenja metaforička. Naime mi logičku neophodnost doživljavamo kao nešto što predstavlja mentalnu analogiju sociofizičkoj sili, tj. logička mogućnost je mentalna (ili epistemička) analogija za dopuštenje ili mogućnost u stvarnome, fizičkome svijetu (Sweetser 1990: 30).

suhoparnih činjenica o svijetu koji nas okružuje bez ikakvoga značenja, dubine, informativne, intelektualne ili emocionalne vrijednosti, a bez osjetilnoga sustava kognitivni bi sustav bio zaključan i izoliran u granicama fizičkoga tijela, a za njegovim postojanjem, takvim kakav jest, ustvari ne bi bilo ni potrebe. Bez osjetila vida te sposobnosti uma da interpretira informacije koje njime prima teška metalna kugla koja odnekud pada prema nama bila bi samo to – okrugli predmet koji nam se neobično brzo približava i ne bi bilo načina da padajuću kuglu interpretiramo kao opasnost od koje se moramo pokušati izmaknuti. Ta i mnoga druga kognitivna, neuropsihološka i neuroznanstvena zapažanja upućuju na to da su naša vidna iskustva uvijek praćena našim kognitivnim sposobnostima, a ta je tvrdnja sukladna kognitivnolingvističkim pogledima na prirodu jezika te ima izravan i neizravan utjecaj na lingvističku analizu i razumijevanje osjetilnih glagola.

Iz tih i drugih razloga smatramo da Sweetserina metafora UM KAO TIJELO nije samo puka metafora, figurativno sredstvo koje opisuje nekakvu simboličku ili semantičku vezu leksika uma i leksika tijela, već formulacija znanstvene činjenice koja artikulira esencijalni aspekt načina na koji funkcioniraju veze između tijela i uma te načina na koji ljudski jezik, koji je neupitno produkt sinergije jednoga i drugoga, proizlazi iz te interakcije i opisuje svijet koji nas okružuje. Valja napomenuti i to da informacije koje primamo putem naših osjetila nisu u potpunosti objektivne, odnosno da ne predstavljaju apsolutne istine o svijetu koji nas okružuje. Čak je i vid, koji se smatra najobjektivnijim od svih osjetila, podložan optičkim iluzijama, vlastitim subjektivnim interpretacijama, pa primjerice možemo vidjeti i stvari kojih nema jer je naš um sklon traženjima sličnosti s onim što nam je u umu već pohranjeno iz ranijih iskustava, kreiranju onoga što ne vidimo oslanjajući se na ono što znamo od ranije, usredotočivanju na različite dijelove prizora te isticanju određenih komponenata u prvi plan i potiskivanju nekih drugih u drugi plan ili pozadinu i sl. (više u trećem poglavlju). Zanimljivo je i zapažanje koje iznosi Fujita (2010: 85) koji analizira koncept *kvalije* (engl. *qualia*)[47] i idiosinkrastičnosti vida pojedinca. Iako svi osjećaju *kvaliju* stvari koje ih okružuju, vidjeti znači stvarati jedno subjektivno iskustvo. Čak i kada se dvjema osobama pokaže predmet iste crvene boje, nema dokaza ni načina da se dokaže da obje osobe vide istu crvenu boju. Nešto slično tvrdi i Langacker koji kaže da kada se u obzir uzme enciklopedijska narav značenja, dva govornika

[47] U filozofiji i određenim modelima psihologije *kvalija* je definirana kao osobni, individualni dojam o nekome subjektivnome, svjesnom doživljaju. Primjeri *kvalije* uključuju primjerice individualni doživljaj bola uslijed glavobolje, zubobolje i sl., hladnoće, okusa vina itd., a u stručnoj se literaturi kao primjer najčešće uzima doživljaj crvene boje ili crvenila nečega. Australski filozof Frank Jackson *kvaliju* je definirao kao određene značajke tjelesnih osjećaja, ali i perceptivno iskustvo koje ne uključuje samo fizičke podatke (1982: 127). Pojam u filozofiju uvodi Charles Sanders Peirce 1866. godine, a Clarence Irving Lewis u svojoj knjizi *Mind and the World Order* (1929) prvi taj pojam upotrebljava u modernome značenju.

jako rijetko, ako i ikada, imaju dvije identične koncepcije nekoga pojma. Njihove koncepcije variraju ovisno o iskustvu, ali unatoč tomu njihove predodžbe obično imaju i dovoljno zajedničkoga, što omogućuje uspješnu komunikaciju (Langacker 1987: 136 prema Kubota 2016: 19). I ta tvrdnja upućuje na relativnost, fleksibilnost i stupnjevitost jezičnoga sustava i značenja leksičkih jedinica. Naime da su značenja leksičkih jedinica izolirana i strogo omeđena, onda ne bi postojao prostor slobode za njihovu prilagodbu koji je neophodan kako bismo u komunikaciji mogli artikulirati svu složenost svijeta koji nas okružuje i kako bismo mogli jedni druge razumjeti. Dakle povezanost uma i tijela te utjecaj kognitivnih sposobnosti na jezik znanstveno je potvrđena, a u velikoj mjeri i samorazumljiva činjenica, no ono što valja istražiti jest kako nastaju točno određena proširena značenja iz određenih jezgrenih značenja, odnosno gdje su granice metaforičkih preslikavanja iz jedne domene u drugu te kako na sve to utječu različite gramatičke, sintaktičke strukture. Granice i određena pravilnost u konstruiranju jezičnih značenja i obrazaca moraju postojati jer bi u protivnome komunikacija bila podjednako kompleksna, odnosno gotovo nemoguća, kao i u slučaju da svaka leksička jedinica ili gramatički obrazac ima samo jedno jedino značenje ili jedno jedino oprimjerenje. Jezik je naime po mnogočemu odraz svijeta koji nas okružuje, odnosno našega doživljaja istoga, jezik ne proizlazi samo iz naše interakcije s drugim govornicima, već iz interakcije nas i svijeta u kojemu postojimo kao fizička bića opremljena određenim „alatima" za interakciju, a taj svijet nije ni svijet apsolutnoga kaosa ni svijet savršenoga reda, već svijet bezbrojnih mogućnosti, raznolikosti, kompleksnosti, kategorija, razina, svijet stvarnih pojavnosti i onih koje samo slutimo ili kreiramo u umu, svijet živoga i neživoga, dobroga i lošega, vanjskoga i unutarnjega itd., i sve je to međusobno isprepleteno u beskrajni niz sličnosti i razlika, savršenih ili djelomičnih preklapanja i suprotnosti, konvergencija i divergencija, dakle sve se u tome kompleksnome, slojevitom svijetu nalazi u određenome međuodnosu, dio je određenih okvira, kategorija i relacija u kojima granice ne predstavljaju nepremostivu prepreku, ali ne dopuštaju ni da se preko njih prokrijumčari baš sve. Na sličan način u jeziku na temelju ograničenoga inventara imamo neograničene mogućnosti, ali te neograničene mogućnosti uvijek su dio mehanizma koji kreativnost istovremeno potiče i ograničava, koji dopušta udaljavanje od jezgre, ali ne u nekontroliranoj mjeri, u kojoj bi se neko značenje primjerice poput elektrona iz vanjske ljuske atoma u potpunosti otkinulo i prekinulo svaku vezu s jezgrom.

5.2. Značenja osjetilnih glagola u rječnicima hrvatskoga jezika

U skladu s kognitivnogramatičkim pogledima na semantiku, leksičke su jedinice, koje se dovoljno često upotrebljavaju, uvijek polisemne, odnosno imaju različita povezana značenja koja su konvencionalizirana u većoj ili manjoj mjeri. Neka su od tih značenja središnja ili bliža semantičkomu središtu, tj. prototipna, a neka su pak udaljenija od tog središta, odnosno prototipnoga značenja. Kada su osjetilni glagoli u pitanju, prototipnim značenjima smatrat ćemo njihova fizička, konkretna značenja, odnosno ona iz kojih proizlaze i sva druga njihova značenja, a neprototipnim sva ostala. Prvo što nas zanima jest koja se značenja odabranih osjetilnih glagola navode u rječnicima hrvatskoga jezika, a za tu smo svrhu pregledali Hrvatski jezični portal.

Hrvatski jezični portal internetska je jezična baza hrvatskoga jezika koja se sastoji od 116 516 osnovnih riječi (natuknica), a nastao je na temelju sljedećih rječničkih i leksikografskih izdanja:

Rječnik hrvatskoga jezika V.Anić (I. izdanje 1991, II. izdanje 1994, i III. izdanje 1998),
Pravopis hrvatskoga jezika V. Anić – J. Silić (2001),
Veliki rječnik hrvatskoga jezika V. Anić (2003. priredila Ljiljana Jojić),
Kronologija – Hrvatska, Europa, Svijet (skupina autora, urednik I. Goldstein),
Rječnik stranih riječi Anić – Goldstein (I. izdanje 1998, II. izdanje 2000),
Hrvatski enciklopedijski rječnik (uređivački odbor: prof. dr. Vladimir Anić, prof. dr. Ranko Matasović, prof. dr. Ivo Pranjković, dr. Dunja Brozović Rončević, prof. dr. Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, mr. Ljiljana Jojić, Ljiljana Cikota: 2003).
Značenja odabranih osjetilnih glagola navedena su u tablici 1.

Tablica 1: Značenja odabranih osjetilnih glagola na Hrvatskome jezičnom portalu

OSJETILNI GLAGOLI	ZNAČENJA OSJETILNIH GLAGOLA NA HRVATSKOME JEZIČNOM PORTALU
GLEDATI	1. imati pogled upravljen na koga ili što; promatrati 2. (na što) odnositi se prema komu ili čemu, imati stav ili mišljenje o komu ili čemu [drukčije gledam na to imam drugačiji odnos, stav; gledati crno biti pesimist] 3. biti okrenut prema čemu, usmjeren na što [soba gleda na more]

	4. nastojati [gledaj da dođeš na vrijeme] 5. paziti na što, nadgledati [konje gleda stariji ukućanin]
VIDJETI	1. reagirati (na što) osjetilom vida, primjećivati, opažati očima, zapaziti, zapažati očima 2. sresti koga, naći se s kim 3. razg. uvidjeti, uviđati, razab(i)rati, shvatiti, shvaćati [vidim da ima pravo] 4. pregledati, ispitati [vidiš li grešku?] 5. iskusiti, preživjeti, prepatiti (radost, muke) 6. predvidjeti 7. (□) posjedovati osjetilo vida, moći gledati
IZGLEDATI	1. biti onakav kakav se vidi ili kakav se može predvidjeti, ostavljati dojam [lijepo izgledati]; doimati se 2. činiti se [to mi je izgledalo jasno; izgleda (da), razg. reklo bi se, čini se]
SLUŠATI	1. (što) a. primati sluhom (govor, zvukove) b. biti nazočan; prisustvovati predavanjima [slušati predavanja] 2. (koga) pridržavati se čijih uputa, savjeta 3. (se) slušati jedan drugoga, čuti jedan drugoga, imati smisla za mišljenje drugoga, biti u dijalogu, usp. čuti
ČUTI	1. primiti/primati sluhom glas ili glasove [opažati]; opažati 2. razg., v. osjetiti, osjećati (čulom mirisa) [čujem da nešto miriše]
ZVUČATI	1. davati zvuk, proizvoditi zvuk; čuti se, odzvanjati, odjekivati 2. pren. ostavljati dobar dojam (po onome što se kaže ili čuje)
MIRISATI	1. (□) širiti oko sebe miris 2. (što) osjetilom njuha reagirati na nadražaj mirisa 3. (na, po) a. odisati nekim mirisom [miriše po mošusu] b. pren. razg. podsjećati na što, odavati neku sličnost s čim [to mi miriše na prevaru]

	4. pren. razg. imati sklonosti prema čemu; mariti, željeti 5. (se) stavljati miris, parfem
NAMIRISATI	1. (koga, što) osjetiti njuhom čiji miris 2. (koga, što) poškropiti mirisnom tekućinom, dodati miris 3. (koga, što) pren. predosjetiti, naslutiti, posumnjati [namirisati spletku] 4. (se) na sebe staviti miris
NJUŠITI	1. (što) (za osobu ob. iron.) osjećati, primati podražaj osjetilom mirisa, nosom 2. (□, što, koga) osjetilom njuha tražiti, pretraživati, njuhom ispitivati, dodirivati njuškom (ob. za psa) 3. pren. razg. (što) a. predosjećati, slutiti, naslućivati [njušiti priliku; njušiti dobru priliku; njušiti pare; njušiti zaradu] b. nalaze se lako, saznaju jedan za drugoga gdje su, traže se i nalaze se radi međusobnog pomaganja i povezivanja (o ljudima iz istog kraja, iste nacije, uvjerenja i sl.) 4. (se) a. sam sebe njušiti (ob. o psu) b. međusobno se njušiti (o životinjama) c. pren. tražiti se, nalaziti se, okupljati se (o ljudima sličnih osobina, istog mentaliteta, vjere itd.)
NANJUŠITI	1. njuhom osjetiti [nanjušiti divljač] 2. pren. slutnjom otkriti [nanjušiti opasnost]; predosjetiti
KUŠATI	1. uzeti/uzimati jelo ili piće da se ocijeni ili odredi okus ili sadržaj po okusu; probati 2. steći/stjecati loše iskustvo, iskusiti [svašta kušati] 3. pokušati/pokušavati, probati, usuditi se
OKUSITI	1. uzeti u usta malo jela ili pića da se odredi okus 2. razg. Iskusiti
DIRATI	1. dodirivati prstima, ticati, doticati se čega 2. osvrtati se u razgovoru 3. zadijevati, bockati koga primjedbama 4. izazivati brigu, sućut, samilost, ganuće [njezina priča dira me u srce]

	5. (u što) povrijediti, taknuti u osjetljivo mjesto, ne poštivati postojeće stanje
DODIRNUTI (poveznica upućuje na DODIRIVATI)	1. lagano se prislanjati jedno uz drugo [tijela se dodiruju]; doticati (se) 2. pren. biti blizak u čemu [značenja se dodiruju]
TAKNUTI (TAĆI)	1. (koga, što) dijelom tijela ili čim drugim uspostaviti blagi dodir [lagano taknuti]; dotaknuti, dodirnuti 2. (u što) učiniti da se što djelomično izmijeni [taknuti u izvornik]; oštetiti 3. (u što) potaknuti čije negativne osjećaje [taknuti u srce; taknuti u osjetljivo mjesto; taknuti u živac]; pogoditi, uzbuditi, potresti
DOTAKNUTI	1. (koga, što) dirnuti čime površinu čega; dodirnuti (se), dotaći (se) 2. pren. a. spomenuti (se) [dotaknuo je osjetljivu temu] b. započeti [nije se ni dotaknuo posla]
PIPATI	1. (što) doticati i pritiskati prstima radi upoznavanja, ispitivanja, istraživanja i dr. [pipati puls] 2. (□) nesigurno saznavati, polako istraživati, ne nalaziti rješenje, odgovor, dijagnozu itd. 3. (koga, se) razg. a. dodirivati (se) prstima b. dodirivati (se) bez ljepote osjećaja svojstvene nježnosti i suptilnosti u ljubavnoj igri
NAPIPATI	1. pronaći pipanjem, traženjem, vrhovima prstiju otkriti, osjetiti opipom 2. pren. pomnjivim traganjem ili slučajno pronaći; otkriti

Iz tablice 1 vidljivo je da se definicija svakoga od navedenih osjetilnih glagola sastoji od više značenja. Također je vidljivo da su neka od tih značenja konkretna, fizička značenja glagola, odnosno središnja ili prototipna značenja jer upravo ta značenja opisuju temeljnu, biološku ulogu određenoga osjetila i upravo iz njih metonimijskim ili metaforičkim preslikavanjem proizlaze i sva druga značenja određenoga osjetilnog glagola. S druge strane neka su od navedenih značenja neprototipna, odnosno ona koja nastaju metonimijskim i

metaforičkim proširivanjem temeljnih fizičkih značenja, a između njih i temeljnoga fizičkog značenja postoje kategorizacijski odnosi elaboracije i ekstenzije. Neprototipna značenja koja predstavljaju elaboracije prototipnoga značenja nazivat ćemo i proširenim fizičkim značenjima jer ta značenja zadržavaju značenje izravne fizičke percepcije, ali je i proširuju ispunjavanjem dodatnih kognitivnih ili nekih drugih vrsta zadataka, a ona koja predstavljaju ekstenzije nastale metaforizacijom i kod kojih je prototipno značenje fizičke percecpije potisnuto u pozadinu nazivat ćemo metaforičkim značenjima.

Kada je u pitanju glagol *gledati,* samo se prvo njegovo značenje 'imati pogled upravljen na koga ili što; promatrati' odnosi na prototipno, fizičko značenje, dok su ostala navedena značenja neprototipna, proširena značenja. Glagol je *vidjeti* dvovidan glagol koji, sudeći po rječničkoj definiciji od 7 navedenih značenja, ima dva fizička, a to su 'reagirati (na što) osjetilom vida, primjećivati, opažati očima, zapaziti, zapažati očima' te 'posjedovati osjetilo vida, moći gledati'.

Kod glagola *izgledati* prvo je navedeno značenje fizičko, a drugo metaforičko.

Kada su u pitanju glagoli sluha poput *slušati, čuti* i *zvučati,* iz njihovih je rječničkih definicija također razvidna razvedenost značenja, od onih fizičkih koja proizlaze izravno iz fiziologije i sposobnosti slušnih organa pa do onih koja predstavljaju proširena fizička i metaforička značenja.

Kada je u pitanju rječnička definicija glagola *slušati,* samo se 1.(a.) 'primati sluhom (govor, zvukove)' i dio 3. značenja '(se) slušati jedan drugoga, čuti jedan drugoga' odnose na prototipna fizička značenja, a kod dvovidnoga je glagola *čuti* to 1. značenje 'primiti/primati sluhom glas ili glasove [opažati]; opažati'. Glagol je *mirisati* posebno zanimljiv jer isti oblik može izraziti fizičku aktivnost agentivnoga subjekta ljudskoga ili životinjskoga podrijetla koji reagira na neki miris poput 2. značenja na Hrvatskome jezičnom portalu 'osjetilom njuha reagirati na nadražaj mirisa', ali i subjekt kao izvor podražaja kao u 1. značenju 'širiti oko sebe miris' i u tome slučaju subjekt može biti živoga ili neživoga podrijetla. Glagol *mirisati* (*se*) ima i treće fizičko značenje koje je opisano 5. natuknicom rječničke definicije 'stavljati miris, parfem', a odnosi se dakle na fizičku radnju nanošenja mirisa primjerice parfema na neku površinu.

Kada su u pitanju glagoli okusa, poput dvovidnoga *kušati* i svršenoga glagola *okusiti,* i oni svojim značenjima mogu izraziti konkretne, fizičke procese koji su vezani uz fiziološku funkciju osjetila okusa, ali i različita metaforička značenja. Kod glagola *kušati* prvo je značenje fizičko 'uzeti/uzimati jelo ili piće da se ocijeni ili odredi okus ili sadržaj po okusu; probati', a

druga dva su metaforička i odnose se na različita životna iskustva. Svršeni glagol *okusiti* izražava ista ta značenja.

Glagoli opipa poput *dirati, dodirnuti, pipati, napipati, taknuti, dotaknuti* razlikuju se od osjetilnih glagola vida, sluha i njuha po tome što su to glagoli koji u svojim temeljnim, fizičkim značenjima izriču prije svega radnju primicanja, odnosno dovođenja u kontakt tijela ili dijela tijela, najčešće prstiju ruke i nekoga objekta živoga ili neživoga podrijetla. Glagoli vida, sluha i njuha mogu izraziti izravnu vezu sa svojim biološki uvjetovanim osjetom, odnosno čulnim doživljajem poput *vidjeti oblik* ili *boju, čuti zvuk, mirisati miris,* a glagoli opipa i okusa to ne mogu. Drugim riječima, glagolima opipa i okusa ne možemo izraziti izravnu vezu s osjetom u smislu **dodirnuti toplinu, hladnoću, bol* ili **kušati slatkoću, kiselost, slanost* itd. Glagoli opipa i okusa uspostavljaju kontakt s različitim izvorima podražaja, ali ne i sa samim fiziološki uvjetovanim osjetima, a to su primjerice dojmovi o kakvoći površine različitih objekata poput hrapavosti, glatkoće, mekoće, tvrdoće itd., njihovoj temperaturi, koju osjećamo kao skalarnu pojavu, osjetima tjelesne patnje i trpljenja poput bola koji možemo osjetiti u dodiru s različitim entitetima te različitim drugim osjetima poput svrbeži, peckanja i sl. Kako bismo izrazili osjete do kojih dolazimo osjetilima opipa i okusa, obično se koristimo glagolom *osjetiti* kao u *osjetiti bol, osjetiti toplinu, osjetiti kiselost, osjetiti svrab* i sl. Glagol je *osjetiti* dakle svojevrsni hiperonim glagola opipa, ali i glagola njuha i okusa jer se glagolom *osjetiti* mogu izraziti različiti osjeti koji proizlaze iz podražavanja tih osjetila.

Iz rječničkih definicija osjetilnih glagola na Hrvatskome jezičnom portalu razvidna je njihova polisemičnost kao i ispreplitanje fizičkih, proširenih fizičkih i metaforičkih značenja, što upućuje na izuzetnu osjetljivost osjetilnih glagola u smislu proširivanja značenja, pa je tako 3. natuknica glagola *slušati* '(se) slušati jedan drugoga, čuti jedan drugoga, imati smisla za mišljenje drugoga, biti u dijalogu' kombinacija fizičke sposobnosti osjetilnih organa sluha, metaforičkoga značenja razumijevanja nečijih stavova i mišljenja te proširenoga fizičkog značenja, koje ne uključuje samo slušanje već i razgovor i razmjenu misli.

5.2.1. Prototipna, fizička značenja osjetilnih glagola

Osjetilni organi neprestano primaju ogroman broj podataka iz okoline. No unatoč velikomu broju podražaja kojima smo svake sekunde izloženi, ljudski ih je kognitivni, umni mehanizam sposoban razaznavati kao više ili manje odvojene entitete te na najtemeljnijoj razini kategorizirati u objekte, odnosno kognitivnogramatičkim rječnikom stvari ili nominalne profile, i događaje, odnosno procese ili temporalne relacijske profile. Dakle na isti način na koji ljudi (i

životinje) u svijetu koji ih okružuje osjetilom vida izdvajaju i prepoznaju najrazličitije fizičke objekte poput kuća, zgrada, drugih ljudi i životinja tako prepoznaju i najrazličitije događaje poput rušenja ili gradnje kuće, vožnju automobilom, kupnje u trgovinama i sl. (Barker 1963), u kojima stvari participiraju pojavljujući se pritom u različitim semantičkim ulogama. Proces percepcije općenito pritom podrazumijeva kognitivno izdvajanje određenih stvari i procesa iz njihova okruženja (lik vs. pozadina), prepoznavanje istih u njihovoj individualnoj pojavnosti, ali i kao oprimjerenja određene vrste ili kategorije te njihovo raspoznavanje i identificiranje njihovih značajki. Događaj percepcije podrazumijeva i niz drugih kognitivnih mehanizama pomoću kojih se opažač na kognitivnoj razini usredotočuje i ističe smislene prostornovremenske cjeline te ih na temelju prijašnjih iskustava i znanja raspoznaje i uočava njihove najrazličitije značajke (Zacks 2008).

Tri su glavne komponente koje sudjeluju u konkretnome, fizičkom činu percipiranja, u onome od kojega polaze i sva druga njegova značenja, pa i ona najapstraktnija, a to su: onaj koji opaža ili doživljava, entitet podvrgnut činu opažanja ili objekt opažanja koji može biti živi i neživi, stvar ili relacija, statičan ili dinamičan i sl., sam čin opažanja koji može proizići iz 5 različitih osjetilnih modaliteta (Ibarretxe–Antunano 1999) te organ opažanja kao „instrument“ kojim se opažanje realizira i koji je najčešće neiskazan na površinskoj razini, ali bez kojega perceptivni čin ne bi bio moguć. Dakle kognitivno istaknuti sudionici relacije profilirane nekim osjetilnim glagolom uvijek su trajektor ili lik prvoga plana koji se na razini klauze manifestira kao subjekt, koji u prototipnim uporabama osjetilnoga glagola ima ulogu doživljavača, te orijentir, odnosno u slučaju konstrukcija s osjetilnim glagolima objekt percepcije, što u stvarnosti mogu biti najrazličitije vrste entiteta, a u jeziku različite vrste gramatičkih kategorija primjerice stvari u *vidjeti oblake*, temporalne relacijske predikacije kao u *vidjeti da kuha ručak* ili atemporalne relacijske predikacije primjerice *vidjeti kuću na brijegu*.

Osjetilni su glagoli izrazito polisemični, a svoja primarna fizička, prototipna značenja ostvaruju kao predikati u konstrukcijama u kojima je u ulozi trajektora subjekt živoga (ljudskoga ili životinjskoga podrijetla), a orijentir stvarni, fizički entitet koji se opaža na izravan način u stvarnome prostoru i vremenu pomoću odgovarajućih osjetilnih organa bilo da se radi o onima vida, sluha, njuha, opipa ili okusa, pa su stoga objekti koji sudjeluju u prototipnoj fizičkoj vidnoj percepciji stvarni, fizički entiteti bilo da se radi o onima neživoga ili živoga podrijetla te stvarni događaji koji se odvijaju istovremeno s činom percepcije. Objekti su slušne percepcije najrazličitiji zvukovi, njušne mirisi koji mogu dolaziti iz najrazličitijih izvora, taktilne stvarni fizički objekti bilo da se radi o onima živoga ili neživoga podrijetla, a okusne različite topljive tvari koje najčešće nalazimo u hrani koju konzumiramo.

Primjeri su konstrukcija s osjetilnim glagolima vida u značenju fizičke percepcije:[48]

(1) Djeca **su** sa zanimanjem **gledala** crtić namijenjen njihovoj dobi o opasnostima od mina te nakon odgledanoga diskutirala zajedno sa svojim tetama odgajateljicama i predavačicom.
(2) **Gledam** vaša odličja iz II. svjetskog rata koja danas nosite i tako treba, s ponosom ih stavite.
(3) **Gledali smo** kako slave na kraju utakmice za što su nagrađeni pljeskom od objektivnog bjelovarskog gledališta.
(4) Ove godine **smo vidjeli** starinske prave izvorne nošnje, mislim da do sada toliko izvornosti nije bilo.
(5) Bio je jako iznenađen kad **je vidio** da se radi o torziji maternice.

U svim navedenim primjerima glagoli *gledati* i *vidjeti* upotrijebljeni su u svojim primarnim, fizičkim značenjima. U svim je konstrukcijama trajektor subjekt živoga podrijetla koji ima ulogu opažača ili doživljavača, koji organima vida, na izravan način opaža određeni objekt koji se nalazi u ulozi izvora vidnoga podražaja. U konstrukciji (1) objekt je *crtić* koji je na višoj razini elaboriran s AdjP *namijenjen njihovoj dobi*, u konstrukciji (2) *odličja* na višoj razini elaborirana s PP *iz II. svjetskog rata*, u konstrukciji (3) objekt je opažanja temporalna relacija, odnosno proces, *kako slave na kraju utakmice* koja kao cjelina elaborira orijentir glagola.

U primjerima s glagolom *vidjeti* u (4) i (5) trajektori su također ljudskoga podrijetla, a orijentir, odnosno objekt percepcije, u primjeru (4) nominalni je izraz *starinske, prave, izvorne nošnje*, a u primjeru (5) relacijskoobjektna klauza *da se radi o torziji maternice*. U svim primjerima opisan je dakle stvarni, fizički događaj vidne percepcije i u svima su njima glagoli *gledati* i *vidjeti* upotrijebljeni u svojim primarnim, fizičkim značenjima 'imati pogled upravljen na koga ili što; promatrati' kada je u pitanju glagol *gledati* i 'reagirati (na što) osjetilom vida, primjećivati, opažati očima, zapaziti, zapažati očima' kada je u pitanju glagol *vidjeti*. Međutim u konstrukciji (5) glagol *vidjeti* može značiti i 'shvatiti', a u (4) 'razgledati' ili 'gledati sa svih strana', što upućuje na izuzetnu fluidnost značenja glagola vida i njihovu bliskost i sklonost prelijevanju u druge semantičke domene, čak i u njihovim prototipnim uporabama, a to posebice dolazi do izražaja kada je u pitanju glagol *vidjeti*.

[48] Primjeri su preuzimani iz hrWAC-a i HNK-a, a kada u korpusima nismo uspjeli pronaći značenje koje smatramo važnim, konstrukcije smo preuzimali iz svakodnevnoga razgovornog jezika. Valja napomenuti i to da u konstrukcije koje smo preuzimali iz mrežnih korpusa nismo ni gramatički ni pravopisno intervenirali, već smo ih preuzimali u njihovu izvornom obliku, pa su njima moguće pravopisne i gramatičke pogreške.

Primjeri su konstrukcija s osjetilnim glagolima sluha u značenju fizičke percepcije:

(6) **Slušam** komentar gospođe kraj koje sjedim, odnosila se na propovijed.
(7) Promatram ti usne, **slušam** kako mi pričaš (...)
(8) Nakon dugog lutanja **čuo je** glas koji mu je govorio: "Idi kući".
(9) Jutros sam **je čuo** da pjeva.

U (8) ne možemo biti posve sigurni radi li se o stvarnoj fizičkoj percepciji ili nekakvome unutarnjemu, virtualnom glasu. To bismo isto mogli reći i za konstrukciju (9), ali njezin širi rečenični kontekst poput profiliranja vremena prilogom *jutros* i profiliranja objekta percepcije ličnom zamjenicom *ona*, odnosno akuzativnim oblikom *je*, profilira i ojačava značenje konstrukcije kao čina fizičke percepcije. U konstrukciji (8) objekt je percepcije *glas*, a adverbijalni izraz *nakon dugog lutanja* koji upućuje na umor i iscrpljenost subjekta u širemu rečeničnom kontekstu doprinosi mogućemu razumijevanju konstrukcije kao opisa virtualne, halucinogene, a ne stvarne slušne percepcije. Taj česti nedostatak jasnoće kada je u pitanju stvarnost i umišljaj rezultat je tijesne povezanosti osjetilnih organa i uma, njihove fiziološke funkcije koja se može opisati kao posredovanje između vanjskoga i unutarnjega svijeta čovjeka, ali i našega vlastitog iskustva i doživljaja osjetilnih organa, njihove funkcije i mogućnosti.

Primjeri su konstrukcija s osjetilnim glagolima njuha:

(10) **Mirisao sam** ruku. Njen miris je još bio prisutan.
(11) Često **bih namirisao** travu, a cuga je potocima tekla.
(12) Lora i Mala kaskaju ispred i **njuše** zečje tragove.
(13) Pogađate, **nanjušio sam** miris onog osvježivača.

Konstrukcije (10–13) primjeri su konstrukcija u kojima su glagoli njuha *mirisati, namirisati, njušiti i nanjušiti* upotrijebljeni u svojim fizičkim značenjima. U svima je trajektor subjekt živoga podrijetla bilo da se radi o ljudskome kao u (10), (11) i (13) ili životinjskome kao u (12). U konstrukciji (12) glagol *njušiti* možemo shvatiti i kao 'pratiti', pa je i u ovoj skupini glagola vidljiva sklonost prelijevanju značenja u druga semantička polja.

Primjeri su konstrukcija s osjetilnim glagolima okusa:

(14) Prošlog **sam** vikenda **kušala** jednu od najboljih juha od ovog zdravog povrća.
(15) **Kušao sam** nekoliko zrnaca, ali grožđe još nije zrelo.
(16) Dovoljno je dati mu da **okusi** pravu trešnju, pravu breskvu, pravu marelicu ili istinsku jabuku.

U konstrukcijama s glagolima okusa poput *kušati* i *okusiti* trejektor je također subjekt ljudskoga podrijetla, a orijentiri su manifestirani izravnim objektom i svi pripadaju domeni hrane, što je prototipni podražaj percepcije okusa. Konstrukcija (14) pritom može značiti i 'jesti', a ne samo 'kušati da se ocijeni okus'.

Primjeri su konstrukcija s glagolima opipa:

(17) Također potrudite se što manje **dirati** lice jer ćete prljavim rukama bakterije prenijeti na sluznicu.
(18) Po ulasku u sobu **diram** prekidač za svjetlo i po ko zna koji put u ovoj Americi gdje je sve na 110 V trese me struja.
(19) Putnik u taksiju **dodirne** rame vozača jer mu želi nešto reći.
(20) Nisam pazila i **dodirnula sam** nešto toliko vruće da mi je cijelo tijelo protresla nepodnošljiva bol.
(21) U slučaju da ne **pipate** nikakvu izraslinu, a imate neki od ovih simptoma, vrijeme je za stisnuti zube i posjetiti liječnika.
(22) Pacijentica **je došla** u Polikliniku Kvarantan u velikom strahu zbog kvržice koju je napipala pod kožom.

U svim je konstrukcijama s glagolima opipa orijentir fizički objekt s kojim trajektor dolazi u izravan kontakt primicanjem dijela tijela, a to je u svim navedenim konstrukcijama ruka. Ono na što valja obratiti pozornost jest to da u konstrukcijama s glagolima opipa, čije je prototipno fizičko značenje 'dodirivati prstima, ticati, doticati se čega' kada je u pitanju glagol *dirati* ili *doticati* i 'pritiskati prstima radi upoznavanja, ispitivanja, istraživanja' kada je u pitanju prototipno, fizičko značenje glagola *pipati*, upotrijebljeni glagoli ne profiliraju samo izravan, fizički kontakt trajektora s određenim orijentirom već na njega izvršavaju i određeni utjecaj poput prenošenja bakterija u konstrukciji (17) ili skretanja pozornosti na sebe u konstrukciji (19).

Ono što je pregledom korpusa odmah uočeno jest da uporabe osjetilnih glagola u njihovu temeljnome fizičkom značenju prilično variraju i da su svi osjetilni glagoli izuzetno osjetljivi na semantička proširenja te da se lako prelijevaju iz semantičkoga polja fizičke percepcije u druga semantička polja, od onih proširenih fizičkih, koja s su navedenim procesima stvarnosno i logički bliska, pa do onih metaforičkih, koja su najčešće vezana uz um i kogniciju. Zbog svoje bliskosti s mentalnim, kognitivnim glagolima, osjetilni se glagoli mogu shvatiti i kao prva faza ljudskih mentalnih procesa koji nam omogućuju da prikupljamo informacije i potom opisujemo svijet koji nas okružuje.

5.2.2. Neprototipna, proširena fizička i metaforička značenja osjetilnih glagola

Pregledom prvih sto pojavnica u hrWaC-u za svaki od navedenih glagola utvrđen je sljedeći omjer prototipnih i neprototipnih značenja.

Tablica 2: Omjer prototipnih i neprototipnih značenja osjetilnih glagola.

	PROTOTIPNA ZNAČENJA NA 100 POJAVNICA U hrWaC-u	NEPROTOTIPNA ZNAČENJA NA 100 POJAVNICA U hrWaC-u
GLAGOLI VIDA		
GLEDATI	25	75
VIDJETI/VIĐATI	23	77
GLAGOLI SLUHA		
SLUŠATI	44	56
ČUTI	23	77
GLAGOLI MIRISA		
MIRISATI	47	53
NAMIRISATI	47	53
NJUŠITI	27	73
NANJUŠITI	13	87
GLAGOLI OKUSA		
KUŠATI	62	38
OKUSITI	23	77
GLAGOLI OPIPA		
DIRATI	18	82

DODIRNUTI	22	78
PIPATI	58	42
NAPIPATI	81	19
TAKNUTI	6	94
DOTAKNUTI	13	87

Iz tablice 2 vidljivo je da je većina osjetilnih glagola u pregledanim konstrukcijama upotrijebljena u neprototipnim, odnosno proširenim fizičkim značenjima, koja predstavljaju elaboraciju temeljnoga fizičkog značenja, i metaforičkim značenjima, koja predstavljaju ekstenziju temeljnoga fizičkoga značenja.

Ono što valja napomenuti u vezi s fizičkim značenjima glagola *mirisati* jest to da je u najvećemu broju konstrukcija glagol *mirisati* upotrijebljen u značenju 'mirisati na nešto' i 'mirisati po nečemu', odnosno u značenju 'odisati nekim mirisom' i 'širiti oko sebe miris', a ne u značenju 'osjetilom mirisa reagirati na nešto'. Kada je u pitanju glagol *namirisati,* on se u pregledanim konstrukcijama najčešće nalazi u značenju 'na sebe ili na nešto drugo staviti miris', a ne u značenju 'njuhom osjetiti čiji miris'. S druge strane glagoli *njušiti* i *nanjušiti* većinom se upotrebljavaju u značenjima u kojima subjekt ima aktivnu ulogu, dakle u značenjima u kojima se aktivno upotrebljava organ njuha. To je vjerojatno posljedica našega enciklopedijskog znanja o mirisima kao podražajima i načinu na koji funkcionira osjetilo njuha, ali i kompozitne strukture samoga glagola *mirisati* u okviru koje je istaknuta komponentna struktura *miris*. Budući da je etimologija glagola *mirisati* vezana upravo uz imenicu *miris*, odnosno budući da imenica *miris* predstavlja komponentnu strukturu kompozitne strukture *mirisati*, to očigledno ima utjecaj na to što relacije s tim glagolom većinom profiliraju mirise koje neki entitet u ulozi subjekta konstrukcije emitira i njihovu kakvoću, a ne relacije u kojima subjekt upotrebljava osjetilo njuha. S druge strane glagol *njušiti* najčešće se upotrebljava u relacijama u kojima se profilira aktivna uloga subjekta koji se aktivno služi organom njuha i koji je najčešće životinjskoga podrijetla, a na to i u ovome slučaju velik utjecaj ima sama kompozitna struktura glagola *njušiti* u kojoj je istaknuto samo osjetilo njuha, i to ono koje pripisujemo životinjama – njuška – pa se to ogledava i u upotrebama toga glagola koji profilira upravo upotrebu samoga organa njuha.

Neprototipnim značenjima osjetilnih glagola smatramo sva proširena značenja, bilo da se radi o onim proširenim fizičkim ili metaforičkim značenjima koje ti glagoli mogu imati pored svojih temeljnih fizičkih značenja.

5.2.2.1. Evidencijalnost i epistemičnost osjetilnih glagola

U kontekstu proširenih metaforičkih značenja vrijedi reći nekoliko riječi i o osjetilnim glagolima, posebice glagolima sluha i vida, u odnosu na kategorije evidencijalnosti i epistemičnosti. Evidencijalnost ili osvjedočenost jezična je kategorija koja uključuje kodiranje izvora informacije koju konstrukcija prenosi. U klasičnim istraživanjima poput Aikhenvaldina i Dixonova (2003), Aikhenvaldina (2004) i Chafeova i Nicholsina (1986) evidencijalnost se definira kao semantičko područje u kojemu govornik upućuje na izvor sadržaja propozicije koju izgovara. Iako se evidencijalnost može promatrati kroz prizmu istinitosti ili neistinitosti onoga što se izriče ili iznosi, ipak valja imati na umu da evidencijalnost i epistemičnost nisu identične kategorije. Postoje jezici u kojima je evidencijalnost gramatikalizirana, odnosno predstavlja gramatičku kategoriju, primjerice kroz glagolski afiks koji ukazuje na izvor iz kojega potječe informacija koja se prenosi. Samorazumljivo je stoga da je za kanonsku evidencijalnost bitno i iz kojega točno modaliteta percepcije informacija potječe, pa tako postoje i jezici, poput jezika *tariana*, koji se govori u Amazoniji, u kojima sufiksi prenose informaciju o tome je li govornik vidio, čuo ili na temelju nečega zaključio ono što izriče (Hrvatska enciklopedija). U hrvatskome se jeziku evidencijalnost iskazuje prije svega glagolima i zavisnom rečenicom ili prilozima. Pojam epistemičnosti, točnije modalne epistemičnosti, smatra se hiperonimom evidencijalnosti, a Palmer (2001) je proširuje na sve sustave koji ukazuju na govornikov stav prema sadržaju propozicije. Iako Palmer (2001) ističe distinkciju između modalne epistemičnosti i evidencijalnosti kao dva temeljna tipa propozicijske modalnosti te definira epistemičku modalnost kao izraz govornikova stava prema sadržaju propozicije, a evidencijalnost kao impliciranje dokaza na kojima se temelji činjenični status propozicije, ta dva koncepta, razumljivo, imaju i puno dodirnih točaka, odnosno semantičkih preklapanja, pa možemo ustvrditi da su ustvari neraskidivo povezani (Faller 2002: 79, Frajzyngier 1995 prema Čikara 2017).

Upravo su osjetilni glagoli pritom jedan od glavnih izvora evidencijalnosti u hrvatskome jeziku. Kao što smo već napomenuli, glagoli vida su pritom pouzdaniji izvor evidencijalnosti od glagola sluha, a glagoli sluha od glagola njuha ili okusa, a to se uočava i kroz njihova konkretna fizička značenja i kroz njihova semantička proširenja, pa se tako glagoli vida, kao što smo napomenuli, najčešće od svih osjetilnih glagola šire u semantičko polje intelekta te preuzimaju značenja koja na epistemičkome kontinuumu zauzimaju pozicije pouzdanijih propozicija od onih koje preuzimaju glagoli sluha, a u odnosu na ostale osjetilne glagole ta je distinkcija još uočljivija, pa tako primjerice glagoli njuha preuzimaju značenja poput *sumnjati,*

pretpostavljati, a glagoli vida *spoznati, uvidjeti, znati* i sl. Jedno je od proširenih značenja glagola *čuti* tkđ. *saznati*, ali je glagol *vidjeti* pouzdaniji izvor evidencijalnosti, pa propozicije u značenju 'saznati' s glagolima *čuti* i *vidjeti* nemaju istu epistemičku vrijednost, usp.:

(23) **Čuo sam** da ljudi tamo žive izvrsno.

(24) **Vidio sam** da ljudi tamo žive izvrsno.

U konstrukciji (23) subjekt iznosi informaciju iz druge ruke, a značenje glagola *čuti* je u toj konstrukciji *saznati od nekoga*. Izvor je evidencijalnosti u konstrukciji (24) pouzdaniji jer subjekt tvrdnju iznosi na temelju vlastitoga iskustva, a značenje je glagola *vidjeti* u konstrukciji (24) ustvari i nije *saznati*, nego ga je bolje parafrazirati glagolima *uvidjeti* ili *shvatiti* na temelju vlastitoga iskustva. Uostalom samom uporabom glagola *čuti* u takvim i sličnim kontekstima govornik se distancira od odgovornosti po pitanju istinitosti i pouzdanosti propozicije, dok govornik koji propoziciju donosi na temelju glagola *vidjeti* puno čvršće stoji iza onoga što iznosi, a prosudba stupnja istinitosti ili pouzdanosti propozicije barem djelomično ovisi o prirodi evidencijalnosti, odnosno izvora informacija:

„It appears rather obvious that the different manners of acquiring knowledge correspond to different degrees of certainty about the truth of the proposition." (Frayzingier (1995)

Palmer (2001) tvrdi da postoje dvije glavne vrste evidencijalnosti, a to su *izvjestiteljska* (engl. *reported*) i senzorna ili osjetilna. Međutim značenja je glagola *vidjeti* i *čuti* često teško nedvosmisleno smjestiti u jednu ili drugu skupinu jer su oni nerijetko u tome smislu nejasni i dvosmisleni, npr.:

(25) Marko **je vidio** da vozi prebrzo.

Konstrukciju (25) moguće je interpretirati na nekoliko načina. Naime moguće ju je shvatiti u značenju izravne vidne percepcije, odnosno na način da Marko brzinu vidi izravno, fizički na brzinomjeru, ali moguće ju je shvatiti i na način da Marko u jednome trenutku shvaća da vozi prebrzo, ali i na način da Marko razumije, svjestan je da vozi prebrzo, ali nema namjeru usporiti. Kategorija evidencijalnosti i epistemičnosti su nam u konteksu značenja osjetilnih glagola važne jer nam mogu pomoći u rasvjetljavanju njihovih različitih značenja i značenjskih nijansi, posebno jer se čini i da se sama proširena značenja tih glagola u domenu uma, kognicije i intelekta i međusobno razlikuju upravo po svojim epistemičkim i evidencijalnim značajkama, pa se tako primjerice glagoli *znati* i *sumnjati* nalaze otprilike na suprotnim polovima epistemičkoga kontinuuma. Naravno, kognitivni glagoli i glagoli mišljenja raznovrsni su i

nijansirani i nije ih uvijek lako jasno pozicionirati na spomenutome kontinuumu u smislu intenziteta odražavanja epistemičkih kategorija pouzdanosti, vjerojatnosti i mogućnosti bez širega konteksta. Na isti je način ponekad teško precizno odrediti značenja i značenjske nijanse osjetilnih glagola u pojedinim konstrukcijama jer, kao što smo napomenuli, značenjske nijanse koje ispoljavaju u različitim konstrukcijama i kontekstima ni sama često nisu jasno razgraničena, već se prelijevaju jedna u druga jer su, naravno, i sami kognitivni glagoli i glagoli mišljenja polisemični, pa primjerice značenja glagola *misliti* i *vjerovati* u konstrukcijama *Vjerujem da je ona izvrsna profesorica* i *Mislim da je ona odlična profesorica* teško možemo jasno pozicionirati u odnosu na njihovu epistemičnost i evidencijalnost unatoč tomu što prototipno značenje glagola *misliti* možemo opisati kao mentalni proces rasuđivanja na temelju općega znanja, a glagola *vjerovati* kao mentalno stanje vjerovanja informaciji (Čikara 2017: 90), pa bi po tome bilo za očekivati da propozicije glagola *misliti* budu epistemički pouzdanije od onih glagola *vjerovati*.

Osjetilne glagole u složenim konstrukcijama s propozicijskim relacijskoobjektnim klauzama kao dopunama neophodno je promatrati iz perspektive semantičkoga prostora u kojemu se epistemička modalnost i evidencijalnost preklapaju jer oni istovremeno odražavaju obje kategorije. Drugim riječima, oni oblikuju iskaz odražavajući govornikov stav, a istovremeno sugeriraju i evidencijalna značenja, odnosno nude informacije o tome kako je govornik stekao informaciju koju prenosi. Od osjetilnih glagola koji označavaju procese ljudske percepcije, a koji mogu imati i epistemička i evidencijalna značenja posebno se ističu glagoli vizualne i auditivne percepcije. Kao što smo već napomenuli, glagoli se vida pritom posebno razvijaju evidencijalna značenja jer predstavljaju najpouzdanije osjetilo, a time i najpouzdaniji izvor informacija koji utječe na procjenu pouzdanosti sadržaja iznesenoga u propoziciji.[49] Naravno, u obzir treba uzeti i to da informacije koje govornik dobiva putem osjetila, a budući da ona nisu nepogrešiva, ne predstavljaju apsolutno istinitu tvrdnju, već se mogu smatrati modalnim iskazom.

[49] Pojedini autori, poput Whitta (2010: 14), tvrde da su epistemičke uporabe osjetilnih glagola isključive s evidencijalnim uporabama, odnosno da u evidencijalnim uporabama osjetilni glagoli ne sugeriraju apsolutno ništa u vezi istinitosti i pouzdanosti iznesenoga sadržaja, već samo konstatiraju stanje stvari. Nadalje tvrdi da se osjetilni glagoli ne mogu samostalno upotrebljavati u epistemičkim značenjima, već za to trebaju pomoć drugih jezičnih sredstava, koji u tom slučaju predstavljaju epistemičke modalne operatere (Čikara 2017: 94). S tim se ne bismo složili zbog jednostavne činjenice što, barem u tzv. zapadnim društvima, postoji određena hijerarhija osjetila po pouzdanosti i broju informacija koje se njima mogu prikupiti, pa se u najvećemu broju slučajeva samim iskazom da je nešto viđeno vlastitim očima sugerira veća pouzdanost informacija u odnosu na druga osjetila.

Whitt (2010 prema Čikara 2017: 95) navodi sljedeće sintaktičke obrasce u kojima osjetilni glagoli imaju evidencijalna značenja u engleskome i njemačkome jeziku: (i) osjetilni glagoli praćeni prijedložnom frazom, (ii) osjetilni glagoli praćeni subordiniranom klauzom koja opisuje irealis ili hipotetsko stanje stvari, (iii) oni praćeni infinitivnom kopulom, (iv) osjetilni glagoli praćeni pridjevsko-imenskom frazom ili pojedinačnim pridjevima i imenicama, (v) parenteze koje u žarište promatranja stavljaju pozadinsku informaciju, a ne evidencijalna značenja, (vi) konstrukcije u kojima su osjetilni glagoli praćeni subordiniranom klauzom s upitnom riječju koja skriva dio informacije, (vii) osjetilni glagoli praćeni direktnim objektom i nefinitnim glagolskim oblikom (infinitiv, sadašnji i prošli particip), (viii) konstrukcije u kojima se osjetilni glagoli ne nalaze u sintaktičkoj strukturi klauze koja izražava određenu situaciju, već predstavljaju zasebnu klauzu koja opisuje dio pratećega konteksta glavne klauze i uspostavlja vezu između klauza anaforičkoga ili kataforičkoga karaktera te (ix) konstrukcije koje ujedno predstavljaju i najfrekventniju uporabu osjetilnih glagola u evidencijalnim značenjima, a to su one u kojima je osjetilni glagol praćen finitnim klauzama kao dopunama. Nama su u kontekstu analize polisemičnosti i neprototipnih značenja osjetilnih glagola pritom posebno zanimljive konstrukcije s relacijskoobjektnim klauzama, odnosno rečenice u kojima relacijskoobjektna klauza elaborira shematični orijentir glagola u glavnoj klauzi. U ovome kontekstu promotrit ćemo sljedeće konstrukcije:

(26) Čuo / Vidio sam da se svađaš s nekim na ulici.

(27) Čuo / Vidio sam kako se svađaš s nekim na ulici.

(28) *Slušao / Gledao sam da se svađaš s nekim na ulici.

(29) Slušao / Gledao sam kako se svađaš s nekim na ulici.

U konstrukcijama (26–29) sa svršenim glagolima *vidjeti* i *čuti* ovjerene su obje konstrukcije, dakle i one s veznikom *da* i one s veznikom *kako*, a u konstrukcijama s nesvršenim osjetilnim glagolima konstrukcija s veznikom *kako* je ovjerena, a s veznikom *da* nije. To je tako jer nesvršeni glagoli *slušati* i *gledati* podrazumijevaju izravnu percepciju, a time i veći stupanj evidencijalnosti,[50] a onda i epistemičnosti, pa je i logično da će biti kompatibilni sa subordiniranom klauzom uvedenom veznikom *kako*, kojim se potencira značenje načina vršenja određene radnje, odnosno određena razvedenost i durativnost radnje. Svaki događaj eksplicitno ili implicitno uključuje i način njegova ostvaraja, pa je razumljivo da će scenariji s nesvršenim

[50] O kategoriji evidencijalnosti iz tipološke perspektive s naglaskom na hrvatski jezik više u Gnjatović i Matasović (2010).

oblicima glagola koji evociraju razvedeniju događajnu strukturu licencirati i gramatička sredstva koja uključuju načinsko značenje (Belaj i Tanacković Faletar 2020). S druge strane kada je subordinirana klauza uvedena hipotetičkim veznikom *da*, konstrukcije s glagolima *gledati* i *slušati* u predikatnoj ulozi glavne surečenice nisu gramatične. Naime, kao što tvrdi i Alm-Arvius (1993), glagol *gledati* glagol je vizualne percepcije koji profilira značenje 'imati pogled upravljen na koga ili što, promatrati' što implicira određeno kretanje pogleda, intenzifikaciju pozornosti, volju, agentivnost, vidnu liniju te vizualni kapacitet, ali ne i značenja poput 'razabirati', 'uočiti' ili 'zaključiti na temelju viđenoga', što je dio temeljnoga značenja glagola *vidjeti*, pa je stoga lako razumjeti zašto je on kompatibilan sa subordiniranim klauzama uvedenim veznikom *da*. Svršeni glagoli poput *vidjeti* i *čuti* mogu dakle podrazumijevati i izravnu i neizravnu percepciju (Belaj i Tanacković Faletar 2020), pa su stoga kompatibilni i sa subordiniranim klauzama uvedenim veznikom *kako* i s onima uvedenim hipotetičkim veznikom *da*.

Situacija je slična i u konstrukcijama poput *Gledao sam kako voziš bicikl, *Gledao sam da voziš bicikl, Slušao sam kako pjevaš, *Slušao sam da pjevaš, Vidio sam da voziš bicikl, Vidio sam kako voziš bicikl itd.*, ali u njima vid ne igra najvažniju ulogu, već prihvatljivost konstrukcija uvedenih različitim veznicima ovisi i o leksičkome značenju glagola i o širemu sintaktičkom kontekstu, pa i rečenice sa subordiniranom klauzom uvedenom hipotetičkim veznikom *da* uz nesvršeni glagol *slušati* mogu u širemu kontekstu i uz određeno proširivanje značenja biti potpuno neutralne, odnosno može biti ostvareno i značenje neizravne percepcije primjerice *Uistinu predugo slušam da radite sve što je u vašoj moći* u značenju *Uistinu predugo tvrdite da radite sve što je u vašoj moći*, što je rezultat činjenice da je sluh niže rangiran modalitet percepcije od prototipnijega vida (Belaj i Tanacković Faletar 2020) te činjenice da je sluhu indirektnost i u prototipnim fizičkim značenjima imanentnija nego vidu, pa posljedično može označavati i neizravnu percepciju za razliku od vida, odnosno glagola *gledati* koji to ne može. Neizravna percepcija može biti vezana i uz osjetilo vida, ali samo uz svršeni glagol *vidjeti* (Belaj i Tanacković Faletar 2020), no tada on više nema prototipno značenje fizičke percepcije već dolazi do značenjskih pomaka u druge domene, a ta se značenja mogu obuhvatiti metaforom ZNANJE JE GLEDANJE primjerice *Vidimo da radite sve što je u vašoj moći > Uviđamo / Razumijemo / Shvaćamo da radite sve što je u vašoj moći*.

U kontekstu metaforičkih značenja osjetilnih glagola posebno su nam zanimljive konstrukcije u kojima relacijskoobjektna klauza predstavlja propoziciju, drugim riječima, konstrukcije čiji osjetilni glagoli kao predikati glavne klauze uključuju epistemičnost u vidu

znanja, stava ili spoznaje o nečemu te konstrukcije u kojima su na mjestu objekta percepta tzv. entiteti trećega reda na način kako ih tumači Lyons (1977)[51] jer su upravo to konstrukcije u kojima dolazi do različitih značenjskih pomaka iz izravne fizičke percepcije u polje intelekta, uma, kognicije i mišljenja. Očekujemo pritom da će nam koncepti evidencijalnosti i epistemičnosti pomoći da metaforička značenja preciznije razlučimo.

5.2.2.2. Neprototipna značenja osjetilnih glagola vida u hrvatskome jeziku

Kao što smo već naglasili, osjetilni glagoli vida, kao i vokabular vida općenito, najistraženiji su od svih osjetilnih glagola, a većina znanstvenika naglašava dominaciju vida u većini jezika, barem onih indoeuropskih, a to objašnjavaju brojnošću, pouzdanošću i objektivnošću podataka koji se prikupljaju organom vida te kontrolom koju imamo nad organima vida. U ovome ćemo potpoglavlju prikazati najvažnija proširena značenja osjetilnih glagola vida *vidjeti* i *gledati*.

Prva skupina proširenih, neprototipnih značenja okuplja značenja koja povezuju fizičku sposobnost vida i intelekt ili mentalnu, umnu aktivnost. Naravno, značenje je neodvojivo od uporabe i konteksta, pa tako primjerice rečenica *Ništa on ne vidi* može značiti da osoba doslovce, fizički nije u stanju vidjeti jer je ondje gdje se nalazi potpuni mrak ili da se radi o slijepoj osobi ili pak da je uslijed određenih okolnosti došlo do gubitka vida, a može imati i metaforičko značenje te značiti da osoba u određenoj situaciji ili općenito nije u stanju razumjeti i interpretirati određenu situaciju na zadovoljavajući način, barem što se govornika tiče. Naravno, ni samu neodređenu zamjenicu *ništa* pritom se ne shvaća doslovno, njome se ističe da onaj na kojega se konstrukcija odnosi nešto bitno i esencijalno za određenu situaciju ne razumije, a ne da nikada baš ništa ne razumije.

Pregledom konstrukcija s glagolima *vidjeti* u HrWac-u pronašli smo sljedeća neprototipna, odnosno proširena fizička i metaforička značenja.[52]

[51] Entiteti trećega reda entiteti su koji nisu locirani ni u vremenu ni u prostoru, nije ih moguće percipirati u fizičkome smislu i predstavljaju čisto mentalne fenomene, odnosno objekte koji imaju propozicijske značajke i funkcioniraju kao očekivanja, vjerovanja i prosudbe. Najčešće ih nalazimo u obliku finitnih subordiniranih klauza, ali i imenica i imenskih fraza (Lyons 1977: 444).

[52] Konstrukcije su najvećim dijelom ekscerpirane iz hrWaC-a, a jedan manji broj preuzet je iz svakodnevnoga razgovornog jezika.

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *VIDJETI*

SHVATITI, UVIDJETI, RAZUMJETI

(30) Najviše me privuklo kada **sam vidio** kako ljudi ovdje žive i kako se ponašaju.

(31) Pokušala sam im na sve načine objasniti u čemu je problem, ali oni to jednostavno **nisu bili** u stanju **vidjeti**.

ZNATI

(32) **Vidim** ja jako dobro o kakvoj se osobi radi.

SAZNATI

(33) Idemo **vidjeti** što je sada na televiziji.

PREDVIĐATI

(34) Kad je taj mladi igrač u pitanju, **vidim** velik uspjeh.

(35) **Vidim** novi rat na ovim prostorima.

ZAMIŠLJATI

(36) Nikad te **nisam vidjela** na tako visokoj poziciji.

(37) Već **sam se vidjela** kako plivam preko Bračkoga kanala.

SMATRATI

(38) Novi direktor **vidi** ih kao reprezentativne predstavnike domaćeg turizma.

(39) Hrvatsku **vidimo** kao značajnog čimbenika mira i sgurnosti u ovoj regiji.

PROUČITI, PROCIJENITI, ISPITATI, RAZMOTRITI

(40) Detaljno **sam vidio** što se tamo događa i naravno da o svemu imam svoj stav.

(41) Glavni stožer SFOR-a (ali i NATO-a) želi **vidjeti** kako se u praksi i na terenu razvijaju i snalaze te elitne postrojbe.

SRESTI KOGA, SRESTI SE S KIM, NAĆI SE S KIM

(42) One **su se** u ova dva dana **vidjele** nekoliko puta.

(43) **Vidjet ćemo se** u 7 u kazalištu.

RAZGLEDATI, POSJETITI NEKO MJESTO, LOKACIJU I SL.

(44) Želio bih **vidjeti** kraj u kojem sam rođen, ona brda, mjesta koja su mi ostala u sjećanju.

POSJETITI KOGA

(45) Stvarno dugo **nisam vidjela** svoju baku.

PROVJERITI

(46) Molim te **vidi** tko je ispred vrata.

(47) **Vidi** kako su djeca.

(48) **Vidi** je li sve u redu.

ISKUSITI, DOŽIVJETI, PREŽIVJETI, PREPATITI

(49) Ti **su** ljudi **vidjeli** najgora zla ovoga svijeta.

(50) **Vidio sam** ja u životu i dobro i zlo.

BITI UMORAN

(51) Ja sam se tako razbolio da **jedva vidim** na oči.

(52) Od djeteta noću ne spavam pa danju **jedva vidim** na oči.

PREGLEDATI, PROUČITI

(53) To je tek jedan primjer iz prebogate riznice zadarskog zlatarstva, koja **se** može **vidjeti** na Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti, u izložbenom prostoru benediktinskog samostana.

(54) Sada i sami možete **vidjeti** što smo sve na njoj popravili.

BITI U INTIMNOME, LJUBAVNOME ODNOSU S NEKIM

(55) **Viđaju se** već 2 godine.

(56) **Viđali su se** punih 5 godina prije nego su se odlučili oženiti.

DRUŽITI SE, PROVODITI VRIJEME S NEKIM

(67) Tko će ih uputiti što i kako treba, tko će ih odgajati kad roditelje jedva **vide**, a i oni sami (roditelji) najčešće i nisu iskreno zainteresirani za njih.

(58) U zadnjih smo se deset godina jedva **vidjeli**.

NE PODNOSITI NEKOGA, IMATI LOŠ ODNOS S NEKIM

(59) **Ne mogu** ga **vidjeti** na oči.

(60) On je **ne može vidjeti** nacrtanu.

(61) Ne želim je ni **vidjeti**.

SVJEDOČITI

(62) **Vidjela sam** sve što je uradio.

(63) Navela je kako osobno **nije vidjela** da bi roditelji plaćali terapije, no u razgovoru s roditeljima doznala je da su novčane iznose davali izravno Vujiću.

KONZULTIRATI SE, OBRATITI SE (nekomu tko je autoritet za određeno pitanje)

(64) **Vidi** svog liječnika čim prije.

(65) Moraš čim prije **vidjeti** Darka, on će znati što treba uraditi.

POTRUDITI SE, POBRINUTI SE, NASTOJATI, POKUŠATI, OSIGURATI

(66) **Vidi** da dođeš što prije.

(67) **Vidi** da dođeš kući do mraka.

(68) **Vidi** da ne budu predugo u moru.

IGNORIRATI

(69) Pravi se da me **ne vidi**.

UZIMATI U OBZIR, ISTICATI, USREDOTOČITI SE

(70) Pomislim koliko mora biti teško, prolazeći kroz vlastitu agoniju, u drugima **vidjeti** samo dobro.

(71) Nisi realan jer uvijek **vidiš** samo loše stvari, a ima toliko dobroga.

UPUĆIVATI NA ŠTO

(72) **Vidi** sljedeće poglavlje.

(73) Ako ti se sviđa taj film, onda moraš **vidjeti** i ovaj.

(74) **Vidi** tko dolazi!

PROČITATI

(75) Čak i ovdje prvo što je napravio kad je **vidio komentar** koji sam uputio tebi bilo je da te ide upozoravati na mene (…)

IZRAŽAVANJE DOŽIVLJAJA ČEGA NEOBIČNOG, ČUĐENJE ILI IZNENAĐENJE

(76) **Vidi** tko dolazi!

(77) **Vidi** ti to!

Tablica 3

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *VIDJETI*	
PROŠIRENA FIZIČKA ZNAČENJA	
SRESTI, NAĆI SE	**Vidimo se** u 7 u kazalištu.
POSJETITI KOGA	Stvarno dugo **nisam vidjela** svoju baku.
RAZGLEDATI, POSJETITI NEKO MJESTO	Morate **vidjeti** Istru!
PROVJERITI	**Vidi** tko je ispred vrata.
PREGLEDATI, PROUČITI	Sada i sami možete **vidjeti** što smo sve na njoj popravili.
SVJEDOČITI	**Vidjela sam** sve što se dogodilo.
UPUĆIVATI NA ŠTO	Ako ti se sviđa taj film, onda moraš **vidjeti** i ovaj.
POBRINUTI SE, OSIGURATI	Molim te, **vidi** da napišu domaći rad.
PROČITATI	Moraš **vidjeti** komentar na Fcebooku!
METAFORIČKA ZNAČENJA	
INTELEKT	
SHVATITI, UVIDJETI, RAZUMJETI	Najviše me privuklo kada **sam vidio** kako ljudi ovdje žive i kako se ponašaju.
ZNATI	**Vidim** ja jako dobro o kakvoj se osobi radi.
SAZNATI	Hajdemo **vidjeti** što je sad na televiziji.
PREDVIĐATI	Kad je on u pitanju, **vidim** jednu veliku karijeru.
ZAMIŠLJATI	Već **sam** se **vidjela** kako plivam preko Bračkoga kanala.
SMATRATI	Hrvatsku **vidimo** kao značajni čimbenik mira i sgurnosti u ovoj regiji.
UZIMATI U OBZIR, ISTICATI, RAZMATRATI	Nisi realan jer uvijek **vidiš** samo loše stvari, a ima toliko dobroga.
OSIGURATI, POTRUDITI SE, NASTOJATI, POKUŠATI	**Vidi** da ovaj put dođeš na vrijeme.
ISKUSTVA, EMOCIJE I ODNOSI	
ISKUSITI, DOŽIVJETI, PREŽIVJETI, PREPATITI	Ti su ljudi **vidjeli** najgora zla ovoga svijeta.
NE PODNOSITI NEKOGA, IMATI LOŠ ODNOS S NEKIM	**Ne mogu** ga **vidjeti** na oči.
BITI UMORAN, NE OSJEĆATI SE DOBRO	Ja sam se tako razbolio da **jedva vidim** na oči.

IZRAŽAVANJE DOŽIVLJAJA ČEGA NEOBIČNOGA, ČUĐENJA, IZNENAĐENJA	Ma **vidi** ti to!
BITI U INTIMNOME, LJUBAVNOME ODNOSU S KIM	**Viđaju se** već dvije godine.
DRUŽITI SE, PROVODITI VRIJEME S KIM	Oni **se** redovito **viđaju**.
IGNORIRATI	Pravi se da me **ne vidi**.
KONZULTIRATI SE, OBRATITI SE (nekomu tko je autoritet za određeno pitanje)	Moraš to hitno **vidjeti** sa svojim liječnikom!

Kao što se vidi iz tablice 3, proširena fizička značenja zadržavaju prototipno značenje glagola *vidjeti* 'reagirati na što osjetilom vida', bez čije fizičke realizacije ne bi bilo moguće izvršiti radnje opisane glagolima poput *pregledati*, *svjedočiti*, *razgledati* i sl., ali ga i proširuju ispunjavanjem dodatnih kognitivnih ili nekih drugih vrsta zadataka. S druge strane, kada su u pitanju metaforička značenja poput 'znati', 'saznati' ili 'zamišljati', prototipno značenje glagola *vidjeti*, odnosno njegova fizička realizacija u smislu uporabe osjetilnoga organa vida, ne igra središnju ulogu, odnosno u većoj ili manjoj mjeri je potisnuta u pozadinu.

Još nešto što valja naglasiti kada su u pitanju proširena značenja glagola *vidjeti* jest to da je on izuzetno osjetljiv na značenjska proširenja, pa je stoga i u najjednostavnijim primjerima teško postaviti granicu između temeljnoga i proširenih značenja, usp.:

(a) Sanja **je vidjela** Petra.
(b) Sanja **je vidjela** kako Petar prelazi cestu na romobilu.
(c) Sanja **je vidjela** da je Petar prešao cestu.
(d) Sanja **je vidjela** što je Petar mislio kazati. (prilagođeno prema Alm-Arvius 1993)

Na sličnim je primjerima Alm-Arvius analizirala polisemičnost glagola *vidjeti* te ustvrdila da prve tri konstrukcije profiliraju temeljno, fizičko značenje, a četvrta prošireno, metaforičko značenje glagola *vidjeti*. Gisborne (2010) se s tim nije složio, već je prvima dvjema pripisao temeljno značenje, a konstrukcijama (c) i (d) kognitivno, s tim da konstrukcija (c)

iskazuje značenje 'razumjeti' ili 'zaključiti na temelju viđenoga', a konstrukcija (d) iskazuje čisto kognitivno značenje poput 'shvatiti'.

Činjenica je da su konstrukcije s glagolom *vidjeti* poput (c) često dvosmislene jer ta konstrukcija može značiti da je Sanja vidjela Petra kako prelazi cestu, a može značiti i da je na temelju nekih drugih informacija zaključila da je Petar prešao cestu. Zanimljivo je međutim da čak ako se radi i o prvoj interpretaciji, i ona implicira izvršavanje kognitivnoga zadatka spoznavanja, u protivnome Sanja ne bi mogla opisati ono što je vidjela. Uostalom i konstrukcija je (a) višeznačna i može značiti da je Sanja samo vidjela Petra, a može značiti i da ga je srela, pa čak i da se družila s njim. U okviru KG za očekivati je da granica između temeljnih, proširenih fizičkih i metaforičkih značenja u različitim konstrukcijama neće uvijek biti jasna, ali ne samo zato što se često radi o suptilnim prilagodbama značenja koje zajedno čine kontinuum, a ne strogo odvojene kategorije, već i zato što i samo temeljno značenje ili temeljni konceptualni sadržaj glagola poput *vidjeti* i *čuti* ne podrazumijeva samo puku sposobnost vida ili sluha te uspostavljanje kontakta između osjetilnih organa i objekta percepcije već i izvršavanje kognitivnih zadataka poput prepoznavanja i spoznavanja, koji su neodvojivi od same percepije. Uostalom i sama je percepcija dio kogntivnoga mehanizma čovjeka.

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *GLEDATI*

RAZMIŠLJATI, RAZMATRATI, UZIMATI U OBZIR

(78) On uvijek **gleda** kako da izvede neku ludoriju.

(79) **Gledajući** tranzicijske zemlje u cjelini, analitičari MMF-a očekuju stagnaciju u 1999. godini.

(80) Nakon toga se s nešto više pozornosti počelo **gledati** i na druge detalje iz ovoga slučaja.

(81) Ako **gledate** samo ušteđevine koje redovito mjesečno dolaze u Hrvatsku, sve je to poticaj za razvoj zemlje (...)

SHVATITI, SHVAĆATI, RAZUMJETI, SMATRATI

(82) Šimonović je rekao da njihovu provedbu treba **gledati** kao proces koji ima uspona i padova.

(83) Primjerice, u drevnom sumeranskom spjevu Gilgamešu na vječni se život **gleda** kao na nešto tjeskobno i nepoželjno.

ZANIMATI SE, BAVITI SE, USREDOTOČITI SE

(84) Stranke bi trebale **gledati** dalje od svojih stranačkih interesa.

(85) **Gledaj** svoja posla.

(86) Prijatelju, ti samo **gledaš** korist, a s tim se nikako ne slažem.

NASTOJATI, NASTOJATI, PLANIRATI, OSIGURATI, TRUDITI SE

(87) Oni samo **gledaju** da ne bude ništa stvarno, što se dade mjeriti. A što je falilo zlatu, srebru, bakru, dragom kamenju, koraljima, cimetu, kamforu, slonovači,.... itd, bilo čemu što ima svoju mjeru?

(88) On **je** uvijek **gledao** kako oteti i ono malo što smo imali.

DOŽIVLJAVATI, PONAŠATI SE PREMA KOMU NA ODREĐENI NAČIN

(89) **Gledao sam** ga kao brata rođenog.

(90) Uvijek sam **je gledao** kao sestru i ništa više od toga.

NE PODUZIMATI NIŠTA

(91) HNS **neće** mirno **gledati** poigravanje s Vatrenima.

(92) Drugi put **neću** samo **gledati**, već će biti belaja ako se to još jednom dogodi.

ISKUSITI, DOŽIVJETI, PREŽIVJETI

(93) Oni **su** svakodnevno **gledali** stvari koje su normalnim ljudima nezamislive.

(94) Tada studentica žurnalistike i reporterka, danas novinarka "Radija Olovo", Amira Milunić je radeći svakodnevno **gledala** kako ljudi ginu od granata i kako nestaje grad u kome je rođena.

BITI NEMOĆAN

(95) Elita je odlučila uništiti Siriji i Assad može **samo gledati** kako mu zemlja nestaje u plamenu rata.

(96) Kako građani ne bi **samo gledali** kako im rastu cijene režija, gradonačelnik Dražen Barišić je s predstavnicima suvlasnika zgrada ovoga tjedna održao sastanak na kojemu se tražilo rješenje za smanjenje troškova grijanja.

NE PODNOSITI, OSJEĆATI ODBOJNOST

(97) S druge su strane oni koji nabrijane scene **ne mogu gledati** dulje od nekoliko minuta (...)

(98) Ela, koja **nije mogla gledati** nikoga da plače da ne bi i sama zaplakala (...)

(99) Zadarska publika to **nije mogla gledati**, pa su mnogi ranije napustili dvoranu.

NE OSJEĆATI SE DOBRO, BITI UMORAN

(100) Po dolasku u Kaštel Gomilicu neki **su jedva gledali** od nespavanja (...)

(101) Isplesale smo se, zabavile sve u šesnaest, zato danas **jedva gledam** i jedva držim oči otvorene (...)

BRINUTI SE, NADZIRATI

(102) Molim te, pažljivo **gledaj** što rade.

(103) **Gledala sam** ga cijelu noć kako se znoji i strahovala hoće li sve biti u redu.

PREGLEDAVATI, ISPITIVATI, TRAŽITI

(104) Svugdje **je gledala**, ali ga nigdje nije bilo.

(105) Dođoše policajci do bunara i sad **gledaju** okolo gdje su mogli otići (...)

(106) **Gleda** okolo po zidu, ali nema nigdje onog konopčića za poteć vodu.

SVJEDOČITI

(107) Ona **je** godinama **gledala** što se u toj kući događa.

(108) **Gledala je** njegovo ponašanje iz godine u godinu i uopće nije bila iznenađena kad se sve to skupa dogodilo.

BITI ORIJENTIRAN

(109) Kuća **gleda** na more.

(110) S druge kamenite strane otoka, što **gleda** prema kopnu (...)

NASTOJATI, PLANIRATI, OSIGURATI

(111) **Gledaj** da ne izgubiš ključ jer je jedini kojeg imamo.

(112) **Gledaj** doći na vrijeme.

(113) Zato što neće igrati pred publikom koja ga vrijeđa, koja radi nerede i koja samo **gleda** kako da naruši atmosferu i kako da uništi rezultate Dinama.

SVIĐATI SE, OSJEĆATI PRIVRŽENOST

(114) Oni **su se** dugo **gledali** prije nego su se oženili.

(115) Marko ju **je** uvijek **gledao** s puno ljubavi.

ČITATI

(116) **Gledam** komentare na blogu, pa malo ulazim na forume. Ništa ne pišem, ništa ne govorim, ništa ne komentiram.

IZRAŽAVANJE DOŽIVLJAJA ČEGA NEOBIČNOG, ČUĐENJA ILI IZNENAĐENJA.

(117) Ma **gledaj** ti to!

Tablica 4

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *GLEDATI*	
PROŠIRENA FIZIČKA ZNAČENJA	
BRINUTI SE, NADZIRATI	Molim te, pažljivo **gledaj** što rade.
PREGLEDAVATI, TRAŽITI, ISPITIVATI	Svugdje **je gledala**, ali ga nigdje nije bilo.
SVJEDOČITI	Ona **je** dugo **gledala** što se u toj kući događa.
ČITATI	**Gledam** komentare na blogu.
METAFORIČKA ZNAČENJA	
INTELEKT	
RAZMIŠLJATI, RAZMATRATI, UZIMATI U OBZIR	**Gledala sam** kako da pobjegnem. Ako stalno **gledaš** samo loše strane, nikada se ništa nećeš usuditi poduzeti.
SMATRATI, RAZUMJETI, SHVAĆATI	U tom smislu na otoke **gledamo** isto kao i na područje od posebne državne skrbi.
ZANIMATI SE, BAVITI SE, USREDOTOČITI SE	Gospodarstvenici ne moraju uvijek **gledati** isključivo na profit (...)
NASTOJATI, PLANIRATI, OSIGURATI, TRUDITI SE	**Gledaj** da se to ne dogodi, inače će biti belaja.
ISKUSTVA, EMOCIJE I ODNOSI	
DOŽIVLJAVATI, PONAŠATI SE PREMA NEKOMU NA ODREĐENI NAČIN	Uvijek sam **je gledao** kao sestru i ništa više od toga.
SVIĐATI SE, OSJEĆATI PRIVRŽENOST	Oni **su se** dugo **gledali** prije nego su se oženili.
NE PODUZIMATI NIŠTA	HNS **neće mirno gledati** poigravanje s Vatrenima.
BITI NEMOĆAN	Vidi se da je koncentriran i da pogađa sve što zaželi, pa tako Šestan može **samo gledati** kako Vedran za izlaz promašuje 16, već u 6. krugu, ali na i u slijedećem.
OSJEĆATI ODBOJNOST, NE PODNOSITI	Ela, koja **nije mogla gledati** nikoga da plače da ne bi i sama zaplakala (...)
NE OSJEĆATI SE DOBRO, BITI UMORAN/-A	Po dolasku u Kaštel Gomilicu neki **su jedva gledali** od nespavanja (...)

ISKUSITI, DOŽIVJETI, PREŽIVJETI	Oni **su** svakodnevno **gledali** stvari koje su normalnim ljudima nezamislive.
ORIJENTACIJA	
BITI ORIJENTIRAN	S druge kamenite strane otoka, što **gleda** prema kopnu (...)

Naravno, kao i sve ostalo u kognitivnoj lingvistici ni ovdje navedena značenja konstrukcija nisu članovi isključivo jedne značenjske potkategorije, već se ona prelijevaju jedna u druga, stupnjevana su te ovisno o kontekstu u kojemu su izgovorena i našemu enciklopedijskom znanju mogu kodirati različita podznačenja ili smisao, pa tako primjerice konstrukcija *Mnogi su je već vidjeli kao predsjednicu* može imati fizičko značenje i kodirati situaciju u kojoj su mnogi ljudi određenu žensku osobu već vidjeli ili doživjeli kao predsjednicu doslovce, fizički, pa možemo pretpostaviti da se radi o nekome tko je već bio predsjednica ili jest predsjednica, a može značiti i da su je mnogi, zbog određenih njezinih osobina ili određenih spoznaja o njoj, zamišljali kao predsjednicu, predviđali da će biti predsjednica te smatrali da će pobijediti na izborima i postati predsjednica. Dakle bez dodatnih podataka, odnosno enciklopedijskoga znanja, bez širega konteksta u kojemu je rečenica izgovorena, ne možemo biti sigurni što određena konstrukcija uistinu znači. U konstrukciji *Novi direktor vidi ih kao reprezentativne predstavnike domaćeg turizma* glagol *vidjeti* može značiti i 'smatrati', i 'predviđati' i 'zamišljati', usp.:

(118) Novi direktor **smatra** da su oni reprezentativni predstavnici domaćeg turizma.
(119) Novi ih direktor **zamišlja** kao reprezentativne predstavnike domaćeg turizma.
(120) Novi direktor **predviđa** da će u budućnosti upravo oni biti novi reprenzetativni predstavnici domaćeg turizma.

Značenja su radijalne naravi i ponekad je samo iz širega konteksta moguće precizno razlučiti o kojemu se točno značenju, odnosno podznačenju ili smislu radi. Dakle valja još jednom napomenuti da svako od istaknutih značenja može podrazumijevati nekoliko više ili manje međusobno različitih podznačenja ili niz iznijansiranih značenja, pa tako primjerice glagol *vidjeti* u značenju 'zamišljati' u širemu kontekstu može značiti 'novi ih direktor priželjkuje u toj ulozi', 'novi se direktor prema njima ponaša kao da su reprenzetativni predstavnici domaćeg turizma (iako oni to nisu)', 'novi direktor o njima govori kao o

reprezentativnim predstavnicima domaćega turizma' i sl.[53] Kako bismo jasno razlučili o kojemu se podznačenju točno radi, najčešće je potreban širi kontekst ili barem dodatna elaboracija unutar same konstrukcije, odnosno kako Langacker kaže (2013: 35):

„World doesn't present itself to us as a finished, predetermined structure, nor is apprehending the world like xeroxing a document. Even in the realm of concrete reality, its apprehension resides in dynamic, interactive processing activity. (...) Our apprehension of the world is thus active, dynamic, and constructive in nature.“

Cijelo smo vrijeme dakle uključeni u konceptualiziranje na različitim razinama svijesti te u različitim domenama mentalnoga iskustva, a to uključuje različite vrste naših sposobnosti (perceptivne, motoričke i intelektualne) i širok spektar znanja (određenoga i općega: fizičkoga, društvenoga, kulturnoga, individualnoga, konvencionalnoga i kontekstualnoga). Naravno, ovdje se postavlja i pitanje lingvističkoga i izvanlingvističkoga znanja, odnosno granice među njima jer konstruiranje i razumijevanje lingvističkih izraza prati složen i višeznačan proces konceptualizacije. Klasičan pristup podrazumijeva jasne granice, a jezik vidi kao autonomnu mentalnu sposobnost (Fodor 1983). Čak i lingvisti koji odbacuju modularni pogled na jezik često postavljaju oštru granicu između jezičnoga i izvanjezičnoga znanja te lingvističkoga značenja *per se* i onoga što iz njega može biti izvedeno pragmatički. Langacker s druge strane tvrdi da (uostalom kao i svaki drugi aspekt jezika) jezično i izvanjezično znanje tvore kontinuum, a ne dva jasno razdvojena dijela.

Svako izdvojeno značenje glagola *vidjeti* kao što se jasno vidi podrazumijeva i druga značenja i podznačenja jer je svaka leksička jedinica, kao što to tvrdi i Langacker, polisemična, odnosno ima cijeli niz međusobno povezanih značenja, koja su sva konvencionalizirana u određenoj mjeri. Naravno, kao što je već rečeno, neka su od tih značenja središnja i prototipnija, a neka predstavljaju sheme koje elaboriraju i oprimjeruju druga značenja. U određenoj mjeri različita značenja iste leksičke jedinice povezana su i odnosima kategorizacije te na taj način formiraju mrežu različitih značenja (Langacker 2013: 37, Geeraerts 1993, Tuggy 1993, 2003a, 2003b, Taylor i Evans 2003 itd.). Odnosi kategorizacije mogu biti elaboracija sheme ili ekstenzija nekoga središnjega, prototipnijeg značenja. Jedno je od dva prototipna, središnja značenje glagola *vidjeti* 'reagirati (na što) osjetilom vida, primjećivati, opažati očima, zapaziti,

[53] Naravno, različita značenja i podznačenja svakoga pojedinoga osjetilnog glagola puno bi bolje bilo prikazati kao mrežu značenja, no zbog prostornih ograničenja pribjeglo se tabličnom prikazivanju, gdje se teže vidi pretapanje značenja, odnosno njihova radijalna narav.

zapažati očima', jedna od njegovih elaboracija bilo bi značenje 'pregledati, ispitati što vidom', a ekstenzija značenja poput 'uvidjeti/uviđati', 'shvatiti/shvaćati'. Dio kategorizacijske mreže glagola *vidjeti* izgleda kao na slici 1.

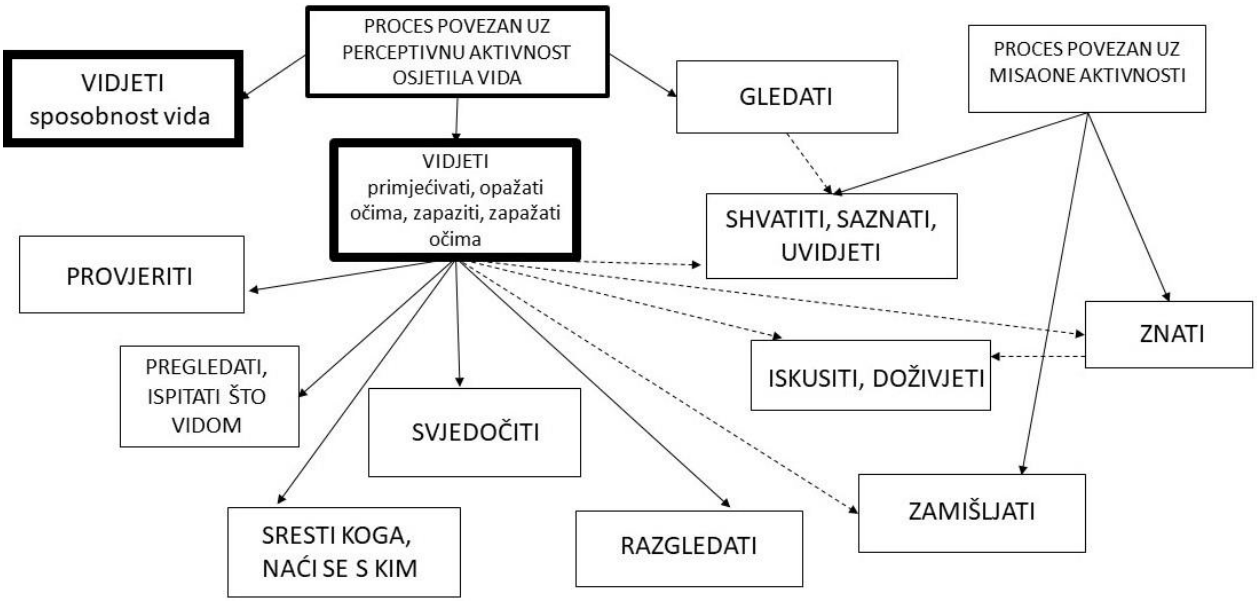

Slika 1. Dio kategorizacijske mreže glagola *vidjeti*.

Središnja, prototipna značenja glagola *vidjeti* obrubljena su širim linijama, a strjelice predstavljaju kategorizacijske odnose, od kojih pune strjelice predstavljaju elaboraciju sheme, a isprekidane ekstenzije ili proširenja centralnijih, središnjih značenja.

Kao što smo već pojasnili u drugome poglavlju, neki lingvisti poput Ruhla (1989) i Huffmana (1997) tvrde da su leksičke jedinice monosemične, odnosno da svaka ima određeno apstraktno značenje iz kojega sve druge uporabe mogu biti derivirane, a kako bi se izbjeglo nekontrolirano umnažanje pretpostavljenih značenja bolje ih je smatrati kontekstualnim interpretacijama značenja apstraktne semantičke vrijednosti leksičke jedinice. Langacker (2013: 38) međutim negira da apstraktna semantička vrijednost omogućuje potpuno i detaljno predviđanje stvarnoga opsega svih značenja u kojima se određena leksička jedinica konvencionalno upotrebljava, pa tako primjerice nije moguće predvidjeti sva značenja i uporabe glagola *vidjeti* iz njegova apstraktnoga značenja primjerice *radnja izvršena organima vida* ili *proces povezan uz perceptivnu aktivnost osjetila vida*. Jedinstveno apstraktno značenje ne može u potpunosti opisati uspostavljenu semantičku vrijednost leksičke jedinice. To značenje inkomporirano je u polisemičnu mrežu značenja, dok samo po sebi, izdvojeno ne može predstavljati znanje govornika o tome kako se izraz konvencionalno upotrebljava i razumijeva. Langacker također tvrdi da uspostavljanje takve mreže ne rezultira nekontroliranim

umnažanjem značenja jer se značenja, kao i druge jezične strukture, prepoznaju kao dio jezika samo u mjeri u kojoj su ukorijenjena u misli individualnoga govornika te konvencionalne među članovima određene govorne zajednice. Naravno, samo ograničeni broj značenja zadovoljava te kriterije te stječe status lingvističkih jedinica. No budući da su i proces utvrđivanja i konvencionaliziranja također pitanje stupnja, ne postoji ni jasna granica između uspostavljenih jedinica i onih koje taj status još nemaju. Još jednom valja podsjetiti i na enciklopedijsko znanje ili znanje o svijetu, odnosno enciklopedijski pogled na značenje, koje je općeprihvaćeno u kognitivnoj lingvistici, a prema kojemu se leksičko značenje nalazi u određenome načinu pristupanja otvorenomu, neograničenomu znanju o određenoj vrsti entiteta, a same komponente toga enciklopedijskog znanja mogu zauzimati različit stupanj središnjosti. Upravo stupanj središnjosti predstavlja važan aspekt konvencionalno uspostavljene vrijednosti leksičke jedinice. Kada je određeno leksičko značenje u pitanju, određene su specifikacije toliko središnje da se aktiviraju uvijek kada se određeni izraz upotrijebi, dok se neke druge značajke aktiviraju rjeđe i na nižemu stupnju konzistentnosti, a postoje i one koje su toliko rubne da im se pristupa samo u određenim kontekstima. Dakle u skladu s enciklopedijskim pogledom na značenje, značenja nisu ni potpuno slobodna ni potpuno fiksirana. To se vidi i iz popisa značenja osjetilnih glagola. Njihova su središnja značenja ona fizička, a zatim slijede proširena fizička značenja, a najudaljenija su od prototipnih različita figurativna, metaforička značenja.

Kada se rečenica u nekome kontekstu izgovori, ona može prenijeti i prizvati puno više od onoga što je rečeno. Njezino potpuno razumijevanje može ovisiti o prethodno uspostavljenome diskursu, interpretativnim sposobnostima govornika i sugovornika te o općemu i kontekstualnome znanju i uvijek predstavlja više od onoga što se može derivirati iz značenja vidljivih, materijaliziranih elemenata (Langacker 2013: 39).

Još nešto na što vrijedi skrenuti pozornost u kontekstu proširenih, neprototipnih značenja glagola *vidjeti* i *gledati*, posebice njihovih značenja koje smo smjestili u kategoriju 'iskustva, emocije i odnosi' jest frazeologiziranost tih značenja te ulogu koju u konstruiranju tih značenja igraju različiti adverbijalni izrazi, čestice, negacija glagola i imperativni glagolski način, a bez kojih konstrukcije ne bi prenosile značenja poput 'iskusiti/doživjeti', 'biti umoran / ne osjećati se dobro', 'ignorirati' i dr., pa tako primjerice konstrukcija *Ona može samo gledati kako odlazi* bez adverbijala, odnosno intenzifikatorske čestice *samo,* ne bi prenosila metaforičko značenje 'biti nemoćan/nemoćna', a konstrukcija *Pravi se da me ne vidi* bez niječnoga oblika glagola ne bi prenosila značenje 'ignorirati'.

5.2.2.3. Neprototipna značenja osjetilnih glagola sluha u hrvatskome jeziku

Sluh s vidom dijeli neke značajke, pa tako i glagoli sluha mogu iskazivati različite mentalne, intelektualne sposobnosti čovjeka, ali u manjoj mjeri jer nad osjetilom i organima sluha nemamo kontrolu koju imamo nad osjetilom vida te zato što organima sluha ipak ne možemo prikupiti podjednako pouzdane i brojne informacije koje prikupljamo osjetilom vida. Razlog je tomu dijelom i to što su entiteti koje možemo spoznavati sluhom ipak ograničeni i ne tako brojni poput onih koje možemo percipirati i spoznavati osjetilom vida te to što relativno velik broj informacija koje prikupljamo sluhom do nas dolazi na neizravan način, preko posrednika, a ne izravno kao što je to slučaj s osjetilom vida, usp.:

(121) Ja **sam vidjela** što se dogodilo.
(122) Ja **sam čula** što se dogodilo.

Prva konstrukcija upućuje na to da je govornik izravno i osobno svjedočio nekim događajima, a u drugoj je konstrukciji govornik o događajima čuo od nekoga drugog, pa je time manje pouzdan svjedok onoga što se dogodilo.

Naravno, jedna od izuzetno važnih funkcija sluha jest njegova uloga u komunikaciji, a sama komunikacija ima ulogu ne samo u prenošenju ideja, sporazumijevanju, učenju i sl. već nam omogućuje i da intelektualno i emocionalno utječemo jedni na druge bez da pritom upotrijebimo fizičku silu, pa stoga ni ne čudi što su se značenja slušnoga vokabulara proširivala u smjeru značenjskih domena poslušnosti i pokornosti. Tomu, čini se, pridonosi i sama fiziologija organa sluha, koje doživljavamo kao otvorene organe, koji poput kanala ili tunela povezuju naš vanjski i unutarnji svijet i kroz koje se izravno može utjecati na unutarnji svijet, odnosno na emocije, intelekt i psihološko stanje općenito, pa otud njegova povezanost s pozornošću, a potom i poslušnošću ili pokornošću. Veza sluha s pozornošću te poslušnošću i podčinjavanjem prisutna je u svim indoeuropskim jezicima, a Sweetser (1990: 42) pretpostavlja da je univerzalna, odnosno da je uspostavljena i u svim drugim ili barem većini jezika.

Kao kada su u pitanju i glagoli vida, različita podznačenja glagola *čuti* i *slušati* često se međusobno preklapaju i često je samo iz širega konteksta moguće sa sigurnošću utvrditi o kojemu se točno značenju ili podznačenju radi, pa tak primjericeo konstrukcija *Ne brini, čula sam te* može značiti 'poslušala sam te i pokorila se onomu što je od mene traženo', a može značiti i 'razumjela sam te'.

6.2.2.1 ZNAČENJA GLAGOLA *ČUTI*

PAZITI, OBRATITI POZORNOST

(123) On nikad ne **čuje** što mu govorim!

(124) **Čuj**, sveti Vlaho, molitve naše glas!

POKORITI SE, PODČINITI

(125) Vidim da si konačno **čuo** što sam ti rekla.

(126) Hoćeš li konačno **čuti** što ti govorim?

IGNORIRATI

(127) Pravi se da me **nije čuo**.

(128) Ne da nije čuo, nego se pravi da **nije čuo**.

SAZNATI

(129) Većina ih **je** već **čula** za hrvatsku lavandu.

(130) Neočekivano, ali na zadovoljstvo svih, tu su se našli i neki saborski zastupnici koji **su** očito preko medija **čuli** za ovaj skup i željeli se osobno uvjeriti u težinu problema s kojim se već godinama bore sami "Borovčani ".

(131) Zanimljivo mi **je** bilo **čuti**, kaže Cerovac, da se o taj pojam spotiču i liberali.

NAUČITI

(132) Sve što znam **čula sam** od svoje bake.

(133) I to je ono drugo bitno što **smo** od Pape **čuli**.

(134) Bit će zanimljivo od njega **čuti** kako se to ustvari radi.

RAZUMJETI

(135) Nisam siguran jesam li te dobro **čuo**.

(136) On se pravi da ne **čuje** što mu govorim.

(137) Ako **sam** dobro **čula**, banke moraju ostati u okviru 5 postotnog rasta kreditnih plasmana...

OSJETITI MIRIS ILI OKUS NEČEGA

(138) Je li ti **čuješ** nekakav čudan miris?

(139) Moja mačka se raspameti kad **čuje** miris ribe.

(140) **Čuje se** bosiljak u toću.

NE PODNOSITI, OSJEĆATI ODBOJNOST

(141) **Čuti** ga **ne mogu** kad krene filozofirati.

NAZVATI, TELEFONIRATI, RAZGOVARATI

(142) **Čujemo se** nakon Nove godine.

(143) **Čula sam** ga u subotu.

Tablica 5

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *ČUTI*	
PROŠIRENA FIZIČKA ZNAČENJA	
NAZVATI, TELEFONIRATI, RAZGOVARATI	**Čula sam** ga u subotu.
METAFORIČKA ZNAČENJA	
POKORNOST I ODNOS PREMA KOMU ILI ČEMU	
PAZITI, OBRATITI POZORNOST	On nikad ne **čuje** što mu govorim!
POKORITI SE, PODČINITI SE	Hoćeš li konačno **čuti** što ti govorim?
IGNORIRATI	Pravi se da me **nije čuo**.
NE PODNOSITI, OSJEĆATI ODBOJNOST	**Čuti** ga **ne mogu** kad krene filozoforati.
INTELEKT	
SAZNATI	Većina ih **je** već **čula** za hrvatsku lavandu.
NAUČITI	Sve što znam **čula sam** od svoje bake.
RAZUMJETI	Ukoliko **sam** dobro **čula**, ciljani su bili neki dalmatinski gradovi (...)
IDENTIFIKACIJA RAZLIČITIH MIRISA	
OSJETITI MIRIS ILI OKUS	Moja mačka se raspameti kad **čuje** miris ribe.

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *SLUŠATI*

PAZITI, OBRATITI POZORNOST

(144) **Slušaj** što ti govorim!

(145) Možda **će** ubuduće neki malo pažljivije **slušati** što im netko želi reći.

IGNORIRATI, NE MARITI, ZANEMARITI

(146) Uopće **ne slušam** što mi govoriš.

(147) Što god pokušala uraditi, on me jednostavno **ne sluša**.

POKORITI SE, PODČINITI

(148) Sve više uviđam važnost života u zajednici s istomišljenicima, možda posebno u vrijeme kad djeca ne žele **slušati** svoje roditelje: tada mogu dobiti istu poruku od ljudi koje poštuju unutar zajednice.

(149) Vojska **sluša** politiku i partiju.

(150) Elizabeta II **nije slušala** Thatchericu.

(151) Ne može se očekivati od Hrvatske da bez pogovora **sluša** i izvršava diktate Europske unije (...)

VOLJETI, SVIĐATI SE, PREFERIRATI

(152) Ima tri kćeri, živi u Zagrebu, ne voli odijela i **sluša** rock.

(153) Narodnu glazbu uglavnom **slušaju** mlađe generacije.

(154) Znači, ako student želi **slušati** pojedinog profesora u Frankfurtu, Parizu, Zagrebu i kod njega položiti ispit (...)

SAZNATI, UČITI, NAUČITI

(155) Još uvijek svaki dan **slušamo** o izbjeglicama i razaranjima u našem susjedstvu.

(156) O svim tim problemima **slušamo** već dvanaest godina.

(157) Svakome tko želi **slušati**, govorim o svemu što ih zanima.

(158) On želi **slušati** o rješenjima. Želi **slušati** o tome kako ste zaobišli prepreke na koje ste naišli.

PRISUSTVOVATI, BITI NAZOČAN

(159) Ona je izvanredna studentica pa nije obvezna **slušati** predavanja.

(160) U skladu s Bolonjskim procesom, izvanredni studenti imaju priliku **slušati** predavanja iz Međunarodnog prava (...)

RAZUMJETI

(161) Svakome pametnom i humanom čovjeku koji **je slušao** te riječi moralo je za trenutak zastati srce.

(162) Ti kao da zadnjih sat vremena ništa **slušao nisi**.

NE PODNOSITI, OSJEĆATI ODBOJNOST

(163) Uopće više **ne mogu slušati** što laprda.

(164) Impotentne fraze **nisam** više **u stanju slušati**.

Tablica 6

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *SLUŠATI*	
PROŠIRENA FIZIČKA ZNAČENJA	
PRISUSTVOVATI, BITI NAZOČAN	U skladu s Bolonjskim procesom, izvanredni studenti imaju priliku **slušati** predavanja iz Međunarodnog prava (...)
VOLJETI, PREFERIRATI (neku vrstu glazbe, izvođača i sl.)	Narodnu glazbu uglavnom **slušaju** mlađe generacije.
METAFORIČKA ZNAČENJA	
POKORNOST I ODNOS PREMA KOMU ILI ČEMU	
PAZITI, OBRATITI POZORNOST	Možda će ubuduće neki malo pažljivije **slušati** što im netko želi reći
POKORITI SE, PODČINITI SE	Elizabeta II **nije slušala** Thatchericu.
IGNORIRATI, NE MARITI, ZANEMARITI	Što god pokušala uraditi, on me jednostavno **ne sluša**.
NE PODNOSITI	Impotentne fraze **nisam** više **u stanju slušati**.
INTELEKT	
SAZNATI, UČITI, NAUČITI	O psima vodičima puno **sam slušala** na raznim predavanjima.
RAZUMJETI	Ti kao da zadnjih sat vremena ništa **slušao nisi**.

Konstrukcije s glagolima sluha uključuju slušatelja i govornika kao svoj trajektor i orijentir. Događanje slušanja predstavlja važan dio međuljudskih, interpersonalnih odnosa, pa se čini da je upravo ta značajka utjecala i na semantička proširenja glagola sluha *čuti* > *obratiti pozornost* > *pokoriti se*/*poslušati* (Sweetser 1990: 38, Ibarretxe-Antunano 1999: 66). Sami glagoli *čuti* i *slušati* ne znače 'obratiti pozornost' ili 'pokoriti se', već se ta značenja konstruiraju

u kontekstu, odnosno u interpersonalnoj relaciji koja se uspostavlja između slušatelja i govornika. Upravo iz tog odnosa proizlaze i značenja konstrukcija poput *oglušio se na moje molbe, pravi se da nije čuo, pravi se gluh* i sl. Još jedna od značenjskih ekstenzija glagola *čuti* jest 'saznati', 'biti informiran'. Kao što napominje Ibarretxe-Antunano (1999: 66), to značenje ima zanimljive implikacije i na proučavanje *dokazivača* (engl. *evidentials*), odnosno jezičnih načina pomoću kojih govornik signalizira kako, odnosno iz kojega izvora zna to što govori i kako procjenjuje znanje koje prenosi svojim iskazom. Osjetilni glagoli sluha čest su izvor dokazivača (vidjeti Willett 1988, Chafe i Nichols 1986). Kao što smo već pojasnili (5.2.2.1.), glagoli sluha pružaju dvije vrste dokaza: one koji proizlaze iz situacija u kojima govornik raspolaže informacijama iz primarnoga izvora, iz prve ruke te indirektno izvješćivanje kada se radi o sekundarnome izvoru informacija.

5.2.2.4. Neprototipna značenja osjetilnih glagola opipa u hrvatskome jeziku

Osjetilo opipa vezuje se najviše uz značenjsko polje emocija, pa su stoga konstrukcije poput *duboko sam dirnuta, to me uopće ne dira, dirljiv govor, dirljive riječi* itd. u jeziku brojne. Još 1921. Kurath takva značenjska proširenja objašnjava na temelju sličnosti koje dijele obje domene. Povezanost tih dvaju semantičkih polja pronalazi uporište i u samoj etimologiji. Buck (1949) ističe da se u zapadnogermanskim jezicima glagol *osjećati* u značenju 'opažati ili percipirati dodirom' ne referira samo na fizičku percepciju, već i na emocije, čak i u najranijim fazama razvoja jezika, a to je tako i u hrvatskome jeziku. Također značenja koja prenose taktilni glagoli preslikavaju se ne samo na polje emocija nego i na druga polja.

6.2.3.1 NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *TAKNUTI I DOTAKNUTI*

POSLUŽITI SE HRANOM PIĆEM, KUŠATI

(165) Gotovo da i **nije taknuo** hranu.

(166) **Nisi ni taknuo** piće koje sam naručio.

(167) Dječak **nije ni taknuo** hranu.

SUDJELOVATI ILI NE SUDJELOVATI U RAZLIČITIM AKTIVNOSTIMA

(168) **Nije ni taknuo** knjigu.

(169) **Nisam** recenzije **ni taknuo**, samo sam ih letimično prostrijelio očima (...)

(170) Auto je sada razbijen, a on se kune da ga **nije ni dotaknuo**.

(171) Nikad više **nije htio ni taknuti** gitaru.

UZDRŽAVATI SE, APSTINIRATI (od pića, cigareta, različitih opojnih supstanci i sl.)
(172) Zadnjih 18 mjeseci pokušava izići na kraj sa svojim problemom, a već dva mjeseca **nije taknuo** čašu.
(173) Već mjesec dana **nije ni taknuo** cigare.
UKRASTI
(174) Auto je ukraden, a on se kune da ga **nije ni taknuo**.
(175) Što god oni govorili, vjeruj mi da ja novac **nisam ni taknula**.

U prethodnim konstrukcijama značenje glagola i cijele konstrukcije ovisi o značenjima argumenata, pa tako *Nije ni taknuo hranu* znači da uopće nije kušao ili jeo hranu, a *Nije ni taknuo piće* značilo bi da nije ni kušao ili pio piće. Ako tim konstrukcijama dodamo prilog *gotovo* kao u *Gotovo pa nije ni taknuo hranu*, onda se značenje mijenja u jeo je, ali jako malo. U konstrukcijama poput *Nije ni taknuo knjigu* značenje može biti uopće je nije čitao, a može značiti i da je nije zametnuo ili ukrao, dok u konstrukciji *Nikad više nije htio ni taknuti gitaru* subjekt iz određenoga razloga nikada više nije svirao gitaru. Različita značenja u tim konstrukcijama dakle proizlaze iz kombinacije glagola, njegova orijentira te drugih njegovih dopuna, dodataka i modifikatora, a prije svega o tipu dopune koja elaborira shematični orijentir glagola. Također, valja istaknuti i ulogu negacije u tim i sličnim konstrukcijama, odnosno činjenicu da se često radi o idiomatskim izrazima koji određena značenja prenose samo kada su upotrijebljeni u negacijskome obliku.

FIZIČKI UTJECATI NA OBJEKTE NEŽIVOGA PODRIJETLA (micati, premještati i sl.)
(176) **Nije se usudila taknuti** ništa u mojoj sobi.
(177) Da **nisi ni dotaknula** moje stvari

UDARITI ILI NA DRUGI NASILAN NAČIN FIZIČKI UTJECATI NA OBJEKT ŽIVOGA PODRIJETLA
(178) A krivnju je priznao drugi muškarac koji nije policajac i koji me gotovo **nije ni taknuo** (...)
(179) Ako vi to zaista i uradite onda znajte da ću i ja protiv vas podnijeti prijavu, ali zbog silovanja - odgovori mu žena. Ali, pa ja vas **nisam niti dotaknuo**! - reče inspektor.

(180) Eduardo je dobio drugi žuti karton zbog prekršaja na riječkom vrataru Žiliću, a **nije** ga **niti taknuo**.

Značenja su u takvim konstrukcijama ne samo fizički kontakt već i promjena stanja objekta primjerice pomicanje na drugo mjesto, mijenjanje rasporeda, oblika, određenih svojstava, stanja i sl. Zanimljivo je i da se u svim tim konstrukcijama glagoli poput *taknuti* i *dotaknuti*, koji svoje primarno značenje fizičkoga kontakta s određenim entitetom proširuju prema značenjima poput 'ukrasti', 'kušati', 'sudjelovati', odnosno 'ne sudjelovati u različitim aktivnostima', 'odustati od određenih aktivnosti', 'uzdržavati se', 'apstinirati', 'fizički utjecati' na objekte neživoga ('micati', 'premještati' i sl.) te živoga ('udariti', 'gurnuti' i sl.) podrijetla, najčešće upotrebljavaju u niječnome obliku te ustvari izražavaju minimum ili potpuni izostanak takvih radnji.

Međutim značenje 'utjecati na koga ili što' pored fizičkoga može imati i metaforičko značenje, a ono na što se utječe nisu fizički predmeti niti se radi o fizičkome pomicanju predmeta ili mijenjanju njihova oblika, već o utjecaju na emocionalno stanje objekta konstrukcije, pa je u tom slučaju orijentir ili objekt konstrukcije uvijek ljudskoga podrijetla, dok trajektor, odnosno subjekt može biti živi i neživi. Zanimljivo je međutim da čak i onda kada se radi o subjektu živoga podrijetla, ono što vrši utjecaj i mijenja emocionalno stanje objekta nije subjekt sam po sebi već neka njegova osobina, svojstvo, djelo i sl.

Sweetser (1990) emocionalni aspekt opipa vidi kao neovisno metaforičko preslikavanje, a Ibarretxe-Antunano (1999) predlaže da se ta konceptualna metafora uključi u širu značenjsku domenu „to affect“, s čime se slažemo zato što postoje i drugi primjeri koji oprimjeruju „contact to effect“ lanac događanja, pa se mogu uključiti u istu značenjsku domenu. U hrvatskome jeziku tako možemo kazati stvari poput *sreća me konačno dotaknula,* u kojoj se mijenja emocionalno ili neko drugo stanje objekta zahvaljujući nenadanome sretnom događaju.

Takva TOUCH – AFFECT (NON PHYSICALLY) i slična metaforička proširenja Radden i Kovecses (1999) nazivaju *metaforom temeljenoj na metonimiji* (engl. *metonymy-based metaphor*), odnosno preslikavanjem koje uključuje dvije konceptualne domene koje su ustvari dio jedne te iste šire konceptualne domene. Radden i Kovecses dakle tvrde da se ta metafora temelji na metonimijskome razumijevanju UZROKOVATI FIZIČKU PROMJENU (tj. UTJECATI) (engl. CAUSED PHYSICAL CHANGE, odnosno AFFECT) kao dodirivanju, a to se potom pridružuje metaforičkome preslikavanju APSTRAKTNA PROMJENA JE FIZIČKA

PROMJENA (engl. ABSTRACT CHANGE IS A PHYSICAL CHANGE) (Ibarretxe-Antunano 1999: 72).[54]

Slijede metaforička značenja glagola *taknuti, dotaknuti:*

UTJECATI NA EMOCIJE

(181) Njegove **su** me riječi duboko **taknule**.

(182) Knjiga **je dotaknula** srca roditelja, učitelja i pedagoga diljem svijeta.

(183) Njegova mi **je** poezija srce **dotakla**.

OSJEĆATI ODBOJNOST PREMA KOMU ILI ČEMU

(184) **Nije** ga **htjela ni taknuti**.

USPJETI, DOĆI DO VRHA (u karijeri, sportu, životu i sl.)

(185) Mirjana je učinila ogromne napore ne bi li naš predsjednik **dotaknuo Olimp** (...)

(186) Lima **je dotaknula vrh** 1999. godine kada ju je Victoria's Secret angažirala za njihov fashion show (...)

(187) **Dotaknuo je najvišu točku** u svojoj karijeri.

(188) Tamo je obučeno naraštaja i naraštaja hrvatskih pilota koji **su** i u sportskim dosezima **dotaknuli** sam **vrh** sportskog zrakoplovstva.

PROPASTI, DOŽIVJETI ILI PRETRPJETI NEUSPJEH

(189) Nakon toga **su** njihovi odnosi **dotaknuli dno** i danas jedva komuniciraju.

(190) Shvatio je da **je** svojim životom **dotaknuo dno**.

Primjeri značenja 'uspjeti', 'doći do vrha' sugeriraju da postoji točka koja je metaforički dosegnuta, dotaknuta, odnosno da je subjekt postigao određeni cilj u obliku napredovanja, uspjeha u karijeri i sl. Takvi su primjeri opisani i u Lakoff i Johnson (1980) u poglavlju koje se bavi orijentacijskim konceptualnim metaforama jer se većina njih odnosi na prostornu orijentaciju. Prostorne orijentacije poput gore-dolje, sprijeda-straga, iznad-ispod i sl. proizlaze

[54] Ibarretxe-Antunano (1999: 72) predlaže metonimijsku perspektivu i na semantička proširenja kod drugih osjetilnih glagola, pa tako kada je u pitanju semantičko proširenje VISION-SOCIAL RELATIONS, predlaže metonimiju EFFECT (see) FOR CAUSE (visit, meet, receive...), a za slučaj HEAR-OBEY metonimijska baza može biti PRECONDITION (hearing) - RESULT (obeying)

iz činjenice da su nam tijela takva kakva jesu i da u našemu fizičkome okolišu funkcioniraju kako funkcioniraju. Naše fizičko i kulturno iskustvo pruža veći broj mogućih temelja za prostorne metafore, to jest one se ne pridružuju nasumce i upravo zbog toga i mogu varirati od kulture do kulture (Lakoff i Johnson 1980: 15). U svim zapadnim kulturama prisutne su konceptualne metafore poput SRETNO JE GORE, TUŽNO JE DOLJE, ZDRAVLJE I ŽIVOT SU GORE, BOLEST I SMRT SU DOLJE, VIŠE JE GORE, MANJE JE DOLJE, DOBRO JE GORE, LOŠE JE DOLJE ili DOBAR STATUS JE GORE, LOŠ STATUS JE DOLJE, koje obuhvaćaju i primjere poput *dotaknuti dno u karijeri, dotaknuti vrhunac u svom poslu* i sl., a možemo napomenuti da se i u prethodnim konstrukcijama ustvari radi o idiomatskim izrazima.
Točka dosezanja može biti i fizička kao u sljedećim primjerima:

DOSEGNUTI ODREĐENU PROSTORNU TOČKU
(191)Avion **je** konačno **dotaknuo** pistu.
(192) Godinu prije brodovi **su dotaknuli** luku 441 put i dovezli više od 30 000 putnika.
(193) Prema novim podacima Wilma mijenja smjer i kreće prema istoku te **će** samo **dotaknuti** vrh Floride (...)

Sljedeće je metaforičko značenje glagola poput *taknuti, dotaknuti, dodirnuti* 'baviti se nekom temom kroz razgovor, raspravu, polemiku i sl.'

BAVITI SE NEKOM TEMOM (kroz razgovor, polemiku, raspravu i sl.)
(194) Serija **je dotaknula** samo vrh onoga što je opisano u knjizi.
(195) General **se** ovom prilikom **dotaknuo** i braniteljskog fonda, koji, kako kaže, s temeljnim kapitalom od 4 milijarde kuna i godišnjem dobiti od 200 milijuna kuna treba biti stavljen u funkciju razvoja hrvatskog gospodarstva.
(196) Račan **je** time **takao** u samo središte osjetljivih odnosa Europske unije i tranzicijskih zemalja u koje spada i Hrvatska.
(197) Ne pada mi na pamet ni **taknuti** tu temu.
(198) Jeste li **se** uopće **dotakli** tog problema?

U prethodnim primjerima glagoli *taknuti* i *dotaknuti* imaju značenje 'baviti se nekom temom kroz razgovor ili raspravu' te različita podznačenja koja iz toga proizlaze poput 'serija je prikazala samo vrh onoga što je opisano u knjizi' u konstrukciji (194), 'general je u svome govoru rekao nekoliko riječi i o braniteljskom fondu' u (195), 'Račan je svojim govorom ili

postupkom razotkrio, aktualizirao, otvorio neko važno i osjetljivo pitanje o odnosima Europske unije i tranzicijskih zemalja' u (196), 'ni na koji način ne želim biti involviran, uključen u razgovor o određenoj temi ili situaciji' u (197), 'jeste li razgovarali, razmišljali o tom problemu' u (198). Sva značenja prethodnih konstrukcija mogu biti opisana nadznačenjem 'baviti se određenom temom', a mogu biti modificirana različitim adverbijalnim izrazima poput *Jedva smo se dotakli toga* u značenju 'bavili smo se time izuzetno površno' ili *Puno puta smo se toga dotakli* u značenju 'intenzivno smo se time bavili'.

Možemo spomenuti još jednu značenjsku nijansu koju spomenuti glagoli opipa mogu prenijeti, a to je značenje koje naglašava bavljenje čime, ali ne samo verbalno, na razini razgovora, polemike i sl. već u namjeri da se mijenja, npr.:

(199) Njegova je vlada kritizirala osnivanje malih sudova, a za svoga mandata **nije** ih ni **taknula**.
(200) Jedni tako ne daju ni **taknuti** u sadašnji model, drugi bi ga odmah ukinuli (...)
(201) Međutim, kada **je taknuto** njihovo sveto pravo na stalni radni odnos više od tri milijuna prosvjednika stiglo je na rimske trgove.

U prethodnim konstrukcijama glagol *taknuti* ne prenosi samo značenje 'baviti se određenom temom na razini razgovora ili polemike' već značenje proširuje i na mijenjanje određenih uvjeta ili okolnosti vezanih uz neku tematiku, pa tako primjerice konstrukcija (199) ne prenosi samo značenje 'baviti se temom osnivanja malih sudova' kroz razgovor ili polemiku već i značenje 'mijenjati okolnosti u kojima se mali sudovi osnivaju'.

Tablica 7

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *TAKNUTI* I *DOTAKNUTI*	
PROŠIRENA FIZIČKA ZNAČENJA	
POSLUŽITI SE HRANOM ILI PIĆEM, KUŠATI	**Nije ni taknuo** hranu.
SUDJELOVATI U RAZLIČITIM AKTIVNOSTIMA	Nikad više **nije ni taknuo** gitaru.
UZDRŽAVATI SE, APSTINIRATI	Već mjesec dana **nije ni taknuo** cigare.
UKRASTI	Što god oni govorili, vjeruj mi da ja novac **nisam ni taknula**.

FIZIČKI UTJECATI NA OBJEKTE NEŽIVOGA PODRIJETLA (micati, premještati i sl.)	Nije se usudila **ni taknuti** ništa u mojoj sobi.
UDARITI ILI NA DRUGI NASILAN NAČIN FIZIČKI UTJECATI NA OBJEKT ŽIVOGA PODRIJETLA	A krivnju je priznao drugi muškarac koji nije policajac i koji me gotovo **nije ni taknuo** (...)
DOSEGNUTI ODREĐENU PROSTORNU, FIZIČKU TOČKU	Godinu prije brodovi **su dotaknuli** luku 441 put i dovezli više od 30 000 putnika.
METAFORIČKA ZNAČENJA	
UTJECAJ I PROMJENA	
BAVITI SE NEKOM TEMOM (kroz raspravu, polemiku, razgovor i sl.)	**Nismo se ni dotakli** njegova ponašanja.
UTJECATI NA EMOCIJE	Njegove **su** me riječi duboko **taknule**.
OSJEĆATI ODBOJNOST	Nije ga htjela **ni taknuti**.
USPJEH, NEUSPJEH	
DOSEGNUTI VRH, USPJETI	Lima **je dotaknula vrh** 1999. godine kada ju je Victoria's Secret angažirala za njihov fashion show (...)
DOSEGNUTI DNO, PROPASTI	Shvatio je da **je** svojim životom **dotaknuo dno**.

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *DIRATI*

FIZIČKI UTJECATI NA OBJEKTE NEŽIVOGA PODRIJETLA

(202) Auto **nije dirao** nitko, još uvijek je parkiran u garaži gdje je i bilo.

(203) Zasad smo se obranili od kamenoloma, što je jako bitno jer ovakvu ljepotu ne treba **dirati**.

(204) **Ne dirajte** Peristil.

(205) **Nisam dirao** oluke, niti ih uništavao.

BAVITI SE NEKOM TEMOM (kroz raspravu, polemiku, razgovor i sl.)

(206) Onaj tko se usudi **dirati** u tu temu biva izložen žestokim kritikama.

(207) S Nedom Arnerić razgovarali smo o životu i impresivnoj karijeri dugoj pedeset godina, ali jednu temu **nismo dirali**.

BAVITI SE ČIME ILI KIME S NAMJEROM DA SE MIJENJA

(208) Pri tomu se, kako je rečeno, rebalansom **neće dirati** u plaće korisnika državnog proračuna.

(209) Oni su politički odlučili da njih **neće dirati**.

(210) Potonji prijedlog zvuči nevjerojatno i otvara pitanje kako to da si predstavnici raznih misija u Hrvatskoj uzimaju pravo **dirati** u zakonodavstvo predlaganjem izmjena važnih zakona.

OMETATI, UZNEMIRAVATI

(211) Nikad **ne diraju** muškarce na štandovima, samo cure.

(212) Unatoč tome, to su bezazlene životinje i **nemojmo** ih **dirati**.

(213) Naivno je misliti da nas više **neće dirati** ako sada popustimo.

UTJECATI NA EMOCIJE

(214) Ljudi to prepoznaju i to ih **dira**.

(215) Zadnju emisiju nastojao sam gledati što manje jer se govorilo o cenzuri u medijima, a to me osobno **dira**.

(216) Glazbena umjetnost nas pogotovo **dira** u dušu, daje nam krila, otvara u nama nove vizije, pokreće osjećaje.

(217) Čovjeka uvijek **dira** nepravda.

UKLJUČITI SE, UMIJEŠATI SE, INVOLVIRATI SE

(218) Ne bih se htio **dirati** u to što radite.

(219) Ne želi **se dirati**, jer ga je strah za sebe, jer misli kako i ovako i onako neće moći nitko ništa učiniti (...)

UDARITI ILI NA DRUGI NASILAN NAČIN FIZIČKI UTJECATI NA OBJEKT ŽIVOGA PODRIJETLA

(220) Mnogi su znali iz škole doći isprebijani, ali mene se nikada nisu usudili **dirati**.

(221) Uvijek sam bio najveći u školi, pa se nitko nije usudio **dirati** u mene.

IZAZIVATI, VRIJEĐATI, OMALOVAŽAVATI

(222) U nju se nikad nitko **nije dirao**.

(223) Uvijek sam bio najveći u školi, pa se nitko nije usudio **dirati** u mene.

(224) Ne volim primjerice kada **se dira** u moju profesionalnost, posebno od strane takvih.

(225) **Ne diraj se** u ono što ne razumiš. Pusti ljude da žive svojim životom, a ti se pozabavi malo sam sa sobom.

OSJEĆATI I POBUĐIVATI POŽUDU

(226) (…) isto tako doma smo se udaljili, uopće ne želim da me **dira**, smeta mi, na seks se jedva jedva natjeram, što ću moram ako ne želim sve upropastiti, a ne mogu još i ne znam hoću li ikada moći.

(227) Ako te taj tvoj momak počme ljubiti, **dirati** i pipati, dozvoli mu, samo malo (…)

Tablica 8

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *DIRATI*	
PROŠIRENA FIZIČKA ZNAČENJA	
FIZIČKI UTJECATI NA OBJEKT NEŽIVOGA PODRIJETLA	**Nisam dirao** oluke, niti ih uništavao.
UDARITI ILI NA DRUGI NASILAN NAČIN FIZIČKI UTJECATI NA OBJEKT ŽIVOGA PODRIJETLA	Mnogi su znali iz škole doći isprebijani, ali mene se nikada nisu usudili **dirati**.
OSJEĆATI I POBUĐIVATI POŽUDU	Ako te taj tvoj momak počme ljubiti, **dirati** i pipati, dozvoli mu, samo malo (…)
METAFORIČKA ZNAČENJA	
PSIHOLOŠKI I EMOCIONALNI UTJECAJ I PROMJENA	
BAVITI SE NEČIM S NAMJEROM DA SE MIJENJA	Pri tomu se, kako je rečeno, rebalansom **neće dirati** u plaće korisnika državnog proračuna.
BAVITI SE NEKOM TEMOM (kroz raspravu, polemiku, razgovor i sl.)	Onaj tko se usudi **dirati** u tu temu biva izložen žestokim kritikama.
IZAZIVATI, VRIJEĐATI, OMALOVAŽAVATI	Uvijek sam bio najveći u školi, pa se nitko nije usudio **dirati** u mene.
OMETATI, UZNEMIRAVATI	Unatoč tome, to su bezazlene životinje i **nemojmo** ih **dirati**.
UTJECATI NA EMOCIJE	Glazbena umjetnost nas pogotovo **dira** u dušu, daje nam krila, otvara u nama nove vizije, pokreće osjećaje.
UKLJUČITI SE, UMIJEŠATI SE, INVOLVIRATI SE	Ne bih se htio **dirati** u to što radite.

5.2.2.5. Neprototipna značenja osjetilnih glagola njuha u hrvatskome jeziku

Osjetilo njuha se u odnosu na druga osjetila općenito smatra siromašnijim izvorom metaforičkih značenja (Viberg 1984, Sweetser 1990, Ibarretxe-Antunano 1999). Međutim

unatoč tomu iz glagola njuha proizlaze određena semantička proširenja, a u ovome ćemo potpoglavlju analizirati samo ona proširena fizička i metaforička značenja glagola *mirisati* i *namirisati* koja proizlaze iz prototipnih fizičkih značenja 'osjetilom njuha reagirati na nadražaj mirisa' i 'osjetiti njuhom čiji miris', a značenja koja proizlaze iz fizičkih značenja poput 'odisati nekim mirisom', 'stavljati miris ili parfem', 'širiti oko sebe miris', 'poškropiti mirisnom tekućinom', 'dodati miris' ili 'staviti na sebe miris' nećemo analizirati. Dakle nećemo se baviti konstrukcijama poput *Tad se navečer lijepo obukao, namirisao i otišao kod Lee* ili *Ona se uvijek namiriše najboljim parfemom* kao ni *Ona dobro miriše* ili *Uvijek lijepo miriše*.

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *NAMIRISATI*

POSTATI SVJESTAN PRISUTNOSTI, LOCIRATI OTPRILIKE

(228) Odmah **sam namirisala** pašticadu.

(229) Slavonski nos **namirisao je** roštilj, a gladan trbuh krenuo je za njim.

NAĆI, PRONAĆI

(230) Slovenac sakrio drogu u auto, a pas **ju** odmah **namirisao**.

(231) Kako smo se skinuli za prijelaz, odmah **su** nas **namirisale** pijavice i prikopčale se na gležnjeve bez obavijesti i brojila.

(232) Policijski pas **namirisao** više od tri kilograma amfetamina.

PRETPOSTAVITI, INTUITIVNO PREDOSJETITI, POSUMNJATI

(233) Blaževićev pomoćni trener Josip Kuže **namirisao je** njegovu nadarenost dok je naganjao loptu (...)

(234) To **je namirisao** i Bobanov menedžer, pa je ponudio njegov transfer u Manchester Utd.

(235) Jednom kad oni **namirišu** novac, neće tako lako otići.

(236) **Namirisavši** novac, vlast i moć, ti sumnjivi tipovi poveli su pravi rat (...)

(237) Oporba **je namirisala** skandal i napala.

(238) **Namirisali su** krv i sada vrebaju.

(239) Ako nešto u slučaju **ne miriše** kako treba, inspektor bi to odmah namirisao.

(240) Sanja uvijek **namiriše** probleme mjesecima ranije.

U svim prethodnim značenjima subjekt može biti ljudskoga i životinjskoga podrijetla. Iako se glagoli *sumnjati, posumnjati* i *pretpostaviti* često upotrebljavaju kao sinonimi, valja naglasiti da se glagoli *sumnjati* i *posumnjati* uvijek upotrebljavaju u negativnome kontekstu, a glagol *pretpostaviti* neutralan je u odnosu na pozitivna ili negativna svojstva onoga što se predosjeća ili pretpostavlja, odnosno sam po sebi ne sugerira predznak onoga što se pretpostavlja. To saznajemo tek uvođenjem orijentira, usp.:

(241) Odmah **smo nanjušili** da je on taj koji je ukrao novac / Odmah **smo posumnjali** da je on taj koji je ukrao novac / Odmah **smo pretpostavili** da je on taj koji je ukrao novac.
(242) Dok je gledao kako naganja loptu, Josip Kuže **je namirisao** njegov talent / *Dok je gledao kako naganja loptu, Josip Kuže **posumnjao je** u njegov talent / Dok je gedao kako naganja loptu, Josip Kuže **pretpostavio je** da je talentiran.

Međutim glagol *namirisati* u tim podznačenjima najčešće ipak ima negativne konotacije i sugerira nejasne, nedorečene, a često i prijeteće situacije. Možemo pretpostaviti da je to zato što organ njuha prije svega povezujemo uz svijet životinja i njihovu sposobnost pronalaska plijena putem njega, pa u konstrukcijama s glagolom *namirisati* u tim značenjima objekte na nesvjesnoj razini doživljavamo kao svojevrsni „plijen“, a situacije neizvjesnim i prijetećim.

Još nešto što je vrijedno spomenuti u vezi s glagolima njuha jest to da ponekad ostavljaju dojam da se mogu parafrazirati značenjem glagola *znati*, pa tako primjerice glagol *namirisati* u konstrukciji *Ako nešto u slučaju ne miriše kako treba, inspektor bi to odmah namirisao* može značiti ne samo da bi inspektor odmah u nešto posumnjao već je možemo parafrazirati i pomoću glagola *znati*. Međutim unatoč varijabilnosti moguće interpretacije, glagol *namirisati* u spomenutoj konstrukciji ima prije svega značenje 'posumnjati' ili 'pretpostaviti', a ne 'znati' jer ljudsko osjetilo njuha nije pouzdano poput primjerice osjetila vida, pa inspektor ne može biti siguran ima li uistinu razloga za sumnju ili ne, već o tome može samo pretpostavljati, a s time se slaže i primjerice Ibarretxe-Antunano (1999: 78).

PREDVIDJETI
(243) On je u stanju **namirisati** što će se točno dogoditi.
(244) **Namirisala sam** ja davnih dana što će se dogoditi.
(245) Psi mogu **namirisati** epileptični napad kod ljudi prije nego se dogodi.

Tablica 9

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *NAMIRISATI*	
PROŠIRENA FIZIČKA ZNAČENJA	
POSTATI SVJESTAN PRISUTNOSTI NEKOGA ILI NEČEGA, LOCIRATI OTPRILIKE	Slavonski nos **namirisao je** roštilj, a gladan trbuh krenuo je za njim.
NAĆI	Slovenac sakrio drogu u auto, a pas ju odmah **namirisao**.
METAFORIČKA ZNAČENJA	
INTUICIJA	
PRETPOSTAVITI, INTUITIVNO PREDOSJETITI, POSUMNJATI	To **je namirisao** i Bobanov menedžer, pa je ponudio njegov transfer u Manchester Utd.
PREDVIDJETI	On **je** u stanju **namirisati** što će se točno dogoditi.

Ista proširena značenja ima i glagol *nanjušiti* s tim da se on puno češće od glagola *namirisati* pojavljuje u konstrukcijama sa subjektom životinjskoga podrijetla. Također glagol *nanjušiti* upotrebljava se isključivo u aktivnome značenju, odnosno značenju 'osjetiti njuhom' za razliku od glagola *namirisati*, koji kao što smo već napomenuli, češće artikulira značenja poput 'na sebe staviti miris', 'biti namirisan' i 'poškropiti mirisnom tekućinom'.

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *MIRISATI*

Kao što je već rečeno, osjetilo njuha smatra se nepreciznim i nepouzdanim osjetilom, posebice u usporedbi s osjetilima vida, sluha, pa i opipa te slabijom izvornom domenom za metaforička značenja. Kao i u slučaju glagola *namirisati*, u ovome ćemo se potpoglavlju baviti samo proširenim, odnosno neprototipnim značenjima glagola *mirisati* koja proizlaze iz njegova značenja 'osjetilom njuha reagirati na nadražaj mirisa'. Međutim vrijedi još jednom napomenuti da je pregledom hrWaC-a utvrđeno da se glagol *mirisati* u daleko najvećem broju konstrukcija upotrebljava u značenjima 'širiti oko sebe miris', 'odisati nekim mirisom', a primjera s aktivnim glagolom *mirisati* izuzetno je malo. Neki su od primjera uporabe glagola *mirisati* u značenju 'širiti oko sebe miris' i 'odisati nekim mirisom':

(246) Odmah nam se učinilo da to **miriše** na prevaru odnosno korupciju.

(247) Ovaj teren sam prošao 800 puta te mi nije bio nikakav problem doći do vrha gdje nas je čekala i nagrada, razvedrilo se, prestalo je puhati, sunce se vratilo i sve **je mirisalo** na dobar ostatak dana.
(248) Ah, to proljeće, sama riječ **miriše** na ljubičice (...)
(249) Soba **je mirisala** na strah.
(250) Uvijek **je mirisala** na sve dobro što postoji u svijetu.
(251) Po dolasku u Podrinje sve **je mirisalo** na rat.
(252) Ova noć **miriše** na tišinu i vino, tajnovita, neopipljiva kao oblak od snova.
(253) Tek načeto novo stoljeće **mirisalo je** na smrt.

Dakle u najvećemu broju svojih metaforičkih značenja glagol *mirisati* upotrijebljen je kao tzv. *izokrenuti glagol* (engl. *flip-verb*) u značenjima poput 'doimati se', 'činiti se', 'upućivati', 'sugerirati' i sl., a kada je u pitanju glagol *mirisati* u svome aktivnom značenju 'osjetilom njuha reagirati na nadražaj mirisa', pregledom prvih tristo pojavnica u hrWaC-u pronašli smo svega jedno prošireno metaforičko značenje:

OSJEĆATI, PREDOSJEĆATI
(254) **Mirišem** nevolju.
(255) **Mirišem** cijelu onu paletu osobnih problema koji su na putu izgubili svoju stvarnost, ali će se ozbiljiti natrag prvim buđenjem u svom krevetu.
(256) Ali **mirišem** da je ovo tek uvod u sve i svašta što bi moglo uslijediti.
(257) **Mirišem** zatišje pred oluju (...)
(258) Dakle **mirišem** strah.... a strah nikada ne dolazi slučajno.
(259) **Mirišem** netoleranciju pristranog svrstavanja u komplot istomišljenika.

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *NJUŠITI*

Za razliku od glagola *mirisati* glagol *njušiti* i u svojim fizičkim i u svojim proširenim značenjima pojavljuje se samo kao aktivni osjetilni glagol. Neka od proširenih značenja ostvaruju se samo sa subjektima životinjskoga podrijetla poput značenja 'tražiti', 'pratiti trag' te 'istraživati' i 'postati svjestan prisutnosti', 'otprilike locirati uz pomoć njuha' i u tome se slučaju radi o proširenim fizičkim značenjima, a kada su u pitanju značenja vezana uz subjekt ljudskoga podrijetla poput 'istraživati', 'ispitivati', 'provjeravati', 'tražiti bez uporabe njuha', onda se radi o metaforičkim značenjima.

TRAŽITI, PRATITI TRAG (subjekt životinjskoga podrijetla)

(260) Pas **je njuškao** zemlju tražeći mačku.

ISTRAŽIVATI (subjekt životinjskoga podrijetla)

(261) Šetamo lungo mare, a Lora i Mala s velikim zanimanjem **njuše** svaki grm.

(262) Nije mi bilo čudno što Lora **njuši** po travi, ona to stalno radi, čudilo me zašto Dona laje, jer ona laje samo ako je u blizini neka druga životinja, pas ili mačka.

(263) Odjednom se uznemirio, zarežao i uzbuđeno počeo **njušiti** po vrtu.

ISTRAŽIVATI, ISPITIVATI, PROVJERAVATI, TRAŽITI (subjekt ljudskoga podrijetla)

(264) Policija **je** ponovno **njuškala** oko kuće.

(265) Nakon što sam proveo cijeli mjesec **njuškajući** okolo, sto posto sam siguran tko je ubojica.

PRETPOSTAVITI, PREDVIĐATI, INTUITIVNO PREDOSJETITI[55] (subjekt ljudskoga podrijetla)

(266) **Njušimo** mogućeg nominenta za Oscara 2014. godine (...)

(267) Dok gledam Kimija, imam osjećaj da sve drži pod kontrolom i fantastično **njuši** sve potencijalne nevolje u vidu sudara (...)

(268) **Njušimo** i nekoliko medalja.

(269) On **njuši** potencijalnu nevolju. Goran toga nije svjestan ali ja kod njega **njušim** jedan strah.

(270) **Njušeći** mogućnost masovnog izljeva nezadovoljstva, na vrijeme su pobjegli iz zemlje.

Tablica 10

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *NJUŠITI*	
PROŠIRENA FIZIČKA ZNAČENJA	
TRAŽITI, PRATITI TRAG (životinje)	Pas **je njuškao** zemlju tražeći mačku.
ISTRAŽIVATI (životinje)	Šetamo lungo mare, a Lora i Mala s velikim zanimanjem **njuše** svaki grm.

[55] Ni u hrWaC-u ni u HNK-u nismo pronašli nijednu potvrdu s glagolom *mirisati* i subjektom životinjskoga podrijetla u značenju 'intiutivno predosjećati'. S druge strane pretraživanjem konstrukcija sa svršenim glagolom *nanjušiti* pronašli smo mnoge primjere poput *Životinje mogu nanjušiti potres, Velike su šanse da će vaš Maks ili Frida puno prije vas nanjušiti potres, ili neku drugu katastrofu, Psi mogu nanjušiti razne bolesti i druge nevolje* itd.

METAFORIČKA ZNAČENJA	
INTUICIJA I POTRAGA	
ISPITIVATI, ISTRAŽIVATI, PROVJERAVATI, TRAŽITI (ljudi)	Policija **je** ponovno **njuškala** oko kuće.
PRETPOSTAVITI, PREDOSJEĆATI, INTUITIVNO PREDOSJEĆATI	**Njušimo** i nekoliko medalja.

5.2.2.6. Neprototipna značenja osjetilnih glagola okusa u hrvatskome jeziku

Osjetilo okusa najčešće se širi u značenjsku domenu osobnih iskustava te sklonosti, sviđanja i nesviđanja. Buck (1949) tvrdi da hindusi imaju 6 glavnih vrsta okusa te 63 moguće mješavine okusa, a Grci imaju ukupno 6 uključujući 4 temeljna: slatko, slano, gorko, kiselo. Sudeći po tome, reklo bi se da je osjetilo okusa prilično precizno iz opisne perspektive.

Osjetilo okusa, kao i osjetilo opipa, osjetilo je koje zahtijeva izravan kontakt s objektom opažanja. Čini se da je ta činjenica i utjecala na semantička proširenja tih glagola, pa tako proširena značenja glagola opipa uglavnom sadrže komponentu utjecati na koga ili što u fizičkome ili unutarnjemu, emocionalnome smislu, a značenja glagola okusa šire se prema domeni naših subjektivnih, osobnih iskustava te sklonosti, preferencija, odnosno pozitivnih i negativnih dojmova o najrazličitijim stvarnim i apstraktnim entitetima. Kao što to primjećuje i Sweetser (1990), izgleda da su distancirana osjetila, na prvome mjestu vid, a zatim i sluh, puno više povezana uz intelekt i prikupljanje objektivnih informacija o svijetu koji nas okružuje, a kontaktna uz osobna, intimna iskustva. I pomoću izraza povezanih uz različite okuse često izražavamo svoj osobni emocionalni stav o različitim situacijama, npr.: *Njegove riječi ostavile su mi gorak okus u ustima, Dobro mu je zasolila, Imao je kiseo izraz lica, To je bilo baš slatko od njega, Dobro mi je zapaprio* itd.

Međutim iako je veza između okusa i sviđanja/nesviđanja u različitim jezicima prilično raširena, čini se da je vezana više uz imenicu *okus* te pridjeve *ukusan*, *neukusan* nego uz same glagole (Ibarretxe-Antunano 1999: 82), pa ćemo stoga u okviru ovoga poglavlja pored glagola *okusiti* i *kušati* kratko promotriti i imenicu *ukus* te pridjeve *ukusno* i *neukusno*.

6.2.5.1 NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA OKUSITI

NE KONZUMIRATI, APSTINIRATI, UZDRŽAVATI SE

(271) Tjednima **nisu okusili ni** komadić mesa.

(272) Godinama **nisam okusio** vino.

(273) Prije mjesec dana počela sam jesti meso koje **nisam okusila** 9 godina.

KONZUMIRATI (jesti, piti, konzumirati opojna sredstva, probati organima okusa i sl.)

(274) Neki **su** jako rano **okusili** lake droge.

(275) Nijedan od njih neće **okusiti** moje večere.

(276) **Okusio sam** hranu za koju nisam znao da uopće postoji.

Iako bi se za prethodne konstrukcije moglo kazati da se radi o prototipnome značenju glagola *okusiti*, tj. 'uzeti u usta malo jela ili pića da se odredi okus', ipak smatramo da se radi o proširenim fizičkim značenjima jer se u tim konstrukcijama ne artikulira prototipno fizičko značenje glagola *okusiti*, već se to značenje širi na značenje glagola *konzumirati*.

ISKUSITI NEŠTO NA MENTALNOJ ILI EMOCIONALNOJ RAZINI, STJECATI RAZLIČITA ISKUSTVA

(277) Prvim otkucajima 2004. zaživio je novi Zakon o trgovini, a sutra ćemo ga prvi put **okusiti** i u praksi.

(278) **Okusio sam** čari plovidbe i užitka u vodama i njihovim obalama.

(279) Bucksi već četiri utakmice **nisu okusili** slasti pobjede.

(280) Hrvatski rukometaši **su** nakon 21 pobjedu **okusili** gorčinu poraza.

(281) Ona se boji da ponovo **ne okusi** fijasko kao prije četiri godine.

Ovisno o objektu konstrukcije značenje se glagola *okusiti* može parafrazirati na različite načine primjerice kao 'uživati', 'osjećati zadovoljstvo' (282) i (283), 'trpjeti', 'podnijeti nevolje' (285), 'osjetiti duševnu bol' (284), 'razočarati se' (288), 'razgledati' (286), 'ljutiti se' (287) itd. Gotovo pa bismo mogli reći da se glagol *okusiti* s različitim orijentirima konstrukcije ponaša slično kao perifrazni glagol. Međutim budući da sva ta raznorodna značenja vode prema značenjima 'stjecati različita fizička, mentalna i emocionalna iskustva', nećemo svako pojedino od njih svrstavati u posebnu značenjsku kategoriju.

(282) Molim Mister Noa da mi malo prepusti komande ne bi li i ja **okusio** blagodati toga dana (...)

(283) Zahvaljujemo mladim logističarkama Lidiji i Klari koje će nadamo se vrlo skoro i same **okusiti** slast natjecanja i tko zna... i pobjede.

(284) Rajko Mohorovčić **okusio je** najgori strah kojeg se pribojava svaki roditelj.

(285) Ekonomske krize stalni su pratilac kulture i historije ljudskih zajednica i ne postoji nijedna generacija da **nije** doživjela ili **okusila** neki oblik ili tip ekonomske krize.

(286) Ne propustite **okusiti** čari ovog antičkog grada.

(287) Neki drugi **okusili su** neopisivu ljutnju.

(288) Tada **sam** prvi put **okusila** duboko razočaranje u njega.

Tablica 11

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *OKUSITI*	
FIZIČKA PROŠIRENJA ZNAČENJA	
NE KONZUMIRATI, APSTINIRATI	Tjednima **nisu okusili ni** komadić mesa.
KONZUMIRATI	Neki **su** već jako rano **okusili** lake droge.
METAFORIČKA ZNAČENJA	
ISKUSTVA	
ISKUSITI NEŠTO NA MENTALNOJ ILI EMOCIONALNOJ RAZINI, STJECATI RAZLIČITA ISKUSTVA	Ona se boji da ponovo **ne okusi** fijasko kao prije četiri godine.

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *KUŠATI*

NE KONZUMIRATI, APSTINIRATI, UZDRŽAVATI SE

(289) Znam za jednog mladića koji nikad ništa **nije htio ni kušati**, a onda je na jednom rođendanu probao ecstas (...)

(290) Alkohol nikad **nije ni kušao**.

KONZUMIRATI (jesti, piti, konzumirati opojna sredstva, probati organima okusa i sl.)

(291) Stajat ćemo zajedno na velebitskim vrhovima, spustiti se u jednu od najintrigantnijih špilja Velebita, dok ćemo u susjednoj nam Sloveniji **kušati** primorske specijalitete na Nanosu i mirisati tisuće narcisa na Golici.

(292) Možete **kušati** puno ribe i školjki pripremljenih na tradicionalne načine.

(293) Te **sam** večeri **kušao** malo ovoga, malo onoga i na kraju nisam mogao stajati na nogama.

ISKUSITI NEŠTO NA MENTALNOJ ILI EMOCIONALNOJ RAZINI, STJECATI RAZLIČITA ISKUSTVA

(294) Teatar geste (od Artauda do Livinga i Grotowskoga) je proizvod građanske antikulture u kojoj građanstvo **kuša** užitak provokacije, osude i skandala.

(295) I samo onaj tko **je kušao** iskustvo boli može istinski razumjeti Kristov križ i današnje križeve.

(296) Treba učiti od najranije dobi **kušati** prave radosti u svim područjima života, obitelji, prijateljstvu (...)

(297) U životu **je kušao** i lijepo i grubo.

TESTIRATI, PROVJERAVATI, IZAZIVATI

(298) U Shakespeareovoj Oluji **kušali smo** granice vlastite imaginacije.

(299) Kroz nesreću i bol Gospodin je produbio moju vjeru, **kušao** me u vatri života kroz križ (…)

(230) S obzirom da Gestalt pristup ističe važnost osobne odgovornosti, čini nam se neophodnim **kušati** ga prije donošenja odluke o uključivanju u edukaciju.

(231) **Kušao** ga **je** i mnogo puta na drugačije i lukavije načine, služeći se raznoraznim sredstvima.

Tablica 12

NEPROTOTIPNA ZNAČENJA GLAGOLA *KUŠATI*	
FIZIČKA PROŠIRENJA ZNAČENJA	
NE KONZUMIRATI, APSTINIRATI, UZDRŽAVATI SE	Meso **nisam ni kušala**.
KONZUMIRATI	Te sam večeri **kušao** malo ovoga, malo onoga i na kraju nisam mogao stajati na nogama.
METAFORIČKA ZNAČENJA	
ISKUSTVA	
ISKUSITI NEŠTO NA MENTALNOJ ILI EMOCIONALNOJ RAZINI, STJECATI RAZLIČITA ISKUSTVA	Treba učiti od najranije dobi **kušati** prave radosti u svim područjima života, obitelji, prijateljstvu (...)
TESTIRATI, PROVJERAVATI, IZAZIVATI	U Shakespeareovoj Oluji **kušali smo** granice vlastite imaginacije.

IMENICA *UKUS*

Metaforičko preslikavanje iz domene osjetila okusa u domenu osobnih sklonosti i nesklonosti ili osobnih sviđanja i nesviđanja ne pronalazimo kod glagola okusa, već kod imenice *ukus*, pridjeva *ukusan* i *neukusan* te priloga *ukusno* i *neukusno*. Kada je u pitanju imenica *ukus*, njezino je prvo značenje na Hrvatskome jezičnom portalu 'sustav estetskih pogleda', 'pojam, shvaćanje lijepoga', 'estetsko mjerilo', dok je drugo 'osjećaj i sposobnost razlikovanja lijepoga od ružnoga (u svojoj i tuđoj vanjštini, ponašanju itd.)'. Dakle suvremeno prototipno značenje imenice *ukus* nije zadržalo vezu s osjetilom okusa i latinskim izrazom *gustus,* koji je značio 'stupanj raspoloženja ili ugode, koja nas prožima kad nešto okusimo', a iz kojega je pojam izvorno nastao. Drugim riječima, *ukus* je izvorno opisivao naš individualni fiziološko-psihički stav prema tvari koju kušamo (Šipka 1957: 47). Osnovna je razlika između izraza *ukus*, koji se u svome prototipnom značenju danas udaljio od osjetila okusa i prosudbi tvari koje kušamo, i izraza *okus*, koji tu vezu zadržava kao dio svoga temeljnoga značenja, u tome što je okus fiziološka reakcija prema određenim tvarima uvijek određena i stalna kod svih zdravih ljudi (za sve je zdrave ljude med sladak), a ukus individualan stav, dakle različit kod različitih ljudi. (ima ljudi kojima okus meda primjerice nije ukusan i ne vole ga jesti) (Šipka 1957: 47). To se originalno značenje semantički proširilo te danas obuhvaća najrazličitije osobne estetske prosudbe, dok izraz *okus* i dalje ostaje vezan uz osjetilo okusa i osjećaj koji jelo ostavlja u ustima. Njihovo zajedničko izvorište vidljivo je u brojnim drugim jezicima poput engleskoga u kojemu imenica *taste* ima značenje ukusa i okusa ili njemačkoga u kojemu oba značenja ima riječ *geschmack*. I u hrvatskome je jeziku pregledom hrWaC-a uočen veći broj primjera uporabe imenice *ukus* u značenju imenice *okus*, što također govori o njihovoj uskoj povezanosti i zajedničkome podrijetlu npr.:

(232) Nadalje, masti daju **ukus** i strukturu hrani.
(233) Mačke su poznate po osjetljivosti prema **ukusu** hrane.
(234) Hrana na kopnu nije baš nešto, pogotovo riba bez **ukusa** je i loše pripremljena.

Imenicom *ukus*, ali i pridjevima *ukusan* i *neukusan* te prilozima *ukusno* i *neukusno* u hrvatskome jeziku možemo izraziti:

OSOBNE ESTETSKE PROSUDBE, SVIĐANJA I NESVIĐANJA, (NE) SVIĐATI SE
(235) Takvi filmovi nisu po mom **ukusu**.

(236) Ta odjeća nije po mom **ukusu**.

(237) Folk glazba i pevajke nikad nisu bile po mom **ukusu**.

SPOSOBNOST OPAŽANJA I UŽIVANJA U ONOME ŠTO JE LIJEPO, KVALITETNO I HARMONIČNO

(238) Moderni turisti imaju razvijen **ukus** i traže zanimljivu ponudu i kvalitetnu uslugu.

(239) O istančanom umjetničkom **ukusu** ove obitelji svjedoče sačuvane freske u dvorskoj kapeli.

(240) Ovdje se ujedno i vidi sultanov izuzetno profinjen osjećaj za **ukus**.

(241) Budući kako se već 15 godina bavimo Tifanijem, prepoznavši kroz to vrijeme visokosofisticirani **ukus** naših zahtjevnih kupaca (...)

PROSUDBA RAZLIČITIH ESTETSKIH, INTELEKTUALNIH, UMJETNIČKIH I DRUŠTVENIH PITANJA

(242) Prevladavaju na njima oznake provincijalnog **ukusa**, a ima ih s jakim obilježjima gotico fiorito venecijanske provenijencije, više nego u drugim gradovima istočnog Jadrana.

(243) Montgomery želi u Hrvatskoj vlast po američkom **ukusu**.

(244) Zasad naši mediji uglavnom ugađaju publici bez **ukusa** i obrazovanja, no doći će vrijeme, posve se slažem s kolegom Pavlom Pavličićem, da će im postati zanimljiv i novac zahtjevnijih kupaca.

U prethodnim rečenicama *ukus* ne znači samo osobno sviđanje ili nesviđanje, sklonost ili nesklonost čemu već se radi i o prosudbi različitih estetskih, intelektualnih, društvenih i drugih pojava na temelju ne samo vlastitih već i društvenih, kulturnih i estetskih standarda određenoga vremena i prostora. Isto značenje imenice *ukus* Ibaretxe-Antunano (1999) nalazi u engleskome, španjolskome i baskijskome jeziku.

ŽELJE, SKLONOSTI

(245) Ponuda je bogata i šarolika tako da zadovoljava svačiji **ukus** i potrebe..

(246) Poželjno je da se farmer unaprijed informira o **ukusu** gostiju te ako im ne može ponuditi što traže bolje ih je uputiti nekom drugom.

(247) Svatko će si po **ukusu** dodati još parmezana, papra i pečenih patlidžana.

DISKRECIJA, OBZIR, PRISTOJNOST, SMOTRENOST I NESMOTRENOST

(248) Komentar mu je krajnje **neukusan**.

(249) Morala bi se u tome svemu znati mjera dobrog **ukusa**, on je pretjerao preko svake mjere (...)

(250) Jedino što od vas tražimo jest da budete vjerni sebi te da fotografije koje nam šaljete ostanu u granicama morala i dobroga **ukusa**.

5.3. Zaključne napomene

U ovome poglavlju analizirali smo značenja osjetilnih glagola koji proizlaze iz pet osjetilnih modaliteta – vida, sluha, njuha, opipa i mirisa. Kao što smo i pretpostavili, svi su osjetilni glagoli izrazito polisemični i izuzetno se lako prelijevaju iz polja izravne fizičke percepcije u druga semantička polja, od onih proširenih fizičkih, koja su s prototipnim značenjima logički i stvarnosno bliska, pa do metaforičkih, koja su najčešće vezana uz semantička polja uma i kognicije. Prototipna fizička značenja opisuju situacije u okviru kojih je određeni entitet izravno i fizički izložen osjetilnim organima, a uključuje kognitivne operacije poput detekcije i identifikacije stimulusa. U kontekstu analize značenja osjetilnih glagola, posebice kada su u pitanju glagoli vida i sluha, jako je važno odmah na početku razlučiti fizičku percepciju od mentalnih doživljaja, što nije uvijek lako zbog njihove uske povezanosti i isprepletenosti, pa tako i jednostavna konstrukcija poput *Vidim zvijezde* bez dodatnoga konteksta može značiti izravnu fizičku percepciju, a može i umni zamišljaj zvijezda. Pored toga valja naglasiti i to da *gledati, vidjeti, slušati* ili *čuti* uvijek istovremeno znači i umno spoznavati. Proširena fizička značenja pritom predstavljaju elaboracije, a metaforička ekstenzije prototipnih značenja. Dakle značenja osjetilnih glagola prototipno odražavaju izravna fizička, utjelovljena iskustva, odnosno iskustva do kojih dolazimo pomoću svojih fizičkih, tjelesnih osjetilnih organa. Međutim njihova metaforička značenja nadilaze značenja samih tjelesnih iskustava, pa tako možemo nanjušiti negodan miris, ali i strah, problem, laž; vidjeti more, ali i sreću, tugu, misli, znanje, neznanje; kušati hranu, ali i različita životna iskustva itd. Između izravnih fizičkih i metaforičkih značenja nalaze se proširena fizička značenja koja u sebi na određeni način zadržavaju izravnu fizičku percepciju, ali je i proširuju ispunjavanjem dodatnih kognitivnih i drugih vrsta zadataka, pa tako primjerice u konstrukciji *Vidjela sam tvoje komentare na Facebooku i naravno da sam ljuta* pored fizičkoga značenja uspostavljanja vidnoga kontakta glagol *vidjeti* značenje proširuje i na značenje glagola *pročitati*. Leksičke jedinice dakle služe kao pristupne točke brojnim konceptualizacijama i

otvorenome sustavu različitih domena znanja i iskustva (Langacker 1989,1999, 2013, Fauconnier 1997, Kubota 2016). Semantička proširenja mogu ostati vezana uz fizička prototipna značenja, a mogu se i udaljiti od njih, potisnuti ih u pozadinu, a u neposrednome opsegu istaknuti značenja različitih drugih kognitivnih sposobnosti. Gdje će značenje nekoga osjetilnoga glagola biti pozicionirano u kontinuumu koji se kreće od prototipnih, fizičkih do neprototipnih proširenih fizičkih i metaforičkih značenja ovisi prije svega o prirodi objekta određenoga osjetilnoga modaliteta. Drugim riječima, što je entitet koji se percipira konkretniji i stvarnosno povezaniji uz određeno osjetilo, konkretnije je, odnosno prototipnije i značenje, a što je entitet apstraktniji, apstraktnije je i značenje.

Pregledom hrWaC-a utvrđeno je da proširena fizička i metaforička značenja gotovo svih promatranih osjetilnih glagola po broju uporaba nadmašuju uporabe tih osjetilnih glagola u njihovim prototipnim fizičkim značenjima. Značenja se osjetilnih glagola iz domene fizičkoga izrazito često šire u semantička polja uma, intelekta, emocija i sl., pa se i u hrvatskome, kao i u drugim indoeuropskim jezicima, mogu obuhvatiti Sweetserinom metaforom UM KAO TIJELO, koja ima i psihosomatske i sociofizičke temelje. Kao i u svim drugim indoeuropskim jezicima, i u hrvatskome jeziku osjetilo koje smatramo najsveobuhvatnijim i najpouzdanijim u prikupljanju informacija o svijetu koji nas okružuje jest osjetilo vida. Na to upućuju i njegova proširena značenja, od kojih mnoga upućuju na povezanost vida i intelekta jer iskazuju značenja glagola poput *znati, shvatiti, uvidjeti, razumjeti* itd. To je i razumljivo jer kognitivne operacije poput razmišljanja, uspoređivanja, kategoriziranja, usredotočivanja i sl., kao što tvrdi Arnheim (1969: 13), nisu iznad ili izvan vidne percepcije, već su njezin esencijalni, neodvojivi dio. I proširena značenja drugih glagola često dolaze iz semantičkoga polja uma i kognicije, pa tako primjerice glagoli sluha mogu značiti 'razumjeti', 'saznati', 'naučiti', glagoli njuha 'pretpostavljati', 'posumnjati' i sl. Međutim glagoli vida pritom ne samo da preuzimaju daleko najveći broj različitih značenja iz semantičkoga polja intelekta već ta njihova značenja na epistemičkome kontinuumu zauzimaju pozicije pouzdanijih propozicija od onih koje preuzimaju glagoli sluha, a u odnosu na ostale osjetilne glagole ta je distinkcija još uočljivija. Jedno od proširenih značenja koje mogu iskazivati i glagoli vida i glagoli sluha jest ‘saznati’, ali je glagol *vidjeti* pouzdaniji izvor evidencijalnosti, pa konstrukcije u značenju ‘saznati’ s glagolima *čuti* i *vidjeti* nemaju istu epistemičku vrijednost, usp.:

(251) **Vidjela sam** što se dogodilo.

(252) **Čula sam** što se dogodilo.

Jedno od temeljnih načela konstrukcije različitih značenja je utjelovljenje (Johnson 1987, Lakoff i Johnson 1980, 1999). Naime umne i lingvističke kategorije, značenja riječi, odnosno konstrukcija na svim razinama nisu apstraktne kategorije, u potpunosti odvojene od čovjeka i njegove tjelesne pojavnosti. Naprotiv, one su motivirane i utemeljene u njegovim izravnim fizičkim, ali i mentalnim, društvenim, kulturnim i drugim iskustvima, a sva su ta iskustva na ovaj ili onaj način povezana s čovjekovom fiziologijom, njezinim mogućnostima i ograničenjima (Johnson 1992: 347). Za kognitivnu lingvistiku značenja ne postoje neovisno od čovjeka (Ibarretxe-Antunano 2014 prema Reddy 1993). Drugim riječima, značenja neovisna o ljudskoj kategorizaciji jednostavno nam nisu dostupna. Semantičke strukture povezane su s mentalnim kategorijama koje nastaju na temelju naših iskusatva i razumijevanja svijeta do kojih dolazimo zahvaljujući našim kognitivnim sposobnostima. Neupitna je činjenica da su naša vlastita znanja, vjerovanja i iskustva sastavni dio jezičnih značenja na svim razinama, a to onda upućuje na to da nema jasne granice između jezičnoga i enciklopedijskoga znanja ili semantike i pragmatike (Ibarretxe-Antunano 2014: 21). Ono što je također izuzetno važno naglasiti jest i ljudska sposobnost da određene aspekte značenja konstruiranih na temelju izravnih iskustava projicira na apstraktne konceptualne strukture pomoću različitih imaginativnih mehanizama, prije svega metafore i metonimije. I metonimija i metafora su kao mehanizmi konstruiranja proširenih značenja izuzetno produktivni kod svih osjetilnih glagola. Konceptualna je metonimija pritom kognitivni mehanizam pomoću kojega se koncepti povezuju na temelju sličnosti i kontinuiteta, tj. međusobnoga preklapanja izvorne i ciljne domene, a konceptualna metafora mehanizam pomoću kojega se preslikavanje odvija između dviju različitih kognitivnih domena, odnosno pomoću kojega se teže dostupni, apstraktni entiteti konceptualiziraju preko lakše dostupnih, konkretnih entiteta.

Konceptualna metonimija prisutna je prije svega kod proširenih fizičkih, a konceptualna metafora kod metaforičkih značenja, pa su tako primjerice pomoću metonimijskoga preslikavanja DIO ZA CJELINU konstruirana proširena fizička značenja poput VIDJETI ZA SRESTI, VIDJETI ZA POSJETITI, VIDJETI ZA PREGLEDATI, VIDJETI ZA RAZGLEDATI, VIDJETI ZA SVJEDOČITI, GLEDATI ZA NADZIRATI, ČUTI ZA TELEFONIRATI, TAKNUTI ZA MICATI, OKUSITI ZA KONZUMIRATI itd. Konceptualna metafora koja obuhvaća najveći broj metaforičkih značenja osjetilnih glagola Sweetserina je konceptualna metafora UM KAO TIJELO, a iz nje proizlaze metafore poput SHVATITI JE VIDJETI, RAZUMJETI JE VIDJETI, ZAMIŠLJATI JE VIDJETI, ZNATI JE VIDJETI, RAZMIŠLJATI JE GLEDATI, SMATRATI JE GLEDATI, SAZNATI JE ČUTI, NAUČITI JE ČUTI, POKORITI SE JE SLUŠATI, PAZITI JE

SLUŠATI, UTJECATI NA EMOCIJE JE DODIRNUTI, UZNEMIRAVATI JE DIRATI, PREDVIDJETI JE NAMIRISATI, ISTRAŽIVATI JE NJUŠITI, ISKUSITI JE OKUSITI itd.

Značenjska mreža svakoga pojedinoga glagola radijalna je kategorija, unutar koje nalazimo ona značenja čija je povezanost s prototipnim značenjem čvršća i vidljivija, koja su bliža središnjim značenjima te ona koja su apstraktnija, odnosno od njih udaljenija. Međutim sva značenja određenoga semantičkoga polja, bilo da se radi o onim bližim, čiju je vezu sa središnjim značenjem lakše uočiti, ili onim metaforičkim, čija veza sa središnjim značenjem nije izravna, proizlaze iz naših fizičkih, tjelesnih, mentalnih, društvenih i drugih iskustava, koje strukturiramo, razumijemo i kategoriziramo pomoću različitih mehanizama našega kognitivnoga aparata, od same percepcije do sposobnosti asociranja, usredotočivanja, uspoređivanja, imaginacije itd., pa tako konceptualna metafora ZAMIŠLJATI JE VIDJETI proizlazi iz naše sposobnosti da prizivamo mentalne slike, NAUČITI JE ČUTI iz iskustva stjecanja znanja i spoznaja putem organa sluha, UZNEMIRAVATI JE DIRATI iskustva nepoželjnoga fizičkoga kontakta itd. Dakle nikako se ne radi o slučajnim, nasumičnim značenjskim projiciranjima, već o strukturiranju novih značenja na temelju zajedničkih inherentnih značajki ili određenih aspekata iskustva, koji su dovoljno središnji, ikonični i relevantni za oba iskustva, pa time omogućuju da se jedno izrazi drugim. Dakle mogli bismo reći da i kod najapstraktnijih značenja strukturiranih metaforički pomoću jednostavnijih koncepata, postoji određeno preklapanje relevantnih aspekata iskustva, odnosno značenjskih domena koje čine matrice izraza među kojima se uspostavlja metaforički odnos. Bez toga preklapanja metaforički izraz ne bi imao smisla niti bi ga bilo moguće razumjeti. Gotovo da bismo mogli reći da je baza za konceptualnu metaforu metonimija, ali to je pitanje koje u ovome radu nećemo dublje istraživati.[56] Značenjske domene, koje se u određenoj situaciji govornoga čina izmjenjuju po relevantnosti i centralnosti, ovise o brojnim jezičnim i izvanjezičnim čimbenicima, o jezičnome i enciklopedijskome znanju. Proces je konstruiranja značenja izrazito kreativan, ali i zauzdan jezičnim konvencijama, koje sprječavaju „anarhiju“. Jezične konvencije postoje na svim jezičnim razinama od fonološke do semantičke, a tiču se i nejezičnih razina, pa tako i sam ljudski kognitivni aparat te objektivni svijet, čije pojavnosti preslikavamo u jezik, nameću određena ograničenja prilikom konstruiranja značenja.

U okviru KG značenje se ne sastoji samo od određenoga konceptualnog sadržaja već i od određenoga načina konstruiranja odabranoga konceptualnog sadržaja ili *konstruala*, pa valja napomenuti još jednu važnu činjenicu vezanu uz sva proširena značenja osjetilnih glagola u

[56] O odnosu metafore i metonimije više u Goossens (1990), Barcelona (1997, 2003).

hrvatskome jeziku, a to je da ona ne postoje sama po sebi, već se ostvaruju u suodnosu s drugim dijelovima rečenice, odnosno na razini konstrukcije. Tek u suodnosu s drugim dijelovima rečenice moguće je razumjeti koje točno značenje izraz ustvari profilira. Budući da se u ovome radu bavimo glagolima, koji predstavljaju zavisne temporalne relacije, njihovo značenje prije svega ovisi o izboru entiteta koji će kao dopune specificirati shematična mjesta elaboracije, odnosno trajektor i orijentir jer oni upotpunjavaju semantički pol glagola. Da bi se proniknulo u značenje osjetilnih glagola potrebno je dakle obratiti pozornost na semantički doprinos subjekta i objekta, ali i drugih dijelova konstrukcije. U konstrukciji *Slovenac sakrio drogu u auto, a pas ju odmah namirisao* većina će govornika hrvatskoga jezika glagol *namirisati* shvatiti u značenju glagola *naći*, a to značenje proizlazi iz prirode subjekta i objekta rečenice, ali i iz cjelokupnoga konteksta koji rečenica uspostavlja te našega enciklopedijskog znanja. Konkretno, fizičko značenje glagola *namirisati* 'osjetiti njuhom miris' shvaćamo u kontekstu navedene konstrukcije kao 'njuhom pronaći' jer je subjekt rečenice pas, životinja izuzetno snažnoga osjetila njuha, objekt ilegalna supstanca droga, a širi kontekst jasno upućuje i na to da je Slovenac drogu sakrio nadajući se da će ostati neotkrivena, pa na temelju našega enciklopedijskoga znanja zaključujemo da je relevantni dio konceptualnoga sadržaja kojega glagol *namirisati* priziva onaj koji se odnosi na pronalazak droge, a ne na puku sposobnost psa da brzo namiriše objekt.

Budući da su glagoli općenito, a time i sami osjetilni glagoli, relacijske predikacije i zavisne konstrukcijske glave, koje nije moguće konceptualizirati bez da se u zamišljaj uključe njihovi argumenti, onda ih je moguće analizirati i dublje razumjeti samo kroz njihov odnos s drugim rečeničnim dijelovima jer samo u odnosu s drugim dijelovima rečenice moguće je uočiti njihova značenjska obilježja, a koja utječu i na sintaktički ustroj konstrukcija u kojima se pojavljuju. Jedna je od temeljnih podjela osjetilnih glagola organizirana upravo u odnosu na semantičku ulogu subjekta i upravo se time bavimo u sljedećemu poglavlju.

6. OSJETILNI GLAGOLI PREMA SEMANTIČKOJ ULOZI SUBJEKTA

6.1. Semantička uloga subjekta iz kognitivnogramatičke perspektive

Jedna je od temeljnih podjela glagola općenito ona na stanja i radnje. Kada su osjetilni glagoli u pitanju, stanja ili glagoli pasivne percepcije profiliraju puku sposobnost doživljavača da percipira određenu vrstu entiteta u okolini, a radnje ili glagoli aktivne percepcije usmjerenu, voljnu aktivnost subjekta doživljavača. Ta se podjela dakle temelji na semantičkoj ulozi subjekta konstrukcije s određenim osjetilnim glagolom, a utječe na njezin semantički i sintaktički ustroj, odnosno značenjski odnos doživljavača i dopune koja elaborira shematični orijentir određenoga osjetilnog glagola, ali i širu rečeničnu okolinu, pa će tako različiti tipovi osjetilnih glagola svojim značenjskim ustrojem otvarati mjesto različitim vrstama ne samo dopuna nego i dodataka. Dopunom ili komplementom pritom se smatra svaka konstrukcijska sastavnica koja elaborira shematični orijentir odrednika profila (glave), a to je u slučaju temporalnih relacija glagol. Odrednik se profila u KG smatra zavisnom sastavnicom jer njegova semantička interpretacija ovisi o dopuni koja kao orijentir elaborira, odnosno upotpunjava njegov semantički pol (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 109). Subjekt je u KG dopuna u širemu smislu jer funkcionira kao dopuna na razini klauze i tada je argument koji elaborira shematični trajektor glagola. Da bismo proniknuli u značenjsku strukturu osjetilnih glagola potrebno je analizirati semantički doprinos obaju argumenata, dakle subjekta i objekta, a jedna od temeljnih podjela osjetilnih glagola organizirana je upravo u odnosu na semantičku ulogu subjekta u konstrukcijama s osjetilnim glagolima u ulozi predikata.

Langacker subjekt opisuje kao kognitivno najistaknutiji element, pa otuda i tendencija da zauzme ključnu ulogu u gramatičkoj strukturi. To ključno obilježje kognitivne istaknutosti subjekta na razini rečeničnoga ustrojstva Langacker (1991: 307) naziva topikalnošću te ga razlaže na četiri parametra koji ustvari predstavljaju različite aspekte konceptualizacije sudionika u nekome glagolskom procesu. U tome smislu navodi:

a) semantičku ulogu sudionika u glagolskome procesu
b) položaj sudionika na empatijskoj hijerarhiji
c) položaj sudionika s obzirom na hijerarhijski odnos lika i pozadine
d) stupanj određenosti sudionika (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 113).

Svi se navedeni parametri ostvaruju duž hijerarhija za čije je početne točke karakterističan najviši stupanj kognitivne istaknutosti. Naravno, u skladu s načelima KG

središnji predstavnici kategorije, odnosno prototipni subjekti, zauzimaju najistaknutija mjesta prema sva četiri kriterija. Prototipna semantička uloga subjekta na shematičnoj razini, dakle na onoj koja je neovisna od subjektivnoga utjecaja konceptualizatora i naravi poimanoga procesa i njegovih sudionika, jest ona agensa, odnosno svjesnoga pokretača procesa, a time i inicijalne karike u lancu prijenosa energije *agens* > *sredstvo* > *pacijens* (Belaj i Tanacković Faletar 2017).

Kada je u pitanju empatijska hijerarhija, Langacker (1991: 307 prema Belaj i Tanacković Faletar 2017. 116) je definira kao ljestvicu na kojoj je najveći stupanj kognitivne istaknutosti inherentan govorniku, a cijela je hijerarhija uspostavljena na sljedeći način:

govornik > *slušatelj* > *drugi ljudi* > *životinje* > *fizički objekti* > *apstraktni enteti*

Ono što je važno naglasiti jest da nepoštivanje hijerarhije semantičkih uloga i postavljanje primjerice pacijensa na mjesto rečeničnoga subjekta vjerojatno neće rezutirati neovjerenom konstrukcijom ako se istovremeno poštuje hijerarhijski odnos na drugim ljestvicama, primjerice ako su zadovoljeni parametri topikalnosti u empatijskoj hijerarhiji ili istaknutosti u hijerarhiji određenosti (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 117).

Kada je u pitanju treći parametar topikalnosti – stupanj određenosti izvanjezičnoga entiteta – ulogu će protipnoga subjekta u rečenici preuzeti diskretniji entitet, a on se može dovesti i u vrlo izravnu vezu s geštaltističkim načelom zaokruženosti prema kojemu entitete s jasnim i oštrim vanjskim granicama, koje ih jasno razdvajaju od pozadine, promatrač lakše doživljava kao pojedinačne entitete, odnosno lik, pa možemo zaključiti da je hijerarhija određenosti usko povezana s hijerarhijskim odnosom lika i pozadine. Nadalje, za takve je entitete karakteristično skupno promatranje, a upravo ta konceptualna činjenica gramatičku kategoriju subjekta čini dostupnom i za neke manje tipične predstavnike poput glagola u infinitivu (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 117). Hijerarhija je određenosti prema Langackeru (1991: 322) ustrojena na sljedeći način:

određeno > *specifično neodređeno* > *nespecifično i neodređeno*

Tako se primjerice u funkciji subjekta u hrvatskome jeziku mogu naći isključivo određeni pridjevi, što je i logično jer obilježje određenosti nekoga nominalnog referenta proizlazi iz njegove konceptualne dostupnosti promatraču, odnosno govorniku i sugovorniku (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 118). Također valja napomenuti da se neodređenim pridjevima profilira određena značajka ili svojstvo, a određenim nositelja određene značajke ili

svojstva, odnosno konkretni, jasno razgraničeni izvanjezični entitet koji nije samo vizualno lako dostupan već može biti i konceptualno dostupan iz nekoga ranijega iskaza te poznat i autoru i interpretatoru iskaza, pa nije teško shvatiti zašto neodređeni pridjevi nisu najpogodniji za funkciju rečeničnoga subjekta, a određeni jesu. Izbor nekoga entiteta za funkciju rečeničnoga subjekta dakle može proizlaziti i iz višega ili nižega stupnja njegove određenosti i specifičnosti (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 119).[57]

Četvrti je parametar topikalnosti odnos lika i pozadine, koji je opisan još u okvirima gešaltističke psihologije kao jedno od temeljnih načela vizualne percepcije.[58] Talmy (2001: 183) ih naziva primarni i sekundarni objekt i navodi glavne značajke kao u tablici 1.

Tablica 1: Opće odrednice primarnoga i sekundarnoga objekta (Talmy 2001: 183 prema Belaj i Tanacković Faletar 2017: 121).

PRIMARNI OBJEKT	SEKUNDARNI OBJEKT
nepoznata prostorna ili vremenska svojstva koja treba odrediti	referencijski entitet poznatih svojstava koja pomažu pri karakteriziranju primarnoga objekta
veća pokretljivost	manja pokretljivost (prostorna stabilnost)
manji je	veći je
geometrijski jednostavniji	geometrijski složeniji
kraće je prisutan u svijesti	otprije je prisutan u svijesti
od veće je važnosti u scenariju	manje je važan u scenariju
na početku slabije primjetan	na početku vidljiviji
postaje istaknutiji u scenariju kad se primijeti	postaje dijelom pozadine scenarija kad primarni objekt postane vidljiv
konceptualno je zavisniji	konceptualno je nezavisniji

[57] Konstrukcije s neodređenim i nespecifčnim entitetima kao subjektima, odnosno entitetima koji se nalaze na samome kraju hijerarhije određenosti, kada su u pitanju samoznačni glagoli ili njihove kombinacije s faznim glagolima u ulozi predikata potpuno su neovjerene jer takva predikatna ustrojstva otvaraju elaboracijska mjesta isključivo specifičnim entitetima kao likovima prvoga plana. Međutim kada su u pitanju modalni glagoli, njihov subjekt može biti i neodređen i nespecifičan jer njihov semantički pol na razini lika prvoga plana nije tako restriktivan. Mogućnost uporabe neodređenih i nespecifičnih entiteta u funkciji subjekta uz modalne glagole proizlazi iz neodređenosti semantičkoga pola modalnih glagola, a kojim se, za razliku od samoznačnih glagola, i ne profilira cjelovita, aktualizirana glagolska relacija, već samo ona moguća, potencijalna, pa se u takvim glagolskim relacijama na razini lika prvoga plana otvara elaboracijsko mjesto koje istovremeno može biti pripisano većem broju potencijalnih vršitelja, koji ne moraju biti profilirani kao pojedinačni i specifični entiteti (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 120).

[58] Podsjećamo da su u okviru KG trajektor i orijentir, odnosno lik prvoga plana i lik drugoga plana, pojmovi analogni liku i pozadini.

Iz svega proizlazi da se rečenični subjekt stoga može opisati kao konceptualno najistaknutiji entitet određene relacije ili lik prvog plana, a njegov istaknuti konceptualni status može biti motiviran različitim kriterijima topikalnosti koji mogu biti zadovoljeni u isto vrijeme, a brojne su i situacije u kojima je zadovoljen samo jedan relevantni parametar, ali koji u specifičnim kontekstima kompenzira neispunjavanje ostalih kriterija topikalnosti subjekta (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 123).

6.1.1. Osjetilni glagoli u značenju fizičke percepcije prema semantičkoj ulozi subjekta

U velikome broju jezika značenje osjetilnih glagola varira duž dva parametra: u odnosu na semantičku ulogu subjekta, odnosno agentivnost doživljavača i modalitet, odnosno oblik percepcije. Kada su u pitanju agentivnost doživljavača i semantička uloga subjekta, razlikujemo prije svega voljne i nevoljne osjetilne glagole. Voljni ili aktivni osjetilni glagoli pritom imaju subjekta doživljavača koji svjesno i voljno sudjeluje u procesu percepcije, koji je agentivan. Ta je semantička uloga inicijalna karika u lancu prijenosa energije i svojstven joj je visok stupanj konceptualne istaknutosti, bolje rečeno viši stupanj konceptualne istaknutosti u odnosu na subjekte koji te značajke ne posjeduju.

S druge strane tzv. pasivni osjetilni glagoli otvaraju mjesto pasivnomu, nevoljnomu subjektu doživljavaču koji u okviru perceptivnoga procesa prima određeni podražaj koji ne kontrolira niti na njega ima utjecaja. U lancu prijenosa energije takav je subjekt postavljen niže i od tipičnoga agensa i od subjekta osjetilnih glagola aktivne percecpije. Treća su vrsta osjetilnih glagola tzv. izokrenuti glagoli, a to su oni koji na mjestu subjekta imaju izvor podražaja (detaljnije o njima u osmome poglavlju).

Kada je u pitanju modalitet percepcije, razlikujemo osjetilne glagole vida, sluha, njuha, okusa i opipa. Primjeri su osjetilnih glagola koji prototipno izražavaju aktivnost:[59]

[59] Glagole smo ovdje razvrstali u aktivne, pasivne i izokrenute na temelju njihovih rječničkih definicija na Hrvatskome jezičnom portalu i Rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića (1998), što ne znači da svi oni koji su svrstani u aktivne glagole ne mogu iskazivati pasivnu percepciju, odnosno na mjestu subjekta imati pasivnoga doživljavača i obratno, pa primjerice glagol aktivnosti *dotaknuti* u rečenici *Ante je namjerno dotaknuo njezinu kosu* ima aktivni subjekt, a u rečenici *Ante je slučajno dotaknuo nešto ljepljivo* ima nevoljni pasivni subjekt, što je u skladu s jednim od temeljnih načela KG i kognitivne lingvistike općenito koje tvrdi da je gotovo sve u jeziku, u većoj ili manjoj mjeri, stvar gradacije, pa stoga među različitim kategorijama najčešće nema oštrih granica. Međutim budući da je glagol *dotaknuti* prototipno voljni glagol, u slučaju da u spomenutim konstrukcijama nema priloga načina ili nekoga drugog signala koji bi upućivao na način na koji dogodio kontakt između subjekta i objekta percepcije, situaciju bi interpretirali kao događaj aktivne percepcije.

1. VID: gledati, pògledati, poglédati, pogledavati, zàgledati se, zaglédati se itd.
2. SLUH: slušati, osluškivati, odslušati, saslušati, poslušati, prisluškivati itd.
3. OPIP: dirati, dodirnuti, dodirivati, taći, taknuti, ticati, dotaknuti, opipati itd.
4. NJUH: mirisati, omirisati, njušiti, njuškati, onjušiti, ponjušiti itd.
5. OKUS: kušati, okusiti, degustirati i probati[60]

Primjeri su glagola koji prototipno izražavaju pasivnu percepciju:[61]

1. VID: vidjeti, opaziti, opažati, spaziti, zapaziti, zapažati, uočiti, uočavati, primijetiti, primjećivati, zamijetiti, zamjećivati, ugledati, previdjeti, previđati
2. SLUH: čuti, načuti i začuti
3. OPIP: napipati, osjetiti/osjećati[62]
4. NJUH: namirisati i nanjušiti
5. OKUS: ∅

Primjeri su glagola utemeljenih na izvoru podražaja:

1. VID: izgledati
2. SLUH: zvučati, zazvučati
3. OPIP: ∅
4. NJUH: mirisati, zamirisati, vonjati, zavonjati, smrdjeti, zasmrdjeti
5. OKUS: ∅

[60] Glagol *probati* ne proizlazi izravno iz semantičkoga polja osjetilnih glagola okusa, ali se kao dio njegove prve rječničke definicije na Hrvatskome jezičnom portalu pojavljuje značenje '(po)jesti, (po)piti malo čega radi provjeravanja kakvoće, kušati'.
[61] Vrijedi napomenuti da je stupanj pasivnosti niži kod nesvršenih glagola primjerice kod *opažati* u odnosu na *opaziti*, *previđati* u odnosu na *previdjeti* itd.
[62] Prvo je istaknuto značenje glagola *osjetiti* u nizu značenja na Hrvatskome jezičnom portalu 'ispitati ili tražiti dodirom' i 'imati osjećaj dodira', dok njegov nesvršeni parnjak *osjećati* nema eksplicitno spominjanje povezanosti s osjetilom opipa, ali se i njime može iskazivati ono što se osjetilom opipa percipira. Oni imaju i svoje arhaične, ekspresivne inačice u glagolima *oćutjeti i ćutjeti*. Međutim glagoli *osjetiti* i *osjećati* koriste se i u kontekstima koji proizlaze iz glagola njuha (*Osjetiti smrad*) i okusa (*Osjetiti slanost*). Upravo pomoću glagola *osjetiti* i *osjećati* možemo artikulirati vrstu osjeta u smislu kakvoće onoga što ispitujemo ili osjetilno spoznajemo opipom, odnosno ono što dodirom, opipom ili kožom osjećamo (*Osjetiti hrapavost, Osjetiti neravnine na površini, Osjetiti toplinu, Osjetiti bol* itd), dok se glagoli *dodirivati i pipati* više odnose na samu fizičku radnju koje tijelo, odnosno organ opipa, kožu, najčešće prstiju ruke dovodi u kontakt s određenim živim ili neživim entitetom u namjeri da ga se pobliže ispita, istraži, upozna.

Kao što smo već napomenuli, glagoli koji označavaju perceptivne situacije po akcionalnosti se obično dijele na stanja i radnje (o akcionalnosti osjetilnih glagola više u devetome poglavlju). Među glagole stanja npr. Van Valin i LaPolla (1997) smještaju glagole pasivne percepcije poput *vidjeti* i *čuti*, a među glagole radnje smještaju glagole usmjerene, voljne, aktivne percepcije poput *gledati* i *slušati*. Jedna je od glavnih razlika između tih dviju skupina u značenjskome obilježju namjernosti i voljnosti njihovih subjekata, međutim te se glagolske skupine razlikuju i značenjski i strukturno te imaju različitu argumentnu strukturu. Dok pasivni osjetilni glagoli na mjestu prve dopune, odnosno subjekta, imaju pasivnoga doživljavača, glagoli usmjerene percepcije imaju aktivnoga doživljavača ili promatrača. I jedni i drugi na mjestu druge dopune, odnosno objekta, imaju izvor stimulusa ili podražaja.

Tri su glavne komponente koje sudjeluju u konkretnome, fizičkome činu percipiranja, u onome od kojega polaze i sva druga njegova značenja, pa i ona najapstraktnija: onaj koji promatra, opaža ili doživljava putem svojih osjetila, odnosno doživljavač, entitet podvrgnut činu opažanja koji može biti živi i neživi, statičan ili dinamičan i sl., čin opažanja koji može proizići iz 5 različitih osjetilnih modaliteta (Ibbaretxe Antunano 1999) te sam organ opažanja kao instrument kojim se opažanje realizira i koji je najčešće neiskazan na površinskoj razini, ali bez kojeg perceptivni čin ne bi bio moguć (Samardžić 2018: 211). Kao što smo već rekli, Viberg (1983, 1984) u svojim radovima detaljno analizira osjetilne glagole te istražuje kako se leksičko polje osjetilnih glagola manifestira u različitim jezicima s obzirom na različita osjetila (vid, sluh, njuh, okus, opip) te s obzirom na uopćenije semantičke komponente koje naziva *aktivnost* (engl. *activity*), *iskustvo/doživljaj* (engl. *experience*) i *kopulativni izraz* (engl. *copulative exspression*) (San Roque et al. 2015: 31) ili *izokrenuti glagoli* (engl. *flip-verbs*) (Rogers 1971: 206).[63] Aktivnost se pritom odnosi na radnju koju kontrolira opažač ili doživljavač primjerice *gledati film,* iskustvo ili doživljaj na radnju, odnosno stanje koje doživljavač ne kontrolira primjerice *vidjeti nesreću*, a oni utemeljeni na izvoru podražaja ili *izokrenuti glagoli* odnose se na konstrukcije u kojima gramatički subjekt ustvari predstavlja izvor podražaja, a subjekt kao vršitelj perceptivnoga čina najčešće ostaje neizrečen *Marko je izgledao tužno, Sanja je zvučala zabrinuto.* To je dakle podjela koja funkcionira na temelju najvažnijih općih semantičkih obilježja specifičnih za semantičko polje osjetilnih glagola, a semantika glagola pritom nameće određena značenja, odnosno specifične semantičke uloge subjektu konstrukcije, koji može biti aktivni doživljavač, dakle onaj koji svjesno kontrolira i usmjerava osjetilo vida, pasivni doživljavač, odnosno onaj koji je izložen podražaju nenadano, slučajno i koji taj podražaj ni na

[63] Kako bi se izbjegla terminološka zbrka, mi ćemo se u ovome radu koristiti izrazom *izokrenuti glagoli* (engl. *flip-verbs*), koji predlaže Rogers (1971: 206).

kakav način ne kontrolira, ili sam izvor podražaja kao gramatički subjekt u konstrukcijama s tzv. izokrenutim osjetilnim glagolima. U stručnoj se literaturi u prva dva slučaja subjektu pripisuje semantička uloga doživljavača koji jednim od 5 osjetilnih organa prima različite vrste podražaja. U konstrukcijama s *izokrenutim glagolima* u ulozi gramatičkoga subjekta nalazi se sam izvor stimulusa ili podražaja (Viberg 1983: 123), pa je tako u konstrukciji *Marko je izgledao tužno* gramatički subjekt *Marko* ustvari objekt čina vizualne percepcije, odnosno izvor podražaja koji prima neki neizrečeni doživljavač. Takvim se glagolima (*izgledati, zvučati, mirisati*) dakle izražava neko svojstvo subjekta kojega doživljavač prepoznaje pomoću odgovarajućih osjetilnih organa. U tome se slučaju radi o jednoj vrsti apsolutnih konstrukcija koje podrazumijevaju samo jednoga aktanta. Semantička uloga koja se u KG pripisuje takvim subjektima naziva se nultom ulogom, a ona potpada pod širu semantičku ulogu teme.

6.1.1.1. Glagoli pasivne percepcije ili glagoli iskustva u svojim fizičkim značenjima

Primjeri su konstrukcija s osjetilnim glagolima pasivne percepcije u njihovim fizičkim značenjima:

(1) Prvi videouređaj **vidio sam** početkom osamdesetih u obitelji svog bratića.
(2) Tu vrstu glazbe **čuo sam** tada prvi put.
(3) Prije nekoliko dana **napipala sam** u lijevoj preponi tvrdu kvržicu promjera oko 1 cm.
(4) Psi su, čini se, **nanjušili** zeca.
(5) **Namirisao sam** nešto čudno.
(6) Kad slučajno **okusim** luk i u najmanjim tragovima, dobijem osip.

U svim primjerima (1–6) osjetilni glagoli upotrijebljeni su u svojim temeljnim, fizičkim značenjima, a izražavaju pasivnu percepciju jer subjekt ne kontrolira radnju iskazanu predikatom, odnosno izostaje svijest i kontrola nad podražajem. Procese kodirane glagolima pasivne percepcije izvršavati mogu ljudski i životinjski subjekti jer životinje raspolažu istim osjetilima kojima raspolažu i ljudi te se kao i ljudi mogu naći u ulozi pasivnih i aktivnih subjekata osjetilnih glagola ili subjekata doživljavača, no ipak valja istaknuti da je ljudski subjekt prototipniji u odnosu na životinjski, što je u skladu i s Langackerovom empatijskom hijerarhijom (1991: 307), koju on definira kao egocentrično postavljenu ljestvicu na kojoj najveći stupanj kognitivne istaknutosti ima sam govornik pa zatim slušatelj, pa drugi ljudi, a tek potom životinje, fizički objekti i apstraktni entiteti. U slučaju osjetilnih glagola ljudski su

subjekti prototipniji i zato što čovjek, između ostaloga, upravlja svojim osjetilima na višoj razini svijesti u odnosu na životinje, ima kontrolu nad njima te prikuplja brojnije i daleko raznovrsnije podatke.

Da se u svim konstrukcijama radi o pasivnoj percepciji i subjektima koji ne kontroliraju radnju, lako je dokazati upotrebom različitih priloga poput *svjesno, usredotočeno, namjerno, pažljivo* i sl. (Gisborne 1996:1), koji upućuju na svjestan utjecaj i kontrolu nad radnjom izrečenom glagolom ili to isto negiraju, a s kojima konstrukcije postaju neovjerene npr.:

(1a) *Prvi videouređaj **vidio sam** početkom osamdesetih u obitelji svog bratića **pažljivo**.
(2a) *Tu vrstu glazbe **čuo sam** tada prvi put **usredotočeno**.
(3a) *Prije nekoliko dana **namjerno sam napipala** u lijevoj preponi tvrdu kvržicu promjera oko 1 cm.
(4a) *Psi **su**, čini se, **nanjušili** zeca **pažljivo**.
(5a) ***Namirisao sam** nešto čudno **namjerno**.
(6a) *Kad **pažljivo okusim** luk i u najmanjim tragovima dobijem osip.

Temeljno fizičko značenje glagola u svim navedenim konstrukcijama kodira radnju nad kojom subjekt nema kontrolu, već joj biva nenadano izložen.

Kada su u pitanju glagoli okusa *kušati* i *okusiti*, moramo napomenuti da smo u hrWaC-u i mrežnim pretraživanjem općenito pronašli svega nekoliko potvrda uporabe tih glagola u značenju pasivne perceptivne situacije, barem kada su u pitanju njihova temeljna, fizička značenja. Naime njihovo je prototipno fizičko značenje na Hrvatskome jezičnom portalu opisano kao situacija stavljanja hrane i pića u usta s namjerom da se ispita okus. Međutim konstrukcije s tim glagolima u hrvatskome jeziku najčešće opisuju puko stavljanje hrane i pića u usta, što je uvijek voljan čin, a jako rijetko profiliraju uspostavljanje kontakta između subjekta i samoga okusnoga doživljaja, odnosno osjeta, ili slučajno detektiranje neke supstance u hrani ili piću (kao u primjeru 6a), što predstavlja onaj dio situacije kušanja nad kojim subjekt nema kontrolu.

Glagol *napipati* može izraziti aktivnu i pasivnu percepciju, a o kojemu se tipu percepcije radi najčešće proizlazi iz širega rečeničnog konteksta. No brojne su i konstrukcije poput *Doktor je napipao napuknuće, zglob mi je natečen i malo teže hodam* za koje nije moguće nedvosmisleno zaključiti o kojemu se tipu percepcije, a time i osjetilnoga glagola radi. Međutim budući da se značenje glagola *napipati* definira kao ‘pronaći pipanjem, traženjem, vrhovima prstiju otkriti, osjetiti opipom’, držimo da je taj glagol prototipno glagol pasivne percecpije jer

slično kao i kada je u pitanju glagol *naći/pronaći*, onaj dio situacije koji se događa kontrolirano i voljno jest proces pipanja i traženja, ali sam trenutak napipavanja kao i ono što će biti napipano, odnosno osjet, prototipno nisu pod kontrolom subjekta. Međutim glagol *napipati* često u konstrukcijama preuzima značenje glagola *opipati,* a takve konstrukcije interpretiramo kao situacije aktivne percepcije, odnosno one u kojima subjekt doživljavač aktivno i voljno kontrolira perceptivni čin. Doživljaj glagola *napipati* pritom umnogome ovisi o razini izvjesnosti profiliranoj širim kontekstom. Ako je situacija svjesnoga i namjernoga traženja konstrukcijom i širim kontekstom dovoljno jasno profilirana, onda se i sam njezin rezultat doživljava kao nešto nad čim subjekt ima kontrolu primjerice u *Precizno je napipao žilu na vratu konja,* a ako je situacija napipavanja rezultat slučajnoga, neusmjerenoga pipanja primjerice *Slučajno sam na zidu napipala nešto ljepljivo*, onda značenje glagola *napipati* doživljavamo kao čin nad kojim subjekt nema kontrolu. To još jednom dokazuje da značenja nisu fiksirane, već dinamične konceptualizacije, koje su proizvod našega vlastitog doživljaja izvanjezičnoga svijeta, pa je i to jedan od razloga zašto nije moguće povući jasnu granicu između jezičnoga i enciklopedijskoga znanja.

Osjetilni se glagoli u konstrukcijama (1a–6a) u stručnoj literaturi nazivaju *pasivnom percepcijom* (engl. *passive perception*) (Palmer 1966: 99), *unutarnjom percepcijom* (Leech 1971: 23), *kognicijom* (Rogers 1971: 206), *stativnim glagolima sa subjektom doživljavačem* (engl. *stative with subject experiencer*) (Lehrer 1990: 223) i *doživljajnim/iskustvenim glagolima* (engl. *experience verbs*) (Viberg 1984: 123).

6.1.1.2. Glagoli aktivne percepcije u svojim fizičkim značenjima

Primjeri su konstrukcija s aktivnim doživljavačem ili promatračem i osjetilnim glagolima u svome fizičkom značenju:

(7) Ante **gleda** sliku **pažljivo**.
(8) Ante **sluša** operu **pažljivo**.
(9) Ante **je usredotočeno dodirivao** njezino lice.
(10) Ante **je usredotočeno mirisao** parfeme.
(11) Ante **je pažljivo kušao** vino.

Osjetilni glagoli u rečenicama (7–11) opisuju voljni, namjerni perceptivni čin, a njihovi subjekti imaju semantičku ulogu agentivnih, aktivnih doživljavača. U stručnoj literaturi takvi

se osjetilni glagoli nazivaju *aktivni osjetilni glagoli* (Poutsma 1926: 341, Leech 1971: 23, Rogers 1971: 206), *glagoli s aktivnim subjektom doživljavačem* (engl. *active experience subject*) (Lehrer 1990: 223), *aktivni glagoli* (Viberg 1984: 123). Dakle osjetilni se glagoli u tim rečenicama odnose na procese koje subjekt svjesno kontrolira, u kojima je subjekt aktivni i svjesni promatrač, što dokazuje i njihova kompatibilnost s prilozima poput *pažljivo i usredotočeno,* a koji upućuju upravo na to.

6.1.1.3. Izokrenuti osjetilni glagoli

U trećoj su grupi glagoli koji upućuju na to da je subjekt ustvari stimulus ili izvor podražaja.

(12) Marko **je izgledao** nesretno.
(13) Marko **je zvučao** sretno.
(14) Ona **je mirisala** dobro.

U takvim konstrukcijama u ulozi subjekta može se naći izvor osjetilnih podražaja vida, zvuka i mirisa, a izvor taktilnoga i gustativnoga, odnosno okusnoga osjeta ne može. Dakle osjetilnim glagolima opipa i okusa u hrvatskome jeziku ne možemo kodirati takvu vrstu događaja za razliku od primjerice engleskoga jezika u kojemu je to moguće.

Glagoli te grupe nazivaju se *izokrenuti glagoli* (engl. *flip verbs*) (Rogers 1971: 206), *glagoli s podražajnim subjektom* (engl. *stimulus subject*), (Lehrer 1990: 223), *kopulativni glagoli* (Viberg 1984: 123) i *glagoli s perceptima* (engl. *percept*) (Gisborne 1996: 1). Kao što se vidi, različiti autori upotrebljavaju različite nazive pojedinih glagolskih skupina, a u ovome radu slijedimo Vibergovu terminologiju, osim za kopulativne glagole, za koje upotrebljavamo Rogersov naziv izokrenuti glagoli.

Temeljna paradigma osjetilnih glagola u engleskome jeziku prema Ibarretxe-Antunano (1999: 45) izgleda kao u tablici 2.

Tablica 2: Temeljna paradigma osjetilnih glagola u engleskome jeziku.

MODALITET PERCEPCIJE	PASIVNA PERCEPCIJA ILI ISKUSTVO	AKTIVNA PERCEPCIJA ILI AKTIVNOST	IZOKRENUTI GLAGOLI
VID	See	Look	Look
SLUH	Hear	Listen	Sound

OPIP	Feel/Touch	Touch/Feel	Feel
NJUH	Smell	Smell/Sniff	Smell
OKUS	Taste	Taste	Taste

Iz tablice 2 vidljivo je da pojedina osjetila imaju različite glagole u pojedinim skupinama, pa primjerice glagoli sluha u sve tri skupine imaju različit glagol, a glagoli okusa u sve tri skupine imaju isti oblik. To, naravno, ne znači da je u tom slučaju distinkcija između pasivnih, aktivnih i izokrenutih glagola manje važna (Miller i Johnson-Laird 1976: 618), već jednostavno da jedan polisemičan glagol korespondira sa sve tri kategorije (Ibarretxe-Antunano 1999: 45), a to je tako i zbog specifičnosti mirisa kao stimulusa. Ako se prototip shvaća kao tipičan član kategorije u odnosu s kojim drugi članovi ostvaraju određeni motivirani odnos i koji su u jeziku izuzetno frekventni, onda upravo fizička značenja glagola u tablici 3 predstavljaju prototipna značenja koja osjetilni glagoli mogu imati u hrvatskome jeziku.[64]

Tablica 3: Temeljna paradigma osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku u njihovim temeljnim, fizičkim značenjima

MODALITET PERCEPCIJE	PASIVNA PERCEPCIJA ILI ISKUSTVO	AKTIVNA PERCEPCIJA ILI AKTIVNOST	IZOKRENUTI GLAGOLI
VID	vidjeti	gledati	izgledati
SLUH	čuti	slušati	zvučati
OPIP	napipati	dirati/pipati	-----
NJUH	namirisati	mirisati	mirisati
OKUS	okusiti	kušati/okusiti	------

Iz tablice 3 vidljivo je da osjetila vida, sluha i mirisa imaju glagole u sve tri kategorije te mogu izraziti aktivnu i pasivnu percepciju te percepciju u kojoj je subjekt izvor podražaja,

[64] Glagoli navedeni u tablici 3 nisu jedini koji mogu biti uključeni u semantičko polje percepcije. Pored navedenih tu su i mnogi drugi poput *opaziti, primjećivati, primijetiti, ugledati, poslušati* itd., ali upravo navedene glagole smatramo temeljnim glagolima unutar svake navedene kategorije, posebice kada su u pitanju glagoli aktivne percepije jer su lišeni konotacija o načinu na koji se perceptivni čin dogodio, predstavljaju najfrekventnije glagole u svojoj klasifikacijskoj skupini, a upravo se od tih glagola određenim tvorbenim postupcima izvode i brojni drugi osjetilni glagoli u hrvatskome jeziku. Također, unatoč tomu što su glagoli *dirati* i *dirnuti* u hrvatskome jeziku puno frekventniji u uporabi, semantički bogatiji te neutralniji u smislu izražavanja načina na koji se radnja događa te ih iz tih razloga smatramo prototipnijim glagolima opipa od glagola *pipati*, *napipati* i sl., i potonje smo odlučili uvrstiti u temeljnu paradigmu osjetilnih glagola opipa u hrvatskome jeziku jer je glagol *napipati* najbolji predstavnik pasivne opipne percepcije, dok glagoli koji su tvorbeno vezani uz glagol *dirati* ne mogu prototipno izraziti pasivnu percepciju.

dok osjetila opipa i okusa to ne mogu. To je tako zbog prirode samih podražaja i načina na koji se odvija percepcija kada su određena osjetila u pitanju. Navedena je kategorizacija osjetilnih glagola temeljena na našim preliminarnim promatranjima te klasičnim shvaćanjima i pristupu osjetilnim glagolima koji su u stručnoj i znanstvenoj literaturi prilično dominantni (već spomenuti Miller i Johnson-Laird 1976, Viberg 1984, Gisborneove 1996, Ibarretxe-Antunano 1999 itd.). Međutim u nastavku ćemo rada osjetilne glagole, odnosno njihovu semantičku i sintaktičku strukturu detaljnije proučiti jer držimo da testovi na temelju kojih smo došli do navedene paradigme osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku nisu dostatni za njihovo dublje razumijevanje i detaljniji opis.

6.1.2. Osjetilni glagoli i osjeti

Iz prethodnoga poglavlja i pokušaja da se uspostavi temeljna paradigma osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku na temelju semantičke uloge subjekta proizašlo je nekoliko važnih pitanja na koja ćemo pokušati dati odgovor u poglavljima koja slijede. Prvo je pitanje pitanje prirode agentivnosti subjekta doživljavača u konstrukcijama s različitim osjetilnim glagolima općenito. Sljedeće je važno pitanje pitanje prirode osjetilnih glagola *vidjeti* i *čuti*, koji se u znanstvenoj i stručnoj literaturi najčešće opisuju kao glagoli pasivne percecpije, stativni glagoli i glagoli stanja, što nam se na temelju preliminarnih proučavanja konstrukcija s tim glagolima ekscerpiranih s hrWaC-a ne čini kao njihov najprecizniji i najtočniji opis. Ono što je iz tablice 3 također odmah uočljivo jest i to da za osjetila okusa i opipa u hrvatskome jeziku nemamo izokrenute osjetilne glagole, pa je i to jedno od pitanja na koja ćemo pokušati odgovoriti. Pitanje koje se također postavlja jest i možemo li osjetilnim glagolima u punome smislu te riječi smatrati one glagole koji ne mogu izraziti relacije koje proizlaze iz odnosa samoga osjetilnoga organa subjekta doživljavača ili promatrača i osjeta, već samo one koje se odnose na odnos između subjekta s nekim izvorom podražaja? Već se sada pokazuje važnom razlika između glagola koji uspostavljaju odnos između subjekta doživljavača i podražaja, odnosno samoga osjeta i onih koji mogu izraziti samo odnos između agentivnoga subjekta i objekta, odnosno izvora podražaja.

Naime relacije koje konstruiraju glagoli poput *vidjeti*, *čuti* ili *namirisati* implicitno uspostavljaju odnos vidnih, slušnih i njušnih organa i s izvorom podražaja i s osjetom koji iz njega proizlazi: *Gledam brod koji plovi prema Braču*, *Vidim velike, crne oblake* ili *Slušam pjesme na radiju*, *Čula sam visoki, reski zvuk*, *Namirisala sam miris paljevine*. Važno je obratiti pozornost i na to da je izvor podražaja, same podražaje te osjete koje primamo osjetilima vida,

sluha i njuha, moguće na kognitivnoj razini odvojiti, razlučiti i uspostaviti odnos i s jednim i s drugim zasebno ili istovremeno. *Oblaci* su u prethodno navedenoj konstrukciji izvor podražaja, a informacije koje o oblacima primamo poput njihove boje, veličine, oblika i brojnih drugih informacija predstavljaju osjete, odnosno doživljaj koji naš um stvara na temelju svjetlosnih podražaja. Ono što je bitno uočiti jest da na kognitivnoj razini, kada je u pitanju primjerice osjetilo vida, lako razlučujemo izvor podražaja i različite osjete, odnosno dojmove o njemu, za razliku od glagola okusa i opipa kod kojih izvori podražaja i sami osjeti na kognitivnoj razini predstavljaju neodvojivu cjelinu.

Slično je i kada su u pitanju glagoli sluha. U konstrukciji *Slušam radio* radio je izvor zvučnoga podražaja, a sam zvučni podražaj može se opisati kao zvučni valovi ili niz tonova koje na temelju različitih geštaltističkih načela poput grupiranja i blizine percipiramo kao određeni zvučni osjet, cjelinu koja ima početak, kraj i određeni zvučni oblik primjerice pjesmu ili govor. U navedenim konstrukcijama s glagolima *vidjeti*, *čuti* i *namirisati* pravi su vršitelji radnje ustvari osjetilni organi izrečenoga ili neizrečenoga subjekta jer konstrukcije opisuju informacije do kojih dolazimo upravo odgovarajućim osjetilnim organima. Kada su u pitanju navedeni glagoli vida, sluha i njuha, izvor podražaja, podražaj i odgovarajući osjet odvojivi su nam na kognitivnoj razini. S druge strane kada su u pitanju situacije u kojima sudjeluju glagoli opipa i okusa profiliraju kontakt subjekta s određenim objektom, ali ne i odnos osjetilnih organa kože i okusnih pupoljaka s odgovarajućim podražajem ili okusnim i opipnim osjetima. U ovome je kontekstu važno istaknuti i to da osjetilni organi vida, sluha i njuha predstavljaju distancirane osjetilne organe jer oni ne moraju doći u izravan kontakt sa svojim izvorima podražaja za razliku od osjetilnih organa opipa i okusa koji to moraju.

Osjetila su vida i sluha kod čovjeka daleko razvijenija od drugih naših osjetila, pa putem njih primamo (osobito kada je u pitanju vid kojim dobivamo 90 % informacija iz okoline) ne samo najveći broj nego i najdetaljnije informacije iz okoline te smo u stanju bez problema razlučiti izvor podražaja i njegove različite aspekte, odnosno informacije koje se mogu ticati njegova oblika, veličine, blizine, boje nekoga entiteta i sl. ili glasnoće, različitih kvalitativnih značajki zvukova koje proizvode različiti instrumenti, ljudi ili životinje, razumjeti sadržaj onoga što se govori, što se pjeva itd. kada je osjetilo sluha u pitanju. Pritom je različite entitete koji služe kao izvor vidnih i slušnih podražaja, kao što smo već napomenuli, na kognitivnoj razini lako odvojiti od samih vidnih i slušnih osjeta koje „emitiraju“. I sama osjetila vida i sluha su distancirana osjetila, a Sweetser (1990) njihovu distanciranost povezuje s objektivnošću i intelektom (3.1.2.).

Kada su u pitanju mirisi, situacija je drukčija. Naime osjetilo njuha kod čovjeka nije toliko razvijeno kao što je to slučaj sa životinjskim njuhom. Životinje mogu osjetiti puno širi dijapazon različitih mirisa i puno ih jasnije povezuju uz određeni izvor podražaja, pa stoga osjetilo njuha za njih i igra puno bitniju, čak egzistencijalnu ulogu. Kada bi životinje mogle govoriti, broj pridjeva koje bi upotrebljavale za opis različitih mirisa sasvim bi sigurno bio veći nego što je to slučaj s ljudskim jezicima, u kojima je broj opisnih riječi za mirise prilično skroman (barem u indoeuropskim jezicima). To je zato što, kao što smo naveli, osjetilo njuha kod čovjeka nije toliko razvijeno da bi moglo pružati nijansiraniju, bogatiju sliku o samim njušnim podražajima, a i naša sposobnost detekcije i lociranja izvora različitih mirisnih podražaja prilično je ograničena, posebice kada se usporedi sa sposobnošću detekcije kod životinja primjerice psa. Drugim riječima, čak i onda kada osjetilom njuha detektiramo određeni podražaj u svojoj okolini, često imamo poteškoće prostorno ga locirati ili prepoznati izvor iz kojega dolazi. Međutim ono što osjetilo njuha razlikuje od osjetila opipa i okusa jest činjenica da osjetilo njuha također ne zahtijeva izravan kontakt s izvorom podražaja kao što je to slučaj s okusom i opipom. Još jedna bitna izvanjezična činjenica, koja očigledno igra ulogu u načinu na koji koncipiramo konstrukcije s glagolima njuha, jest i to da je u stvarnome, fizičkome svijetu relativno mali broj situacija u kojima svjesno upotrebljavamo osjetilo njuha da bi prikupljali informacije o okolini, a puno je veći broj situacija kada različiti mirisi, koje emitiraju različiti entiteti, dolaze do nas bez utjecaja naše volje, želje ili namjere. Stoga daleko veći broj konstrukcija u svim korpusima hrvatskoga jezika profilira situacije u kojima glagol *mirisati* ima ulogu takozvanoga izokrenutog glagola nego onih koje profiliraju situacije aktivne percepcije s agentivnim subjektom.

Kada su u pitanju glagoli koje vezujemo uz osjetilo okusa, pregledom hrWaC-a i Hrvatskoga nacionalnog korpusa također je ustanovljeno da u najvećemu broju slučajeva relaciju uspostavljaju između agentivnoga subjekta i nekoga objekta iz domene hrane i pića, a u daleko manjemu broju slučajeva između samoga osjetilnog organa doživljavača, što bi u ovome slučaju bili okusni pupoljci na jeziku, i okusnoga podražaja, usp.:

(15) Rezultat istrage ovisio bi o tome tko **je** od dužnosnika **okusio** jagode, tko šlag, a tko je ostao bez deserta i zašto.

(16) **Kušao je** sve što je bilo na stolu.

(17) Čim **bi** slučajno **okusila** mlijeko u tragovima, odmah bi joj izbila manja kožna reakcija oko usana.

(18) Prvi **je** put takav okus **kušala** dok je ljetovala u Keniji.

Osjetilo je okusa kontakno i unutarnje osjetilo jer različite entitete iz domene hrane i pića stavljamo izravno u usta, u tijelo. Ako želimo istražiti okus nečega, subjekt i objekt, odnosno osjetilo okusa doživljavača i izvor podražaja, moraju doći u izravan kontakt. Značenje je glagola *kušati* i *okusiti,* kao što smo rekli, 'uzeti/uzimati jelo ili piće da se ocijeni ili odredi okus ili sadržaj po okusu; probati'. Međutim u najvećemu broju slučajeva konstrukcije s glagolima *okusiti* i *kušati* profiliraju samo čin uzimanja jela i pića, a sam doživljaj okusa izostaje. Kada relacija profilira dio značenja 'uzimati jelo ili piće', onda se uvijek radi o uspostavljanju odnosa između voljnoga subjekta i objekta, koji ustvari ne profiliraju pravu perceptivnu situaciju kao u (15) i (16), a kada relacija profilira onaj dio značenja koji se odnosi na određivanje okusa ili doživljaj okusa, odnosno kontakt samoga okusnoga organa i podražaja kao u (17) i (18), onda možemo govoriti o pravoj perceptivnoj situaciji, a u takvim je konstrukcijama okusni doživljavač uvijek pasivan, neagentivan, odnosno nema sposobnost upravljanja okusnim perceptivnim događajem ili podražajem, što također proizlazi iz fiziologije okusnoga organa i načina na koji se događa okusni perceptivni događaj. Kada je u pitanju konstrukcija (17), valja istaknuti da stvarni objekt koji doživljavač prinosi ustima nije samo *mlijeko*, već neki drugi prehrambeni objekt, u kojemu je mlijeko jedna od topivih supstanci, koja kod doživljavača potom izaziva alergijsku reakciju. Konstrukcija (17) dakle ne profilira samo kontakt subjekta i objekta kušanja, već osjetilnoga organa i osjeta. Međutim činjenica je da je takvih konstrukcija u korpusima, a to znači i u stvarnoj uporabi, izuzetno malo i da najveći dio konstrukcija s glagolima *okusiti* i *kušati* opisuju situaciju voljnoga stavljanja određenoga objekta iz domene hrane ili pića u usta bez uspostavljanja relacije sa samim podražajem koji izaziva kod okusnih pupoljaka ili osjetom, a to je zato što izvor podražaja osjetila okusa i sam osjet okusa na kognitivnoj razini ne možemo razdvojiti zato što izvor podražaja ne emitira okus kao neovisan entitet, nego je za njegovu aktivaciju neophodno izvor podražaja dovesti u izravan kontakt s organom okusa. Iz toga razloga možemo zaključiti da glagoli *okusiti* i *kušati* nisu osjetilni glagoli u užemu smislu.

Kada su u pitanju glagoli opipa poput *dodirnuti i dirati,* oni su prije svega glagoli primicanja tijela ili dijela tijela, najčešće prstiju ruke, nekome fizičkom entitetu koji predstavlja prije svega objekt te radnje, a odnos s osjetima poput topline, hladnoće, hrapavosti itd. ti glagoli ne uspostavljaju, pa njihov subjekt također nema ulogu doživljavača u užemu smislu. Glagol koji profilira relaciju između osjetilnoga organa opipa, odnosno kože, i osjeta koje tim putem primamo jest glagol *osjetiti* primjerice *Osjetio sam hladnoću na vratu,* ali ne i **Dodirnuo sam toplinu* ili **Dodirnuo sam hladnoću*. Način na koji se pojedini perceptivni događaj odvija odražava se i na sintaksu konstrukcija s pojedinim osjetilnim glagolima, usp.:

(19) Vidjela sam stablo. Vidjela sam da je stablo naraslo.

(20) Čula sam glazbu. Čula sam da je glazba jako glasna.

(21) Namirisala sam mlijeko. Odmah sam namirisala da se mlijeko ukiselilo.

(22) Dodirnula sam jastuk. *Dodirnula sam da je jastuk mekan.

(23) Okusila sam grožđe. *Okusila sam da je grožđe kiselo.

Iz prethodnih primjera (19–23) vidimo da se značenjske osobine perceptivnih situacija iz stvarnoga svijeta, koje se profiliraju navedenim glagolima, odražavaju na sintaktičku okolinu u kojoj se pojavljuju pojedini glagoli, pa tako glagoli *vidjeti, čuti* i *namirisati* mogu vezivati relacijskoobjektne klauze unutar kojih predikatne dopune i modifikatori ustvari elaboriraju neku značajku izvora podražaja jer su, kao što smo rekli, oni na kognitivnoj razini odvojivi, a glagoli *dodirnuti* i *okusiti* to ne mogu. Prave perceptivne situacije mogu se opisati glagolima vida, sluha i njuha, a glagolima opipa i okusa ne mogu. Pravi perceptivni događaji opipa i okusa, oni u užemu smislu, mogu se izraziti glagolom *osjetiti*, a sam je perceptivni događaj pritom uvijek pasivan jer se u oba slučaja radi o kontaktnim osjetilima koji pritom ni na kojoj razini ne mogu upravljati svojim osjetima niti ih na kognitivnoj razini odvojiti od izvora podražaja. To je zato što izvori podražaja osjetila opipa i okusa ni u stvarnosti ne „emitiraju“ osjete poput slatkoće, slanoće, gorčine, topline, hrapavosti i sl. Kada su osjetila opipa i okusa u pitanju, do tih informacija doživljavač dolazi izravnim, fizičkim kontaktom, za razliku od izvora podražaja osjetila vida, sluha i mirisa koji to mogu, pa njihov doživljavač ne treba fizički kontakt da bi prikupio vidne, slušne i njušne informacije.

Upravo zbog toga glagoli vida, sluha i njuha mogu konstruirati tzv. izokrenute konstrukcije poput *Jabuka miriše odlično, On izgleda umorno* ili *Pjesma zvuči moderno,* a glagoli opipa i okusa to ne mogu. Sada možemo uspostaviti paradigmu osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku s obzirom na semantičku ulogu subjekta, odnosno na to profiliraju li navedeni glagoli perceptivni događaj u užemu smislu, osnosno profiliraju li doživljaj osjeta u umu doživljavača ili samo mehanički kontakt subjekta i objekta.

Tablica 4: Paradigma osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku u užemu smislu

MODALITET PERCEPCIJE	PASIVNA PERCEPCIJA ILI ISKUSTVO	AKTIVNOST	IZOKRENUTI GLAGOLI
VID	vidjeti	gledati	izgledati
SLUH	čuti	slušati	zvučati
NJUH	namirisati	mirisati	mirisati

U radu će nas najviše zanimati osjetilni glagoli u užemu smislu, a to su prije svega glagoli vida, sluha i njuha, koji uspostavljaju potpunu osjetilnu paradigmu, ali ćemo se doticati i glagola okusa i opipa.

6.2. Zaključne napomene

Tri su glavne komponente koje sudjeluju u konkretnome, fizičkome činu percipiranja, u onome od kojega polaze i sva druga njegova značenja, pa i ona najapstraktnija: onaj koji promatra, opaža ili doživljava putem svojih osjetila, odnosno doživljavač, entitet podvrgnut činu opažanja koji može biti živi i neživi, statičan ili dinamičan i sl., čin opažanja koji može proizići iz 5 različitih osjetilnih modaliteta (Ibbaretxe Antunano 1999) te sam organ opažanja kao instrument kojim se opažanje realizira i koji je najčešće neiskazan na površinskoj razini, ali bez kojeg perceptivni čin ne bi bio moguć (Samardžić 2018: 211).

Jedna je od temeljnih podjela glagola ona prema semantičkoj ulozi njihova subjekta doživljavača, pa smo u ovome poglavlju analizirali subjekt osjetilnih glagola u njihovu fizičkom značenju. Langacker subjekt općenito opisuje kao kognitivno najistaknutiji element, a to je razlog zašto zauzima istaknuto mjesto, odnosno igra ključnu ulogu u gramatičkim strukturama. Prototipna semantička uloga subjekta na shematičnoj razini, dakle na onoj koja je neovisna od subjektivnoga utjecaja konceptualizatora i naravi poimanoga procesa i njegovih sudionika, jest uloga agensa, odnosno svjesnoga pokretača procesa, a time i inicijalne karike u lancu prijenosa energije *agens* > *sredstvo* > *pacijens*. Subjekti u konstrukcijama s osjetilnim glagolima kao predikatima nisu prototipni agensi, ali među njima prepoznajemo one koji su pozicionirani bliže prototipnomu agensu i one koji su od njega udaljeniji.

Kada su u pitanju agentivnost doživljavača i semantička uloga subjekta, razlikujemo prije svega voljne i nevoljne osjetilne glagole, odnosno glagole aktivne i pasivne percepcije. Voljni ili aktivni osjetilni glagoli pritom imaju subjekta doživljavača koji svjesno i voljno sudjeluje u procesu percepcije i nad njim ima kontrolu primjerice glagoli *gledati, pogledavati,*

slušati, saslušati, mirisati, kušati, dirati, dodirivati itd. S druge strane tzv. pasivni osjetilni glagoli otvaraju mjesto pasivnomu, nevoljnomu subjektu doživljavaču koji u okviru perceptivnoga procesa prima određeni podražaj koji ne kontrolira niti na njega ima utjecaja primjerice glagoli *vidjeti, opaziti, čuti, začuti, namirisati, nanjušiti* itd. U lancu prijenosa energije takav je subjekt postavljen niže i od tipičnoga agensa i od subjekta osjetilnih glagola aktivne percecpije. Treća su vrsta osjetilnih glagola tzv. izokrenuti glagoli, a to su oni koji na mjestu subjekta imaju izvor podražaja, a logički subjekt, odnosno vršitelj perceptivnoga čina najčešće ostaje neizrečen. Semantička uloga koja se u KG pripisuje takvim subjektima naziva se nultom ulogom, a ona potpada pod širu semantičku ulogu teme. Konstrukcijama s izokrenutim osjetilnim glagolima detaljnije se bavimo u osmome poglavlju.

To je dakle podjela koja funkcionira na temelju najvažnijih općih semantičkih obilježja specifičnih za semantičko polje osjetilnih glagola, a semantika glagola pritom nameće određena značenja, odnosno specifične semantičke uloge subjektu konstrukcije, koji može biti aktivni doživljavač, pasivni doživljavač ili objekt percepcije u konstrukcijama s tzv. izokrenutim osjetilnim glagolima.

Na taj smo način došli do temeljne paradigme osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku za pet različitih osjetilnih modaliteta. Pritom smo odmah uočili da, za razliku od engleskoga jezika, u hrvatskome jeziku kod određenih osjetilnih modaliteta izokrenuti osjetilni glagoli izostaju. Naime glagoli vida, sluha i mirisa imaju glagole u sve tri kategorije, a glagoli okusa i opipa ne. Detaljnijom analizom konstrukcija s osjetilnim glagolima ekscerpiranim iz hrWaC-a uočili smo bitnu razliku između glagola vida, sluha i mirisa s jedne strane i glagola opipa i okusa s druge strane, a ta razlika proizlazi iz načina na koji se događa sam čin opažanja različitim osjetilnim organima, naše vlastite predodžbe o načinu na koji nastaju pojedini osjeti te načina na koji doživljamo objekte percepcije različitih osjetilnih modaliteta. Naime relacije koje konstruiraju primjerice glagoli *vidjeti* i *čuti* implicitno uspostavljaju odnos vidnih i slušnih organa subjekta doživljavača s izvorom podražaja te s osjetom koji iz njega proizlazi, dok glagoli opipa i okusa uglavnom profiliraju voljni, namjerni kontakt subjekta s određenim objektom, a ne odnos subjekta doživljavača, odnosno osjetilnih organa kože i okusnih pupoljaka i samih okusnih i opipnih osjeta. To je ujedno i razlog zašto jako malo konstrukcija s osjetilnim glagolima opipa i okusa profilira pasivnu percepciju.

Još jedna bitna izvanjezična činjenica, koja igra važnu ulogu u načinu na koji konstruiramo situacije s osjetilnim glagolima, jest i način na koji se odvija perceptivni čin te priroda objekta percepcije. Glagoli su vida, sluha i njuha naime distancirana osjetila, koja za prikupljanje informacija o objektu percepcije i stvaranje osjeta ne trebaju kontakt, dok osjetila

opipa i okusa trebaju izravni kontakt. Također, kada su u pitanju objekti vidne, slušne i njušne percepcije, na kognitivnoj ih razini možemo razdvojiti od podražaja koje „emitiraju“ i osjeta koji tako nastaju, a kada su u pitanju objekti opipne i okusne percepcije to ne možemo. Drugim riječima, vidne, slušne i njušne podražaje i osjete doživljavamo kao entitete neovisne od objekta percepcije, a opipne i okusne podražaje i osjete doživljavamo kao neodvojive od objekta percepcije ili izvora podražaja, a to onda utječe i na način na koji ih jezično koncipiramo te na sintaktičke strukture u kojima se pojavljuju. Upravo je priroda njihovih objekata percepcije razlog zašto osjetilni glagoli okusa i opipa nemaju tzv. izokrenute osjetilne glagole te zašto ne mogu sudjelovati u konstruiranju konstrukcija s izokrenutim osjetilnim glagolima (o izokrenutim osjetilnim glagolima detaljnije u osmome poglavlju). Kada želimo izraziti odnos doživljavača i samoga osjeta koji proizlazi iz opipne ili okusne percepcije, najčešće posežemo za glagolom *osjetiti*.

Ono što je važno napomenuti jest i to da se opisane značajke perceptivnih situacija iz stvarnoga svijeta, koje se profiliraju navedenim glagolima, odražavaju na sintaktičku okolinu u kojoj se pojavljuju pojedini glagoli, pa tako primjerice glagoli *vidjeti*, *čuti* i *namirisati* mogu vezivati relacijskoobjektne klauze unutar kojih predikatne dopune i modifikatori ustvari elaboriraju neku značajku izvora podražaja jer su, kao što smo rekli, oni na kognitivnoj razini odvojivi, a glagoli *dodirnuti* i *okusiti* to ne mogu. Također, glagoli vida, sluha i njuha mogu konstruirati tzv. izokrenute konstrukcije poput *Jabuka miriše odlično*, *On izgleda umorno* ili *Pjesma zvuči moderno,* a glagoli opipa i okusa to ne mogu.

Na temelju svega rečenoga na kraju smo šestoga poglavlja uspostavili temeljnu paradigmu osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku s obzirom na semantičku ulogu subjekta i s obzirom na to profiliraju li navedeni glagoli perceptivni događaj u užemu smislu, odnosno profiliraju li doživljaj osjeta u umu doživljavača ili samo mehanički kontakt subjekta i objekta. Temeljna se paradigma sastoji od glagola vida, sluha i njuha, dok joj glagoli opipa i okusa pripadaju samo u širemu smislu. Uz semantičku ulogu subjekta, odnosno stupanj njegove agentivnosti, usko je povezan i jedan od temeljnih predodžbenih modela o svijetu koji nas okružuje, a koji svoju jezičnu refleksiju ima u konceptu tranzitivnosti, čiji različiti aspekti zrcale različite aspekte kanonskoga događajnoga modela. Koncept tranzitivnosti ili prijelaznosti izuzetno je važan za opis gramatike svih jezika, pa se stoga upravo njime bavimo u sljedećemu poglavlju.

7. TRANZITIVNOST OSJETILNIH GLAGOLA

7.1. Kanonski događajni model

Uz agentivnost subjekta konstrukcije usko je povezana i tranzitivnost konstrukcije. Koncept *akcije* (engl. *action*) prototipan je kada su glagoli u pitanju, a uključuje promjenu koja se događa u određenome vremenu. U okviru KG gramatičke kategorije imaju značenje i moguće ih je semantički opisati na shematičnijim, apstraktnim razinama. Imenice se primjerice definiraju kao izrazi koji na shematičnoj razini profiliraju *stvar* (engl. *thing*), a njihov je arhetip, koji predstavlja prototip kategorije, koncepcija fizičkoga objekta. Glagoli se na shematičnoj razini definiraju kao izrazi koji profiliraju *procese* (engl. *process*), a njihov je arhetip koncepcija fizičkih objekata koji sudjeluju u energičnoj interakciji, odnosno događaju koji uključuje dinamiku sila (Talmy 1988), a koji Langacker opisuje pomoću modela biljarskih kugli (1999, 2013). Taj kognitivni model predstavlja jedan od temeljnih načina kako vidimo svijet oko sebe, i to ne samo prototipne interakcije fizičkih objekata već i manje prototipne odnose koji se uspostavljaju između najrazličitijih entiteta, a koji se događaju i razvijaju u vremenu i podložni su sekvencijskomu promatranju. Na temeljnoj razini shvaćanje je takve relacije pitanje naše kognitivne sposobnosti da konceptualiziramo više entiteta i relacije koja se među njima uspostavlja i razvija u određenome vremenskom opsegu kao dio jedinstvenoga mentalnog iskustva. Budući da glagole ne možemo konceptualizirati bez da u tu koncepciju uključimo određene entitete, koji zbog svoje kognitivne istaknutosti predstavljaju fokalne sudionike relacije koju među njima uspostavlja proces označen glagolom, pozicionirajući ih pritom kao lik prvoga plana ili trajektor i lik drugoga plana ili orijentir, a budući da je temeljna domena takvoga scenarija vrijeme, Langacker glagole opisuje kao temporalne relacijske predikacije (Langacker 2013). Kanonski događajni model uključuje pritom i dvije arhetipske uloge, a to su uloge agensa i pacijensa. Agens je izvor energije koji pokreće i iznosi fizičku, energičnu akciju koja potom izravno utječe na pacijensa koji se nalazi na drugome kraju lanca protoka energije i koji pritom prolazi kroz određenu unutarnju promjenu stanja. Lingvistički značaj kanonskoga događajnog modela jest da on pruža prototipne vrijednosti različitih gramatičkih koncepcija povezanih sa strukturom klauze. Finitna klauza prototipno profilira proces konstruiran kao jednan jedinstveni događaj. Prototipna uloga subjekta je ona koju označava agens, a direktnoga objekta ona koju opisuje pacijens. Ideja tranzitivnosti uključuje više različitih parametara, a svi zrcale neki aspekt kanonskoga događajnog modela (Rice 1987a prema Langacker 1999: 25). Kada se kanonski događaj lingvistički kodira na maksimalno neutralan način, glava je klauze glagol koji uspostavlja određeni dinamičan odnos između

agensa i pacijensa, odnosno subjekta i direktnoga objekta. Nefokalni sudionici se pritom najčešće izražavaju u kosim padežima. Adverbijalni izrazi poput *u vrtu, na velikom igralištu, u dubokoj šumi* i sl. specificiraju *pozadinu* (engl. *setting*) u okviru koje se profilirani događaj odvija, a koja se može shvatiti i kao mjesto na koje je usmjerena promatračeva pozornost. Lingvistička analogija za promatrača je govornik (sekundarno i sugovornik ili slušatelj) koji konceptualizira događaj u odnosu na pozadinski okvir te konstruira finitnu klauzu pomoću koje to izražava (Langacker 1999: 25). Pozicija promatrača pritom se nalazi izvan profiliranoga odnosa, ali budući da su finitne klauze i nominalni izrazi koje sadržava usidreni, govornik i slušatelj ipak su dio cjelokupnoga opsega ili kako ih Langacker (1999: 25) opisuje lingvistički pandan maksimalnoga vidnog polja.

Kanonski događajni model, iako ima privilegirani status, samo je jedan od konceptualnih arhetipa za kodiranje iz kojih različiti jezici izrazito često razvijaju svoje temeljne rečenične strukture, pa tako arhetip objekta koji se kreće kroz prostor korespondira s klauzom u kojoj je glava netranzitivni glagol kretanja, a arhetipska koncepcija objekta koji se jednostavno nalazi u određenome stanju korespondira s posebnim tipom klauze u kojoj pridjev izražava glavni sadržaj profiliranoga odnosa. Mnogi jezici razvili su i tip klauze, koja uključuje indirektni objekt sa značajkama nalik onima koje iskazuje subjekt, a koje se često upotrebljavaju za izražavanje mentalnih iskustava (Klaiman 1981 prema Langacker 1999).

Perceptivna iskustva hrvatski jezik izražava tranzitivnim rečenicama, koje predstavljaju ekstenziju u odnosu na prototip koji uključuje odnos agensa i pacijensa. Ta je ekstenzija motivirana sličnostima na apstraktnoj razini između prijenosa energije koji inicira agens u lancu prijenosa energije od izvora prema cilju, odnosno pacijensu s jedne strane i zamišljene mentalne putanje koja vodi od aktivnijega doživljavača prema pasivnijemu objektu percepcije. Međutim presudnu ulogu igra i naša predodžba te doživljaj vlastite sposobnosti percepcije, načina na koji se odvija i značaja koji ima u različitim situacijama iz stvarnoga svijeta. Stupanj tranzitivnosti glagola, bolje rečeno konstrukcije s određenim glagolom, provjerava se mogućnošću uspostavljanja pasivnoga korelata, a ovjerenost pasivnoga korelata upućuje na značaj efekta koji proces označen nekim glagolom postiže nad entitetom koji se nalazi u ciljnoj domeni lanca prijenosa energije. Apstraktna, metaforička promjena kroz koju prolazi objekt percepcije ili nekoga drugoga mentalnog iskustva primjerice ekstenzija je stvarne unutarnje promjene kroz koju prolazi pacijens u kanonskome događajnom modelu, a i jedna i druga vrsta promjene mogu se izraziti pasivnom konstrukcijom. Pritom se doživljavaču ili opažaču pripisuje neka vrsta agentivne uloge, uloge inicijatora prijenosa energije koja se zamišljenom putanjom kreće prema objektu percepcije, kojemu Langacker pripisuje *nultu ulogu* (engl. *zero*) (Langacker 1999:

31),[65] što je na apstraktnoj razini analogno energetskoj interakciji agensa i pacijensa koja je prototipna za tranzitivnost. Ono što je važno napomenuti jest da opisana ekstenzija prototipne interakcije agensa i pacijensa proizlazi iz naših kognitivnih sposobnosti poput same percepcije, isticanja lika u odnosu na pozadinu, kategorizacije, usredotočivanja, uspoređivanja, apstrahiranja i sl., a gramatičkim strukturama i semantičkom razgranatošću osjetilnih glagola na nesvjesnoj razini progovaramo o načinu na koji razmišljamo, zamišljamo i doživljavamo svijet oko sebe.

Semantička uloga subjekta igra značajnu ulogu i kada je u pitanju koncept prijelaznosti glagola općenito, a koncept prijelaznosti od izuzetne je važnosti u istraživanju gramatike svih jezika i za očekivati je da će konstrukcije sa subjektima promatračima ili aktivnim doživljavačima po prijelaznosti biti prototipnije od onih s pasivnim doživljavačima. U tradicionalnome smislu prijelaznost uključuje najmanje dva sudionika te proces kodiran glagolom, koji izaziva određenu promjenu na zahvaćenome objektu.

Svi su osjetilni glagoli u hrvatskome jeziku tranzitivni glagoli.[66] Po valentnosti su u većini konstrukcija dvovalentni, a mogu biti i jednovalentni. Osjetilni glagol kao odrednik profila konstrukcije otvara mjesto imenskim dopunama koje elaboriraju shematični trajektor i shematični orijentir glagola, a u određenim značenjima, kao što smo napomenuli, mogu biti i jednovalentni, pa tada imaju samo trajektor, odnosno subjekt. Prijelaznost je gramatička kategorija koja se vezuje uz leksičko-gramatička svojstva glagola u službi predikata i njegovu sposobnost da upravlja svojim dopunama u nekome kosom padežu. Prijelaznost je u užemu

---

[65] Pored semantičkih uloga agensa i pacijensa arhetipske semantičke uloge su i uloga *instrumenta* (engl. *instrument*), koji predstavlja objekt kojim upravlja agens kako bi izvršio utjecaj nad nekim drugim sudionikom relacije, *doživljavača* (engl. *experiencer*), odnosno sudionika relacije koji izvršava neku mentalnu aktivnost primjerice perceptivnu, emocionalnu ili intelektualnu, *kretača* (engl. *mover*), koji mijenjaju poziciju u odnosu na svoju okolinu, *nulte uloge* (engl. *zero*), koja predstavlja entitet koji se jednostavno pojavljuje na određenoj lokaciji ili ispoljava određene značajke. Iz spomenutih arhetipskih semantičkih uloga proizlaze različite metaforičke ekstenzije. Naravno, postoje i različite hibridne uloge te koncepcije koje mogu postići zadovoljavajuću razinu istaknutosti, a time i gramatičkoga značaja. Arhetipske se uloge mogu i grupirati na temelju različitih zajedničkih parametara, pa se tako pacijens, doživljavač, kretač i nulta uloga na još shematičnijoj razini mogu obuhvatiti ulogom *teme* (engl. *theme*) jer je obilježje sviju da mogu biti jedini sudionik u minimalnome, konceptualno autonomnome *tematskom procesu* (engl. *thematic process*) primjerice *On se otopio, Svrbi me, Ustala se* itd. Ti su procesi autonomni jer ih možemo zamisliti neovisno od kauzalnosti ili transmisije energije s nekoga drugog sudionika. Međutim mogu biti konstruirani kao procesi inicirani od strane nekoga drugog sudionika i tada predstavljaju *energetski konstrual* (engl. *energetic construal*). Ideja agentivnosti implicira barem minimalni lanac prijenosa energije u kojemu agens izaziva tematski proces jer primjenjuje određenu silu nad temom (AG → TH), pa čak i u tome minimalnom lancu prijenosa energije razlikujemo izvornu domenu, u kojoj se nalaze oni elementi koji leže uzvodno u protoku energije, i ciljnu domenu, čji se elementi uvijek nalaze nizvodno, pa se tako i semantička uloga doživljavača u konstrukcijama s osjetilnim glagolima konstruira kao aktivna, a objekt percepcije kao nulta uloga. Konstrukcija u kojoj nalazimo EXPER -----> ZERO odnos je dakle metaforička ekstenzija kanonskoga događajnoga modela AG → PAT (Langacker 1999: 31).

[66] Valja napomenuti da su glagoli *vidjeti* i *čuti* u značenjima 'sposobnosti vida' i 'sposobnosti sluha' monovalentni, što znači da su u tim značenjima neprijelazni.

smislu pritom upravljanje direktnim objektom, a u hrvatskome su jeziku to besprijedložni akuzativ i slavenski i dijelni genitiv, a kad je riječ o prijedložnim i besprijedložnim dopunama u drugim kosim padežima, onda se govori o prijelaznosti u širemu smislu. Pitanje konstrukcija s direktnim objektom u akuzativu pritom nije ni približno tako jednostavno kako se prema uobičajenim definicijama čini. Naime prijelaznost je kao i sve druge gramatičke kategorije utemeljena na efektu prototipa i ne može se definirati samo na temelju upravljačkih svojstava glagola jer takav način ne rasvjetljava pravu narav prijelaznih konstrukcija (Belaj i Tanacković Faletar 2017: (156). Jedna od najvažnijih studija koja se tiče prijelaznosti jest ona Hoppera i Thompson (1980), koja na temelju primjera iz desetak indoeuropksih i neindoeuropskih jezika ukazuje na važnu činjenicu da je prisustvo objekta samo jedno svojstvo prijelaznih konstrukcija te da detaljna analiza prijelaznih konstrukcija mora uključiti odnose na razini cijele rečenice, i to i njezinu argumentnu strukturu i dodatke.

Hopper i Thompson (1980) navode deset obilježja koja utječu na visok ili nizak stupanj prijelaznosti. Dakle svako obilježje sugerira skalu na temelju koje klauze mogu biti rangirane.

Tablica 1: Obilježja prijelaznosti (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 156 prema Hopper i Thompson 1980: 252)

	VISOK STUPANJ	NIZAK STUPANJ
SUDIONICI	dva ili više sudionika	jedan sudionik
KRETANJE	radnja	stanje
GLAGOLSKI VID	svršeni glagol	nesvršeni glagol
TRENUTNOST	trenutnost radnje	netrenutnost radnje
VOLJNOST	voljnost subjekta	nevoljnost subjekta
AFIRMACIJA	afirmativne konstrukcije	neafirmativne konstrukcije
MODALNOST	realnost	irealnost
AGENTIVNOST	veća agentivnost subjekta	niža agentivnost subjekta
ZAHVAĆENOST OBJEKTA	potpuna zahvaćenost objekta	nezahvaćenost objekta
INDIVIDUALIZIRANOST OBJEKTA	individualizirani objekt	neindividualizirani objekt

Svako spomenuto obilježje pritom uključuje različiti aspekt intenziteta ili snage s kojom se radnja prenosi s jednoga sudionika na drugi. Da bi uopće došlo do prijelaznosti radnje, potrebna su najmanje dva sudionika u lancu prijenosa energije, a u protivnome se prijelaznost

ne može ostvariti. Radnje se mogu prenositi s jednoga sudionika na drugi, a stanja ne mogu, pa se s toga u konstrukciji *Marko je zagrlio Anu* Ani nešto dogodilo u užemu, fizičkom smislu, a u konstrukciji *Marku ima novi motor* nije. Telične[67] radnje imaju viši stupanj prijelaznosti i utjecaja na objekt nego atelične, pa se tako primjerice u konstrukciji *Marko je popio šalicu čaja* radnja doživljava kao do kraja ostvarena, a prijelaznost je u njoj ostvarena cjelovito, dok je u ateličnoj konstrukciji *Marko pije čaj* prijelaznost radnje ostvarena samo djelomično. Nadalje, radnje kod kojih prijelazne faze između incepcijske i završne nisu očigledne ostvaruju intenzivniji utjecaj na pacijense nego radnje koje profiliraju međufaze trajanje, pa tako primjerice trenutačni glagol *udariti* ima viši stupanj utjecaja na pacijens nego nesvršeni glagol *nositi*. Također, voljni subjekt često ostvaruje vidljiviji utjecaj nad pacijensom nego nevoljni subjekt. Afirmativne konstrukcije imaju viši stupanj prijelaznosti od onih negacijskih. Kada je u pitanju modalnost, to se prije svega odnosi na opreku između realnih konstrukcija koje imaju visok stupanj prijelaznosti i irealnih koje imaju nizak stupanj. Kada je u pitanju agentivnost subjekta, prilično je očigledno da sudionici veće agentivnosti ostvaruju i viši stupanj utjecaja na pacijens od onih nižega stupnja agentivnosti, pa su tako primjerice u konstrukciji *Marko me iznenadio* i događaj i njegova posljedica vidljiviji od onih u konstrukciji *Ta me fotografija iznenadila*. I na kraju, obilježja zahvaćenosti i individualiziranosti objekta odnose se na stupanj prijelaza radnje na pacijens, odnosno na stupanj u kojem je pacijens pod utjecajem radnje, zahvaćen njome ili promijenjen njome, pa je tako ostvareni utjecaj veći u konstrukciji *Pojela sam jabuke* nego u konstrukciji *Pojela sam jabuka*. Obilježje individualiziranosti odnosi se na jasnu izdvojenost pacijensa i od agensa i od svoje pozadine (Hopper i Thompson 1980: 253). Na temelju opisanih obilježja klauze se mogu opisati kao više ili manje prijelazne. Naravno, relevantnost pojedinih obilježja varira od jezika do jezika, odnosno ne moraju uvijek utjecati na (ne)prototipnost prijelaznih konstrukcija, ali su i univerzalna jer u većini istraženih jezika imaju ozbiljne implikacije na kategoriju prijelaznosti (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 156).[68]

Kao sintaktički test kojim se utvrđuje odstupanje pojedinih prijelaznih konstrukcija od prototipa upotrebljava se (ne)mogućnost pasivizacije jer za svaku prototipnu aktivnu prijelaznu konstrukciju mora postojati mogućnost uspostave pasivnoga korelata na temelju zajedničke semantičke baze. Otklon od ovjerenosti pasivnoga korelata ukazuje i na otklon od prototipa

[67] O teličnosti, trenutačnosti ili punktualnosti i drugim temporalnim semantičkim značajkama te akcionalnosti osjetilnih glagola općenito detaljnije u devetome poglavlju.
[68] O analizi prijelaznih konstrukcija u okviru KG vidi još u Hopper (1985) te Rice (1987).

aktivne rečenice. Od obilježja prototipne prijelazne konstrukcije Belaj i Tanacković Faletar (2017: 157)[69] izdvajaju ona koja su relevantna za analizu u hrvatskome jeziku:

1) Entiteti koji sudjeluju u prijelaznome događaju konkretni su i moraju biti maksimalno odvojeni i asimetrični (opozicija agens/pacijens i njezine implikacije, aficirani i eficirani objekti).
2) Radnja mora biti jasno i jednosmjerno orijentirana od izvornoga prema ciljnomu entitetu u lancu radnje (model biljarske kugle).
3) Entiteti moraju biti u kontaktu, odnosno mora postojati dinamičan prijenos energije u akcijskome lancu radnje od subjekta prema objektu, a koji uzrokuje njegovu zahvaćenost i promjenu kao ciljnoga entiteta.
5) Prisutnost različitih priložnih (izvor lanca radnje) i pridjevnih (cilj lanca radnje) modifikatora potencira realnost događaja.
6) Svršenost radnje (te teličnost i trenutnost) doprinosi njezinoj razvedenosti.

Iz svega se može naslutiti da prijelaznost ne ovisi samo o odnosu glagola i njegovih dopuna nego o konstrukciji u cjelini. Navedenim se čimbenicima u KG pridružuje i konceptualna nota preko uloge promatrača (konceptualizatora), čiji predodžbeni sustav može više ili manje utjecati na status pojedine prijelazne konstrukcije kao prototipnije ili rubnije i koji u konačnici organizira perceptivno iskustvo promatrajući događaje i odnose među sudionicima. Navedeni se pristup može svesti na tri modela: model biljarske kugle, model pozornice i model semantičkih uloga.[70] Model pozornice odnosi se na ulogu promatrača i svojevrsna je idealizacija našega svakodnevnoga iskustva promatranja događaja koji nas okružuju poput promatranja zbivanja na pozornici. Kombinacijom triju navedenih modela uspostavlja se prototip prijelazne konstrukcije, odnosno Langackerovom terminologijom (1991: 286) kanonski događajni model koji na temelju predodžbene sheme *izvor – put – cilj* uključuje prijenos energije u lancu radnje između dva prototipna aktanta, od agensa (subjekta) kao „glave" ili izvora energije u lancu radnje prema pacijensu (direktnomu objektu) kao „repu" ili cilju, uzrokujući pritom određenu promjenu stanja na ciljnome entitetu, i ulogu izvanjskoga promatrača (P) koji na konceptualnoj razini u okviru *prostorno-vremenskoga konteksta* (engl.

[69] Pritom slijede Rice (1987) koja u svojoj disertaciji na velikom korpusu detaljno uspostavlja hijerarhiju engleskih prijelaznih konstrukcija od prototipnih prema rubnim, a koja i sama slijedi Hoppera i Thompsona (1980).
[70] Belaj i Tanacković Faletar (2017) ostavljaju po strani određenost i empatiju kao faktore topikalnosti, prema kojima bi prototipni direktni objekt bio specifični neodređeni neživi konkretni entitet, jer su iznimke od njih izuzetno brojne kada je u pitanju njihova primjena na opis direktnoga objekta.

setting) organizira odnose među entitetima u nekom scenariju (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 158). Navedena obilježja mogu se svesti pod zajednički
nazivnik shematičnoga koncepta dinamičnosti radnje kodirane prijelaznom konstrukcijom,[71] a pronalazimo ih i u samoj definiciji prijelaznosti.

Iz svega proizlazi da se tranzitivnost glagola mora promatrati na razini cijele konstrukcije te iz dvije komplementarne perspektive: sintaktičke i semantičke. Iz sintaktičke perspektive tranzitivni glagoli obvezno imaju direktni objekt, a netranzitivni nemaju. Iz semantičke perspektive tranzitivni se proces definira kao dinamičan, konkretan događaj u kojemu neki aktivni, voljni sudionik ili agens svojom energijom djeluje na pacijensa, nevoljnog sudionika procesa, kod kojega potom dolazi do određene promjene stanja kao izravni rezultat spomenutoga prijenosa energije koji uzrokuje agens (Lakoff 1977, Langacker 1991: 13, Kittila 2002). Dakle ideja prijenosa fizičke energije u samome je središtu koncepta tranzitivnosti, pa mnogi drže da je prototipni tranzitivni događaj događaj radnje (Hopper i Thompson 1980: 251, Langacker 1987: 231, Blume 2000: 159), ali ima i onih koji poput Vazquez Rosas (2004: 92–115) drže da prototipni tranzitivni događaj prije svega označava psihološku uzročnost poput *to*

[71] Utjecaj strukture događaja na jezične strukture, odnosno koncept lanca radnje kao temelja analize različitih gramatičkih struktura u kognitivnu lingvistiku uvodi Talmy (1976, 1985) kroz svoj *model prijenosa sile* (engl. *transmission-of-force*), odnosno *dinamike sila* (engl. *force dynamics*), u okviru kojega jedan sudionik stupa u interakciju s drugim te na njega utječe svojom silom, nakon čega kod drugoga sudionika dolazi do određene promjene. U svojim kasnijim radovima Talmy (1988) ističe da postoje i druge vrste prijenosa sile osim onoga opisanoga pomoću Langackerova modela biljarske kugle. Već 1976. Talmy prepoznaje da postoje kauzalne relacije u kojima je krajnja točka odnosa dinamike sila promjena mentalnoga, a ne isključivo fizičkoga stanja. Talmy to naziva *afektivnom uzročnosti* (engl. *affective causation*) ili *induktivnom uzročnosti* (engl. *inductive causation*), ovisno o tome je li inicijator fizički ili voljni entitet (Talmy 2014: 78). To su glagoli čiji su sudionici doživljavač/iskustvenik i podražaj/stimulus. Međutim za razliku od fizičkih događaja neki mentalni ili psihološki glagoli doživljavača imaju za objekt, a drugi kao subjekt primjerice u *Zmija me je prepala* vs. *Volim i poeziju i prozu*. Doživljavač usmjerava svoju pozornost prema stimulusu, a stimulus istovremeno utječe na mentalno stanje doživljavača. Talmy tvrdi da je razlog zašto mentalni glagoli stvaraju dvije zasebne kategorije taj što su mentalni procesi u stvari ambivalentni kada je u pitanju dinamika sila. Konstrukcije poput *Zmija me je prepala* ili *Zbunilo me njezino ponašanje* opisuju promjenu mentalnoga stanja doživljavača koju uzrokuje stimulus, pa je u takvim konstrukcijama doživljavač ustvari objekt. Konstrukcije poput *Pogledao sam taj film, Slušam operu, Mislim o problemima, Žalim zbog svega* opisuju događaje u kojima doživljavač usmjerava svoju pozornost prema određenomu stimulusu, dok je stimulus pritom potpuno neaktivan i može biti izravni i neizravni objekt, što je vjerojatno posljedica toga što ostaje fizički netaknut od strane subjekta (Talmy 2014: 79). Glagoli koji profiliraju kako stimulus uzrokuje promjenu u mentalnome stanju doživljavača uzimaju stimulus kao subjekt, a doživljavača kao objekt (katkad izravni, katkad neizravni objekt), dok glagoli koji ističu doživljavača koji svoju pozornost usmjerava prema stimulusu uzimaju doživljavača kao subjekt, a stimulus kao objekt (katkad izravni, katkad neizravni). Postoji i treća skupina mentalnih glagola, a to su stativne mentalne relacije, u kojima glagol jednostavno upućuje na to da se mentalno stanje doživljavača nalazi u određenome odnosu sa stimulusom primjerice *Volim mačke*. Talmy (2014: 79) tvrdi da u mentalnim stanjima ne postoji dinamika sila, odnosno da se sile koje se u takvim relacijama natječu nalaze u ravnoteži.
Nekauzalna stativna relacija može biti izražena na različite načine, pa je model dinamike sila u različitim jezicima izražen na različite načine. Međutim unatoč tim varijacijama, uočljiv je sustavan obrazac kako su nekauzalne relacije inkorporirane u kauzalnu strukturu događaja. U osnovi se čini da se nekauzalne relacije u različitim jezicima konstruiraju kao relacije koje izražavaju dinamiku sila, i to na iskustveno uvjerljiv način. Dvije su najčešće relacije pritom prostorna relacija između lika i pozadine te posvojna relacija između onoga tko posjeduje i onoga što se posjeduje (više u Talmy 2014: 63–86).

see, to want, a ne fizičku poput *to kill, to hit*. No ako prototip definiramo kao mentalnu sliku najreprezentativnijega predstavnika kategorije, s tim se ne možemo složiti. Prototipni je tranzitivni događaj dinamičan i konkretan, a u okviru njega aktivni, voljni sudionik (agens) svojom energijom djeluje na pacijensa koji zbog toga prolazi određenu promjenu. Kao što smo već rekli, ta su dva sudionika pritom maksimalno odvojeni i asimetrični, a radnja je orijentirana jednosmjerno od izvornoga prema ciljnomu entitetu u lancu radnje. Naravno, korelacija između gramatičke tranzitivnosti glagola i stvarnoga prijenosa energije nije uvijek prisutna, već je i ona stvar gradacije te naše predodžbe o načinu na koji se različite situacije odvijaju u izvanjezičnome svijetu. Drugim riječima, sintaktički tranzitivni glagoli ne kodiraju uvijek stvarni prijenos energije, već mogu kodirati i situacije koje vidimo kao ekstenzije kanonskoga događajnog modela. Takav je slučaj i kada su u pitanju osjetilni glagoli. Njihov subjekt ne uzrokuje fizičku aktivnost, a njihov direktni objekt ne prolazi kroz stvarnu, fizičku promjenu stanja i to je glavni razlog zašto se osjetilni glagoli često navode kao atipični tranzitivni glagoli (Geisler 1989, Taylor, 1995 prema Enghels 2012: 37). Međutim valja imati na umu i to da su glagoli koji se u literaturi nazivaju perceptivnim glagolima međusobno razlikuju i teško ih je svesti na jednu konzistentnu kategoriju.

Jedan je od važnih čimbenika tranzitivnosti, kao što smo već rekli, i voljnost subjekta. Na temelju voljnosti i nevoljnosti subjekta osjetilni se glagoli dijele na pasivne ili glagole iskustva, aktivne glagole ili glagole usmjerene percepcije te izokrenute glagole. Međutim kada su u pitanju glagoli koji se u stručnoj literaturi najčešće smještaju u kategoriju glagola pasivne percepcije poput glagola *vidjeti, čuti, namirisati*, situacija ipak nije tako jednostavna kako se isprva čini. Navedeni glagoli u mnogim testovima s prilozima koji impliciraju hotimičnost uistinu pokazuju pasivnost kao u prethodnim primjerima. No unatoč sintaktičkim testovima s prilozima koji impliciraju hotimičnost poput *namjerno, pažljivo, usredotočeno* itd., koji te glagole s obzirom na semantičku ulogu subjekta smještaju u polje pasivne percepcije, odnosno kategoriziraju kao glagole čiji subjekt doživljavač nema nikakvu kontrolu nad podražajem, smatramo da postoji puno indicija da je smještanje tih glagola u kategoriju glagola pasivne percepcije neprecizno i pojednostavljeno jer mnoge njihove uporabe ipak ne impliciraju potpuno pasivnoga doživljavača ili se voljnost ili nevoljnost subjekta jednostavno ne mogu sa sigurnošću odrediti. Primus (1999: 38) primjerice te glagole smatra aktivnim glagolima, a Felser (1999: 148) drži da su osjetilni glagoli dvoznačni jer njihova stativnost ovisi o njihovoj polisemičnosti, dok Gisborne (2010) drži da su ti glagoli u odnosu na voljnost subjekta potkapacitirani, odnosno indiferentni, pa stoga mogu izražavati i jedno i drugo.

U stručnoj literaturi definicija prototipnoga agensa ovisi o cijelome nizu semantičkih obilježja poput živo, izravni uzrok, odgovornost, voljnost, namjernost i kontrola koju tipičan agens ima nad procesom. Neki autori poput Dowtyja (1991) i Van Valina (1999) tvrde da je prototipni agens ljudskoga ili barem živoga podrijetla. Prototipni je agens izravni uzrok događaja jer upotrebljava svoju vlastitu energiju za pokretanje događaja. On posjeduje volju i namjeru, a njegova volja i namjera uzrokuju svjestan i usmjeren prijenos energije na nekog pacijensa. Otud i mnogi sintaktički testovi aktivnosti i pasivnosti subjekta s prilozima koji znače voljnost ili nevoljnost kao provjera semantičke uloge subjekta. Također, prototipni agens kontrolira početak neke radnje, način na koji se razvija i njezin kraj. Kontrola početka radnje može se provjeriti uporabom imperativa glagola ili mogućnošću da se određena predikacija upotrijebi kao komplement glagolu koji znači naredbu ili uvjeravanje poput *uvjeriti, prisiliti* i sl. Kontrola nad krajem radnje može se provjeriti upotrebom glagola *prestati*. I na kraju, kontrola nad razvojem radnje može se detektirati prilozima koji upućuju na brzinu ili način vršenja radnje poput *brzo, oprezno, usredotočeno* i sl. (Cruse 1973, Gruber 1965, Holierhoek 1980 prema Enghels 2012: 38).

7.1.1. Kognitivnogramatički opis objekta

Kao što smo već rekli, prijelaznost je gramatička kategorija koja se vezuje uz leksičko-gramatička svojstva glagola u službi predikata i njegovu sposobnost da upravlja svojim dopunama u nekome kosom padežu. Prijelaznost je u užemu smislu pritom upravljanje direktnim objektom, a u hrvatskome su jeziku to besprijedložni akuzativ te slavenski i dijelni genitiv, a kada je riječ o prijedložnim i besprijedložnim dopunama u drugim kosim padežima, onda se govori o prijelaznosti u širemu smislu. Kako je već rečeno, treba imati na umu da se opis kategorije prijelaznosti ne može temeljiti samo na odnosu glagola i dopune već ona ovisi i o odnosima na razini cijele konstrukcije.

Direktni objekt druga je najistaknutija, a samim tim i temeljna gramatička relacija koju KG svrstava u kategoriju fokalnih sudionika (Langacker 1991: 301), a njihova fokalnost, odnosno organizacija lika i pozadine, jedini je kriterij od 4 faktora topikalnosti koji je primjenjiv na sve direktne objekte jer se kriterijima koji se tiču pridruživanja semantičke uloge, empatije i određenosti, kao i kod subjekta, ne mogu opisati svi članovi kategorije, već samo oni prototipni (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 155). Prema kriteriju organizacije lika i pozadine objekt se definira kao orijentir ili lik drugoga plana, a u hijerarhiji lik/pozadina nalazi se na drugome mjestu, odmah iza subjekta.

Hijerarhija lik / pozadina

lik prvoga plana (trajektor / subjekt) > lik drugoga plana (orijentir / direktni objekt) > pozadina (ostalo) (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 155)

Najraznovrsniji akuzativni referenti, kako u besprijedložnoj tako i u prijedložnoj uporabi, predstavljaju elaboracije shematičnoga koncepta cilja, a upravo to predstavljaju i izvori različitih osjetilnih podražaja u konstrukcijama s osjetilnim glagolima. Spomenuti koncept, kao i drugi shematični koncepti koji objedinjuju značenje kosih padeža, utemeljen je na određenome prostornom odnosu, koji se realizira kroz izravnu energičnu interakciju, pri čemu se energija prenosi s jednoga tijela na drugo (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 409). U prototipnim scenarijima kontaktne direktivnosti ili kanonskome događajnom modelu taj se odnos ostvaruje kroz izravnu interakciju i prijenos fizičke energije s jednoga tijela na drugo. Sudionik koji se nalazi „uzvodno" u lancu prijenosa energije pritom prenosi energiju na sudionika koji se nalazi „nizvodno", uzrokujući njegovo kretanje ili promjenu stanja (Arnett i Jernigan 2014: 77). Takav aranžman rezultira prototpnom tranzitivnom klauzom. Prototipna klauza kodira događaj koji se odvija u fizičkome prostoru u kojemu su oba sudionika međusobno različita, vidljiva i određena, s tim da prvi djeluje voljno, a drugi je nakon izravnoga kontakta pod utjecajem prvoga. Dva entiteta uključena u takav scenarij obično se kodiraju kao subjekt i akuzativni izravni objekt. Dakle prvo je tijelo aktivno, a drugo pasivno, a prototipni bi primjeri takvih situacija bili procesi označeni glagolima poput *uništiti, razbiti, udariti, zgaziti*[72] itd. (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 409). Postoje i oni akuzativni referenti koji, unatoč tomu što se nalaze „nizvodno" u lancu prijenosa energije, nisu izloženi izravnome prijenosu energije niti prolaze ikakvu vidljivu vanjsku ili unutarnju promjenu, ali je i kod njih lako uočiti određene značajke koje dijele s drugim, prototipnijim sudionicima u scenarijima kontaktne direktivnosti, a to je prije svega njihova ciljna funkcija, koja se može prepoznati i kod prototipnijih i kod manje prototipnih aktanata u takvim scenarijima, pa se zbog toga može uspostaviti shematični koncept cilja u koji su uklopiva najrazličitija akuzativna značenja. Važno je naglasiti da je bitna

[72] U KG tranzitivnost je svojstvo klauze, a ne glagola. Langacker (1991: 302) tvrdi da tranzitivnost nije moguće definirati samo u odnosu na nominale koji se javljaju u nekoj strukturalnoj konfiguraciji. Tranzitivnost je pitanje stupnjevanja i ovisi o značenju klauze kao cjeline. Lakoff (1987), Hopper i Thompson (1980), Hopper (1985) i Rice (1987) pokazali su da tranzitivnost određuju različiti faktori: (1) tranzitivna klauza mora imati dva sudionika izražena jasnim nominalima, koji funkcioniraju kao subjekt i objekt; (2) klauza opisuje događaj, a ne situaciju; (3) događaj je energičan, relativno kratak i ima jasno definiranu završnu točku; (4) subjekt i objekt predstavljaju razdvojene, individualne fizičke entitete; (5) ti entiteti već postoje kada se događaj počne razvijati i ne mogu biti proizvod događaja; (6) subjekt i objekt sudjeluju u izrazito asimetričnom odnosu; (7) subjekt je izvor energije, a objekt cilj; (9) objekt je u potpunosti obuhvaćen radnjom koju izvršava subjekt (Arnett i Jernigan 2014: 78)

sastavnica toga shematičnog koncepta činjenica da ciljni entitet biva zahvaćen procesom kao cjelina, a ne parcijalno, što predstavlja konceptualnosemantički temelj kodiranja većine direktnih objekata akuzativom, a ne genitivom (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 410).

Naravno, shematični koncept cilja ostvaruje se na različite načine, pa i onda kada se radi o akuzativnome kodiranju direktnoga objekta, što znači da akuzativni referenti, kao završna karika u lancu prijenosa energije, mogu predstavljati ciljnu točku fizičkoga djelovanja agentativnih trajektora (*Dijete je razbilo prozor*), ali i potencijalnu ciljnu točku u scenarijima perceptivnoga (*Dječak je vidio psa*) ili mentalnoga karaktera (*Dječak želi novi bicikl*) (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 411). U shematični koncept cilja mogu se uklapati i neka od njegovih perifernih značenja poput vremenskoga akuzativa. Iako vremenski akuzativ ni na kakav način ne sudjeluje u scenariju kontaktne direktivnosti i prijenosu energije, njime se ipak izriče da je određeno razdoblje u cijelosti zahvaćeno glagolskim procesom, pa se na taj način i on uklapa u akuzativni koncept cilja (*Putovao sam cijelu noć, Gledao sam filmove cijeli dan*). Za razliku od akuzativnoga kodiranja vremena, koje se profilira skupno, vremenski se genitiv profilira sekvencijski, čime se naglašava trajanje radnje primjerice *Trčao sam cijeloga jutra*. Dakle akuzativno kodiranje gramatički je eksponent shematičnoga koncepta cilja čija je bitna sastavnica zahvaćenost orijentira kao cjeline, no akuzativni referenti ne moraju se ostvarivati kao direktni rečenični objekti, već mogu predstavljati i vremensku dimenziju koju glagolski proces zahvaća u cijelosti (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 411).

Kao i sve druge gramatičke kategorije i kategorija je prijelaznosti radijalno ustrojena i sastoji se od središnjih prototipnih članova, ali i onih rubnih i visokorubnih primjera. Kao što smo već nekoliko puta napomenuli, da bi se stanje stvari rasvijetlilo, nije dovoljno opisati vezu glagola i njegovih dopuna jer se na taj način zanemaruje čitav niz semantičko-pragmatičkih čimbenika koji na prijelaznost imaju bitan utjecaj. U rasvjetljavanju situacije često se upotrebljava sintaktički test (ne)mogućnosti pasivizacije aktivnih rečenica.

I sama je obvezatnost eksplicitnoga uvrštavanja izravnoga objekta u konstrukcije s prijelaznim glagolom kao predikatom radijalna kategorija, pa tako primjerice konstrukcije s glagolima široka značenja obično zahtijevaju obvezno uvrštavanje objekta, međutim čak i kada su takvi glagoli u pitanju, konstrukcije u kojima su upotrijebljeni mogu postati ovjerene ako se na razini konstrukcije neutralizira njihova epizodičnost i ako se upotrijebe u svome generičkom smislu u kojemu je naglasak na tipu radnje, a ne na onome što je zahvaćeno tom radnjom. Primjeri su takvih generičkih konstrukcija različiti. Jedan je tip takve konstrukcije konstrukcija u kojoj je objekt visokoshematičan i ne zahtijeva eksplicitno spominjanje poput *On pjeva, On puši* i sl. u kojima je naglasak na tipu radnje, objekt se definira na temelju iskustva, a

konstrukcija je gramatična i ovjerena i bez njegova eksplicitnog spominjanja. Ostvarivanju generičke interpretacije umnogome doprinose i različiti adverbijalni modifikatori koji neutraliziraju referenciju na konkretan objekt te profiliraju narav ili trajanje same radnje, a to se posebno odnosi na konstrukcije u perfektu i futuru koje su u odnosu na prezent ipak obilježenije primjerice *?Prije je pio vs. Prije je puno pio* (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 164).

Također, rubne prijelazne konstrukcije češće su s nesvršenim glagolima kojima je generička interpretacija bliža nego sa svršenim, ali to ne znači da nema takvih konstrukcija i sa svršenim glagolima primjerice *Dolazim čim zapalim*. Sam objekt u takvim konstrukcijama mora biti na višoj razini shematičnosti jer samo na taj način može podržati općenitost generičke konstrukcije. S druge strane ako konstrukcija upućuje na neki specifičniji objekt, onda on mora biti i eksplicitno izrečen je je u protivnome konstrukcija neovjerena primjerice *Kad popije malo više (alkohola/*votke/*kave), svašta mu padne na pamet*. Dakle i objekti i glagoli u takvim konstrukcijama moraju pripadati shematičnijim kategorizacijskim razinama.

Prototipni direktni objekt percipira se kao konkretni, fizički i zasebni entitet u ciljnoj domeni lanca radnje na koji prelazi energija sa subjekta kao pokretača radnje u izvornoj domeni, a što implicira da su subjekti i objekti jasno prepoznatljivi kao odvojeni entiteti u dvije različite prostorne domene. Svako odstupanje od takva scenarija, primjerice situacije u kojima su subjekt i objekt isti entitet ili u kojima je između subjekta i objekta riječ o odnosu dijela i cjeline primjerice *Donacije su dosegle iznos od milijun kuna vs. *Iznos od milijun kuna je dosegnut od strane donacija*, rezultiraju u pomacima u konceptualizaciji prototipa što se u gramatici potvrđuje sintaktičkom anomalijom nemogućnosti pasivizacije takvih aktivnih konstrukcija, a time se još jednom dokazuje činjenica da se kategorija prijelaznosti ne može opisivati samo na temelju odnosa glagola i objekta kao njegove dopune (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 173).[73]

Kao što smo već napomenuli, jedan je od važnih kriterija anomaličnosti prijelaznih konstrukcija i agentivnost ili neagentivnost subjekta u izvornoj domeni lanca radnje, a to posebno dolazi do izražaja onda kada poziciju subjekta zauzima neka prostorna ili vremenska odrednica. Pritom se ne misli na konstrukcije s prostornim subjektom tipa *Vrt sadrži ruže i tulipane*, gdje je u fokusu statičan odnos dijela i cjeline, nego se prostorna ili vremenska odrednica u funkciji subjekta agentivizira, čime onda takvi subjekti na konceptualnoj razini dolaze u koliziju sa svojim prototipnim mjesno-vremenskim značenjem, a koje im u neutralnim konstrukcijama osigurava status adverbijala. Prema kriteriju agentivnosti subjekta takve

[73] Više o rubnim prijelaznim konstrukcijama u Belaj i Tanacković Faletar 2017 (162–190).

konstrukcije također pripadaju rubnim tipovima u kategoriji prijelaznosti, a što se također potvrđuje nemogućnošću njihove pasivizacije, npr.:

(1) **Sljedeća godina** donijet će ti sve čemu si se ikad nadala. / *Sve čemu si se ikad nadala bit će ti doneseno **od sljedeće godine** / **sljedećom godinom**.
(2) **Uske gradske ulice** uspjele su primiti brojne turiste. / *Brojni turisti uspjeli su biti primljeni **od gradskih ulica** / **gradskim ulicama**.

Neovjerenost pasivnih korelata u konstrukcijama (1) i (2) posljedica je specifičnoga tipa neagentnosti subjekta jer ako u aktivnoj rečenici s ekspliciranim subjektom nije riječ o agensu, hrvatski jezik u pasivnome korelatu dopušta jedino mogućnosti iskazivanja semantičkih uloga efektora prijedložnom skupinom od + genitiv ili nevoljnoga agensa i efektora besprijedložnim instrumentalom (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 176).[74]

7.1.2. Agentivnost subjekta osjetilnih glagola *vidjeti* i *čuti* u njihovim fizičkim značenjima

Kao što smo već napomenuli, jedna je od temeljnih podjela osjetilnih glagola ona s obzirom na semantičku ulogu subjekta konstrukcija s osjetilnim glagolima kao predikatom, pa razlikujemo tri temeljne vrste konstrukcija s osjetilnim glagolima:

(3) **Pažljivo sam gledao** tu sliku.
(4) **Slučajno sam vidio** nesreću.
(5) Slika **izgleda** zanimljivo.

(6) **Pažljivo sam slušao** simfoniju.
(7) **Slučajno sam čuo** šaputanje.

[74] Ako se prostornoj ili vremenskoj odrednici u funkciji subjekta pridruži semantička uloga efektora, onda su pasivni korelati u kojima je efektor konkretiziran besprijedloženim instrumentalom potpuno prihvatljivi jer se na taj način subjekt pomiče na ljestvici agentivnosti. To posebno dolazi do izražaja u konstrukcijama sa psihološkim glagolima, npr. *Pariz oduševljava turiste / Turisti se oduševljavaju Parizom*. Također treba naglasiti da u konstrukcijama u kojima se u poziciji subjekta nalazi prostorna odrednica, koja posebno u političkom diskursu vrlo često podliježe metonimizaciji, odnosno njome se vrlo često referira na ljude, povećava i agentivnost subjekta, što cijelu prijelaznu konstrukciju čini prihvatljivijom, pa tako pasivni korelat konstrukcije *Kako će Europa uspjeti primiti toliki broj izbjeglica?* koji glasi *Kako će toliki broj izbjeglica biti primljen od Europe?* nije gramatična ako *Europa* predstavlja mjesto, ali ako se misli na europske institucije ili Europljane, onda je ta konstrukcija potpuno prihvatljiva jer se metonimjskim preslikavanjem konceptualno težište s viokoneagentivnoga prostora prebacuje na ljude kao agentivne aktante (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 176–177).

(8) Pjesma **zvuči** izvrsno.

(9) **Pažljivo sam mirisao** vino.
(10) **Slučajno sam namirisao** ribu.
(11) Riba **miriše** ukusno.

Konstrukcije (3), (6) i (9) na mjestu subjekta imaju aktivnoga doživljavača koji vrši radnju označenu glagolom, konstrukcije (4), (7) i (10) profiliraju pasivni perceptivni događaj te imaju pasivni, neagentivni subjekt doživljavač, a u (5), (8) i (11) na mjestu subjekta je izvor podražaja, koji se unatoč svojoj gramatičkoj ulozi subjekta ustvari nalazi na kraju lanca protoka energije i sličan je objektima u prve dvije konstrukcije, a cijela konstrukcija iz perspektive *aktionsarta* profilira stanje. Prve su dvije konstrukcije, one s aktivnim i pasivnim doživljavačima, sintaktički slične, to jest obje su prijelazne i imaju direktni objekt, osim što u njima ne možemo upotrebljavati iste adverbijalne izraze, odnosno u prvima se upotrebljavaju adverbijalni izrazi koji upućuju na volju, namjeru, inicijativu i sl., a u drugima oni koji upućuju na to da je subjekt pasivan, nevoljan, da podražajem ne upravlja, već je njime zatečen i sl. Treća se konstrukcija sintaktički razlikuje od prvih dviju na prvome mjestu jer nije prijelazna i nema direktni objekt, već na mjestu dopune ima adverb koji ustvari više modificira imenicu nego predikat.

Postoje brojne diskusije o glagolima poput *gledati* i *vidjeti* i njihovoj agentivnosti. Većina se istraživača slaže da unutar perceptivnih događaja trebamo razlikovati aktivnoga i pasivnoga, nevoljnoga doživljavača. Hattori (1968) kao razlikovne semantičke značajke u tome smislu izdvaja pozornost, usredotočenost, radoznalost, sposobnost i sl. Shabanova (2000) značenje glagola vida razlikuje na temelju značajki poput intenzitet pogleda, nepokretnost pogleda, hotimična primjena sile, smjer pogleda, prikupljanje informacija i sl. I Hattori i Shabanova semantičke značajke različitih osjetilnih glagola procjenjuju na temelju njihove pozitivne ili negativne vrijednosti. Iako takve vrste istraživanja i analiza mogu biti i te kako korisne, takav *clear cut* pristup i plus/minus procjene različitih vrijednosti ili da/ne odgovori na postavljene pretpostavke često se pokazuju nedostatni jer su navedene značajke najčešće gradualne kategorije (Langacker 1987), pa takav pristup analizi glagola i izraza općenito jednostavno nije dostatan za precizniju, dublju analizu.

U svojoj studiji agentivnosti glagola *vidjeti* Croft (1991: 219) tvrdi da postoji dvosmjerni uzročni odnos između doživljavača i podražaja, a Langacker (1991: 394) glagol *vidjeti* opisuje kao ekstenziju prototipa tranzitivnoga glagola, ali bez transmisije sile.

Schlesinger (1992) u svojoj raspravi o prototipnim značajkama subjekata općenito tvrdi da svi doživljavači, uključujući tzv. pasivne, ustvari spadaju u agentivne subjekte jer uvijek iskazuju određenu razinu svijesti i kontrole nad situacijom. Kao što smo već rekli, postoje brojni testovi za provjeru agentivnosti glagola. Ako agentivnost glagola *vidjeti* provjerimo Jackendoffovim testom (1990) čini se da glagol *vidjeti* može iskazati i značajke agensa i značajke nalik onima pacijensa, a isto je i kada je u pitanju glagol *čuti*, usp.:

(12) ?Ono što **je** Peter **uradio** u Vatikanu jest da **je vidio** najveću baziliku na svijetu. / Ono što **je** Petar **odlučio uraditi** u Rimu tog dana jest **vidjeti** baziliku svetog Petra.
(13) Ono što **se** Peteru **dogodilo** u Vatikanu jest da **je vidio** najveću baziliku na svijetu.
(14) ?Ono što **je** Peter **uradio** u Rimu jest da **je čuo** najbolju izvedbu Travijate ikad. / Ono što **je** Petar **odlučio uraditi** u Rimu tog dana jest **čuti** Travijatu u Teatru Argentina.
(15) Ono što **se** Peteru **dogodilo** u Rimu jest da **je čuo** najbolju izvedbu Travijate ikad.

Kada se u konstrukcijama s glagolima *vidjeti* i *čuti* u predikatnoj ulozi subjekt upotrijebi kao inicijator prijenosa energije u energijskome lancu, na što upućuje glagol *uraditi*, dobiju se obilježene konstrukcije poput (12) i (14). Međutim držimo da njihova obilježenost proizlazi prije svega iz nesklada između dinamičnosti događajne strukture glagola *uraditi* s jedne strane i glagola *vidjeti* i *čuti* s druge strane, ali ne i iz potpunoga izostanka agentivnosti, kontrole i volje. Naime navedene konstrukcije nisu potpuno negramatične[75] jer se mogu shvatiti kao svjesna odluka subjekta da vidi ili čuje određeni objekt koji se istaknuo svojim estetskim ili drugim značajkama. Uporabom glagola *odlučiti* jasno se profiliraju namjera i volja subjekta, a konstrukcije (12) i (14) postaju potpuno ovjerene, što upućuje na to da njihov opis kao glagola pasivne percepcije nije najprecizniji. S druge strane kada se glagoli *vidjeti* i *čuti* upotrijebe u konstrukcijama s glagolom *dogoditi se* u glavnoj surečenici, koji upućuje na to da je opisana situacija izvan utjecaja i kontrole subjekta, dobiju se ovjerene konstrukcije (13) i (15). Međutim kada se te konstrukcije detaljnije analiziraju, čini se da ovjerenost tih konstrukcija ne proizlazi iz kompatibilnosti glagola *dogoditi se*, odnosno izostanka kontrole i pasivnosti koju implicira, i glagola *vidjeti* i *čuti*, već glagola *dogoditi se* i dojma koji proizlazi iz vidnoga i slušnoga doživljaja, a nad kojim subjekt uistinu nema kontrolu.

Kao što smo napomenuli, Langacker (1991) tvrdi da su konstrukcije s glagolom *vidjeti* i direktnim objektom ekstenzije prototipnih glagola poput *Jane hit Peter*, samo što se radi o

[75] Gisborne (2010: 174) primjerice tvrdi da su takve konstrukcije u engleskome jeziku potpuno ovjerene.

situacijama gdje nema vidljivoga prijenosa sile od subjekta prema objektu. Talmy (1985a, 1988, 2000a: 409–479) dinamiku sila osjetilnih glagola uspostavlja pomoću *agonista i antagonista* (engl. *agonist and antagonist*), a to korespondira s kognitivnogramatičkim pojmovima lika i pozadine. Talmyjev sustav, kao i Langackerov, strukturiran je u odnosu na prototipnu tranzitivnost iako je očigledno da u slučaju glagola *vidjeti* te glagola *gledati* i *slušati*, ne možemo govoriti o prototipnoj tranzitivnosti, npr.:

(16) *Ono što **se dogodilo** najvećoj bazilici na svijetu jest da ju **je** Peter **vidio**/**gledao**.
(17) *Ono što **se dogodilo** najboljoj izvedbi Travijate ikad jest da ju **je** Peter **čuo**/**slušao**.

Iz primjera je (16) i (17) vidljivo da nikakav konkretan, fizički učinak nije moguće izazvati kod pacijensa procesima označenim osjetilnim glagolima poput *gledati, vidjeti, slušati, čuti*, a situacija je ista i kada su u pitanju drugi osjetilni glagoli poput *mirisati*, *namirisati*, *osjećati* i sl.[76]

Tobin (1993: 54–74) navodi da glagol *gledati* označava proces, a *vidjeti* rezultat toga procesa, iako, naravno, *vidjeti* ne mora uvijek biti logički rezultat procesa gledanja, usp.:

(18) Pažljivo **sam gledala** i konačno **sam** ga **vidjela**.
(19) Pažljivo **sam gledala** mnoštvo, ali ga **nisam vidjela**.

Međutim iako su glagoli *gledati* i *vidjeti* dio istoga koncepta, oni imaju različit *aktionsart*[77] i *argumentne teme* (engl. *theme arguments*) (Gisborne 2010: 181). Kada se detaljnije promotre i drugi osjetilni glagoli poput onih sluha, njuha, okusa i opipa, jasno je da se glagoli različitih osjetilnih modaliteta međusobno razlikuju i u semantičkome i u sintaktičkome smislu, pa će stoga biti jako teško govoriti o njima kao o jednoj zasebnoj, konzistentnoj skupini glagola. To je međutim i samorazumljivo jer se radi o osjetilnim, perceptivnim glagolima koji su izravno utjelovljeni i iskustveni, i to svaki pomoću zasebnoga

[76] Ovdje još jednom moramo primijetiti koliko su takvi i slični testovi nepouzdani. Naime čak i kada za primjer uzmemo konstrukciju s prototipnim agensom i pacijensom primjerice *Peter je slomio ključ*, konstrukcija **Ono što se dogodilo ključu jest da ga je Peter slomio* zvuči anomalično, ne zato što je semantička uloga ključa u toj konstrukciji upitna, već zato što glagol *dogoditi se* u takvoj konstrukciji ne implicira samo učinak ili promjenu kojoj je pacijens bio podređen u tranzitivnoj konstrukciji, već i određeno mentalno iskustvo kroz koje je prošao, čemu pridonosi dativno kodiranje, a nominalni izrazi neživoga podrijetla na mjestu iskustvenika/doživljavača zvuče anomalično.
[77] Kao što smo već napomenuli, više o *aktionsartu* ili akcionalnosti u devetome poglavlju.

osjetilnoga sustava, pa je i logično da će se razlikovati i međusobno i u odnosu na arhetipe poput dinamike sila ili načela *lokalističkoga ponašanja* (engl. *localist behaviour*) i druge modele proučavanja događajne strukture glagola. Uostalom do modela dinamike sila ili načela lokalističkoga modela došlo se zahvaljujući našoj sposobnosti percecpije, pa kao što Gisborne (2010) kaže, u tome je smislu percepcija temeljnija čak i od tih koncepata. Lingvistički izraz percepcije uvjetovan je iskustvom percecpije, a ona sama varira u odnosu na prirodu stimulusa, pa će se tako perceptivno iskustvo sudara sasvim sigurno razlikovati od perceptivnoga iskustva oceana. Ono što također znamo o našemu vlastitome perceptivnom iskustvu, posebno kada su u pitanju situacije koje se opisuju pasivnim glagolima, jest da doživljavači tijekom tih procesa ne iniciraju nikakvu fizičku aktivnost kao što je to slučaj primjerice s glagolima *udariti, podići, poslati* itd. Prototipni je doživljavač, u različitim perceptivnim događajima, kao što smo rekli, živoga, i to ljudskoga podrijetla. Ako subjekt živoga podrijetla zamijenimo neživim kao u *Kuća gleda na more*, konstrukcija više ne označava perceptivni događaj, već orijentaciju neživoga objekta i po akcionalnosti je stanje. Budući da subjekti aktivnih glagola poput *gledati, slušati, mirisati* upotrebljavaju svoju vlastitu energiju u perceptivnome procesu, oni mogu biti opisani i kao izravni uzrok perceptivnoga procesa. Čini se da je ta značajka u puno manjoj mjeri primjenjiva na glagole poput *vidjeti i čuti,* no pitanje koje sada želimo razmotriti malo detaljnije jest izostaje li ta značajka kod tih glagola u potpunosti?

U prethodnome smo poglavlju pasivnost njihova subjekta i konstrukcije u cjelini potvrdili sintaktičko-semantičkim testom s prilozima *pažljivo* i *usredotočeno*, s kojima su navedeni glagoli stvarali neovjerene rečenice. Međutim u konstrukcijama se poput (20–23) čini da taj tzv. nevoljni, neagentivni doživljavač s tim istim glagolima ipak može aktivno prizivati energiju i svjesno i voljno sudjelovati u perceptivnome procesu, na što ukazuju ovjerene konstrukcije s prilozima poput *dobro, bolje, pažljivo* i *pozorno,* koji također upućuju na prisutnost agentivnosti, namjere i volje u određenoj mjeri.

(20) Otišao sam do drugog prozora ne bih li **bolje vidio** drugi dio neba iznad dvorca, no i dalje nije bilo tamnog znamena.
(21) Pećnica je već tvoja, a za hladnjak ću ja još jednom obići drugi tjedan i morat ću malo **pažljivije vidjeti** te šarke.
(22) Sjedenjem izražavamo da smo učenici Kristovi, sjedimo da bismo **pažljivije čuli** Božju riječ ili sudjelovali u nekom drugom dijelu svete mise.
(23) Prizvati štrige iz sjećanja i vjerovanja, upoznati bolje manjinske entitete i **pozornije čuti** njihove živote.

Oni koji tvrde da su glagoli *vidjeti* i *čuti* isključivo glagoli pasivne percepcije značenja glagola *vidjeti* i *čuti* u prethodnim primjerima mogli bi opisati kao situacije u kojima se ustvari prije svega profilira sama sposobnost vida i sluha, a ne aktivnost doživljavača, pa se tako za konstrukciju (20) primjerice može reći da subjekt zauzima bolji položaj u dvorcu kako bi imao bolji pogled, a u (22) slušni doživljavači sjede kako bi mogli bolje upotrijebiti svoje osjetilo sluha. Međutim činjenica je da u navedenim konstrukcijama doživljavači istovremeno pokazuju i određenu razinu volje i kontrole nad podražajem. S druge strane i agentivni glagoli *gledati* i *slušati* mogu biti upotrijebljeni na neagentivan način, npr.:

(24) Probudim se jutros u Europskoj uniji i **gledam oko sebe** širom otvorenih očiju, čak se i sunce veseli našem ulasku tamo gdje odavno pripadamo, pa je metropola sva okupana u svjetlosti (...)
(25) Kako smo to samostalni i svoji kad od vrha, dakle Vlade i Sabora, stalno **slušamo i slušamo**, što nam i kako savjetuje "vrli zapadni svijet".

U konstrukciji (24) i (25) hotimičnost, namjera i agentivnost promatrača potisnute su u drugi plan, odnosno defokusirane su, što potvrđuje Langackerovu tvrdnju (1999) da su i hotimičnost, voljnost, odnosno agentivnost gradualne kategorije, koje umnogome ovise o kontekstu, a to je tako i kada su u pitanju glagoli *vidjeti* i *čuti*. Promotrimo još primjera:

(26) Marko **je iznenada vidio** nesreću.
(27) **Odjednom je vidio** more.
(28) Bilo je pravo zadovoljstvo **vidjeti** gotovo 150 Ridgebacka na jednom mjestu.
(29) Otputovali smo u Francusku na kraći odmor **kako bismo vidjeli** kako napreduju štenci iz Elinog uzgoja.
(30) Sve **sam** dobro **vidjela** od početka do kraja.
(31) **Vidimo se** za vikend!
(32) **Vidimo** samo ono što **želimo vidjeti**.
(33) **Bilo bi dobro čuti** ministra kako će umirovljenik iz Babinog vira sa 1.770 kune mjesečne mirovine platiti Tekiji ovih zimskih mjeseci račune za vodu i grijanje koji kod nekih zajedno dosežu i 1.500 kuna, a plativši struju otišla je i čitava mirovina.
(34) Svakako **bi bilo dobro čuti** mišljenje ostalih numizmtičara i znalaca, osobito sada kada imamo bolje slike.

(35) Šteta što se autori ovih pisama češće ne vrate ostaviti neki komentar, **da čujemo** što je bilo - ak je bilo... ipak su to priče, kojima **bi bilo dobro čuti** kraj (ili bar nastavak).

U konstrukcijama (26–35), koje su preuzete s hrWaC-a, samo se u konstrukcijama (26) i (27) sa sigurnošću može kazati kako se radi o glagolima s pasivnim subjektom doživljavačem. U objema konstrukcijama glagol *vidjeti* ima značenje glagola *ugledati* 'u času vidjeti, spaziti', ali ni u njima to značenje nije profilirano, odnosno istaknuto, samim glagolom *vidjeti* već suuodnosom s drugim dijelovima konstrukcije; u slučaju konstrukcije (26) prirodom objekta *nesreća*, koji je teško namjerno i kontrolirano doživjeti, a u konstrukciji (27) prilogom *odjednom* koji eksplicitno izražava zatečenost, nehotimičnost subjekta. Međutim u konstrukcijama (28–32) to ne možemo tvrditi sa sigurnošću. Konstrukcija (28) implicira aktivnoga promatrača koji podrazumijeva hotimičnost i energiju i koji svjesno usmjerava pogled kako bi promotrio *150 Ridgebackova*. Konstrukcija (29) je po pitanju namjere i volje eksplicitna i jasno daje do znanja da je namjera subjekta *vidjeti štence iz Elinoga uzgoja*. Konstrukcija (30) također upućuje na hotimičnost i svijest subjekta o stimulusu jer uključuje značenje 'svjedočiti nečemu od početka do kraja'. U konstrukciji (31) glagol *vidjeti* ima prošireno značenje 'sresti se' i također je upotrijebljen kao agentivni glagol, a u (32) se također radi o konstrukciji koja implicira kontrolu nad vidnim stimulusom. Konstrukcije (33–35) upućuju na to isto kada je u pitanju glagol *čuti*. Dakle o glagolima *vidjeti* i *čuti* ne može se govoriti isključivo kao o glagolima pasivne percepcije. Naime za značajan broj konstrukcija s tim glagolima pregledanim u hrWaC-u to se jednostavno ne može sa sigurnošću utvrditi jer se mnoge od njih doimaju kao opisi aktivnih perceptivnih situacija, a neke se u tome smislu čine potpuno neutralne.

Uostalom glagoli *vidjeti* i *čuti* u imperativu primjerice *Vidi ovo!* i *Čuj glas moj i molitvu moju usliši* u značenju 'gledaj' ili 'pogledaj' te 'slušaj' ili 'poslušaj' i služe upravo za usmjeravanje vidne ili slušne pozornosti prema nekome objektu, a potencijalne replike poput *Vidim ja to odlično* i *Čujem ja vas odlično* profiliraju sposobnost vida i sluha, ali i uključenost svijesti, namjere, odnosno mentalne kontrole subjekta nad podražajem kao jedan od značenjskih aspekata glagola *vidjeti* i *čuti*, koji se aktiviraju u odgovarajućim sintaktičkim okruženjima i kontekstima. Isto se pak ne može s glagolima poput *ugledati*, *primijetiti* ili *spaziti* kod kojih su izostanak namjere i hotimičnosti daleko istaknutiji, odnosno predstavljaju nezaobilazan značenjski aspekt, pa iz toga proizlazi da je svrstavanje tih glagola i glagola *vidjeti* i *čuti* u istu kategoriju u najmanju ruku prilično pojednostavljen i neprecizan pristup.

Uostalom, kao što Alm-Arvius (1993) primjećuje, teško je zamisliti radnju kodiranu glagolom *vidjeti* odvojenu od bilo kakve mentalne aktivnosti subjekta poput razabiranja, prepoznavanja, uspoređivanja, svijesti o obliku, boji, funkciji predmeta ili temporalnosti i kauzalnosti nekoga viđenog događaja, pa je uporaba glagola *vidjeti* u proširenim značenjima poput *razumjeti, primijetiti, shvatiti* i sl. prirodan korak, a to onda podrazumijeva i određenu aktivnost subjekta i određeni razvoj procesa od uspostavljanja vidnoga kontakta prema prepoznavanju, shvaćanju ili razumijevanju promatranoga objekta, što upućuje i na postupnu promjenu odnosa između subjekta i objekta glagola *vidjeti*, pa se teško možemo složiti s kategorizacijom glagola *vidjeti* kao glagola koji kodira samo događaje koji impliciraju pasivnoga doživljavača. U tome kontekstu Alm-Arvius (1993: 20) ističe primjer konstrukcije (36) u kojoj glagol *vidjeti* ima značenje *opaziti, primijetiti* bez prepoznavanja, odnosno razabiranja o čemu se točno radi.

(36) Vidjela sam nešto, ali nisam uspjela razabrati o čemu se točno radi. Dogodilo se prebrzo.

U toj konstrukciji subjekt prima određeni vizualni podražaj, ali nije u stanju opisati o čemu se radi, pa se može zaključiti da subjekt te konstrukcije vidi samo u najopćenitijemu smislu; vidni je kontakt u toj konstrukciji uspostavljen na trenutak, što znači da se radi o inkoativnoj uporabi glagola *vidjeti* u kojoj je subjekt pasivni doživljavač. Međutim prema Alm-Arvius takva je uporaba glagola *vidjeti* obilježena jer osoba koja je nešto vidjela obično može ponuditi barem nekakav opis onoga što je vidjela. To je dobro ilustrirano sjedećim konstrukcijama, usp.:

(37) **Gledala je**, ali **nije uspjela vidjeti**.

(38) ***Nije gledala**, ali **je vidjela**.

Glagol *gledati* glagol je vizualne percepcije čije je temeljno značenje 'imati pogled upravljen na koga ili što, promatrati' te profilira značenja koja impliciraju određeno kretanje, intenzifikaciju pozornosti, volju, agentivnost, vidnu liniju te vizualni kapacitet. Za razliku od glagola *vidjeti* značenja poput 'razabirati', 'uočiti' i 'prepoznati' nisu dio njegova temeljnog značenja. Iz toga je razloga uporaba glagola *gledati* i *vidjeti* u konstrukciji (37) u potpunosti prirodna i ovjerena, a u (38) nije. Drugim riječima, moguće je gledati, odnosno usredotočeno promatrati nešto, ali ne uspjeti vidjeti, odnosno razabrati ono što pogledom tražimo. Međutim

ne možemo vidjeti, razabrati, interpretirati ili opisati nešto bez da smo prije toga gledali. Dakle glagol *vidjeti* može sudjelovati u profiliranju perceptivnoga događaja koji se dogodio brzo ili trenutno, ali samo pod specifičnim okolnostima kao u (37) i u tome se slučaju definitivno radi o glagolu pasivne percepcije, no puno mu je bliža uporaba koja profilira određeni vremenski opseg događaja koji traje neko vrijeme, barem onoliko dugo koliko je potrebno za prepoznavanje onoga što je viđeno (Kubota 2016: 121), a samim time i aktivnoga doživljavača ili promatrača. Uostalom kada se glagoli *vidjeti* i *čuti* usporede s drugim stativnim glagolima poput *imati, biti, sumnjati, vjerovati, cijeniti, nadati se* i sl., lako se uočava da se pojavljuju u različitim sintaktičkim konstelacijama i značenjima, pa tako primjerice stativne glagole poput ranije spomenutih, za razliku od glagola *vidjeti* i *čuti*, ne možemo upotrijebiti u konstrukcijama s prilozima koji upućuju na usredotočenost, intenzitet, voljnost, namjeru i sl., što bi upućivalo na agentivnu ulogu njihova subjekta, usp.:

(39) ***Voljela sam** ga **pažljivo**.[78]
(40) ***Pozorno sam imala** taj brod.
(41) ***Jasno sam sumnjala** u njegove riječi.

Također, glagoli *vidjeti* i *čuti* mogu se upotrijebiti u konstrukcijama s glagolima *namjeravati* ili *ići* kao modalnim glagolima koji profiliraju namjeru i volju subjekta, a stativni glagoli ne, usp.:

(42) **Idem vidjeti** što se događa.
(43) **Idem čuti** to predavanje.
(44) ***Idem voljeti** tog čovjeka.
(45) ***Namjeravam cijeniti** njegovu namjeru.

Glagoli *vidjeti* i *čuti*, ovisno o konstrukciji u kojoj su upotrijebljeni, mogu biti glagoli pasivne i aktivne percepcije. Pasivnu percepciju izražavaju u konstrukcijama u kojima su upotrijebljeni kao inkoativni i trenutačni glagoli u značenju pukoga uspostavljanja vidnoga ili slušnoga kontakta između doživljavača i izvora podražaja, odnosno u značenju nenadanoga

[78] Napominjemo da u navedenim konstrukcijama glagole analiziramo u njihovim temeljnim, prototipnim fizičkim značenjima, a ne proširenim fizičkim ili figurativnim, metaforičkim značenjima. Konstrukcija (39) *Voljela sam ga pažljivo* može biti ovjerena, ali samo ako se temeljno značenje glagola *voljeti* proširi značenjima poput ponašati se prema komu pažljivo, nježno, obzirno, ljubazno, brižno i sl.

opažanja organima vida ili sluha te u značenju sposobnosti vida ili sluha – moći gledati ili moći slušati. Međutim u velikome broju konstrukcija ti glagoli podrazumijevaju aktivne, angažirane subjekte živoga podrijetla, koji u većoj ili manjoj mjeri izražavaju svijest i kontrolu nad stimulusom, odnosno doživljavača koji je i kognitivno angažiran i koji aktivno zapaža i primjećuje osjetilom vida ili sluha. Uostalom i naše enciklopedijsko znanje o načinu na koji organi vida i sluha funkcioniraju i naše utjelovljeno iskustvo doživljavača i promatrača svijeta koji nas okružuje upućuje na to da njima u većoj ili manjoj mjeri upravljamo, a to posebno vrijedi za osjetilo vida. Odnos između doživljavača i stimulusa koji se zrcali u konstrukcijama s glagolima *vidjeti* i *čuti* nije odnos pasivnoga doživljavača vječno zatečenoga nasumičnim podražajima koji mu se u stvarnome svijetu nameću. To je samo jedan od mogućih načina ostvarivanja kontakta između doživljavača i stimulusa, a drugi je način usmjeravanje i kontroliranje organa vida, vidne pozornosti, a time i kognitivnih sposobnosti s kojima su usko povezani.

Kada je u pitanju aktivnost ili pasivnost subjekta, glagoli *vidjeti* i *čuti* često pokazuju određenu ambivalentnost u tome smislu, drugim riječima, u odgovarajućoj sintaktičkoj okolini i različitim kontekstima moguće su i pasivna i aktivna interpretacija, a u velikome broju konstrukcija bez širega konteksta nije moguće sa sigurnošću razaznati radi li se o jednoj ili drugoj. Da njihova interpretacija kao stativnih glagola nije najpreciznija, upućuje i činjenica da se pojavljuju u značenjima i sintaktičkim konstelacijama u kojima se stativni, neagentivni glagoli poput *imati, biti, nadati se, vjerovati, sumnjati* itd. ne mogu pojavljivati.

U usporedbi s glagolima *vidjeti* i *čuti* glagoli *gledati* i *slušati* uistinu jasnije profiliraniju ulogu subjekta kao aktivnoga doživljavača ili promatrača koji ima kontrolu nad stimulusom, ali to ne znači da se glagoli *vidjeti* i *čuti* nalaze na suprotnoj strani kontinuuma kada je semantička uloga subjekta i njegova agentivnost u pitanju. Njihova interpretacija ovisi o prirodi objekta promatranja i konstrukciji u cjelini, usp.:

(46) Odjednom **sam vidio** sudar, a nakon toga je nastao kaos. (pasivni doživljavač)
(47) Odjednom **sam čuo** vrisak. (pasivni doživljavač)
(48) **Vidio sam** kako uzima svoju torbu i polako odlazi. (aktivni doživljavač)
(49) Godinama sam želio čuti tu operu i konačno sam **je čuo** od početka do kraja. (aktivni doživljavač)
(50) Nažalost, nemaju svi ljudi mogućnost koristiti pogodnosti koje im pružaju osjeti, posebice sluh. Ima ljudi koji uopće **ne čuju** glazbu, a niti govor. Drugi ju pak **čuju**, ali ne doživljavaju

svu njezinu ljepotu, jer **ne čuju** sve frekvencije zvuka, te ne razaznaju bubanj ili violinu. (pasivni, pasivni, pasivni doživljavač)

(51) Ili kako to lijepo i sažeto kaže Tara Singh: Kada čitam Kurs o čudima, ja **čujem** Boga kako govori. (neutralni doživljavač)

(52) Kad imaš sreće **čuti** ili **vidjeti** zbilja dobre flamenco stvari, mislim da ti to mijenja život. (neutralni doživljavač)

(53) Prošloga **smo** ljeta **vidjeli** cijelo Hrvatsko zagorje za tri dana. (aktivni doživljavač)

Rogers (1973) navodi da postoje četiri skupine osjetilnih glagola jer se glagoli *vidjeti* i *čuti* mogu podijeliti na trenutačne i durativne, a svoje zapažanje temelji na činjenici da glagoli *vidjeti* i *čuti* mijenjaju svoj *aktionsart* ovisno o prirodi svojih dopuna i dodataka. Promjena *aktionsarta* pritom upućuje i na promjenu značenja glagola i konstrukcije u cjelini.

Ako promotrimo prethodne konstrukcije, možemo zaključiti da se u konstrukcijama (46) i (47) nalaze pasivni doživljavači, neagentivni subjekti koji su podražajem zatečeni. Po *aktionsartu* su te konstrukcije postignuća u kojima subjekt na neagentivan i trenutačan način ostvaruje kontakt sa stimulusom. Važno je primijetiti da je i sam objekt percepcije, odnosno izvor podražaja i sam podražaj u tim konstrukcijama trenutačne naravi i upravo na temelju značenja objekta cijela konstrukcija i subjekt primaju svoja značenja. U konstrukcijama (48) i (49) subjekti imaju semantičku ulogu aktivnih, voljnih promatrača, a na to također upućuju dodatci glagolu. U slučaju konstrukcije (48) to je cijela zavisna surečenica koja profilira durativan događaj, odnosno dva poddogađaja, koje agentivni, kognitivno angažirani subjekt svjesno prati pogledom, a u konstrukciji (49) volja i agentivnost subjekta glagola *čuti* istaknuta prirodom objekta – *opera* – i prijedložnim izrazom *od početka do kraja*. U tim konstrukcijama značenja glagola *vidjeti* i *čuti* bliska su značenjima glagola *gledati* i *slušati*, kojima bi se mogle parafrazirati, a po akcionalnosti su te konstrukcije ostvarivanja. U konstrukciji (50) glagol *čuti* u sve tri uporabe označava sposobnost sluha, pa se radi o glagolu stanja koji podrazumijeva pasivnoga doživljavača. U konstrukcijama (51) i (52) nije moguće sa sigurnošću utvrditi semantičku ulogu doživljavača jer su priroda objekta i način odvijanja perceptivnoga događaja u njima nejasni. U konstrukciji (51) očigledno se radi o mentalnome, a ne o stvarnome činu slušanja, ali nije jasno sluša li subjekt *Božje riječi* aktivno s razumijevanjem ili ih habitualno i pasivno čuje u pozadini uvijek *dok čita knjigu*. Konstrukcija (52) pogodbena je rečenica koja opisuje mogućnost ostvarivanja pretpostavljenoga scenarija ako apstrahirani, uopćeni subjekt zadovolji određeni uvjet, pa je konstrukcija po akcionalnosti habitualni događaj, odnosno stanje, a sam subjekt neutralan kada je u pitanju voljnost. U posljednjoj konstrukciji (53) radi

se o proširenome fizičkom značenju glagola *vidjeti* 'posjetiti' ili 'razgledati', koja jasno ističe volju, namjeru i agentivnost subjekta, a po *aktionsartu* je konstrukcija ostvarivanje, što također prije svega proizlazi iz prirode objekta, ali i adverbijalnoga izraza.

Iz svega proizlazi da je semantičko polje osjetilnih glagola kompleksnije nego se čini i da ih nije moguće podijeliti u tri elegantne skupine aktivnih i pasivnih osjetilnih glagola te glagola sa subjektom kao izvorom podražaja jer glagoli *vidjeti* i *čuti* mogu izražavati i aktivnu i pasivnu percepciju, a ponekad njihovu agentivnost ili izostanak iste nije moguće utvrditi sa sigurnošću.

Važno je stoga još jednom naglasiti da je, kada je u pitanju semantička uloga subjekta, važno promotriti i druge rečenične dijelove, odnosno cijelu konstrukciju i svaku dostupnu informaciju o užemu i širemu kontekstu u kojemu se određena situacija odvija.

7.1.3. Kontrola doživljavača nad podražajem

U neutralnim konstrukcijama, odnosno prototipnim rečenicama, subjekt poistovjećujemo sa semantičkom ulogom agensa, koji Croft (2014: 75) definira „a volitional being that brings about a change“. Ta je semantička uloga, kao što smo rekli, inicijalna karika u lancu prijenosa energije s agensa na pacijensa te joj je stoga svojstven visok stupanj konceptualne istaknutosti. Pasivizacija različitih aktivnih konstrukcija rezultira konstrukcijama različitoga stupnja ovjerenosti, a to ovisi o različitim čimbenicima. Langacker ključno obilježje istaknutosti subjekta naziva topikalnošću i razlaže ga na četiri temeljna parametra poput već spomenute hijerarhije semantičkih uloga, empatijske hijerarhije, određenosti subjekta te položaja sudionika s obzirom na hijerarhijski odnos lika i pozadine. Langacker pritom na sami vrh, kao parametar najvišega stupnja vanjske zadanosti, odnosno neovisnosti o vanjskim čimbenicima same konceptualizacije, stavlja odnos kategorije subjekta i semantičke uloge (Langacker 1991: 306–308 prema Belaj i Tanacković Faletar 2017: 113). Subjekti perceptivnih glagola, pa i onih koje u većini stručne literature nazivaju glagolima aktivne percepcije, sasvim sigurno nisu prototipni agensi kao što su to subjekti glagola poput *udariti, razbiti, lupiti, pojesti, popiti* itd., koji izrazito jasno profiliraju kauzalni odnos između glavnih sudionika relacije – subjekta i objekta – i promjenu koju subjekt izaziva kod objekta s kojim je u izravnoj vezi. Takav prototipni događaj, koji se svodi na interakciju dvaju ili više sudionika, od kojih jedan (agens) stupa u određenu interakciju s drugim i kod njega izaziva određenu promjenu stanja (pacijens) Talmy naziva *transmisijom sile* (engl. *transmission of force*) ili dinamikom sila (1976), a Langacker *modelom biljarske kugle* (engl. *billiard-ball model*) (1991). Iako se

Talmyjeva i Langackerova metafora prototipnoga događajnoga modela trebaju promatrati dosta široko kako bi obuhvatile najrazličitije događaje koji se u jeziku kodiraju tranzitivnim konstrukcijama, ipak je iz samih metafora prilično jasno da perceptivni događajni model u tome smislu nije najprototipniji. Smanjena agentivnost subjekta, a koja onda rezultira i osjetnom smanjenošću dinamičnosti događajne strukture prijelaznoga scenarija, definitivno je prisutna kod različitih kognitivnih glagola općenito te kod samih perceptivnih glagola. Subjekt perceptivnih glagola u pravilu ima semantičku ulogu doživljavača koji je u kontinuumu od agensa do pacijensa nižega stupnja agentivnosti. No unatoč tome što su svi doživljavači obilježeni nižim stupnjem agentivnosti i statičnošću u usporedbi s prototipnim agensom, subjekti perceptivnih glagola međusobno se dosta razlikuju prema kriteriju aktivnije uključenosti u radnju prisutnošću volje i namjere i prema tomu je li riječ o svršenome ili nesvršenome glagolu, a posljedično se onda razlikuje i prihvatljivost pasivnih korelata pojedinih prijelaznih konstrukcija. Dakle ono što sada valja rasvijetliti jest kako se osjetilni glagoli poput onih koji se tradicionalno nazivaju aktivnima i onih koji se u literaturi najčešće nazivaju pasivnima međusobno razlikuju po agentivnosti svojih subjekata i kako se to odražava na tranzitivnost njihovih konstrukcija. Taylor (1995: 208) primjerice tvrdi da glagol *gledati* ima viši stupanj tranzitivnosti od glagola *vidjeti* jer subjekt glagola *gledati* čin percepcije kontrolira na višoj razini, a na to upućuje i činjenica da može svojom voljom započeti, usmjeravati, nastaviti i završiti perceptivni proces, a to je sasvim sigurno tako kada su u pitanju glagoli *gledati* i *slušati,* npr.:

(54) **Počela sam gledati** *Ples sa zvijezdama*.
(55) **Gledaj** film *Prohujalo s vihorom,* najbolja mi je ona Scarlet...ona sve ostavlja da riješi sutra, a nije ju život mazio, išla je *step by step*.
(56) Operu **je počeo slušati** kada je imao 13 godina.
(57) Stari bi gunđao, a ja **prestao slušati**.

U konstrukcijama (54–57) subjekti doživljavači svjesno započinju, usmjeravaju i zaustavljaju vidnu i slušnu osjetilnu perceciju. Međutim postoje i bitne razlike između vidne i slušne aktivne, voljne percepcije, a one proizlaze iz fiziologije samih osjetilnih organa. Organima vida možemo upravljati na višoj razini u odnosu na organe sluha – uši. Naime oči možemo otvarati, zatvarati, usmjeravati, sužavati i proširivati vidokrug, a organima sluha – ušima – to ne možemo. Budući da su uši uvijek otvorene, odnosno konstantno izložene zvukovima, opažač ne može kontrolirati zvučnu percepciju kao što vidnu može. Iz toga se može

zaključiti da subjekt vidne percepcije ima veću kontrolu nad podražajem nego subjekt zvučne percepcije. Opažač vidne percepcije i fizički ima kontrolu nad podražajem jer vidna percepcija podrazumijeva usmjeravanje očiju, a opažač zvučne percepcije ne u tolikoj mjeri jer njegova kontrola nije fizička nego mentalna. To se odražava i na sintaktičkoj razini u mogućnosti PP dopune koja izražava perceptivno kretanje (Enghels 2012: 41). Uostalom to naglašava i rječnička definicija glagola *gledati*: *imati pogled upravljen na koga ili što*, pa stoga glagol *gledati*, za razliku od glagola *slušati*, može otvarati mjesto prijedložnim dopunama (58–60) i adverbijalnim dodatcima, odnosno modifikatorima (61) primjerice:

(58) A jednostavnu aritmetiku radimo automatski, kao da **gledamo u** tablicu množenja.

(59) **Gledamo na** sat i vidimo da kasni.

(60) Šetao je po molu, **gledao prema** moru, samo bijela koprena, cijelo vrijeme osjećajući nervozu.

(61) **Gledam gore**, ispred mene Matej, dogovaramo se i zajedno se penjemo.

Kada je u pitanju imperativni oblik glagola, u njemu se mogu pojaviti i *gledati* i *slušati*, ali i *vidjeti* i *čuti*, što upućuje na voljnost subjekta prilikom izvršavanja perceptivnih događaja.

(62) Odnosno idi u kino pa **gledaj** filmove; nije puno 25 kn, a i platno je veliko.

(63) **Slušaj** ju pažljivo.

(64) **Vidi** program *Šokačke rapsodije 2011*.

(65) **Čuj** što ti imam reći, ali u povjerenju.[79]

Neka istraživanja upućuju na to da je općenito u jeziku više uporaba glagola *gledati* i *vidjeti* u imperativu nego glagola *slušati* i *čuti* te da je njihova uporaba u imperativu prirodnija nego uporaba slušnih glagola.[80] Valja napomenuti i to da imperativni oblici glagola *slušati* i *čuti* šire svoje značenje prema *obratiti pozornost,* dakle zahtijevaju dodatnu mentalnu aktivnost i time ne izražavaju samo slušnu percepciju, već više od toga, pa se može govoriti i o metafori ZNANJE JE SLUŠANJE.[81] Pored toga i brzina odvijanja perceptivnoga procesa lakše se može izraziti kada je u pitanju vidna percepcija nego slušna, npr.:

[79] U primjerima (64) i (65) može se govoriti i o metonimiji REZULTAT ZA UZROK u značenju gledaj program, pa ćeš ga i vidjeti, slušaj što ti imam za reći, pa ćeš posljedično i čuti. No o odnosu između situacija opisanih glagolima *vidjeti i čuti* i onih opisanih glagolima *gledati* i *slušati* više u poglavljima koja slijede.

[80] Primjerice istraživanje provedeno 2013. godine u španjolskome jeziku na korpusu CREA.

[81] Konceptualne metafore ZNANJE JE SLUŠANJE i REZULTAT ZA UZROK osmislio je mentor rada dr. sc. Belaj.

(66) Kuca na vrata jer zvono ne radi, a sumnjivi muškarac **brzo gleda** lijevo-desno i uvlači ga unutra za ovratnik.
(67) Tablica će se ažurirati na dnevnoj bazi tako da stanje možete **vidjeti brzo**.

Kada je u pitanju prilog *brzo* i glagol *slušati,* pregledom hrWaC-a našli smo svega četiri primjera poput (66), a kada je u pitanju glagol *čuti,* pronađene su 23 konstrukcije poput (67). Glagol *vidjeti* u takvoj konstrukciji pojavljuje se 36 puta, a glagol *gledati* 389 puta.

(68) Iako bi nam Ameri "opalili šamar" jer nismo išli u Irak (zahvaljujući Mesiću) i nedovoljno ih **brzo slušamo** za sve veće učestvovanje u Afganistanu...
(69) Nema sumnje da će nastati nova knjiga, ali i mnogo toga drugoga za što ćete, siguran sam, tamo **najbrže čuti**.

Međutim kada su u pitanju pronađene konstrukcije s prilogom *brzo* i slušnim glagolima kao (68) i (69), vidljivo je da je u njima također došlo do značenjskih pomaka, pa tako *slušati* u (68) ne znači više fizičku slušnu percepciju već poslušnost, a *čuti* u konstrukciji (69) znači *saznati*. Također prilog *brzo* u konstrukcijama s glagolom *čuti* više je i češće prilog vremena nego načina, što je i logično jer je način puno lakše profilirati s nesvršenim vidom koji podrazumijeva sekvencijalnost u svojoj najčešćoj apsolutnoj uporabi, a time i veću profiliranost radnje. Svršenome vidu s druge strane imanentna je relativna uporaba, a podliježe skupnomu promatranju.

Glagoli vida pokazuju i veću kontrolu nad završetkom perceptivnoga procesa, pa se tako konstrukcija *prestati gledati* u hrWaC-u pojavljuje 850 puta, *prestati vidjeti* 23 puta, *prestati slušati* 381 put, a *prestati čuti* 17 puta, što upućuje na veću kontrolu aktivnih glagola *gledati* i *slušati* nad završetkom perceptivnoga procesa nego onih koji se svrstavaju u pasivnu percepciju poput *vidjeti i čuti*, ali i veću kontrolu glagola vida općenito.

Kratkim pregledom frazema s imenicama poput *pogled* i *oko* uočava se visok stupanj kontrole i agentivnosti opažača. Dakle naša vlastita konceptualizacija osjetila vida upućuje na to da ga doživljavamo kao agentivno osjetilo te osjetilo kojim možemo upravljati, nad kojim imamo kontrolu, kojim možemo upravljati, izazivati fizičke posljedice i sl.

Frazemi s imenicom pogled:
prostrijeliti pogledom, ubiti pogledom, baciti pogled, dokle pogled seže, gurati koga, što pogledom, ispijati pogledom, mjeriti pogledom, ne moći odvojiti pogled od koga, čega, oboriti

pogled, oboriti pogled k zemlji, oboriti pogled u zemlju, ošinuti koga pogledom, odmjeriti pogledom, pogled puca na što, pratiti pogledom, preletjeti pogledom, probosti pogledom, proždirati pogledom, uprijeti pogled u koga što.

Frazemi s imenicom oko:
bacati oko na koga, što, biti komu na oku, bosti oči komu, dokle komu oko seže, dokle oko dopire, držati koga na oku, gubite mi se iz, s, ispred očiju (prostor), gutati koga očima, ići kuda koga oči vode, imati koga na oku, ispijati koga očima, izgubiti koga, što s oka / iz očiju, izmicati čijem oku, koliko komu oko dopire/seže, kud ja okom, tud on skokom, mjeriti koga okom / ispod oka, napasati oči nad čim, ne ispuštati iz očiju, ne moći odvojiti oči od koga, čega, oči komu hoće iskočiti, oko komu zapinje za koga, što, ošinuti očima, pratiti koga, što budnim okom, preletjeti očima, progutati koga očima, prostrijeliti očima, proždirati očima, uprijeti oči u koga, što, uzeti koga, što na oko, zapeti za oko.

Kada je u pitanju imenica *sluh*, nismo pronašli nijedan frazem koji bi upućivao na kontrolu slušnoga opažača, a kada je u pitanju imenica *uho*, pronašli smo frazeme *ćuliti uši, napeti uši, čuti što svojim ušima, dobro otvoriti uši, ne slušati ni s pola uha, sav se pretvoriti u uho, slušati koga, što jednim uhom, slušati krajem uha, strijeljati ušima*. Kada su u pitanju frazemi s imenicom *uho*, valja primijetiti i to da ih najveći broj upućuje na koncept ušiju kao spremnika kao u *metati/staviti/ubaciti komu bubu u uho, na jedno uho unutra, na drugo van, napuniti komu uši, doći do ušiju, parati komu uši, probiti komu uši, puniti komu uši, reći komu što u uho*, što također upućuje na niži stupanj agentivnosti onoga koji sluša u odnosu na onoga koji vidi. Drugim riječima, mnogi frazemi upućuju na koncept vida kao projekcija ili kretanje nečega što ide iz oka prema van kao u *b aciti pogled/oko na nešto*, dok kod zvučne percepcije obično nešto izvana dolazi do uha kao u *doći će komu što do ušiju*.

Iz svega možemo zaključiti da opažači različitih osjetilnih glagola imaju različit stupanj agentivnosti i kontrole nad stimulusom, pa tako subjekti doživljavači u situacijama vidne percepcije imaju veću kontrolu nad podražajem i viši stupanj agentivnosti od doživljavača slušne percepcije, a to proizlazi iz fiziologije samih osjetilnih organa i načina na koji mi sami vidimo njihovu funkciju i način djelovanja. Voljni je opažač, koji ima veću kontrolu nad stimulusom, naravno, bliži prototipnomu agensu od nevoljnoga, pa stoga možemo reći da je subjekt vizualnih perceptivnih događaja bliži prototipnomu agensu od subjekta auditivnoga perceptivnoga događaja jer ima višu razinu kontrole nad događajem, pa su i prijelazne konstrukcije s glagolima vida prototipnije od onih s glagolima sluha, njuha i okusa.

7.1.4. Agentivnost osjetilnih glagola mirisa, okusa i opipa

Doživljavač dakle kontrolira čin percepcije ako može svojom voljom započeti, usmjeravati, nastaviti i završiti perceptivni proces.

(70) Ali prije nego što ga je predao Noctiferu, naglo je zastao i s velikom napetošću **počeo mirisati** noćni, smrdljivi zrak.
(71) Moji su, kad razmislim, vino **počeli kušati** odmah kad su krenuli u školu.
(72) Još su neko vrijeme zajedno **nastavili kušati** slastice.
(73) Starac je izvadio novčanik i pokazao mu da nema sitnog, na što mu je nepoznati mladić **počeo dirati** pretince novčanika.
(74) Očito je da dijete od 2 godine neće **prestati dirati** štednjak jer je vruć, već jer će mu poslije toga biti vruća stražnjica.

U konstrukcijama (70–74) subjekti svjesno započinju, usmjeravaju i zaustavljaju mirisnu, okusnu i taktilnu percepciju, bolje rečeno događaje koji potencijalno mogu rezultirati mirisnom, okusnom i taktilnom percepcijom, ali su one same u navedenim konstrukcijama potisnute u drugi plan. Naime u svim se navedenim konstrukcijama ustvari radi o agentivnim glagolima radnje i konstrukcijama koje profiliraju odluku subjekta da uspostavi ili ne uspostavi kontakt s određenim objektom, a ne o osjetilnim glagolima i perceptivnim situacijama u užemu smislu.
Naravno, za razliku od dvovidnih glagola *vidjeti* i *čuti* svršeni se glagoli *namirisati, okusiti, dodirnuti* zbog svojih temporalnih značajki ne mogu upotrebljavati s glagolima *početi, nastaviti, prestati* i sl.

Konstrukcija *početi dirati* u hrWaC-u ima 106 potvrda, *početi mirisati* 4 potvrde, *početi kušati* 5 puta, a iz toga proizlazi da subjekt glagola *dirati* ima najvišu razinu kontrole nad podražajem, što je i razumljivo jer se radi o nesvršenome glagolu radnje koji, kao što smo rekli, ne profilira perceptivni događaj i čiji subjekt nije doživljavač, već agens s visokim stupnjem energije i kontrole nad objektom. Na čestoću navedenih konstrukcija utječe i izvanjezični svijet u kojemu su situacije ispitivanja čega dodirom daleko češće od onih u kojima se ispituju miris ili okus, a to proizlazi i iz fiziologije osjetilnih organa i načina na koji se određena situacija odvija, pa tako osjetilom opipa zasigurno možemo upravljati na višoj razini nego osjetilima njuha i okusa.

Međutim kada se radi o situacijama prave percepcije osjetilima njuha, opipa i okusa, a to su one situacije koje se mogu parafrazirati glagolima *osjećati* i *osjetiti* primjerice *Osjećati smrad, Osjetiti bol, Osjetiti češnjak u jelu, Osjećati preveliku slatkoću kolača* i sl., tada subjekt doživljavač nema apsolutno nikakvu kontrolu nad stimulusom. Glagoli se njuha pritom razlikuju od glagola opipa i okusa jer oni ipak iskazuju određenu, iako jako nisku, razinu kontrole nad podražajem, u smislu da organ njuha donekle možemo kontrolirati u smislu snažnijeg, intenzivnijeg udisanja nekoga mirisa ili uklanjanjem od njega, dok kontaktni osjetilni organi u odnosu na svoje stimuluse to ne mogu postići.

Kad je u pitanju imperativni oblik glagola opipa, njuha i okusa, u njemu se mogu pojaviti glagoli *dirati, mirisati, kušati* te svršeni *dodirnuti i okusiti*, što upućuje na uključenost svijesti i kontrole kada su ti glagoli u pitanju, ali ponovno se radi o njihovoj uporabi kao prototipnih glagola radnje, a ne perceptivnih glagola sa subjektom doživljavačem. Glagol *namirisati* ne može se upotrijebiti u imperativnome obliku jer se radi o tipičnome osjetilnome glagolu koji ima jako nisku agentivnost i sposobnost kontrole nad stimulusom. Valja ipak napomenuti da je u hrWac-u jako mali broj potvrda imperativnih oblika *dirati i mirisati*. Kada je u pitanju glagol *dirati*, najveći su broj imperativnih potvrda one u niječnome obliku, što proizlazi iz rigidnije postavljenih društvenih granica kada je dodir u pitanju. Kada je glagol *mirisati* u pitanju, mali broj uporaba sudeći po podatcima u hrWaC-u vjerojatno proizlazi iz slabe kontrole koju ljudi imaju nad osjetilom njuha i mirisnim podražajima. Najviše imperativnih potvrda od navedenih glagola ima glagol *kušati*, što također proizlazi iz pragmatičkih razloga i odnosa ljudi i hrane.

Kad je u pitanju brzina odvijanja perceptivnoga procesa, u hrWaC-u pronađene su samo po jedna potvrda za glagole *dodirnuti i kušati*, a za glagole *dirati, mirisati, namirisati, okusiti* u njihovu fizičkome značenju nema potvrda, što također uglavnm proizlazi iz pragmatičkih i semantičkih, a ne gramatičkih razloga.

7.2. Tranzitivnost osjetilnih glagola u njihovim fizičkim značenjima

Slijedeći Rice (1987) te Belaja i Tanackovića Faletara (2017), prijelaznost konstrukcija s osjetilnim glagolima provjerit ćemo testom (ne)mogućnosti pasivizacije jer, kao što smo već rekli, za svaku prototipnu aktivnu prijelaznu konstrukciju mora postojati mogućnost uspostave pasivnoga korelata na temelju zajedničke semantičke baze. Svaki otklon pasivnoga korelata od ovjerenosti ukazuje i na otklon od prototipa aktivne rečenice.

Kao što smo već rekli, kanonski događajni model (Langacker 1991: 286) uspostavlja se kombinacijom modela biljarske kugle, modela pozornice i modela semantičkih uloga. Kanonski događajni model na temelju predodžbene sheme *izvor – put – cilj* uključuje prijenos energije u lancu radnje između dva prototipna aktanta, odnosno od agensa prema pacijensu, uzrokujući pritom nekakvu promjenu stanja na ciljnome entitetu, odnosno pacijensu, te ulogu izvanjskoga promatrača (P) koji na konceptualnoj razini u okviru *prostorno-vremenskoga konteksta* (engl. *setting*) organizira odnose među entitetima u zadanome scenariju (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 158). Navedena obilježja prototipne prijelazne konstrukcije koja predstavljaju kanonski događajni model mogu se svesti pod zajednički nazivnik shematičnoga koncepta dinamičnosti radnje kodirane prijelaznom konstrukcijom. Upravo takva predodžba o prijelaznoj konstrukciji kao onoj koja kodira dinamičan događajni model u kojemu dolazi do jasnog transfera energije sa subjekta na objekt omogućuje i njezinu pasivizaciju, a ne samo prisutnost direktnoga objekta kao dopune glagolu na sintaktičkoj razini. Čini se također da prisutnost direktnoga objekta kao glavnoga sintaktičkoga parametra na kojemu se prijalaznost konstrukcije temelji nije ni najmanje pouzdano sredstvo za opis pasivnih konstrukcija. Kao i kada su u pitanju drugi jezični fenomeni, i kada je prijelaznost konstrukcija u pitanju, možemo govoriti o prototipnim i rubnim konstrukcijama te kontinuumu koji se nalazi između tih dviju krajnjih točaka. Kao konstrukcije koje se ne mogu pasivizirati najčešće se spominju one s kopulativnim, neprijelaznim i stativnim glagolima. U stativne glagole pritom u najvećemu broju kategorizacija u stručnoj literaturi uvrštavaju se primjerice glagoli posjedovanja poput *imati, posjedovati, sadržavati* itd., mentalni glagoli poput *misliti, slagati se, vjerovati, sumnjati, razumjeti* itd., emocionalni glagoli poput *osjećati, mrziti, voljeti, željeti, nadati se, zavidjeti* itd., glagoli poput *težiti, ovisiti, koštati* i sl. te osjetilni glagoli poput *vidjeti, čuti, mirisati, okusiti, zvučati* i sl.

Primjeri su prototipne prijelazne konstrukcije, čija je prototipnost potvrđena i uspostavom pasivnih korelata:

(75) Marko **je pregazio** mačku. / Mačka **je pregažena** od Marka.
(76) Igrač **je** snažno **šutnuo** loptu. / Lopta **je** snažno **šutnuta** od nogometaša.
(77) Josip **je razbio** auto. / Auto **je razbijen** od Josipa.

U konstrukcijama (75–77) subjekt ima semantičku ulogu agensa, entiteti koji sudjeluju u događaju su konkretni, razdvojeni i asimetrični, odnosno nalaze se u jasnoj opoziciji agensa i pacijensa, radnja je jasno i jednosmjerno orijentirana od izvornoga prema ciljnomu entitetu, među njima dolazi do prijenosa energije s agensa na pacijensa, pri čemu je pacijens radnjom u

potpunosti zahvaćen i podnosi određenu promjenu, odnosno na njega se vrši konkretan utjecaj. Glagoli su svršenoga vida, telični su i trenutačni što dodatno pridonosi razvedenosti radnje i njezinu visokom stupnju prijelaznosti. Navedene konstrukcije dakle imaju sva obilježja prototipnih prijelaznih konstrukcija.

S druge strane konstrukcije sa stativnim glagolima poput (78–80) ne mogu se pasivizirati unatoč tomu što u svojim aktivnim korelatima imaju direktni objekt, čime zadovoljavaju temeljni sintaktički zahtjev na kojemu počiva i prijelaznost i mogućnost pasivizacije. No već kratkom provjerom postaje jasno da se prijelaznost ne može definirati na temelju sintaktičke veze glagola i dopuna jer takav formalni pristup ne rasvjetljava pravu narav koncepta prijelaznosti. Naime da bi se taj koncept rasvijetlio, treba u obzir uzeti i semantičko-pragmatičke čimbenike.

(78) On **ima** vilu s bazenom. / *Vila s bazenom **je imana** od njega.
(79) Marija **poznaje** sve te ljude. / *Svi ti ljudi **poznavani su** od Marije.
(80) Dijete **osjeća** bol. / *Bol **je osjećena** od djeteta.

U odnosu na konstrukcije (78–80), unatoč tomu što se radi o prijelaznim konstrukcijama s direktnim objektom, nije moguće uspostaviti pasivni korelat. Konstrukcija (78) nema pasivni korelat, a sam glagol *imati* nema ni mogućnost tvorbe pasivnoga pridjeva. Glagoli poput *imati, posjedovati, zauzimati, sadržavati* i sl. upućuju na odnos dijela i cjeline, što rezultira pomacima u konceptualizaciji prototipnoga scenarija, a u gramatici se to manifestira kroz nemogućnost pasivizacije takvih aktivnih konstrukcija. Glagoli poput *imati, posjedovati, sadržavati* i sl. ne impliciraju dinamičan prijenos energije u lancu radnje od subjekta prema objektu, a objekt ni na koji način nije promijenjen procesom kodiranim glagolom. Iz svega proizlazi nemogućnost pasivizacije konstrukcije (78). To ne znači međutim da nijedan od tih glagola baš nikada ne može biti upotrijebljen u konstrukciji koja ima pasivni korelat. Konstrukcija *Ti ljudi sadržavaju ogromnu količinu bijesa* može biti pasivizirana, ali ne na način da izriče vršitelja kao u **Ogromna količina bijesa sadržana je od tih ljudi*, već tako da se vršitelj u pasivnome korelatu izrekne kao mjesto koje sadržava objekt kao u *Ogromna količina bijesa sadržana je u tim ljudima*. To još jednom jasno ilustrira činjenicu da je i prijelaznost radijalna kategorija te da ona ne ovisi samo o sintaktičkim već i o semantičko-pragmatičkim čimbenicima.

Pasivne konstrukcije (79) i (80) neprihvatljive su i jer se radi o konstrukcijama u kojima je dinamičnost događaja svedena na minimum, odnosno nema prijenosa energije u lancu radnje od subjekta prema objektu ili ciljnome entitetu jer se radi o konstrukcijama koje profiliraju

stanja. Ciljni entiteti u tim konstrukcijama ne trpe nikakvu promjenu, a sve se zajedno odražava kroz nemogućnost uspostavljanja pasivnoga korelata. Subjekti doživljavači glagola *poznavati i osjetiti* nisu aktivno uključeni u radnju obilježjima volje i namjere, odnosno imaju jako nizak stupanj agentivnosti, pa je i to razlog neprihvatljivosti tih konstrukcija. Te konstrukcije uspostavljaju statičan odnos između subjekta i objekta, pa objekt u njima ne prolazi ni kroz kakvu promjenu, a to se u jeziku manifestira i izostankom mogućnosti tvorbe trpnih pridjeva općenito od tih glagola.

Već smo rekli da se u stručnoj literaturi osjetilni glagoli najčešće svrstavaju u stativne glagole, odnosno glagole stanja. Viša se razina agentivnosti pritom pripisuje tzv. glagolima aktivne percepcije poput *gledati, slušati, dirati, mirisati* i *kušati*, kojima se pripisuje namjernost i volja, a glagoli primarno pasivne percepcije poput *vidjeti, čuti, namirisati* opisuju se kao glagoli čiji je subjekt neagentivan i kod kojega izostaje volja i namjera prilikom vršenja radnje. Za očekivati je onda da glagoli aktivne percepcije uspostavljaju pasivne korelate, a da se konstrukcije s glagolima pasivne percecpije nalaze na nižemu stupnju prihvatljivosti ili da su potpuno neprihvatljive.

7.2.1. Tranzitivnost glagola aktivne percepcije

Svi su prototipni glagoli aktivne percepcije nesvršeni glagoli, što smanjuje njihovu agentivnost, a time i dinamičnost događaja i prijelaznost. Osjetilni se glagoli općenito smatraju stativnim glagolima, što također upućuje na manju dinamičnost događajne strukture prijelaznoga scenarija. Subjekt aktivnih osjetilnih glagola ima semantičku ulogu doživljavača, koja nije podudarna sa semantičkom ulogom agensa, odnosno prototipnoga vršitelja, ali joj je ipak bliži od subjekta u ulozi nevoljnoga, pasivnoga doživljavača koja se pripisuje osjetilnim glagolima pasivne percepcije poput *vidjeti, čuti* ili *namirisati*. Naime kada je u pitanju semantička uloga aktivnoga doživljavača, ona prototipno podrazumijeva svijest, volju i namjeru te emitiranje energije na određenoj razini i ne može se izjednačiti s pasivnim doživljavačem koji se najčešće opisuje kao onaj kod kojega volja i namjera u potpunosti izostaju i koji se u kontinuumu od agensa do pacijensa nalazi na najnižemu stupnju agentivnosti. Međutim, kao što smo rekli, aktivni promatrač zasigurno nije ni prototipni agens, odnosno prototipni vršitelj, a glagoli kojima se često pripisuje pasivni doživljavač ipak nisu tako pasivni, kao što smo pokazali u prethodnome poglavlju, pa je za očekivati da će se i prijelaznost različitih konstrukcija s različitim osjetilnim glagolima razlikovati, i to prema drukčijim parametrima od onih koji osjetilne glagole na temelju površnih sintaktičkih testova dijele u tri

elegantne skupine s obzirom na to koju semantičku ulogu ima subjekt. Promotrimo stoga prvo različite konstrukcije s aktivnim osjetilnim glagolima i njihove pasivne korelate:

(81) **Gledao je** njezin nastup. / ??Njezin nastup **gledan je** od njega. / Njezin nastup dugo je i pažljivo **gledan** od strane svih ljudi koji su se tamo zatekli.
(82) Turisti **su gledali** zalazak sunca. / ??Zalazak sunca **gledan je** od turista. / Zalazak sunca s ushićenjem **je gledan** sa splitske obale od brojnih turista koji su se tamo zatekli.
(83) Nekoliko milijuna ljudi širom svijeta **gledalo je** taj film. / Taj film **gledan** je od nekoliko milijuna ljudi širom svijeta.

Kada je u pitanju glagol *gledati,* entiteti koji sudjeluju u prijelaznom događaju, dakle doživljavač ili promatrač i objekt, konkretni su i međusobno odvojeni. Radnja je jednosmjerno orijentirana od izvornoga prema ciljnome entitetu u lancu radnje, odnosno od promatrača prema objektu promatranja ili izvoru podražaja. Međutim spomenuti entiteti nisu u kontaktu, a objekt nije fizički zahvaćen radnjom kodiranom glagolom *gledati* niti prolazi kroz neku konkretnu promjenu. Kao što smo već rekli, nesvršenost radnje dodatno smanjuje dinamičnost događaja. Sve zajedno rezultira time da je pasivni korelat u konstrukciji (81) na granici prihvatljivosti. Zanimljivo je međutim da takva konstrukcija može postati potpuno ovjerena ako se njezin značenjski sadržaj razvede različitim priložnim i pridjevnim modifikatorima. Konstrukcija *Njezin nastup dugo je i pažljivo gledan od strane svih ljudi koji su se tamo zatekli* u potpunosti je prihvatljiva zato što se upotrebom različitih priložnih i pridjevnih modifikatora pojačava asimetričnost između subjekta i objekta, a sam objekt dodatno se individualizira, što je jedna od značajki prijelaznosti prema Hopperu i Thompson (1980). Također, upotrebom priloga *dugo* i *pažljivo* dodatno se naglašava volja i namjera subjekta te njegova aktivnost, a time podiže i relevantnost i dinamičnost opisanoga događaja, a posljedično i rezultativnost opisanoga scenarija, što također pridonosi ovjerenosti pasivne konstrukcije. To još jednom dokazuje da se prijelaznost uistinu može promatrati samo i isključivo na razini cijele konstrukcije te da predstavlja kontinuum, radijalnu kategoriju, a ne kategoriju s jednakovrijednim članovima, pa čak ni onda kada se radi s konstrukcijama s jednim određenim glagolom. Čak i konstrukcije s prototipnim prijelaznim glagolima mogu iskazivati različiti stupanj prijelaznosti, pa je tako konstrukcija s glagolom *pregaziti* u značenju 'prijeći kakvim vozilom preko koga ili čega' *Mačka je pregažena od Marka* u potpunosti ovjerena, ali *?Plastična boca je pregažena od Marka* ipak zvuči pomalo anomalično jer je opisana situacija, koliko god sintaktički bila prototipno tranzitivna, semantički i pragmatički profilira situaciju čiji nam se rezultat na temelju enciklopedijskoga znanja čini prilično irelevantnim. Naravno, u navedenoj konstrukciji

možemo govoriti i o empatijskoj hijerarhiji te o daleko većim posljedicama koje opisani događaj ima ako je u pitanju objekt živoga podrijetla, nego neživoga, što se također zrcali u ovjerenosti pasivnih konstrukcija.

Situacija je ista i kada je u pitanju konstrukcija (82), a ovjerenost pasivnoga korelata u konstrukciji (83) proizlazi prije svega iz toga što konstrukcija sugerira značenje opetovanosti, odnosno gledanje filma od strane nekoliko milijuna ljudi u nekome vremenskom periodu, čime konstrukcija istovremeno poprima i nijansu svršenosti, ali se povećava i značaj i relevantnost opisane situacije, što ponovno rezultira ovjerenim pasivnim korelatom. Dakle uporabom subjekta u množini, odnosno izrazom *nekoliko milijuna ljudi,* naglašava se značaj opisanoga scenarija, podiže rezultativnost i dojam o efektu koji objekt u opisanome scenariju podnosi, odnosno značajno se utječe na njegov status, a svime zajedno podiže se i ukupna prijelaznost konstrukcije, što za rezultat ima ovjerenost pasivnoga korelata.

Na sličan se način ponašaju i konstrukcije s glagolima *slušati* i *dirati* usp.:

(84) Na četvrtu uskrsnu nedjelju **slušamo** tekst iz Evanđelja po Ivanu. / ??Tekst iz Evanđelja po Ivanu **slušan je** od nas na četvrtu uskrsnu nedjelju. / Tekst iz Evanđelja po Ivanu pažljivo **je slušan** na četvrtu uskrsnu nedjelju od strane brojnih vjernika.
(85) Djeca **slušaju** predavanje o životinjama. / ??Predavanje o životinjama **slušano je** od djece. / Predavanje je s velikim zanimanjem tog dana **bilo slušano** od brojne djece.
(86) Svi **su** tih godina **slušali** Rolling Stonese. / Rolling Stonesi **su** tih godina **bili slušani** od sviju.
(87) On **dira** njezine stvari. / ??Njezine **su** stvari **dirane** od njega. / ?Nakon nekog vremena primijetila je da **su** njezine stvari uvijek **dirane** od strane tog nekulturnog čovjeka.
(88) Ta djeca **diraju** moje igračke. / ??Moje igračke **dirane su** od te djece. / ?Moje najdraže igračke **dirane su** od strane te neodgojene djece.
(89) U toj **su** kući krajnje nekulturni gosti **dirali** sve što je bilo u ormarima i hladnjaku. / U toj **je** kući sve što je bilo u ormarima i hladnjaku **dirano** od strane krajnje nekulturnih gostiju.

Zanimljivo je da kontaktni, prijelazni glagol *dirati* koji izražava agentivnost, volju, svijest i namjeru i koji ima potencijal izazvati konkretnu promjenu stanja objekta, u svome prototipnome fizičkom značenju ipak nema višu razinu prijelaznosti od osjetilnih glagola *gledati* i *slušati*. Pasivni korelat konstrukcije (89) u potpunosti je ovjeren jer se u toj konstrukciji upotrebom različitih sredstava te naglašavanjem množine, ali i izdvojenosti pacijensa koji su se nalazili na različitim mjestima u kući te dodatnim isticanjem određenih svojstava agensa

pomoću pridjevnih modifikatora, naglašava asimetričnost subjekta i objekta te postiže značenje opetovanosti, a time se dobiva i nijansa svršenosti čime se podiže stupanj prijelaznosti konstrukcije. Također, što je još važnije, opisana situacija ne sugerira samo puko diranje predmeta u kući već i njihovo pomicanje ili razbacivanje, odnosno konkretni, vidljivi utjecaj koji je subjekt izvršio nad objektom, čime se jedan i drugi približavaju prototipovima agensa i pacijensa, a to dodatno podiže razinu dinamičnosti događaja te relevantnost utjecaja koji opisuje cijela konstrukcija, što je čini ovjerenom. Također valja naglasiti i jednostavnu činjenicu da u konstrukciji (89) do izražaja dolazi i model pozornice koji se tiče uloge promatrača, odnosno njegova doživljaja događaja i interakcije sudionika unutar pozadinskoga okvira, a koji cijeli događaj konceptualizira na način da radnja kodirana glagolom *dirati* proširuje svoje značenje s pukog dodirivanja te sugerira vidljiv i značajan utjecaj izvršen nad objektom, i u konstrukciji ga (89) možemo zamijeniti glagolom *micati,* pa čak i *razbacati*. Slaba ovjerenost konstrukcija (87) i (88) proizlazi iz nesvršenosti glagola *dirati* te slaboga prijenosa energije s agensa na pacijensa i na konceptualnoj razini krajnje nejasnoga utjecaja koji je nad pacijensom izvršen. Možda možemo dodati i da je samo značenje glagola *dirati* 'dodirivati prstima, ticati' takvo da mu je teško podići intenzitet upotrebom modifikatora primjerice **snažno dirati, *intenzivno dirati, *usredotočeno dirati, *dobro dirati, *vrlo dobro dirati* itd., dok se kada su u pitanju glagoli *gledati* i *slušati*, upotrebom različitih modifikatora lako može potencirati agentivnost subjekta i istaknuti volja, namjera i druge mentalne aktivnosti koje u određenoj situaciji stoje iza agensa glagola *gledati* i *slušati* zato što su oni semantički kompatibilni s puno većim brojem priloga koji sugeriraju volju, namjeru i intenzitet.

I u konstrukcijama (87–89) s glagolom *dirati* do izražaja još jednom dolazi činjenica da analiza prijelaznih konstrukcija i njihovih pasivnih korelata mora uključivati odnose na razini cijele klauze, njezine argumentne strukture i dodataka, ali i pragmatičkih značajki, odnosno konteksta te interpretacije onoga što je rečeno, a interpretacija, kao i samo značenje, neodvojiva je od enciklopedijskoga znanja, pa su tako konstrukcije ??*Njezine su stvari uvijek dirane od njega, ??Moje igračke dirane su od te djece* ili ??*Knjige u knjižnici dirane su od ljudi* na granici ovjerenosti unatoč tomu što su entiteti koji sudjeluju u događaju konkretni te maksimalno odvojeni i asimetrični, unatoč tomu što je radnja jednosmjerno orijentirana od izvornoga prema ciljnomu entitetu u lancu radnje i unatoč tomu što entiteti dolaze u kontakt te što subjekt pokazuje volju i namjeru. Mišljenja smo da spomenuti pasivni korelati konstrukcija (87) i (88) nisu ovjereni jer radnja kodirana glagolom *dirati* u spomenutim konstrukcijama kod objekta ne izaziva jasnu, profiliranu promjenu, učinak ili promjenu statusa, nema rezultativnosti koja bi se mogla izraziti glagolskim pridjevom trpnim, odnosno pasivnom konstrukcijom. Konstrukcija

(88) primjerice bila bi puno prihvatljivija kada bi konceptualni sadržaj i *konstrual* rečenice, odnosno način konstruiranja ili strukturiranja značenja, sugerirao kontekst koji na neki način ističe važnost učinka izvršenoga od strane agensa nad pacijensom primjerice *Moje igračke dirane su od te djece, a njezine nisu. To me užasno ljuti.* Na taj se način podiže dinamičnost radnje kodirane prijelaznom konstrukcijom i što je još važnije, dodatno profilira relevantnost utjecaja izvršenog nad objektom, pa diranje igračaka postaje važna razlikovna značajka u odnosu na one koje nisu dirane, a pasivni korelat potpuno ovjeren.

(90) On **je** već **kušao** jelo. / Jelo **je** već **kušano** od njega. (ali ne i od strane nje)
(91) Ocjenjivački sud **je kušao** sve štrukle natjecatelja. / Sve štrukle natjecatelja **kušane su** od strane ocjenjivačkog suda.

Pasivni korelati konstrukcija (90) i (91) s glagolom *kušati* potpuno su ovjerene jer se radi o glagolu koji jasno uključuje volju i namjeru subjekta, entiteti koji sudjeluju u prijelaznome događaju konkretni su, odvojeni i asimetrični, odnosno postoji jasna opozicija između agensa i pacijensa. Radnja je jasno i jedosmjerno orijentirana od izvornoga prema ciljnome entitetu u lancu radnje, entiteti pritom dolaze u kontakt, pa postoji dinamičan prijenos energije u akcijskome lancu radnje, pri čemu pacijens trpi određeni utjecaj izazvan djelovanjem agensa, a treba spomenuti i da je glagol *kušati* dvovidni glagol koji ima sposobnost izraziti svršenost i teličnost, što dodatno pridonosi višemu stupnju prijelaznosti konstrukcija s glagolom *kušati*.

(92) Ivan **je mirisao** kolače. / ??Kolači **su mirisani** od Ivana. / ?Kolači **su** sa zadovoljstvom **mirisani** od strane Ivana.
(93) Ljudi širom svijeta **mirisali su** na tisuće različitih cvjetova. / Tisuće različitih cvjetova **mirisano je** od strane ljudi širom svijeta.

Kada je u pitanju glagol *mirisati,* pregled primjera s tim glagolom u hrWaC-u pokazuje da se u najvećemu broju primjera taj glagol upotrebljava u značenju 'širiti oko sebe miris'. Od prvih 100 pojavnica primjerice s glagolom *mirisati* svega ih je pet u aktivnome značenju 'osjetilom njuha reagirati na nadražaj mirisa', a 95 na mjestu gramatičkoga subjekta ima izvor podražaja, dok je promatrač najčešće neizrečen ili izrečen dativom. Uzrok se tomu može tražiti u enciklopedijskome znanju, odnosno našim spoznajama i iskustvima s osjetilom njuha i mirisima. Naime kada je osjetilo njuha u pitanju, čini se da je ono u indoeuropskim jezicima

najslabije razvijeno, a to proizlazi iz činjenice da se radi o osjetilu koje je i u fiziološkome smislu kod čovjeka najslabije razvijeno, pa zbog toga imamo i jako mali broj pridjeva koji su izravno povezani s različitim mirisima. Kada opisujemo mirise, najčešće upotrebljavamo okusne pridjeve ili poredbene konstrukcije poput *mirisati na jabuke, mirisati kao poljsko cvijeće, mirisati slatko, mirisati kiselo* itd. Mirise osjećamo cijelo vrijeme, ali veći dio vremena toga nismo svjesni, a najčešće ih primjećujemo u situacijama kada do nas dođe neki novi intenzivniji miris. Međutim skloni smo relativno se brzo naviknuti i na nove mirise te ih uskoro prestati percipirati ili ih percipirati puno slabije. Također, iz našega iskustva u izvanjezičnome, stvarnome svijetu proizlazi naša predodžba o mirisima kao dinamičnim entitetima koje emitiraju razni živi i neživi objekti i koji u većini situacija dolaze do nas, a puno je manji broj situacija (poput mirisanja hrane ili kupovine parfema) u kojima se mi svjesno i namjerno oslanjamo na osjetilo njuha i njime aktivno pretražujemo ili ispitujemo okolinu ili određene objekte. Okolinu u kojoj se nalazimo puno aktivnije ispitujemo drugim osjetilima poput vida i sluha, a na njuh se previše ne oslanjamo.

U odnosu na shemu koja subjekt definira kao kognitivno najistaknutiji entitet relacije prototipni, temeljni *konstrual* asimetrične relacije poput one u kojoj dolazi do transfera energije može biti opisan kao onaj *konstrual* u kojemu je lik relacije nametnut onomu sudioniku relacije koji i inicira samu asimetričnu relaciju koja je u pitanju prilikom opisivanja određenoga događaja. U skladu s tim agens, koji inicira transfer energije, i doživljavač, koji inicira određeni perceptivni čin, imaju izrazito velik potencijal postati relacijski lik prvoga plana kodiran kao subjekt. Sudeći po podatcima u hrWaC-u i HNK-u čini se da je, kada je glagol *mirisati* u pitanju, prototipna konstrukcija upravo ona s izvorom podražaja u ulozi lika prvoga plana, odnosno subjekta. No zbog svega rečenoga o osjetilu mirisa i njegovu izvoru podražaja subjekt glagola *mirisati* ima nisku razinu agentivnosti, volje i namjere. Objekt zahvaćen radnjom kodiranom glagolom *mirisati* ne trpi nikakvu promjenu, pa iz svega toga proizlaze konstrukcije koje imaju niži stupanj prijelaznosti poput konstrukcije (92). Međutim kao što se iz konstrukcije (93) vidi, i kada je glagol *mirisati* u pitanju, prisutnost različitih priložnih i pridjevnih modifikatora podiže realnost i značaj događaja, dinamičnost radnje, a time se sugerira viša razina volje i namjere subjekta, odnosno preciznije rečeno, njegova aktivnija uključenost u radnju, čime se može podići prijelaznost cijele konstrukcije i prihvatljivost njezina pasivnog korelata unatoč prototipno niskoj agentivnosti samoga glagola.

7.2.2. Tranzitivnost glagola pasivne percepcije

Jedna je od temeljnih razlika među osjetilnim glagolima, kao što smo već rekli, u značenjskome obilježju namjernosti i voljnosti, koje predstavljaju neke od temeljnih značenjskih odrednica agentivnosti i agensa kao prototipnoga subjekta. Subjekt aktivnih osjetilnih glagola ima semantičku ulogu aktivnoga doživljavača ili promatrača, koja ipak nije podudarna sa semantičkom ulogom agensa, odnosno prototipnoga vršitelja, ali nije ni pasivna kao ona koja se pripisuje doživljavačima pasivnih osjetilnih glagola. Kao primjeri pasivnih osjetilnih glagola, onih kod kojih izostaje agentivnost, volja, namjera, intenzitet i sl., najčešće se spominju glagoli *vidjeti* i *čuti.* U stručnoj se literaturi oni redovito suprotstavljaju glagolima *gledati* i *slušati* koji se tradicionalno svrstavaju u glagole aktivne percepcije. Glagol *namirisati* isključivo je glagol pasivne percepcije sa subjektom koji ne posjeduje volju ili kontrolu nad objektom, a glagoli *okusiti*[82] i *dodirnuti* mogu izraziti i jednu i drugu vrstu situacije, što proizlazi jednostavno iz načina na koji se situacije označene tim glagolima događaju u stvarnome, objektivnom svijetu. Za očekivati je, naravno, da će konstrukcije s agentivnim glagolima i svjesnim, voljnim, energičnim subjektima imati viši stupanj prijelaznosti od onih kod kojih takvi glagoli i subjekti izostaju. No kao i sve druge rigidne podjele, i ova se prilikom analiziranja konstrukcija pokazuje prilično propusnom, pa tako primjerice takozvani glagoli pasivne percepcije poput glagola *vidjeti* nesumnjivo mogu izraziti i aktivnu, kontroliranu, svjesnu percepciju (kao što smo jasno pokazali u 7.1.2.) te podjednako često dopuštaju uspostavljanje pasivnih korelata, npr.:

(94) Josip **je vidio** Borisa. / ?Boris **je viđen** od Josipa. / Boris **je** nakon nekoliko tjedana potrage konačno **viđen** od Josipa.
(95) Različiti ljudi **vidjeli su** je na različitim mjestima u isto vrijeme. / Ona **je viđena** od različitih ljudi na različitim mjestima u isto vrijeme.
(96) Ivan **je čuo** tu priču puno puta. / ??Ta priča **čuta je** od Ivana puno puta.
(97) Ivan **je** slučajno **dodirnuo** njezinu ruku. / ?Njezina ruka slučajno **je dodirnuta** od Ivana. / Grgurov palac bezbroj **je** puta **dodirnut** od strane turista.
(98) On **je okusio** nešto gorko. / *Nešto gorko **okušeno/kušano je** od njega.

[82] Podsjećamo da smo pregledom hrWaC-a utvrdili da glagol *okusiti* pasivnu percepciju izražava jako rijetko jer, kao i glagol *kušati*, prototipno opisuje događaj voljnoga stavljanja hrane ili pića u usta, a relaciju sa samim podražajem pritom ne uspostavlja te, kao i glagoli opipa, ne spada u osjetilne glagole u užemu smislu, a to je posljedica fiziologije okusnoga organa, načina na koji se osjet okusa u stvarnosti realizira te prirode samoga izvora podražaja koji „ne emitira“ okus kao samostalan entitet.

(99) **Namirisao je** slatkast miris lošeg parfema. / ?Slatkast miris lošeg parfema **namirisan je** od njega. / Slatkast miris lošeg parfema odmah **je namirisan** od strane tog neobičnog čovjeka.

Iz primjera (94), (97) i (99) vidljivo je da konstrukcije s glagolom *vidjeti, dodirnuti i namirisati* mogu uspostavljati pasivne korelate. Tu mogućnost u određenoj mjeri potencira i njihov svršeni, a time i rezultativni vid. Slično kao i u primjerima s glagolima aktivne percepcije i u ovome slučaju pasivna je konstrukcija ovjerenija što je radnja u njoj razvedenija, a uloge agensa i pacijensa naglašenije različitim pridjevnim i priložnim modifikatorima jer se time podiže dinamičnost cijele konstrukcije i ističe relevantnost učinka koji subjekt postiže nad objektom. Čini se međutim da voljnost ili nevoljnost subjekta pritom ne igraju najbitniju ulogu. To je posebno vidljivo iz konstrukcije (99) s glagolom *namirisati* nad kojim subjekt nema kontrolu, ali pasivni korelati konstrukcija s tim glagolom svejedno mogu biti u potpunosti ovjereni ako se konstruiraju na način da rezultativnost koja proizlazi iz cijele konstrukcije bude na odgovarajući način istaknuta i relevantna. To uostalom pokazuje i konstrukcija (94) u kojoj je objekt *Boris* odjednom i nenadano viđen od strane subjekta *Josipa*, dakle bez utjecaja volje, ali je konstrukcija unatoč tomu ovjerena jer sugerira situaciju u kojoj „viđenje Borisa" ima nekakav poseban značaj.

7.2.3. Voljnost kao opisna odrednica agentivnosti subjekta u kontekstu tranzitivnosti osjetilnih glagola

U neutralnim konstrukcijama, odnosno prototipnim rečenicama, subjekt poistovjećujemo sa semantičkom ulogom agensa, koji Croft (2014: 75) definira „a volitional being that brings about a change". I mnogi drugi, kada je u pitanju agentivnost subjekta i agens kao pokretač procesa i inicijalna karika u lancu prijenosa energije, zbog čega mu je svojstven izuzetno visok stupanj konceptualne istaknutosti, naglasak stavljaju na voljnost i hotimičnost kao jednu od najvažnijih opisnih odrednica agentivnosti, a to je posebno važno u kontekstu osjetilnih glagola jer se jedna od njihovih temeljnih podjela koja se u stručnoj i znanstvenoj literaturi stalno sreće uspostavljena upravo na temelju semantičke uloge subjekta, koja se prije svega definira kao prisustvo ili odsustvo
volje i namjere.

Međutim kao što smo već rekli, kada su u pitanju glagoli *vidjeti* i *čuti*, čini nam se da su oba glagola prilično indiferentna kada je u pitanju voljnost subjekta, odnosno njima se mogu iskazivati i voljne i nevoljne vidne i slušne perceptivne situacije, a iz mnogih konstrukcija s tim

glagolima nije ni moguće sa sigurnošću zaključiti jesu li subjekti voljni ili nevoljni. Glagol se *vidjeti* pritom nalazi na osjetno višoj razini dinamičnosti nego glagol *čuti*, pa su potvrde pasivnih korelata s glagolom *vidjeti* i uporaba trpnoga glagolskog pridjeva izvedenoga iz njega brojne. S druge strane kada su u pitanju pasivni korelati s glagolom *čuti*, mnogi hrvatski jezikoslovci kao glagolski pridjev trpni glagola *čuti* u hrvatskome jeziku navode oblik *čuven*, koji ima metaforičko značenje 'znamenit', 'poznat' i ne može se upotrijebiti u doslovnome smislu, no postoje i oni poput Raguža (1997: 200) koji među trpnim glagolskim pridjevima ipak spominje oblike *čuven* u metaforičkome i *čut* u doslovnome smislu. Pregledom hrWaC-a pronađen je nemali broj potvrda pasivnih konstrukcija s glagolom *čuti*, npr.:

(107) Radio Zaprešić ima rok antologiju, jednom tjedno, zbog koje vrijedi ostati na valu i čuti nešto novo, nikad prije **čuto**, a opet staro nekoliko desetljeća.
(108) Dojmovi će se dugo zadržati u nama, kao i sve viđeno i **čuto**.
(109) Iskreno, zar ne mislite da bi bilo dosta vrijeđanja i omalovažavanja... već je sve viđeno i **čuto**, zato ostavite čovjeka na miru koji vas ionako ne doživljava.
(110) Kroz album se najviše vuku stilizirane pop-folk melodije obogaćene orkestracijama i klavirom uz karakterističnu boju vokala od kojih se rijetko koja može istaknuti kao nešto posebno, budući da sve zvuče već 'sto puta **čute**', pa se uopće ne razlikuju od pjesama s prošlih albuma.

Unatoč dovoljnome broju potvrda pasivnih konstrukcija s glagolom *čuti* u korpusima, oni ipak zvuče anomalično i nespretno, a to vjerojatno proizlazi iz načina na koji doživljavamo osjetilo sluha. Naime osjetilo je sluha unutarnje osjetilo, odnosno osjetilo koje kroz dvije šupljine prima podražaje. Dakle auditivni scenarij ima osjetno smanjenu dinamičnost i agentivnost subjekta toga procesa, dok objekti slušne percepcije imaju višu razinu dinamičnosti, odnosno na kognitivnoj ih razini doživljavamo, a najčešće i konceptualiziramo, kao pokretne entitete, one koji se kreću, putuju prostorom i dolaze do pasivnoga doživljavača i na neki način ulaze u njega, pa je zbog toga ugrožena predodžba jasnoga, jednosmjernoga kretanja energije od izvora prema cilju, subjekta prema objektu, drugim riječima, objekt osjetila sluha ima višu razinu dinamičnosti od subjekta koji se često koncipira kao statičan, pasivan entitet, a na to ukazuju i frazemi poput *doći do ušiju komu, probiti kome uši, staviti kome bubu u uho, provući kome što kroz uši, na jedno uho unutra, na drugo van, iz tvojih usta u Božje uši*, u kojima je uho koncipirano kao kanal ili spremnik do kojega dopiru različiti zvučni sadržaji, dok je vid s druge strane koncipiran kao dinamičan, aktivan entitet koji posjeduje silu i sposobnost kretanja

primjerice *dokle oko seže, kud on okom, ona skokom, gutati očima, gutati očima, preletjeti očima, ubiti pogledom* itd. Na konceptualizaciju organa vida kao dinamičan entitet, koji ima sposobnost kretanja, ukazuju i konstrukcije u kojima nakon glagola vida slijede različite prijedložne skupine koje upućuju na smjer i kretanje poput *Gledati prema njima, S balkona vidjeti u sobu, Pogledati za njim* itd.,[83] dok se glagoli sluha, mirisa, okusa i opipa u takvoj sintaktičkoj okolini ne pojavljuju.

No kakva god aktivna konstrukcija bila kada sudionik događaja, koji u aktivnoj konstrukciji predstavlja objekt ili pacijens, u pasivnoj konstrukciji elaborira shematični trajektor glagola, to uvijek predstavlja obilježeni *konstrual* neke situacije pomoću kojega se uloga lika prvoga plana snažno nameće sudioniku koji se u prototipnoj konstrukciji obično ne konstruira kao najistaknutiji, kao što je to slučaj s agensom primjerice (Taguchi 1997: 225). Pasiv se u hrvatskome jeziku tvori od oblika glagola *biti* i glagolskoga pridjeva trpnoga. Kada je u pitanju glagolski pridjev trpni, on sam po sebi može biti dio imenske i glagolske paradigme. Uostalom i sam naziv glagolski pridjev trpni ukazuje na njegov dvostruki potencijal. Glagolski pridjev trpni moguće je tvoriti samo od prijelaznih glagola, ali i nekih neprijelaznih poput *crknut, zgusnut, zaljubljen, zamišljen* itd. Istovremeno postoje i prijelazni glagoli od kojih se glagolski pridjev trpni ne može tvoriti poput *osjećati, okusiti, imati* itd. Čini se da mogućnost tvorbe samoga glagolskoga pridjeva trpnoga najviše ovisi o razini dinamičnosti subjekta te o efektu, odnosno učinku i utjecaju, koji određena radnja može izazvati kod nekoga objekta, odnosno u kolikoj mjeri može utjecati na njegov status ili neke njegove značajke, a to se, naravno, ne odnosi samo na fizičku, vidljivu promjenu stanja, već i na relevantnost, odnosno važnost utjecaja i fizičkih i nefizičkih procesa nad nekim objektom u prijelaznome scenariju. Je li neki objekt viđen ili ne, dodirnut ili ne, namirisan ili ne u određenim kontekstima mogu igrati važnu ulogu i izraziti relevantne informacije o statusu i određenim značajkama nekog

[83] Ovdje valja spomenuti Talmyjev pojam *fiktivnoga kretanja* (engl. *fictive motion*) (1983, 1996, 2000) koje podrazumijeva metaforičko kretanje nekoga fizičkoga objekta ili apstraktnoga entiteta kroz prostor, odnosno kretanje onih entiteta koji nemaju sposobnost stvarnoga kretanja. Drugim riječima, pojam fiktivnoga kretanja uključuje konstrukcije koje opisuju kretanje koje se ne manifestira fizički već metaforički primjerice u *Her mood went from good to bad*. Jedan je od koncepata koje Talmy obuhvaća pojmom fiktivnoga kretanja i koncept *emanacije* (engl. *emanation*). Emanacija je podtip fiktivnoga kretanja neopipljivoga entiteta koji napušta svoj izvorni entitet i kreće se prema referentnomu entitetu kao u *The cliff wall faces toward the island* (Talmy 1996: 211). Naša je motivacija za uporabu emanacijskih konstrukcija potreba da prostorno povežemo, odnosno uspostavimo relaciju između entiteta koji bi inače ostali nepovezani. Zamišljena je emanacija važna komponenta idealiziranoga kognitivnog modela, a služi kao podloga za opisivanje entiteta koji ne dolaze u fizički kontakt, ali ih ipak percipiramo i konceptualiziramo kao povezane, pa je stoga koncept emanacije često prisutan u konstrukcijama koje opisuju različite aspekte percepcije primjerice u konstrukcijama poput *Pogledala je prema šumi, Podigla je pogled i pogledala ravno u nju, Do mene je došao miris ribe* i sl. Kada su u pitanju osjetilni glagoli, kojima se bavimo u ovome radu, samo glagoli vida imaju fiktivno kretanje kao dio svoga konceptualnoga supstrata.
U svojim radovima fiktivno kretanje Langacker (1987) naziva *apstraktnim kretanjem* (engl. *abstract motion*).

objekta, pa otud i mogućnost ovjerenih pasivnih konstrukcija s tim glagolima. Naravno, da bi se takav efekt postigao, i subjekt i objekt moraju biti jasno odvojeni entiteti u prijelaznome scenariju, a sam protok energije mora biti jasan i jednosmjeran. Međutim odvija li se taj scenarij pod utjecajem volje subjekta ili ne, nije od posebnoga značaja u kontesktu prijelaznosti osjetilnih glagola, a i općenito jer i prototipni prijelazni scenariji s prototipnim prijelaznim glagolima poput *Marko je namjerno/slučajno udario tog dječaka / Taj dječak je namjerno/slučajno udaren od strane Marka* pokazuju da prisutnost ili izostanak volje[84] nema utjecaja na prijelazni scenarij i posljedično uspostavu pasivnoga korelata koliko relevantnost efekta koji radnja izaziva kod objekta, a da bi do toga efekta došlo puno je važnija sposobnost glagola da uspostavi relaciju koja opisuje prijenos energije i dinamičan proces, odnosno konceptualizacija situacije kao dinamične, a subjekta kao inicijatora prijenosa energije, dok se semantička komponenta hotimičnosti ili slučajnosti ne čini posebno relevantna. Koju ćemo situaciju i kako opojmiti ili konceptualizirati, ovisi o našemu doživljaju, predodžbi određene situacije u stvarnome svijetu. Najveći broj situacija u tome smislu možemo konceptualizirati i na jedan i na drugi način, kao situacije koje se događaju voljom subjekta ili bez njegove volje, ali to na kategoriju prijelaznosti ili opis akcionalnosti glagola najčešće ne vrši bitan utjecaj. Ono što jeste važno jest naš doživljaj određene situacije kao one u kojoj subjekt oslobađa određenu energiju koja na određeni način utječe na objekt prema kojemu je energija usmjerena.

Kada su u pitanju pasivni korelati konstrukcija s glagolom *okusiti* primjerice, oni su potpuno neprihvatljivi, a glagolski pridjev trpni koji bi bio deriviran iz toga glagola ni ne postoji za razliku od dvovidnoga *kušati* koji ima mogućnost stvaranja i trpnoga glagolskoga pridjeva i pasivnih konstrukcija. Razlog tomu ponovno možemo pokušati pronaći u predodžbenome sustavu promatrača, odnosno govornika, koji organizira svoje perceptivno iskustvo promatrajući događaje i odnose među sudionicima te ih odgovarajućim jezičnim sredstvima kodira. Čini se da mu kodiranje prijelaznoga scenarija s glagolom *okusiti* predstavlja problem, a to definitivno proizlazi iz prevelikoga odmaka našega doživljaja scenarija u čijemu se središtu nalazi konceptualizacija toga glagola od prototipnoga prijelaznoga scenarija i onoga što on ustvari znači. Naime prototipno značenje dvovidnoga glagola *kušati* jest 'uzeti/uzimati jelo ili piće da se ocijeni ili odredi okus ili sadržaj po okusu; probati' i najčešće se upotrebljava za

[84] U skladu s analizom u Van Valin i LaPolla (1997) u konstrukciji *Marko je slučajno udario dječaka* tematska uloga subjekta bi bila uloga efektora, a u konstrukciji *Marko je namjerno udario dječaka* agensa. U oba slučaja subjekt *Marko* nalazi se na agentivnoj strani lanca. Dvostruka interpretacija te i sličnih rečenica potvrđuje tvrdnju iz Van Valina i LaPolle da je agentivnost često posljedica interakcije glagola i drugih dijelova rečenice, a ne njegovo inherentno leksičko svojstvo (Van Valin i LaPolla 1997:119). Prema Pesetskyjevu radu (1995) subjekt u prvoj konstrukciji ima tematsku ulogu uzročnika.

kodiranje situacija u kojima agentivni subjekt uzima i u usta stavlja različite entitete iz domene jela i pića, što predstavlja scenarij s jednosmjernim protokom energije i jasno izdvojenim agensom i pacijensom. Kada je u pitanju glagol *okusiti* s druge strane, pregledom hrWaC-a uočavamo da se on najčešće upotrebljava u značenju glagola *iskusiti* 'saznati iskustvom, steći iskustvo' primjerice u konstrukcijama poput *okusiti taj stari zanat, okusiti grijehe, okusiti život, okusiti svaki trenutak iščekivanja, okusiti grijeh, okusiti okusiti čari akrobacija u zraku* itd., a budući da iskustva nisu konkretni entiteti (kao ni sami okusi uostalom) niti su jasno odvojeni u zasebnoj domeni od samoga subjekta, već su mu inherentna, moguće je da zbog tih predodžbenih odstupanja od prototipnoga prijelaznog scenarija, ne uspijevamo pomiriti značenje prijelazne sheme i scenarija koji proizlazi iz glagola *okusiti*. Uostalom izrazi poput *okusiti grijehe, okusiti život* također impliciraju da objekt nije pod utjecajem subjekta, već je upravo obrnuto, odnosno subjekt je na neki način pod utjecajem objekta na semantičkoj razini, pa je i to razlog zašto nema pasivnoga korelata. Uostalom kada se ideja prijelaznosti, koja potječe iz semantike, semantički i definira, onda se sintaktička definicija, u skladu s kojom prijelaznost zahtijeva prisutnost objekta, podrazumijeva, ali ono što je za prototipnu prijelaznost ipak najvažnije jest ideja semantičkoga transfera energije. Radnja prelazi sa subjekta na objekt ili pacijens koji može biti više ili manje pod utjecajem radnje iskazane glagolom.

Prijelaznost je dakle radijalna kategorija, a prototipne su prijelazne konstrukcije one u kojima glagol označava kakvu radnju i upućuje na ostvarivanje kakva cilja, u kojima je subjekt agentivan, dinamičan i koji inicira jednosmjeran protok energije iz izvorne prema ciljnoj domeni u kojoj jasno utječe na pacijensa i mijenja ga. Taj sveprisutan scenarij koji opisuje interakciju najrazličitijih fizičkih entiteta iz izvanjezičnoga svijeta, istovremeno je i duboko usađena predodžbena shema, koju međutim ne prepoznajemo samo u načinu na koji se događa interakcija fizičkih entiteta potaknutih najrazličitijim silama u svijetu koji nas okružuje, već i kada su u pitanju najrazličitiji nefizički, virtualni entiteti i razmjena energije među njima. Jezična, sintaktička preslika takvoga scenarija, koja u svome središtu ima tranzitivni glagol i direktni objekt, kao i sama mentalna predodžba o načinu na koji se događa interakcija među najrazličitijim entitetima, a koji s obzirom na to koliko su kognitivno istaknuti preuzimaju uloge lika prvoga plana i lika drugoga plana, dovoljno je elastična da svojim značenjem podrži najrazličitije vrste scenarija iz stvarnoga, fizičkoga svijeta, pa, naravno, i one koji nisu prototipni.

Međutim sam test uspostave pasivnoga korelata kao provjera prototipnosti aktivne rečenice nije u potpunosti pouzdan, pa tako postoje i neprijelazni glagoli koji se uz određene konceptualne pomake mogu naći u prijelaznim konstrukcijama primjerice *Svi su posjetitelji*

jučer trčali maraton / Maraton je jučer trčan od strane svih posjetitelja te prijelazni koji se ne mogu pasivizirati primjerice *Oni imaju novu kuću / *Nova kuća imana je od njih*.[85] Kao što smo već napomenuli, o prijelaznosti valja razmišljati na dvije razine, na čisto formalnoj, sintaktičkoj i na semantičkoj. Naravno, te se dvije razine pritom ne smiju promišljati zasebno, odnosno kao međusobno odvojene, već integrativno, odnosno u promišljanju se prijelaznosti trebamo usredotočiti na veze među njima. Budući da su značenja na svim razinama shematičnosti ustvari konceptualizacije naših predodžbi o svijetu koji nas okružuje, sama sintaktička prijelaznost nije dovoljna za uspostavu pasivnoga korelata, čije postojanje upućuje na pravu prijelaznost i realizaciju opisane predodžbene sheme u našemu umu. Da bi se prototipni prijelazni scenarij realizirao, prototipni bi subjekt u konstrukciji trebao imati semantičku ulogu agensa. Međutim prilikom definiranja agensa općenito ne bi trebalo naglašavati voljnost kao njegovu glavnu opisnu odrednicu jer ona često, barem u kontekstu prijelaznosti, nije najvažnija, već njegovu sposobnost da oslobodi određenu energiju u smjeru pacijensa i time na određeni način utječe na njega, bilo da se radi o učinku koji je vidljiv u fizičkome smislu ili o našemu mentalnom doživljaju određene promjene statusa kod pacijensa, odnosno osim uloge agensa, učinak nad objektom može postići i subjekt u ulozi efektora ili uzročnika.

Kada su u pitanju perceptivne situacije, ovjerenost pasivnih korelata aktivnih prijelaznih konstrukcija i njihovo jezično kodiranje općenito ovisi prije svega o našoj predodžbi načina na koji se odvija određena perceptivna situacija, mogućnostima određenoga osjetilnoga organa i prirodi samoga podražaja, a hotimičnost ili voljnost subjekta pritom ne igra najvažniju ulogu. Uostalom jasno smo pokazali da su glagoli *vidjeti* i *čuti*, kada je hotimičnost u pitanju, prilično indiferentni te da ne možemo sa sigurnošću tvrditi da ne iskazuju volju i namjeru, osim kada su u pitanju značenja imati sposobnost vida i sluha. Njihova je agentivnost na nižemu stupnju od agentivnosti tzv. aktivnih glagola, ali držimo da je to prije svega zato što aktivni osjetilni glagoli poput *gledati* i *slušati* već na leksičkoj razini profiliraju višu razinu mentalne aktivnosti i dinamičnosti, ali to istovremeno ne znači da kod glagola *vidjeti* i *čuti* ista u potpunosti izostaje, pa temeljna podjela osjetilnih glagola u odnosu na semantičku ulogu subjekta na aktivne, pasivne i izokrenute nije dovoljno precizna i potrebno ju je revidirati.

[85] Glagol *imati* te glagoli poput *sadržati, zauzeti, posjedovati* i sl. ne mogu se pasivizirati, barem ne u svome prototipnome značenju i bez određenih konceptualnih pomaka, jer se u konstrukcijama s tim glagolima subjekt i objekt nalaze u odnosu dijela i cjeline, odnosno među njima nije uspostavljena opozicija između agensa i pacijensa, a koja je jedan od temeljnih preduvjeta prijelaznosti konstrukcije (više o rubnim direktnim objektima, rubnim prijelaznim konstrukcijama te prijelaznosti općenito u Belaj i Tanacković Faletar 2017: 157).

7.3. Zaključne napomene

U ovome smo poglavlju iz kognitivnogramatičke perspektive analizirali kako se i u kolikoj mjeri kanonski događajni model i prototipne semantičke uloge agensa i pacijensa zrcale u konstrukcijima s osjetilnim glagolima.

Glagoli prototipno kodiraju dinamični aspekt svijeta koji nas okružuje, pa se stoga promjena kao dio promatranoga ili opisanoga prizora može kao zaseban element odvojiti od drugih entiteta koji u prizoru sudjeluju. Uostalom, kao što smo rekli u 4.1., osjetilni sustav namijenjen je prije svega za primjećivanje promjena u okolini, a ne za registriranje konstantnoga, istovrsnoga podraživanja u odnosu na koje pokazuje smanjenje osjetljivosti. Koncepcija dinamičnoga prizora, čije je temeljno sredstvo kodiranja glagol, uključuje dakle određenu vrstu odnosa koji se uspostavlja između sudionika događaja, a koji se na dinamičan način razvija u određenome vremenu, pa se stoga njihova konceptualizacija odvija pomoću kognitivne operacije sekvencijskoga promatranja, odnosno sposobnosti praćenja razvoja neke situacije kroz određeni vremenski opseg. U okviru KG glagoli se definiraju kao temporalne relacijske predikacije ili procesi, a njihova je konceptualna zavisnost rezultat našega shvaćanja protoka energije, a on jednostavno nije zamisliv bez aktanata koji bi ju jedan na drugoga prenosili.

Prijelaznost je gramatička kategorija koja se vezuje uz leksičko-gramatička svojstva glagola u službi predikata i njegovu sposobnost da upravlja svojim dopunama u nekome kosom padežu. U svome prototipnom obliku prijelaznost je jezični odraz naše temeljne predodžbe o načinu na koji najrazličitiji entiteti stupaju u energičnu interakciju u stvarnome svijetu, a Langacker ju ilustrira modelom biljarske kugle. Model biljarske kugle zajedno s modelom pozornice i modelom semantičke uloge čini kanonski događajni model. Kanonski događajni model pritom uključuje i dvije arhetipske uloge, a to su uloge agensa i pacijensa. Koncept tranzitivnosti uključuje više različitih parametara, a svi zrcale neki aspekt kanonskoga događajnog modela (Rice 1987a prema Langacker 1999: 25). Kada se kanonski događaj lingvistički kodira na maksimalno neutralan način glava je klauze glagol koji uspostavlja dinamičan odnos između agensa i pacijensa, odnosno subjekta i direktnoga objekta, s jednosmjernim protokom energije. Perceptivna iskustva hrvatski jezik izražava tranzitivnim rečenicama, koje predstavljaju ekstenziju u odnosu na prototip koji uključuje odnos agensa i pacijensa. Ta je ekstenzija motivirana sličnostima na apstraktnoj razini između prijenosa energije koji inicira agens u lancu prijenosa energije od izvora prema cilju, odnosno pacijensu s jedne strane i zamišljene mentalne putanje koja vodi od aktivnijega doživljavača prema

pasivnijemu objektu percepcije. Stupanj tranzitivnosti glagola, odnosno konstrukcije s određenim glagolom, ima svoje semantičke i sintatičke implikacije, a provjerava se mogućnošću uspostavljanja pasivnoga korelata, čija ovjerenost, između ostaloga, upućuje na značaj efekta koji proces označen nekim glagolom postiže nad entitetom koji se nalazi u ciljnoj domeni lanca prijenosa energije. Apstraktna, metaforička promjena kroz koju prolazi objekt percepcije ili nekoga drugoga mentalnog iskustva metaforička je ekstenzija stvarne fizičke promjene kroz koju prolazi prototipni pacijens u okviru kanonskoga događajnog modela, pa unatoč smanjenoj dinamičnosti događajne strukture prijelaznoga scenarija, konstrukcije s osjetilnim glagolima ipak imaju elemente koji leže uzvodno u lancu protoka energije i one koji leže nizvodno ili izvornu i ciljnu domenu (Langacker 1999: 31), pa se njima ipak mogu kodirati prijelazni scenariji. Iako u konstrukcijama s osjetilnim glagolima, kao što smo spomenuli, nemamo prototipne agense i pacijense, čija je interakcija fizička i ostavlja vidljive posljedice u obliku promjene kroz koju pacijens prolazi, iz pregledanih je konstrukcija s osjetilnim glagolima jasno da ih konceptualizator iz svoje uloge promatrača ipak doživljava i konceptualizira kao aktivne i dinamične, a učinak koji se činom percepcije postiže nad objektima percepcije dovoljno je kognitivno značajan da konstrukcije s osjetilnim glagolima često dopuste uspostavu ovjerenih pasivnih korelata. Pritom je posebno zanimljivo to što konstrukcije s glagolima poput *dodirnuti* ili *okusiti* u ulozi predikata, koji su po mnogo čemu bliži prototipu kanonskoga događajnog modela, a njihovi subjekti i objekti bliži prototipnim agensima i pacijensima, često ne uspostavljaju gramatične pasivne korelate, a konstrukcije s glagolima poput *gledati, vidjeti, namirisati*, čiji subjekti ne dolaze u izravan fizički kontakt s objektom niti kod njega mogu izazvati vidljivu promjenu stanja, uspostavljaju, što još jednom ukazuje na važnost naše vlastite predodžbe o situacijama koje se njima kodiraju i značaju učinka kojim rezultiraju. Budući da su važne značajke prijelaznosti konstrukcije agentivnost i voljnost subjekta, još se jednom kao važno pitanje nametnulo pitanje semantičke uloge subjekta različitih osjetilnih modaliteta i perceptivnih događaja. Subjekti se perceptivnih glagola međusobno razlikuju u odnosu na osjetilne modalitete iz kojih proizlaze, a unutar pojedinoga modaliteta prije svega prema kriteriju aktivnije uključenosti u radnju prisutnošću volje i namjere, što onda posljedično implicira i jasnije profiliranje značaja učinka koji se cijelom konstrukcijom ostvaruje u suodnosu s objektom percepcije, a o tome potom u velikoj mjeri ovisi i prihvatljivost pasivnih korelata pojedinih prijelaznih konstrukcija. Međutim, unatoč tradicionalnoj kategorizaciji glagola poput *vidjeti* i *čuti* kao glagola pasivne percepcije koji ne pokazuju volju ili kontrolu nad stimulusom, analizom različitih konstrukcija pokazalo se da oni u svojim fizičkim značenjima ipak iskazuju određeni stupanj agentivnosti, hotimičnosti i

kontrole, što glagoli stanja poput *nadati se, sumnjati, znati* ili glagoli pasivne percepcije poput *primijetiti, opaziti, ugledati* itd. ne mogu, a to još jednom upućuje na nepreciznost njihove temeljne podjele prema semantičkoj ulozi subjekta, a na osnovi koje se glagoli *vidjeti* i *čuti* klasificiraju kao glagoli pasivne percepcije te stativni glagoli ili glagoli stanja. Također se pokazalo da se prijelaznost uistinu ne može definirati samo na temelju upravljačkih svojstava glagola i odnosa koji uspostavlja s direktnim objektom, kao što kažu i Hopper i Thompson (1980), već mora uključiti i odnose na razini cijele rečenice, i to njezinu argumentnu strukturu i dodatke, jer je kao i sve druge gramatičke kategorije radijalno ustrojena, odnosno utemeljena na efektu prototipa.

8. IZOKRENUTI OSJETILNI GLAGOLI

8.1. Konstrukcije s izokrenutim osjetilnim glagolima

Kao što je već rečeno u 1.1.1.3., treća su skupina osjetilnih glagola prema semantičkoj ulozi subjekta oni koji upućuju na to da je subjekt izvor podražaja:

(1) Marko **izgleda** nesretno.
(2) Marko **zvuči** sretno.
(3) Ona **miriše** dobro.
(4) *Jelo **kuša** dobro.
(5) *Ona **napipa**/**osjeća** meko.

Kao što se jasno vidi iz primjera (1–5), gramatički subjekt može biti izvor osjetilnih podražaja vida, zvuka i mirisa, a izvor taktilnoga i gustativnoga osjeta ne može, odnosno u hrvatskome jeziku ne postoje osjetilni glagoli opipa i okusa kojima bi se mogla kodirati takva relacija za razliku od engleskoga jezika u kojemu je to moguće kao u (6) i (7).

(6) This cloth **feels** soft.
(7) This soup **tastes** good.

Kao što smo već napomenuli, glagoli te skupine nazivaju se u stručnoj literaturi *flip-glagoli* ili *izokrenuti glagoli* (engl. *flip verbs*) (Rogers 1971: 206), *glagoli sa stimulusom kao subjektom* (engl. *stimulus subject*), (Lehrer 1990: 223), *kopulativni izrazi* (engl. *copulative expressions*) (Viberg 1984: 123) i *percepti* (engl. *percept*) (Gisborne 1996: 1), a mi ćemo u ovome radu, kako bismo izbjegli proturječja u odnosu na definiciju kopulativnih glagola u hrvatskome jeziku, upotrebljavati Rogersov naziv izokrenuti glagoli. Glagoli u rečenicama (1–2) imaju kopulativnu prirodu samo ako se vodimo šire postavljenom definicijom da kopulativne glagole prati dopuna (ili modifikator) koja označava neku značajku subjekta (Quirk et al. 1985: 54), pa se u tome smislu u stručnoj literaturi o osjetilnim glagolima predikate u konstrukcijama poput (1–3) često naziva kopulativnim osjetilnim izrazima (Viberg 1984: 123).[86] Dokaz da se

[86] Mišljenja su o kopulativnim glagolima u stručnoj i znanstvenoj literaturi prilično podijeljenja. U hrvatskome se jeziku glagol *biti* smatra kopulativnim, a glagoli poput *postati, ostati, izgledati, ispadati, praviti se, činiti se, osjetiti se, osjećati se, zvati se, smatrati, držati, imenovati, proglasiti* itd. semikopulativnim. Eisenberg (1989: 94) smatra da u kopulativne glagole osim glagola *biti* spadaju još i glagoli *postati* i *ostati*, koji se u hrvatskome jeziku svrstavaju u semikopulativne glagole. Bußman u kopulativne glagole svrstava sljedeće glagole: *biti, postati, ostati,*

radi o adverbijalima koji su sastavni dio predikata, odnosno da predstavljaju leksički dio semikopulativnoga imenskog predikata, jest i to što ih je u navedenim konstrukcijama moguće zamijeniti pridjevom, usp.: *Marko je izgledao nesretan/nesretnim, Marko je zvučao sretan/sretnim.* Međutim kada je u pitanju izokrenuti osjetilni glagol *mirisati*, to nije moguće primjerice **Ona je mirisala dobra/dobrom*. Konstrukcije poput konstrukcija (1–3) izražavaju dojam koji neizrečeni, neleksikalizirani doživljavač ima o izvoru podražaja, pa ih možemo i parafrazirati: *Marko mi je izledao kao nesretan čovjek, Marko mi je zvučao kao sretan čovjek, Ona mi je mirisala kao dobar parfem*. Konstrukcija (3) *Ona je mirisala dobro* drukčija je od prethodnih dviju jer je ta konstrukcija ovjerena i bez priloga načina *dobro*, odnosno prilog je *dobro* u njoj neobvezni adverbijalni modifikator načina, koji predstavlja zasebnu sintaktičku kategoriju, što vidimo po tome što je konstrukcija *Ona je mirisala* ovjerena i bez priloga načina za razliku od konstrukcija **Marko je izgledao* ili **Marko je zvučao*. To je tako zato što je glagol *mirisati* u značenju 'širiti oko sebe miris', za razliku od glagola *izgledati* i *zvučati*, autosemantični glagol koji je u značenju 'širiti oko sebe miris' jednovalentan.[87] Ipak konstrukcija s glagolom *mirisati* slična je konstrukcijama s glagolima *izgledati* i *zvučati* zato što i ona izriče određeno svojstvo gramatičkoga subjekta, odnosno dojam ili sud koji o njemu ima neki neleksikalizirani logički subjekt. U konstrukciji *Ona je mirisala dobro* svojstvo subjekta koje se izražava jest da gramatički subjekt *ona* ugodno, dobro miriše. Istu informaciju o subjektu prenosi i konstrukcija *Ona miriše* jer je glagol *mirisati*, kao što smo rekli, autosemantični glagol čije je prototipno značenje emitirati, širiti ugodan miris, a širiti neugodan miris predstavlja manje prototipno značenje koje u rečenici traži elaboraciju i specifikaciju u smislu odgovarajućega priloga poput *loše*, *užasno* i sl. ili uporabu podjednako autosemantičnoga, jednovalentnoga glagola *smrdjeti*. U konstrukcijama (1–2) adverbijali su ustvari leksički dio imenskoga predikata, a u slučaju glagola *mirisati* u (3) neobvezni adverbijalni modifikator načina.

Dakle glavna je značajka konstrukcija s izokrenutim glagolima to da se u njima pojavljuju adverbijalni izrazi koji više izražavaju neko svojstvo subjekta nego okolnosti pod kojima se vrši radnja, pa su takvi adverbijalni izrazi ustvari jako bliski pridjevnim izrazima.

---

izgledati i *zvati se* (1983:277). Postoje i lingvisti koji pojam kopulativnih glagola shvaćaju još šire, pa primjerice Erben (1978:82) u svom radu njime pored navedenih glagola u njemačkome jeziku obuhvaća i glagole poput *imati okus* (njem. *schmecken*), *ponašati se, pokazati se, izgledati, ležati* i mnoge druge, a Taniguchi (1997) u njih uvrštava i sve izokrenute osjetilne glagole.

[87] Glagol *mirisati* ima isti oblik i kao glagol aktivne percepcije u značenju *osjetilom njuha reagirati na neki miris*, kao neperceptivni glagol radnje u značenju *stavljati miris*, *parfem* i kao izokrenuti glagol u značenju *širiti oko sebe miris*, usp.: *Ona je mirisala hranu*, *Parfemom mirišem odjeću*, *Ona je mirisala dobro*. Međutim kada se upotrijebi kao glagol aktivne percepcije, *mirisati* je dvovalentni glagol koji zahtijeva dopunu, a kada se upotrijebi kao izokrenuti osjetilni glagol, onda je jednovalentan.

Jedina je razlika među njima pritom to što se u prvome slučaju svojstvo koje se pripisuje subjektu izriče načinskim prilogom, a u drugome pridjevom, čime bi ono bilo više profilirano jer je izražavanje svojstava nominalnih izraza imanentno pridjevima. U skladu s tim nužan je oprez kada se govori o obveznim adverbijalnim dopunama načina jer kada način ustvari predstavlja svojstvo, onda je on daleko više od okolnosti vezan uz subjekt ili objekt kojemu se pripisuje, a samim time i uz predikat (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 237). Glagoli poput *izgledati, zvučati* i *mirisati* otvaraju elaboracijska mjesta subjektu koji je izvor određenoga podražaja te adverbijalima koji elaboriraju svojstva subjekta, a koja najčešće percipira neki neleksikalizirani doživljavač. Iako im je značenje povezano s percepcijom, takvi glagoli više ne znače izravno čin percepcije. Po akcionalnosti su te konstrukcije stanja.

Još je jedna očigledna značajka takvih konstrukcija i to da njihov gramatički subjekt semantički korespondira s percipiranim objektom, odnosno gramatički je subjekt ustvari izvor podražaja, koji opaža neki neizrečeni doživljavač koji može biti sam govornik ili neki drugi generički doživljavač.

Primjeri konstrukcija s izokrenutim osjetilnim glagolima (1–3) (u nastavku IOG-konstrukcije) pružaju zanimljive uvide u teoriju jezika utemeljenu na uporabi i utjecaj pretpostavke o utjelovljenju jezika na jezične konstrukcije, što KG konzistentno ističe. U skladu s načelima teorije jezika utemeljenoga na uporabi temeljni jezični obrasci apstrahirani na temelju jezične uporabe, odnosno konstrukcijske sheme, odražavaju sve ono što je zajedničko cijelome nizu specifičnih izraza (fiksiranih i novih) u različitim izvedbama jezične uporabe. Međutim svaka konstrukcijska shema može biti temelj ekstenzije kroz daljnju jezičnu uporabu i iskustvo govornika, pa na taj način može nastati nova, još apstraktnija shema koja potom obuhvaća novododane obrasce. Naravno, ta nova shema ne istiskuje stariju shemu, već su obje pohranjene u jezično znanje i dostupne za daljnju uporabu. Na taj način čak i kada se određena ekstenzija sheme čini u potpunosti idiosinkrastična i neobična, ona može pronaći svoje mjesto u jeziku kroz ekstenziju postojeće sheme koja joj služi kao motivacija i iz koje se derivira. Ponekad se jezični izraz, koji je neusklađen s općim kognitivnogramatičkim načelima, sinkronijski ipak može opisati i opravdati iz perspektive temeljnoga fenomena iz kojega je deriviran. Čini se i da su značajke današnjih modernih IOG-konstrukcija stečene na isti taj način, dakle kroz niz analognih ekstenzija od temeljnih prema netemeljnim tipovima (Taniguchi 1997: 272), ali njihovim se dijakronijskim razvojem nećemo baviti jer izlazi iz okvira ovoga rada.

Za strukturu klauze relevantni su brojni konceptualni arhetipovi, od kojih su neki inkorporirani kao komponente drugih arhetipova. Neki od tih konceptualnih arhetipova

uključuju koncepciju fizičkoga objekta koji zauzima položaj u prostoru te objekta koji se kreće kroz prostor. Još jedna takva hijerarhija uključuje konceptualni arhetip fizičkoga objekta koje se nalazi u određenome stanju ili fizičkoga objekta koji pokazuje određena svojstva, ali i onoga koji prolazi kroz promjenu stanja ili kakvoga svojstva. Konceptualni arhetipovi proizlaze i iz različitih tjelesnih iskustava, pa u mentalnoj sferi uključuju iskustvo percipiranja, razmišljanja i osjećanja različitih emocija. U sferi fizičkoga najznačajnije je iskustvo iskustvo dinamike sila: naprezanje mišića, podvrgnutost silama, odolijevanje i savladavanje istih, obavljanje fizičkih radnji. Sila je od presudne važnosti za arhetipski koncept objekta koji utječe na drugi i time uzrokuje promjenu stanja. Brojni takvi konceptualni arhetipovi udružuju se i formiraju temeljni arhetipski model koji Langacker naziva *kanonskim događajnim modelom* (engl. *canonical event model*) (Langacker 1999: 24) te ilustrira pomoću modela biljarske kugle, koji je sličan Talmyjevu modelu dinamike sila, druga model pozornice, koji predstavlja odraz perceptivnoga, osobito vizualnoga iskustva (7.1. i 7.1.1.). Kada je kanoski događaj lingvistički kodiran na maksimalno neobilježen način, kao što smo već detaljnije pojasnili u sedmome poglavlju, glava klauze je glagol koji omogućuje odgovarajuću interakciju agensa i pacijensa, a oni su pritom kodirani kao subjekt i izravni objekt. Nefokalni sudionici, dakle oni periferni ili sporedni za profiliranu interakciju, izražavaju se neizravnim objektima. Unatoč svome privilegiranome statusu, kanonski događajni model samo je jedan od konceptualnih arhetipova za kodiranje iz kojega jezici obično razvijaju svoje temeljne tipove rečenica. Odraz arhetipske koncepcije objekta koji se jednostavno nalazi u određenome stanju poseban je oblik konstrukcije u kojoj pridjev izražava temeljni sadržaj profilirane relacije kao u *The apple is ripe* (Langacker 1999: 26). Uobičajeno je za jezike i da razviju poseban tip konstrukcije koji se obično upotrebljava za relacije mentalnoga iskustva, a taj tip često uključuje dativ ili indirektni objekt sa svojstvima nalik onima koje ima subjekt (Klaiman 1981, Smith 1993 prema Langacker 1999: 26).

Dakle ti i drugi temeljni tipovi klauza u jezicima proizlaze iz određenih konceptualnih arhetipova, koji osiguravaju svoje prototipne vrijednosti. Različiti su tipovi konstrukcija pritom ekstenzije određenih prototipova na kojima se temelje, a proširuju se i prilagođavaju kako bi mogle kodirati druge vrste situacija na način da je motivacija vidljiva, ali su istovremeno i pitanje posebitosti određenoga jezika. Relacije iz domene perceptivnoga iskustva, one koje izražavaju aktivnu i pasivnu percepciju u hrvatskome jeziku (npr. *vidjeti, gledati, slušati, čuti, mirisati, dirati, kušati* i sl.), gotovo uvijek (osim u značenjima sposobnosti vida i sposobnosti sluha) imaju dva sudionika i u hrvatskome se jeziku kodiraju pomoću tranzitivnih rečenica, a takve konstrukcije predstavljaju ekstenzije u odnosu na prototipni odnos između agensa i pacijensa. IOG-konstrukcije ekstenzija su arhetipske koncepcije objekta koji se nalazi u

određenome stanju. Međutim pitanje koje se neminovno nameće jest zašto semantička polja vida, sluha i mirisa imaju izokrenute glagole, a opipa i okusa nemaju.

8.1.1 Najvažnije značajke IOG-konstrukcija

Kao što smo već rekli, jedna je od značajki svih IOG-konstrukcija s glagolima *izgledati* i *zvučati* obvezno uvođenje dopuna jer njihovim ispuštanjem konstrukcije više nisu ovjerene, usp.:

(8) *Marko **je izgledao**.
(9) *Marko **je zvučao**.

Rekli smo također i da je jedna od značajki IOG-konstrukcija to što gramatički subjekt korespondira s logičkim objektom perceptivnoga iskustva kodiranoga glagolom. U konstrukciji *Marko je izgledao nesretno* Marko nije ni doživljavač ni promatrač, već objekt vizualne percepcije, pa ga možemo nazvati i pasivnim subjektom slično kao u konstrukciji *Ova se riža kuha brzo*. Međutim *riža* ni na koji način ne potiče kuhanje, a subjekt IOG-konstrukcija na određeni način potiče podražaj, nije do kraja pasivan jer „emitira“ izgled, zvuk, miris ili nešto slično.

Također IOG-konstrukcije impliciraju postojanje doživljavača koji u konstrukciji može ostati neizrečen ili izražen dativom ako se radi o govorniku osobno kao u *Marko **mi** je izgledao nesretno* ili o nekom generičkome doživljavaču kao u *Marko je **svima** izgledao nesretno*. Dakle čak i onda kada imaju samo jedan argument, IOG-konstrukcije ipak impliciraju dva sudionika: doživljavača i percipirani objekt ili izvor podražaja.

8.1.2 Subjekt u IOG-konstrukcijama

U okviru generativne gramatike dugo je vremena vladalo mišljenje da su subjekt i objekt isključivo sintaktičke kategorije koje nije moguće semantički definirati, posebno jer su povezani uz više semantičkih uloga, pa primjerice subjekt može biti agens, sredstvo ili pacijens. Langacker izjednačava jezično značenje s konceptualizacijom, a te i druge jezične kategorije opisuje pomoću shema i prototipova. Prototip pritom predstavlja tipične, središnje značajke kategorije koja je u pitanju, a sheme opisuju zajedničke značajke koje su vidljive u cijelome rasponu primjera iz određene kategorije. Na taj način sheme su visoko apstraktne strukture

(Langacker 1990a: 224). Prototip subjekta identificira najtipičnije kandidate za ulogu subjekta, a pokazalo se da je najbolji kandidat agens. Kada je u pitanju shema koja bi uokvirila značajke koje su zajedničke svim subjektima, Langacker tvrdi da je subjekt komponeta konstrukcije koja kodira trajektor ili lik prvoga plana relacije, odnosno kognitivno najistaknutiji entitet relacije. Ta jednostavna tvrdnja utemeljena na kognitivnoj istaknutosti uključuje i tranzitivne i netranzitivne konstrukcije. Pritom je u netranzitivnim konstrukcijama subjekt ujedno i jedini relevantni sudionik relacije. Ta visoko shematična definicija može identificirati subjekt u najrazličitijim konstrukcijama za najrazličitije predikate, pa čak i u slučajevima koji su za *hijerarhiju pridruživanja topika* (engl. *thematic-hierarchy approach*) problematični. Također, ta shematična definicija uključuje i aktivne i pasivne subjekte jer pasivna konstrukcija opisuje obilježeni *konstrual* situacije u kojoj se relacijski sudionik lik prvoga plana snažno nameće nekome drugom sudioniku primjerice pacijensu, koji nije onaj koji se obično konstruira kao najistaknutiji poput agensa (Taniguchi 1997: 275).

U odnosu na shemu koja subjekt definira kao kognitivno najistaknutiji entitet relacije, prototipni, temeljni *konstrual* asimetrične relacije poput one u kojoj dolazi do transfera energije može biti opisan kao onaj *konstrual* u kojemu je lik relacije nametnut onomu sudioniku relacije koji i inicira samu asimetričnu relaciju koja je u pitanju prilikom opisivanja određenoga događaja. U skladu s tim agens koji inicira transfer energije i doživljavač koji inicira određeni perceptivni čin imaju izrazito velik potencijal postati relacijski lik, kodiran kao subjekt.

8.1.3. Dvosmjerni model događajne strukture

Kao što smo već rekli, u IOG-konstrukcijama subjekti su ustvari logički objekti, iz čega, naravno, proizlaze razni problemi za različite teorije *razvrstavanja subjekta* (engl. *subject alignment*). Kako bi se nadvladao taj problem, Taniguchi (1997) predlaže *dvosmjerni kognitivni model događajne strukture* (engl. *bi-directional cognitive model of event structure*), odnosno dvosmjerni kognitivni model perceptivnih događaja u ovome slučaju, koji je utemeljen na načelima KG-e,[88] i koji suprotstavlja klasičnomu jednosmjernom modelu protoka energije. Dvosmjerni kognitivni model perceptivnih događaja pritom je kompatibilan i s našom analizom osjetilnih glagola prema semantičkoj ulozi subjekta u šestome poglavlju, u kojemu smo analizirali odnos doživljavača i osjeta te zaključili da se glagoli opipa i okusa ni ne mogu

[88] Pritom napominje da i ovaj pristup, unatoč superiornim rezultatima u nošenju s problemom, ostavlja i neke neobjašnjene primjere, koje je međutim moguće obuhvatiti analizom iz dijakronijske perspektive.

smatrati osjetilnim glagolima u užemu smislu jer oni ne uspostavljaju odnos između osjetila doživljavača i osjeta, već subjekta (koji nije doživljavač u punome smislu te riječi) i izvora podražaja kao objekta, a to proizlazi i iz prirode njihovih objekata, odnosno nemogućnosti da ih na kognitivnoj razini odvojimo od osjeta.

Taj dvosmjerni model (slika 1) uključuje dva sudionika, doživljavača i objekt percepcije, koji stoje u dva asimetrična odnosa koja su na slici 1 prikazana isprekidanom linijom. Slični se modeli mogu pronaći u različitim *analizama predikata u konstrukcijama s razmjenom vlasništva* (engl. *exchange of possession predicates*) poput *kupiti* i *prodati* (Jackendoff 1990, Croft 1991). Jedna je od dvije relevantne relacije ona koja kodira doživljavačevo percipiranje objekta (10), koje se često naziva mentalnim ili perceptivnim kontaktom. Druga je relevantna relacija vezana uz emisiju stimulusa od strane percipiranoga objekta, a koja podražuje osjetila doživljavača kao u (11).

(10) Marko je mirisao hranu.
(11) Hrana miriše odlično.

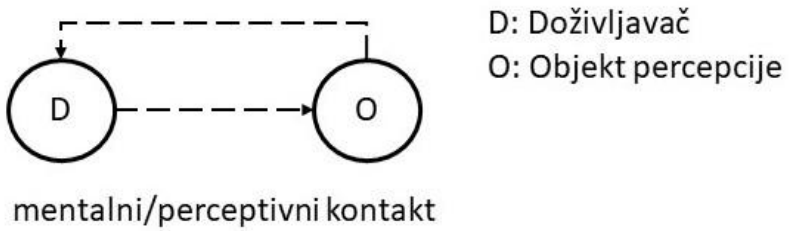

Slika 1: Dvosmjerni kognitivni model događajne strukture osjetilnih glagola (Taniguchi 1997: 276)

Kada su u pitanju osjetilni glagoli temeljeni na doživljavaču poput onoga u konstrukciji *Marko je mirisao hranu,* subjekt je doživljavač *Marko* koji inicira mentalni, perceptivni kontakt s objektom percepcije (*hrana*) i time je kognitivno najistaknutiji element relacije. Kada je u pitanje osjetilni glagol u konstrukciji poput *Hrana miriše odlično,* koji je temeljen na stimulusu ili podražaju, objekt percepcije *hrana* nalazi se na „repu“, odnosno na samome kraju događaja mentalnoga, perceptivnoga kontakta, ali je u konstrukciji *Hrana miriše odlično* istovremeno i izvor stimulusa koji podražuje doživljavačevo osjetilo njuha. Na taj su način i subjekti relacija s glagolima utemeljnim na doživljavaču i onih utemeljnih na stimulusu kompatibilni s kognitivnogramatičkim opisom subjekta kao kognitivno najistaknutijega entiteta relacije ili lika prvoga plana, a koji se u asimetričnoj relaciji nameće onomu sudioniku koji inicira samu

asimetričnu relaciju, a to je u slučaju konstrukcija temeljenih na stimulusu sam stimulus. Dakle u prvome je slučaju inicira doživljavač koji stupa u mentalni, perceptivni kontakt s objektom percepcije, a u drugome objekt koji je izvor podražaja. Postoje dva kandidata za ulogu subjekta jednostavno stoga što postoje dvije kompatibilne relacije na koje se shema može primijeniti.

8.1.4 Što s *osjećati*, *dirati* ili *kušati*?

Tako je i kada su u pitanju glagoli sluha i vida. Međutim pitanje koje se nameće samo od sebe u ovome kontekstu jest zašto glagoli okusa i opipa u hrvatskome jeziku ne mogu iskazati to isto, odnosno zašto okusni i opipni glagoli u hrvatskome jeziku ne mogu biti upotrijebljeni u IOG-konstrukcijama, usp.:

(12) Marko **osjeća** mekoću jastuka. / Marko **dira** mekane jastuke.
(13) *Jastuci **osjećaju**/**diraju** mekano.
(14) Marko **kuša** hranu.
(15) *Hrana **kuša** odlično.

Kao što se jasno vidi iz primjera (12–15), subjekt konstrukcija (12) i (14) uklapa se u kognitivnogramatičku shemu subjekta, a same konstrukcije izražavaju aktivnu percepciju u smislu da percepcijski događaj polazi od subjekta doživljavača na sličan način na koji to kodiraju i konstrukcije s glagolima vida, sluha i mirisa. S druge strane kada su u pitanju konstrukcije (13) i (15), one očigledno pokušavaju oponašati IOG-konstrukcije, ali ostaju neovjerene.

Kao mogući odgovor na taj problem nameću se fizičke, stvarnosne značajke objekta perceptivne situacije i načina na koji se događa sama interakcija između podražaja i doživljavača kada su u pitanju osjetila opipa i okusa. Naime već smo pojasnili da unatoč tomu što se u slučaju IOG-konstrukcija s osjetilom mirisa stimulus primjerice *hrana* nalazi na samome kraju lanca perceptivnoga događaja, odnosno kontakta između doživljavača i mirisnoga stimulusa, i unatoč tomu što ustvari predstavlja logički objekt konstrukcije, *hrana* istovremeno predstavlja i svojevrsni aktivni izvor mirisnoga podražaja jer emitira miris, odnosno čestice mirisa koje potom podražuju doživljavačev osjet njuha, a budući da je, u skladu s pretpostavkama KG, subjekt lik asimetrične relacije koji inicira samu tu relaciju, onda je to u slučaju navedene konstrukcije (2) upravo *hrana* koja emitira miris.

Kada je u pitanju osjetilo opipa i konstrukcija (4), *jastuci* možda i jesu *mekani*, ali nema načina da jastuk emitira mekoću prema doživljavaču jednostavno zato što su *jastuk* kao stimulus i *mekoća* kao jedna od njegovih značajki neodvojivi jedno od drugoga te traže izravni, fizički kontakt kako bi se perceptivno iskustvo mekoće uopće dogodilo.[89] Ono što je također izuzetno važno jest činjenica da je emitiranje mirisa događaj koji prepoznajemo odvojeno od mentalnoga, perceptivnoga kontakta koji inicira doživljavač. U slučaju osjetila opipa i glagola *osjećati, dirati* ili *pipati* ne možemo prepoznati zasebni, neovisni događaj emitiranja podražaja, a tako je i kada je u pitanju osjetilo okusa i glagol *kušati* jer dok doživljavač ne zagrize primjerice jabuku, nikako ne može znati je li slatka ili kisela. Jabuka naime ne emitira kiselost ili slatkoću na način na koji izvor mirisa emitira miris, izvor zvuka zvuk, a vidni objekti određeni vizualni događaj ili sliku nekoga entiteta. Doživljavač u konstrukcijama s glagolima opipa i okusa pokazuje daleko veću agentivnost od stimulusa, odnosno glagoli poput *dirati* i *kušati* doživljavaču kojemu otvaraju mjesto u konstrukciji daju puno veću agentivnost nego stimulusima koji su u takvim konstrukcijama pasivni, odnosno kada su ti stimulusi u pitanju, ne prepoznajemo niti izdvajamo zaseban događaj vezan uz njih. Iz tih se razloga ni dvosmjerni kognitivni model ne može primijeniti na glagole opipa i okusa ili događaje percepcije tim osjetilima. Naime kada su oni u pitanju, nema ni potrebe za postavljanjem zasebne relacije koja bi kodirala emisiju stimulusa na kojoj se temelji analiza *razvrstavanja subjekta* (engl. *subject alignment*).

8.1.5 Dvosmjerni i jednosmjerni osjetilni glagoli

Čini se dakle da uistinu možemo govoriti o jednosmjernim i dvosmjernim osjetilnim glagolima. Dvosmjerni su oni kojima kodiramo događaj percepcije u okviru kojega podražaj ima određenu putanju i moguće ga je percipirati odvojeno od objekta koji je ujedno izvor podražaja, a to konstituira prepoznavanje događaja percepcije kao *događaja emisije stimulusa* ili *podražaja* (engl. *stimulus emission event*) (Taniguchi 1997: 277). Možemo to pokušati ilustrirati sljedećim konstrukcijama:

(16) Do mene **je došao zvuk** veselja.

[89] Ovdje se u obzir uzima način na koji sami ljudi doživljavaju različite predmete percepcije, svoja osjetila i način na koji funkcioniraju, a ne znastvena činjenica da u slučaju svih osjetila na određenoj fiziološkoj razini ustvari dolazi do fizičkoga kontakta između objekta percepcije i doživljavača, pa je to u slučaju vida svjetlo, zvuka zvučni valovi, a mirisa čestice mirisa.

(17) Do mene **je došao miris** mora.

(18) **Sustiglo** me jarko **svjetlo**.

(19) *Njegov pristao **izgled** me **sustigao**.

(20) ***Osjećaj mekoće** me **sustigao**.

(21) ***Okus** vina me **sustigao**.

Iz primjera (16–21) vidljivo je da dvosmjerni kognitivni model uistinu ima smisla kada su u pitanju razlike između glagola sluha i mirisa s jedne strane i glagola opipa i okusa s druge strane. Prvi su očigledno dvosmjerni, a potonji jednosmjerni. Međutim glagoli vida, kao što vidimo iz primjera (18) i (19), izmiču predloženome modelu. Dok je primjer (18) ovjeren, primjer (19) nije i čini se da je u konstrukciji (18) vizualno iskustvo dvosmjerno, a u (19) jednosmjerno. Međutim ako kratko promotrimo temeljne fizičke značajke osjetila vida i način na koji funkcionira, lako zaključujemo da vid ne traži izravni kontakt sa stimulusom, po čemu je sličan njuhu i sluhu i da su izvori podražaja vidne percepcije izuzetno raznoliki i neke od njih možemo koncipirati kao izvor emisije, a neke druge ne. Unatoč tomu što Taniguchi (1997: 278) glagole vida prvo stavlja u kategoriju jednosmjernih glagola, a potom u međuprostor između jednih i drugih, tvrdeći da su oni ipak puno bliži dvosmjernim glagolima nego glagoli opipa i okusa jer neki njihovi objekti imaju sposobnost emisije. Mi držimo da glagoli vida imaju više značajki dvosmjernih perceptivnih glagola nego jednosmjernih jer su, kao što smo rekli, svojstva objekta podređenoga vidnoj percepciji vidljiva bez izravnoga kontakta doživljavača i stimulusa, ponekad i na velikim udaljenostima, te jer svojstva objekta koja primjećujemo vidom poput oblika, boje, veličine itd. predstavljaju „vanjska svojstva“, koja objekt „pasivno emitira“, dok su stimulusi osjetila okusa i opipa „zaključani“ u objektu dok ih doživljavač odgovarajućom radnjom ne aktivira. Također, jedna od naših predodžbi vidnoga perceptivnog događaja može uključivati predodžbu statičnoga, nepokretnog subjekta do kojega stižu slike različitih entiteta koji ga okružuju.

U svome radu Taniguchi (1997) analizira osjetilne glagole u engleskome jeziku, a razlike između glagola *vidjeti*, *čuti, mirisati* s jedne strane i *osjećati, dirati, kušati* s druge strane analizira iz dijakronijske perspektive te zaključuje da su se značenja IOG-konstrukcija povijesno gledajući razvila prvo kod dvosmjernih osjetilnih glagola, a zatim su se proširila i na jednosomjerne osjetilne glagole,[90] što se u hrvatskome jeziku još uvijek nije dogodilo.

[9090] U engleskome su jeziku, kao što smo već istaknuli, naime moguće IOG-konstrukcije s glagolima opipa i okusa primjerice *The blanket feels soft, This cake tastes excellent*.

Taniguchi na temelju podataka ekscerpiranih iz Oxfordskoga rječnika tvrdi da su se prve IOG-konstrukcije razvile iz osjetila mirisa oko 1220. godine, pa zatim zvuka oko 1374., a slijedi ih IOG vida oko 1400., a tek potom su ih slijedili jednosmjerni glagoli okusa 1552. te opipa 1582. godine. Ti podatci još jednom upućuju na KG opis odnosa između temeljnih, odnosno središnjih i perifernih fenomena, koji obično nastaju kao ekstenzija temeljnih, a zatim se u jeziku ukorijene kroz uporabu. Razvrstavanje subjekta dvosmjernih IOG-konstrukcija podudara se s kognitivnogramatičkim opisom subjekta kao kognitivno najistaknutijega entiteta relacije ili lika prvoga plana te inicijatora asimetrične relacije transfera energije, što u slučaju konstrukcija s osjetilnim glagolima mogu biti doživljavač, koji inicira perceptivni događaj i transfer energije, i sam stimulus, koji može samostalno emitirati određenu vrstu energije.

8.1.6 Adverbi u IOG-konstrukcijama

Zanimljivo je također da su na početku razvoja IOG-konstrukcije u engleskome jeziku uključivale adverbijalni izraz načina (kao u hrvatskome jeziku danas), a danas se u tim konstrukcijama nalaze pridjevi, npr.:

(22) He **looks happy**.
(23) He **smells good**.
(24) This soup **tastes good**.
(25) That blanket **feels soft**.

U hrvatskim IOG-konstrukcijama nalazimo adverbijalne predikatne dopune koje su pak i morfološki i funkcionalno bliske pridjevima. Njihov morfološki paralelizam očigledan je i ne treba ga posebno komentirati, a njihove funkcionalne sličnosti vidljive su iz Langackerovoga opisa (1987). Pridjevi su u okviru KG definirani kao atemporalne relacije u kojima je trajektor stvar, a prilozi atemporalne relacije čiji je trajektor proces. I jedni i drugi prizivaju ideju skale, pa tako pridjev *visok* priziva stvar iznadprosječne visine, odnosno trajektor je u slučaju pridjeva stvar, a orijentir okomita veličina iznad norme na visinskoj ljestvici. Norma pritom predstavlja nekakvu prosječnu, uobičajenu visinu neke stvari. Kada su u pitanju prilozi, primjerice prilog *brzo*, trajektor je određeni proces modificiran tim prilogom, a orijentir određeno područje iznad ili ispod normativne granice na ljestvici koja predstavlja prosjek. Zanimljivo je da se u engleskome jeziku može naći mnogo primjera IOG-konstrukcija s prilozima, ali su one s

pridjevnim modifikatorima ipak u većini. Međutim sve upućuje na to da su se dvosmjerne IOG-konstrukcije s pridjevnim komplementima razvile iz adverbijalnih.

U hrvatskome jeziku, kao što smo već rekli, adverbijalne predikatne dopune i modifikatori u IOG-konstrukcijama izrazito su bliski pridjevima, a često se njima kada su u pitanju glagoli vida i sluha mogu i zamijeniti npr.:

(26) On **izgleda pametan**.
(27) Ponekad **zvuči čudnim**.
(28) Uvijek se trsi da **izgleda poseban**.
(29) Plaća **izgleda dobra**.

Konstrukciju s prilogom načina *On izgleda pametno* možemo prikazati i dijagramom na slici 2 (prema Taniguchi 1997).

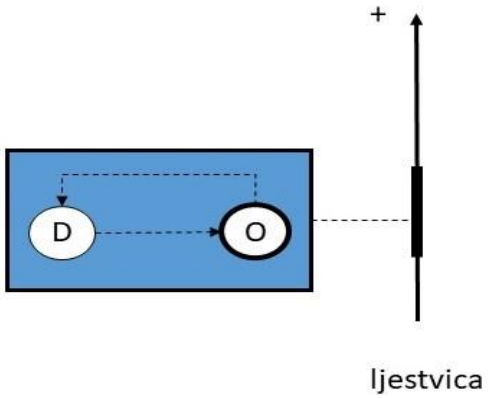

Slika 2: Konstrukcija *On izgleda pametno* (prema Taniguchi 1997)

Na slici 2 okomita strjelica označava ljestvicu skalarne veličine kodirane pridjevom *pametan*, a podebljani dio označava cilj modifikacije. Svrha je plave boje na dijagramu naznačiti cijeli perceptualni događaj kao trajektor zato što prilog potencijalno može modificirati perceptivni kontakt između doživljavača i objekta, a može i emisiju stimulusa. U slučaju IOG-konstrukcija modificirana relacija odnosi se na emisiju stimulusa čiji je trajektor *On*, što je na slici 2 naznačeno podebljanom kružnicom, pa stoga prilog *pametno* modificira emisiju stimulusa, a time i sam izvor emisije stimulusa *On*, što ga približava pridjevima, pa je stoga konstrukcija *On izgleda pametno* semikopulativna konstrukcija u kojoj je komplement semikopulativnome glagolu *pametno* ustvari leksički dio imenskoga predikata, koji se u velikom broju slučajeva lako može zamijeniti pridjevom.

Možemo napomenuti i da je potencijalni razlog zašto su u IOG-konstrukcijama doživljavači najčešće neleksikalizirani i samo implicitno prisutni, odnosno potisnuti u pozadinu, taj što se time izbjegava dominacija doživljavača nad stimulusom, pa objekt percepcije može biti neometano istaknut u prvi plan, odnosno neometano može zauzeti poziciju gramatičkoga subjekta konstrukcije unatoč činjenici da se nalazi na kraju asimetrične relacije, odnosno lanca prijenosa energije.

8.1.7 Subjektivizacija u IOG-konstrukcijama

Potiskivanje doživljavača u pozadinu Taniguchi (1997) objašnjava kroz Langackerov pojam subjektivizacije (1990b). Naime kada je u pitanju doživljavač, koji je u IOG-konstrukcijama neleksikaliziran, on je ustvari konceptualizator koji izgovara lingvistički izraz, odnosno neizrečeni subjekt konceptualizacije. Subjektivizacija se odnosi na proces integracije govornika u značenje implicitno, a na taj način konstrukcija može primiti subjektivni *konstrual*, pri čemu se referentna točka identificira s govornikom. Efekt subjektivizacije prisutan je i u IOG-konstrukcijama, u kojima se referentna točka identificira s govornikom. Doživljavač je u tim konstrukcijama dakle subjektivno konstruiran i implicitno integriran u cjelokupno značenje IOG-konstrukcija. Na taj se način doživljavač potiskuje u pozadinu unatoč njegovu privilegiranom položaju u lancu prijenosa energije, a objekt percepcije postaje kognitivno istaknutiji.

8.1.8 Glagol *činiti se*

Taniguchi (1997) tvrdi da su značajke koje IOG-konstrukcije (prije svega s glagolom *izgledati*) danas imaju vjerojatno proizišle iz semantičke i sintaktičke analogije sa značenjem i uporabom glagola *činiti se* (*seem*), koji je povijesno gledano u engleskome jeziku nastao prije svih izokrenutih osjetilnih glagola, a koji je jedna od temeljnih kopula u engleskome jeziku. Glagol *seem* u engleskome jeziku otvara mjesto pridjevskim komplementima koji označavaju subjektivnu procjenu nekoga entiteta, pa se može pretpostaviti da su se izokrenuti osjetilni glagoli razvili, odnosno priskrbili određene formalne značajke, od glagola *seem/činiti se, doimati se* kao ikoničnoga odraza njihove semantičke sličnosti (Taniguchi 1997: 293). U engleskome se jeziku glagol *seem* povijesno upotrebljavao s adverbijalnim komplementima, a danas se gotovo isključivo upotrebljava s pridjevskim komplementima, a uporaba adverbijala načina često nije gramatična. U hrvatskome se jeziku upotrebljavaju i s adverbijalnim i s

pridjevskim izrazima. I u hrvatskome jeziku ima mjesta za pretpostaviti da je ponašanje izokrenutoga osjetilnog glagola *izgledati* slično semantičkomu i gramatičkomu ponašanju glagola *činiti se*, usp.:

(30) Marko **izgleda zabrinuto** / Marko **izgleda zabrinut**.
(31) Marko **se čini zabrinuto** / Marko **se čini zabrinut**.
(32) **Izgleda da je** Marko **zabrinut**.
(33) **Čini se da je** Marko **zabrinut**.
(34) ***Zvuči da je dobra ideja**.
(35) ***Miriše da je dobar parfem**.

Od svih izokrenutih osjetilnih glagola samo *izgledati* dopušta supojavljivanje finitne surečenice uvedene veznikom *da*. Razlog je tomu vjerojatno to što je vizualna percepcija ipak temeljni oblik percepcije, na koji se najviše oslanjamo kada su u pitanju intelekt, razmišljanje, pretpostavljanje i zaključivanje, a glagol *činiti se* i sam najčešće predstavlja zaključivanje temeljeno na vidnoj percepciji, pa i nije teško razumjeti zašto se upravo glagol *izgledati* semantički i gramatički ponaša na sličan način. Drugim riječima, njihova semantička bliskost potiče i sintaktičku bliskost. Uostalom glagol *izgledati* postaje sve bliži glagolu *činiti se* i često može izraziti govornikovo zaključivanje općenito bez obzira na modalitet percepcije, npr.:

(36) Kada sve uzmem u obzir, i ono što sam čuo i ono što sam pročitao, ona uistinu **izgleda** kao najbolja osoba za ovaj posao.

Ono što govornik u konstrukciji (36) „vidi“, odnosno na čemu temelji svoj zaključak, jest dokumentacija o osobi te ono što je o osobi čuo, a ne njezin izgled. Dakle govornikova procjena subjekta surečenice nije utemeljena na izravnome vidnom iskustvu. To izrazito često udaljavanje glagola vida od njegove temeljne semantičke vrijednosti pokazuje središnjost i dominaciju vizualnoga iskustva prilikom kognitivnoga procesa zaključivanja, što je, kako Taniguchi (1997: 294) pretpostavlja, i potaknulo konvergenciju glagola *seem* i *look* u engleskome, a čini se da je tako i u hrvatskome jeziku.

Vrijedi napomenuti da slična značenja može izraziti i glagol *vidjeti* u pasivu s povratnom česticom *se*, npr.:

(37) **Vidi se** da im je stalo do vas i da žele pomoći da se bolje osjećate.

(38) Nevenka jedina od kandidata ima konkretan plan, **vidi se** da je sposobna poduzetnica, a te vještine će joj dobro doći pri upravljanju županijom.

Glavna je semantička razlika između glagola *izgledati, činiti se* i oblika *vidi se* u razini sigurnosti u prosudbu, pretpostavku ili zaključak, odnosno stupnju epistemičnosti, koji konceptualizator tim glagolima iznosi. Naime uporaba oblika *vidi se* upućuje na višu razini sigurnosti u prosudbu nego uporaba glagola *izgledati* ili *činiti se*, što je također povezano s ulogom koju osjetilo vida ima u prikupljanju informacija, spoznaja i znanja o svijetu koji nas okružuje, a na temelju kojih s većom ili manjom sigurnošću možemo iznositi pretpostavke, prosudbe i zaključke.

8.2. Zaključne napomene

U ovome smo poglavlju analizirali konstrukcije s izokrenutim osjetilnim glagolima poput *izgledati, zvučati i mirisati*, odnosno konstrukcije u kojima gramatički subjekt semantički korespondira s percipiranim objektom, odnosno samim izvorom podražaja, a koje izražavaju neku njegovu značajku, odnosno dojam koji često neleksikalizirani doživljavač ili neki drugi generički doživljavač ima o izvoru podražaja. Izokrenuti glagoli postoje za vidni, slušni i njušni osjetilni modalitet, a kada su u pitanju opipna i okusna percepcija, u hrvatskome jeziku ne postoje glagoli kojima bi se mogla kodirati takva relacija. Glavna je značajka konstrukcija s izokrenutim glagolima to da se u njima pojavljuju adverbijalni izrazi koji ustvari izražavaju određeno svojstvo subjekta, a ne okolnosti pod kojima se vrši radnja.

Različiti su tipovi konstrukcija ekstenzije određenih prototipova ili kanonskih modela na kojima se temelje, a proširuju se i prilagođavaju kako bi mogle kodirati druge vrste situacija na način da je motivacija vidljiva, ali su istovremeno i pitanje posebitosti određenoga jezika. Relacije iz domene perceptivnoga iskustva, one koje izražavaju aktivnu i pasivnu percepciju u hrvatskome jeziku (npr. *vidjeti, gledati, slušati, čuti, mirisati, dirati, kušati* i sl.), gotovo uvijek (osim u značenjima sposobnosti vida i sposobnosti sluha) imaju dva sudionika i u hrvatskome se jeziku kodiraju pomoću tranzitivnih rečenica, a takve konstrukcije predstavljaju ekstenzije u odnosu na prototipni odnos između agensa i pacijensa. IOG-konstrukcije ekstenzija su arhetipske koncepcije objekta koji se nalazi u određenome stanju. Međutim iako takve konstrukcije najčešće imaju samo jedan izrečeni argument, one ipak impliciraju dva sudionika: objekt percepcije ili izvor podražaja i doživljavača. Pitanje koje se neminovno nameće kada su

u pitanju IOG-konstrukcije jest zašto semantička polja vida, sluha i mirisa imaju izokrenute glagole, a opipa i okusa nemaju.

Za iznalaženje odgovora na to pitanje poslužili smo se Taniguchijevim (1997) *dvosmjernim kognitivnim modelom događajne strukture,* odnosno dvosmjernim kognitivnim modelom perceptivnih događaja, a koji je utemeljen na načelima KG i koji se suprotstavlja klasičnomu jednosmjernom modelu protoka energije. Dvosmjerni kognitivni model perceptivnih događaja pritom je kompatibilan i s našom analizom osjetilnih glagola prema semantičkoj ulozi subjekta u šestome poglavlju, u kojemu smo analizirali odnos doživljavača i osjeta te zaključili da se glagoli opipa i okusa ni ne mogu smatrati osjetilnim glagolima u užemu smislu jer ne uspostavljaju odnos između osjetilnih organa doživljavača i osjeta, a to proizlazi i iz naravi izvora podražaja opipne i okusne percepcije, koji su nam na kognitivnoj razini neodvojivi od podražaja i osjeta koji iz njih proizlaze. Dvosmjerni model uključuje aktivne i pasivne konstrukcije, u kojima doživljavač inicira događaj percepcije s jedne strane i IOG-konstrukcije u kojima je kognitivno najistaknutiji element, koji stoga i zauzima poziciju subjekta, sam izvor podražaja. U hrvatskome jeziku ne postoje IOG-konstrukcije s opipnim i okusnim glagolima upravo zbog toga što su izvori podražaja ili objekti opipne i okusne percepcije neodvojivi od podražaja i osjeta koji iz njih proizlaze, za razliku od objekata vidne, slušne i njušne percepcije koje doživljavamo kao objekte koji gotovo pa aktivno emitiraju podražaje, a mi kao konceptualizatori na kognitivnoj razini to doživljavamo kao zaseban događaj – događaj emisije stimulusa, koji onda i kodiramo zasebnim tipom konstrukcija. To je još jedan dokaz da su značenja konstrukcija na različitim razinama, od one specifične do one shematične, ništa drugo nego konceptualizacije entiteta koje na temelju ljudskih kognitivnih sposobnosti uočavamo u svijetu oko sebe. Izokrenuti se osjetilni glagoli semantički i sintaktički predstavljaju zasebnu kategoriju osjetilnih glagola i u daljnjoj ih analizi nećemo razmatrati.

9. AKCIONALNOST OSJETILNIH GLAGOLA

9.1. Vrijeme kao objekt konceptualizacije

Glagoli prototipno kodiraju dinamični aspekt svijeta koji nas okružuje, pa se stoga promjena kao dio promatranoga ili opisanoga prizora može kao zaseban element odvojiti od drugih entiteta koji u njemu sudjeluju. Uostalom, kao što smo rekli u 4.1., osjetilni sustav namijenjen je prije svega za primjećivanje promjena u okolini, a ne za registriranje konstantnoga, istovrsnoga podraživanja u odnosu na koje pokazuje smanjenje osjetljivosti. Koncepcija dinamičnoga prizora, čija je temeljna komponenta ili sredstvo kodiranja glagol, uključuje dakle određenu vrstu odnosa koji se uspostavlja između sudionika događaja, a koji se na dinamičan način razvija u određenome vremenu. Takva relacija uključuje i različite temporalne semantičke značajke okupljene u različite koncepte poput glagolskoga vremena, modalnosti, aspekta i *aktionsarta* ili akcionalnosti.[91] Kao što smo već rekli, konceptualna zavisnost glagola rezultat je našega shvaćanja protoka energije, a on jednostavno nije zamisliv bez aktanata koji bi ju jedan na drugoga prenosili. Svaka je konceptualizacija inherentno dinamična i zahtijeva određeno *procesno vrijeme* (engl. *processing time*) jer počiva u mentalnome procesuiranju ili neurološkoj aktivnosti, a to se događa u određenome vremenu. S druge strane *zamišljeno vrijeme* (engl. *conceived time*) predstavlja vrijeme kao objekt konceptualizacije, a najobjektivnije je konstruirano onda kada je vremenski opseg eksplicitno izrečen primjerice izrazima poput *trenutak, tjedan, prošla godina, sljedeći mjesec* i sl. Međutim vrijeme kao objekt konceptualizacije pojavljuje se uvijek kada se konceptualizira neki događaj jer se događaji uvijek odvijaju u vremenu, i ne odnosi se samo na to konceptualizira li se neka situacija kao prošla, sadašnja ili buduća ili je li konstruirana kao svršena ili nesvršena, već uključuje i distribuciju različitih temporalnih semantičkih značajki u okviru toga vremena (Langacker 2013), a koje je važno detaljnije istražiti jer se samo na taj način može šire i dublje razumjeti prava priroda osjetilnih glagola i glagola općenito. Uostalom, kao što smo već pojasnili (2.2.3.2.2.), za glagole je prototipno sekvencijsko promatranje, odnosno konceptualizacija određenoga scenarija kroz razvojne faze koje su povezane u vremenskome slijedu. Neke temporalne relacijske predikacije pritom kodiraju inherentno heterogene dinamične situacije, u kojima dolazi do određene promjene i koje su vremenom ograničene, a

[91] Iz pregledane literature nije uvijek jasno ni jesu li akcionalnost i *aktionsart* različiti, slični ili isti pojmovi. Međutim izraz akcionalnost uvriježio se u hrvatskoj stručnoj i znanstvenoj literaturi, a izraz *aktionsar*t uvriježen je u stručnoj i znanstvenoj literaturi općenito. U ovome ćemo radu upotrebljavati oba izraza kao sinonime.

neke kodiraju situacije koje su homogene, u kojima se ništa ne događa i koje na stabilan način postoje u vremenu te mogu trajati neograničeno dugo. Prve Langacker naziva perfektivnim, a druge imperfektivnim glagolima, a oni korespondiraju s arhetipskim konceptima *događaji i stanja* (engl. *events and states*). Langackerovi perfektivni glagoli uključuju glagole koje Vendler (1967) po akcionalnosti dijeli na radnje, ostvarivanja i postignuća, a imperfektivni stanja. Pritom je jako važno odmah na početku naglasiti da Langackerovi perfektivni i imperfektivni glagoli nisu sinonimni pojmovima svršeni i nesvršeni glagoli u hrvatskome jeziku. Naime svršeni i nesvršeni glagoli temeljne su kategorije glagola po vidu ili aspektu, a perfektivni i imperfektivni glagoli kategorije su glagola u odnosu na njihov *aktionsart* ili akcionalnost, što je puno širi pojam od onoga što podrazumijeva glagolski vid. Akcionalnost ili *aktionsart* glagola uključuje različite semantičke temporalne značajke poput teličnosti, trenutačnosti ili punktualnosti, durativnosti, dinamičnosti, homogenosti i sl. i odnosi se na temporalni potencijal glagola i tipa situacije koju su sposobni opisati, što se iskazuje tek na razini konstrukcije u suodnosu s drugim dijelovima rečenice, dok je glagolski aspekt u hrvatskome jeziku vidljiv već na leksičko-morfološkoj razini. Spomenuta temporalna značenjska obilježja, koja predstavljaju različite vremenske aspekte događajne strukture, uzrokuju i ograničenja u uporabi glagolskih vremena i drugih gramatičkih vremenskih označitelja u rečenici, a utječu i na sintaktičke obrasce u kojima se pojedini glagoli pojavljuju. Iste temporalne semantičke značajke, koje ćemo se u okviru analize *aktionsarta* baviti u ovome poglavlju, igraju važnu ulogu i kada je u pitanju koncept tranzitivnosti, kojega smo detaljno analizirali u sedmome poglavlju. No dok smo koncept tranzitivnosti upotrijebili kao prizmu za analizu trajektora i orijentira, odnosno prirode odnosa koji se u konstrukcijama s osjetilnim glagolima uspostavlja između doživljavača i izvora podražaja ili objekta percepcije te stupnja dinamičnosti toga odnosa, koncept *aktionsarta* upotrijebit ćemo kao prizmu za analizu temporalnih značajki događajne strukture s osjetilnim glagolima, odnosno za analizu sposobnosti glagolskih izraza da svoje inherentna vremenska obilježja ili potencijal realiziraju u rečenicama. Kao što ćemo vidjeti, akcionalnost se glagolskih izraza u međudjelovanju s ostalim rečeničnim dijelovima može i promijeniti, a to također upućuje na činjenicu da se ne radi samo o inherentnim obilježjima glagola, već o načinu interakcije glagola i drugih dijelova rečenice. Neki se glagoli bez većih nedoumica mogu kategorizirati po akcionalnosti, ali najveći broj njih svoje semantičke temporalne značajke, a time i akcionalnost jasno iskazuju tek na višim konstrukcijskim razinama, ali i u širemu kontekstu. Akcionalnost ovisi o leksičkome značenju glagola i govornikove (ili konceptualizatorove) semantičke i strukturne, odnosno sintaktičke predodžbe određenoga procesa u nekome kontekstu, a sve zajedno usko je povezano

s načinom na koji doživljavamo svijet oko sebe na konkretnoj i apstraktnoj razini, odnosno s ljudskim kognitivnim sposobnostima i mogućnostima poput usmjeravanja pozornosti i isticanja, zauzimanja različitih točaka gledišta u odnosu na prizor, zumiranja prema unutra i prema vani, kognitivne sposobnosti sekvencijskoga skeniranja i sl.

Analiza semantičkih temporalnih značajki, odnosno akcionalnosti osjetilnih glagola, izuzetno je zahtjevan zadatak, ali držimo da se bez nje ne može do kraja razumjeti njihova prava priroda. Također, budući da smo pregledom dosadašnjih istraživanja akcionalnosti osjetilnih glagola i glagola općenito naišli na izuzetno različite poglede, pristupe i zaključke, koji su često nekonzistentni i neuskladivi s primjerima iz stvarnoga, uporabnoga jezika, te budući da se radi o izuzetno kompleksnoj temi, držali smo da je ovdje vrijedno upustiti se u malo dužu raspravu.

9.2. Aspekt i akcionalnost

Iz stručne i znanstvene literature o aspektu i *akcionalnosti* (njem. *aktionsart*) jasno je da, unatoč brojnim radovima na tu temu, u tome području i dalje vlada prilična terminološka i teorijska zbrka i najčešće je jako teško razlučiti kada se pojedini autori bave aspektom, kada govore o akcionalnosti i što bi točno predstavljala aspektnost. To je donekle i razumljivo jer se ta tri pojma, posebice u nekim jezicima poput njemačkoga, francuskoga i engleskoga, tijesno isprepleću i svaki pokušaj da se u tim jezicima razluči aspekt od akcionalnosti jako brzo dovodi do točke u kojoj se oni nanovo počinju presjecati i pretapati jedan u drugoga. Kako kaže Novak Milić (2008: 12), "do različitih je shvaćanja i definiranja aspekta došlo postepeno tijekom povijesti, a važna je značajka povijesnoga razvitka aspektologije podjela i razilaženje aspektologa u dva osnovna smjera – germanski i slavenski, što je opet razumljivo jer se radi o jezičnim porodicama koje na bitno drukčije načine izražavaju ono što govornici slavenskih jezika podrazumijevaju pod gramatičkim vidom ili aspektom. Tijekom povijesti ove su se dvije struje povremeno sasvim razilazile, a katkada izravno utjecale jedna na drugu. Uslijed toga došlo je do nesustavne terminologije i niza različitih definicija, pa je stoga lako zaključiti da je aspekt uistinu „nesretan" termin, kako ga je nazvao Weinrich (Klein 1974 prema Weinrich 1964: 152) jer je malo koji pojam povezan s toliko različitih definicija i jezičnih pojava. Još jedan od razloga zašto je to tako jest i to što su polazne točke za njihovo analiziranje jako slične, pa se tako primjerice i aspekt i akcionalnost, i u hrvatskome i u spomenutim jezicima, često analiziraju iz perspektive durativnosti ili trenutačnosti, omeđenosti ili neomeđenosti, homogenosti ili heterogenosti i sl. procesa koji opisuju.

Značajno mjesto u razvoju aspektologije predstavlja Agrellov rad o poljskim glagolima *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte* iz 1908., a njegovi su zaključci i konačno razlikovanje aspekta i akcionalnosti ili *aktionsarta* rezultat istraživačkih napora slavista i germanista. Međutim iako glagolski vid i *aktionsart* nesumnjivo predstavljaju različite kategorije, istovremeno se ne može negirati veza između derivacijskih procesa perfektivizacije i imperfektivizacije s leksičkom tvorbom *aktionsarta*, pa se stoga u slavistici počelo govoriti i o kategoriji nadređenoj glagolskomu vidu, koja se naziva aspektnost (Bondarko-Bulanin 1967), a koja obuhvaća glagolski vid i *aktionsart* kao središnje elemente te kontekst kao periferni element (Čilaš Mikulić 2013: 221). Rad koji je ipak najviše utjecao na moderna proučavanja *aktionsarta* jest članak filozofa Zena Vendlera *Verbs and Times* (1957), koji je izvršio značajan utjecaj i na proučavanje aspekta i na pročavanje *aktionsarta* ili akcionalnosti. U tome je članku Vendler glagole na temelju različitih semantičkih temporalnih značajki, odnosno *ationsarta* podijelio u četiri skupine: glagolski izrazi *stanja* (engl. *states*) poput *biti, imati, nadati se, znati, osjećati* itd., *radnje* (engl. *actions*) poput *piti, jesti, gledati, slušati, kušati* itd. te telične glagolske izraze koji označavaju (iz)vršenje radnje, a njih je razdijelio na *ostvarivanja* (engl. *accomplishments*), odnosno one koji implicitno podrazumijevaju da u nekom vremenu t postoji završna točka te radnje poput *pojesti, popiti, pogledati* itd. i *postignuća* (engl. *achievements*), odnosno one koji označavaju sam trenutak ostarivanja cilja poput *umrijeti, razbiti, dosegnuti, stati, završiti* itd. Granice među skupinama nisu oštre, a isti glagol može pripadati i različitim skupinama ovisno o kontekstu u kojem se pojavljuje, a to znači da akcionalnost ne ovisi isključivo o glagolu, već o različitim dijelovima konstrukcije, odnosno konstrukciji u cjelini te užemu i širemu kontekstu (Novak Milić 2008: 19–20). Mnogi su Vendlerovu klasifikaciju smatrali klasifikacijom po aspektu, ali je Verkuyl (1972) dokazao da se kod Vendlera ne radi o klasifikaciji samih glagola već izraza na razini rečenice jer se, kao što smo već rekli, isti glagol može u različitim kontekstima različito klasificirati. Riječ je dakle o semantičkoj podjeli koja ima gramatičke, strukturne implikacije jer se navedeni glagoli različito ponašaju u rečenici (Čilaš Mikulić 2014: 78). Pogrešno je stoga tu semantičku kategoriju nazivati leksičkim vidom (npr. Li i Shirai 2000, Mønnesland 2007) i puno ju je prikladnije nazivati tipom glagolske situacije (Novakov 1995) ili jednostavno akcionalnošću (npr. Hržica 2011).

Kategorija je vida, barem na temeljnoj razini, u hrvatskome jeziku relativno jednostavna jer postoje svega dva temeljna vida ili aspekta – svršeni i nesvršeni – te skupina dvovidnih glagola koji mogu iskazivati jedan i drugi. Međutim unutar svake od tih temeljnih kategorija, kao što smo vidjeli, moguće je izdvojiti određene potkategorije, pa tako nesvršeni glagoli mogu

biti durativni ili trajni i iterativni ili učestali, a svršeni mogu biti trenutačni, početni (izvršeni početak radnje), završni (izvršeni svršetak radnje), totalni (radnja izvršena od početka do kraja) itd.[92] Takve i slične podjele razotkrivaju puno kompleksniju sliku kategorije vida nego se to na prvi pogled čini te je približavaju kategoriji *aktionsarta*, što također pridonosi zbrci koja vlada u području aspektnosti. Međutim, za razliku od *aktionsarta,* glagolski je vid u hrvatskome jeziku prilično transparentna leksičko-morfološka kategorija, vidljiva već na leksičkoj ili tvorbenoj razini jezične strukture, pri čemu se na istoj razini uz pomoć određenih formalnih jezičnih sredstava determinira i promjena značenja aspekta. S druge strane akcionalnost se analizira tako da se sagledava interakcija glagola i njegovih dopuna i dodataka, dakle na rečeničnoj, ali i široj kontekstualnoj razini.

U ovome ćemo radu, kada je akcionalnost i njezina interakcija s vidom u pitanju, polaziti od načela KG i relevantnim ćemo smatrati prije svega način konstruiranja svršenih i nesvršenih glagola na razini rečenice, njihovu reakciju s drugim dijelovima rečenice, sadržaja koji profiliraju u neposrednome vremenskom opsegu, a u obzir ćemo uzimati i utjecaj širega konteksta na interpretaciju rečenice.

9.2.1. Kognitivnogramatički pogled na perfektivne i imperfektivne glagole

Pojmovi perfektivni i imperfektivni glagoli u stranoj stručnoj literaturi često se shvaćaju kao sinonimi pojmova svršeni i nesvršeni glagoli u hrvatskome jeziku, što, posebice kada se radi o literaturi koja se bavi germanskim jezicima, nikako ne bi trebali poistovjećivati. Tako se i Langackerovi kognitivnogramatički pogledi na perfektivne i imperfektivne glagole tiču prije svega *aktionsarta* glagola, odnosno njihova konceptualnoga opisa, semantičkih temporalnih značajki ili temporalnoga potencijala glagola i tipa situacije koju opisuju, a pojmovi svršeni i nesvršeni glagoli u hrvatskome jeziku tiču se glagolskoga vida ili aspekta, odnosno profiliranja različitih faza unutrašnjega mehanizma situacije i prije svega su pitanje različitoga načina gledanja na vremensko ustrojstvo situacije te kognitivne sposobnosti zumiranja prema unutra i vani, pri čemu su nesvršeni glagoli rezultat zumiranja prema unutra i zauzimanja unutarnje

[92] Silić i Pranjković glagolskovidska značenja dijele u 11 podvrsta: 1. durativno: radnja koja traje (neprekidno) i svi su nesvršeni (*misliti, izmišljati, graditi, izgrađivati*); 2. totivno: cijela radnja od početka do kraja i svi su svršeni (*izgraditi, pospremiti, obaviti*); 3. inkoaktivni: izvršeni početak radnje (npr. *poletjeti, polijetati*); 4. finitivno: završni dio radnje radnje (npr. *doraditi, dorađivati*); 5. deminutivno: manja radnja od obične (*poigrati se, poigravati se, svjetlucati, pjevuckati*); augmentativni: 6. augmentativno: glagoli kojima se izriče previše radnje (*prejesti se, prejedati se*); 7. majorativno: radnja veća od neke druge (*nadjačati, nadjačavati*); 8. intenzivno: izvršeno radnje do vrhunca volje subjekta (*uzbuditi se, uzbuđivati se, razljutiti se, razljućivati se*); 9. sativno: izvršeno dosta radnje, odnosno koliko je subjektu dosta (*najesti se, najedati se*); 10. pejorativno: radnja s nijansom pogrdnosti (*vucarati se, piskarati*); 11. distributivno: glagoli koji izriču raspodjelu radnje (*pospremiti, pospremati, porazdijeliti, porazdjeljivati*). Svojom podjelom glagolskovidskih značenja Silić i Pranjković ustvari zadiru u područje *aktionsarta*.

perspektive, koja iz neposrednoga opsega isključuje krajnje točke te u njemu profilira samo središnju fazu procesa, a svršeni zumiranja prema vani i zauzimanja vanjske perspektive, koja u neposredni opseg uključuje sve faze procesa kodiranoga glagolom. Kao što smo već napomenuli, u hrvatskome je jeziku aspekt vidljiv već na leksičko-morfološkoj razini, a *aktionsart* tek na rečeničnoj i unatoč tomu što se ta dva koncepta isprepleću, oni nikako ne predstavljaju isto.

Već smo spomenuli da odnos perfektivnih i imperfektivnih glagola u engleskome, kao i svršenih i nesvršenih glagola u hrvatskome jeziku, ima puno sličnosti s oprekom između brojivih i nebrojivih imenica. U oba slučaja distinkcija uključuje međusobno povezane faktore: omeđenost, homogenost, stežljivost i udvostručivanje (reduplikacija). Kada su imenice u pitanju, distinkcija između brojivih i nebrojivih imenica ovisi o tome je li stvar profilirana imenicom konstruirana kao omeđena unutar neposrednoga opsega u *domeni varijantnosti* (engl. *domain of instatntiations*), a to je za fizičke objekte, koji predstavljaju prototip imenica, naravno prostor, dok je za glagole vrijeme (2.2.3.). Nominalne predikacije, čiji su prototip imenice, kao i nevremenske relacije, poimaju se preko kognitivne operacije skupnoga promatranja pomoću kojih su sva obilježja složenoga nominalnog profila dostupna istovremeno, simultano, holistički i čine koherentnu cjelinu, svojevrsni geštalt (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 63), što Langacker uspoređuje s promatranjem fotografije (1987). S druge strane temporalne relacije, odnosno glagoli, poimaju se putem sekvencijskoga promatranja, koje se odnosi na našu kognitivnu sposobnost da pratimo određeni scenarij kroz njegove razvojne faze koje se odvijaju u vremenskome slijedu, a Langacker ga uspoređuje s praćenjem filma (1987). Kao što smo već napomenuli, razlike između brojivih i nebrojivih imenica KG uspostavlja na temelju četiriju kriterija: omeđenosti, homogenosti, stežljivosti, udvostručivanja (reduplikacije) (Langacker 1991: 19 prema Belaj i Tanacković Faletar 2014: 63). Ključni je kriterij pritom kriterij omeđenosti, a ostala tri proizlaze iz njega. Brojive su imenice pritom omeđene, nehomogene (heterogene), nestežljive i imaju sposobnost udvostručivanja (reduplikacije), a nebrojive su neomeđene, homogene, stežljive i nemaju sposobnost udvostručivanja (reduplikacije). Homogenost se nebrojivih imenica pritom odnosi na neutralizaciju prostorne omeđenosti, koja kod brojivih imenica proizlazi iz jasne omeđenosti imeničkoga referenta u odnosu na okolinu ili pozadinu. Neomeđenost i homogenost nebrojivih imenica rezultiraju i njihovom stežljivošću, pa imenicu *pijesak* upotrebljavamo kada govorimo o šaki pijeska, posudi punoj pijeska ili pješčanoj dini. S druge strane odlomimo li dio automobila na taj se njegov dio ne možemo referirati imenicom *automobil*. Posljedica je svega zajedno i nemogućnost umnožavanja nebrojivih imenica, pa tako primjerice ne možemo reći nešto poput **U tri sam dana pila pet*

vina. To, naravno, ne znači da nebrojive imenice ne možemo upotrebljavati kao brojive i obrnuto. Prethodna konstrukcija postaje ovjerena ako primjerice naglasimo kvalitativnu razliku popijenih vina primjerice **U tri sam dana pila pet različitih vrsta vina*. Granica između brojivih i nebrojivih imenica kao gramatičkih ekvivalenata izvanjezičnih i konceptualnih kategorija objekata i tvari dakle nije nepropusna, već kao i većina ostalih kategorija, i one čine kontinuum, a njihova interpretacija kao brojivih ili nebrojivih ovisi o kontekstu, konceptualnim značajkama koje se žele istaknuti ili domeni u kojoj se ostvaruje njezino značenje (Belaj i Tanacković Faletar 2014).[93] Međutim valja primijetiti da i u neprototipnim kontekstima upotrebe brojivih i nebrojivih imenica, ipak postoji određeni utjecaj stvarnih jezgrenih značajki imenice bilo da se radi o njezinoj veličini, obliku ili nekoj drugoj kvaliteti ili u smislu načina upotrebe imeničkoga referenta u stvarnome svijetu. Dakle brojivost je kao kategorija kontekstualno uvjetovana i u hrvatskome i u drugim jezicima.

Kada je u pitanju njihov temeljni konceptualni opis, osnovne gramatičke kategorije – imenice i glagoli – nalaze se na dijametralno suprotnim polovima. Na razini prototipa prostorno kompaktni materijal fizičkoga objekta u suprotnosti je s vremenski produženom interakcijom koja konstituira događaj uzrokovan *dinamikom sila* (engl. *force-dynamic event*). Na shematičnoj razini na kojoj se prototip imenice ili stvar definira pomoću mentalnih operacija grupiranja i opredmećivanja u suprotnosti je s načinom razumijevanja procesa kao prototipa glagola i praćenja njegova razvoja kroz vrijeme. Međutim, unatoč tomu, imenice i glagoli imaju i puno toga zajedničkoga. Temeljne vrste imenica – brojive i nebrojive ili gradivne – korespondiraju s konceptualnim arhetipovima objekti i supstance, a temeljne vrste glagola korespondiraju s arhetipskim idejama *događaja* i *stanja* (engl. *event and state*), a koje opet korespondiraju s kategorijama perfektivnih i imperfektivnih glagola u engleskome jeziku i kategorijama svršenih i nesvršenih glagola u hrvatskome.[94] KG tvrdi da su distinkcije brojivo i nebrojivo kod imenica i perfektivno i imperfektivno kod glagola ustvari jedno te isto (Langacker 2013: 128). Budući da sve u gramatici ima značenje, te je dvije glagolske potkategorije moguće i semantički opisati. Kao što smo već napomenuli, pod perfektivnim

[93] Međutim kada govorimo o brojivim upotrebama nebrojivih imenica i obratno, valja imati na umu da ipak ne govorimo o samim njihovim značenjima. Značenje naime podrazumijeva i kognitivnu usađenost i konvencionaliziranost, pa stoga kada se brojiva imenica upotrijebi kao nebrojiva i obratno, to ne znači da ona ima i to značenje, već samo to da to može značiti u određenome uporabnom kontekstu (Langacker 2005, Žic Fuchs 2009 prema Belaj i Tanacković Faletar 2014: 66). O brojivim i nebrojivim imenica više u Belaj i Tanacković Faletar (2014)

[94] Još jednom napominjemo da Langackerovi perfektivni i imperfektivni glagoli nisu u potpunosti analogni svršenim i nesvršenim glagolima u hrvatskome jeziku i zato ih u ovome radu nećemo upotrebljavati kao sinonime, već ćemo izraze perfektivni i imperfektivni upotrebljavati prije svega za glagole u engleskome, a izraze svršeni i nesvršeni za glagole u hrvatskome jeziku.

glagolima Langacker podrazumijeva glagole koje Vendler (1957, 1967) dijeli na radnje, ostvarivanja i postignuća, a pod imperfektivnim glagole stanja. Sami izrazi perfektivni i imperfektivni, kao i svršeni i nesvršeni glagoli u hrvatskome, odražavaju konceptualni opis perfektivnih glagola u engleskome i svršenih glagola u hrvatskome jeziku kao onih koji su omeđeni u vremenu, a imperfektivnih i nesvršenih kao onih koji to nisu. Perfektivni glagoli pritom profiliraju relacije koje uključuju neku vrstu promjene u određenome vremenu i koji događaj konstruiraju kao intrinzično heterogen, odnosno kao onaj koji se sastoji od različitih faza primjerice *jump* (*skočiti), kick (udariti), bite (ugristi), ask (pitati), die (umrijeti), kill (ubiti), learn (učiti)* itd., a imperfektivni relaciju profiliraju kao intrinzično homogenu, dakle onu koja se sastoji od jedne, faze i koja je u određenome profiliranom vremenu stabilna poput *be (biti), have (imati), contain (sadržavati), believe (vjerovati), doubt (sumnjati), know (znati), hope (nadati se)* i sl. Konceptualna je distinkcija između njih očigledna. Perfektivni glagoli označavaju relacije koje imaju određeni početak i kraj, a uočava se i određena promjena. Primjerice *skočiti* bi značilo iznenadnu promjenu lokacije duž vodoravne osi odbacivanjem, a *ubiti* nasilno oduzeti život komu. Imperfektivni glagoli profiliraju stabilne situacije neodređenoga trajanja u kojima se ništa ne događa, koji ne profiliraju nikakvu promjenu. To, naravno, ne znači da imperfektivne relacije nemaju početak i kraj, već da ih sam glagol isključuje iz onoga što je stavljeno *onstage* za usredotočeno promatranje, odnosno portretira situaciju kao konstantu u određenome relevantnome vremenskom opsegu, tj. *neposrednome vremenskom opsegu* (engl. *immediate scope*), a to je slučaj i s nesvršenim glagolima u hrvatskome jeziku. Međutim bitna razlika između hrvatskih svršenih i nesvršenih i engleskih perfektivnih i imperfektivnih glagola jest to što se u slučaju hrvatskih glagola radi o pogledu na situaciju ili glagolskome apektu, koji je, za razliku od engleskoga jezika, izražen već na leksičko-morfološkoj razini, a u slučaju Langackerovih perfektivnih i imperfektivnih glagola radi se o *aktionsartu* ili tipu situacije, a distinkcija među njima manifestira se kroz kroz njihovo oprečno gramatičko ponašanje na razini rečenice, što je posljedica njihova temeljnoga konceptualnog opisa. U hrvatskome jeziku nesvršeni glagoli mogu biti i stativni i aktivni, odnosno i glagoli stanja i glagoli radnje, ovisno o tome koji dio i kakav pogled na situaciju profiliraju, dok se u engleskome jeziku na temeljnoj, prototipnoj razini u perfektivne glagole, kao što smo već napomenuli, ubrajaju Vendlerovi glagoli radnje, postignuća i ostvarivanja ili aktivni glagoli, a u imperfektivne glagoli stanja ili stativni glagoli.[95] Distinkcija između perfektivnih i imperfektivnih glagola u engleskome jeziku na temeljnoj se razini uočava kroz

[95] Sam Langacker napominje da se njegovi perfektivni i imperfektivni glagoli u stručnoj literaturi najčešće nazivaju aktivnim i stativnim glagolima (Langacker 2013: 147).

njihovo gramatičko ponašanje, i to prije svega kroz pojavljivanje imperfektivnih glagola u *simple presentu*, gdje imaju nastavak *-s* u trećem licu jednine, i perfektivnih u progresivu ili *present contiunuousu*, koji se manifestira konstrukcijom *be* + *-ing*. Dakle aktivni, perfektivni glagoli poput primjerice *learn* (*učiti*)[96] u prezentu se pojavljuju u *present contiunuousu*, a stativni, imperfektivni primjerice *know* (*znati*) u *simple presentu*.[97] Langacker (2013: 148) jasno pokazuje da su ta gramatička svojstva posljedica toga kako su perfektivni i imperfektivni glagoli opisani konceptualno.

(1) (a) *He learns the poem. (a') He is learning the poem.
(2) (b) He knows the poem. (b') *He is knowing the poem.

U primjerima (1) i (2) aktivni glagol ili glagol radnje *učiti* u prezentu se pojavljuje u progresivu, a u *simple presentu* je neovjeren, dok se stativni glagol ili glagola stanja *znati* u pojavljuje u *simple presentu*, a u progresivu je neovjeren.

Međutim, kao što je to slučaj i kod brojivih i nebrojivih imenica, granica između perfektivnih i imperfektivnih glagola također nije jasno definirana, odnosno radi se o fleksibilnim kategorijama koje međusobno čine kontinuum. Naime brojni glagoli koji označavaju stabilne, homogene situacije gramatički funkcioniraju kao perfektivni glagoli i u prezentu uzimaju progresivni oblik, u kojemu se prototipno javljaju glagoli koji profiliraju inherentno heterogene događaje, npr.:

(3) (a) *She (sleeps/swims/dreams/perspires/meditates/wears a very expensive gown).
(4) (b) She is (sleeping/dreaming/perspiring/meditating/wearing a very expensive gown) (Langacker 2013: 148).

Brojni su i glagoli koji se podjednako dobro osjećaju kao perfektivni i kao imperfektivni, npr.:

(5) ***The SWAT team surrounded*** *the house.*
(6) ***A hedge surrounds*** *the house.* (Langacker 2013: 148)

[96] Iako bi u hrvatskome jeziku glagol *učiti* bio nesvršeni glagol, u engleskome se radi o perfektivnome glagolu jer je glagol *učiti* glagol radnje te se, kao i svi drugi glagoli radnje, u apsolutnoj sadašnjosti pojavljuje u *present continuousu*.
[97] Za ovu svrhu u obzir se uzima samo apsolutna sadašnjost, ona koja upućuje na pojavljivanje profiliranoga procesa u vremenu govora, dakle isključuju se različite posebne uporabe poput generičke uporabe (npr. *A cat chases birds*), izražavanja navika i uobičajenoga ponašanja (npr. *She works out every day*) i dogovorenih budućih događaja (npr. *We leave next week*) (Langacker 2013: 148).

U konstrukciji (5) glagol profilira ograničeni, heterogeni, perfektivni događaj, a u (6) neograničeni, inherentno homogeni, nesvršeni događaj. U oba primjera upravo omeđenost pruža mjeru heterogenosti, a uključivanje te granice u *neposredni opseg* (engl. *immediate scope*) izraza utječe na kategorizaciju izraza kao perfektivnoga ili imperfektivnoga glagola na isti način na koji utječe i na kategorizaciju imenica kao brojivih ili nebrojivih. Zbog kriterija omeđenosti i u hrvatskome se jeziku može povući paralela između brojivih/nebrojivih imenica i svršenih/nesvršenih glagola, pri čemu brojive imenice odgovaraju svršenim, a nebrojive nesvršenim. Razlika je jedino u domeni njihova pojavljivanja – prostoru kod imenica i vremenu kod glagola. Nesvršeni glagol usporediv je s nebrojivom (gradivnom, tvarnom) imenicom jer rezultira homogenošću razvojnih faza, stežljivošću, nemogućnošću umnožavanja i odsutnošću inherentne omeđenosti u svojoj domeni varijantnosti koju predstavlja vrijeme (Langacker 1987b, Jackendoff 1991, Herweg 1991, Mehlig 1996 prema Belaj i Tanacković Faletar 2014). Nebrojive su imenice, kao što smo već napomenuli, neomeđene, inherentno homogene, a to znači da se na svaki pojedini dio koji imenica označava možemo referirati istom tom imenicom (stežljive su) i ne mogu se reduplicirati jer se i na taj način dobije ista ta imenica. Nesvršeni glagoli poput *znati* ili *voljeti* posjeduju iste te značajke jer je ono što u svojoj domeni varijantnosti, odnosno neposrednome vremenskom opsegu, profiliraju samo jedan izdvojeni dio ili središnja faza neodređenoga trajanja inherentno homogenoga procesa koji se, budući da se radi o neomeđenome procesu, na isti taj homogeni način proteže i izvan granica neposrednoga vremenskog opsega, a svaka pojedina komponenta procesa koju izdvojimo znači isto što i neka druga i u konačnici cjelokupan proces, a to znači da su nesvršeni glagoli stežljivi i da se ne mogu reduplicirati. Analogije se mogu uspostaviti i između drugih tipova imenica i glagola, pa su tako brojive imenice poput *kuća, bicikl* ili *knjiga* analogne svršenim glagolima poput *udariti, pasti* ili *pogledati*. Svršeni su glagoli nehomogeni, odnosno heterogeni i sastavljeni od različitih dijelova ili faza od kojih nijedna ne može predstavljati cjelovitu situaciju opisanu glagolom na isti način na koji jedan dio bicikla ne može predstavljati cijeli bicikl. Stoga su i brojive imenice i svršeni glagoli nestežljivi i imaju sposobnost reduplikacije.

Kada je u pitanju glagolski aspekt ili vid, u hrvatskome je jeziku on izražen već na leksičko-morfološkoj razini, a svršeni se glagoli jednostavno ne mogu upotrebljavati u prezentu za označavanje prave, apsolutne sadašnjosti, već samo relativne jer nisu kompatibilni s *kanonskim rasporedom gledanja* (engl. *default-case viewing arrangement*), odnosno jer ono što svršeni glagol profilira u neposrednome vremenskom opsegu ne traje dovoljno dugo da bi na zadovoljavajući način koincidiralo s vremenom govorenja unutar kojega se relevantni dio

profiliranoga procesa mora manifestirati da bi mogao biti upotrijebljen u aposlutnoj sadašnjosti. S druge strane nesvršeni se glagoli, bez obzira na to radi li se o glagolima koji izražavaju stanja ili radnje, durativnim ili iterativnim, zahvaljujući stežljivosti mogu upotrebljavati u apsolutnoj sadašnjosti jer dio procesa koji je profiliran u njihovu neposrednome vremenskom opsegu omogućava unutarnju perspektivu, odnosno traje dovoljno dugo da može na zadovoljavajući način koincidirati s vremenom govorenja. Dakle u hrvatskome se jeziku nesvršenim vidom glagola već na leksičko-morfološkoj razini izražava ono što se u engleskome jeziku iskazuje upotrebom glagola u *simple presentu* ako se radi o glagolima stanja i u progresivu ako se radi o glagolima radnje. Drugim riječima, engleski jezik u prezentu razlikuje perfektivne glagole, u koje iz perspektive akcionalnosti spadaju glagoli radnje, ostvarivanja i postignuća, odnosno oni koji su intrinzično heterogeni, a koji u prezentu prototipno uzimaju oblik *be + ing*, i imperfektivne, u koje prototipno spadaju glagoli stanja, odnosno oni glagoli koji su intrinzično homogeni, a prototipno se pojavljuju u *simple presentu*. Iz toga proizlazi da je unutarnji konceptualni sadržaj glagola, odnosno ono što svojim temeljnim značenjem profilira, izuzetno važan čimbenik koji i te kako utječe na gramatički oblik u kojemu će biti upotrijebljen. Drugim riječima, konceptualno značenje gramatičkoga oblika i značenje samoga izraza moraju biti koherentni. Svrha progresiva ili *be + ing* konstrukcije stoga nije ništa drugo nego imperfektivizacija perfektivnih procesa, a pritom omeđeni perfektivni procesi izraženi perfektivnim glagolima služe kao konceptualna baza za konstruiranje imperfektivnih glagola, a njima se profilira jedan unutarnji dio procesa i isključuju njegove krajnje točke, čime se prototipno heterogeni proces homogenizira, postaje stežljiv te se produžuje i nakon ostvarivanja cilja, a sve to skupa na konceptualnoj razini rezultira mogućnošću izdvajanja jednoga relevantnog dijela, koji potom može uspješno koincidirati s aktualnim događajem govora i time iskazivati apsolutnu sadašnjost.

Ono što je važno još jednom naglasiti, jest da gramatička sredstva, kao i sve drugo u jeziku, imaju značenje. Razlika između *Mary is playing the flute* i *Mary plays the flute* u engleskome jeziku ne proizlazi iz značenja samoga glagola ili bilo koje druge eksplicitno iskazane komponente rečenice, već iz značenja gramatičkih sredstava u ovome slučaju *simple presenta* i progresiva. Budući da je glagol *svirati* radnja koja se u apsolutnoj sadašnjosti prototipno izražava progresivom, onda *Mary plays the flute* više ne znači pravu, apsolutnu sadašnjost, već da Mary općenito zna svirati flautu ili Maryno umijeće sviranja flaute. Dakle konstrukcija sa *simple presentom* prenosi drukčiju vrstu informacije od one s *presentom continuousom*, a time se mijenja i akcionalnost konstrukcije. Naime konstrukcija sa *simple presentom* prenosi habitualno ili generičko značenje, a ne značenje aktualne radnje u apsolutnoj

sadašnjosti, pa je po akcionalnosti ta konstrukcija stanje, dok je konstrukcija s istim tim glagolom u progresivu radnja. Kada uzmu progresivni oblik, perfektivni glagoli postaju konstruirani kao intrinzično homogeni, što i jest glavni semantički doprinos progresivne konstrukcije *be...+ ing*. Dakle u engleskome se jeziku progresivnom konstrukcijom perfektivni glagoli, unatoč svojoj inherentnoj heterogenosti, konstruiraju kao homogeni na način da se različite komponentne strukture od kojih se temeljni proces sastoji na konceptualnoj razini zbiju, a zatim se taj odsječak ponovi, dok se na temporalnoj osi ne postigne niz homogenih odsječaka inherentno heterogene strukture, a na taj se način proces svršenoga vida ustvari konvertira u proces nesvršenoga vida. I dok su temeljne komponentne strukture procesa na mikororazini i dalje međusobno različite, promatrane na odgovarajućoj razini apstraktnosti predstavljaju homogeni niz inherentno homogenih komponenti. U hrvatskome se jeziku to postiže tvorbenim postupkom imperfektivizacije koji se događa na morfološkoj razini i pomoću kojih se inherentno heterogeni svršeni glagoli radnje konstruiraju kao homogeni nesvršeni glagoli radnje primjerice *udariti/udarati, pasti/padati* i sl. i pritom dobijaju nesvršeno i iterativno značenje. Svršeni glagoli kod kojih je istaknuta rezultativnost u prezentu obično imaju istaknutije iterativno značenje jer i u nesvršenome obliku njihova intrinzično heterogena, „pulsirajuća“ narav ostaje vidljiva primjerice *udarati, ubijati, prepisivati, ulaziti* itd., a oni čija je unutarnja struktura homogenija u prezentu su obično durativni primjerice *gledati, slušati, učiti* i sl., pa je i tu vidljiv utjecaj semantičkih obilježja omeđenosti i homogenosti, odnosno naše temeljne predodžbe situacija koje kodiraju različiti glagoli. Razina apstraktnosti potrebna da se takvi procesi konstruiraju kao homogeni nije veća od one na koju upućuju imenice poput *namještaj, oprema* i *pribor za jelo* ili one na kojoj se množinski oblik *životinje* upotrebljava u nekoj konstrukciji kao skupni naziv za majmuna, slona i krokodila (Langacker 2013: 155). Kada je akcionalnost hrvatskih glagola u pitanju, svršenim glagolima najčešće (ali ne i uvijek!) odgovaraju glagoli postignuća i ostvarivanja, a nesvršenima glagoli radnje i stanja. Presudna je razlikovna odrednica među njima pritom teličnost, odnosno dostizanje inherentnoga cilja radnje i s tim u vezi određenoga posljedičnog stanja, pa ćemo o teličnosti (i drugim temporalnim semantičkim značajkama) nešto kasnije detaljnije.

Međutim kao i distinkcija između brojivih i nebrojivih imenica i kontrast između perfektivnih i imperfektivnih glagola, kao što smo već napomenuli, nije stvar rigidne kategorizacije.[98] Iako je uobičajeno da je određeni glagol primarno perfektivan ili

[98]Ovdje je vrijedno napomenuti da iako su moguće i uporabe svršenih glagola kao nesvršenih i obratno, njihova je razgraničenost ipak puno čvršća od one koju iskazuju perfektivni i imperfektivni glagoli, odnosno podjela glagola po akcionalnosti, koja je daleko fluidnija od kategorizacije glagola po vidu.

imperfektivan, mnogi glagoli mogu se upotrebljavati na oba načina. Kategorizacija je fleksibilna i ovisi o različitim, često suptilnim konceptualnim utjecajima iz različitih izvora. Jedan od tih utjecaja može doći od samih sudionika relacije, odnosno entiteta koji sudjeluju u profiliranoj relaciji, pa tako u sljedećim primjerima izbor progresiva ili *simple presenta* s jedne strane razotkriva prirodu subjekta, a s druge strane proizlazi iz nje. Glagoli u (7) primjeri su glagola koji se mogu upotrijebiti na oba načina.

(7) (a) *She **covered** the hole with picture.*
(b) *A picture **covers** the hole.*
(c) *He **demanded** my resignation.*
(d) *The problem **demands** attention*. (Langacker 2013: 148)

U primjerima (7) konstrukcije (a) i (c) profiliraju omeđeni, odnosno perfektivni događaj, a (b) i (d) neomeđeni, imperfektivni događaj. Budući da se u (b) i (d) radi o imperfektivnim glagolima, odnosno glagolima stanja, oni se prototipno javljuju u *simple presentu*. U hrvatskome bi jeziku glagoli *prekrivati* i *zahtijevati* u konstrukcijama *Ona je prekrivala rupu slikom* i *On je zahtijevao moju ostavku* bili glagoli radnje, a u konstrukcijama *Slika prekriva rupu* i *Problem zahtijeva pozornost* glagoli stanja. Glagoli u navedenim konstrukcijama iskazuju različitu akcionalnost, a glavni su razlikovni kriteriji njihova dinamičnost, teličnost i trenutačnost. Međutim ono što je utjecalo na promjenu akcionalnosti u spomenutim konstrukcijama jest prije svega priroda subjekta, koja onda utječe i na način na koji se očituju temporalna značenja glagola. U konstrukcijama (a) i (c) subjekt je ljudskoga podrijetla i on izvršava radnju iskazanu glagolom svjesno i na dinamičan način. U konstrukcijama (c) i (d) subjekt je konstrukcije neživoga podrijetla, a relacija je između subjekta i objekta uspostavljena glagolom statična, atelična i nije trenutačna, pa se stoga radi o glagolima stanja. Konstrukcija sa svršenim glagolom u hrvatskome jeziku *Ona je prekrila rupu slikom* bila bi postignuće jer postiže inherentni cilj radnje, i to na nedurativan, odnosno trenutačan način.[99] Iz navedenih je primjera vidljivo da akcionalnost glagola ukazuje na različite značenjske pomake te da entiteti koji sudjeluju u profiliranoj relaciji mogu utjecati na kategorizaciju i značenje glagola i konstrukcije u cjelini. Jasno je dakle da distinkcija između perfektivnih i imperfektivnih glagola

[99] Konstrukcija *Ona je prekrila rupu slikom* može biti i ostvarivanje ukoliko se konstruira na način koji naglašava durativnost opisane situacije primjerice pomoću odgovarajućih vremenskih adverbijala ili naglašavanjem dimenzija objekta *rupa*, koje bi u slučaju ostvarivanja zahtijevale određeno vrijeme prije nego se radnja realizira do kraja.

nije čvrsta, već propusna, a isto je kada je u pitanju akcionalnost glagola u hrvatskome jeziku. Iako mnogi glagoli teže k tomu da imaju svoju primarnu kategoriju, mnogo je onih koji se podjednako dobro osjećaju kao perfektivni i imperfektivni glagoli, kao glagoli stanja, radnje, postignuća ili ostvarivanja. Još su neki primjeri takvih glagola i glagoli *okruživati, pokrivati, spajati* itd., npr.:

(8) Razbojnici **su** ga **okružili** sa svih strana.
(9) Spavali smo u kampu na Pondiju, klokani **su** tog dana **okruživali** šator u potrazi za hranom i lagano se pripitomili.
(10) Stari put **okružuje** brežuljak po njegovome podnožju i nestaje zatim na jugoistok, u Kinu i Afganistan, u mrak.
(11) Električar **je spojio** sve žice.
(12) Električar **je** cijeli dan **spajao** žice.
(13) Most **spaja** dva grada.

U konstrukcijama (8) i (11) nalaze se svršeni glagoli, a po akcionalnosti se radi o glagolima ostvarivanja, dok se u konstrukcijama (9) i 12) nalaze nesvršeni glagoli koji su po akcionalnosti glagoli radnje. U konstrukcijama (10) i (13) nalaze se nesvršeni glagoli koji su po akcionalnosti glagoli stanja.

Iz prethodnih je primjera vidljivo i da statičnost/dinamičnost i durativnost/trenutačnost glagola nisu apsolutne, već relativne kategorije te da se nalaze pod različitih utjecajima. Ono što u jeziku vrši presudan utjecaj jest način konstruiranja situacije, dakle je li konstruirana kao stabilna za određenu svrhu (bez zahtijeva za apsolutnom nepromjenjivošću) i traje li ta stabilnost u relevantnome vremenskom intervalu jer upravo vremenski opseg spomenutoga intervala konstituira neposredni vremenski opseg koji se potom postavlja *onstage* za usredotočeno promatranje. Akcionalnost se dakle ostvaruje u suodnosu s drugim rečeničnim dijelovima, a za pretpostaviti je da će promjena akcionalnosti ukazivati na promjenu značenja glagola. Uostalom, kada govori o akcionalnosti, Vendler govori o glagolskim izrazima, a ne o samim glagolima jer *aktionsart* ovisi o široj konstrukciji i širome kontekstu. Upravo zato izraz leksički aspekt, kako se *aktionsart* često naziva u hrvatskoj literaturi, možda i nije najbolji izbor.

9.2.2. Glagolski vid i glagolsko vrijeme

Kao što smo već rekli, distinkcija između svršenih i nesvršenih glagola ovisi o tome je li profilirani proces omeđen unutar neposrednoga temporalnog opsega, a omeđen je onda kada je postavljena određena granica na određeni niz njegovih konstitutivnih komponenata. Proces je kompleksna relacija koja se sastoji od relacijskih komponenata koje su distribuirane kroz kontinuirani vremenski opseg. Te vremenske „kriške“, komponente određenoga procesa, predstavljaju konstitutivne elemente procesa. Naravno, mi ih percipiramo kao neprekinut niz komponenata koje klize iz jedne u drugu u nekome vremenskom intervalu, i od kojih se svaka komponenta tečno prelijeva u sljedeću. Na taj način te komponente procesa podsjećaju na arbitrarno izdvojeni dio neke materije koji koncipiramo kao fizički objekt.

Temeljna razlika perfektivnih i imperfektivnih glagola, a koja odgovara razlici između svršenih i nesvršenih glagola u hrvatskome, prikazana je na slici 1 (Langacker 2013: 153).

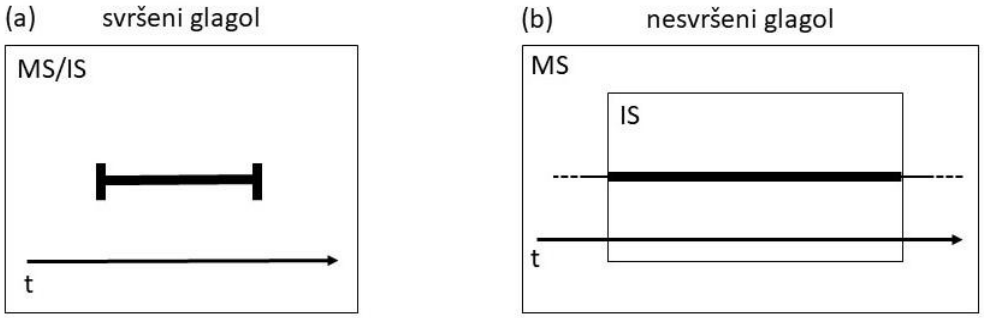

Slika 1: Svršeni i nesvršeni glagoli (Langacker 2013: 153)

Iz slike 1 vidljivo je da je kod perfektivnih glagola u engleskome i svršenih glagola u hrvatskome jeziku omeđena cijela temporalna relacija te da *neposredni opseg* (engl. *immediate scope, IS*) u domeni varijantnosti, što je u slučaju glagola vrijeme, obuhvaća sve faze događaja – početnu, srednju i završnu – pa stoga, kada su u pitanju engleski perfektivni i hrvatski svršeni glagoli, nema razloga za distinkciju između *maksimalnoga* (engl. *maximal scope, MS*) i minimalnoga opsega. Iz toga je razloga kvadrat koji predstavlja vremenski opseg na slici 1 (a) označen kao MS/IS. S druge strane kada su u pitanju imperfektivni, odnosno nesvršeni glagoli u hrvatskome jeziku, neposredni temporalni opseg zumira prema unutra i izdvaja samo jedan dio stabilne situacije, koja kao cjelina traje i izvan neposrednoga vremenskoga opsega, i samo taj dio postavlja *onstage* za promatranje. Profil je glagola time ograničen samo na taj njegov dio. Početak i kraj procesa isključeni su iz neposrednoga opsega, ali postoje u maksimalnome

opsegu, što znači da kod tih glagola postoji distinkcija između maksimalnoga i neposrednoga opsega. Drugim riječima, ono što se nalazi u neposrednome opsegu postavljeno je u prvi plan, a dio procesa koji se nalazi u maksimalnome opsegu potisnut je u drugi plan ili pozadinu. To ograničavanje nije inherentno događaju, već ekstrinzično, dolazi izvana i govori o tome kako se određeni događaj vidi izvana, kako ga govornici konceptualiziraju i potom konstruiraju u jeziku, što je u hrvatskome jeziku vidljivo već na leksičko-morfološkoj razini, a u engleskome tek na rečeničnoj. Iz slike 1 lako je vidjeti i analogiju između brojivih/nebrojivih imenica i svršenih/nesvršenih glagola. Te su dvije distinkcije naime utemeljene na istome konceptu. Omeđenost svršenih glagola u domeni vremena isto je što i omeđenost brojivih imenica u prostornoj domeni. Iz omeđenosti proizlaze drugi kriteriji na temelju kojih se razlikuju brojive i nebrojive imenice te svršeni i nesvršeni glagoli, a to su homogenost/heterogenost, stežljivost/nestežljivost te mogućnost i nemogućnost umnožavanja. Na isti način na koji dio brojive imenice *automobil* nije automobil, nijedna komponenta ili faza glagola *udariti* ne može iskazati niti predstavljati značenje cijeloga glagola. Također, na isti način na koji se nebrojive, gradivne imenice primjerice *ulje* konstruiraju kao inherentno homogene i imperfektivni procesi (stanja) primjerice *imati* konstruiraju se kao inherentno homogeni. Drugim riječima, perfektivni su procesi heterogeni jer profiliraju relaciju koja se u nekome vremenskom intervalu mijenja, a imperfektivni su homogeni jer profiliraju kontinuiranost neke stabilne situacije u vremenu.

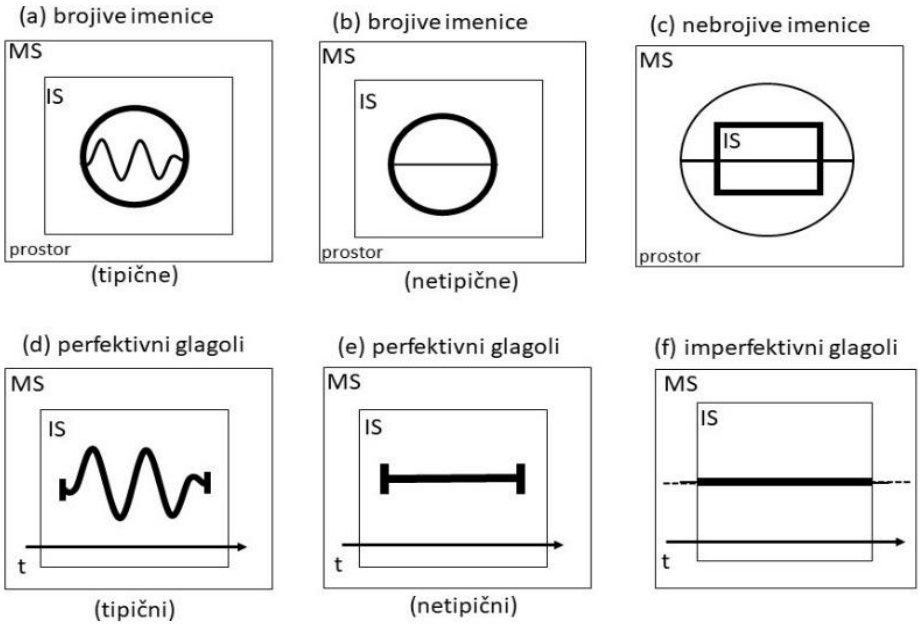

Slika 2: Brojive i nebrojive imenice, perfektivni i imperfektivni glagoli (Langacker 2013: 153)

Na slici 2 (Langacker 2013: 153) krivulje predstavljaju heterogenost tipičnih perfektivnih glagola (glagola radnje) i brojivih imenica, a ravne vodoravne linije predstavljaju homogenost tipičnih imperfektivnih glagola i nebrojivih imenica. Dijagrami (b) i (e) prikazuju netipične brojive imenice poput *jezero, travnjak, opeka* i netipične perfektivne glagole poput *spavati, učiti i meditirati*, koji su omeđeni unatoč tomu što imaju homogenu unutarnju strukturu. Oni predstavljaju netipičnu kategoriju heterogenih imenica i glagola, unutar koje su stvari i procesi na koje se referiraju homogeni, ali ih uvođenje granice u neposredni prostorni ili vremenski opseg čini heterogenim te utječe na njihovu kategorizaciju kao brojivih imenica i perfektivnih glagola. Ono što je ovdje bitno istaknuti jest to da kada su u pitanju hrvatski glagoli, koji aspekt iskazuju na leksičko-morfološkoj razini, ova vrsta promišljanja izlazi iz domene promišljanja samoga glagolskoga aspekta i ulazi u domenu promišljanja *aktionsarta*. Dakle onoga trenutka kada počnemo postavljati pitanja poput zašto je konstrukcija *Skakao sam s padobranom opet i opet* gramatična, a **Imao sam automobil opet i opet* nije,[100] počeli smo promišljati *aktionsart* glagola, odnosno konstrukcije. Naime glagolski je vid i glagola *skakati* i glagola *imati* neupitno nesvršen, pa problem njihove uporabe s adverbijalom *opet i opet* očigledno nije povezan s njihovim glagolskim vidom, već s drugom vrstom semantičkih temporalnih značajki i drugim aspektima koncepcije procesa kodiranih određenim glagolom, koji su dio područja koje nazivamo *aktionsart*, akcionalnost, događajna struktura ili tip situacije, a manifestira se tek na višim razinama konstrukcije i u okviru širega konteksta. Ono što je relevantno kada su navedene konstrukcije u pitanju jest to što je glagol *skakati* glagol radnje, a *imati* glagol stanja, a da bi se glagoli stanja mogli reduplicirati, potrebne su određene semantičke prilagodbe i *konstrual* koji će omogućiti takvome glagolu da se ponavlja u omeđenim epizodama. Imamo konceptualnu fleksibilnost za to postići ako možemo zamisliti uvjerljiv i enciklopedijskim znanjem opravdan scenarij, pa tako i konstrukcija ??*Podsjećala je na svoju majku opet i opet* (Langacker 2013: 154) koliko se god na prvu doimala anomaličnom, u odgovarajućem scenariju može postati logična i prihvatljiva. Dovoljno je zamisliti odgovarajući scenarij poput onoga o osobi koja na majku podsjeća samo u pojedinim trenutcima poput ljutnje, kada se smije, u načinu kako hoda i sl. pa da navedena konstrukcija dobije smisao. Takvi i slični primjeri ukazuju na važnu činjenicu, a to je da se o ovjerenosti ili gramatičnosti rečenica ne može suditi neovisno o njihovu značenju te da semantička interpretacija nije samo lingvistička činjenica već umnogome ovisi o našemu znanju o svijetu i onome što u okviru njega možemo zamisliti. To, naravno, ne znači da je u jeziku sve moguće i sve opravdano.

[100] Osim u nekim posebnim scenarijima poput onoga u okviru kojega unatoč određenim nepovoljnim okolnostima, subjektni referent uporno nanovo kupuje automobil.

Konstrukcije na svim razinama složenosti i shematičnosti ili specifičnosti imaju određena jezgrena značenja, potencijal koji dopušta kreativnost i opisivanje našega vanjskog i unutarnjega svijeta, pa i izmišljanje svjetova do one mjere u kojoj ne dolazi do pucanja „satelitskih“ (jer su sposobne uspostaviti kontakt na velikim udaljenostima) veza između tih jezgrenih komponenti značenja i domena s kojima želimo uspostaviti semantičku „suradnju“. Dakle sloboda je pri konstruiranju značenja velika, ali nije neograničena i nikada ne smije prijeći u anarhiju jer se tim viškom slobode cijeli sustav urušava, a „satelitska“ veza više ne funkcionira.

Kada je u pitanju interakcija glagolskoga vremena i glagolskoga vida ili aspekta, treba napomenuti da se radi o dvije odvojene gramatičke i kognitivne kategorije. Aspekt je pitanje profiliranja različitih faza unutrašnjega mehanizma situacije i prije svega je pitanje usredotočivanja, istaknutosti, temporalnoga opsega i geštalta, a glagolsko je vrijeme prije svega pitanje perspektive, a njegova je primarna funkcija pozicioniranje situacije u vremenu u odnosu na komunikaciju ili čin govora (Michaelis 1998: 2). Glagolsko vrijeme također doprinosi cjelokupnome značenju konstrukcije, a glavna je operacija pri konstruiranju značenja glagolskoga vremena perspektiva. Vrijeme se, za razliku od aspekta, nedvojbeno oslanja na temporalne deikse (Comrie 1985: 14, Lyons 1968: 305, 1977: 677–690) i *konstrual* je perspektive i okolnosti, a prema Croftu i Woodu (2000) predstavlja kategoriju prostornovremenskih deiksi. Langacker također naglašava deiktičku prirodu glagolskoga vremena i njegovu povezanost s okolnostima diskurzivne situacije, pa tako prezent postavlja neposredni vremenski opseg u odnosu na vrijeme u kojem se događa čin govora i oni u prezentu koincidiraju, a perfekt specificira da se se neposredni vremenski opseg nalazi prije vremena u kojemu se odvija čin govora. To je analogno gledanju i vidnome percipiranju stvari u stvarnome fizičkom svijetu u okviru kojega možemo gledati unatrag, iza sebe, ili unaprijed, ispred sebe, ili pak na svoj vlastiti položaj. Pomoću tih jednostavnih, svakodnevnih relacija koncipiramo i vrijeme, a Lakoff i Johnson (1980: 42–44) to opisuju konceptualnim metaforama TIME IS A MOVING OBJECT i TIME IS STATIONARY AND WE MOVE THROUGH IT, a obje uključuju linearnu predodžbu o vremenu (Jensen 2012: 18). Ti su koncepti vidljivi u načinu konstruiranja glagolskoga vremena, a taj *konstrual* nameće temporalne odnose vanjskome svijetu te perspektivizira kontekst u odnosu na sada, na aktualni trenutak čina govora kao temporalni deiktički centar. Dakle u KG glagolsko vrijeme tumači se kao kategorija koja na određeni događaj postavlja neposredni vremenski opseg, koji je u određenome odnosu sa vremenom govornoga čin, a koje služi kao referentna točka. Kada je u pitanju perfekt, neposredni je opseg radnje kodirane u perfektu postavljen prije samoga govornoga čina, a kada je u pitanju prezent

(u apsolutnoj sadašnjosti), onda naravno mora koincidirati s govornim činom. Iz toga proizlazi da u perfektu neposredni vremenski opseg koji profilira relevantni dio događaja, koji se postavlja *onstage*, može biti bilo kojega trajanja, aspekta i akcionalnosti jer je perfekt u potpunosti indiferentan radi li se o svršenome ili nesvršenome procesu zato što nema očekivanja da takav proces u zadovoljavajućoj mjeri koincidira s vremenom govornoga čina. Jedini je zahtijev u perfektu taj da se neposredni vremenski opseg procesa pojavljuje prije vremena govorenja.

9.2.2.1. Glagolski vid glagola *vidjeti* i *čuti* u značenju fizičke percepcije

Osjetila su naša veza s vanjskim svijetom, a stimulusi iz vanjskoga svijeta na koje osjetilnim organima reagiramo izrazito su raznoliki. Drugim riječima, s apsolutno svim vrstama entiteta, bilo da se radi o različitim fizičkim objektima i pojavnostima vidljivoga i nevidljivoga fizičkoga svijeta, događajima, zbivanjima, stanjima, relacijama između objekata, njihovoj kvaliteti i kvantiteti itd., u kontakt izravno ili neizravno dolazimo putem osjetilnih organa. Logično je onda da kao izravni objekti osjetilnih glagola u obzir dolaze i sve vrste predikacija – nominalne, atemporalne i temporalne, a za pretpostaviti je da će tako raznoliki objekti percepcije iskazivati i jako različite vremenske opsege, iz čega proizlaze i različite značenjske i sintaktičke implikacije. U ovome ćemo se poglavlju posebno osvrnuti na glagolski vid i vremenski opseg dvovidnih osjetilnih glagola *vidjeti* i *čuti*[101] u njihovim fizičkim značenjima jer su upravo ti glagoli najzahtjevniji za analizu, a njihovo ponašanje u različitim konstrukcijama još uvijek izaziva brojne prijepore.

U Rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića (1998) pronašli smo dva fizička značenja glagola *vidjeti* i jedno fizičko značenje glagola *čuti*. Kada je u pitanju glagol *vidjeti,* radi se o značenjima 'reagirati na što osjetilom vida, primjećivati, opažati očima, zapaziti, zapažati očima' te 'posjedovati osjetilo vida, moći gledati'. Kada je u pitanju glagol *čuti,* istaknuto je fizičko značenje 'primiti/primati sluhom glas ili glasove', a značenje posjedovanja osjetila sluha, odnosno sposobnosti sluha, nije navedeno, no mi ćemo se na njega svejedno osvrtati jer smatramo da na isti način na koji glagol *vidjeti* profilira sposobnost vida primjerice u *Konačno vidim*, glagol *čuti* profilira sposobnost sluha primjerice u *Konačno čujem*. U značenjima sposobnosti vida i sluha glagoli su *vidjeti* i *čuti* uvijek jednovalentni glagoli nesvršenoga vida, a konstrukcije su u kojima sudjeluju neprijelazne, dok u značenjima

[101] Iako je i glagol *kušati* dvovidni osjetilni glagol, njime se ovdje nećemo baviti jer ga ne smatramo osjetilnim glagolom u užemu smislu.

reagiranja na koga ili što osjetilom vida ili sluha otvaraju mjesto objektu u akuzativu, pa predstavljaju dvovalentne, prijelazne glagole, što upućuje na to da promjena značenja glagola utječe na njegovu sintaktičku okolinu. Iako je glagolski aspekt ili vid u hrvatskome jeziku moguće vidjeti već na leksičko-morfološkoj razini, vid dvovidnih glagola poput *vidjeti* i *čuti* u njihovim značenjima reagiranja na koga ili što osjetilom vida ili sluha iskazuje se tek na razini rečenice.

Glagolski je vid, kao što smo rekli, gledanje na radnju označenu glagolom ili način portretiranja i gledanja na vremensko ustrojstvo situacije, a predstavlja subjektivnu kategoriju o kojoj, u skladu s vlastitim viđenjem situacije i potrebama, odlučuje sam govornik. Svršeni se glagoli pritom ne mogu upotrebljavati u apsolutnoj sadašnjosti jer nisu kompatibilni s *kanonskim rasporedom gledanja* (engl. *default-case viewing arrangement)* ili, drugim riječima, jer profilirani omeđeni događaj opisan svršenim glagolom, odnosno ono što je profilirano u njegovu neposrednome vremenskom opsegu nije durativno, pa ne može na zadovoljavajući način koincidirati s vremenom govorenja unutar kojega se zadovoljavajući dio profiliranoga procesa mora manifestirati. S druge strane nesvršeni se glagoli, bez obzira na to radi li se o glagolima koji izražavaju stanja ili radnje, durativnim ili iterativnim, zahvaljujući stežljivosti mogu upotrebljavati u apsolutnoj sadašnjosti jer dio procesa koji je profiliran u njihovu neposrednome vremenskom opsegu omogućava unutarnju perspektivu i traje dovoljno dugo da može na zadovoljavajući način koincidirati s vremenom govorenja. Dakle perfektivni su i svršeni procesi heterogeni jer profiliraju relaciju koja se u nekome vremenskom intervalu mijenja, a imperfektivni i nesvršeni homogeni jer profiliraju kontinuiranost neke stabilne situacije u vremenu. Perfektivni se glagoli pritom konstruiraju kao homogeni, a imperfektivni, odnosno stanja, su homogeni po samoj svojoj prirodi. Iz toga možemo zaključiti da su glagoli *vidjeti* i *čuti* u fizičkim značenjima sposobnosti vida i sluha neupitno nesvršeni i inherentno homogeni, što znači da su po akcionalnosti neupitno stanja jer profiliraju određenu sposobnost ili značajku subjekta, a ne dinamičan događaj ili radnju.

Situacija je posve drukčija kada su u pitanju glagoli *vidjeti* i *čuti* u fizičkim značenjima uspostavljanja vidnoga ili slušnoga kontakta s objektom. Naime, u tim značenjima glagoli *vidjeti* i *čuti* mogu biti svršenoga i nesvršenoga vida te iskazivati različite duže i kraće vremenske opsege, ovisno o prirodi objekta s kojim uspostavjaju perceptivni kontakt, ali i drugim dijelovima rečenice te širemu kontekstu. Svršenost i nesvršenost glagolskoga vida glagola *vidjeti* i *čuti* provjerit ćemo testovima koje predlaže Čilaš Mikulić (2014):[102]

[102] Čilaš Mikulić u svome radu (2014) navodi nekoliko testova za utvrđivanje svršenosti, odnosno nesvršenosti glagola: a) glagoli kao dopuna faznim glagolima, b) izražavanje prave sadašnjosti i c) zabrana izrečena

(13) ?Upravo **počinjem vidjeti** more. ?**Nastavljam vidjeti** taj brod na pučini. ***Počinjem vidjeti** Sanju.

(14) **Sada vidim** more. **Vidim** brod na pučini.

(15) ***Ne vidi** more!

(16) **Čim vidim** more, javit ću ti.

(17) Odjednom **je počeo čuti** mnoštvo glasova koji su jednoglasno izgovarali nešto za što je on mislio da je molitva. **Nastavio je čuti** glasove. **Prestao je čuti** glasove.

(18) **Čujem** te jako dobro.

(19) ***Ne čuj**!

(20) **Čim čujem**, javit ću ti.

Prvi test u (13) s glagolom *vidjeti* pokazuje određena kolebanja, a s glagolom *čuti* u (17) jasno upućuje na nesvršeni vid i fazičnost situacija koje opisuje. Konstrukcije ?*Upravo počinjem vidjeti more i ?Nastavljam vidjeti taj brod na pučini* rubno su prihvatljive, dok je konstrukcija **Počinjem vidjeti Sanju* u potpunosti neovjerena. Konstrukcija ?*Počinjem vidjeti more* gotovo je prihvatljiva zbog objekta promatranja koji se prostorno proteže, pa nije poseban problem zamisliti da i sam početak vidnoga kontakta s morem ima vremensku protežnost, odnosno konceptualno relevantni vremenski opseg, pa situaciju stoga možemo konstruirati pomoću nesvršenoga vida glagola *vidjeti*. Čini nam se također da je i konstrukcija ?*Nastavljam vidjeti brod na pučini* gotovo prihvatljiva jer je i to situacija koju lako možemo zamisliti, a konstrukcija se može interpretirati iterativno u smislu da svaki put kada subjekt pogleda na pučinu, može vidjeti brod, pa i tu kontekstna pozadina može aktivirati nesvršeni vid glagola. Ista konstrukcija može značiti i praćenje broda pogledom u određenome vremenskome kontinuitetu u smislu praćenja objekta koji se kreće ili subjekta promatrača koji se kreće. Dakle ovisno o prirodi subjekta i objekta glagol *vidjeti* može u suodnosu s različitim faznim glagolima profilirati različite faze relacije, pa tada fazni glagoli poput *počinjati* i *nastavljati* u kombinaciji s glagolom *vidjeti* imaju smisla, a konstrukcije su ovjerene. Potvrde za to pronašli smo i u hrWaC-u:

konstrukcijom ne + imperativ te d) gramatičnost ili negramatičnost vremenskih rečenica s veznicima *čim, tek, tek što* (Kravar 1976, Silić 1978) te vremenske rečenice s veznikom *kad* kojom se izražava anteriornost (Jelaska i Opačić 2005) primjerice *Kad saznam, javit ću ti*.

(21) Ili je, uzrok tome, kako je predložio Bayer svojedobno, pretjerano razvijanje teološke svijesti koja je u svojoj neumjerenosti **počela vidjeti** magiju u svakom svakodnevnom prekršaju. (i nastavila ju vidjeti)
(22) Slijedila sam program i za tri tjedna **počela vidjeti** promjene. (i nastavila ih vidjeti)
(23) Hmm... stvarno sam **počeo vidjeti** više stvari od tada, i čistije ih vidim. (i nastavio ih vidjeti)

Međutim kada se u vidokrugu subjekta nađe neki statični, jedinični objekt primjerice kip u konstrukciji **Počinjem vidjeti kip* i **Nastavljam vidjeti kip,* konstrukcije su neovjerene, odnosno teško im je pronaći zadovoljavajući kontekstni okvir, osim primjerice u kontekstu više primjeraka jednoga te istoga kipa ili u kontekstu zamišljaja, ali to više ne predstavlja temeljno fizičko značenje glagola. Iz istoga je razloga neovjerena i konstrukcija **Počinjem vidjeti Sanju.* Naime da bi se pogledom obuhvatila jedna osoba, dovoljan je trenutak, pa takav događaj nema relevantan vremenski opseg koji bi dopustio profiliranje različitih faza procesa u smislu početka, nastavljanja i završetka procesa. Drugim riječima, samo vrijeme kao objekt konceptualizacije ili *zamišljeno vrijeme* (engl. *conceived time*) u tim je konstrukcijama toliko kratko da se relacija između trajektora i orijentira uspostavlja instantno, pa je i konstrukcija u kojoj glagol s druge strane pokušava kodirati protežnost neovjerena. Iz istih razloga i konstrukcija *Nastavljam vidjeti Sanju* nije u potpunosti neovjerena. Ta se konstrukcija naime može „opravdati“ ako se interpretira kao iterativna primjerice u kontekstu gužve na koncertu u kojoj Sanja nestaje i pojavljuje nam se u vidokrugu – *Nastavljam vidjeti Sanju ovdje i ondje,* a ista ta konstrukcija s faznim glagolom *završavati* ili *prestajati* – **Prestajem vidjeti Sanju* – u potpunosti je neovjerena.

Drugi test prave, apsolutne sadašnjosti u (14) i (18) upućuje na nesvršeni vid glagola *vidjeti* i *čuti*. Međutim i u takvim konstrukcijama presudan utjecaj može izvršiti subjekt ili objekt relacije, pa tako konstrukcije poput ??*Vidim treptaj* ili ??*Čujem udarac* ostavljaju dojam semantičke anomaličnosti, ali ne zato što su inherentno inkonzistentne, već zato što je zbog prirode objekta percepcije takve i slične događaje teško ostvariti u normalnoj jezičnoj uporabi. Naime vremenski opseg objekta percepcije prekratak je da bi na zadovoljavajući način korespondirao s vremenom u kojemu se događa sam čin govora, pa takve konstrukcije u perfektu zvuče prirodnije. Međutim i te konstrukcije mogu biti ovjerene ako im se može nametnuti odgovarajući kontekst primjerice *Vidim bljesak* u značenju zamišljam bljesak, vidim ga na mentalnoj razini i slično, ali valja imati na umu da se u tome slučaju više ne radi o

fizičkome, već o proširenome značenju glagola, odnosno percepciji na mentalnoj, umnoj razini ili zamišljaju.

U testu s negativnim imperativnim oblikom u (15) i (19) glagoli *vidjeti* i *čuti* iskazuju svršeni glagolski vid, kao i u posljednjem testu uporabe glagola *vidjeti* i *čuti* u vremenskoj rečenici u (16) i (20), u okviru kojega također iskazuju svršeni vid. Dakle u fizičkome značenjima reagiranja na koga ili što osjetilima vida ili sluha glagoli *vidjeti* i *čuti* uistinu mogu biti i svršeni i nesvršeni, vid im je izrazito fluidan i ovisi o konstrukciji u cjelini, odnosno o situaciji koju opojmitelj opisuje.

9.2.2.2. Utjecaj glagolskoga vremena na značenje

Ako glagol *vidjeti* upotrijebimo u futuru ili u perfektu kao u (24) i (25), dobijamo konstrukcije koje u neutralnim kontekstima interpretiramo kao svršeni vid.

(24) **Vidjet ću** Sanju sutra.
(25) **Vidio sam** Sanju jučer.

Međutim čini se da promjenom glagolskoga vremena dolazi i do određenih značenjskih pomaka, odnosno da promjena glagolskoga vremena utječe na našu predodžbu opisane situacije, pa smo tako glagol *vidjeti* u konstrukcijama poput (24) skloni shvatiti kao *Srest ću Sanju sutra* ili *Družit ću se sa Sanjom sutra,* a u konstrukciji (25) *Sreo sam Sanju jučer* ili *Družio sam se sa Sanjom jučer,* iako one, naravno, mogu značiti i puko uspostavljanje vidnoga kontakta u odnosu na objekt. Ako objekt živoga podrijetla u tim konstrukcijama zamijenimo objektom neživoga podrijetla primjerice *Sutra ću vidjeti njezinu kuću*, ponovno dolazi do određenoga značenjskoga pomaka jer smo tu konstrukciju skloni interpretirati u smislu razgledavanja, a ne pukoga pasivnoga uspostavljanja vidnoga kontakta između pasivnoga doživljavača i objekta. Isključivanje značenja *sresti, družiti se* i *razgledavati* u tim konstrukcijama zahtijeva određeni mentalni napor za konceptualizatora i teško da ćemo, ako se ne radi o specifičnome kontekstu, takve konstrukcije shvatiti u ogoljenome, temeljnome fizičkom smislu uspostavljanja vidnoga kontakta u odnosu na objekt. Na sličan način dolazi i do određenih značenjskih pomaka kada je u pitanju glagol *čuti,* pa tako konstrukcija *Čut ćemo se sljedeći tjedan*, *Čut ću ga sutra* ili *Čula sam ga prošli tjedan* znači razgovarat ćemo ili razgovarali smo telefonski, nazvat ću ga i sl., a ne puko primanje glasova sluhom.

Ono na što želimo skrenuti pozornost jest i to da te konstrukcije poput (25) mogu značiti i *Vidjet ću je 5 minuta, Vidjet ću je na sat vremena* ili *samo na trenutak* te *Vidio sam je na trenutak iz daleka, Vidio sam je svega pola sata* ili *Vidio sam je na sat dva,* što ponovno upućuje na činjenicu da glagol *vidjeti* uključuje značenjski sadržaj koji može uokviriti situacije koje traju duže ili kraće vrijeme, može imati inkoativno, durativno i iterativno značenje. Ipak, budući da glagol *vidjeti* obično opisuje situacije koje ne traju jako dugo, konstrukcije poput *??Vidio sam je danima* ili **Vidio sam je na nekoliko mjeseci* nisu ovjerene jer na temelju iskustva iz stvarnoga svijeta znamo da vidni perceptivni čin ne traje toliko dugo u kontinuitetu. Situacije poput *Satima sam ga vidjela kako kopa u vrtu* ne podrazumijevaju sate i sate neprekinutoga promatranja objekta, već prekidanje i uspostavljanje vidnoga kontakta koje traje satima. Da bismo bili sigurni o kojoj se točno situaciji radi, kratkome uspostavljanju vidnoga kontakta ili susretu koji je potrajao više od toga, kada je to u komunikaciji bitno, obično upotrebljavamo elaboriranije konstrukcije, a durativnost radnje posebno profiliramo drugim rečeničnim dijelovima, najčešće nekim prijedložnim izrazom. Čini se dakle da je bez dodatnih specifikacija procjena durativnosti glagola *vidjeti* i *čuti* intuitivna i subjektivna te prepuštena samome konceptualizatoru koji konstrukciju interpretira u skladu s komunikacijskim kontekstom i enciklopedijskim znanjem. Durativnost situacija koje opisujemo glagolima *vidjeti* i *čuti* izuzetno je raznolika, a to onda utječe i na njihov vid i na njihov *aktionsart,* pa ćemo stoga u sljedećemu poglavlju malo opširnije analizirati njihov vremenski opseg.

9.2.2.3. Vremenski opseg glagola *vidjeti* i *čuti*

Već smo pokazali da su konstrukcije s glagolom *vidjeti* često prilično dvosmislene po pitanju aktivne ili pasivne uloge subjekta (7.1.2.), a takve su i po pitanju vremenskoga opsega koji profiliraju i postavljaju *onstage* za usredotočeno promatranje, što je i za očekivati s obzirom na to da se radi o dvovidnim glagolima, kojima se opisuju perceptivne situacije s najrazličitijim vrstama entiteta.

Kontakt s najrazličitijim objektima percepcije osjetilni organi uspostavljaju na izuzetno brz, trenutan način, ali istovremeno vidnim, slušnim, njušnim i drugim podražajima mogu biti izloženi i kroz duži vremenski interval. Stimulusi poput svjetla, glazbe ili bola primjerice impliciraju perceptivno iskustvo koje se realizira brzo, ali istovremeno i traje neko vrijeme, pa takvi događaji mogu biti predstavljeni kao konstanta u nekome kraćem ili dužem vremenskome intervalu, a to im omogućuje da se mogu upotrebljavati kao imperfektivni glagoli u engleskome i nesvršeni u hrvatskome jeziku primjerice *I see light, I hear music, Vidim svjetlo, Čujem glazbu*

itd. S obzirom na tjelesnu i iskustvenu utemeljenost perceptivnih situacija za očekivati je također da će glagolski vid glagola *vidjeti* i *čuti* i vremenski opseg koji opisuju ovisiti o vremenskome opsegu pojedinih objekata percepcije, usp.:

(26) *Danima / cijeli dan / pola sata* ***čujem psovke***.
(27) ***Čula sam*** *da je* ***nešto*** *u travi* ***zašuškalo*** **danima / * pola sata*.
(28) *Satima* ***smo čuli*** *čudne* ***zvukove*** *u dvorištu.*

U konstrukciji (26) objekt su percepcije *psovke*, dakle objekt je u množini i implicira iterativnost, a to utječe na značenje glagola, a time i na njegov vid, pa je glagol *čuti* u toj konstrukciji nesvršenoga vida, što potvrđuje i ovjerena uporaba durativnih adverbijala. U konstrukciji (27) objekt percepcije implicira trenutačnost, pa je i glagol *čuti* u toj konstrukciji svršenoga vida, a adverbijali koji upućuju na trajanje u toj se konstrukciji ne mogu upotrijebiti. Dakle budući da objekt u (26) implicira protežnost u vremenu, trajanje, odnosno ponavljanje, takvo je i perceptivno iskustvo koje konstrukcija kodira. U konstrukciji (27) objekt implicira trenutačnost i svršenost, odnosno perceptivni događaj koji ne doživljavamo kao stabilan i vremenski protežan, čak ni u najkraćemu vremenskom opsegu, pa je takvo i perceptivno iskustvo koje proizlazi iz cijele konstrukcije. Trenutačna i strogo omeđena priroda objekta onemogućava konstrukciju s nesvršenim glagolom, pa je glagol *čuti* u toj konstrukciji svršenoga vida. Često se tvrdi da su dvovidni glagoli poput *vidjeti, čuti, kušati* u perfektu svršenoga vida, međutim i to ovisi o konstrukciji u cjelini, posebice o prirodi objekta i adverbijalnome izrazu, pa tako u konstrukciji (28) glagol *čuti* i u perfektu profilira nesvršeni vid.

Glagoli su *vidjeti* i *čuti* dakle kompatibilni i s trenutačnim, i s durativno-kulminativnim i s jednostavnim durativnim adverbijalima, npr.:

(29) **Najednom sam vidjela** brod na pučini.
(30) **Satima** ga **već vidim** kako stoji na uglu i puši.
(31) **Za pola sata sam vidjela** cijelu kuću.
(32) **Vidjela sam** ga **za sat vremena** ispred kazališta.

U konstrukciji (29) adverbijal *najednom* jasno upućuje na inkoativno, trenutačno značenje i pasivnoga doživljavača, a značenje glagola sinonimno je značenju glagola *ugledati*. Međutim u konstrukciji (30) adverbijalni izraz *x vremena* upućuje na nesvršeni glagolski vid i durativnost situacije, a akcionalnost situacije nije do kraja jasna i može se definirati i kao stanje

i kao radnja, ovisno o tome interpretiramo li konstrukciju kao sposobnost i mogućnost 'viđenja' kojoj je pasivni doživljavač izložen, što možemo parafrazirati konstrukcijom *Satima sam ga mogla vidjeti kako stoji na uglu i puši* ili kao promatranje ili gledanje koje vrši svjesni, agentivni promatrač, što možemo parafrazirati konstrukcijom *Satima sam ga promatrala kako stoji na uglu i puši*. U prvome se slučaju situacija može opisati kao stanje, a u drugome kao radnja. U konstrukciji (31) radi se o ostvarivanju, a značenje glagola *vidjeti* interpretiramo kao razgledati, a konstrukcija je (32) postignuće, a skloni smo je interpretirati kao *Srela sam ga za sat vremena ispred kazališta*. Iz svega je razvidno da na našu interpretaciju različitih temporalnih značajki, strukture i akcionalnosti situacije općenito utječe i njegova polisemičnost odnosno njegova sklonost da se prelijeva u druga semantička polja i izuzetno lako preuzima druga značenja, što upućuje na policentričnost njegove značenjske jezgre.

Kada je u pitanju trajanje vidnoga perceptivnoga događaja, ono jednostavno iznosi onoliko koliko iznosi objekt promatranja, a iz toga su razloga i sljedeće konstrukcije u značenjima fizičke percepcije u relevantnoj interpretaciji negramatične:

(33) *Marko **je počeo vidjeti** udarac boksača u glavu.
(34) ***Pola sata sam čula** udarac lopte o zid.

Konstrukcije su (33) i (34) u značenju fizičke percepcije anomalične jednostavno zato što u izvanjezičnome svijetu, na temelju kojega konstruiramo različite lingvističke izraze, vremenski intervali glagola *vidjeti* i *čuti* nisu kompatibilni s vremenskim intervalom situacija opisanih u navedenim konstrukcijama. Naime na temelju enciklopedijskoga znanja znamo da događaji opisani u konstrukcijama (33) i (34) traju puno kraće od vremenskoga intervala koji profiliraju izrazi *početi vidjeti*, koji sugerira durativnost vizualne situacije, a udarac boksača to nije, i vremenski adverbijalni izraz *pola sata*, koji je neusklađen s vremenskim opsegom situacije koja se opaža – udarac lopte o zid. Glagoli *vidjeti* i *čuti* ne mogu biti durativni ako njihov komplement to nije.

Međutim, kao što smo već napomenuli, postoje i situacije koje kada se kodiraju prezentom (ako ih zamišljamo u apsolutnoj sadašnjosti) zvuče ispravno iako objekt percepcije upućuje na trenutačno iskustvo, npr.: *Vidim bljesak, Čujem pucanj* ili *Osjećam ubod*. Budući da su objekti percepcije u tim konstrukcijama trenutačni, onda bi za očekivati bilo da će takvo biti i cijelo perceptivno iskustvo te da će njihova uporaba u apsolutnoj sadašnjosti biti neovjerena. Drugim riječima, takav događaj ima prekratak vremenski opseg da bismo mogli izdvojiti jedan njegov relevantan dio i postaviti ga unutar neposrednoga vremenskoga opsega,

a koji bi potom uspješno koincidirao s događajem govora i bio izražen prezentom u značenju apsolutne sadašnjosti. Međutim osjetilni su glagoli usko povezani s mentalnom domenom, a iz iskustva znamo da se osjeti čak i jako kratkih podražaja poput bljeska, vriska i uboda na mentalnoj razini mogu prolongirati i nakon što su se dogodili, pa bljesak možemo nastaviti vidjeti na mentalnoj razini još neko vrijeme, vrisak možemo čuti još neko vrijeme, a osjet uboda osjećati u nekome dužemu vremenskom intervalu, odnosno možemo ih opisivati metonimijski, pa u ih je u tome smislu moguće upotrebljavati i u apsolutnoj sadašnjosti i u engleskome i u hrvatskome jeziku, ali oni u takvim konstrukcijama ne znače fizički vid i sluh, već mentalni. Postoji dakle velik broj situacija kada određeni način konstruiranja nije inherentan prizoru koji se opisuje, već jednostavno ovisi o općemu i kontekstualnome znanju ili je jednostavno pitanje govornikove, odnosno opojmiteljeve odluke kako želi portretirati određenu situaciju, pa tako i objekti trenutačne prirode poput bljeska, vriska ili uboda mogu biti upotrijebljeni u konstrukcijama nesvršenoga vida primjerice *Vidim bljesak već deset minuta*. Ta je konstrukcija u potpunosti ovjerena jer naše enciklopedijsko znanje o bljesku, čije je jezgreno značenje kratkotrajno zasljepljujuće svjetlo, uključuje i iskustvo vidnoga podražaja koje na mentalnoj razini može trajati i nakon što se aktualni, stvarni svjetlosni podražaj dogodio, a u nekim specifičnim okolnostima (poput nuklearne katastrofe) i puno dulje, pa je stoga ta konstrukcija u potpunosti prirodna i ovjerena. Langacker bljesak u takvim konstrukcijama objašnjava kao svojevrsnu metonimiju originalnoga bljeska (2013: 151), koja se može sažeti konceptualnom metonimijom TRENUTAČNOST ZA DURATIVNOST. Dakle izbor između perfektivnoga i imperfektivnoga *konstruala* nije uvijek određen nečim što je inherentno samome prizoru koji se opisuje, objektivnim činjenicama, već može ovisiti i o općemu i kontekstnome znanju, našemu iskustvu ili biti pitanje načina na koji je sam govornik odlučio prikazati situaciju.

Glagoli su poput *vidjeti* i *čuti* dakle u smislu izražavanja svršenosti ili nesvršenosti te durativnosti izuzetno rastezljivi i fluidni, a vid i vremenski opseg koji pokrivaju konstruiraju se na razini cijele rečenice pa i širega konteksta, a time, kao što smo vidjeli, dolazi i do određenih značenjskih pomaka, npr.:

(35) Susjeda ga **je vidjela kad se pojavio** na balkonu, a ja **sam** ga **vidjela cijelo vrijeme**, od trenutka kada se parkirao do trenutka kada se odvezao.

Iz primjera (35) vidljivo je da glagol *vidjeti* dopušta određene prilagodbe i kada je vid i kada je vremenski opseg u pitanju. I Alm-Arvius (1993) analizira različite vremenske opsege koje glagol *vidjeti* može iskazati, a tu njegovu sposobnost objašnjava analizirajući njegova

temeljna podznačenja. Naime Alm-Arvius kao njegova temeljna podznačenja ističe *to spot* (*uočiti*) i *to interpret* ili *make out* (*razabrati, protumačiti*) te ih ilustrira sljedećim primjerom:

(36) I **saw** something, but I **couldn't make** it **out**. It happened to quickly. (Alm-Arvius 1993: 20)

U primjeru (36) glagol *vidjeti* iskazuje samo podznačenje *uočiti*, ali ne i *razabrati*, ili *shvatiti*, *razumjeti* o čemu se točno radi. Međutim Alm-Arvius nadalje tvrdi da je takva uporaba glagola *vidjeti* obilježena jer naše uobičajeno iskustvo s glagolom *vidjeti* podrazumijeva i određenu spoznaju o tome što smo vidjeli, a ne puko uspostavljanje vidnoga kontakta, usp.:

(37) She **looked** but **didn't see** it.
(38) She *didn't look* but she **saw** it.

Primjeri (37) i (38) (preuzeti iz Alm-Arvius 1993) ukazuju na to da glagol *gledati* prije svega upućuje na upravljanje i intenzitet vidne pozornosti i vidnoga kapaciteta, ali značenja poput razabrati ili shvatiti o čemu se radi nisu dio njegova temeljnog značenja. Naime gledati, a ne vidjeti je moguće, ali vidjeti bez gledanja nije. Iz toga proizlazi da glagol *vidjeti* može iskazivati jako kratke vremenske opsege ili trenutačnost i inkoativnost primjerice onda kada iskazuje svoje značenje *uočiti*, ali je daleko uobičajenije za njega da opisuje događaj koji traje određeno vrijeme, barem onoliko koliko je potrebno da se objekt vidne percepcije razabere i prepozna. Takve varijacije kada je u pitanju vremenski opseg koji pokriva upućuju i na to da kategorizacija glagola poput *vidjeti* i *čuti* kao stativnih ne razotkriva njihovu pravu prirodu jer stativni glagoli obično nemaju specifični vremenski okvir u kojemu se pojavljuju. Vremenski opseg, odnosno trajanje glagola *vidjeti* i *čuti* u njihovim fizičkim značenjima kreću se od trenutačnoga perceptivnog čina, koje iskazuje značenje *uočiti*, do onoga koje iskazuje značenje *prepoznavati*, a koje traje određeno vrijeme. Glagoli *vidjeti* i *čuti* upotrijebljeni s vremenskim adverbijalnim izrazima koje upućuju na duži vremenski opseg često prenose iterativno značenje. Ono što nam se također čini važnim napomenuti jest da konstrukcije s glagolom *vidjeti* poput *Vidjela sam brod kakav nikad prije nisam vidjela* istovremeno podrazumijevaju i inkoativno značenje uočavanja i durativno značenje prepoznavanja i zadržavanja vidne pozornosti na objektu. Ta dva značenja i te dvije interpretacije ne moraju isključivati jedna drugu, pa je glagol *vidjeti* binaran i dvovidan i u tome smislu. Tu značajku glagola *vidjeti*

uočava i Alm-Arvius (1993) te je naziva *durativnom dvosmislenošću* (engl. *durational ambiguity*).

Dakle glagoli *vidjeti* i *čuti* mogu biti konstruirani i kao svršeni i kao nesvršeni glagoli, a kompatibilni su sa situacijama različitoga trajanja. Kao nesvršeni glagoli pritom mogu iskazivati durativna i iterativna značenja, a kao svršeni mogu biti i trenutačni i durativni, odnosno glagoli postignuća i ostvarivanja. Međutim zanimljivo pitanje u ovome kontekstu (a koje postavlja i Alm-Arvius 1993: 21) jest je li fizičko značenje glagola *vidjeti* u konstrukcijama (29–32) različito? Alm-Arvius zaključuje da nema bitne razlike u značenju glagola u konstrukcijama poput (29–32) te da su fizička značenja glagola *vidjeti* u konstrukcijama gdje se vrijeme perceptivnoga događaja ograničava na trenutak i onim u kojima se događa u dužemu vremenskom opsegu u svojoj srži ipak jedno te isto značenje. Kada se promotre složenije konstrukcije koje nude više semantičkoga sadržaja poput konstrukcije (35), mogućnost glagola *vidjeti* da varira od inkoativnosti do određene mjere durativnosti postaje još vidljivija. U konstrukciji (35) glagol *vidjeti* je i trenutačan i durativan, međutim i u jednome i u drugome obliku značenja se svode na reagiranje osjetilom vida, zapažanje očima i bilo bi krajnje nerealno očekivati da se u rječnicima kao zasebna natuknica navede svaka značenjska nijansa na koju u nekome kontekstu naiđemo, iako ih je i u konstrukcijama (29–32) i u konstrukciji (35) moguće uočiti. Iz kognitivnolingvističke perspektive polisemičnost izraza ni ne može se adekvatno ispitati na temelju istinitosti jednoga primjera konstrukcije jer kao što je dobro poznato, svako pojavljivanje određenoga izraza u nekome kontekstu nudi barem za nijansu drukčije značenje, što znači da je svaka leksička jedinica intrinzično dvosmislena, odnosno višesmislena, a u njezino fluidno značenje ne može se prodrijeti na temelju pojedinih rečenica koje imitiraju stvarni svijet, već kroz detaljno ispitivanje koncepata ili domena koje se prizivaju onda kada se neka leksička jedinica upotrijebi u nekome kontekstu iz stvarnoga svijeta (Langacker 1999, 2013 prema Kubota 2016: 122). Drugim riječima, temeljne jezične jedinice služe kao svojevrsna pristupna točka enciklopedijskome znanju, odnosno svaka od njih otvara put prema matrici domena koje se u određenoj situaciji govornoga čina izmjenjuju po relevantnosti i centralnosti. Značenje je glagola *vidjeti* fluidno jednostavno zato što su leksičke jedinice samo poticaji za značenje konstrukcija u kojima se nalaze, a konstruiranje je značenja dinamičan proces koji uključuje konceptualnu podlogu, poput pozadinskoga znanja i razumijevanja fizičkoga, društvenoga i jezičnoga konteksta, stara i novonastala značenja, intelektualne ideje i osjetilna, emocionalna i razna druga iskustva. S druge strane i sama konstrukcija postavlja određeni *konstrual*, koji odražava samo jedan od beskonačnog broja načina na koji se neka situacija u jeziku može predočiti i portretirati. Naša sposobnost imaginacije i kreativnost

također igraju važnu ulogu u konstruiranju značenja i pomažu nam da artikuliramo svu složenost svijeta koji nas okružuje. Dakle lingvistički elementi kojima se svakodnevno koristimo na različitim razinama nisu statični i fiksirani, o njihovoj se vrijednosti i značenjima neprestano pregovara, značenja kompleksnih izraza pojavljuju se i razvijaju u diskursu (Langacker 2013: 30). Dvovidni glagoli *vidjeti* i *čuti* u skladu sa svojom dvovidnom prirodom mogu imati inkoativno, trenutačno i durativno značenje, a u okviru durativnosti mogu iskazati i iterativnost. Čini se također da njihov subjekt može biti pasivni doživljavač i aktivni opažač, a značenje mu može biti temeljno fizičko, ali se može širiti i u druge domene i značiti nešto posve drugo, ovisno o tome koji je dio njihova temeljnoga značenjskog potencijala u sprezi sa značenjskim potencijalom drugih rečeničnih dijelova istaknut i postavljen *onstage* te kakvim je točno *konstrualom* konceptualni sadržaj dodatno oblikovan.

9.2.2.4. Prototipna i neprototipna uporaba osjetilnih glagola po vidu

Već smo pojasnili da glagolski vid i akcionalnost nisu istoznačni pojmovi. Jedna je od najčešćih grešaka, koja proizlazi iz miješanja tih dviju razina, poistovjećivanje nesvršenih glagola s ateličnim situacijama i svršenih glagola s teličnim situacijama. Prema takvoj pojednostavljenoj pretpostavci nesvršeni bi glagoli u hrvatskome jeziku uvijek sudjelovali u konstrukcijama stanja i radnji, a svršeni u konstrukcijama postignuća i ostvarivanja.

Kada se te dvije razine podudaraju, možemo govoriti o prototipnoj uporabi glagolskoga vida, ali česti su primjeri kada to nije slučaj, a tada govorimo o neprototipnoj uporabi glagolskoga vida.

(39) Marko **gleda** film.
(40) Marko **je pogledao** film.

U primjerima (39) i (40) radi se o prototipnoj uporabi glagolskoga vida. U konstrukciji (39) upotrijebljen je nesvršeni glagol koji profilira neomeđenost radnje, procesualnost, homogenost, a opisani događaj ne doseže krajnji cilj radnje ateličan je. Po akcionalnosti ta je konstrukcija radnja, što predstavlja prototipnu situaciju. U konstrukciji (40) upotrijebljen je svršeni glagol koji profilira omeđenost, svršenost radnje. Situacija je kao cjelina istaknuta u neposrednome vremenskom opsegu, a po akcionalnosti je taj glagol ostvarivanje jer doseže svoj inherentni cilj, što znači da je situacija telična i profilira dvije faze, onu koja vodi do ostvarivanja cilja i samo ostvarivanje cilja nakon kojega se radnja ne može nastaviti. Subjekt je

Marko pritom aktivni doživljavač koji voljno i svjesno radnju vodi do kraja. Iz svega je razvidno da se i tu radi o prototipnoj uporabi glagolskoga vida. Međutim i glagolski vid i glagolska vremena mogu biti upotrijebljena kao prototipna i neprototipna, pa se tako primjerice prezentom prototipno izražava apsolutna sadašnjost, ali se mogu izraziti i druge vremenske situacije poput svevremenosti, radnje koje se ponavljaju, radnje koje su se odvijale u prošlosti, buduće radnje, što može izvršiti utjecaj na *aktionsart* opisanih situacija i sl., npr.:

(41) **Kuća gleda** na more.
(42) On **uvijek miriše** cvijeće koje raste pored puta.
(43) **Jutros gledam** *Dobro jutro, Hrvatska*, kad u 08:22 izvještaj s Poljičkog skupa.

U konstrukciji (41) prezentom glagola *gledati* izražava se svevremenost, tj. opisuje se situacija koja se odvija u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Također, konstrukcija profilira određenu značajku subjekta, pa je po akcionalnosti ta situacija stanje. U konstrukciji (42) prezentom se, u suodnosu s prilogom *uvijek*, profilira habitualni događaj,[103] pa ni ta konstrukcija ne ističe samu radnju mirisanja cvijeća koju subjekt vrši, već određenu značajku subjekta, pa se također radi o konstrukciji koja izražava stanje. U konstrukciji (43) radi se o tzv. pripovjedačkome (historijskome prezentu) jer se često nalazi u pripovijedanju prošlih događaja (Silić i Pranjković 2005: 191). Prezentom se u toj konstrukciji izražava prošli događaj, a po akcionalnosti konstrukcija ostaje radnja.

[103] Iterativnost se u stručnoj literaturi često opisuje kao jedna od temeljnih značajki glagola nesvršenoga vida (Silić 1978, Cochrane 1978, Katičić 1986, Klajn 2006) i pritom se najčešće uopće ne razdvaja od habitualnosti. Stoga na umu valja imati nekoliko činjenica. Iterativnost može biti izražena na leksičkoj razni i time predstavljati aspektnu vrijednost glagola, ali podjednako često proizlazi iz konteksta. Habitualnost se s druge strane različitim jezičnim sredstvima kontekstualizira tek na razini rečenice. Habitualnost sama po sebi znači ponavljanje, ali je ne treba miješati s učestalošću ili iterativnošću. Naime iterativnom se funkcijom višekratnost habitualne situacije ne prikazuje epizodično.
Pojmom epizodičnost označavaju se situacije koje su dio neke epizode u smislu vremenski, lokalno i osobno jedinstveno pojmljenoga događaja. Epizodične su situacije jednostavno one situacije koje su vremenski određene. Razlika je između epizodičnih i vremenski određenih situacija samo terminološka jer se izraz epizodično upotrebljava u odnosu na psihološko, a vremenska određenost u odnosu na pragmatička načela. Epizodične su situacije jednostavno one koje se mogu izravno promatrati (Lehmann 2009b: 533), što znači da su jednokratne situacije u načelu epizodične, dok su višekratne neepizodične (Lehmann 1999a: 220 prema Kolaković 2018). Međutim, kako kaže Kolaković (2018), postoji više vrsta višekratnosti, koje onda mogu imati različitu epizodičnost, usp.:
Marija se svako jutro ustajala u 7 sati.
Marija je jučer zaredom kihnula 5 puta.
Dok je Marija kihala, Josip joj se smijao.
U konstrukciji (1) višekratnost je dio stativno-iterativne situacije, odnosno habitualnosti ili navike. U konstrukciji (2) radi se o sumarnoj višekratnoj situaciji, koja je dio jedne epizode. U konstrukciji (3) višekratnost je dio frekventativnoga tipa (Lehmann 1999a: 220, Lehmann 2009b: 533 prema Kolaković 2018).

Na sličan se način ni glagolski vid ne mora uvijek podudarati s akcionalnošću, odnosno nesvršeni glagoli ne moraju uvijek po akcionalnosti biti stanja i radnje, niti svršeni moraju uvijek biti ostvarivanja i postignuća, npr.:

(44) Nadam se i vjerujem da će rezultati oba godišta biti pozitivni pa da ih **sutra gledam** u drugom krugu, kada ću i ja put Bjelovara.
(45) Večeras sam tek skinula film, a **gledam** ga **sutra**.
(46) **Već sam gledala** film *Mamma Mia* u Americi i opet ću ga gledati.
(47) Album **sam slušala** i nije loš, ali su premekani i prekomercijalni i više su POP nego rock, ali drago mi je da postoje (...)
(48) Baš mi je zgodan, super glumac, pa kako muškarci gledaju *Playboy*, tako ja **pogledam** film s njim.

U konstrukciji (44) nesvršenim se prezentom glagola *gledati* izražava bliska budućnost, a po akcionalnosti glagol *gledati* izražava radnju jer je objekt konstrukcije nogometni tim koji će se natjecati i u drugome krugu, čime se još jednom ističe srednji dio procesa gledanja, a krajnja točka procesa i dalje ostaje izvan neposrednoga vremenskog opsega. Međutim u konstrukciji (45) konstrukcija je ostvarivanje jer je objekt konstrukcije *film*, a sama se konstrukcija može parafrazirati riječima *Večeras sam tek skinula film, a pogledat ću ga sutra*.

U konstrukcijama (46) i (47) glagolima nesvršenoga vida u perfektu izražava se izvršenost radnje i ostvarivanje cilja u jednokratnim, epizodičnim događajima, a po akcionalnosti su te konstrukcije ostvarivanja. U konstrukciji (48) glagol svršenoga vida *pogledati* upotrijebljen je u prezentu, ali kao dio ponavljajućega, neepizodičnoga, habitualnoga događaja. Taj se događaj može opisati i kao niz omeđenih, svršenih događaja koji zajedno čine habitualni naddogađaj. Postoji i mogućnost da se naglasak stavi na habitualni naddogađaj, a poddogađaji koji ga čine potisnu u pozadinu kroz uporabu nesvršenoga vida primjerice *Redovito gledam barem jedan film dnevno*. Habitualni naddogađaj u oba slučaja nema ni početnu ni završnu granicu, dakle neomeđen je.

Iz svega je razvidno da i glagolska vremena i glagolski vid imaju svoje prototipne i neprototipne uporabe, odnosno apsolutne i relativne uporabe. Glagolski je vid u hrvatskome jeziku vidljiv već na leksičkoj razini, ali na razini rečenice i vid i akcionalnost ovise o brojnim drugim jezičnim, ali i izvanjezičnim čimbenicima poput naše vlastite konceptualizacije, perspektive i želje da situaciju portretiramo na određeni način, veličine objekta, opsega vremena i prostora u kojemu se situacija odvija, načinu na koji se odvija, vjerojatnosti, očekivanjima itd.

9.2.3. Kategorizacija glagola po akcionalnosti

Kao što je već rečeno, pod akcionalnošću podrazumijevamo podjelu glagola prema određenim temporalnim semantičkim obilježjima, a u literaturi se najčešće spominju semantička obilježja [±dinamično] ili [±statično], [±durativno] ili [±trenutačno] i [±cilj], [±ograničenost], [±teličnost], [±homogeno] itd.[104] Na temelju tih semantičkih obilježja postoje različite podjele glagola po akcionalnosti, a u novije vrijeme najzastupljenije su četverodijelne (iako ima i trodijelnih i petodijelnih) semantičke podjele glagola. Te podjele nisu samo semantičke već semantičko-gramatičke podjele koje su relevantne i za glagolski vid. Upravo Vedlerova analiza (1957, 1967) široko je prihvaćena kao početak modernih analiza aspekta i *aktionsarta*. Kao što smo već napomenuli, Vendler je u svojoj studiji glagole podijelio u 4 kategorije na temelju spomenutih semantičkih obilježja: stanja (*voljeti*), radnje (*plivati*), postignuća (*shvatiti*) i ostvarenja (*napisati*).[105] Van Valin i LaPolla (1997) svoju su kategorizaciju glagola po akcionalnosti utemeljili upravo na klasičnoj Vendlerovoj podjeli, a

[104] Nazivi i perspektiva iz koje se određuju semantička obilježja variraju od autora do autora, ali je ne samo iz navednih obilježja, već i općenito iz literature uglavnom jasno da se najčešće radi o pojmovima koji upućuju na isto ili slično značenje poput cilj, ograničenost i teličnost, ali se kod različitih autora promatraju iz različite perspektive poput statično/dinamično, durativno/trenutačno i sl.

[105] Vendler je analizirao glagole u engleskome jeziku i njegova kategorizacija nije u potpunosti primjenjiva na hrvatski jezik jer hrvatski jezik na drukčiji način izražava glagolski aspekt, a to onda ima utjecaja i na analizu *aktionsarta* u hrvatskome jeziku. Tako primjerice pri usporedbi kulminiranih, teličnih aktivnosti *run a mile* i *draw a circle* s ateličnim aktivnostima *run* i *push a cart* Vendlerov (1967: 100) zaključuje: „if someone stops running a mile, he did not run a mile; if someone stops drawing a circle, he did not draw a circle. But the man who stops running did run, and he who stops pushing the cart did push it" (Vendler 1967: 100). Predikacija *run a mile*, za razliku od *run*, zahvaljujući direktnome objektu *a mile* sadrži implicitnu granicu dosizanjem koje dolazi do određene promjene stanja, odnosno kulminacijske točke nakon koje se ista radnja ne može nastaviti (Sarić 2015: 131), a konstrukcija *draw a circle* to isto postiže zahvaljujući direktnomu objektu *circle*, pa su stoga tako konstruirane rečenice telične, dok *run* i *push a cart* nisu.
Kada bismo Vedlerove primjere *run a mile* i *draw a circle* preveli na hrvatski glasili bi *trčati milju* i *crtati krug*. U hrvatskome jeziku na temelju istih (Vendlerovih) semantičkih obilježja radilo bi se o glagolima, odnosno konstrukcijama koje u prezentu nisu telične jer ne profiliraju ostvarivanje inherentnoga cilja radnje. Naime u hrvatskome jeziku imamo svršene glagole poput *istrčati, otrčati* te *nacrtati* koji jasno profiliraju izvršenost radnje i ostvarivanje cilja nakon kojega se radnja ne može nastaviti tako da bi u hrvatskome jeziku telične bile konstrukcije *istrčati milju* i *nacrtati krug*. Ono što je važno promotriti je što takve konstrukcije s nesvršenim glagolima znače u perfektu jer je perfekt neutralan u odnosu na vrijeme samoga čina govora i u njemu su moguće različite interpretacije. Također prema Verkuylu (2010: 975) konstrukcija *Mary wrote the letter* jest telična zbog kvantiziranoga argumenta, a konstrukcija *Mary wrote letters* je netelična zbog nekvantiziranoga argumenta. Ako bi te konstrukcije preveli kao *Mary je pisala pismo* i *Mary je pisala pisma*, u hrvatskome bi jeziku obje bile netelične, ako širi kontekst ne sugerira drukčije. Naime obje imaju potencijala biti interpretirane i kao telične.
U engleskome jeziku u spomenutim konstrukcijama teličnost dakle uvjetuju kvantizirani i inkrementalni objekti, a u hrvatskomu važnu ulogu igra i vid glagola. Konstrukcija *gurati kolica* (*push a cart*) atelična je i u engleskome i u hrvatskome. Telične su radnje pritom i nedjeljive, nisu homogene, i jedan njihov podinterval ne može predstavljati cijelu radnju, dok je u slučaju atelične radnje *gurati kolica* svaki podinterval identičan onomu drugom i svaki od njih može predstavljati cijelu radnju. Kako kaže Sarić (2015: 133), „već je na temelju Vendlerova rada bilo jasno da su, osim samoga glagola, u konstituiranju aspektualnoga profila bazične predikacije, jednako bitni i drugi rečenični elementi, u prvome redu glagolski argumenti i njihova kvantizacijska svojstva (izražena različitim specifikatorima)" (Sarić 2015: 133).

mi ćemo je u ovome radu, u nastojanju da temporalnim semantičkim značajkama obuhvatimo što veći broj glagolskih situacija iz izvanjezičnoga svijeta, dodatno proširiti. Neupitno je da se za mnoge glagole temeljni tip akcionalnosti može pretpostaviti već na leksičkoj razini, ali je isto tako neupitno da na rečeničnoj razini i u širemu kontekstu te kroz interakciju s drugim dijelovima rečenice, glagoli mogu sudjelovati u profiliranju različitih tipova akcionalnosti, odnosno ona se na razini rečenice može i promijeniti, a to onda znači da se ne radi samo o inherentnim obilježjima glagola, već o načinu interakcije glagola i drugih dijelova rečenice i konteksta. Uostalom, čak i kada situaciju koju glagol kao temporalna relacijska predikacija označava zamišljamo na leksičkoj razini, taj zamišljaj uključuje i entitete koji u toj relaciji sudjeluju. Temporalne semantičke značajke, na temelju kojih se određuje *aktionsart* glagola, vezane su ne samo uz rječničko već i uz enciklopedijsko značenje glagola, i upravo ih je zato teško procjenjivati na leksičkoj razini. U obzir valja uzeti i radijalnu narav gotovo svih jezičnih kategorija, bilo da se radi o onima koje se nalaze više na gramatičkome ili o onima koje više gravitiraju semantičkome dijelu kontinuuuma. Međutim, budući da jezik, kao što smo već napomenuli, koliko god prostora za kreativnost otvarao, ne dopušta „anarhiju", temporalna semantička obilježja postavljaju ograničenja u uporabi različitih vremenskih izraza, adverbijala, glagolskih vremena i sl. Kao i Vendler, Van Valin i La Polla (1997) glagole kategoriziraju kao radnje, stanja, postignuća i ostvarivanja. Stanja se pritom opisuju kao atelična, durativna i statična ili nedinamična; radnje kao durativne, atelične i dinamične; postignuća kao trenutačna, telična i dinamična, a ostvarivanja profiliraju promjene stanja koje imaju određenu vremensku protežnost, odnosno trajanje, prije nego dosegnu inherentni cilj radnje ili krajnju točku, što znači da se također radi o teličnim događajima. Tip se akcionalnosti provjerava na temelju tri binarne semantičke značajke iz kojih proizlaze različiti tipovi *aktionsarta*, a temeljna podjela glagola po akcionalnosti prema Van Valin i LaPolla (1997) izgledala bi kao u tablici 1.[106]

[106] I brojni drugi autori predlažu različite sustave značenjskih obilježja prema kojima se glagoli kategoriziraju prema akcionalnosti ali se uglavnom radi o podudarnim sustavima u kojima se samo upotrebljavaju drukčiji nazivi za semantička obilježja, pa tako primjerice Čilaš Mikulić (2014) obilježja naziva [±dinamično], [±trajanje] i [±cilj] pri čemu je dinamično drugi pol obilježja statično, trajanje na suprotnoj strani od trenutačno, a cilj je analogan obilježju telično, pa je iz svega razvidno da se sustavi ustvari podudaraju.

Tablica 1: Podjela glagola po akcionalnosti (Van Valin i La Polla 1997)

TIP GLAGOLA	ZNAČENJSKA OBILJEŽJA		
STANJA	[+statično]	[–telično]	[–trenutačno]
RADNJE	[–statično]	[–telično]	[–trenutačno]
OSTVARIVANJA	[–statično]	[+telično]	[–trenutačno]
POSTIGNUĆA	[–statično]	[+telično]	[+trenutačno]

Tipovima akcionalnosti navedenim u tablici možemo pridružiti i semelfaktive, koje u proučavanje akcionalnosti uvodi Comrie (1976), a koji se od postignuća razlikuju po tome što imaju negativnu vrijednost značajke telično.

Osjetilnim je glagolima temporalne semantičke značajke i akcionalnost općenito jako teško odrediti, a posebno kada se radi o tzv. pasivnim osjetilnim glagolima poput dvovidnih *vidjeti* i *čuti*, koji se i u engleskome i u hrvatskome jeziku pokazuju prilično neuhvatljivima i amorfnima kada su u pitanju njihove temporalne i druge semantičke značajke i koji su u stručnoj i znanstvenoj literaturi predmet brojnih prijepora. Osjetilni su se glagoli općenito tradicionalno najčešće svrstavali u glagole stanja, zajedno s glagolima poput *biti, imati, voljeti, koštati, postojati, trebati, posjedovati, pripadati* itd., a jedan je od čestih argumenata u prilog njihovoj stativnosti bila njihova nekompatibilnost s adverbijalnim izrazima koji upućuju na volju, svijest i kontrolu doživljavača nad stimulusom. Jedan je od ciljeva ovoga rada provjeriti pretpostavku o stativnoj naravi osjetilnih glagola i pasivnosti njihovih doživljavača jer nam se na temelju preliminarnih razmatranja čini da kategorizacija na temelju koje su glagoli poput *vidjeti* i *čuti* svrstavaju u istu kategoriju s ranije navedenim glagolima jednostavno nije dovoljno precizna. Pored semantičke uloge subjekta doživljavača, važno je istražiti i kako drugi dijelovi konstrukcije utječu na akcionalnost glagola, a posebice pritom valja analizirati značajke objekta percepcije, odnosno prirodu i temporalne semantičke značajke relacije koju subjekt doživljavač uspostavlja s objektom percepcije.

Kao što ćemo vidjeti u nastavku, postoje mnogi testovi za provjeru akcionalnosti, odnosno različitih semantičkih obilježja kroz koje se akcionalnost manifestira, međutim nijedan od njih nije do kraja pouzdan, lako odvode u slijepu ulicu, lako postaju nedoslijedni ili daju dvosmislene rezultate, pa njihova uporaba stoga zahtijeva oprez. Prilikom analiziranja akcionalnosti na umu cijelo vrijeme trebamo imati bliskost i isprepletenost koncepata vida, vremena i semantičkih obilježja na temelju kojih određujemo akcionalnost. Posebnu pozornost valja obratiti na pojmove teličnost i ateličnost koji se lako mogu protumačiti kao istovjetni pojmovima svršenosti i nesvršenosti, pa treba imati na umu da se ti pojmovi odnose na različite

fenomene na različitim jezičnim razinama. Pri analizi akcionalnosti osjetilnih glagola u obzir ćemo uzimati i utjecaje koje na značenja različitih konstrukcija s osjetilnim glagolima vrši glagolsko vrijeme, glagolski vid, drugi rečenični članovi i kontekst te provjeriti utječe li promjena akcionalnosti konstrukcije na značenje glagola.

9.2.3.1. Stanja

Stanja se opisuju kao situacije koje nisu dinamične, koje nemaju razvojne faze, ne uključuju nikakvu promjenu, već profiliraju homogene, nepromjenjive, trajne situacije. Comrie (1976) stanja definira kao *eventualnosti* (engl. *eventualities*) koje traju bez napora i vidljivoga dotoka energije. Dakle ako se ne dogodi neki značajniji vanjski utjecaj, ona jednostavno nastavljaju postojati, usp.:

(49) Marko **voli** Sanju.
(50) Marko **se nada** da će sve biti u redu.
(51) Marko **kopa** u vrtu.
(52) Marko **gleda** film.

Konstrukcije (49) i (50) profiliraju situaciju koja se održava bez napora, a (51) i (52) trebaju unos energije, pa stoga profiliraju radnju.[107]

Druga značajka koja se u literaturi često upotrebljava za opis stanja jest odsutvo agentivnosti, odnosno volje i svijesti subjekta, odnosno inicijatora procesa, a u tome se kontekstu često spominju i tzv. osjetilni glagoli pasivne percepcije *vidjeti* i *čuti*, koji se u stručnoj i znanstvenoj literaturi često svrstavaju u kategoriju glagola stanja.

(53) Marko **čuje** pucnjavu.
(54) Marko **vidi** ptice na žici.
(55) Marko **sluša** operu.

[107] Mnogi su kritizirali tu Comrijevu definiciju kroz primjere poput *The planet is falling through the space*, situaciju koja također ne treba energiju da bi se nastavila, a svejedno se shvaća i opisuje kao nestativna, odnosno dinamična. Međutim mi se ne možemo složiti da opisana situacija ne treba energiju jer se situacija padanja ne može događati bez djelovanja određenih sila. To što planet predstavlja neživi entitet, koji ne može svojom voljom inicirati vidljivi protok energije u objektivnome svijetu, nam se ne čini relevantnim jer jezično konstruiranje, odnosno konceptualiziranje, različitih pojava iz svijeta koji nas okružuje, ovisi o našoj predodžbi o tome što se događa, a naša predodžba situacije padanja uključuje dinamičku komponentu, promjenu i energiju, a sve te komponente utječu na konceptualizaciju situacije kao radnje.

(56) Marko **gleda** film.

Konstrukcije poput (53) i (54) često se opisuju kao konstrukcije koje profiliraju situaciju stanja, a njihov subjekt kao neagentivni, nevoljni i pasivni primatelj zvuka, dok se konstrukcije poput (55) i (56) tumače kao radnja, a njihovi subjekti kao agentivni, voljni inicijatori i vršitelji te radnje.

Odsustvo agentivnosti objašnjava zašto se glagoli stanja ne upotrebljavaju u imperativu te zašto se ne mogu kombinirati s prilozima poput *namjerno, svjesno, pažljivo* i sl., što je u literaturi najčešći argument u prilog stativnosti glagola *vidjeti* i *čuti*. Međutim ni stupanj agentivnosti subjekta ne razjašnjava akcionalne kategorije do kraja jer dok stanja ne mogu imati agentivni subjekt, radnje mogu imati agentivni i neagentivni (npr. *Dijete se okreće oko svoje osi namjerno/svjesno*, *Ante se sudarao s ljudima dok je hodao kroz gužvu *namjerno/*svjesno*). Uostalom, kao što smo već napomenuli, glagoli koji se tradicionalno kategoriziraju kao stativni pokazuju različiti stupanj stativnosti, odnosno s dinamičnim glagolima čine kontinuuum, a testovi stativnosti i agentivnosti koji se svode na njihovu kompatibilnost s prilozima poput *namjerno, pažljivo* i sl. jednostavno ne pokazuju pravo stanje stvari kada je agentivnost glagola u pitanju. Tu su posebno zanimljivi glagoli *vidjeti* i *čuti*, koji unatoč tomu što s prilozima *namjerno, svjesno, pažljivo* i sl. ne stvaraju ovjerene rečenice, u različitim konstrukcijama ipak iskazuju brojne značajke koje upućuju na to da ih svrstavanje u kategoriju stativnih glagola s potpuno pasivnim subjektom ne opisuje dovoljno dobro, pa tako iako najčešće nisu kompatiblni s adverbijalima koji opisuju volju i namjeru, za razliku od drugih glagola koji se nazivaju stativnima, mogu se upotrebljavati u imperativu, a iskazuju i brojne druge značajke koje drugi glagoli stanja ne iskazuju.

Stativne su situacije, odnosno situacije koje opisuju glagoli stanja, homogenije od onih koje opisuju glagoli radnje. Glagoli radnje podrazumijevaju određene sekvencijske faze i na mikrorazini se mogu opisati kao heterogeni. Postoje i mnogi glagoli koji unatoč tomu što se tradicionalno kategoriziraju kao stanja, lako uzimaju progresivni oblik u engleskome jeziku, što je inače odlika glagola radnje, odnosno dinamičnih glagola poput *The vase is standing on the table* / *Vaza stoji na stolu.* Carlson (1977) stoga uvodi distinkciju između *predikacija na individualnoj razini* (engl. *individual-level predicate*) i *faznih predikacija* (engl. *stage-level predicate*), koja pomaže razjasniti zašto se neka stanja lakše pojavljuju u progresivu (Barber 2008: 27). Naime predikacije na individualnoj razini inherentne su i nepromjenjive značajke jedinke i kao takve postojano postoje u neodređenome vremenskom opsegu primjerice *biti visok, biti inteligentna*. S druge strane fazne predikacije uspostavljaju se samo tijekom jedne

faze postojanja, odnosno doživljavamo ih kao privremene primjerice *biti strašno ljut* (Barber 2008: 26–27). Unatoč prototipno stativnomu značenju, fazne predikacije povezuju se s promjenom jer često postoji objektivno očekivanje da će u budućnosti doći do promjene te svijest da je do njih došlo u određenome trenutku zbog određenih okolnosti, pa se takve predikacije u engleskome jeziku lako pronalaze u progresivu. To, naravno, još jednom upućuje na činjenicu da je akcionalnost stvar konceptualizacije te da se iskazuje na rečeničnoj i široj kontekstnoj razini.

U tome smislu Croft (2000) stanja dijeli u tri skupine: *trenutačna stanja* (engl. *point states*) (*biti na vrijeme, biti točno u 5 sati*), koja unatoč tomu što traju samo trenutak opisuju svojstvo, *inherentna stanja* (engl. *inherent states*) (kao kod Carlsona *biti visok*) i *prolazna stanja* (engl. *transitory states*) (kao kod Carlsona *biti strašno ljut*). Croft i durativne i nedurativne referentne točke shvaća kao *prolazna stanja* jer u *Jane is ill* i *Jane was ill at 5 o'clock when I saw her* stanje traje duže od spomenutoga trenutka u vremenu.

Jackendoffov (1990: 125) test za razlikovanje *inicijatora i krajnje točke* (engl. *initiator and endpoint*) jest provjera gramatičnosti ili negramatičnosti glagola u konstrukcijama *What Peter did was…* i *What happened to Peter was…* pomoću kojih razdvaja stanja od radnji, postignuća i ostvarenja, npr.:

(57) *What Peter did was know the answer – stanje
(58) What Peter did was run. – radnja
(59) What Peter did was make a birdbath. - ostvarivanje
(60) What Peter did was win the race. – postignuće
(61) What Peter did was knock on the door. – semelfaktiv (Barber 2008: 27)

Smith (1997) habitualne situacije poput *John walks to the shop* opisuje kao derivirana stanja. Derivirana stanja odnose se na omeđena stanja, ona koja su istinita za određeni duži vremenski period primjerice vremenski period u kojemu 'John uobičava hodati do trgovine'. Habitualno čitanje može se upotrebljavati kao test stativnosti. Naime sa stativnim glagolima poput *voljeti* teže se postiže takva habitualna interpretacija, a u engleskome ionako već postoje u *present simpleu*. Koristan test za razlikovanje stanja od ostalih glagola je i test gramatičnosti uporabe stativnih leksema u iterativnoj funkciji, odnosno s izrazima čestoće (Lehmann 2001a: 89 prema Kolaković 2018), npr.:

(62) *Ivan **je volio** Mariju **5 puta zaredom**.

(63) *Ivan **svakodnevno voli** Mariju.

(64) Ivan **je vidio** Mariju **5 puta**.

(65) Ivan **svakodnevno vidi** Mariju.

Konstrukcije su (62) i (63) sa stativnim glagolom negramatične i u sumarnome i u iterativnome značenju. Naime, fazičnost su i čestoća međusobno usko povezane, a čestoća i epizodičnost međusobno se podrazumijevaju, pa stoga stanja kao nefazične situacije ne mogu biti dijelom neke epizode, odnosno jedinstvenoga kompleksa dinamičnih događaja, bez obzira na to radi li se o govornoj situaciji ili kompleksu pripovijedanih događaja (Lehmann 2010: 86 prema Kolaković 2018: 101). Dakle „stativni leksemi vremenski su nespojivi s određenom, odnosno epizodičnom situacijom, što znači da ih se ne može upotrebljavati uz vremenske veznike *kada* i *dok"* (Lehmann 2009b: 539 prema Kolaković 2018: 101). Dakle njihova homogenost, odnosno izostanak jasnih podfaza isključuje brojivost i umnožavanje u odnosu na jedan jedinstven objekt i dopušta ih samo u odnosu na različite objekte. Glagoli *vidjeti* i *čuti* se i u takvoj situaciji ponašaju drukčije od drugih glagola stanja, odnosno kao što je vidljivo iz primjera (64) i (65), oni mogu iskazivati čestoću i epizodičnost, pa se još jednom postavlja pitanje točnosti njihova gramatičkog opisa kao stativnih glagola.

Dowty (1979) je također pisao o faktoru privremenosti kod stativnih glagola. Naime u engleskome jeziku stativni se glagoli mogu upotrijebitie u progresivu kada se profilira privremena situacija, pa tako može biti rečeno nešto poput *The lake is laying on your right*, ne zbog privremenosti položaja jezera, već zato što konstrukcija na taj način profilira kretanje, odnosno dinamičnost subjekta, u odnosu na kojega je položaj jezera privremen.

Huovila (1999) tvrdi da se oni stativni glagoli koji se mogu upotrijebiti u progresivu vide kao primatelji energije na nekoj razini. On kritizira i poglede na stativne glagole koji ističu voljnost subjekta kao glavni čimbenik, a Moens (1987) kritizira teoriju stativnih glagola kao onih koji ne trebaju unos energije da bi postojali, tvrdeći da u konstrukciji *John is laying on the bad* nema dotoka energije, a svejedno je konstruirana u progresivu, dakle kao radnja.

Chung i Timberlake (1985) te Moens (1987) diskutiraju o *metodama prinude* (engl. *coercive methods*) koje dopuštaju da prototipno stativni glagoli budu upotrijebljeni u progresivu, pa tako i glagoli poput *voljeti*, koji prototipno opisuje stanje i spada u imperfektivne glagole, može biti konstruiran kao perfektivna, dinamična radnja, usp.:

(66) Ona **voli** svoj posao.

(67) Ona **voli** svoj posao **sve više i više**.

U konstrukciji (66) glagol *voljeti* izražava stabilnu situaciju ili stanje, odnosno prema Langackerovoj terminologiji predstavlja imperfektivni glagol. Međutim u (67) adverbijal *sve više i više* uvodi ideju promjene, a glagol je *voljeti* u toj konstrukciji glagol radnje. Isti je slučaj i s konstrukcijama poput *On zna sve više i više o suvremenoj umjetnosti, Kad je glazba utihnula, ona je sve bolje mogla čuti što se priča* i sl. Takve i slične relacije Croft (2014: 67) naziva *gradacijske relacije* (engl. *gradable relations*).[108] Stanje može biti konstruirano i interpretirano kao radnja čak i kada je u pitanju glagol *biti*, usp.:

(68) Marko **je kreten**.
(69) Marko **je sinoć opet bio kreten**.

Konstrukcija (68) indicira značajku Marka kao osobe općenito i u toj je konstrukciji glagol *biti* glagol stanja. Konstrukciju (69) možemo parafrazirati kao *Marko se sinoć opet ponašao kao kreten*, pa ta konstrukcija nije opis neke Markove nepromjenjive, stativne značajke, već opis Markova ponašanja i dinamične omeđene epizode koja upućuje na tu značajku. Tu vrstu događaja Croft (2014: 67) naziva *dispozicijama* (engl. *dispositions*), a mogu biti konstruirane na dva načina: 1. da ne uključuju nikakvu promjenu, a u tom slučaju se konstrukcija interpretira kao inherentno svojstvo osobe i 2. da uključuju promjenu, a u tome se slučaju interpretira kao značajka *privremene radnje* (engl. *transitory action*). Naime konstrukcije poput *bivati / biti dobar* ili *bivati / biti kreten* možemo konceptualizirati kao karakterne crte osobe, ali one koje se (na dinamičan način) pokazuju samo u određenim okolnostima i u određeno vrijeme, a kada dođemo u situaciju svjedočiti takvu ponašanju, konstruirati ga možemo na način da upućuje na inherentnu karakternu crtu osobe ili kao „on-off“ značajku koja je vezana uz određeno ponašanje u nekom trenutku ili situaciji, ali nije stalno prisutna. U prvome je slučaju *aktionsart* konstrukcije stanje, a u drugome je radnja. Dakle jedan od načina da stanje bude interpretirano kao radnja jest da ga konstruiramo kao promjenjiv i dinamičan proces, a to se, kao što smo vidjeli, može postići na puno različitih načina i *konstrualnih* intervencija, primjerice povećavajući vremenski opseg u kojem dolazi do postupne promjene, što se može postići različitim adverbijalnim izrazima poput *sve više i više* ili usredotočivanjem na osobine koje ljudi mogu manifestirati u nekim određenim prilikama

[108] Više o Croftovoj kategorizaciji glagola prema *aktionsartu* u Croft (2014: 63–87).

poput *biti kreten*. Takve je konstrukcije moguće interpretirati kao dinamične procese i uz minimalnu količinu konteksta.

U tome kontekstu Chung i Timberlake (1985) te Moens (1987) govore o tri temeljna načina prinude iz stanja u radnju:

1. upotreba elementa promjene u konstrukciji primjerice *sve više i više, sve bolje i bolje*
2. percipiranje subjekta relacije kao agentivnoga – *Sinoć si bio kreten*
3. prikazati situaciju kao privremenu – *Trenutno živi s roditeljima*

I Croft (2014) naglašava da sami glagoli ne mogu biti jasno podijeljeni u semantičke vrste po *aktionsartu* jer i gramatičke konstrukcije doprinose konceptualizaciji situacije označene glagolom na određeni način. Ono što je važno razumjeti u vezi sa semantikom *aktionsarta* jest i semantika interpretacije određene semantičke vrste glagola kada se upotrebljavaju u određenoj konstrukciji (npr. u *simple presentu* ili progresivu). Croft također ističe to da semantičke značajke koje slušatelj zahtijeva da bi mogao interpretirati glagol u kombinaciji s gramatičkom konstrukcijom uključuju prilično detaljne i kontekstno specifične informacije, a to još jednom upućuje na činjenicu da nema oštre i nepropusne granice između lingvističkoga značenja, općega znanja o konceptu koji se opisuje i specifičnoga znanja o kontekstu. Većinu, pa i onih najjednostavnijih konstrukcija, moguće je interpretirati na različite načine jer interpretacija ovisi o govornikovome i sugovornikovome iskustvu i znanju o vanjskome svijetu, kontekstu, o tome kako i zašto dolazi do nekoga događaja te o njihovoj imaginaciji u osmišljavanju pozadinskoga scenarija.

9.2.3.2. Radnje

Radnje su dinamične, durativne i atelične. Glavna razlika između njih i stanja je komponenta promjene. Radnje profiliraju srednju fazu događaja, koja traje kroz vrijeme na homogen način, ali je ta homogenost drukčija od one koja se vezuje uz stanja jer stanja ne profiliraju nikakvu promjenu, a radnje jesu. Radnje prototipno podrazumijevaju svjesni, aktivni, agentivni subjekt i zahtijevaju unos energije kako bi se održale. Promjena je jedino obilježje koje radnja dijeli s postignućima koja su telična, ali nisu durativna. Iako su i radnje i semelfaktivi atelični, razlikuju se, naravno, u durativnosti. Semelfaktivi se događaju na trenutačan način, a radnje su durativne.

Distinkcija koju je ponekad teško uspostaviti jest ona između radnji i ostvarivanja. Comrie (1976) za tu svrhu upotrebljava progresiv/perfekt test. Naime u engleskome jeziku

atelična radnja u prezentu u progresivu implicira istinitost istoga događaja u perfektu, a telični ne.

(70) She is writing → She has written.
(71) He is building a house ↛ He has built a house.

Drugi se test svodi na uporabu jednostavnih durativnih i durativno-kulminativnih adverbijala primjerice *sat vremena* i *za sat vremena*. Radnje su kompatibilne s jednostavnim durativnim adverbijalima *X vremena* primjerice *Gledao je film dva sata, Slušao je operu dva sata, Mirisao je cvijeće pola sata* itd., a ostvarivanja s durativno-kulminativnim adverbijalima *za x vremena* primjerice *Sve što ju je zanimalo vidjela je za deset minuta*. Međutim unatoč činjenici da su glagoli poput *gledati, slušati, mirisati, kušati* itd. prototipno glagoli radnje, oni mogu profilirati i situacije ostvarivanja ako se konstruiraju na odgovarajući način, npr.:

(72) Oduševljen sam tim filmom. Jučer sam ga gledao.

U primjeru (72) glagol *gledati* profilira situaciju ostvarivanja jer kontekst jasno upućuje na izvršenost radnje, odnosno teličnost opisane situacije.

Unatoč tomu što se glagoli *vidjeti* i *čuti* najčešće opisuju kao stativni glagoli i iako se u stručnoj literaturi iz engleskoga jezika kao prilog toj tezi često spominje nemogućnost njihove uporabe u progresivu, činjenica jest da je u američkome engleskom u svakodnevnoj uporabi moguće pronaći brojne primjere tih glagola u progresivu, npr.:

(73) He was in this car, we believe, when he shot himself. Everybody, you **are seeing** the car of Bryce Williams. That's his on-air name, the real name Flanagan. (Kubota 2016: 146)

U konstrukciji (73) govornik poziva okupljene da obrate pozornost na automobil Brycea Williamsa jer se radi o posebnome, nesvakidašnjemu prizoru. Glagol je *vidjeti* upotrijebljen u progresivu, a to upućuje na durativnost i dinamičnost opisane situacije te svijest i kontrolu doživljavača nad stimulusom iz čega proizlazi da je glagol *vidjeti* u toj konstrukciji glagol radnje. I u hrvatskome je jeziku puno primjera s glagolima *vidjeti* i *čuti* koji upućuju na aktivnu ulogu doživljavača i dinamičnost radnje, npr.:

(74) Prvi put **vidim** da policija na deložaciji nosi kalašnjikove.

(75) Izolacija je preloša. Upravo ih **čujem** kako skaču po stanu, a **čujem** i što pričaju.

9.2.3.3. Postignuća i semelfaktivi

Postignuća su općenito opisana kao dinamična, trenutačna i telična. Postoje brojna neslaganja među lingvistima kada je u pitanju teličnost postignuća i semelfaktiva, pa tako postoje oni, poput Comriea (1976) koji drži da se postignuća ne mogu smatrati teličnima, oni poput Binnick (1991), Smith (1991), Rothstain (2004) koji sva postignuća smatraju teličnim da bi naknadno pojasnili (Smith 1997, Rothstein 2004) da postignuća jesu telični događaji, ali semelfaktivi nisu, što je i glavna razlika među njima.[109]

Comrie (1976) tvrdi da se postignuća ne mogu smatrati teličnim jer drži da teličan događaj mora profilirati i fazu koja vodi do ostvarivanja inherentnoga cilja. Međutim istovremeno primjećuje da postoje brojni trenutačni događaji kod kojih se kao dio pozadinskoga okvira nazire faza koja vodi prema cilju, a sama po sebi nije dio događaja. To ilustrira primjerom koji se u literaturi često sreće *dosegnuti vrh* priziva i značenjsku domenu penjanja prema vrhu, dosezanja. Za razliku od glagola *dosegnuti* glagoli *trepnuti* ili *bljesnuti* s druge strane ne prizivaju fazu koja bi prethodila kulminaciji (Barber 2008: 34). Glagole poput *dosegnuti, primijetiti, naći* Kearns (2003) naziva *kvazidvostrukim glagolima* (engl. *quasi-duel*) jer se kod tih glagola, unatoč tomu što su usredotočeni na završnu, kulminacijsku fazu događaja, u pozadini ipak nazire nekakva prethodna faza koja vodi prema ostvarivanju cilja, pa tako glagol *primijetiti* zahtijeva *gledanje*, a glagol *naći* zahtijeva *traženje.* Kearns te glagole naziva još i *durativnim postignućima* (engl. *durative achievement*). Međutim, istovremeno postoje i mnogi glagoli postignuća koji ne sugeriraju fazu koja vodi prema ostvarivanju cilja, poput *udariti, razbiti, baciti*, ali su unatoč tomu nesumnjivo telični.

Adverbijali koji se upotrebljavaju s postignućima oni su koji profiliraju trenutačnost. Međutim ima i onih postignuća koji upravo zbog spomenute pozadinske faze dopuštaju spremničke adverbijale:

(76) John **won** the race **at 10 AM**.

(77) John **was winning** the race.

(78) He **recognised** Anna **in ten minutes**. (Barber 2008: 35)

[109] Mi ćemo se u radu voditi pogledima na teličnost koje predlaže primjerice Sarić (2014, 2015), a to podrazumijeva da ne možemo sve svršene, dinamične, trenutačne glagole smatrati teličnim događajima.

Iz primjera (77) vidljivo je da se postignuće može upotrijebiti u progresivu, a u primjeru (78) s durativno-kulminativnim adverbijalom. No čini se da te dvije konstrukcije opisuju proces koji vodi prema postignuću, a ne samo postignuće, što vodi prema zaključku da određena postignuća uistinu sugeriraju pripremnu fazu koja vodi prema kulminaciji, pa otud određeni stupanj kompatibilnosti s durativno-kulminativnim adverbijalima. Međutim taj kriterij nije najpouzdaniji u kontekstu razlikovanja postignuća i semelfaktiva jer, kao što smo pokazali, postoje i postignuća kod kojih se ta faza ne nazire. Dakle, unatoč tomu što postignuća, za razliku od semelfaktiva, uistinu često sugeriraju predfazu koja vodi prema postizanju cilja, najpouzdaniji je način za razlikovanje postignuća i semelfaktiva ipak semantička značajka teličnosti.

Budući da im je inherentna durativnost, nesvršeni osjetilni glagoli ne mogu profilirati situacije postignuća, za razliku od situacija ostvarivanja koje to mogu. Dvovidni osjetilni glagoli i u ovome kontekstu dovode u nedoumicu, usp.:

(79) **Vidio sam** susjedovog psa u svom dvorištu.
(80) **Vidio sam** susjedovog psa kako trči za mačkom po mom dvorištu sve dok je nije ulovio.

Konstrukcija (79) ostavlja dojam iznenadnosti situacije u kojoj subjekt uočava susjedovog psa u svom dvorištu bez da na bilo kakav način ima kontrolu nad situacijom. Također iz izvanjezičnoga iskustva znamo da se situacija uočavanja i prepoznavanja objekta promatranja događa na jako brz način, pa konstrukciju (79) možemo kategorizirati kao postignuće. Teličnost osjetilnih glagola postignuća proizlazi iz činjenice da subjekt izvršava zadatak uočavanja i prepoznavanja.

U konstrukciji (80) predmet je vidne percepcije situacija koja traje neko vrijeme, čiji je vremenski opseg duži od situacije opisane konstrukcijom (79). Subjekt konstrukcije ne samo da je uočio i prepoznao susjedovoga psa već ga je i određeno vrijeme pratio pogledom kako naganja mačku, što upućuje na durativnost perceptivnoga čina i na kontrolu subjekta nad stimulusom, pa se ta situacija može opisati kao ostvarivanje.

9.2.3.4. Ostvarivanja

Ostvarivanja su durativna, dinamična i telična. Profiliraju dvije faze događaja; srednju koja vodi prema točki kulminacije i završnu fazu ili samu točku kulminacije, odnosno ostvarivanja cilja. Kao što smo već napomenuli ostvarivanja su kompatibilna s durativno-

kulminativnim adverbijalima *za x vremena* u značenju toliko je vremena trebalo za ostvarivanje cilja, što je temeljna razlika između njih i postignuća koja profiliraju trenutačne, telične situacije, odnosno one situacije kod kojih upravo trenutak ostvarivanja cilja ima poseban značaj i na kognitivnoj razini predstavlja istaknutiju i energičniju kulminacijsku točku u odnosu na situacije koje opisujemo glagolima ostvarivanja.[110] Situacije ostvarivanja i njihovi pasivni korelati kompatibilni s adverbijalima poput *napola, dopola* i sl., a postignuća nisu, usp.:

(81) Jabuka **je napola pojedena**.
(82) Pismo **je napola napisano**.
(83) *Vrh planine **je napola dosegnut**.
(84) *Čovjek **je napola umro**.

I u ovome su kontekstu osjetilni glagoli *vidjeti* i *čuti* izuzetno zahtjevni za jednoznačnu kategorizaciju jer se njima mogu kodirati postignuća primjerice *Vidjela sam bljesak točno u 5 sati, Čula sam pucanj točno u 5 sati*, ali i ostvarivanja *Vidjela sam sve eksponate za 15 minuta, Čula sam sve pjesme koje je napisao za pola sata*, ovisno o prirodi objekta percepcije.

Glavni razlozi neuhvatljivosti glagola *vidjeti* i *čuti* proizlaze iz načina na koji uspostavljaju relacije s objektima percepcije koji su izuzetno raznoliki, njihove izuzetne polisemičnosti i dvovidnosti te njihova odnosa prema glagolima *gledati* i *slušati*, čija značenja u konstrukcijama s jedne strane često preuzimaju, a s druge strane isto tako često profiliraju i rezultate situacija gledanja i slušanja.

9.2.4. Temporalna semantička obilježja

Pod *aktionsartom* se dakle podrazumijevaju podjele glagola prema određenim temporalnim semantičkim značajkama, koje sudjeluju u konstruiranju događajne strukture situacije koja se opisuje. Ta su značenjska obilježja, ovisno o tome kako ih pojedini autori nazivaju, [±dinamično] i [±statično], [±trajanje] ili [±durativno] i [±trenutačno] ili [±punktualno], [±cilj] ili [±telično] i [±atelično], a u ovome ćemo ih poglavlju detaljnije opisati, posebice teličnost.

[110] Možemo spomenuti da ima i onih koji među postignućima i ostvarivanjima ne vide značajnije razlike, odnosno pronalaze im više zajedničkoga nego različitoga, pa ih tako Pustejovsky smješta u istu kategoriju koju naziva *tranzicije* (engl. *transitions*), naglašavajući tako kao glavnu njihovu odrednicu točku kulminacije u kojoj i postignuća i ostvarivanja dosežu inherentni cilj radnje nakon koje se radnja ne može nastaviti.

9.2.4.1. Teličnost

Još je Aristotel u svojoj Metafizici IX govorio da značenje određenih glagola uključuje kraj ili rezultat radnje, a drugih ne. On je uspostavio razliku između glagola koji znače kretanje (*kinesis*) bez ostvarivanja krajnjega cilja i onih koji označavaju i određeni rezultat (*energeia*), odnosno kulminacijsku točku nakon pokreta. U lingvistiku je pojam teličnosti uveo Garey 1957. godine, ali do današnjih dana nema općeprihvaćene definicije teličnosti ni kada je u pitanju glagolska razina, odnosno glagoli sami po sebi, ni kada su u pitanju više razine poput glagolskih fraza i situacija iskazanih na razini rečenice. Stručna literatura često sugerira da je teličnost neka vrsta granice između svršenih i nesvršenih te perfektivnih i imperfektivnih glagola čime se dodatno doprinosi zbrci koja ionako vlada kada su u pitanju pojmovi poput teličnost, aspekt i akcionalnost. Naime teličnost se ne može i ne smije poistovjetiti sa svršenošću glagolskoga vida zbog jednostavne i lako uočljive činjenice da na razini konstrukcije i nesvršeni glagoli mogu sudjelovati u kodiranju teličnih situacija (*Već sam gledala taj film*), a svršeni ateličnih (*Pomirisala sam parfem*), pa ni tu pretpostavku, koja bi uistinu pojednostavnila stvari kada je aspektnost glagola općenito u pitanju, ipak ne možemo uzeti kao apsolutnu. Svršenost i nesvršenost s jedne strane i teličnost i ateličnost s druge strane, iako u korelaciji, predstavljaju različite jezične razine koje se u hrvatskome jeziku mogu, ali ne moraju podudarati. Teličnost je temporalna semantička značajka koja se obično definira kao dosezanje inherentnoga cilja radnje iz kojega proizlazi određeno posljedično stanje, a odražava se, ovisno o jeziku, u različitim morfološkim, sintaktičkim (distribucijskim), semantičkim i implikacijskim značajkama različitih jezičnih cjelina (glagola, glagolske skupine, rečenice) (Sarić 2015: 131). Drugim riječima, radi se o „ugrađenoj" točki kulminacije nakon koje se neka situacija ne može nastaviti. Međutim unatoč tomu što ta definicija teličnosti zvuči jasno i logično, kod pokušaja njezine primjene na primjere različitih glagola, jako brzo nailazimo na brojne nedoumice po pitanju toga što bi uopće u različitim situacijama značilo ostvarivanje cilja nakon kojega se radnja ne može nastaviti i kako uopće shvatiti „s tim u vezi posljedično stanje"? To je, naravno, savršeno jasno kada su u pitanju glagoli poput *razbiti, pojesti, popiti, izgraditi, izraditi* i sl., ali što je sa situacijama koje opisuju glagoli poput *dočekati, sačuvati, čestitati, taknuti, pomirisati* ili glagolima koji, poput osjetilnih glagola primjerice, ne opisuju situacije vidljivoga ispoljavanja sile i dinamičnosti, a koji unatoč tomu sugeriraju da je određeni cilj radnje ostvaren, pa čak i da postoji određeno posljedično ili rezultativno stanje koje proizlazi iz njih kao primjerice da je netko čekan i dočekan, nešto je čuvano i sačuvano, rođendan je čestitan, parfem je pomirisan i sl.?

Ono što je važno naglasiti jest to da se teličnost ne smije poistovjećivati sa svršenošću glagola jer na leksičkoj razini ona ne uključuje sve značenjske skupine svršenih glagola, pa tako primjerice ingresivni glagoli poput *pričekati, zapjevati* i sl. te delimitativni primjerice *posjediti, prošetati* ne iskazuju teličnost (Čilaš Mikulić 2013: 223). Međutim još jednom napominjemo (npr. Filip 1999, Slabakova 2001, Olbishevska 2004) da se teličnost ili ateličnost događaja može s preciznošću utvrditi tek na razini rečenice te da je teličnost rečenice određena semantikom samoga glagola, ali i njegovim dopunama, dodatcima, diskursnim i izvanjezičnim kontekstom, enciklopedijskim znanjem o svijetu koji nas okružuje, našim kognitivnim sposobnostima i načinom na koji promatramo i doživljavamo svijet oko sebe, pa i ingresivni i delimitativni glagoli mogu ostvarivati telične konstrukcije ako se nalaze u konstrukciji koja profilira određeno zasićenje situacije nakon koje se situacija kao takva ne može nastaviti. Zasićenje situacije ili ostvarivanje cilja na kognitivnoj razini uvijek predstavlja više ili manje prototipno posljedično stanje. Kao što smo već napomenuli, teličnost nije isto što i posljedično stanje koje trpi pacijens u kontekstu prijelaznosti jer se kada je prijelaznost u pitanju radi o relaciji koju glagol u prototipnim relacijama uspostavlja između agentivnoga subjekta i direktnoga objekta, a teličnost i njezino ostvarivanje cilja uspostavlja se na temelju naše predodžbe o načinu na koji se proces označen glagolom realizira u suodnosu subjekta i različitih argumenata i dijelova rečenice, a ne samo direktnoga objekta. Prototipna se teličnost ostvaruje glagolom koji ima inkrementalni odnos sa svojim direktnim objektom, pa se na toj razini teličnost u velikoj mjeri preklapa s prijelaznošću, ali koncept inkrementalnosti može se na razini rečenice konstruirati i u odnosu na druge argumente i različite dijelove rečenice. Koncepti prijelaznosti i teličnosti ne preklapaju se u potpunosti ni na najprototipnijoj, najtemeljnijoj razini jer prototipnu prijelaznost, prema kognitivnolingvističkomu opisu, ostvaruju svršeni telični glagoli postignuća, a prototipnu teličnost svršeni glagoli koji ostvaruju inkrementalni odnos s direktnim objektom, a to su onda prije svega glagoli ostvarivanja jer svojim temporalnim značajkama najjasnije profiliraju inkrementalni odnos s direktnim objektom i točku kulminacije u odnosu na njega. Inkrementalnost je kod glagola postignuća, zbog njihove trenutačne prirode, teško razabrati, ali se različitim načinima konstruiranja značenja može istaknuti i učiniti vidljivijom. Ono što je iz svega razvidno jest to da je na razini samoga glagola u hrvatskome jeziku moguće vidjeti svršeni i nesvršeni glagolski vid, a također je lako prepoznati prijelazne i neprijelazne glagole, ali kada je u pitanju teličnost, inkrementalnost i sama akcionalnost, njih je moguće preciznije utvrditi tek na razini rečenice jer se te značajke ostvaruju na razini cijele rečenice, pa i širega diskursa.

Vendler se (1967: 100) za ilustraciju teličnosti koristi primjerima dinamičnih durativnih radnji poput *run a mile* i *draw a circle*, koje po njemu predstavljaju telične, kulminirane aktivnosti ili ostvarivanja jer profiliraju krajnju točku i ostvarivanje cilja nakon kojega se radnja ne može nastaviti. S druge strane aktivnosti poput *run* i *push a cart* atelične su aktivnosti ili radnje jer iz neposrednoga vremenskoga opsega isključuju krajnju točku opisanih procesa. Vendler to pojašnjava logički izvedenim zaključcima poput:

„Ako netko prestane trčati milju, nije otrčao milju, a ako netko prestane crtati krug, onda nije nacrtao krug. Međutim ako netko prestane trčati, još uvijek možemo kazati da je trčao i ako netko prestane gurati kolica još uvijek možemo zaključiti da je jedno određeno vrijeme gurao kolica."

Ono što je iz tih primjera očigledno jest da se teličnost, odnosno dosezanje inherentnoga cilja radnje ili točke kulminacije, ne postiže u svim relacijama glagola i objekta. Također se može zaključiti i da su navedene atelične radnje homogene, a kulminirane, telične heterogene. Pritom valja napomenuti da i radnje i stanja mogu biti homogene radnje, ali tu homogenost ostvaruju na različite načine. Stanja su homogena u punome smislu te riječi jer je svaki i najmanji odsječak stanja stežljiv i ne može se umnožavati, odnosno svaki i najmanji vremenski interval može predstavljati cijelu relaciju, a više takvih intervala ponovno predstavlja jednu te istu relaciju, a ne nekoliko njih (npr. glagoli poput *sumnjati, voljeti, znati* i sl.). Kad su homogene radnje u pitanju, potreban je ipak duži interval u kojemu se neki odsječak radnje, koji je sam po sebi inherentno heterogen, ponavlja i kroz to ritmičko ponavljanje istovjetnoga odsječka radnja postaje homogena (npr. *plivati, udarati, hodati*) (o homogenosti glagola više u 9.2.1.).[111]

Dakle *trčati milju* (*run a mile*) i *crtati krug* (*draw a circle*) primjeri su teličnih radnji ili kulminiranih aktivnosti u engleskome jeziku. Pitanje je međutim jesu li to i u hrvatskome jeziku? Konstrukcije poput *otrčati milju* i *nacrtati krug* to sasvim sigurno jesu jer u svome neposrednome vremenskom opsegu jasno profiliraju heterogene aktivnosti i kulminacijsku

[111] Kada je homogenost u pitanju, Moens (1987), Moens i Steedman (1987, 1988) aspektualnu jezgru ili unutarnju strukturu radnje opisuju na temelju triju povezanih elemenata, a to su aktivnost koja vodi do postizanja cilja radnje, a to onda rezultira određenom promjenom stanja. Glagoli se po akcionalnosti razlikuju ovisno o tome od kojih se dijelova njihova aspektualna jezgra sastoji. Stanja koja se opisuju kao [+statično], [+durativno], [–telično] nemaju aspektualnu jezgru. Kulminirane aktivnosti ili ostvarivanja imaju sve tri faze aspektualne jezgre, a opisuju se kao [–statično], [+durativno], [+telično]. Kulminacije ili postignuća profiliraju fazu kulminacije i posljedično stanje, a možemo ih opisati kao [–statično], [–durativno], [+telično]. Semelfaktiv se sastoji samo od faze kulminacije, a opisujemo ih kao [–statično], [–durativno], [–telično] (Sarić 2015: 133).

točku, koja se doseže u suodnosu s orijentirom, a nakon koje se radnja ne može nastaviti, no valja detaljnije istražiti jesu li to i konstrukcije s nesvršenim glagolima u hrvatskome jeziku i kakvu ulogu u svemu tome igra inkrementalnost ili kako se točno razlikuju i razlikuju li se uopće konstrukcije poput *crtati krug* i *gurati kolica*.

Dakle ako želimo odrediti teličnost (ili neku drugu temporalnu semantičku značajku), nije dovoljno voditi se samo određenom definicijom teličnosti ili se u potpunosti oslanjati na neki od testova teličnosti jer su pojmovi poput homogenosti, cilja radnje ili promjene stanja, koji se često upotrebljavaju u odnosu na teličnost, sami po sebi vrlo neodređeni i izuzetno široko primjenjivi (Sarić 2015). Važan je dio ispitivanja teličnosti ispitivanje predikacija u kojima su svršeni i nesvršeni glagoli i direktni argument u inkrementalnome odnosu s predikacijama u kojima takvog homomorfizma nema,[112] pa ćemo stoga u sljedećemu poglavlju o inkrementalnosti reći malo više.

9.2.4.1.1. Inkrementalnost i glagolski vid

Sarić (2014, 2015) teličnost u hrvatskome jeziku pokušava definirati pomoću pojma inkrementalnosti. O inkrementalnosti, odnosno o homomorfizmima između radnje označene glagolom i argumenta prvi pišu primjerice Krifka (1989a, 1989b1992) i Tenny (1987, 1994). Neki glagolski argument ima ulogu inkrementalne teme onda kada se fizičke dimenzije argumenta zahvaćenoga radnjom mogu preslikati na vremensku dimenziju radnje, odnosno kada svaki dio entiteta zahvaćenoga radnjom odgovara određenome podintervalu radnje ili, drugim riječima, kada postoje odgovarajući homomorfizmi između radnje i argumenta, fizičkih dimenzija referenta ili nekoga njegova skalarnog svojstva i vremenske progresije radnje (Sarić 2015: 134). Neki su od glagola s inkrementalnom temom primjerice *gledati, slušati, čitati, pisati, jesti, piti* itd. jer oni u relacijama poput *gledati film, slušati operu, jesti pizzu, čitati roman, piti čaj* i sl. uspostavljaju vezu između relevantnih svojstava argumenata, u ovome slučaju direktnih objekata, i vremenske dimenzije radnje. Međutim telični postaju tek kada se jasno profilira i ostvarivanje inherentnoga cilja radnje kao u konstrukcijama sa svršenim glagolom *pogledati film, odslušati operu, pojesti pizzu, pročitati roman i popiti čaj* ili *stajala*

[112] Teličnost se u rečenici ne ostvaruje samo u odnosu na direktni objekt, već i u odnosu na argumente na drugim sintaktičkim pozicijama (poput prostornih i vremenskih adverbijala), s kojima se također može uspostaviti inkrementalnost, a može se na razini konstrukcije i konteksta uspostaviti i u odnosu na neke druge semantičke faktore. Više o teličnosti u hrvatskome jeziku općenito vidjeti u Sarić (2015).

sam tamo i sve pažljivo gledala od početka do kraja u kojoj se kulminacija postiže adverbijalnim izrazom.

Telični događaji dakle postižu nekakvo rezultativno stanje ili prirodnu, inherentnu krajnju točku u kojoj se radnja iscrpljuje i ne može se nastaviti, a atelični to ne mogu, usp.:

(85) **Napisala sam** esej (za dva dana, za dan, za tri sata).
(86) **Poslušala sam** cijeli njegov opus (za dva dana, za 5 dana).
(87) **Gledam** filmove (danima, satima, dva dana, cijeli tjedan).
(88) **Gledala sam** filmove (danima, satima, dva dana, cijeli tjedan).

Konstrukcije (87) i (88) su atelične jer iz neposrednoga vremenskog opsega isključuju i početak i kraj događaja, odnosno trenutak ostvarivanja cilja, koji bi u slučaju spomenutih konstrukcija bio *pogledati sve filmove do kraja*, a *onstage* postavlja samo središnju fazu događaja i naglašava prije svega tip aktivnosti, koja je pritom durativna i homogena te stoga kompatibilna s istim takvim adverbijalnim izrazima. Po akcionalnosti su te konstrukcije radnja. Adverbijali koji se upotrebljavaju u takvoj konstrukciji jesu *x vremena* ili durativni adverbijali, a upućuju na to koliko dugo traje radnja, odnosno središnja faza radnje, izražena ateličnim, nesvršenim glagolom. Pritom valja napomenuti da konstrukcija (88), koja je izražena u perfektu, ima potencijala biti i telična, odnosno samim time što se radi o prošlome glagolskom vremenu njezina teličnost nije u potpunosti isključena, a ovisi o širem kontekstu, kojim se lako može profilirati i krajnja točka radnje i time profilirati telična situacija primjerice u *Gledala sam sve te filmove*.

Konstrukcije (85) i (86) primjeri su teličnih događaja jer impliciraju krajnju točku u kojoj se radnja iscrpljuje – *esej je napisan*, *opus je poslušan* – čime dolazi do ostvarivanja inherentnoga cilja radnje, pa se ona ne može nastaviti, može se samo početi pisati novi esej ili slušati opus nekoga drugog skladatelja. Da se radi o teličnim događajima ostvarivanja upućuje i činjenica da se u tim konstrukcijama mogu upotrijebiti durativno-kulminativni ili *spremnički adverbijali* (engl. *container adverbial*), odnosno adverbijalna konstrukcija *za x vremena*, koja upućuje na durativnost radnje, u smislu da profilira određeni vremenski opseg, a zatim i točku u kojoj dolazi do kulminacije i iscrpljivanja radnje, odnosno ostvarivanja cilja te određenoga posljedičnog stanja. Na takav se način realiziraju predikacije sa svršenim inkrementalnim glagolima poput *Ivan je pogledao dokumentarac (za nešto manje od sat vremena), Maja je poslušala radijsku emisiju (za pola sata)*, *Mi smo prepisali sve s ploče (za sat vremena)* i sl. U

svim tim konstrukcijama nalaze se svršeni glagoli koji imaju inkrementalni odnos s direktnim argumentom i mogu se upotrebljavati s durativno-kulminativnim adverbijalima.

Ovdje valja obratiti pozornost i na razliku u distribuciji vremenske dimenzije kada su u pitanju stanja i radnje. Naime kada su u pitanju radnje, jednostavni durativni adverbijali ne moraju podrazumijevati neprekinuti vremenski interval, a kada su u pitanju stanja onda da, usp.:

(89) **Danima sam gledala** filmove.
(90) **Već godinama vidimo** uglavnom ista lica.
(91) **Cijelo sam proljeće mirisala** cvijeće.
(92) **Godinama sam** ga **voljela**.

U konstrukcijama (89–91) koje opisuju radnju adverbijalni izrazi *danima, godinama* i *cijelo proljeće* ne podrazumijevaju kontinuiranost, odnosno neprekidno gledanje filmova ili mirisanje cvijeća, a kada je u pitanju stanje kao u (92), onda znači neprekidnost.

U situacijama kada svršeni prijelazni glagoli nemaju inkrementalni odnos s argumentom, adverbijalni izraz *za x vremena* može značiti da je radnja počela nakon *x vremena*, ali ne i da je trajala *x vremena*. Međutim svršeni glagoli koji nemaju inkrementalni odnos sa svojim argumentom često zvuče anomalično i u toj interpretaciji, primjerice *On je iskoristio njegovu dobrotu *za sat vremena* ili *Marko je pričekao Mariju *za sat vremena*. Takve atelične predikacije sa svršenim glagolima i bez inkrementalnoga odnosa s argumentom nisu kompatibilne s durativno-kulminativnim adverbijalima u značenju radnja je trajala toliko vremena, a njihova gramatičnost u suodnosu s jednostavnim durativnim adverbijalima varira ovisno o pojedinome glagolu i duljini trajanja radnje izražene pojedinim adverbijalom, pa je tako konstrukcija *On je iskoristio njegovu dobrotu *5 minuta, *sat vremena* negramatična, a konstrukcija *Marko je pričekao Mariju 5 minuta* gramatična, za razliku od **Marko je pričekao Mariju satima* koja to nije. Dakle vremenska odrednica koju na razini rečenice uvodi adverbijalni izraz nesumnjivo utječe na akcionalnost konstrukcije općenito, a semantičko slaganje adverbijalnoga izraza i glagola ovisi o našemu izvanjezičnom znanju o uobičajenome načinu na koji se određena radnja opisana nekim glagolom u stvarnome svijetu odvija.

Postoje i telični događaji koji se događaju na trenutan, punktualan način i koji profiliraju samo završnu fazu događaja u kojoj na trenutan način dolazi do određene promjene na objektu, drugim riječima, profiliraju točku kulminacije i ostvarivanja cilja i određeno posljedično stanje, a ono što je tomu prethodilo isključuje se iz neposrednoga vremenskog opsega (iako se često nazire kao dio maksimalnoga, pozadinskoga opsega), npr.:

(93) Marko je razbio zdjelu (odmah, momentalno, u tom trenutku, u 5 sati popodne,[113] *sat vremena, *10 minuta).

Konstrukcije poput (93) nazivaju se postignućima. Adverbijali koji u njima dolaze u obzir jesu trenutačni adverbijali, odnosno oni koji profiliraju trenutačnost događaja, a oni koji upućuju na trajanje stvaraju negramatične rečenice. U konstrukcijama postignuća mogu se upotrebljavati i adverbijali *za x vremena*, ali oni u takvim konstrukcijama također neće značiti radnju koja je trajala neko vrijeme prije nego je kulminirala, već da se profilirani događaj počeo odvijati ili da se dogodio *nakon x vremena*, npr.:

(94) **Vidio sam** kolegicu **za sat vremena**. (nakon sat vremena)
(95) Sudac **je kušao jelo za pola sata**, a tada je već bilo hladno. (nakon pola sata)
(96) Marko **je razbio** zdjelu **za 5 minuta**. (nakon 5 minuta)

I jednostavni durativni i spremnički ili durativno-kulminativni adverbijali upućuju na određeno vremensko trajanje događaja i sasvim je logično da ne mogu biti kompatibilni s postignućima onda kada su oni konstruirani kao trenutačni događaji kao što je to slučaj u konstrukcijama (94–96). Ono što je karakteristično za prethodne konstrukcije jest i to da glagol nema jasno profiliran inkrementalni odnos s argumentom, ali svejedno sudjeluje u profiliranju telične situacije. Međutim, čak se i postignuća mogu upotrebljavati s durativno-kulminativnim adverbijalima u značenju trajanja ako su konstruirani na odgovarajući način, usp.:

(97) Marko **je razbio** cijeli zid za dva sata.
(98) Sudci **su kušali** sva jela za pola sata.
(99) Sve **sam vidio** za pola sata.

U konstrukciji (97) glagol *razbiti*, koji je prototipno glagol postignuća jer obično opisuje radnju koja se događa na trenutan način, promijenio je akcionalnost i upotrijebljen je kao glagol ostvarivanja, a o promjeni akcionalnosti odlučio je objekt *cijeli zid*, za koji na temelju našega izvanjezičnog iskustva znamo da zahtijeva neko vrijeme kako bi se radnja realizirala do kraja i time u potpunosti iscrpila, čime je konstruiran i inkrementalni odnos između glagola i objekta, pa je i spremnički adverbijal u značenju *za x vremena* s takvim događajem savršeno

[113] Adverbijali *u x vremena* mogu imati značenje durativno-kulminativnih adverbijala kao u *Pročitao sam strip u 5 minuta*, a mogu imati i trenutačno ili punktualno značenje kao u *Vidjeli smo se u 5 sati*.

kompatibilan. Isto je i kada su u pitanju konstrukcije (98) i (99). Postavlja se pitanje imaju li glagoli *kušati*, *vidjeti* i *razbiti* u konstrukcijama (97–99) inkrementalni odnos sa svojim objektima. Čini se da nemaju jer se radi o situacijama koje se u stvarnome svijetu realiziraju na izuzetno brz način i koji na temeljnoj razini profiliraju postignuće, pa je teško zamisliti korelaciju između vremenskih dimenzija radnje i dimenzija objekta (iako ona može postojati na mikrorazini). Međutim, unatoč tomu, konstrukcije *Vidio sam kolegicu, Marko je razbio zdjelu* i *Sudac je kušao jelo, a tada je već bilo hladno* konstruiraju telične situacije jer u njima dolazi do realizacije cilja radnje. Jasno je dakle da je promatranje inkrementalnosti u kontekstu teličnosti i ateličnosti relevantno kada su u pitanju glagoli koji imaju potencijal ostvaraja, ali ne i kada su u pitanju glagoli postignuća jer se radi o glagolima čija se radnja realizira na trenutačan, punktualan način, pa je prilikom promatranja takvih situacija teško uspostaviti korelaciju vremenskoga trajanja radnje izražene glagolom i određenih dimenzija nekoga argumenta, pa stoga i većina testova za utvrđivanje teličnosti inkrementalnih glagola funkcionira kada su u pitanju glagoli ostvarivanja, ali kada su u pitanju glagoli postignuća, zbunjuju i mogu odvesti na krivi trag. Uostalom i inkrementalnost treba shvatiti kao radijalnu kategoriju jer i prototipno neinkrementalni glagoli mogu uspostaviti inkrementalan odnos ako se određeni rečenični argument konstruira na odgovarajući način.

Prethodne konstrukcije jasno ukazuju na činjenicu da su akcionalnost i same semantičke značajke na temelju kojih ju određujemo fluidna kategorija i da ju je moguće utvrditi samo na razini konstrukcije ili u interakciji glagola i njegovih dopuna i dodataka. Za razliku od konstrukcije (94–96) u kojima su situacije konstruirane na trenutačan način i predstavljaju postignuća, u konstrukcijama (97–99) događaji su po akcionalnosti ostvarivanja.

Konstrukcije s nesvršenim glagolima, bilo da su oni inkrementalni ili neinkrementalni, u epizodičnoj uporabi nisu kompatibilni sa spremničkim, odnosno durativno-kumulativnim adverbijalima (Sarić 2015) primjerice **Marko je slušao koncert za tri sata* ili **Marko je tražio knjigu za dva sata*, ali to ne znači da, kao što smo vidjeli, nesvršeni glagoli ne mogu profilirati telične situacije.

Adverbijali koji su elaboracija sheme *x vremena*, odnosno jednostavni durativni adverbijali, označavaju homogene vremenske intervale, u kojima nema točke kulminacije, pa su s njima kompatibilni nesvršeni glagoli jer su i oni po svojoj unutarnjoj strukturi homogeni, a u prototipnim uporabama i atelični (primjerice *Marko je mirisao parfem 5 minuta*), dok inkrementalni svršeni glagoli nisu jer je njihova konceptualna struktura u sukobu s konceptualnom strukturom jednostavnih durativnih adverbijala (primjerice **Marko je namirisao parfem pet minuta*).

Sarić (2015: 138) tvrdi „da se po pitanju predikacija sa svršenim glagolima općenito može reći da su durativne telične predikacije kompatibilne s durativno-kulminativnim adverbijalima i nekompatibilne s jednostavno-durativnim, a durativne atelične predikacije nekompatibilne su s durativno-kulminativnim adverbijalima (u relevantnoj interpretaciji), dok kompatibilnost s jednostavno-durativnim adverbijalima varira ovisno o pojedinome glagolu" primjerice *pričekati 5 minuta, potražiti ključ 5 minuta, poraditi na projektu 5 minuta* i sl. Međutim jezik nas i ovdje demantira i ukazuje na činjenicu da nema jasno omeđenih kategorija, pa je tako moguće pronaći i svršene i telične glagole ostvarivanja koji su kompatibilni s jednostavnim durativnim adverbijalima primjerice *pogledala sam emisiju 5 minuta, poslušala sam predavanje 5 minuta*. Međutim tu se radi prije svega o prirodi objekata osjetilnih glagola, koji i sami imaju izraženu vremensku dimenziju, te načina na koji osjetilni glagoli općenito uspostavljaju odnos sa svojim perceptima, pa *pogledati emisiju 5 minuta* ustvari znači *pogledati 5 minuta emisije za 5 minuta*, a *poslušati 5 minuta predavanja* ustvari znači *poslušati 5 minuta predavanja za 5 minuta*, što te konstrukcije ponovno potvrđuje kao svršene, telične glagole ostvarivanja.

Teličnost, kao što je rečeno, podrazumijeva ostvarivanje inherentnoga cilja radnje, rezultativnost, odnosno postojanje određenoga posljedičnog stanja. Posljedično stanje u hrvatskome može se izraziti pasivnim rečenicama. Tu se jako dobro vidi veza između teličnosti i inkrementalnosti jer su pasivne rečenice s inkrementalnim glagolskim pridjevom gramatične ili barem gramatičnije od onih s neinkrementalnim glagolskim pridjevom koje su negramatične ili rubne (Sarić 2015: 137), usp.:

(100) Film **je pogledan**.
(101) Sedvič **je pojeden**.
(102) Vino **je popijeno**.
(103) ??Knjiga **je potražena**.
(104) *Marko **je sretnut**.

To je i logično jer pasivne rečenice profiliraju određenu vrstu promjene koju je „pretrpio" gramatički subjekt (logički objekt) opisane situacije, a koja sada postaje njegovo obilježje (izraženo glagolskim pridjevom trpnim i odgovarajućim oblikom pomoćnoga glagola *biti*), pa je lako razumjeti da će spomenute promjene ili posljedična stanja, koja kao takva zapažamo i u stvarnome, objektivnome svijetu, a time i u kognitivnome smislu, biti istaknutije i relevantnije, a posljedično i gramatičnije (jer je gramatika odraz svijeta koji služeći se njome

opisujemo), onda kada proizlaze iz događaja u kojemu neki glagolski argument ima ulogu inkrementalne teme jer to između ostaloga znači i da se nalaze u najizravnijemu i najintenzivnijemu mogućem odnosu. Međutim ipak se čini da inkrementalnost više ukazuje na prototipne situacije prijelaznosti ili tranzitivnosti nego na pojam teličnosti situacije iako su i oni međusobno usko povezani. Kao što smo već rekli, i konstrukcije s glagolima postignuća, kod kojih je inkrementalni odnos teško uočljiv (osim ako ih shvatimo kao zgusnute situacije ostvarivanja), stvaraju ovjerene, gramatične pasivne korelate primjerice *Jelo je kušano, Čaša je razbijena, Marko je pobijeđen, Vrh planine je dosegnut* i sl. Uostalom, vodeći se navedenim definicijama teličnosti, možemo zaključiti da je konstrukcija *Marko je šetnjom stigao do kraja te ulice* telična jer se u njoj nesumnjivo ostvaruje cilj radnje, situacija se iscrpljuje u trenutku dolaska Marka do kraja ulice, trajektor i orijentir nalaze se u inkrementalnome odnosu, ali budući da glagol *stići* nije prijelazan, ne može se uspostaviti pasivni korelat te konstrukcije, pa vezivanje pojmova inkrementalnosti i pasivnih konstrukcija vrijedi samo onda kada se inkrementalni odnos uspostavlja s direktnim objektom, ali ne i onda kada se inkrementalnost uspostavlja u odnosu na neki drugi dio rečenice, iz čega proizlazi zaključak da teličnost i inkrementalnost ne treba izjednačavati s prijelaznošću konstrukcija niti s ovjerenošću njihovih pasivnih korelata. Naime teličnost je širi pojam od prijelaznosti i pasivnih konstrukcija.

Još je jedan od načina da se provjeri teličnost neke relacije upotreba vremenske rečenice u perfektu s veznikom *kada* (Borik 2002). Klauza s nesvršenim glagolom u progresivnoj uporabi ne podrazumijeva istinitost radnje iskazane svršenim glagolom, pa možemo zaključiti da su predikacije sa svršenim inkrementalnim glagolima telične, ali i da je situacija opisana nesvršenim glagolom u progresivnoj uporabi atelična:

(105) Kada je sestra ušla u kuću, Marko je gledao film ↛ Marko je pogledao film.

Iako su situacije koje opisuju nesvršeni inkrementalni glagoli u apsolutnoj sadašnjosti atelične, u perfektu mogu biti i atelične i telične, pa tako ako kažemo *Marko je gledao film* ili *Marko je slušao operu*, to ne znači da Marko nije pogledao film ili poslušao operu do kraja, ali ni da jest. Ateličnost je u takvim konstrukcijama jedina moguća interpretacija samo ako referentno vrijeme nikako ne može obuhvatiti i ostvarivanje cilja ili kulminaciju radnje opisane glagolom (Sarić 2015: 138) kao u primjeru (105) u kojemu Marko ne može i gledati i pogledati film u istome trenutku ili u primjeru (106), u kojemu Marko ne može i gledati i istovremeno pogledati film u 8 sati ujutro:

(106) U 8 sati ujutro, Marko je gledao film ↛ Marko je pogledao film.

Međutim ako se profilirani vremenski interval procijeni kao dovoljno dug za ostvarivanje cilja radnje, interpretacija rečenice može biti i telična.

(107) Jučer sam čitao Zameo ih vjetar ↛ Jučer sam pročitao Zameo ih vjetar.
(108) Jučer sam čitao Trnoružicu ↛ / → Pročitao sam Trnoružicu.

Na temelju izvanjezičnih informacija možemo zaključiti da referentni interval *jučer* nije dovoljno dug za teličnu interpretaciju u primjeru (107), ali u (108) jest. I širi kontekst može utjecati na našu interpretaciju teličnosti ili ateličnosti neke konstrukcije s nesvršenim inkrementalnim glagolom. Donekle se slažemo se Sarić (2015) koja tvrdi da su konstrukcije s nesvršenim inkrementalnim glagolima (u perfektu) neutralne s obzirom na teličnost.[114] Međutim u ovome ćemo radu nastojati razlikovati telične i atelične situacije s nesvršenim glagolima u perfektu kad god za to budemo imali dovoljno informacija, pa ćemo teličnim smatrati samo one koje jasno iskazuju postizanje inherentnoga cilja radnje, a ateličnima one koje na to ničim ne upućuju, dok ćemo one kod kojih uistinu nije moguće ni jedno ni drugo čitanje smatrati neutralnima, npr.:

(109) On **je satima šetao**.
(110) On **je šetao do tog spomenika**, **a** tek **potom** sjeo u auto.

Konstrukcija je (109) atelična jer ne ostvaruje cilj radnje, već profilira strukturu same radnje i njezinu durativnost, a (110) telična jer, unatoč nesvršenomu glagolu, jasno ostvaruje cilj, što je dodatno naglašeno početkom druge situacije „a tek potom sjeo u auto". I svršene ćemo glagole promatrati na isti način, npr.:

[114] Postoje neslaganja u pogledu na teličnost u ovome smislu, pa se tako teličnost kod nekih autora (npr. Depraetere 1995, Slabakova 2001) promatra kao nepromjenjiva značajka koja se odnosi na postojanje potencijalnoga, a ne realiziranoga cilja radnje. Za konkretno se realiziranje cilja radnje pritom upotrebljava naziv omeđenost i ovisi o gramatički izraženim vremensko-aspektualnim odnosima. Iz toga bi onda slijedilo da su i rečenica *John read a book* i *John was reading a book* telične, samo što je što je prva rečenica pritom telična i omeđena, a druga telična i neomeđena (Sarić 2015). S druge strane mnogi se protive takvim pogledima, tvrdeći da se takav pristup svodi na puko nagađanje. Činjenica je međutim da širi kontekst uistinu može jasno upućivati na to profilira li neka konstrukcija s nesvršenim inkrementalnim glagolom postizanje inherentnoga cilja radnje ili ne. Uzmimo za primjer situaciju u kojoj osoba A kaže nešto poput: „Nisam znao da je Cabaret tako dobar film.", a osoba B odgovori: „Da, to je izvrstan film, gledala sam ga prije puno godina." U toj je konstrukciji glagol *gledati* teličan, odnosno sudjeluje u konstruiranju telične konstrukcije, jer u širemu kontekstu profilira značenje 'pogledala sam taj film od početka do kraja', a ne 'provela sam određeno vrijeme u gledanju filma'.

(111) **Malo ćemo prošetati** i vratiti se.
(112) Ali eto ja **sam prošetala do firme** u koju sam odnijela molbu koja je tamo stajala pune tri godine i nakon toga kad su me zvali dobila sam posao.

Konstrukcija je (111) atelična jer se ni na kakav način ne ostvaruje cilj radnje, a (112) je telična jer subjekt „šetnjom dolazi do firme" i time ostvaruje cilj. Dakle ono što još jednom valja naglasiti jest to da nisu svi nesvršeni glagoli atelični niti su svi svršeni glagoli telični jer se ne može svaka omeđenost radnje tumačiti kao ostvarivanje cilja radnje i teličnost. Kao što smo rekli, postoje i brojne konstrukcije sa svršenim i nesvršenim glagolima koje su po pitanju ostvarivanja cilja dvosmislene. Declerck (1979: 768) ih primjerice naziva *0-ograničene situacije* (engl. *0-bounded*), a radi se o situacijama koje se izvan konkretnijega konteksta ne mogu smjestiti ni u telične ni u atelične primjerice *The insect crawled through the tube* ili *John filled the tank with water* jer iz njih nije jasno je li kukac puzanjem došao do kraja cijevi niti je li John napunio spremnik do vrha. Takve se i slične situacije mogu rasvijetliti tek širim kontekstom i mi ćemo se njime voditi kada god to bude moguće. Pritom ćemo, kao što smo rekli, imati na umu prototipna značenja gramatičkih kategorija, a to je primjerice tendencija teličnosti koju pokazuju svršeni glagoli i tendencija ateličnosti koju iskazuju nesvršeni glagoli u kanonskim situacijama, ali i činjenicu da teličnost i glagolski vid nisu u apsolutnoj korelaciji, odnosno sklonost propusnosti koju iskazuju sve jezične kategorije, što znači da unaprijed prihvaćamo činjenicu da možda neće biti moguće sve konstrukcije uredno razvrstati u za to predviđene pretince. Dvosmislenosti su uostalom dio svakodnevnoga života; i u stvarnome, objektivnome svijetu skloni smo ih shvaćati na onaj način koji je u stvarnosti na određeni način prisutniji, frekventniji, poznatiji, logičniji, a onda kada je to iz bilo kojega razloga bitno, nedoumice i dvosmislenosti rješavamo dodatnim informacijama, korekcijama, pojašnjenjima, nadopunjavanjem konteksta, preciziranjem i sl. U skladu s time držimo da je Decklerkova konstrukcija *The insect crawled through the tube* uistinu dvosmislena, ali *John filled the tank with water* smatramo teličnom jer koliko god vode u spremniku bilo u suodnosu sa svršenim glagolom *napuniti,* smatramo da je John u odnosu na spremnik ostvario inherentni cilj radnje.

U određivanju teličnosti ne možemo se stoga oslanjati samo na predodžbu o tome ostvaruje li se u nekoj situaciji cilj radnje ili ne jer je koncept dosezanja kulminacijske točke radnje često nejasan. Pojam inkrementalnosti donekle pomaže u rasvjetljavanju tih nedoumica. Naime ako u testu rečenične negacije upotrijebimo svršeni inkrementalni glagol, moguće će interpretacije konstrukcije s nesvršenim glagolom, koju s njom postavimo u korelaciju, biti i da

je radnja već započela i da nije, drugim riječima, rečenica sa svršenim glagolom u dosegu negacije kod inkrementalnih glagola može implicirati istinitost rečenice s nesvršenim glagolom (ili s inkoativnom perifrastičnom konstrukcijom, npr. *Počeo sam gledati film)* (Sarić 2015).

(113) Još nisam pogledao film. ↛/→ Gledao sam film.
(114) Još nisam pojeo pizzu. ↛/→ Jeo sam pizzu.

S druge strane konstrukcije s neinkrementalnim svršenim glagolima poput *zapjevati* u testu rečenične negacije neće upućivati na istinitost radnje izražene nesvršenim glagolom, npr.:

(115) Još nisam zapjevao pjesmu. ↛ Pjevao sam pjesmu.

Međutim problem je što navedeni test ne daje očekivane rezultate ni kada se provjeravaju glagoli postignuća koji su telični po definiciji, što je i logično jer glagoli postignuća cilj radnje ostvaruju na trenutačan način, pa ne možemo ni očekivati da njihova teličnost bude pouzdano provjerena testom koji zahtijeva određeno trajanje. Čini nam se dakle da se navedeni test može upotrebljavati samo za provjeru teličnosti onih glagola koji iskazuju određeno trajanje prije svoga svršetka, a to se u prvome redu odnosi na glagole ostvarivanja. Sličan je problem i kod primjene takvoga testa na primjerice inkoativne glagole koji, kako im samo ime kaže, označavaju sami početak neke radnje, pa je sasvim logično da ne mogu ispuniti uvjet koji navedeni test pred njih postavlja, ali ne zbog teličnosti ili ateličnosti, već zbog značajke durativnosti, što je slučaj u primjeru (116).

(116) Još nisam razbila čašu. ↛ Razbijala sam čašu.
(117) Još nisam razbila pregradni zid. ↛/→ Razbijala sam pregradni zid.

Konstrukcija *Razbila sam čašu* sasvim sigurno opisuje teličnu situaciju, ali test to ne može pokazati jer se radi o situaciji koja se događa na trenutačan način. Međutim kada se situacija konstruira kao ona koja zbog prirode objekta može potrajati neko vrijeme, odnosno koja podrazumijeva durativnost kao u (117), test jasno potvrđuje teličnost. To još jednom potvrđuje nepouzdanost testova koji bi na vrlo jednostavan način trebali ukazati na određene značajke izraza i konstrukcija.

Na sličan problem nailazimo i kada je u pitanju test teličnosti u kontekstu vremenske zavisnosložene rečenice s nesvršenim glagolom u glavnoj surečenici, veznikom *dok* te svršenim

parnjakom glagola iz glavne u zavisnoj surečenici. Takva bi rečenica (kako tvrdi Sarić 2015) trebala biti negramatična sa svršenim neikrementalnim glagolom primjerice **Govorio je sve dok nije progovorio* ili **Tražio je sve dok nije potražio* jer takvi glagoli, i kada su svršeni, i dalje označavaju samo aktivnost, bez „prave" kulminacije, a gramatična sa svršenim inkrementalnim glagolima u zavisnoj surečenici jer nesvršeni glagol označava fazu procesa koja završava kada počne faza kulminacije (Sarić 2015: 141) primjerice *Čitao je sve dok nije pročitao* ili *Pio je sve dok nije popio*. Međutim i ovaj test treba uzeti s rezervom jer ako u toj konstrukciji upotrijebimo sasvim sigurno teličan glagol *razbiti* primjerice *??Razbijao je čašu sve dok je nije razbio,* kao i u prethodnom testu, dobijemo zbunjujuću rečenicu jer naše izvanjezično znanje upućuje na to da je za razbiti čašu potreban trenutak, a ne niz njih. I ovaj put je sasvim logično da test ne može nedvosmisleno potvrditi teličnost ili ateličnost konstrukcija s trenutačnim teličnim glagolima iz istoga razloga kao i prethodni, jer test implicira određeno trajanje prije realizacije cilja, pa pojedini glagoli postignuća, unatoč svojoj teličnosti, u toj konstrukciji mogu zvučati anomalično i zbunjujuće.

Dakle prilikom odabira testa za takve i slične provjere, u obzir valja uvijek uzeti i značenjska obilježja glagola i cijele konstrukcije, a posebno kada su u pitanju glagoli koji pripadaju semantičkoj skupini postignuća koji se i aspektološkim razmatranjima ističu kao najzahtjevniji (Polančec 2014, Čilaš Mikulić 2014). Problem koji navedeni i drugi testovi s vidskim parnjacima postavljaju pred nas u kontekstu osjetilnih glagola jest to što su osjetilni glagoli najkompleksnije događajne strukture – *vidjeti* i *čuti* – dvovidni glagoli, što znači da nemaju svoje vidske parnjake ili da su to sami sebi, pa takvim testovima ni ne možemo provjeriti njihovu teličnost.

Budući da teličnost znači ostvarivanje inherentnoga cilja radnje ili zasićenje neke situacije do kraja, test teličnosti koji mi predlažemo jest test kompatibilnosti s frazom *i nastavio V* u relevantnoj interpretaciji. Ako je konstrukcija kompatibilna s tom frazom u relevantnoj interpretaciji, radi se o ateličnoj konstrukciji, a ako nije, onda se radi o teličnoj, npr.

(118) Taj sam film gledao prije puno godina → *i nastavio ga gledati (telično)
(119) Kada je došla, gledao sam film → i nastavio ga gledati (atelično)
(120) On je otrčao 5 kilometara → *i nastavio trčati 5 kilometara (telično)
(121) Zapjevao sam pjesmu → i nastavio je pjevati (atelično)
(122) Čuo je pucanj. → *i nastavio ga čuti (telično)
(123) Vidio sam taj performans → *i nastavio ga vidjeti (telično)

I u ovome je kontekstu zanimljivo malo detaljnije promotriti situacije s glagolom *vidjeti* jer situacije s osjetilnim glagolima, posebice vida i sluha, opisuju uspostavljanje odnosa između doživljavača i najrazličitijih entiteta, koji mogu sugerirati različite vremenske opsege, od onih jako kratkih do onih koji traju neko vrijeme. Također sve je spomenute testove teličnosti teško primjenjivati na dvovidne glagole jer podrazumijevaju uporabu vidskih parnjaka, a dvovidni glagoli na neki način sami sebi predstavljaju vidske parove. Također na procjenu teličnosti ili ateličnosti, kao što smo vidjeli utječe i vremenski opseg situacije te glagolsko vrijeme. Vremenski opseg situacije opisane glagolom *vidjeti* ne proizlazi iz inherentnoga značenja samog glagola, već ovisi o prirodi dopune te je utemeljena na uporabi i kontekstu, odnosno događaju kao geštaltu ili cjelini. Značenje je glagola fleksibilno i općenito se prilagođava jezičnome i izvanjezičnome kontekstu i iskustvu, a to sugerira i prilagodljivost načina na koji percipiramo i artikuliramo svoj unutarnji i vanjski svijet, odnosno događaje (Langacker 1987, 1999, Evans 2013, Kabuta 2016). I u ovome kontekstu tvrdimo da tradicionalni opis glagola *vidjeti* kao stativnoga, a time i ateličnoga glagola ne razotkriva njegovu pravu prirodu. Glagol je *vidjeti* sasvim sigurno teličan jer, kao što smo već pojasnili, on gotovo uvijek uključuje značenje uočavanja i raspoznavanja, što upućuje na postizanje ili ostvarivanje cilja radnje iskazane glagolom. Ono što je zanimljivo kada su u pitanju glagoli koji se često nazivaju pasivnim osjetilnim glagolima poput *vidjeti* jest to što se i nakon što je jezgreno značenje uočavanja i raspoznavanja realizirano radnja, odnosno zadržavanje objekta percepcije u vidokrugu, može nastaviti još neko vrijeme, a to su značajke koje se zrcale u njegovoj dvovidnoj prirodi.

(124) Hej, **vidim** bjeloglavog supa. **Dođi** ga **vidjeti** i ti!
(125) **Vidim** bjeloglavog supa kako leti s jednog kraja šume na drugi.
(126) **Vidim** da je pojeo sve kolače.

U konstrukciji (124) govornik je usredotočen na izvještavanje o postojanju bjeloglavoga supa u svome vidokrugu u apsolutnoj sadašnjosti, što znači da je situacija durativna, odnosno da traje dovoljno dugo da bi se preklapala s činom govora. Također možemo primijetiti da su se kognitivni zadatci uočavanja i prepoznavanja objekta kao bjeloglavog supa, i to na iznenadan, nevoljan način, dogodili neposredno prije nego je rečenica izgovorena, pa možemo kazati da je konstrukcija iz perspektive subjekta i govornika postignuće. No ono o čemu nas govornik izvještava u trenutcima dok izgovara rečenicu jest da sada svjesno i kontrolirano drži bjeloglavoga supa u vidokrugu. Dokaz za to je i poziv sugovorniku da ga i on dođe vidjeti. Na

temelju rečenoga konstrukciju je teško kategorizirati kao stanje jer držimo da istovremeno uključuje i dovoljno značajki da bude kategorizirana kao radnja, a dinamičnost situacije i agentivnost subjekta dodatno su naglašeni i tonom uzbuđenja koji uvodi usklik „hej". Konstrukcija (125) dodatno naglašava sposobnost doživljavača da svjesno i kontrolirano prati razvoj neke situacije u određenome vremenskom opsegu. Konstrukcija (126) koja kao objekt percepcije ističe situaciju ostvarivanja ne opisuje stvarnu, fizičku percepciju čina konzumiranja ručka, već se radi o situaciji koja opisuje mentalnu operaciju zaključivanja na temelju viđenoga. Zanimljivo je da konstrukcija (126) ostavlja dojam postignuća bez obzira na to što je glagol *vidjeti* upotrijebljen u prezentu.

Utjecaj glagolskoga vremena i prirode objekta percepcije na značenje i akcionalnost konstrukcija s glagolom *vidjeti* možemo promotriti i u sljedećim primjerima:

(127) **Vidio sam** bjeloglavog supa.
(128) **Vidio sam** je da slika sliku.
(129) **Vidio sam** da je naslikala sliku.
(130) **Vidio sam** kako je naslikala sliku.
(131) **Za pet minuta sam vidio** nered koji je ostavila u stanu.
(132) **Odmah sam vidio** nered koji je ostavila.

Konstrukcije (127) i (128) su postignuća jer i jedna i druga opisuju uočavanje i prepoznavanje objekta konstrukcije (u slučaju (127) NP, a u slučaju konstrukcije (128) određeni atelični proces ili radnja), a to se kada je vidna percepcija u pitanju događa na jako brz način, pa ih stoga doživljavamo kao trenutačne i telične. Objekt je konstrukcije (129) zavisna da-klauza koja opisuje situaciju ostvarivanja i u takvim konstrukcijama ne možemo govoriti o prototipnim, fizičkim situacijama vidne percepcije, već proširenim značenjima koja uključuju deduktivno zaključivanje na temelju vidnoga kontakta s rezultatom procesa opisanoga teličnom zavisnom klauzom. I u tome se slučaju radi o postignuću. U konstrukciji (130) objekt je konstrukcije situacija opisana zavisnom klauzom uvedenom veznikom *kako*, koja ističe strukturu i način na koji se radnja slikanja realizirala. Ta je konstrukcija stoga po akcionalnosti ostvarivanje. Na akcionalnost i interpretaciju konstrukcija (131) i (132) utječu adverbijalni izrazi, pa je tako konstrukcija (131) s adverbijalnim izrazom *za x vremena* ostvarivanje i upućuje na to da je subjekt 5 minuta pregledavao stan i na taj način uvidio da je ostavljen u neredu, a konstrukcija (132) s trenutačnim adverbijalnim izrazom *odmah* opisuje situaciju postignuća jer subjekt odmah pri ulasku u stan vidi i zaključuje da je stan ostavljen u neredu.

Značenje je dakle i na toj razini stvar konceptualizacije i otvoreni set domena koje se izmjenjuju po središnjosti ovisno o našim predodžbama situacija iz izvanjezičnoga svijeta i načinu na koji neku situaciju želimo portretirati.

9.2.4.1.2. Agentivnost subjekta u kontekstu teličnosti

Još jedno pitanje, koje se na temelju pročitane literature o teličnosti postavlja, a koje je izaziva brojne prijepore i kada su u pitanju osjetilni glagoli, jest i jesu li konstrukcije poput (133) i (134) koje nemaju agentivni, voljni, svjesni subjekt telične?

(133) **Grom je ubio** tri ovce.
(134) **Vjetar je otpuhao** robu sa sušila.

Neki lingvisti (npr. Declerck 1979, Piper et al. 2005: 804–811) smatraju da telične situacije podrazumijevaju agens živoga podrijetla, odnosno svjesno djelovanje subjekta kako bi se postigao cilj. Jedna je od temeljnih podjela osjetilnih glagola (npr. Vibergova) na one koji imaju voljni, agentivni subjekt, pa se nazivaju glagolima aktivne percepcije i na one koji otvaraju mjesto nevoljnome subjektu, koji nema kontrolu nad perceptivnim činom, već ga podražaj zatiče bez njegove volje i utjecaja, pa se takvi glagoli nazivaju glagolima pasivne percepcije. Kao što smo već rekli, pitanje koje se u tome kontekstu uvijek nanovo nameće kada su osjetilni glagoli u pitanju i koje još uvijek izaziva brojne prijepore tiče se prije svega prirode subjekta doživljavača glagola *vidjeti* i *čuti*.

Declerck (1979: 761–793) primjerice smatra da su prethodne konstrukcije omeđene, ali ne i telične jer da bi bile telične moraju imati agentivni subjekt, odnosno voljnoga i svjesnoga pokretača radnje. Iako agentivnost voljnoga subjekta živoga podrijetla nesumnjivo utječe na određene sintaktičke i semantičke implikacije na razini rečenice te na dinamičnost i teličnost situacije, iako je prototipni agens onaj živoga podrijetla, držimo da pitanje voljnosti agensa nije uvijek presudno te da ulogu inicijatora protoka energije u konstrukciji može imati i entitet neživoga podrijetla ili živoga nevoljnoga ako je konstrukcija konstruirana na način da opisuje dinamičan protok energije, promjenu i ostvarivanje cilja. Kao što smo spomenuli, tematska bi uloga tada, u skladu s analizom u Van Valin i LaPolla (1997), bila uloga efektora ili uzročnika prema Pesetsky (1995), a ona se također nalazi na agentivnoj strani lanca protoka energije.

Na teličnost se može gledati kao na zasićivanje radnje opisane glagolom do točke nakon koje se situacija ne može nastaviti, pa su prethodne konstrukcije nesumnjivo telične jer se u

njima iskazuje postizanje cilja radnje, zasićenost radnje ili kulminacija nakon koje se opisana situacija ne može nastaviti. Voljnost ili nevoljnost kao i živo ili neživo podrijetlo stvarnoga referenta iz fizičkoga svijeta u tome kontekstu nije najvažnija komponenta agentivnosti subjekta konstrukcije iako će upravo takvi referenti u različitim konstrukcijama preuzimati prototipnu ulogu agensa. Ono što je presudno jest naša sposobnost opojmljivanja i konstruiranja različitih situacija i različitih referenata kao onih koji uzrokuju ili iniciraju određenu energiju koja se potom kreće prema ciljnoj domeni radnje i uzrokuje određenu promjenu u odnosu na orijentir. Subjekti neživoga podrijetla nisu prototipni agensi, ali oni svojim djelovanjem svejedno mogu uzrokovati jasan i jednosmjeran protok energije, a time su i kognitivno dovoljno istaknuti da preuzmu ulogu lika prvoga plana u konstrukciji. Agentivni su subjekti neživoga podrijetla u hijerarhiji semantičkih uloga položeni između agensa i sredstva jer za razliku od sredstva, koje na mjestu subjekta zahtijeva dodatnu određenost, tj. konkretizaciju, što se često postiže demonstrativnim premodifikatorima, imaju viši stupanj određenosti i samostalnosti, usp.:

(135) ***Škare** režu žicu promjera 1 cm / **Ove škare** režu žicu promjera 1 cm / Lim promjera 1 cm rezan je **tim škarama** / ***od tih škara**. (primjer prilagođen prema Belaj i Tanacković Faletar 2017: 115)
(136) **Vjetar** je razbacao stvari / Stvari su razbacane **vjetrom** / ***od vjetra**.

Pored toga agentivni subjekti neživoga podrijetla u pasivnim konstrukcijama najčešće mogu iskazati svoju ulogu pokretača u lancu prijenosa energije i uzročnika promjene kod objekta, a instrumenti ne mogu, usp.:

(137) **Vjetar** je razbacao stvari / Stvari su razbacane **zbog vjetra**.
(138) **Ove škare** režu žicu promjera 1 cm / *Lim promjera 1 cm je rezan **zbog tih škara**.

Kao što smo već rekli, pitanje koje se u kontekstu agentivnosti subjekta uvijek nanovo nameće kada su osjetilni glagoli u pitanju i koje još uvijek izaziva brojne prijepore tiče se prije svega prirode subjekta doživljavača glagola *vidjeti* i *čuti*. Kao što smo već pokazali u (7.1.2.) i (7.2.3.), unatoč čestom kategoriziranju tih glagola kao neagentivnih i nevoljnih, često potkrepljivanom površnim testovima poput njihove nekompatibilnosti s prilozima poput *namjerno, svjesno, usredotočeno* i sl., njihovi subjekti doživljavači, ovisno o širemu rečeničnom kontekstu, ipak pokazuju određenu razinu svijesti i kontrolu nad podražajem,

odnosno agentivnosti. Što se tiče ostalih glagola koje smo analizirali, svi su osjetilni glagoli aktivne percepcije agentivni, a jedino se glagol *namirisati* može opisati kao nedvojbeno prototipno neagentivan.

9.2.4.1.3. Homogenost

Kao što smo detaljnije pojasnili u potpoglavlju o kognitivnogramatičkim pogledima na perfektivne i imperfektivne glagole (2.2.3.), mjeru heterogenosti pruža uključivanje granice omeđenosti u neposredni opseg, što utječe na kategorizaciju glagola kao perfektivnoga ili imperfektivnoga te imenice kao brojive ili nebrojive. Homogenost se odnosi na izostanak unutarnje granice događaja. U oba slučaja distinkcija uključuje međusobno povezane faktore: omeđenost, homogenost, stežljivost i udvostručivanje (reduplikacija). Različiti autori semantičku značajku homogenosti često upotrebljavaju u suodnosu s teličnošću (npr. Bertinetto 2001: 29), no pritom valja biti na oprezu kako se ne bi brkala granica omeđenosti u kontekstu glagolskoga aspekta i ona u kontekstu teličnosti. Kao što smo već napomenuli svršenost glagola ne podrazumijeva teličnost situacije. Atelični se događaji često opisuju kao oni kod kojih je svaki pojedini relevantni interval identičan drugome, a to znači da ako je t dio intervala I, onda se t pojavljuje kao bilo koji podinterval od I. Iako se i stanja i radnje opisuju kao homogene, oni su homogeni na različite načine. Naime apsolutna homogenost doslovno je primjenjiva samo na stanja, a kada su radnje u pitanju, kao što smo već pojasnili, podinterval t mora biti relevantan vremenski odsječak u kojem se odvija određeni dio radnje, a koji kontinuiranim ponavljanjem postaje progresivna radnja, primjerice ponavljajući koraci koji čini glagol *hodati*, određeni pokreti rukama i nogama koji čine glagol *plivati* itd. Naime dok kod glagola radnje iz pragmatičkih razloga dopuštamo da se radnja prekida i nastavlja primjerice *On je radio cijeli dan,* to ne znači da je subjekt uistinu bez predaha i odmora radio 24 sata, već da je natprosječno velik dio dana proveo radeći, glagoli, odnosno situacije stanja poput *Marija se cijeli dan nadala da će doći* nameću drukčiju interpretaciju, onu homogenu na mikrorazini, u kojoj se subjekt Marija kroz cijeli profilirani vremenski interval *cijeli dan* nalazi u stanju nadanja. Stoga bismo mogli kazati da su stanja homogena na sitnozrnastijoj, mikrorazini, a radnje na krupnozrnastijoj makrorazini. U tome smo kontekstu već pokazali da je ponašanje osjetilnih glagola, pa i onih koji se u najvećemu dijelu literature poput *vidjeti* i *čuti* kategoriziraju kao stativni, sličnije glagolima radnje nego glagolima stanja.

9.2.4.2. Dinamičnost

Jedna je od temeljnih podjela glagola ona na dinamične, koji podrazumijevaju situacije koje trebaju unos energije, i stativne, koje traju bez napora i nastavljaju postojati dok se god ne dogodi neki vanjski utjecaj (Comrie 1976). Kada je akcionalnost u pitanju, obilježje dinamično pozitivno je kod glagola radnje, postignuća i ostvarivanja, a negativno kod glagola stanja. Još jednom podsjećamo da Langacker (1999: 223, 2013: 147) glagole radnje, postignuća, i ostvarivanja naziva perfektivnim glagolima. Perfektivni glagoli pritom profiliraju relaciju koja uključuje neku vrstu promjene u određenome vremenu i koji događaj konstruiraju kao intrinzično heterogen, a imperfektivni relaciju profiliraju kao intrinzično homogenu, dakle kao relaciju koja je u određenome profiliranom vremenu stabilna. Dinamični, perfektivni glagoli prototipno označavaju relacije koje imaju određeni početak i kraj, a uočava se i određena promjena (9.2.1.). Međutim brojni glagoli koji označavaju stabilne situacije gramatički mogu biti konstrurani kao dinamični, perfektivni glagoli i u prezentu uzeti progresivni oblik u kojemu se prototipno javljaju glagoli koji profiliraju heterogene, dinamične događaje. To ovisi o tome kako na kognitivnoj razini shvaćamo neki događaj te kako ga želimo portretirati i jezično kodirati, pa tako i prototipni glagoli stanja mogu biti konstruirani kao dinamični primjerice u konstrukciji *Volim ga sve više i više* u kojoj se pomoću adverbijalnoga izraza *sve više i više* profilira promjena u odnosu subjekta i objekta, odnosno postiže se određena dinamičnost profilirane situacije, pa ona ne predstavlja stanje, već radnju.

Još jedna značajka koja se u literaturi često vezuje uz stativne glagole i situacije jest i izostanak agentivnoga, voljnoga, svjesnoga subjekta, dok glagoli radnje s druge strane profiliraju događaje koje potiče i izvršava agentivni, aktivni, voljni i svjesni subjekt. U skladu s tim logičan test za provjeru dinamičnosti jest uporaba glagola u imperativu primjerice *Kuhaj ručak* vs. **Voli Antu*, ali i nemogućnost kombiniranja stativnih, nevoljnih glagola s prilozima poput *namjerno, usredotočeno* i sl. Međutim postoje konstrukcije poput *Budi sretna* i *Ja namjerno imam stari Sony Ericsson iz 2005,* pa je i prilikom primjene toga testa potreban oprez, a u obzir uvijek treba uzimati i širi kontekst. Kada su u pitanju osjetilni glagoli, u imperativu se mogu upotrebljavati svi osjetilni glagoli aktivne percepcije, ali i glagoli koji se tradicionalno kategoriziraju kao stativni primjerice *Vidi ovo* ili *Čuj ovo*, što još jednom upućuje na to da bi takvu kategorizaciju kada su ti glagoli u pitanju trebali preispitati.

Statičnost podrazumijeva durativnost na homogen način, što podrazumijeva izostanak promjene i u svim točkama stabilan odnos između trajektora i orijentira, neagentivnost, odnosno izostanak iniciranja energije u lancu prijenosa energije i kontrole subjekta, izostanak

aspektualne jezgre u smislu incepcijske i završne točke situacije i sl., što rezultira stežljivošću i nemogućnošću umnažanja takve relacije.

(139) On **zna** pjesmu napamet.
(140) *On **je nastavio znati** pjesmu napamet.
(141) *On **je danas tri puta znao** pjesmu napamet.
(142) On **čuje** buku iz susjednog stana.
(143) On **je nastavio čuti** buku iz susjednog stana.
(144) On **je danas tri puta čuo** buku iz susjednog stana.

Glagol stanja *znati* s objektom konstrukcije (139) uspostavlja stabilan i statičan odnos, koji je homogen na mikrorazini, odnosno svaka je njegova i najmanja vremenska komponenta identična onoj drugoj te se ne mogu izdvojiti incepcijska, srednja ili završna podfaza procesa (140) ili uočiti promjena u odnosu subjekta i objekta, što rezultira i njegovom stežljivošću i nemogućnošću umnažanja (141). S druge strane konstrukcija s glagolom *čuti* sugerira aktivnu ulogu subjekta jer subjekt te konstrukcije usmjerava svoju slušnu pozornost i zadržava je dovoljno dugo da izvrši kognitivnu operaciju razabiranja i prepoznavanja, odnosno kategoriziranja situacije. Za razliku od konstrukcije (139), situacija se (142) opisana glagolom *čuti* može umnažati (144) i upotrijebiti s faznim glagolom jer ona nije ni statična ni homogena na način na koji je to situacija s glagolom stanja *znati*.

Različiti autori predlažu različite testove za provjeru dinamičnosti glagola i konstrukcija, pa tako Van Valin i LaPolla (1997) predlažu pitanje *Što se događa?* ili *Što subjekt radi,* a Jackendoff (1990: 125) konstrukciju *What subject did was...*, pa ako je rečenica smislena ili odgovor gramatičan i logičan u odnosu na pitanje, onda se radi o glagolu koji (barem u toj određenoj konstrukciji) nije statičan. Ako je odgovor negramatičan, onda se smatra da se radi o glagolu kojemu je obilježje *dinamično* negativno.

(145) *Što se događa? **Vidim** more.
(146) Što se događa? Upravo po prvi put u životu **vidim** more.

Iz primjera (145) i (146) još je jednom vidljivo da sve predložene testove treba uzeti s rezervom i primjenjivati ih pažljivo jer isti glagol može sudjelovati i u stativnim i u dinamičnim situacijama. Uostalom jedan od važnih aspekata *konstruala*, načina konstruiranja prizora, proizlazi iz činjenice da je i sama naša pozornost dinamična po prirodi jer se može kretati duž

prizora. To nije samo činjenica iz stvarnoga svijeta već i jedna od esencijalnih karakteristika kada je konceptualizacija u pitanju, pa tako i neživi entitet poput ceste u *The road winds through the valley and then climbs over the high mountains* može biti konceptualiziran na dinamičan način. Ono što se u tome primjeru kreće, naravno, nije cesta već um ili unutarnje oko onoga tko putuje tom cestom kroz dolinu i dalje u planine. Talmy (2000) takve situacije naziva *fiktivnim kretanjem* (engl. *fictive motion*) jer se radi o konstruiranju statičkoga prizora na dinamičan način (Croft i Cruse 2004: 53). Većinu vremena govornici statične prizore konstruiraju na statičan način, a dinamične na dinamičan i pritom polaze od prototipnih značenja glagola. No ovisno o načinu konstruiranju značenja na višim razinama svi glagoli mogu iskazivati i druga značenja, pa glagoli radnje mogu biti konstruirani na statičan način, a glagoli stanja na dinamičan.

Konceptualizacije imaju dinamičnu prirodu i treba ih promatrati kao jezične konstrukte stvorene u trenutku uporabe za određenu svrhu. Analizi akcionalnosti osjetilnih glagola pristupat ćemo iz perspektive *dinamičkoga konstruala* (engl. *dynamic construal approach*). U skladu s tim pristupom jezični izrazi predstavljaju vitalne komponente potrebne za konstruiranje značenja, ali oni sami predstavljaju samo jednu od nekoliko važnih komponenti jer značenja koja stvaramo i primamo u svakodnevnoj jezičnoj uporabi konstruiramo tako da temeljne semantičke značajke lingvističkih elemenata upotrebljavamo kao svojevrsne signale koji konačna značenja ostvaruju u suodnosu s izvanjezičnim znanjem, informacijama vidljivim iz konteksta, znanjem i pretpostavkama koje se tiču stanja uma sugovornika i sl.

9.2.4.3. Durativnost

I pojmove durativnost i trenutačnost trebamo shvatiti na odgovarajući način u kontekstu proučavanja akcionalnosti. Naime svaki događaj treba određeno objektivno vrijeme da se realizira. Međutim činjenica je da kada događaje artikuliramo konstrukcije poput *Marko je gledao film u 5 sati popodne* ili *Marko je dosegao vrh planine u 5 sati popodne* su gramatične, a konstrukcije poput **Marko je vjerovao u sve što mu je on rekao u 5 sati popodne* ili **Prtenjača je napisao zbirku poezije u 5 sati popodne* zvuče prilično anomalično.

Obilježje trenutačnosti Vendler pojašnjava pomoću razlike između glagola postignuća i ostvarivanja. Naime u hrvatskome su jeziku i glagoli postignuća i glagoli ostvarivanja prototipno svršeni i telični glagoli. Razlika je među njima međutim ta što glagoli ostvarivanja inherentni cilj radnje ostvaruju nakon određenoga vremena, pa imaju obilježje [–trenutačno], a glagoli postignuća inherentni cilj radnje postižu na trenutačan, punktualan način, pa imaju semantičko obilježje [+trenutačno]. Na trenutačan se način ostvaruju, naravno, i semelfaktivi,

ali za razliku od glagola postignuća oni imaju obilježje [–telično]. U hrvatskome se jeziku spomenuto obilježje najčešće provjerava uporabom spremničkoga ili durativno-kumulativnoga adverbijalnoga izraza *za x vremena*. U kombinaciji s glagolima ostvarivanja izraz *za x vremena* značit će da je radnja trajala toliko vremena prije dosezanja cilja, a s glagolima postignuća značit će da je radnja dosegla svoj vrhunac ili cilj *nakon x vremena*. Iz toga proizlazi da je konstrukcija *Pojela sam kolač za pet minuta* po akcionalnosti ostvarivanje i ima obilježje [–trenutačno] (ili [+durativno]), a konstrukcija *Dosegnuli su vrh planine za pola sata* postignuća i ima obilježje [+trenutačno] (ili [–durativno]). Trenutačnost se može provjeriti i uporabom pitanja *Za koliko je vremena...?* na koje glagoli ostvarivanja daju smislen odgovor, a glagoli postignuća ne.

Obilježje [–trenutačno] imaju, naravno, i glagoli stanja i radnje, a adverbijalni izrazi koji se s njima upotrebljavaju jednostavni su durativni adverbijali *x vremena* primjerice *Plakala je dva sata, Voli ga godinama* i sl.

U ovome kontekstu posebne nedoumice izazivaju glagoli postignuća, koji se opisuju kao trenutačni i telični, ali je ponekad prilično nejasno je li njihova trenutačnost inherentna glagolu ili rezultat izvanjezičnoga znanja o stvarnome svijetu i našega doživljaja situacija koje su njima kodirane. Pusteyovski (1991) primjerice ostvarivanja i postignuća svrstava u istu skupinu i naziva ih *tranzicijama* (engl. *transitions*), a Verkuyl (1993: 48) na primjeru glagola *to type* pokazuje da postoje glagoli koji, ovisno o suodnosu sa svojim argumentima, mogu profilirati različite aspektualne profile, pa je tako konstrukcija *to type the letter* u značenju *otipkati pismo* ostvarivanje, a u značenju *otipkati jedno slovo* postignuće. Uostalom i prototipno glagoli ostvarivanja mogu biti glagoli postignuća, pa tako primjerice konstrukcija *pojesti ručak za 5 minuta* profilira ostvarivanje, a *pojesti zrno grožđa* postignuće. I osjetilni su glagoli, posebice vida i sluha, u tome smislu izrazito fluidni, pa su tako konstrukcije *Pogledala sam cijelu emisiju* i *Za pet minuta sam vidjela što sve nedostaje* ostvarivanja, a konstrukcije *Ljutito sam ga pogledala* i *Odmah sam ga vidjela* postignuća. Naravno, iz perspektive KG-e ništa od toga ne predstavlja problem jer je jezik odraz kompleksnosti stvarnoga svijeta i koncepata koje u njemu uočavamo, pa je i u njemu, kao i u stvarnome svijetu, gotovo sve dio kontinuuma. Uostalom, kao što smo puno puta napomenuli, *aktionsart* se mora promatrati na razini rečenice i širega konteksta, a ne na razini samoga glagola.

9.2.5. Semantička obilježja i tipovi akcionalnosti osjetilnih glagola

Prethodna poglavlja i analize različitih značajki glagola općenito pokazuju da jezik možda i ne teži ekonomičnosti onoliko koliko bi lingvisti u svojoj potrazi za „zlatnim rezom“ htjeli. Čini se da je to tako i kada je *aktionsart* glagola u pitanju. Prije svega vidjeli smo da su sva analizirana obilježja relevantna za opis glagola ustvari radijalne kategorije, u koje se jedan broj glagola uklapa kao savršeni „puzzle“, ali je gotovo podjednak broj onih koji su prilično amorfni, a pravu prirodu pokazuju tek kada ih se dovede u odnos s drugim dijelovima slagalice. Također je očigledno da se to događa na svim jezičnim razinama i svaka nova gramatička kategorija koja se pokuša uspostaviti, perspektiva iz koje se glagoli promatraju ili kriteriji na temelju kojih se pokušavaju analizirati različite kategorije uvijek proizvode skupinu onih koje obuhvaćaju u potpunosti, skupinu onih koji kriterije ne zadovoljavaju te skupinu onih koji su razbacani po različitim koordinatama kontinuuma i kriterije zadovoljavaju u većoj ili manjoj mjeri. Kao što smo već rekli, osjetilni su glagoli izuzetno fluidni i mogu sudjelovati u konstrukcijama različitih tipova situacija, a to proizlazi iz našega vlastitoga iskustva uporabe osjetila u stvarnome, objektivnome svijetu, u kojemu pomoću njih spoznajemo najrazličitije vrste entiteta, i predodžbe koju imamo o uporabi osjetila, njihovim mogućnostima i ograničenjima. Iz toga proizlazi i njihova izrazita polisemičnost, sposobnost ispoljavanja različitih semantičkih značajki i konstruiranja različitih tipova *aktionsarta*.

Vendlerova semantička obilježja i 4 skupine glagola po *aktionsartu* mnogima su temeljno polazište za opis različitih temporalnih i drugih obilježja glagola, ali se čini da ta četverodijelna podjela nije dostatna za precizan opis glagola u hrvatskome jeziku, pa ni za opis osjetilnih glagola koji čine zasebnu skupinu utjelovljenih glagola, prema kojima i mi sami kao konceptualizatori imamo sasvim poseban odnos jer upotrijebiti osjetilni glagol u nekoj konstrukciji znači na implicitan način progovoriti i o načinu na koji doživljavamo svoje vlastite osjetilne organe i njihove mogućnosti, načinu na koji funkcioniraju i uspostavljaju odnos sa svijetom koji nas okružuje i različitim podražajima na koje u njemu nailazimo. Oni su temelj ne samo komunikacije već i misaonih, mentalnih, kognitivnih procesa, oni su veza između svih pojavnosti vanjskoga svijeta i našega unutarnjega svijeta. Zahvaljujući osjetilima čovjek je veći od proporcija svoga fizičkoga tijela.

Kriterije za provjeru *aktionsarta* osjetilnih glagola postavit ćemo šire nego što to rade Vendler (1957, 1967) ili Van Valin i LaPolla (1997) jednostavno zato što se nadamo da ćemo na taj način dobiti detaljniji opis glagola, odnosno *aktionsarta* rečenica u kojima određeni glagoli participiraju.

Semantički su kriteriji koje ćemo promatrati na razini samoga glagola: trenutačnost ili durativnost, omeđenost, koja se odnosi na svršeni i nesvršeni glagolski vid, te agentivnost s naglaskom na komponentu voljnosti i svijesti subjekta jer je taj kriterij relevantan kada je u pitanju *aktionsart* osjetilnih glagola i glagola općenito. Pritom ćemo neagentivnim, nevoljnim glagolima, odnosno situacijama, smatrati situacije koje se subjektu događaju bez njegove kontrole i utjecaja, odnosno one čiji je trajektor nevoljni, pasivni subjekt koji može biti živoga i neživoga podrijetla, one u kojima je subjekt podvrgnut utjecaju nekih vanjskih, često prirodnih sila primjerice *Led se otapao sat vremena, Bomba je eksplodirala,* nevoljni efektor koji može biti živoga i neživoga podrijetla primjerice *Zmija ga je nasmrt prepala, Vjetar je razbacivao stvari po dvorištu*, one u kojima ulogu subjekta preuzima instrument primjerice *Ta perilica skida i najtvrdokornije mrlje* i sl. Ono što ovdje treba primijetiti, jest to da se nevoljni, neagentivni subjekti razlikuju po položaju u lancu prijenosa energije, pa se tako neki od njih, unatoč svojoj nevoljnosti, ipak nalaze na agentivnijoj strani lanca prijenosa energije primjerice efektori i instrumenti. Dakle razlikovat ćemo glagole koji iniciraju jednosmjeran protok energije i one koji to ne mogu te iniciraju li ga svojom voljom (aktivni glagoli, agensi) ili nevoljno (efektori i sl.). Drugim riječima, agentivnost shvaćamo kao značajku koja se sastoji od dvije opisne odrednice koje nazivamo energija i volja. Prototipna agentivnost podrazumijeva pozitivni predznak obiju značenjskih odrednica, a manje prototipna podrazumijeva iniciranje lanca protoka energije na nevoljan, nehotimičan način. Tek na razini rečenice promatrat ćemo i obilježje teličnosti, koju shvaćamo kao stanovito zasićenje radnje izražene glagolom nakon koje se radnja ne može nastaviti. Budući da je za određivanje teličnosti važan i pojam inkrementalnosti koji se u prototipnim slučajevima uspostavlja u odnosu na direktni objekt, a u manje prototipnim u odnosu na druge dijelove konstrukcije, držimo da semantičko obilježje teličnosti jednostavno nije moguće promatrati na razini samoga glagola (9.2.4.1.).

Tablica 2: Vrijednosti značenjskih obilježja i tipova akcionalnosti na razini glagola

TIP GLAGOLA	OBILJEŽJA				PRIMJERI
	TRENUTAČN.	AGENTIVNOST		OMEĐEN.	
		energija	volja		
NEVOLJNI NEDURATIVNI	+	+	–	+	vidjeti$_1$, čuti$_1$, namirisati, opaziti, ugledati, začuti, primijetiti, napipati, osjetiti, bljesnuti, sijevnuti, eksplodirati, puknuti
VOLJNI NEDURATIVNI	+	+	+	+	dirnuti, okusiti, kušati, pogledati, pogledati se, ponjušiti, skočiti, baciti, viknuti, razbiti, dosegnuti, puknuti, udariti
NEVOLJNI DURATIVNI	–	+	–	+	izgorjeti, rastopiti se
VOLJNI DURATIVNI	–	+	+	+	odgledati, poslušati, saslušati, promotriti, ispipati, pojesti, popiti, nacrtati, opisati
STANJA	–	–	–	–	vidjeti$_2$, čuti$_2$,[115] mirisati$_2$,[116] osjećati, voljeti, nadati se, biti, imati
RADNJE	–	+	+	–	gledati, slušati, dirati, mirisati$_1$, njušiti, kušati, dodirivati, promatrati, saslušavati, pipati, pisati, pjevati, jesti, udarati

Dakle značenjska su obilježja o kojima je s većom sigurnošću moguće prosuđivati na razini samoga glagola trenutačnost, agentivnost i omeđenost, koja ima pozitivnu vrijednost za svršene, a negativnu za nesvršene glagole. Akcionalnost na razini glagola dijelimo u 6 kategorija: nevoljne nedurativne, voljne nedurativne (koje obično svrstavamo u postignuća), nevoljne durativne, voljne durativne (koje obično svrstavamo u ostvarivanja), stanja i radnje. Prilikom njihove kategorizacije u obzir uzimamo i njihova temeljna značenja, onako kako su navedena na Hrvatskome jezičnom portalu. Na toj razini namjerno ne upotrebljavamo izraze

[115] *Vidjeti$_1$* i *čuti$_1$* označavaju značenje opažanja osjetilom vida i sluha, a vidjeti$_2$ i čuti$_2$ sposobnosti vida i sluha.
[116] *Mirisati$_1$* ima značenje 'osjetilom njuha reagirati na nadražaj mirisa', a *mirisati$_2$* 'širiti oko sebe miris' ili 'odisati nekim mirisom'.

postignuća i ostvarivanja jer oni ovise o svojstvu teličnosti, a držimo da se teličnost s dovoljnom razinom sigurnosti može utvrditi tek na višim konstrukcijskim razinama, posebno jer je nikako ne smijemo poistovjećivati sa svršenim glagolskim vidom. Iako je i o agentivnosti[117] glagola sa sigurnošću moguće prosuđivati tek na višim konstrukcijskim razinama jer to svojstvo prije svega ovisi o prirodi subjekta, ali i drugih dijelova rečenice, ipak držimo da prilično velik broj glagola prototipno zamišljamo kao voljne, agentivne ili nevoljne, neagentivne glagole, pa je tako primjerice glagol *razbiti* prototipno agentivni, voljni glagol iako u izvanjezičnome svijetu, a time i u jezičnome, situacija koju glagol *razbiti* opisuje može biti konstruirana kao voljna i nevoljna. Ta nam je distinkcija posebno važna u kontekstu osjetilnih glagola. Naime mnogi su osjetilni glagoli prototipno agentivni (*gledati, slušati, dirati, dodirivati, mirisati, promatrati* itd.) ili neagentivni (*primijetiti, opaziti, ugledati, začuti, namirisati* itd.), a postoje i oni koji su u tome smislu nejasni i koji u različitim svojim značenjima mijenjaju to svojstvo, pa su tako u nekim svojim značenjima neagentivni, pasivni (npr. glagol *vidjeti* u značenju sposobnosti vida), a u nekim amorfni i moguće ih je preciznije analizirati tek na višim konstrukcijskim razinama (npr. glagol *vidjeti* u značenju 'reagirati na što osjetilom vida'). Dvovidni glagoli *vidjeti* i *čuti* općenito su najzahtjevniji za analizu jer ne samo da u različitim konstrukcijama iskazuju različit *aktionsart*, već je i svaka pojedina semantička značajka, kada su oni u pitanju, izrazito fluidna. Posebno je zahtjevna kategorizacija tih glagola u značenju reagiranja osjetilima vida i sluha u njihovu nesvršenome značenju jer se teško bez nedumica mogu smjestiti u kalup glagola radnje ili stanja. I u svome svršenome značenju izmiču jednoznačnoj kategorizaciji jer se čini da mogu sudjelovati u konstruiranju različitih tipova situacije. No budući da držimo da se njihovo jezgreno značenje može opisati kao uočavanje i prepoznavanje različitih entiteta, što se događa na spontan, nekontroliran način, na ovoj preliminarnoj razini analize smjestili smo ih u nevoljne nedurativne glagole u njihovu svršenome značenju te u glagole stanja u njihovu nesvršenome značenju.

U kategoriji nevoljnih nedurativnih glagola nalaze se još i glagoli poput *opaziti, ugledati, primijetiti, začuti, namirisati, ugledati, začuti, primijetiti, napipati* itd. U kategoriji voljnih nedurativnih glagola našli su se osjetilni glagoli poput *dirnuti, dodirnuti, okusiti, kušati, pogledati, pogledati se* i sl., a voljnih durativnih osjetilnih primjerice *odgledati, poslušati, saslušati* i sl. Među glagolima stanja nalaze se još i glagoli poput *vidjeti* u značenju 'sposobnosti

[117] Agentivnost shvaćamo kao svojstvo svjesnih nositelja pokretačke sile te ih razlikujemo od nesvjesnih nositelja pokretačke sile jer nam se to čini relevantno u kontekstu istraživanja osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku, posebno kada su u pitanju tzv. pasivni osjetilni glagoli, kojima mnogi pripisuju potpun izostanak volje i kontrole, poput *vidjeti* i *čuti*. Međutim kao što smo već pojasnili, istovremeno držimo da se i nevoljni subjekti mogu nalaziti na agenitvnoj strani kontinuuma te biti inicijatori pokretačke sile.

vida', *slušati* u značenju 'sposobnosti sluha' i *mirisati*$_2$ u značenjima 'širiti oko sebe miris' i 'odisati nekim mirisom' te glagoli poput *zvučati* i *izgledati*. U kategoriji osjetilnih glagola radnje našli su se glagoli poput *gledati, slušati, dirati, mirisati*$_1$ (u značenju 'reagirati na što osjetilom mirisa'), *kušati, dodirivati, promatrati, saslušavati, pipati* i sl.

Glagol *pogledati* smjestili smo prototipno u voljne nedurativne glagole, vodeći se pritom i njegovom rječničkom definicijom 'kratko uputiti pogled', iako on podjednako često sudjeluje i u aktivnim durativnim situacijama poput *pogledati film, pogledati seriju* i sl. Glagol dodira *napipati* također može biti glagol aktivne i pasivne percepcije, durativan i nedurativan, ovisno o širemu rečeničnom kontekstu. Dakle jasno je da se o akcionalnosti teško može raspravljati na leksičkoj razini, posebice kada se radi o glagolima poput osjetilnih glagola koji opisuju najrazličitije situacije uspostavljanja kontakta s vanjskim svijetom.

Tablica 3: Vrijednosti značenjskih obilježja i tipova akcionalnosti na razini rečenice

TIP SITUACIJE	OBILJEŽJA				PRIMJERI
	TRENUT.	AGENTIVNOST		TELIČN.	
		volja	energija		
NEVOLJNA POSTIGNUĆA	+	–	+	+	Vidio je nesreću. Slučajno je čuo što su rekli. Napipao je nešto mokro. Namirisao je čudan smrad. Odmah ga je ugledao. Uočio je propust.
NEVOLJNI SEMELFAKTIVI	+	–	+	–	Slučajno ju je dirnuo po ruci. Nešto je bljesnulo. Na nebu je sijevnulo.
VOLJNA POSTIGNUĆA	+	+	+	+	Napipao mi je puls. Kušao je jelo iako nije izgledalo privlačno. Kontrolor je pogledao autobusnu kartu. Planinar je dosegao vrh planine u 5 popodne. On je razbio ogledalo.
VOLJNI SEMELFAKTIVI	+	+	+	–	Pogledao je u mom smjeru. Trepnuo je.
NEVOLJNA OSTVARIVANJA	–	–	+	+	Cjepanica je izgorjela za 5 minuta. Led se rastopio za 5 minuta. Vjetar je otpuhnuo svu robu sa sušila.
VOLJNA OSTVARIVANJA	–	+	+	+	Vidio je sve što se dogodilo. Ono najvažnije čuo je za pola sata, a zatim je prestao slušati. Poslušao je cijeli Bachov opus za nekoliko dana.

					Saslušao je svjedoke za jedno popodne. Odgledao je cijelu sezonu serije. Pogledao je cijelu sezonu serije za dva dana. Pojela je ručak za 5 minuta.
STANJA	–	–	–	–	Marko konačno vidi. Marko konačno čuje. Sa svoga balkona Marko vidi trg. Marko svakodnevno čuje buku iz susjednog stana. Cvijeće miriše. Ona izgleda izvrsno. On zvuči sretno.
VOLJNE RADNJE	–	+	+	–	Marko gleda film. Marko sluša predavanje iz povijesti. Vidim bjeloglavog supa koji leti od jednog kraja šume na drugi. Jasno ih čujem što govore o meni. On kuša poslužene delicije. Marko promatra što se događa. Inspektor saslušava svjedoke.
NEVOLJNE RADNJE	–	–	+	–	Auto se kotrlja niz nizbrdicu. Avion pada.

Jedan je od problema koji se brzo uočava kada se glagoli na leksičkoj razini pokušaju kategorizirati po akcionalnosti, a što još jednom potvrđuje da je akcionalnost moguće detaljnije analizirati samo na razini rečenice i cijele situacije, jest i opis dvovidnih glagola, koji i glagolski vid i teličnost i akcionalnost općenito iskazuju tek na razini rečenice, pa stoga nije dobar naziv leksički vid koji se često upotrebljava kada je akcionalnost u pitanju. Kao što smo napomenuli, to nam je važno jer su čak tri temeljna osjetilna glagola dvovidna – *vidjeti, čuti i kušati*. Sličan je slučaj i s mnogim drugim glagolima kojima je akcionalnost moguće odrediti tek na razini rečenice. Kao što smo već napomenuli, time ne želimo reći da je akcionalnost glagola na leksičkoj razini potpuno neprozirna i nedokučiva. Postoje mnogi glagoli koji su prototipna postignuća (npr. *dosegnuti*), ostvarivanja (*pojesti*), radnje (*trčati*) ili stanja (*osjećati*), ali s druge strane postoje i mnogi koje nije moguće jednoznačno obuhvatiti temeljnom podjelom po akcionalnosti na razini samoga glagola jer se njihove temporalne semantičke značajke, njihovo leksičko značenje, odnosno značenja, te naša predodžba o načinu na koji se situacije opisane tim glagolima odvijaju u izvanjezičnome svijetu ispoljavaju tek na višim konstrukcijskim

razinama u suodnosu s drugim kontekstnim informacijama, odnosno drugim dijelovima rečenice. Pored toga, kao što smo rekli, različitim se koercijskim mehanizmima na višim konstrukcijskim razinama stativni glagoli mogu konstruirati kao dinamični i obrnuto. Uostalom o glagolima i njihovu značenju te o njihovim različitim semantičkim značajkama nije moguće razmišljati niti ih zamišljati neovisno o njihovim dopunama (za razliku od primjerice imenica koje su nezavisna konstrukcijska sastavnica) jer se radi o temporalnim relacijama i zavisnim glavama konstrukcije, koje ni na temeljnoj razini nije moguće predočavati bez istovremenoga uključivanja zamisli o nekome trajektoru i orijentiru jer njihova semantička interpretacija ovisi o dopuni koja kao orijentir upotpunjava njegov semantički pol, a često i o trajektoru na razini klauze koji elaborira subjektna dopuna (kada su u pitanju monovalentni glagoli). Svaka relacijska predikacija, pa tako i glagoli kao temporalne relacije, podrazumijevaju odnos između dvaju ili više entiteta. Nema odnosa bez onoga što u odnosu jest, drugim riječima, konceptualizacija, kao što smo već rekli, ovisi o entitetima koji su u njoj zastupljeni, s rijetkim iznimkama poput bezličnih glagola (Belaj i Tanacković Faletar 2017: 162), iako i oni u većoj ili manjoj mjeri prizivaju tip entiteta kao svoj subjekt. Dakle glagole nije moguće konceptualizirati na kognitivnoj, mentalnoj razini, a da se u konceptualizaciju istovremeno ne uključe zamisli o dopunama koje elaboriraju njegov semantički pol, a to onda, u kontekstu akcionalnosti znači da čak i onda kada ih kategoriziramo na leksičkoj razini, mi ustvari kategoriziramo njihove najprototipnije zamišljaje. Akcionalnost je dakle moguće promatrati samo na razini rečenice uz uvažavanje svih dostupnih informacija o kontekstu jer se samo na taj način može stvoriti cjelovita slika i proniknuti u pravu prirodu glagola i njegov značenjski potencijal.

I same su semantičke temporalne značajke na temelju kojih analiziramo akcionalnost gradualne kategorije. Pritom prije svega mislimo na teličnost koja se ispoljava tek na višim konstrukcijskim razinama jer se uspostavlja na temelju interakcije temporalnih mogućnosti glagola i najrazličitijih dijelova konstrukcije te užega i širega konteksta. Međutim i druge značajke zasebno i akcionalnost općenito gradualne su kategorije, pa tako primjerice glagol *razbiti* u situaciji *Marko je razbio čašu (namjerno)* predstavlja aktivno postignuće, u situaciji *Bio je nespretan i razbio čašu* pasivno postignuće, u konstrukciji *Marko je razbio obranu protivničke momčadi za pola sata* aktivno ostvarivanje, a u habitualnoj konstrukciji *On svake godine razbije jedan auto* stanje.

Semantičke su značajke koje promatramo kada je u pitanju akcionalnost različitih situacija s osjetilnim glagolima trenutačnost ili durativnost situacije, teličnost i agentivnost. Pritom valja napomenuti da svaka skupina koja ima pozitivnu vrijednost jedne od tih značajki,

ima i pozitivnu vrijednost semantičke značajke dinamičnost, a time i pozitivnu vrijednost semantičkih značajki koje se u stručnoj literaturi nazivaju promjena i heterogenost, iz čega proizlazi da su jedina skupina kojoj je ta vrijednost negativna stanja, a to onda znači i da sve skupine, osim stanja, imaju aspektualnu jezgru. Za razliku od klasične Vendlerove kategorizacije ili one koju upotrebljavaju Van Valin i LaPolla (1997) kao tip situacije prepoznajemo i semelfaktive koji se od postignuća razlikuju po teličnosti, a koje kao zasebnu kategoriju prvi uvodi Comrie (1976). Različite tipove situacija promatramo kroz prizmu agentivnosti, odnosno u obzir uzimamo događa li se situacija pod utjecajem svjesnoga nositelja pokretačke sile, odnosno voljnoga inicijatora energije, ili ne jer je ta značajka posebno relevantna kada su u pitanju osjetini glagoli. Kada se sve spomenuto uzme u obzir, dobijemo 9 tipova situacija, čime se nadamo u najvećoj mogućoj mjeri smanjiti broj rečenica čiji se *aktionsart* ne može opisati kroz semantičke vrijednosti četiriju klasičnih kategorija. S obzirom na to da su osjetilni glagoli izrazito polisemični i da se svaka semantička značajka i akcionalnost općenito, u skladu s kognitivnogramatičkim pogledima na kategorije, shvaća kao radijalna kategorija, za očekivati je također da ćemo u okviru svake od temeljnih 9 tipova situacija nailaziti na prototipnije i manje prototipne članove.

9.2.5.1. Akcionalnost glagola *vidjeti* i *čuti*

U ovome ćemo se potpoglavlju još jednom osvrnuti na akcionalnost glagola *vidjeti* i *čuti*, koji, kao što smo već puno puta u ovome radu naglasili, unatoč brojnim radovima koji su im posvećeni, još uvijek nisu dovoljno rasvijetljeni. Iako su se tradicionalno najčešće kategorizirali kao stativni glagoli ili glagoli stanja, velik se broj radova suprotstavlja takvomu opisu, tvrdeći da je takva kategorizacija površna i netočna, te da se osjetilni glagoli općenito svojom semantikom i sintaktičkim strukturama u kojima sudjeluju znatno razlikuju od drugih glagola koji se nazivaju stativnima. Stoga ćemo u ovome potpoglavlju iznijeti sve spoznaje do kojih smo o njima došli u našemu istraživanju, a koje njihovu kategorizaciju kao glagola stanja dovode u pitanje. Kao što smo već rekli, u engleskome se jeziku glagoli *vidjeti* i *čuti* ne pojavljuju konzistentno ni u *present simpleu* ni u progresivu. Ako se radi o stativnim glagolima trebali bi se dosljedno pojavljivati u *present simpleu*, a ako se radi o dinamičnim glagolima trebali bi se dosljedno pojavljivati u progresivu. Međutim čini se da se oni ne osjećaju najudobnije ni u jednome ni u drugome okruženju, pa već na toj temeljnoj razini dovode u nedoumicu. I u hrvatskome je jeziku teško odrediti *aktionsart* glagola *vidjeti* i *čuti*, a tomu pridonose njihova dvovidnost, izrazita polisemičnost te naša vlastita predodžba o načinu na koji

se situacije koje opisujemo glagolima iz te skupine odvijaju, odnosno izuzetno širok raspon i raznovrsnost njihovih mogućih komplemenata i dodataka. Također, kao što i Langacker pretpostavlja (1999, 2013), leksičke jedinice prizivaju središnje prototipno značenje ili značenja leksičke jedinice, dakle ona značenja koja se aktiviraju gotovo uvijek kada se određena leksička jedinica upotrijebi, ali istovremeno predstavljaju i pristupnu točku velikome broju različitih, više i manje središnjih konceptualnih domena, koje se također aktiviraju ovisno o kontekstu, a koje se međusobno preklapaju i aktiviraju u većoj ili manjoj mjeri, pa ponekad čak i središnja značenja mogu biti potisnuta u pozadinu, a u prvi plan istaknuta i profilirana ona manje prototipna, koja se istovremeno preklapaju sa značenjem drugih dijelova konstrukcije i značenjem same strukture konstrukcije, čime značenje koje u konstrukciji određena leksička jedinica profilira može biti u većemu ili manjemu stupnju udaljeno od značenja koje smatramo središnjim. I brojni izvanjezični čimbenici mogu igrati ulogu u profiliranju značenja glagola u određenoj konstrukciji, a time i na način na koji konstruiramo njegovu događajnu strukturu, odnosno distribuciju energije u lancu protoka energije i distribuciju temporalnih semantičkih značajki, odnosno *aktionsart*. U konstruiranju značenja, bilo da se radi o onima fizičkim, proširenim fizičkim ili metaforičkim, uvijek polazimo od naše predodžbe i iskustva kako se neki događaj odvija u stvarnome svijetu, pa su stoga predodžbe i njihove konceptualizacije utjelovljene. Iz svega proizlazi da bismo možda mogli kazati da je srž konstruiranja različitih figurativnih značenja osjetilnih glagola češće metonimija nego sama metafora. Slažemo se s Kubotom (2016: 15) koji tvrdi da metafora RAZUMJETI JE VIDJETI (Lakoff i Johnson 1987, Sweetser 1990) ne implicira preslikavanje iz jedne domene u drugu jer *vidjeti* uvijek podrazumijeva određene misaone procese i uvijek istovremeno znači i razumjeti. Nešto slično misli i Arnheim (1969) koji tvrdi da je percepcija neodvojiva od kognicije i da je shvaćanje percepcije kao procesa pukoga primanja podražaja putem osjetilnih organa poput okulara kamere preuska te da kognitivna operacija razmišljanja nije zaseban proces, već integralni dio percepcije. Arnheim nadalje tvrdi da nema bitne razlike između izravne vidne percepcije i razmišljanja sa zatvorenim očima (1969: 13). Uostalom, kao što smo već pojasnili, osjeti i njihova interpretacija odvija se u umu čovjeka, a samo primanje podražaja predstavlja samo dio procesa percepcije. I temeljna načela geštaltističke psihologije poput načela grupiranja po bliskosti i po sličnosti, načela zatvaranja, načela kontinuiteta itd. upućuju na to da osjetilni organi nisu samo kanali kroz koje pasivan primatelj prima određene podražaje, već da on istovremeno te podražaje organizira, kategorizira, pa čak i konstruira ono što u fizičkome smislu nije vidio. Sve to ne bi bilo moguće bez uključenosti misaonih kognitivnih procesa. Središnja su značenja glagola *vidjeti* uočiti i razabrati određeni entitet u odnosu na pozadinu, ali i

prepoznati ga te kategorizirati, a to podrazumijeva i sposobnost zadržavanja vidne linije ili pozornosti na uočenome entitetu te mentalnu sliku koju na mentalnoj razini možemo vidjeti čak i kada fizički podražaj više ne postoji. Možemo pretpostaviti da iz svega toga proizlazi i njegova polisemičnost i jako širok raspon temporalnih opsega koje može izraziti[118] i njegovo dvovidno kodiranje u hrvatskome jeziku te neuobičajeno ponašanje u engleskome jeziku. Njime se naime možemo referirati na trenutak uočavanja emtiteta, ali i na proces koji slijedi nakon toga (Vendler 1957, Kubota 2016). U nekim se konstrukcijama i kontekstima profilira jedna od tih domena, a ponekad se, posebno u prezentu, aktiviraju istovremeno, pa je često jako teško dokučiti njihovu akcionalnost. Iako Alm-Arvius (1993) u svome radu analizira ono što naziva *durativnom dvosmislenošću* glagola *vidjeti*, kao što primjećuje Kubota (2016: 125), griješi kada tvrdi da u određenoj uporabi može iskazati ili incepcijsko ili durativno značenje. Naime, kao i Kubota, mi držimo da ta dva značenja ne moraju isključivati jedno drugo, već oba mogu biti istaknuta u prvi plan istovremeno, pa otud i određena amorfnost ili dvosmislenost kada su u pitanju temporalne semantičke značajke glagola *vidjeti*, a koja se obično razrješava širim kontekstom, npr.:

(147) Hej, **vidim** lava. Dođi ga **vidjeti** i ti.

Kada želimo postići incepcijsko značenje, odnosno naglasiti da smo upravo uočili lava, obično biramo konstrukciju u perfektu. Uostalom kada bi konstrukcija (147) imala isključivo incepcijsko značenje uočavanja, onda druga konstrukcija ne bi imala smisla, a to znači da prva konstrukcija komprimira i uočavanje i zadržavanje pozornosti, odnosno durativnost. Upravo ta durativna dvosmislenost otežava klasifikaciju tih glagola u akcionalne kategorije koje je predložio Vendler. Međutim, kao što smo napomenuli, u okviri KG to ne pričinjava problem jer ona prepoznaje prirodnu sklonost jezika da se na svim razinama manifestira kao kontinuum ili radijalna mreža.

Još nešto što vrijedi napomenuti, a što analizu glagola *vidjeti* (i *čuti*) čini još složenijom jest i to što situaciji uočavanja uvijek prethodi i situacija gledanja, barem u najopćenitijemu smislu uporabe vidnih organa. Zbog svega navedenoga, a i na samoj intuitivnoj razini, čini nam se prilično pogrešno pristati na opis tih glagola kao stativnih glagola ili glagola stanja, čiji je

[118] Ovdje još jednom napominjemo da glagol *vidjeti*, kao što znamo i izvanjezičnoga svijeta, ipak ima ograničen vremenski opseg i ne može trajati beskonačno dugo, odnosno njegova je uporaba prihvatljivija kada profilira kraće ili jako kratke vremenske opsege, a kada vremenski adverbijalni izraz upućuje na duži, obično se radi o iterativnoj situaciji.

subjekt potpuno pasivni, nevoljni doživljavač, koji nemaju unutarnju strukturu, incepcijsku i završnu točku, koji profiliraju homogene, statične situacije stanja, koji su atelični i sl., posebno jer su razni testovi koje smo tijekom dosadašnje analize na njih primjenjivali često ukazivali na to da se ti glagoli semantički i sintaktički znatno razlikuju od drugih glagola stanja. Jedino što se u kontekstu njihove akcionalnosti može ustvrditi sa sigurnošću jest to da su u svojim fizičkim značenjima sposobnosti vida i sluha nesvršeni glagoli stanja, a sve ostale njihove uporabe u svršenim i nesvršenim značenjima ovise o suodnosu koji ostvaruju s drugim dijelovima konstrukcije i širim kontekstom.

Glagoli stanja po definiciji nisu telični, a glagoli *vidjeti* i *čuti* to jesu jer je jedna od temeljnih domena koju svojim značenjem pokrivaju uočavanje, odnosno detektiranje vidom i sluhom određenog vidnog ili slušnog podražaja, pa ih već to udaljava od stativnih glagola jer za razliku od stativnih glagola sugeriraju izvršavanje određenoga kognitivnog zadatka. Dakle iako se glagolima *vidjeti* i *čuti* ne profilira nikakvo vidljivo posljedično stanje ili fizički učinak nad objektom vidne ili slušne percepcije, oni su telični jer profiliraju postizanje i ostvarivanje mentalnih, kognitivnih zadataka, prije svega uočavanja objekta, razabiranje objekta od pozadine i njegovu kategorizaciju. Ono što je važno istaknuti jest to da njihova fizička značenja uvijek podrazumijevaju i određena mentalna, umna značenja. I najjednostavnija konstrukcija poput *Vidim Marka* osim uspostavljanja pukoga vidnoga kontakta, odnosno uočavanja Marka ili razabiranje Marka od pozadine, podrazumijeva i njegovo prepoznavanje ili kategorizaciju. Drugim riječima, vizualna su i auditivna percepcija neodvojive od spoznavanja umom i misaonih operacija, pa se i time može objasniti veliki broj mentalnih, umnih metaforičkih značenja koje ti glagoli prenose u različitim kontekstima.

Na leksičkoj razini glagoli *vidjeti* i *čuti* ostavljaju dojam svršenih, inkoativnih glagola postignuća koji ostvaruju određene mentalne, kognitivne zadatke jer situacije poput *vidjeti more, vidjeti brod, vidjeti Mjesec, čuti čudan zvuk, čuti vrisak* itd. doživljavamo kao telične i trenutačne. Za vidjeti, odnosno uočiti i kategorizirati neki entitet, najčešće je dovoljan samo trenutak. Međutim, kao što smo vidjeli, ovisno o dopuni i drugim dijelovima konstrukcije, glagoli *vidjeti* i *čuti* lako mogu sudjelovati i u situacijama ostvarivanja, koje impliciraju određeno trajanje procesa prije dosezanja cilja primjerice *vidjeti film, vidjeti kazališnu predstavu, vidjeti sve što se dogodilo, čuti operu, čuti cijeli album* itd. U poglavlju (9.2.2.3.) već smo pojasnili da glagol *vidjeti* može sudjelovati u situacijama koje imaju jako duge i jako kratke vremenske opsege, a često u konstrukcijama u tome smislu nisu dovoljno jasni, pa tako primjerice konstrukcija *Vidio sam Mariju na ulici* može značiti ugledao sam je na trenutak, a može značiti i pratio sam je pogledom više trenutaka, što znači da je druga temeljna domena

koju glagol *vidjeti* pokriva i zadržavanje pozornosti ili upravljanje vidnom putanjom. Vremenski opseg koji iskazuju na prvome mjestu ovisi o prirodi objekta percepcije, ali u normalnoj uporabi ti vremenski opsezi ipak nisu predugi, odnosno u konstrukcijama u kojima im se sugerira duži vremenski opseg, obično šire svoje značenje u druge značenjske domene te poprimaju iterativno značenje uspostavljanja i prekidanja percepcije.

Još jedna tvrdnja, koja se u literaturi često navodi, jest da glagoli stanja, a u njih se često svrstavaju i glagoli tzv. pasivne percepcije, imaju negativnu vrijednost semantičke značajke dinamično, pa je jedno od temeljnih pitanja na koje smo pokušali odgovoriti pitanje imaju li glagoli *vidjeti* i *čuti* pozitivnu vrijednost semantičke značajke dinamično, dakle jesu li [+dinamično]. Još jednom napominjemo da svi glagoli, odnosno situacije koje imaju barem jednu pozitivnu vrijednost semantičkih značajki trenutačno, agentivno, promjena[119] i telično smatramo istovremeno i dinamičnim:

[+dinamičnost] = [+trenutačnost] i/ili [+agentivnost] i/ili [+teličnost] i/ili [+promjena]

Naime pozitivna vrijednost semantičke značajke trenutačno, koju imaju postignuća i semelfaktivi, upućuje na postojanje krajnje granice i određeni vrhunac događaja opisanoga glagolom, koji se nakon toga može (u slučaju semelfaktiva) ili ne može nastaviti (u slučaju postignuća), ali u oba slučaja situacija traži određeni dotok energije i implicira promjenu na makro ili mikrorazini, što upućuje na dinamičnost takve situacije. Pozitivna vrijednost semantičke značajke agentivnost upućuje na voljno i svjesno iniciranje energije, što također implicira dinamičnost situacije, a pozitivna vrijednost semantičke značajke teličnost upućuje na dosezanje inherentnoga cilja radnje i heterogenost događajne strukture, što također implicira energiju i promjenu, a time i dinamičnost. Od 9 tipova situacija samo stanja nemaju ni jednu pozitivnu semantičku značajku što implicira i negativnu vrijednost semantičke značajke dinamičnost. Glagoli *vidjeti* i *čuti* u svojim svršenim značenjima u perfektu sugeriraju trenutačnost, izostanak kontrole doživljavača nad podražajem te teličnost, odnosno izvršavanje određenoga perceptivnoga, odnosno kognitivnoga zadatka razabiranja i kategorizacije podražaja. U tim ih značenjima možemo usporediti i s glagolom *naći,* odnosno preciznije slučajno naći vidom ili sluhom. Također, na sličan način na koji glagol *naći* može biti rezultat glagola *tražiti,* glagoli *vidjeti* i *čuti* rezultat su glagola *gledati* i *slušati,* barem u njihovim

[119] Semantičko obilježje [promjena] odnosi se na promjenu stanja nekoga entiteta prilikom postizanja ili ostvarivanja cilja, pa ga stoga neki bilježe i kao [cilj]. Naravno, svi su glagoli kod kojih je to semantičko obilježje pozitivno telični.

najopćenitijim značenjima uporabe vidnih i slušnih organa. Međutim za razliku od glagola *naći*, koji može značiti rezultat namjernoga, svjesnoga traženja ili slučajan dolazak u posjed čega, glagoli *vidjeti* i *čuti* uvijek su rezultat usmjerenoga ili neusmjerenoga gledanja i slušanja, usp.:

(148) **Nisam tražila**, a **našla sam**.
(149) ***Nisam gledala**, ali **sam vidjela**.

Još nešto što je neobično u vezi s glagolima *vidjeti* i *čuti* jest i to što za razliku od glagola postignuća poput *naći*, oni istovremeno podrazumijevaju i sposobnost zadržavanja pozornosti na objektu neko vrijeme i nakon što je zadatak uočavanja ispunjen, pa njihova durativnost ovisi o prirodi stimulusa i odnosu koji s njim uspostavljaju. Kada su upotrijebljeni u perfektu u značenju svršenoga vida, glagoli *vidjeti* i *čuti* prototipno sudjeluju u situacijama postignuća, ali bez većega kognitivnog napora mogu se konceptualizirati i kao ostvarenja.

Kada je u pitanju njihova agentivnost s naglaskom na voljnu komponentu agentivnosti, upotrijebljeni u perfektu kao postignuća, obično impliciraju zatečenost doživljavača stimulusom i prototipno su pasivna postignuća, no budući da je, kao što smo rekli, bitna komponenta njihova značenja sposobnost usmjeravanja i zadržavanja vidne i umne pozornosti, oni mogu podrazumijevati i agentivnoga, voljnog opažača, npr.:

(150) **Vidjela sam** samo ono što me zanimalo.
(151) ?**Čula sam** samo ono što me zanimalo.

Kada konstrukcije (150) i (151) usporedimo u njihovim temeljnim fizičkim značenjima, možemo primijetiti da glagol *čuti* ipak podrazumijeva niži stupanj kontrole nad podražajem jer usmjeravanje vidne linije ovisi o nama, a situacija koju podrazumijeva glagol *čuti* u velikoj mjeri ovisi i o izvoru zvuka, a nad njim, kao ni nad slušnim organima, nemamo istu sposobnost kontrole kao nad vidnim organima. Drugim riječima, u stvarnome svijetu imamo daleko veću sposobnost biranja onoga što ćemo vidjeti nego onoga što ćemo čuti. Kao što smo već rekli, i negramatičnost pasivnih korelata konstrukcija s glagolom *čuti* (7.2.2.) možemo povezati s načinom na koji doživljavamo slušni perceptivni događaj, odnosno s orijentiranošću putanje koja se nalazi u pozadini slušnih perceptivnih situacija. Naime iako sam glagol *čuti* u svojoj semantičkoj strukturi ne sadržava putanju, zvučne podražaje često koncipiramo kao odnos teme i putanje, pa su konstrukcije poput *Glas je konačno došao i do mene, Vijesti su doputovale do mene, Pjesma mi je ušla u uho* i sl. čest način koncipiranja situacije primanja zvučnih podražaja.

Čini se da dinamičnost i putanja koju pripisujemo zvučnim podražajima, a koja se uspostavlja u obrnutome smjeru od one koju profilira prijelazna konstrukcija s glagolom *čuti*, dakle ne od doživljavača prema objektu, već od objekta ili izvora zvučnoga podražaja prema doživljavaču, važan dio naše konceptualizacije zvučnih perceptivnih situacija i narušava jedan od temeljnih uvjeta za prijelaznost konstrukcije, a time i uspostavu pasivnih korelata, a to je jednosmjerna i jasna orijentiranost lanca protoka energije od izvora prema cilju, pa otud i niska uporabna vrijednost pasivnih korelata glagola *čuti*, za razliku od pasivnih korelata konstrukcija s glagolom *vidjeti*. Glagol je *čuti* na nižemu stupnju agentivnosti i dinamičnosti od glagola *vidjeti*, ali to ne znači da ga možemo opisati kao glagol stanja, što smo vidjeli iz navedenih testova.

Dakle unatoč činjenici da se *vidjeti* i *čuti* po agentivnosti ne mogu izjednačiti s aktivnim glagolima *gledati* i *slušati*, njihove subjekte nije ispravno pozicionirati ni na dijametralno suprotnu stranu kontinuuma agentivnosti na kojoj se nalaze potpuno neagentivni i nevoljni subjekti jer u mnogim svojim konstrukcijama oni to jednostavno nisu, pa se tako primjerice, za razliku od prototipnih stativnih glagola, mogu upotrijebiti i u konstrukcijama s glagolima poput *odlučiti*, *namjeravati* ili *ići* kao modalnim glagolima koji profiliraju namjeru volju i subjekta usp.:[120]

(152) **Idem vidjeti** što se događa.
(153) **Idem čuti** to predavanje.
(154) ***Idem voljeti** tog čovjeka.
(156) ***Namjeravam cijeniti** to što je uradio za nas.

Kada je u pitanju semantička značajka homogenost situacije, ona je pozitivna za svaki tip situacije koja ima negativne vrijednosti semantičkih značajki trenutačnosti i teličnosti, što znači da samo stanja i radnje možemo opisati kao homogene situacije.

[+homogenost] = [–trenutačnost] i [–teličnost]

[120] U korpusu je moguće pronaći i primjere s glagolima *odlučiti* i *namjeravati* i stativnim glagolom *voljeti* poput *Moj bivši ljubavnik je volio svoju ženu i namjerava je voljeti i dalje*, *(...) njih su se dvoje odlučili voljeti javno, (...) jer sam donijela tešku odluku voljeti ga onako kako to Bog traži, a to sam uspjela kad sam ga pustila* i sl. Međutim još jednom napominjemo da u navedenim i sličnim primjerima glagol *voljeti* nije upotrijebljen u svome prototipnome fizičkom značenju 'osjećati prema komu ljubav' ili 'osjećati stravstvenu privlačnost prema komu, biti sklon čemu' i sl. jer se osjećaj ljubavi ne može kontrolirati niti njime možemo upravljati. U navedenim konstrukcijama glagol *voljeti* upotrijebljen je u svojim proširenim značenjima, pa se tako u prvoj konstrukciji može shvatiti kao 'namjerava ostati s njom', u drugoj 'početi otvoreno pokazivati svoju ljubav', u trećoj 'ponašati se prema njemu onako kako Bog to traži'.

Podsjećamo još jednom da su radnje i stanja homogeni na različit način. Radnje homogenost postižu ponavljanjem određenoga vremenskog intervala koji je inherentno heterogen, a kod stanja je i njihov najkraći vremenski interval homogen. Također radnje pokazuju promjenu u odnosu na neki orijentir rečenice, a stanja s orijentirom uspostavljaju stabilan, nepromjenjiv odnos. Drugim riječima, radnje mogu biti konstruirane kao homogene, a stanja to moraju biti. Kada je u pitanju homogenost glagola *vidjeti* i *čuti* na mikrorazini, čini se da ona, kao i dinamičnost, ovisi o izvoru podražaja, odnosno objektu ili orijentiru konstrukcije, usp.:

(157) S ovog mjesta **vidim** zanimljivu skulpturu.
(158) **Vidim** kako se krov njegova autobusa diže u zrak.

Ako situacije opisane u konstrukcijama (157) i (158) zamislimo kao procese koji se odvijaju u određenome vremenskom intervalu od t1 do t10, situaciju opisanu u prvoj konstrukciji u kojoj subjekt uspostavlja relaciju s orijentirom, odnosno statičnim objektom 'skulptura', možemo zamisliti kao onu koja je homogena u svakoj pojedinoj točki intervala t1 – t10. Relacija koja se uspostavlja u t3 primjerice identična je onoj koju pronalazimo u t7, pa bi mogli zaključiti da se u tome slučaju radi o homogenoj situaciji. Međutim kada je u pitanju situacija opisana u konstrukciji (158), teško da možemo kazati da je i ona homogena u svakoj točki intervala t1 – t10 jer je orijentir surečenica koja opisuje dinamičan, heterogen događaj, pa je za pretpostaviti da će iskustvo u t3 primjerice biti drukčije od onoga u t8. Međutim homogenost koju u svojim prototipnim uporabama ostvaruju stanja podrazumijeva i određeni vremenski opseg, prototipno puno duži od onoga koji profiliraju radnje, te isključivanje incepcijske i završne točke procesa, a kada su glagoli *vidjeti* i *čuti* u pitanju, to nije slučaj, pa tako i konstrukcija (157) primjerice podrazumijeva da postoji incepcijska točka u vremenu u kojoj subjekt ostvaruje perceptivni i kognitivni zadatak uočavanja i razabiranja skulpture o kojoj u rečenici izvještava, a koja za razliku od konstrukcija sa glagolima stanja poput *voljeti* ili *znati* primjerice u *Volim posjećivati neobična mjesta ili Znam tu pjesmu napamet*, u kojima je incepcijska točka opisanih situacija irelevantna u odnosu na vrijeme samoga govornog čina, situacije poput (157) i (158) najčešće podrazumijevaju trenutak neposredno prije samoga govornog čina. Kao što smo već pojasnili, za glagole stanja karakteristično je neprekinuto i neograničeno trajanje (9.2.3.1.), pa se oni stoga ne mogu upotrijebiti u iterativnoj funkciji, odnosno s izrazima čestoće (Lehmann 2001a: 89), npr.:

(159) *Ivan **se nadao** dobiti na lutriji **3 puta zaredom tog dana**.

(160) ***Ivan svakodnevno ima** novu kuću.

(161) Ivan **je vidio** tog čovjeka **3 puta danas**.

(162) Ivan **svakodnevno vidi** tog čovjeka kako sjedi na balkonu.

(163) Ivan **čuje** tu priču **5. put** u zadnja dva dana.

(164) Ivan **svakodnevno čuje** lupanje i vrisku.

Stativne situacije kao nefazične situacije ne mogu biti dijelom neke epizode, odnosno jedinstvenoga kompleksa dinamičnih događaja. Kao što vidimo iz navedenih konstrukcija glagoli *vidjeti* i *čuti* to mogu, pa se i po tome razlikuju od tipičnih glagola stanja.

Zanimljiva je i Gisborneova analiza (2010: 159–163) osjetilnih glagola vida i načina na koji oni kolokiraju s različitim prijedlozima,[121] koja ide u prilog tezi da se glagol *vidjeti* ne može kategorizirati kao stativni glagoli s potpuno pasivnim doživljavačem jer, za razliku od drugih osjetilnih glagola, aktivni osjetilni glagoli vida kao dopunu mogu imati prijedložnu skupinu u akzuativu koja definira putanju, usp.:

(165) Ona živi u prizemlju i djeca uvijek **gledaju u** njezinu kuhinju.

(166) ***Čujem na** trg / **u** njegovu kuhinju.

(167) ***Kušam u** hranu / **na** hranu.

(168) ***Namirisala sam u** banane.

Tema koja se putanjom pritom kreće jest pogled koji na kraju putanje doseže i određeni cilj. Na temelju toga Gisborne tvrdi da je u tome kontekstu glagol *vidjeti* analogan glagolima poput *dosegnuti, dohvatiti*, koji također podrazumijevaju ekstenziju jednoga dijela tijela određenom putanjom do cilja. Ono što je nama zanimljivo jest to što takve prijedložne izraze možemo upotrebljavati samo kao komplemente osjetilnim glagolima koji imaju određenu razinu agentivnosti poput *pogledati, pogledavati, zàgledati se, zaglédati se* itd., a s glagolima tzv. pasivne percepcije poput *ugledati, primijetiti, opaziti, opažati* itd. ne možemo, što također upućuje na određenu razinu dinamičnosti i kontrole glagola *vidjeti* nad pogledom, a time i nad stimulusom, usp.:

(169) Ipak je Petar mogao **vidjeti u** njezinu sobu kao da i nije bilo zavjese.

[121] Gisborne se pritom naslanja na istraživanja tematske strukture glagola *gledati* i *vidjeti* i načina na koji kolokiraju s različitim prijedlozima koja provode Jackendoff (1983), Gruber (1967), Goldsmith (1979) i Van Develde (1977).

(170) **Pogledala je u** auto kao da ga prvi put vidi.
(171) ***Ugledati u** kuću.
(172) ***Uočiti na** trg.

Najveći problem pri analizi njihove akcionalnosti osjetilni glagoli *vidjeti* i *čuti* pričinjavaju kada su upotrijebljeni u svome nesvršenome vidu. Ono što u takvim situacijama dodatno zbunjuje jest to što čak i u apsolutnoj sadašnjosti, u tzv. *ongoing* situacijama nesvršenoga vida, ostavljaju dojam izvršenosti zadatka, odnosno teličnosti, npr.:

(173) **Vidim** da upravo kradeš knjige iz knjižnice.
(174) **Vidim** da si upravo ukrala knjige iz knjižnice.
(175) Već pola sata lutam po parkingu, ali sada ga konačno **vidim**.
(176) **Vidim** kuću na kraju ulice.

U konstrukciji (173) glagol *vidjeti* ima nesvršeni vid, ali u određenoj mjeri, ako se na opisani događaj usredotočimo iz perspektive doživljavača, ipak ostavlja dojam telične situacije jer konstrukcija ne profilira samo situaciju koja je u tijeku, već i izvršavanje zadataka uočavanja, prepoznavanja i kategorizacije promatranoga čina, a koji se potom nastavlja promatrati. Drugim riječima, prethodnu konstrukciju gotovo pa možemo parafrazirati na sljedeći način *Uočila sam te i shvatila da upravo kradeš knjige iz knjižnice i sada te nastavljam promatrati kako to radiš.* Svojstvo glagola *vidjeti* da čak i u prezentu, u svome nesvršenome vidu iz perspektive doživljavača ostavlja dojam teličnosti, odnosno izvršenosti određenoga zadatka, dodatno komplicira njegovu analizu, posebno jer ta ista konstrukcija iz perspektive objekta percepcije više sugerira neizvršenost zadatka, pa smo stava da se teličnost te konstrukcije ne može utvrditi sa sigurnošću, odnosno da je u tome smislu amorfna ili potkapacitirana. Međutim budući da doživljavač vidom i umom aktivno prati razvoj dinamičnoga događaja, ono što možemo zaključiti jest da se radi o voljnome subjektu, koji obavlja perceptivnu i umnu radnju, a ne pasivnome doživljavaču koji sudjeluje u konstrukciji koja je po akcionalnosti stanje. Držimo dakle da subjekta doživljavača u toj konstrukciji teško možemo opisati kao pasivnoga i nevoljnoga te ga time svrstati u istu kategoriju u kojoj su subjekti glagola poput *osjećati, voljeti, pripadati, koštati* i sl. U konstrukciji (174) glagol *vidjeti* nije glagol izravne fizičke percepcije jer je promatrani događaj već završio, pa se radi o konstrukciji u kojoj subjekt na temelju određenih vidnih ili drugih informacija zaključuje što se dogodilo. U konstrukciji (175) adverbijalni izraz naglašava inkoativno značenje uočavanja, pa

tu konstrukciju, unatoč tome što je u prezentu, najbolje opisuje postignuće. U konstrukciji (176) objekt je promatranja statičan i konstrukcija se doima kao stanje, međutim za razliku od stanja poput *Ja imam kuću s bazenom,* koje ne sugerira da subjekt u posjed kuće dolazi toga trenutka ili trenutak ranije, konstrukcija s glagolom *vidjeti* sugerira situaciju koja se preklapa s činom govora i ima incepcijsku i završnu točku koje su vremenski jako bliske samome činu govora. Konstrukcija *Imam kuću s bazenom* nesumnjivo je stanje koje traje neodređeni vremenski opseg, a kada je u pitanju konstrukcija *Vidim kuću na kraju ulice*, onda kada je izgovori, govornik najčešće ustvari izvještava o novome iskustvu. Dakle, kao i u slučaju konstrukcije (173), bez širega je konteksta i dodatnih informacija o okolnostima u kojima se opisana situacija događa teško sa sigurnošću zaključiti što je po akcionalnosti jer se glagol *vidjeti* u toj konstrukciji doima prilično amorfnim kada su u pitanju temporalne semantičke značajke teličnost i voljnost.

Aktionsart glagola *vidjeti* i *čuti* umnogome ovisi o prirodi stimulusa jer se ti glagoli vremenskim opsegom, dinamičnošću i teličnošću prilagođavaju temporalnim značajkama stimulusa, odnosno u velikome broju slučajeva s najrazličitijim objektima percepcije uspostavljaju neku vrstu inkrementalnoga odnosa, u smislu da vidna ili slušna percepcija traju onoliko koliko traje stimulus.

Možemo zaključiti da su glagoli *vidjeti* i *čuti,* onda kada se upotrebljavaju u svršenome vidu u perfektu, telični i najčešće skloni profilirati situacije postignuća, a ovisno o prirodi objekta mogu biti i ostvarivanja. Kada su u pitanju njihove uporabe u nesvršenome vidu u značenjima sposobnosti vida i sluha, oni su neupitno stanja, a u značenjima reagiranja na koga ili što osjetilom vida ili sluha u svojim nesvršenim značenjima često nisu ni statični ni dinamični na uobičajan način, pa u takvim slučajevima možemo zaključiti da su potkapacitirani kada su u pitanju njihove različite temporalne semantičke značajke poput dinamičnosti, homogenosti, durativnosti, teličnosti i sl., a time su potkapacitirani i kada je u pitanju njihov *aktionsart* općenito, odnosno teško da možemo govoriti o *aktionsartu* koji bi im u tome značenju bio inherentan. Dakle pored relacije koju uspostavlja s drugim dijelovima konstrukcije i širim kontekstom, kada je akcionalnost tih glagola u pitanju, jako je važno u obzir uzeti i vid te glagolsko vrijeme u kojemu su upotrijebljeni.

Donekle se slažemo sa Schlesingerom koji u svojoj raspravi (1992) o prototipnim značajkama subjekata općenito tvrdi da svi doživljavači, uključujući one koji se tradicionalno nazivaju pasivnim, ustvari nalaze na agentivnoj strani lanca prijenosa energije jer uvijek iskazuju određenu razinu svijesti i kontrole nad stimulusom.

9.2.5.2. *Aktionsart* kao radijalna kategorija i pitanje konceptualiziranja

Jedno od pitanja koje se nameće prilikom analize *aktionsarta* jest i kako kroz navedene semantičke značajke promatrati *aktionsart* konstrukcija poput:

(177) **Kuća gleda** na more.
(178) **Meteor** upravo **pada** kroz svemir prema nama.

Ako bismo konstrukcije (177) i (178) promatrali isključivo kroz navedene binarne semantičke značajke, obje bi situacije mogle biti opisane kao [–trenutačno], [–agentivno] i [–telično], pa bi stoga po akcionalnosti bile stanje. Međutim naše se predodžbe situacije (177) i situacije (178) značajno razlikuju. Situaciju (177) zamišljamo kao statičnu, a situaciju opisanu u konstrukciji (178) zamišljamo kao situaciju koja je energična unatoč neagentivnomu subjektu, u kojoj se događa određena promjena i koja je na mikrorazini heterogena. Dakle razlika između tih dviju konstrukcija polazi prije svega od naše vlastite predodžbe i interpretacije, a time i konceptualizacije situacije. Konstrukciju (177) možemo interpretirati na dva načina: kroz personifikaciju kuće, koju zbog glagola *gledati*, a koji prototipno ima subjekt živoga podrijetla, možemo interpretirati kao živo, a možemo je promatrati i na način da koerciramo značenje glagola iz doslovnoga fizičkoga *gledati* u značenje *biti orijentirana*. Ako personificiramo subjekt *kuća*, konstrukcija se može interpretirati kao radnja, a ako koerciramo značenje glagola, konstrukcija je stanje. *Aktionsart* konstrukcije ovisi dakle o našoj predodžbi situacije koju konstrukcija opisuje. Na temelju iskustva s priličnom sigurnošću možemo ustvrditi da konstrukciju (177) zamišljamo i razumijevamo kao *Kuća je prozorima i vratima orijentirana prema moru*, a u tom slučaju svojstvo dinamičnosti izostaje i *aktionsart* cijele konstrukcije može se opisati kao stanje. S druge strane glagol *padati* u konstrukciji (178) zadržava svoje temeljno, fizičko značenje, a cijelu situaciju zamišljamo kao dinamičnu, kao onu koja uključuje promjenu i dotok energije, unatoč subjektu neživoga podrijetla, pa je konstrukcija po akcionalnosti radnja. Uostalom glagol *padati* u najvećemu broju konstrukcija i ima nevoljne subjekte, bilo da se radi o onima živoga ili o onima neživoga podrijetla, ali je situacija koju glagol opisuje unatoč tomu dinamična i uključuje promjenu te ju je kontraintuitivno kategorizirati kao stanje. Ta i slične situacije razlog su zašto smo u našoj podjeli glagola, odnosno situacija koje opisuju po akcionalnosti, predložili distinkciju između prototipnih radnji s voljnim subjektom i onih manje prototipnih s nevoljnim subjektom.

Držimo dakle da u analizi *aktionsarta* različitih konstrukcija uvijek treba polaziti od predodžbe koju konstrukcija na temelju naših iskustava iz stvarnoga, izvanjezičnoga svijeta o nekoj situaciji stvara, a ne od pukoga zbrajanja pluseva i minusa semantičkih značajki jer je jezik, kao i svijet koji opisuje, jednostavno prekompleksan da bi se bilo koji njegov segment mogao opisati kroz nekoliko semantičkih značajki i elegantno postavljenih kategorija.

Tako ćemo promatrati i situacije koje Croft opisuje kao prolazna stanja, a Carlson kao predikacije na individualnoj razini jer se i one međusobno razlikuju:

(179) On je danas cijeli dan bolestan.

(180) On je danas cijeli dan kreten.

Konstrukciju (179) smatramo stanjem po akcionalnosti jer opisuje svojstvo subjekta koje je pritom izvan utjecaja njegove volje, a situaciju (180) možemo opisati kao radnju jer je doživljavamo kao opis ponašanja subjekta, njegovih postupaka i možemo je parafrazirati riječima *On se danas cijeli dan ponaša kao kreten*.

Za očekivati je da ćemo u korpusima naići na određeni broj situacija koje ne možemo nedvosmisleno opisati koristeći se ovakvim ili sličnim tablicama s binarnim obilježjima, bilo da se radi o situacijama čije temporalne i druge značajke jednostavno nisu dovoljno precizno obuhvaćene navedenim semantičkim značajkama bilo da se radi o situacijama koje su po *aktionsartu* jednostavno potkapacitirane, pa ih se ne može jednoznačno tumačiti. Međutim također je za očekivati da će se najveći broj situacija i konstrukcija ipak moći rasvijetliti tim pristupom jer on obuhvaća značajke koje najveći broj i glagola i konstrukcija ispoljavaju na dovoljno jasan, a mnogi i na nedvosmislen način.

No kao što smo rekli, ova teorijska razmatranja, provjerit ćemo u korpusima hrvatskoga jezika te vidjeti u kakvim se događajnim strukturama osjetilni glagoli najčešće mogu pronaći u konstrukcijama iz prirodnog jezika, odnosno u primjerima iz stvarne jezične uporabe. Pritom ćemo analizirati samo osjetilne glagole u užemu smislu, a osjetilnim glagolima u širemu smislu se nećemo baviti.

9.2.5.3. Akcionalnost osjetilnih glagola u korpusnim primjerima

Teorijska razmišljanja i zaključke primijenit ćemo na primjere konstrukcija iz prirodnoga jezika, a prikupit ćemo ih iz različitih korpusa prije svega iz hrWaC-a, ali i Hrvatske jezične riznice te Hrvatskoga nacionalnoga korpusa jer vjerujemo da samo na temelju analize konstrukcija iz stvarne jezične uporabe možemo dobiti potpuniju sliku o uporabi osjetilnih

glagola i njihovu *aktionsartu* u stvarnome, prirodnome kontekstu. Uostalom KG jedna je od lingvističkih teorija utemeljnih upravo na uporabi. Većina jezičnih istraživanja analize iznose bez upućivanja na stvarni jezični materijal, a primjeri se često svode na primjere konstrukcija koje osmišljava sam istraživač na temelju svoje vlastite intuicije, a oni često, iako prihvatljivi, nude donekle drukčiju sliku od one koju nudi stvarna jezična uporaba. Kako bismo izbjegli tu zamku, teorijska razmišljanja provjerit ćemo u korpusima hrvatskoga jezika. U tu svrhu pregledali smo prvih tristo pojavnica u hrWaC-u te prvih dvjesto pojavnica u Hrvatskome nacionalnom korpusu. Međutim pokazalo se da je na taj način jako teško pronaći konstrukcije s osjetilnim glagolima u njihovu temeljnome fizičkom značenju jer u najvećemu broju konstrukcija s osjetilnim glagolima dolazi do određenih značenjskih pomaka bilo da se radi o proširenim fizičkim značenjima ili metaforičkim. Stoga smo pretraživanje proširili dok nismo pronašli 100 konstrukcija s osjetilnim glagolima u temeljnome, fizičkom značenju, a zatim smo analizirali njihovu događajnu strukturu. Iako na ovaj način sasvim sigurno nećemo pronaći sve tipove situacija koje osjetilni glagoli mogu profilirati, očekujemo da ćemo ipak dobiti vrijedne podatke o tipovima *aktionsarta* u kojima najčešće sudjeluje.

9.2.5.3.1. Akcionalnost glagola *vidjeti* u korpusnim primjerima

(a) glagol *vidjeti* u značenju 'sposobnosti vida'

Glagol *vidjeti* ima dva temeljna fizička značenja, a jedno je od njih 'sposobnost vida'. U tom je značenju glagol *vidjeti* prototipno jednovalentni glagol stanja. U konstrukcijama s glagolom *vidjeti* u tome značenju neutralizira se epizodičnost situacije, a naglasak je na samome tipu radnje, odnosno samoj sposobnosti subjekta. Primjeri su konstrukcija u kojima glagol *vidjeti* profilira sposobnost vida:

Stanje
(181) Ljudi koji me poznaju mogli su vidjeti da sasvim pristojno **vidim** bez naočala ili leća (a imam to i na papiru), što znači da je "alternativa" bila uspješna.
(182) Ako mu oči suze ili su mu bjeloočnice crvene ili se pak žali da ne **vidi** dobro potreban je dodatan pregled.

Glagol *vidjeti* u konstrukcijama (181) i (182) nesumnjivo je glagol nesvršenoga vida, koji konstruira durativne situacije, što znači da ima negativnu vrijednost semantičke značajke

[trenutačno]. Također, u objema se konstrukcijama radi o neagentivnim uporabama glagola *vidjeti* jer doživljavač nema kontrolu nad situacijom niti njome na bilo kojoj razini upravlja. Preciznije rečeno, navedene konstrukcije profiliraju određeno svojstvo subjekta, a time i situacije koje nemaju jasnu incepcijsku ili završnu točku, pa su u tim konstrukcijama vrijednosti semantičkih značajki [agentivno] i [trenutačno] negativne. Pored toga valja napomenuti i da konstrukcije ne ostvaruju inherentni cilj radnje, odnosno u njima ne dolazi do zasićenja radnje nakon koje se situacija ne može nastaviti, što znači da ima i obilježje [–telično], pa je iz svega razvidno da je glagol *vidjeti* u prethodnim konstrukcijama prototipni glagol stanja.

Nevoljno postignuće

(183) Već drugi dan **vidjela sam** dobro, tjedan dana kasnije **vidjela sam** odlično.

U prethodnoj konstrukciji glagol je *vidjeti* u obje uporabe glagol postignuća jer uvođenje granice u neposredni vremenski opseg, u ovome slučaju incepcijskih točaka *već drugi dan* i *tjedan dana kasnije*, opisane situacije čini heterogenom i profilira ih kao postignuća.

(b) reagirati (na što) osjetilom vida, primjećivati, opažati očima, zapaziti, zapažati očima

Glagol *vidjeti* u značenju 'reagirati na što osjetilom vida' može sudjelovati u različitim događajnim strukturama. To je i razumljivo s obzirom na to da glagol *vidjeti* u tome značenju može iskazivati i svršeni i nesvršeni glagolski vid, a u suodnosu s drugim dijelovima rečenice može profilirati različite aspekte svoje značenjske jezgre te iskazivati različite temporalne značajke. Kao što smo napomenuli, u prethodnome poglavlju glagol je *vidjeti* po svim svojim temporalnim značajkama prilično amorfan, a svoj *aktionsart* uspostavlja u suodnosu s drugim dijelovima rečenice. Na njegovu akcionalnost pritom može utjecati i glagolski vid koji profilira te glagolsko vrijeme u kojemu je upotrijebljen. Za očekivati je dakle da će glagol *vidjeti* u ovome značenju iskazivati različite tipove akcionalnosti.

Nevoljno postignuće

(184) Napokon **vidim** momka iz GSS-a koji se spuštao stazom s ruksakom na leđima, brže vadim gel i konzumiram ga, prilazim mu, kad ono on vadi bočicu od po litre i ulijeva mi u čašu po deca vode.

(185) Eno večeras idem iz grada i **vidim** njegov auto na parkiralištu, čeka ju.

(186) Možda ti to ne primjećuješ, ali stvarno je grozno neuredna... odjeća ti je posvuda razbacana i zgužvana, papiri po stolu i podu, krevet nepospremljen... muka mi je kad uđem unutra i **vidim** sav taj nered.
(187) Okrenem pogled prema strmijem dijelu Planika kojim se moramo spuštati i sreći nikad kraja kad **sam vidio** Dubravkinu plavu majicu i zaderem se, "eheeeeeeeeej", pogled joj se digne i pita tko je to.
(188) Šokirao sam se kada sam pokušao otvoriti vrata i **vidio** da je brava provaljena.
(189) Prolazim pored bazena, promatram ljude, gledam što sve ima u ovoj građevini i **vidim** da je vanjski bazen otvoren.

Glagol *vidjeti* u konstrukcijama (184–189), i u prezentu i perfektu, izražava svršeni vid, a po akcionalnosti je glagol nevoljnoga postignuća jer ima obležja [+trenutačno], [+energija], [–volja] i [+telično]. Budući da se u prethodnim konstrukcijama ne profilira voljnost subjekta, već se u svima može osjetiti određeni faktor iznenađenja ili zatečenosti subjekta prizorom i budući da se opisane situacije odvijaju na trenutačan način te ih možemo parafrazirati glagolima *ugledati* i *uočiti*, sve skupa rezultira tipom situacije koju nazivamo nevoljnim postignućem.

Voljno ili nevoljno postignuće?
(190) Zapazim ogledalo i pogledam njime rodnicu. **Vidjela sam** bebinu glavicu, crna kosica nazirala se ispod sloja bijele masti i plodne vode (…)

U konstrukciji (190) teško je donijeti zaključak o agentivnosti doživljavača jer se radi o situaciji postignuća koja se događa na instantan način, a u takvim situacijama doživljavač obično nema kontrolu nad onim što će točno vidjeti, odnosno spoznati. S druge strane situacija jasno opisuje namjeru subjekta da uspostavi vidni kontakt s točno određenim objektom percepcije, pa u tome smislu subjekt ipak izražava određenu kontrolu jer svjesno bira kamo će usmjeriti svoje vidne organe. U toj se konstrukciji dakle doživljavač može shvatiti i kao aktivni i kao pasivni.

Voljno ostvarivanje
(191) Kamioni, magarci, mali brodovi i kanui izdubljeni u deblima drveća samo su neki od mogućih sredstava koje **sam vidio** da prevoze hranu do škola gdje se onda dijeli gladnoj djeci.
(192) **Vidio sam** lijepu utakmicu, a da bi utakmica bila dobra potrebna su dva dobra suparnika.

(193) **Vidio sam** sve njegove fotografije. Detaljno smo ih analizirali i nema sumnje, to je uistinu bin Laden - rekao je šef CIA-e.
(194) Humanost je iskazana u svim njegovim filmovima koje **sam vidio**, a broj doseže petnaest naslova.

U konstrukcijama (190–194) glagol je *vidjeti* glagol aktivnoga ostvarivanja jer ima značajke [–trenutačno], [+agentivno] i [+telično] i u svim se konstrukcijama može parafrazirati glagolima *pogledati* i *odgledati*. Kao što smo već napomenuli, glagol je *vidjeti* u perfektu prototipno svršeni glagol postignuća, ali budući da svi objekti u konstrukcijama (190–194) upućuju na durativnost, čemu u konstrukciji (192) pridonosi objekt promatranja *utakmica* koji je durativan, ali i vremenski omeđen, a u konstrukcijama (193) i (193) kvantifikator *sve, svi,* koji također upućuju na ostvarivanje cilja radnje, i to na iterativan i durativan način, pa držimo da u navedenim konstrukcijama glagol *vidjeti* sudjeluje u situacijama ostvarivanja. U konstrukcijama (190) i (191) događaji koji se vidno percipiraju ne impliciraju vremensku ograničenost, ali glagol *vidjeti* i u tim konstrukcijama profilira izvršavanje zadatka, odnosno ostvarivanje cilja uočavanja, a zatim i promatranja te kategorizacije događaja koji se promatra. Profiliranju situacije ostvarivanja u tim konstrukcijama pridonosi prije svega sam glagol *vidjeti,* koji upotrijebljen u perfektu prototipno iskazuje svoj svršeni vid, pa bez obzira na to što su promatrani događaji sami po sebi neomeđene radnje, konstrukcije kao cjeline, posebice promatrane iz perspektive doživljavača, profiliraju ostvarivanje određenoga kognitivnog zadatka. Također valja istaknuti da je subjekt u navedenim konstrukcijama aktivni doživljavač, koji jasno iskazuje volju ili hotimičnost i kontrolu nad podražajima jer proflilra svjesno zadržavanje vidne i umne pozornosti na podražajima, što još jednom upućuje na to da opis semantičke uloge subjekta glagola *vidjeti* kao pasivne, nevoljne nije dovoljno precizan.

Voljno ili nevoljno ostvarivanje?
(195) Ovo je prvi put da **sam vidio** kako se hrana utovaruje i u jedan zrakoplov, ali ovaj put Likuni Phala, čiji sastojci su uzgojeni ovdje u Malaviju nije namjenjena za djecu ove zemlje, nego za onu izgladnjelu tisućama milja na sjeveru.

Brojne su i situacije u kojima nije moguće sa sigurnošću ustvrditi radi li se o voljnome ili nevoljnome subjektu. Naime u prethodnoj situaciji izraz *prvi put* sugerira iznenađenje i zatečenost subjekta onim što vidi, ali budući da je entitet koji se promatra dinamičan i durativan, onda se čini da nakon same incepcijske točke situacije, subjekt uspostavlja kontrolu nad

objektom percepcije te ga svjesno prati do kraja. U tome je primjeru dakle glagol *vidjeti* amorfan kada je u pitanju voljnost subjekta percepcije.

Stanje

(196) Jedino što **vidim** u mraku je sat koji pokazuje 5,8 metara.

(197) Iz daljine **vidim** da je u blizini izvora Pećica još jedno, manje krdo konja sa više mladih koje majke budnim okom čuvaju.

(198) Sreća pa sam slikala glasački listić na kojem **vidim** da je ispravno zaokruženo inače bi se živa pojela.

(199) Dok sam se skidala pogled mi je privukla prišivena etiketa, nešto veća nego je to uobičajeno, i **vidim** da je na njoj ispisano nešto na talijanskom jeziku.

Kao što smo već rekli, posebno su za analizu zahtjevne konstrukcije u prezentu, u kojima glagol *vidjeti* iskazuje svoj nesvršeni vid, a relacija uspostavlja u odnosu na statični objekt ili situaciju koja je po akcionalnosti stanje primjerice *sat koji pokazuje 5,8 metara, etiketa na kojoj je ispisano nešto na talijanskome jeziku* i sl. Kada bismo *aktionsart* tih konstrukcija pokušali dokučiti analizirajući njihove temporalne semantičke značajke, jedina koju bez poteškoća možemo utvrditi jest [–trenutačno] jer se radi o konstrukcijama u kojima glagol *vidjeti* ima nesvršeni vid. Kada je u pitanju homogenost opisanih situacija, budući da se perceptivna relacija uspostavlja između subjekta i statičnoga objekta, možemo pretpostaviti da su te relacije u svim vremenskim točkama od t_1 do primjerice t_{10} identične, odnosno da se radi o homogenim situacijama. Kada je u pitanju njihova teličnost, još jednom napominjemo da glagol *vidjeti* na određeni način uvijek ostavlja dojam teličnoga glagola jer je jedno od njegovih temeljnih značenja uočavanje i razabiranje objekta od pozadine, čime subjekt izvršava određeni kognitivni zadatak, a čini se da to značenje priziva čak i u konstrukcijama nesvršenoga vida poput (196–199). Međutim budući da subjekt uspostavlja relaciju s NP i konstrukcijama koje opisuju stanja, možemo zaključiti da ni doživljavač u tim konstrukcijama nije ostvario krajnji cilj, odnosno da te konstrukcije kao cjeline profiliraju atelične situacije. Kada je u pitanju agentivnost konstrukcija, valja još jednom podsjetiti da se temeljno fizičko značenje glagola *vidjeti* može opisati kao uočavanje, koje doživljavač ne kontrolira, ali i zadržavanje pozornosti i usmjeravanje vidne putanje, što pak upućuje na agentivnoga, voljnoga doživljavača. Prethodne konstrukcije profiliraju relacije koje je subjekt uspostavio sa statičnim objektima, u kojima nema potrebe za usmjeravanjem pozornosti i pomicanjem vidne linije, odnosno ono što je postavljeno u neposredni opseg za promatranje relacije su koje su u pretpostavljenome

intervalu od t_1 do t_{10} homogene i koje se, barem u tome intervalu, koji je postavljen *onstage* za usredotočeno promatranje, održavaju bez unošenja energije od strane doživljavača jer navedene konstrukcije profiliraju što se može vidjeti ili što se nalazi u vidokrugu doživljavača u određenome vremenskom intervalu, i to nakon što je izvršio uočavanje i kategoriziranje objekta. Gledane na takav način, takve se konstrukcije mogu kategorizirati kao stanja. Međutim postoje konstrukcije koje je, iako također uspostavljaju relaciju sa statičnim objektom, teško kategorizirati kao stanja, npr.:

(200) Odjednom sam uz samu obalu, u dubini od jednog metra, ugledao lubanju. Sagnuo sam se ne vjerujući u ono što **vidim**. Promatrao sam je desetak minuta (…)
(201) Šta da ti kažem, upravo **vidim** Brada Pitta na svega par metara ispred sebe!
(202) Imagine: at least I **am seeing** the Mona Lisa! (Hatcher 1951 prema Sawada 2006: 389)

Sawada (2006) tvrdi da uporaba glagola *see* u progresivu sugerira uzbuđenje i intenzitet doživljaja primjerice u (202), pa se takve konstrukcije mogu interpretirati kao dinamične. I u hrvatskome se jeziku konstrukcije poput (200) i (201), koje sugeriraju uzbuđenje i značaj perceptivne situacije, mogu interpretirati kao dinamične jer se subjekt doživljavač u njima, unatoč tomu što se relacija uspostavlja s NP, više doima kao aktivni opažač ili promatrač, nego kao pasivni doživljavač statičnoga objekta, a glagol se vidjeti u tim konstrukcijama može parafrazirati glagolom *promatrati*.

Habitualno stanje
(203) Međutim **u praksi često vidim** mikropukotine i istrošenja na zupčastom remenu na 100.000 km i tada obavljam zamjenu.
(204) Kao strašni barun Samedhi s jednim staklom naočala razbijenim da **uvijek vidi** ne kradu li mu hranu.
(205) Tek prije nekih četiri ili možda već i pet godina kad sam se dokopao nešto potentnijeg digitalnog aparata shvatio sam da me šetnja kroz prirodu opušta i da tu **uvijek vidim** nešto što bi mogao zabilježiti fotoaparatom.
(206) **Kad** ga **god vidim** s njom, čini mi se kao da sastavlja atomsku bombu.

Prethodne konstrukcije predstavljaju habitualna stanja jer njihovi *konstruali* ne profiliraju epizodične situacije, a to su one situacije koje je moguće izravno, fizički percipirati, već opisuju određeno svojstvo subjekta, neku njegovu naviku, odnosno nešto što je za njega

karakteristično, pa je tako u konstrukciji (203) to situacija s kojom se subjekt često u praksi susreće, u (204) značajka baruna Samedhija, u (205) fascinacija subjekta prirodom itd. Radi se dakle o profiliranju naddogađaja koji se sastoji od niza poddogađaja koji se ponavljaju kroz duži vremenski period. Temporalne semantičke značajke naddogađaja su [–trenutačno], [–agentivno] i [–telično], što odgovara semantičkim značajkama situacija koje su po akcionalnosti stanja.

Radnja

(207) **Vidimo** kako hoda naizgled besciljno s nezadovoljnim izrazom na licu. Vidimo kako okreće očima i duboko udahne. Promatramo ga iz visine odakle nam izgleda kao crna točka crne noći u sivom gradu s pokojim svjetlećim natpisom (…)

(208) Tu na tom mjestu rijeka je puna nilskih konja, **vidimo** ih kako uranjaju i izranjaju, neki izlaze na suprotnoj obali, neki se igraju u vodi.

U konstrukcijama (207) i (208) objekti su promatranja radnje, a glagol je *vidjeti* u objema glagol nesvršenoga vida, koji u neposrednome opsegu profilira fazu koja slijedi nakon uočavanja objekta, odnosno zadržavanje i usmjeravanje vidne pozornosti u odnosu na dinamičnan objekt. Ono što je u vezi s prethodnim konstrukcijama sigurno jest obilježje [–trenutačno]. Obilježja koja moramo malo detaljnije analizirati jesu teličnost, agentivnost, dinamičnost. Kao što smo već rekli, glagol *vidjeti* na određeni način uvijek ostavlja dojam teličnoga glagola jer je jedno od njegovih temeljnih značenja uočavanje i razabiranje objekta od pozadine, čime subjekt izvrašava određeni kognitivni zadatak. Međutim budući da subjekt uspostavlja relaciju s događajima nesvršenoga vida koji se nastavljaju razvijati, možemo zaključiti da ni doživljavač u tim konstrukcijama nije ostvario krajnji cilj, odnosno da konstrukcija kao cjelina nije telična. Kada je u pitanju dinamičnost, već smo naveli da obilježje [+dinamično] imaju sve situacije koje imaju barem jedno pozitivno obilježje:

[+dinamičnost] = [+trenutačnost] i/ili [+agentivnost] i/ili [+teličnost] i/ili [+promjena]

Dinamičnost mnogi opisuju kao obilježje situacija koje trebaju određeni unos energije da bi se nastavile, koje uključuju određenu promjenu u odnosu prema orijentiru, a često ih povezuju i uz agentivnost, odnosno voljnost i svjesnost subjekta prilikom iniciranja energije. Također smo već naveli da su stanja homogena i na mikrorazini, a radnje to nisu. Konstrukcije (207) i (208) stoga smatramo radnjama jer kao objekt promatranja imaju dinamične situacije

opisane relacijskoobjektnim klauzama, koje zahtijevaju svjesno praćenje pogledom i mentalnu aktivnost subjekta ili, drugim riječima, koje podrazumijevaju određenu promjenu u odnosu na objekt konstrukcije ili stimulus, što znači da na mikrorazini nisu homogene i možemo ih parafrazirati glagolima *gledati* i *promatrati*. Ono što često pridonosi dojmu stativnosti glagola *vidjeti*, ali i drugih osjetilnih glagola, jest to što, za razliku od prototipnih dinamičnih glagola, čija je incepcijska i završna točka te aktivnost fizički vidljiva vanjskomu promatraču, glagol *vidjeti* opisuje situaciju čiji razvoj kroz vrijeme nije moguće izvana fizički promatrati jer se radi o unutarnjoj mentalnoj ili kognitivnoj aktivnosti, čije je incepcije i načina na koji se odvija svjestan samo sam doživljavač. No na temelju takvih i sličnih osobnih vidnih iskustava teško da možemo kazati da se u prethodnim konstrukcijama radi o neagentivnome subjektu koji na potpuno pasivan način sudjeluje u opisanim situacijama.

9.2.5.3.2. Akcionalnost glagola *gledati* u korpusnim primjerima

Glagol *gledati* u značenju 'imati pogled upravljen na koga ili što; promatrati' prototipno je glagol radnje, a njegovo se temeljno značenje odnosi na svjesnu uporabu vidnih organa ili svjesnu aktivaciju vizualnoga kapaciteta te sposobnost pomicanja i usmjeravnja vidne linije, a zajedno s njom i pozornosti. Kubota (2016) tvrdi da se značenja vezana uz vizualni kapacitet i vidnu liniju aktiviraju uvijek, a domena pozornosti ne, pa je tako primjerice u konstrukciji *Samo gledam* istaknuto značenje aktivacije vidnoga kapaciteta, a domene usmjeravanja vidne linije i pozornosti nisu. No koje god od tih značenja bilo profilirano u neposrednome opsegu prototipno sva podrazumijevaju agentivnost i durativnost, odnosno dinamičnost.

Voljno ostvarivanje

(209) Kao i uvijek, sinoć **sam gledala** jednu epizodu Star Treka, a nakon toga i kviz o istoj.

(210) Djeca **su** sa zanimanjem **gledala** crtić namijenjen njihovoj dobi o opasnostima od mina te nakon toga diskutirala zajedno sa svojim tetama odgajateljicama i predavačicom.

(211) Top DJ Mag **ste** sigurno nekad **gledali** na televiziji, ali teško da ste vidjeli ovu ekskluzivu wannabe 3 D početna stranica i raskoš frejmova u vrijeme cvjetanja I hate frames klubova.

(212) Uglavnom pričamo o dnevnoj politici, filmovima koje **smo gledali**, kućnom budžetu, događajima u široj familiji ili prijateljima.

U konstrukcijama (209–212) glagol je *gledati* upotrijebljen kao aktivno ostvarivanje jer sve upućuju na ostvarenost inherentnoga cilja radnje, odnosno teličnost. Sve su konstrukcije u

perfektu i jasno profiliraju izvršenost određene situacije u odnosu na objekt. Dosada smo ina primjeru glagola *vidjeti* i na primjeru glagola *gledati* vidjeli da na temporalne značajke značajno utječe i glagolsko vrijeme. Detaljna analiza odnosa akcionalnosti i glagolskoga vremena izvan je opsega ovoga rada, ali je svakako pitanje kojemu bi u budućnosti trebali posvetiti više pozornosti.

Radnja

(213) Na zidu ispred sebe **su gledali** sjene koje su im bile projicirane od predmeta ili osoba koje su prolazile ispred vatre koja se nalazila iza njihovih ledja.

(214) **Gledam** vaša odličja iz II. svjetskog rata koja danas nosite i tako treba, s ponosom ih stavite.

(215) Snimam kratke filmove, napravim pedesetak fotografija, tražim bolji kut snimanja, **gledam** mnoštvo krupnijih riba koje nas znatiželjno prate i dolaze sasvim blizu, pogotovo kad polako krećemo ka površini.

(216) **Gledam** sad tu fotku i vidim nit koja nas sve povezuje, njega, tebe, mene, zajedničku ljubav prema fotografiji, prostoru, psu, patkama koje rone, prema miru i snu.

(217) Kako sama svjedoči, jednog **je** dana **gledala** knjige u dnevnom boravku svoga doma te sa police slučajno povukla knjigu pod nazivom Handbook on Abortion by Dr. and Mrs. J. C. Willke.

Vrijednost je temporalnih semantičkih značajki u svim prethodnim konstrukcijama [–trenutačno], [+agentivno] i [–telično] i nesumnjivo se radi o situacijama radnje.

Stanje

(218) Operacije strabizma rade se da bi se oči poravnale s ciljem da oba oka **gledaju** ravno naprijed i zajedno se i usklađeno pomiču kao jedna cjelina kako bi se od dvije malo različite slike stvorila jedna stereoskopska.

U prethodnoj konstrukciji glagol *gledati* sudjeluje u situaciji koja opisuje stanje jer se ne odnosi na situaciju usmjerenoga promatranja, nego na položaj, odnosno određeno svojstvo očiju koje bi se trebalo postići operacijom.

Habitualno stanje

(219) Uvijek kada **gledam** slike Lišanaca od prije, vidim sretne i zadovoljne ljude, a oni su živjeli u deset puta gorim uvjetima nego mi danas.
(220) Prema novom istraživanju, kada ljudi **gledaju** nasilne ili erotske slike, ne uspijevaju obraditi ono što vide nakon toga.
(221) Mi smo od onih koji reprize na HTV-u **gledaju** danonoćno.
(222) Da, ja sam totalni božićni freak pa svake godine obavezno **gledam** Sam u kući, Kovrčavu Sue i Beskrajan dan.

Ovdje još jednom možemo napomenuti da habitualna stanja opisuju situacije koje nisu epizodične i koje traju ili se ponavljaju kroz duži vremenski period kao u (219–222), pa se time doživljavaju kao navike ili uobičajeni način postupanja nekoga subjektnoga referenta, odnosno kao značajke koje ga opisuju, a ne aktualne radnje. Habitualna stanja imaju iste semantičke temporalne značajke kao i obična stanja poput *voljeti* ili *imati*. Naime u oba slučaja na makrorazini temporalne značajke imaju vrijednosti [–trenutačno], [–agentivno] i [–telično].

9.2.5.3.3. Akcionalnost glagola *čuti* u korpusnim primjerima

(a) sposobnost sluha

Stanje
(223) U Hrvatskoj je do sada dvadesetak gluhe djece operirano i dobilo kohlearni implantat (umjetnu pužnicu) i procesor govora koji im omogućavaju da **čuju**.
(224) Godinama lošije **čujem** na oba uha, preporučen mi je i slušni aparat, ali mi ne pomaže kako sam očekivala.
(225) Još u ljeto je bilo dosta toga nerazumljivoga u njenom govoru, ali danas vjerujem da je vrlo blizu svojih vršnjaka koji **čuju**.
(226) I inače smo u javnosti nastojali da se ne primjećuje njen hendikep, ponašali smo se kao da normalno **čuje**, a niti mnogi naši znanci nisu za to znali.

Sve su konstrukcije poput (223–226), u kojima je glagol *čuti* upotrijebljen u značenju sposobnosti sluha, po akcionalnosti stanja.

(b) primiti/primati sluhom glas ili glasove [opažati]; opažati

Nevoljno postignuće

(227) (...) tehničarka uvlači kateter i izvlači mokraću, kad najednom **čujem** kako se njih dvoje smiju kao ludi.

(228) Dakle, **čuli smo** ushićeni vrisak djece, a i odrasli su veselo komentirali i zabavljali se.

(229) **Čula je** i buku djece s ulice, okrenula se i pogledala prema prozoru.

(230) Nakon malo kopanja, **čuli su** glasove izvana.

(231) Sjedila sam na stijenama i odjednom **čula** jako disanje.

Glagol je *čuti* u konstrukcijama (227–231) glagol pasivnoga postignuća jer je u svim navedenim konstrukcijama glagol svršenoga vida, a obilježja su mu [+trenutačno], [–volja], [+energija] i [+telično]. Glagol *čuti*, slično kao i glagol *vidjeti*, ne podrazumijeva samo puku uporabu slušnih organa već i izvršavanje kognitivnoga zadatka usredotočivanja slušne pozornosti i kategorizacije ili prepoznavanja slušnih podražaja, pa ga stoga smatramo teličnim glagolom.

Voljno ostvarivanje

(232) Nakon samog koncerta održan je okrugli stol gdje smo iz prve ruke **čuli** što je svaki pojedini član stručnog žirija zabilježio za svaku izvedbu na koncertu.

(233) Oduševljena je bila i doduše malobrojna publika na koncertu u Dominikanskoj crkvi koja je te večeri **čula** i Zajčevu "Ave Mariu".

(234) **Čuli smo** i poznatu legendu o kralju, njegovoj kćeri, hrabrom mladiću Kraku te o zmaju koji je »mir u kraljevstvu« naplaćivao slasnim objedom mladim djevojkama iz kraljevstva

(235) **Čuli smo** i nekoliko osobnih priča o radnim iskustvima MSI, koje su s nama podijelili Tibor, Iva, Suzana i Albina, nakon čega je uslijedila rasprava u koju se uključila i pravobraniteljica.

U prethodnim konstrukcijama glagol *čuti* sudjeluje u situacijama aktivnoga ostvarivanja, a vrijednosti su njegovih značajki [–trenutačno], [+agentivno] i [+telično].

Voljno ili nevojno ostvarivanje?

(236) Prije neki dan **smo slučajno čuli** priču da ga je policija navodno privela na obavijesni razgovor jer je navodno imao oružje (…)

U prethodnoj situaciji izraz *slučajno* sugerira iznenađenje i zatečenost subjekta onim što čuje, ali se isto tako čini da nakon incepcijske točke doživljavač ipak uspostavlja kontrolu nad

objektom slušne percepcije te ga svjesno prati do kraja. U tome primjeru dakle ne možemo sa sigurnošću utvrditi akcionalnost glagola *čuti*.

Stanje

(237) Č**ujem** sugovornika, ali svejedno ne znam o čemu govori jer je buka prevelika.

(238) Nakon spuštanja do dna **čujemo** šum vode i gledamo potok preko kojeg se prolazi preko sajle, vodopad kojem se ne vidi kraj (jer je lampa slaba).

(239) Sjedim u uredu i **čujem** u daljini zvuk razglasa. Znam da dolazi s Donauinsela i mislim da testiraju opremu, ali govor je puno duži i traje.

Habitualno stanje

(240) To će vam omogućiti da vas uvijek **čuje** jasno i glasno jer pas će svoje ime povezati sa zvukom svoga imena.

(241) Ima ljudi koji uopće **ne čuju** glazbu, a niti govor. Drugi ju pak **čuju**, ali ne doživljavaju svu njezinu ljepotu, jer **ne čuju** sve frekvencije zvuka, te ne razaznaju bubanj ili violinu.

(242) Ako pacijent za operacije **čuje** što se događa u dvorani, ako nešto osjeća, to znači samo jedno da je bio u tzv. plitkoj anesteziji, a to se može dogoditi iz dva razloga: ili je anesteziolog pacijentu dao nedovoljnu dozu anestetika (...)

(243) A kada sa njima uđem u razgovor, redovito **čujem** priče o razorenim obiteljima, alkoholizmu, roditeljima karijeristima kojih nikada nije bilo kod kuće, o odrastanju bez brata ili sestre.

Radnja

(244) **Čujem** kako pričaju s gazdom i spominju me.

(245) Drugi frajer izgleda napokon pronalazi čašu od prvoga, a ja ga **čujem** kako govori o tome da vjeruje da je Jeti zaista postojao.

(246) **Čujem** kako govore: Pusti, strpi se, nemoj sad, nije sad vrijeme, pričekaj malo vidiš da je sad to i to (...)

U konstrukcijama (244–246) glagol *čuti* upotrijebljen je u apsolutnoj sadašnjosti i iskazuje svoj nesvršeni vid. Vrijednosti su njegovih temporalnih semantičkih značajki u tim konstrukcijama [–trenutačno], [+agentivno] i [–telično] i u svim se može parafrazirati glagolom *slušati*, a tome posebno pridonosi to što u navedenim konstrukcijama slušni doživljavač ne

samo da uspostavlja relaciju s izvorom podražaja već i izvještava o sadržaju onoga što je čuo, a to upućuje na usmjereno, svjesno slušanje i mentalnu aktivnost.

9.2.5.3.4. Akcionalnost glagola *slušati* u korpusnim primjerima

Voljno ostvarivanje

(247) **Slušali smo** predavanja na temu zaštite okoliša, a zatim radili ukrasne vrećice od starog papira, učili kako se radi zdrava čokolada, sudjelovali u odbojkaškom turniru.

(248) Učenici su sudjelovali u izradi plakata, **slušali** predavanje i zapalili svijeće u spomen na sve poginule branitelje i civile koji su dali život za obranu grada Vukovara i slobodu Hrvatske.

(249) **Slušala sam** tu pjesmu o Rudolfu i baš mi je super jer opisuje tako svakodnevnu životnu situaciju...

(250) **Slušali smo** vaš CD i vrlo smo impresionirani, preporučit ćemo vas našoj izdavačkoj kući.

U prethodnim konstrukcijama glagol *slušati* sudjeluje u situacijama aktivnoga ostvarivanja jer se u svima profiliraju durativne i telične situacije, koje se mogu parafrazirati i glagolom *poslušati*. Na njihovu teličnost utječu objekti slušne percepcije koji su vremenski ograničeni, pa glagol s njima uspostavlja inkrementalni odnos, odnosno traje koliko traje i slušni podražaj.

Radnja

(251) Na četvrtu uskrsnu nedjelju **slušamo** tekst iz Ivanova Evanđelje u kojem se Krist uspoređuje s pastirom koji skrbi za svoje ovce, pa je stoga ova nedjelja dobila naziv Nedjelja Dobroga Pastira.

(252) Iako pažljivo **sluša** sve klijentove potrebe i probleme, zapravo mu mnoge bitne informacije promaknu iz razloga što previše razmišlja unaprijed, želeći što brže realizirati posao.

(253) Učenici **su** pozorno **slušali** i postavljali vrlo zanimljiva pitanja.

(254) **Slušao sam** o našim ljudima u Australiji s tugom i jadom i ti ljudi će prestati biti ono što jesu, postat će Australijanci.

U konstrukcijama (251–254) glagol *slušati* i u prezentu i u perfektu profilira radnje te u svima ima obilježja [–trenutačno], [+agentivno] i [–telično].

Habitualno stanje

(255) Ustvari, tko god da **sluša** o ovim slavama također odlazi u transcendentalno prebivalište Vrhovnog Gospodina, Sri Visnua.

(256) Od proljeća 2000. godine počela je djelotvorno komunicirati telefonom, a od ljeta **sluša** i čuje normalno preko telefonske slušalice i odgovara na pitanja.

(257) **Slušamo** zahtjeve i potrebe naših korisnika i nudimo im najbolja i optimalna rješenja.

(258) Ljudi koji svakodnevno **slušaju** radio, uz radio program slušaju i oglase na radiju, a to vam daje mogućnost da sa zanimljivim sadržajem radio oglasa privučete pažnju slušatelja.

9.2.5.3.5. Akcionalnost glagola *namirisati* u korpusnim primjerima

Zanima nas samo značenje 'osjetiti njuhom čiji miris', a značenjima 'poškropiti mirisnom tekućinom', 'dodati miris' i značenjem povratnoga oblika 'na sebe staviti miris' nećemo se baviti.

Nevoljno postignuće

(259) Vukovi **su namirisali** svoj plijen, a pastir je sa svojim stadom stao bježati preko jezera.

(260) Nabra cilo breme frezija u susidovu vrtu... još na me laje pas jer me **namirisao** na 10 milja.

(261) Kada su seljani došli ponovno podići zid, jedan od njih **je namirisao** benzin na kamenu i podigao uzbunu u selu misleći kako je zapravo našao naftu.

(262) Još s nasipa **sam namirisao** grah s kobasama, a dolje ispod mosta vidio Stronghold i njihovu ekipu kako se motaju oko kazana.

U svim prethodnim konstrukcijama glagol *namirisati* sudjeluje u konstrukcijama koje imaju semantičke značajke [–trenutačno], [–volja], [+energija] i [+telično], što znači da se radi o situacijama pasivnoga postignuća.

Habitualno stanje

(263) Ne znamo da li se radi o urođenim razlikama, ili o nemogućnostima nekih da **namirišu** cijanid, ili su možda posljedica podsvijesnog blokiranja.

(264) Psi **namirišu** drogu u gumama, što ljudi ne mogu.

(265) Kada **namirišem** parfem s uljem sandalovine, odmah poželim slijediti osobu koja ga nosi (osobito ako je to djevojka), otkriti tajnu tog parfema i okružiti se njime poput zagrljaja.

(266) Komarci na 35 metara udaljenosti **namirišu** ugljični dioksid koji izdišemo i mliječnu kiselinu naše kože.

Konstrukcije (263–266) predstavljaju habitualna stanja jer ne profiliraju epizodične situacije, već određeno svojstvo subjekta, neku njegovu naviku, odnosno nešto što je za njega karakteristično. Kao što smo već rekli, radi se o profiliranju naddogađaja čije su temporalne semantičke značajke [–trenutačno], [–agentivno] i [–telično], što odgovara semantičkim značajkama situacija koje su po akcionalnosti stanja.

9.2.5.3.6. Akcionalnost glagola *mirisati* u korpusnim primjerima

Zanima nas samo značenje 'osjetilom njuha reagirati na nadražaj mirisa', a ne 'odisati nekim mirisom', u kojemu je glagol *mirisati* uvijek stanje ili povratni oblik u značenju 'stavljati miris, parfem', u kojemu je glagol *mirisati* uvijek radnja.

Habitualno stanje

(267) Mačke zapravo **mirišu** jezikom.

(268) Mi smo, kao bića koja čuju, vide, **mirišu**, kušaju, dodiruju i tako doživljavaju svijet oko sebe ovisni o međusobnom djelovanju osjetila i mozga.

(269) Uvijek kada **mirišete** cvijet dodirujete mi srce vašom dušom.

(270) Ispitanici koji **su mirisali** mentu svaka dva sata za tjedan dana konzumirali su 2.800 manje kalorija od onih koji nisu.

Radnja

(271) A kada sam bio na njenom sprovodu i stupao za njenim lijesom, **mirisao sam** Bobočkin parfem na svome rupčiću (...)

(272) **Mirisao sam** njenu kosu, koja je opijala moje nosnice, čak me i ponekad škakljucnula njena kovrča po licu.

(273) Kasno popodne **mirisao sam**, opet kod svog nećaka, novo maslinovo ulje, i priznajem, umočio prst u čašicu i kušao nekoliko kapi.

(274) **Mirisali smo** bilje, dirali ga i uživali na proljetnom suncu.

9.2.5.3.7. Akcionalnost konstrukcija s osjetilnim glagolima u neprototipnim, proširenim značenjima

Iako smo na temelju primjera poput (270) očekivali da će se s promjenom značenja mijenjati i *aktionsart* konstrukcija u kojima osjetilni glagoli imaju proširena fizička ili metaforička značenja, pokazalo se da se u proširenim fizičkim i metaforičkim značenjima zadržava *aktionsart* glagola iz kojega prošireno značenje proizlazi.

(275) Naši su prozori **gledali** u njegov improvizirani kućerak uza zgradu kina, pa smo mogli vidjeti kako u stvari jadno živi.

Glagol je *gledati* po svome temeljnom *aktionsartu* radnja i ima semantičke značajke [–trenutačno], [+agentivno] i [–telično]. Međutim značenje glagola *gledati* u konstrukciji (270) jest 'biti orijentiran', pa konstrukcija zbog prirode subjekta i promjene značenja glagola ima različite vrijednosti temporalnih semantičkih značajki i po *aktionsartu* je stanje.

No ono što smo primijetili analizirajući *aktionsart* konstrukcija s osjetilnim glagolima u proširenim fizičkim i metaforičkim značenjima jest da konstrukcije s njihovim neprototipnim značenjima u najvećemu broju slučajeva zadržavaju *aktionsart* izvornoga glagola, odnosno da neprototipna značenja u najvećemu broju slučajeva imaju isti temeljni *aktionsart* kao i osjetilni glagoli iz kojih su proizišli, što znači da postoji jasna tendencija da proširena, neprototipna značenja zadrže događajnu strukturu i vrijednosti temporalnih značajki temeljnoga značenja, usp.:

(276) **Vidim** jako dobro što želiš reći. / **Znam/razumijem** jako dobro što želiš reći. (stanje/stanje)
(277) Kad je taj mladi igrač u pitanju, **vidim** velik uspjeh. / Kad je taj mladi igrač u pitanju **zamišljam/predviđam** velik uspjeh. (radnja/radnja)
(278) Molim te, **vidi** tko je ispred vrata. / Molim te **provjeri** tko je ispred vrata. (postignuće/postignuće)
(279) On **gleda** kako oteti i ono malo što imamo. / On **nastoji/pokušava** oteti i ono malo što imamo. (radnja/radnja)
(280) Svugdje **je gledala**, ali ga nigdje nije bilo. / Svugdje **je tražila**, ali ga nigdje nije bilo. (radnja/radnja)

(281) Većina ih **je** već **čula** za hrvatsku lavandu. / Većina ih **je** već **saznala** za hrvatsku lavandu. (ostvarivanje/ostvarivanje)

(282) I to je ono drugo bitno što **smo** od Pape **čuli**. / I to je ono drugo bitno što **smo** od Pape **naučili**. (ostvarivanje/ostvarivanje)

(283) Vojska **sluša** politiku i partiju. / Vojska **se pokorava** politici i partiji. (radnja/radnja, odnosno na habitualno stanje / habitualno stanje)

(284) Narodnu glazbu uglavnom **slušaju** mlađe generacije. / Narodnu glazbu uglavnom **vole** mlađe generacije. (habitualno stanje / habitualno stanje)

(285) Ona je izvanredna studentica, pa nije obvezna **slušati** predavanja. / Ona je izvanrednja studentica, pa nije obvezna **dolaziti na** predavanja. (radnja / radnja, odnosno habitualno stanje / habitualno stanje)

(286) **Taknuo je** svojim riječima izravno u moje srce. / Svojim je riječima **izazvao emocije** u mom srcu. (postignuće/postignuće)

(287) Zašto se **diraš** u mene?! / Zašto me izazivaš?! (radnja/radnja)

(288) Slovenac sakrio drogu u auto, a pas ju odmah **namirisao**. / Slovenac sakrio drogu u auto, a pas ju odmah **pronašao**. (postignuće/postignuće)

(289) **Namirisali su** krv i sada vrebaju. / **Predosjetili su** krv i sada vrebaju. (postignuće/postignuće)

(290) Šetamo lungo mare, a Lora i Mala s velikim zanimanjem **njuše** svaki grm. / Šetamo lungo mare, a Lora i Mala s velikim zanimanjem **istražuju** svaki grm. (radnja/radnja)

(291) Policija **je** ponovno **njuškala** oko kuće. / Policija **je** ponovno **istraživala** oko kuće. (radnja/radnja)

(292) U Shakespeareovoj Oluji **kušali smo** granice vlastite imaginacije. / U Shakespeareovoj Oluji **testirali smo** granice vlastite imaginacije. (radnja/radnja)

Na temelju konstrukcija (276–292) možemo primijetiti da prilikom projiciranja iz temeljne značenjske domene u različite ciljne značenjske domene *aktionsart* u većini slučajeva ostaje nepromijenjen, a to je posebno vidljivo u njihovim proširenim fizičkim značenjima, koje je lako zamisliti u temeljnom fizičkom značenju te usporediti *aktionsart* te situacije s proširenim značenjima. Čini se dakle da se *aktionsarta* zamišljaja situacije u kojoj je određeni glagol upotrijebljen u fizičkome značenju preslikava na proširena značenja. Valja napomenuti da čak i kada su u pitanju konstrukcije poput *Naši su prozori gledali u njegov improvizirani kućerak uza zgradu kina, pa smo mogli vidjeti kako u stvari jadno živi*, na razini konstrukcije također ne dolazi do promjene *aktionsarta* jer glagoli upotrijebljeni u neepizodičnim, habitualnim

značenjima, kao što je to slučaj s prethodnom konstrukcijom, po akcionalnosti predstavljaju habitualno stanje, a ne radnju. Na isti način interpretiramo i konstrukciju *Narodnu glazbu slušaju uglavnom mlađe generacije*, koja također predstavlja habitualno stanje jer profilira određenu značajku *mlađe generacije*. Kada glagol *slušati* u toj konstrukciji zamijenimo značenjem koje u toj konstrukciji prenosi poput 'voljeti' ili 'preferirati', konstrukcija ostaje stanje.

9.3. Zaključne napomene

Ono što nas je u ovome poglavlju zanimalo jest *aktionsart* konstrukcija s osjetilnim glagolima u njihovu fizičku značenju, koji tip situacije najčešće iskazuju te što se događa s temporalnim semantičkim značajkama i događajnom strukturom prilikom proširivanja značenja iz fizičke u metaforičke značenjske domene. Iako načelno osjetilni glagoli, kao i svi ostali glagoli, mogu biti konstruirani tako da svojim temporalnim značajkama iskazuju najrazličitije tipove situacija, pregledom korpusa ustanovili smo u kojim se tipovima situacija ipak najčešće upotrebljavaju te s priličnom sigurnošću upravo taj tip konstrukcije možemo povezati s njihovim temeljnim temporalnim semantičkim značajkama i temeljnim *aktionsartom*. Kao što smo ranije utvrdili, glagoli su *vidjeti* i *čuti* kada je *aktionsart* u pitanju prilično amorfni, a ta amorfnost, kao i njihova polisemičnost, odnosno sklonost da čak i u svome temeljnome značenju sugeriraju ili preuzimaju značenja drugih sličnih osjetilnih glagola, proizlaze iz naše predodžbe o načinu na koji se situacije koje ti glagoli opisuju odvijaju u stvarnosti te upućuje na to da je njihova kategorizacija kao glagola stanja te neagentivnih glagola pasivne percepcije netočna i da ju je potrebno još detaljnije preispitati, a to za sobom povlači i detaljnije istraživanje psiholoških i kognitivnih glagola općenito.

10. ZAKLJUČAK

Kao što smo rekli na samome početku rada, jedna je od temeljnih ideja kognitivnolingvističkih pristupa gramatičkomu opisu općenito ideja *utjelovljenja* (engl. *embodiment*), odnosno ideja da način na koji ostvarujemo interakciju sa svijetom koji nas okružuje utječe na način na koji konstruiramo i razumijevamo značenja. Značenje je konceptualizacija, a ta konceptualizacija može uključiti sve vrste fizičkih i nefizičkih entiteta, materijalni svijet, ali i osjetilna, kinestetička, intelektualna, emocionalna i ostala umna iskustva. Značenja dakle ne postoje sama po sebi, već uključuju cjelokupno govornikovo znanje, i jezično i enciklopedijsko, a temelji se na ljudskim kognitivnim sposobnostima jer se u jeziku manifestiraju mnogi fenomeni koji su vidljivi u različitim aspektima kognicije, a jezik ih upotrebljava i ispoljava na svoj vlastiti način i u svojoj vlastitoj organizaciji. Jedna od temeljnih ideja kognitivne gramatike, koja predstavlja glavni teorijsko-metodološki okvir ovoga rada, jest da je jezik u svojoj prirodi simboličan. I leksikon i gramatiku Langacker reducira na „bipolarne" simboličke jedinice čiji jedan pol definira semantička, a drugi fonološka jedinica, čime se naglašavaju semiološka i interaktivna funkcija jezika kao temeljne, a iz toga proizlazi i ideja da gramatika nije zaseban, samodostatan, formalan sustav, već da sa semantikom čini kontinuum te da i sama ima značenje, koje se može opisati na odgovarajućoj razini apstraktnosti, odnosno shematičnosti. Gramatičke kategorije pritom, kao i sve ostalo u jeziku, reflektira naša temeljna iskustva sa svijetom koji nas okružuje. U skladu s tim temeljnim načelom kognitivne gramatike značenjima smo svih jezičnih jedinica u ovome radu pristupali kao simboličkim, a ne kao izoliranim jedinicama te smo analizirati veze između tjelesnoga iskustva, općih kognitivnih sposobnosti čovjeka, konceptualnih struktura te jezičnih struktura, čije je postojanje uvjetovano potrebama konceptualnosemantičke naravi.

Osjetilni glagoli, koji su glavni predmet ovoga rada, kodiraju dakle iskustva o svijetu do kojih dolazimo tijelom, odnosno osjetilima vida, sluha, njuha, okusa i opipa, a tim se izravnim tjelesnim iskustvima koristimo da bismo razumijeli i artikulirali puno kompleksnije, apstraktne ideje, poput emocija i drugih entiteta našega unutrašnjega, neopipljivoga svijeta, pa stoga predstavljaju bogat izvor za figurativno izražavanje, iz čega proizlazi i njihova izrazita polisemičnost, koja se u jeziku ostvaruje i kroz različite sintaktičke strukture, pa smo stoga u analizi osjetilnih glagola u hrvatskome jeziku promatrali veze između kognitivnih procesa koji su uključeni u konstruiranje različitih značenja, fiziologije osjetilnih organa, naše vlastite predodžbe o načinu na koji osjetilni organi funkcioniraju te uporaba osjetilnih glagola u svakodnevnome govoru, odnosno njihovih prototipnih i neprototipnih značenja. Uostalom, sve

su kognitivne sposobnosti, od onih temeljnih i onih na višim razinama, poput iskustva različitih boja, zvukova, okusa, mirisa i taktilnih osjeta, iskustva prostora, emocija i sl. te ljudska sposobnost uspoređivanja, kategorizacije, usredotočivanja, strukturiranja i razumijevanja prizora pomoću koncepta lika i pozadine, apstrahiranja itd., povezane s ljudskim osjetilima, posebno osjetilom vida, pa su i iz tog razloga osjetilni glagoli izuzetno zanimljiv i vrijedan izvor informacija o odnosu jezika i kognicije.

U četvrtome smo poglavlju stoga kratko opisali fiziologiju osjetilnih organa te vidjeli kako se naše vlastito iskustvo i predodžba o osjetilnim organima i načinu na koji funkcioniraju zrcali u značenjima različitih frazema u čijemu konstruiranju sudjeluju, pa se tako primjerice naše iskustvo vida pri lošijem ili boljem svjetlu ili njegova nesposobnost da vidi kroz neprozirne objekte odražava u frazemima poput *vidim jasno, vidim mutno, vidjeti nešto kao kroz maglu, zamazati oči komu, ništa ne vidi od pohlepe* itd.; naš doživljaj oka kao dinamičnoga, aktivnoga organa te sposobnost pokretanja i usmjeravanja očiju prema objektu u izrazima poput *točka gledišta, razrogočiti oči, okretati očima, baciti oko, preletjeti očima* itd.; svijest o uhu kao parnome i unutarnjemu organu u izrazima poput *provući kome što kroz uši*, *napuniti uši glupostima*, *metnuti komu bubu u uši, na jedno uho unutra, na drugo van*, *ušlo na jedno uho, a izišlo na drugo* itd.

Važno je pitanje pritom bilo i kako značenja drugih elemenata u rečenici utječu na ukupno značenje, odnosno proizlaze li različita značenja osjetilnih glagola iz samoga glagola ili interakcije njegova značenja sa značenjem njegovih argumenata te u kolikoj mjeri značenjska struktura glagola utječe na različita sintaktička okruženja u kojima se glagoli javljaju. U okviru kognitivne gramatike značenja su konstrukcija samo djelomično kompozicionalna, što znači da ne predstavljaju puki zbroj značenja elemenata koja su eksplicitno u njima zastupljena, već više od toga. U središtu su pozornosti stoga bili ne samo osjetilni glagoli sami po sebi, već konstrukcije višega reda u kojima su pojavljuju. Polazeći od toga opisi i analize u ovome radu utemeljeni su na uporabi i organizirani s obzirom na kontekst u kojemu se osjetilni glagoli pojavljuju, a značenje se poima kao konceptualna kategorija s enciklopedijskom pozadinom. U petome smo poglavlju prototipna i neprototipna značenja osjetilnih glagola stoga analizirali na primjerima konstrukcija ekscerpiranih iz različitih korpusa hrvatskoga jezika, na prvome mjestu hrWaC-a, a navodili smo i konstrukcije iz svakodnevnoga razgovornog jezika. Pritom smo analizirali značenja osjetilnih glagola koji proizlaze iz pet osjetilnih modaliteta – vida, sluha, njuha, opipa i mirisa. Kao što smo i pretpostavili, svi su osjetilni glagoli izrazito polisemični i izuzetno se lako prelijevaju iz polja izravne fizičke percepcije u druga semantička polja, od onih proširenih fizičkih, koja su s prototipnim značenjima logički i stvarnosno bliska, pa do

metaforičkih, koja su najčešće vezana uz semantička polja uma i kognicije. Prototipnim fizičkim značenjima pritom smo smatrali one koji opisuju situacije u okviru kojih je određeni entitet izravno i fizički izložen osjetilnim organima, a uključuje kognitivne operacije poput detekcije i identifikacije stimulusa. Međutim odmah smo na samome početku analize prototipnih i neprototipnih značenja osjetilnih glagola primijetili da su fizička percepcija i mentalni doživljaji, posebice kada su u pitanju glagoli vida i sluha, usko povezani i isprepleteni, pa tako i jednostavna konstrukcija poput *Vidim zvijezde* bez dodatnoga konteksta može značiti izravnu fizičku percepciju, a može i umni zamišljaj zvijezda. Pored toga, zaključili smo i da glagoli poput *gledati, vidjeti, slušati* ili *čuti* i u svojim prototipnim fizičkim značenjima uvijek istovremeno znače i umno spoznavati, u protivnome konstrukcijama u kojima se upotrebljavaju ne bismo mogli iskazati tip podražaja, njegov opis, promjene koje zapažamo u okolini i sl. Značenjske su mreže osjetilnih glagola radijalno ustrojene, a različita su značenja određenoga glagola povezana kategorizacijskim odnosima elaboracije i ekstenzije. Proširena fizička značenja pritom predstavljaju elaboracije, a metaforička ekstenzije prototipnih fizičkih značenja. Različita značenja koja osjetilni glagoli prenose u različitim konstrukcijama često i sama podrazumijevaju nekoliko više ili manje međusobno različitih podznačenja ili niz iznijansiranih značenja, pa tako primjerice glagol *vidjeti* u konstrukciji *Novi direktor vidi ih kao reprezentativne predstavnike domaćeg turizma* može značiti i 'smatrati', i 'predviđati' i 'zamišljati', a konstrukcija *Ne brini, čula sam te* može značiti puko fizičko primanja zvuka organom sluha, ali može značiti i 'razumjela sam te' ili 'poslušala sam te i pokorila se onomu što je od mene traženo'. Kako bismo jasno razlučili o kojemu se podznačenju točno radi, najčešće je potreban širi kontekst ili dodatna elaboracija unutar same konstrukcije. Svako izdvojeno značenje glagola *vidjeti* podrazumijeva dakle i druga značenja i podznačenja jer je svaka leksička jedinica, kao što to tvrdi i Langacker, koja se dovoljno često upotrebljava polisemna, odnosno imaju cijeli niz međusobno povezanih značenja i značenjskih nijansi, koja su konvencionalizirana u određenoj mjeri. Koncepcije koje postignu status leksičkih značenja psihološki su opravdane i kognitivno istaknute, a njihova pojava kroz društvenu interakciju ukazuje na njihovu komunikacijsku korisnost pri opisivanju zajedničkih iskustava, a na još temeljnijoj razini i osnovne kognitivne sposobnoti koje podupiru i oblikuju to iskustvo (Langacker 1999: 2). Glagoli čija smo značenja u ovome poglavlju analizirali glagoli su aktivne i tzv. pasivne percepcije: *gledati, vidjeti, slušati, čuti, mirisati, namirisati, njušiti, kušati, okusiti, dirati, taknuti* i *dotaknuti*, koji su sudeći prema podatcima iz Hrvatskoga čestotnoga rječnika (Moguš i dr. 1999) i hrWaC-a najčestotniji predstavnici svoje klasifikacijske skupine, odnosno određenoga osjetilnoga modaliteta, pa smo držali da to upućuje i na njihovu kognitivnu

istaknutost te da ćemo najveću raznolikost značenja pronaći upravo kada su navedeni glagoli u pitanju. Kao što smo rekli, svi su osjetilni glagoli izrazito polisemični, a njihova proširena značenja brojem uporaba premašuju njihove uporabe u temeljnim fizičkim značenjima. Pregledom konstrukcija ekscerpiranih iz korpusa utvrđeno je primjerice da glagol *vidjeti* prenosi proširena fizička značenja poput 'sresti se', 'posjetiti', 'razgledati', 'provjeriti', 'pregledati' itd. te metaforička značenja, koja se u najvećemu broju šire u domenu intelekta poput značenja 'shvatiti', 'uvidjeti', 'razumjeti', 'znati', 'saznati', 'predviđati', 'zamišljati', 'smatrati' itd., ali i domene iskustva, emocija i odnosa te prenose značenja poput "iskusiti, 'doživjeti', 'ne podnositi nekoga' ili 'imati loš odnos s kim', 'družiti se', 'provoditi vrijeme s kim', 'ignorirati' itd. Glagol *gledati* prenosi proširena fizička značenja poput 'nadzirati', 'pregledavati', 'tražiti', 'svjedočiti' itd. te metaforička iz domene intelekta poput 'razmišljati', 'razmatrati', 'uzimati u obzir', 'smatrati', 'razumjeti', 'shvaćati', 'baviti se' itd. te domena iskustva, emocija i odnosa poput 'doživljavati', 'ponašati se prema komu na određeni način', 'sviđati se', 'biti nemoćan', 'osjećati odbojnost' itd. Glagol *čuti* prenosi proširena fizička značenja poput 'nazvati', 'telefonirati', 'razgovarati s kim' te metaforička iz domene pokornosti i odnosa prema komu poput 'pokoriti se', 'podčiniti se', 'paziti', 'obratiti pozornost', 'osjećati odbojnost', 'ignorirati' te intelekta poput 'naučiti', 'razumjeti' i 'saznati'. Proširena fizička značenja glagola opipa *taknuti* i *dotaknuti* sudjeluju u konstruiranju proširenih fizičkih značenja poput 'kušati', 'poslužiti se hranom ili pićem', 'sudjelovati ili ne sudjelovati u različitim aktivnostima', 'uzdržavati se', 'apstinirati', 'ukrasti', 'fizički utjecati na objekte neživoga podrijetla' itd. te metaforička iz domene emocionalnoga utjecaja i promjene poput 'baviti se nečim kroz raspravu, polemiku razgovor', 'utjecati na emocije', 'osjećati odbojnost' itd. te domene uspjeha i neuspjeha poput 'uspjeti u nečemu', 'dosegnuti vrhunac u nekome poslu ili životu općenito' te 'dosegnuti dno', 'propasti' i sl. Proširena su fizička značenja glagola njuha poput *njušiti* 'tražiti', 'njuhom pratiti trag', 'postati svjestan prisutnosti', 'istraživati njuhom', ali valja napomenuti da su ta značenja uglavnom vezana uz konstrukcije u kojima je subjekt životinjskoga podrijetla. Metaforička su značenja glagola *njušiti* iz domene intuicije i potrage primjerice 'ispitivati', 'istraživati', 'provjeravati', 'intuitivno osjećati', 'predosjećati' i sl. Proširena su fizička značenja glagola okusa poput *kušati* 'ne konzumirati', 'uzdržavati se od hrane ili pića' te 'konzumirati manju količinu hrane ili pića', a metaforička se šire u domenu iskustva te prenose značenja poput 'stjecati različita iskustva', 'iskusiti nešto na mentalnoj ili emocionalnoj razini', 'testirati', 'provjeravati' i 'izazivati'. Poznato je da se vokabular okusa širi i u domenu osobnih sklonosti i nesklonosti ili osobnih sviđanja i nesviđanja, ali ta značenja ne pronalazimo kod glagola okusa, već kod imenice *ukus*, pridjeva *ukusan* i *neukusan* te priloga *ukusno* i *neukusno*, pa smo u četvrtome poglavlju analizirali i

njihovu polisemičnost. Iz svega se može zaključiti da leksičke jedinice uistinu služe kao pristupne točke brojnim načinima konceptualiziranja i otvorenome sustavu različitih domena znanja i iskustva (Langacker 1989,1999, 2013, Fauconnier 1997, Kubota 2016). Semantička proširenja mogu ostati vezana uz fizička prototipna značenja, a mogu se i udaljiti od njih, potisnuti ih u pozadinu, a u neposrednome opsegu istaknuti značenja različitih drugih kognitivnih sposobnosti. Gdje će značenje nekoga osjetilnoga glagola biti pozicionirano u kontinuumu koji se kreće od prototipnih fizičkih do apstraktnih značenja ponajviše ovisi o prirodi objekta određenoga osjetilnoga modaliteta. Drugim riječima, što je entitet koji se percipira konkretniji i stvarnosno povezaniji uz određeno osjetilo, konkretnije je, odnosno prototipnije i značenje osjetilnoga glagola, odnosno konstrukcije, a što je entitet apstraktniji, apstraktnije je i značenje. Također možemo napomenuti i kako se čini da se u podlozi proširenih fizičkih značenja najčešće nalazi metonimijsko preslikavanje, a u podlozi apstraktnijih, metaforičkih proširenih značenja metaforičko preslikavanje, odnosno konceptualna metafora, pa su tako pomoću metonimijskoga preslikavanja DIO ZA CJELINU konstruirana proširena fizička značenja poput VIDJETI ZA SRESTI, VIDJETI ZA POSJETITI, ČUTI ZA TELEFONIRATI, TAKNUTI ZA MICATI itd., a pomoću kognitivnoga mehanizma konceptualne metafore značenja poput SHVATITI JE VIDJETI, RAZUMJETI JE VIDJETI, POKORITI SE JE SLUŠATI, UTJECATI NA EMOCIJE JE DODIRNUTI itd.

Jedna je od temeljnih kategorizacija osjetilnih glagola u stručnoj i znanstvenoj literaturi ona u odnosu na 5 osjetilnih modaliteta ili vrstu percepcije te semantičku ulogu subjekta, odnosno agentivnost doživljavača koji sudjeluje u određenome perceptivnom činu. U šestome smo poglavlju stoga analizirali osjetilne glagole, odnosno konstrukcije u kojima sudjeluju, prema semantičkoj ulozi subjekta, a koji u okviru kanonskoga događajnog modela u kognitivnoj gramatici predstavlja jednu od dvije arhetipske uloge, onu agensa, dok direktni objekt prototipno preuzima ulogu pacijensa. To je dakle podjela koja funkcionira na temelju najvažnijih općih semantičkih obilježja specifičnih za semantičko polje osjetilnih glagola, a semantika glagola pritom nameće određena značenja, odnosno specifične semantičke uloge subjektu konstrukcije, koji prema klasičnoj kategorizaciji osjetilnih glagola može biti aktivni doživljavač, pasivni doživljavač ili objekt percepcije u konstrukcijama s tzv. izokrenutim osjetilnim glagolima. Budući da subjekti osjetilnih glagola ili doživljavači nisu prototipni agensi, a objekti percepcije nisu prototipni pacijensi, analizirali smo kako su subjekti različitih osjetilnih glagola, odnosno doživljavači, pozicionirani u odnosu na kanonski događajni model i prototipne semantičke uloge te analizirali prirodu odnosa koji subjekt doživljavač uspostavlja s objektom percepcije te na temelju toga uspostavili temeljnu paradigmu osjetilnih glagola u

hrvatskome jeziku s obzirom na semantičku ulogu subjekta doživljavača u konstrukcijama s osjetilnim glagolima. Pritom se pokazalo da u hrvatskome jeziku, za razliku od primjerice engleskoga, određeni osjetilni modaliteti nemaju glagole u sve tri kategorije osjetilnih glagola prema semantičkoj ulozi subjekta, odnosno da kod osjetilnih glagola okusa i opipa izokrenuti osjetilni glagoli izostaju, dok glagoli vida, sluha i mirisa imaju predstavnike u sve tri kategorije. Detaljnim promatranjem konstrukcija s osjetilnim glagolima ekscerpiranim iz hrWaC-a uočili smo bitnu razliku između glagola vida, sluha i mirisa s jedne strane i glagola opipa i okusa s druge strane, a ta razlika proizlazi iz načina na koji se događa sam čin opažanja različitim osjetilnim organima, naše vlastite predodžbe o načinu na koji nastaju pojedini osjeti te načina na koji doživljamo objekte percepcije različitih osjetilnih modaliteta. Naime relacije koje konstruiraju primjerice glagoli *vidjeti* i *čuti* u svojim fizičkim značenjima implicitno uspostavljaju odnos vidnih i slušnih organa subjekta doživljavača s izvorom podražaja te s osjetom koji iz njega proizlazi, dok glagoli opipa i okusa uglavnom profiliraju voljni, namjerni kontakt subjekta s određenim objektom, a ne odnos subjekta doživljavača, odnosno osjetilnih organa kože i okusnih pupoljaka i samih okusnih i opipnih osjeta. Iz toga je proizišao zaključak da glagole okusa i opipa (posebice opipa) ni ne možemo smatrati osjetilnim glagolima u užemu smislu jer u svojim fizičkim značenjima oni ne uspostavljaju odnos s podražajima i osjetima, već samo s objektima percepcije ili izvorima podražaja, a to se onda odražava i na semantičku ulogu njihovih subjekata, koji se ne mogu smatrati pravim doživljavačima, te na sitaktičke strukture u kojima se javljaju, a koje bi u budućnosti valjalo detaljnije analizirati.

Još jedna bitna izvanjezična činjenica, koja igra važnu ulogu u načinu na koji konstruiramo situacije s osjetilnim glagolima, jest i način na koji se odvija perceptivni čin te priroda objekta percepcije. Glagoli su vida, sluha i njuha naime distancirana osjetila, koja za prikupljanje informacija o objektu percepcije i stvaranje osjeta ne trebaju kontakt, dok osjetila opipa i okusa trebaju izravni kontakt. Također, kada su u pitanju objekti vidne, slušne i njušne percepcije, na kognitivnoj ih razini možemo razdvojiti od podražaja koje „emitiraju“ i osjeta koji tako nastaju, a kada su u pitanju objekti opipne i okusne percepcije, to ne možemo. Drugim riječima, vidne, slušne i njušne podražaje i osjete doživljavamo kao entitete neovisne od objekta percepcije, a opipne i okusne podražaje i osjete doživljavamo kao neodvojive od objekta percepcije ili izvora podražaja, a to onda utječe i na način na koji ih jezično koncipiramo te na sintaktičke strukture u kojima se pojavljuju. Upravo je priroda njihovih objekata percepcije razlog zašto u okviru okusne i opipne percepcije nema tzv. izokrenutih osjetilnih glagola te zašto osjetilni glagoli opipa i okusa ne mogu sudjelovati u konstrukcijama s izokrenutim osjetilnim glagolima, odnosno konstrukcijama u kojima je gramatički subjekt izvor osjetilnih

podražaja, a koje opisuju dojam koji neki neizrečeni, neleksikalizirani doživljavač (logički subjekt) ili generički doživljavač ima o izvoru podražaja primjerice *Ona izgleda odlično, Marko zvuči veselo ili Ona miriše dobro*. Ako se u takvim konstrukcijama želi upotrijebiti logički subjekt, on se onda, kao i u većini drugih konstrukcija koje kodiraju relacije mentalnoga iskustva, dativno kodira. S druge strane, kao što smo rekli, glagoli okusa i opipa ne mogu sudjelovati u konstrukcijama s izokrenutim osjetilnim glagolima zato što su podražaji i osjeti koji proizlaze iz njihovih objekata percepcije od njih neodvojivi. Drugim riječima, hrana kao izvor njušnoga podražaja primjerice može emitirati miris koji se potom samostalno kreće prema doživljavaču i na taj način predstavlja aktivan, dinamičan entitet, a sam događaj emitiranja mirisa na temelju izvanjezičnoga iskustva i znanja prepoznajemo odvojeno od mentalnoga, perceptivnoga kontakta koji inicira doživljavač, pa otuda i konstrukcije s izokrenutim osjetilnim glagolima koje kodiraju takva iskustva. S druge strane, kada su u pitanju osjetila okusa i opipa, ne možemo prepoznati zasebni, neovisni događaj emitiranja podražaja jer su oni neodvojivi od entiteta iz kojih proizlaze, a da bi ih spoznao, agentivni subjekt mora na neki način inicirati izravan kontakt s izvorom takvih podražaja. Izokrenutim osjetilnim glagolima, kao posebnom kategorijom osjetilnih glagola, bavili smo se u osmome poglavlju ovoga rada.

Uz značajke subjekta konstrukcije, kao kognitivno najistaknutijega sudionika neke energične situacije i inicijatora protoka energije, usko je povezana i tranzitivnost konstrukcije. Prijelaznost je gramatička kategorija koja se vezuje uz leksičko-gramatička svojstva glagola u službi predikata i njegovu sposobnost da upravlja svojim dopunama u nekome kosom padežu. U svome prototipnom obliku prijelaznost je jezični odraz naše temeljne predodžbe o načinu na koji najrazličitiji entiteti stupaju u energičnu interakciju u stvarnome svijetu, a Langacker ju ilustrira modelom biljarske kugle. Model biljarske kugle zajedno s modelom pozornice i modelom semantičke uloge čini kanonski događajni model. Kanonski događajni model pritom uključuje i dvije arhetipske uloge, a to su uloge agensa i pacijensa, a kada se lingvistički kodira na maksimalno neutralan način glava je klauze glagol koji uspostavlja dinamičan odnos između agensa i pacijensa, odnosno subjekta i direktnoga objekta, s jednosmjernim protokom energije. Perceptivna iskustva hrvatski jezik izražava tranzitivnim rečenicama, koje predstavljaju ekstenziju u odnosu na prototip koji uključuje odnos agensa i pacijensa. Ta je ekstenzija motivirana sličnostima na apstraktnoj razini između prijenosa energije koji inicira agens u lancu prijenosa energije od izvora prema cilju, odnosno pacijensu s jedne strane i zamišljene mentalne putanje koja vodi od aktivnijega doživljavača prema pasivnijemu objektu percepcije. Stupanj tranzitivnosti glagola, odnosno konstrukcije s određenim glagolom, ima svoje semantičke i sintatičke implikacije, a provjerava se mogućnošću uspostavljanja pasivnoga korelata, čija

ovjerenost upućuje na značaj efekta koji proces označen nekim glagolom postiže nad entitetom koji se nalazi u ciljnoj domeni lanca prijenosa energije. Apstraktna, metaforička promjena kroz koju prolazi objekt percepcije ili nekoga drugoga mentalnog iskustva metaforička je ekstenzija stvarne fizičke promjene kroz koju prolazi prototipni pacijens u kanonskome događajnom modelu. U sedmome poglavlju iz kognitivnogramatičke perspektive analizirali smo kako se i u kolikoj mjeri kanonski događajni model i prototipne semantičke uloge agensa i pacijensa zrcale u konstrukcijima s osjetilnim glagolima.

Dakle, glagoli općenito prototipno kodiraju dinamični, energični aspekt svijeta koji nas okružuje, a konceptualizacija energije podrazumijeva i određenu promjenu stanja te nužno kao domenu varijantnosti zahtijeva vrijeme. Vrijeme pritom nije samo pozadina na kojoj se situacije, čiji je odrednik profila glagol, zamišljaju, već i objekt konceptualizacije. Vrijeme kao objekt konceptualizacije pritom se ne odnosi samo na to konceptualizira li se neka situacija kao prošla, sadašnja ili buduća te je li konstruirana kao svršena ili nesvršena, već pokriva i različite druge semantičke temporalne značajke poput teličnosti, trenutačnosti, dinamičnosti, homogenosti i sl., koje proizlaze iz događajne strukture glagola ili *aktionsarta*, odnosno temporalnoga potencijala glagola i tipa situacije koju su sposobni semantički i sintaktički izraziti, što se iskazuje tek na razini konstrukcije u suodnosu s drugim dijelovima rečenice i širim kontekstom, a to još jednom upućuje na kontinuum jezičnoga i izvanjezičnoga ili enciklopedijskoga znanja te na kontinuum između semantičke, sintaktičke i pragmatičke jezične razine. Analiza *aktionsarta* osjetilnih glagola izuzetno je zahtjevan zadatak, na što upućuju i brojni radovi koji su se njima bavili i činjenica da unatoč brojnosti radova i istraživanja, konsenzus još uvijek nije postignut (npr. Dowty 1979, Alm-Arvius 1993, Langacker 1999, Huddleston i Pullum 2002, Gisborne 2010, Kubota 2016). To posebice vrijedi za glagole *vidjeti* i *čuti*, pa smo se stoga u devetome poglavlju, u kojemu se bavimo *aktionsartom* konstrukcija s osjetilnim glagolima, i mi najviše bavili upravo njima. Zanimljivo je pritom da iste značajke koje utječu na *aktionsart* konstrukcije utječu i na tranzitivnost konstrukcije, što upućuje na povezanost naše predodžbe o distribuciji energije u lancu prijenosa energije i predodžbe o temporalnoj strukturi konstrukcije, odnosno događaja koji kodira. I tranzitivnost i *aktionsart* umnogome ovise o semantičkim ulogama glagolskih argumenata, o agentivnosti subjekta konstrukcije i njegovoj voljnosti, o tome doseže li situacija određeni cilj radnje ili ne, odnosno teličnosti, durativnosti ili trenutačnosti situacije, o glagolskome vidu i sl., a to upućuje na činjenicu da su distribucija energije i različitih temporalnih značajki usko povezane. Također, na isti način na koji se prijelaznost ne može definirati samo na temelju upravljačkih svojstava glagola i odnosa koji uspostavlja s direktnim objektom, već mora

uključiti odnose na razini cijele rečenice, i to i njezinu argumentnu strukturu i dodatke, i događajna struktura situacije ili akcionalnost mora se promatrati na razini rečenice, pa i širega konteksta.

Sudeći po brojnim pregledanim knjigama, radovima te mrežnim stranicama, osjetilni se glagoli općenito najčešće kategoriziraju kao stativni glagoli ili glagoli stanja, a kada je u pitanju stručna i znanstvena literatura posvećena samim osjetilnim glagolima, glagoli se poput *gledati, slušati, mirisati, dirati* itd. na temelju semantičke uloge subjekta kategoriziraju kao glagoli aktivne percepcije, glagoli poput *izgledati, zvučatii mirisati* u značenju širiti oko sebe miris kao izokrenuti glagoli, a glagoli *vidjeti* i *čuti* najčešće se kategoriziraju kao glagoli pasivne percepcije. Prema Vedlerovoj kategorizaciji glagolskih izraza po akcionalnosti glagoli poput *gledati, slušati, mirisati* i sl. najčešće se kategoriziraju kao radnje, a glagoli poput *izgledati, zvučati* i *mirisati* te *vidjeti* i *čuti* kao stanja. Međutim takva je kategorizacija glagola *vidjeti* i *čuti* utemeljena na pojednostavljivanju te površnim i nepouzdanim gramatičkim testovima poput testa kompatibilnosti s prilozima poput *namjerno* i *svjesno,* a pritom se zanemaruju brojni drugi testovi i odstupanja koje ti glagoli pokazuju u odnosu na druge stativne glagole ili glagole stanja, ali i sama intuicija. Još smo u sedmome poglavlju, u kojemu se bavimo tranzitivnošću osjetilnih glagola, pokazali da doživljavač glagola *vidjeti* i *čuti* nije u potpunosti pasivan, kako se to u literaturi često tvrdi, te da u mnogim konstrukcijama iskazuju različit stupanj agentivnosti, hotimičnosti i kontrolu nad stimulusom u svojim fizičkim značenjima, što glagoli stanja poput *nadati se, sumnjati, znati* ili glagoli pasivne percepcije poput *primijetiti, opaziti, ugledati* itd. ne mogu. Konstrukcije s osjetilnim glagolima općenito nisu prototipne elaboracije kanonskoga događajnog modela AG → PAT, već njegova metaforička ekstenzija, pa unatoč smanjenoj dinamičnosti događajne strukture ipak i same imaju elemente koji leže uzvodno u lancu protoka energije i one koji leže nizvodno ili izvornu i ciljnu domenu (Langacker 1999: 31). Iako je takav lanac minimalan, odnosno ima značajno smanjenu dinamičnost događajne strukture prijelaznoga scenarija, što je i logično jer u takvim konstrukcijama ne sudjeluju protipni agensi i pacijensi, čija je interakcija fizička i ima vidljive posljedice u obliku jasne promjene kojoj je pacijens podvrgnut, iz pregledanih je konstrukcija s osjetilnim glagolima jasno da ih konceptualizator iz svoje uloge promatrača ipak doživljava i konceptualizira kao aktivne i dinamične, a učinak koji se činom percepcije postiže nad objektima percepcije dovoljno je kognitivno značajan da konstrukcije s osjetilnim glagolima često dopuste gramatičnu uspostavu pasivnih korelata. Jezični je izraz percepcije uvjetovan našim vlastitim iskustvom percepcije pomoću različitih osjetilnih organa, načina na koji se njima služimo, njihovih mogućnosti i ograničenja, ali i kognitivnih, umnih procesa koji ih prate. Subjekti se

perceptivnih glagola međusobno razlikuju u odnosu na osjetilne modalitete iz kojih proizlaze, a unutar pojedinoga modaliteta prije svega prema kriteriju aktivnije uključenosti u radnju prisutnošću volje i namjere, što onda posljedično implicira i jasnije profiliranje značaja učinka koji se cijelom konstrukcijom ostvaruje u suodnosu s objektom percepcije, a o tome potom ovisi i prihvatljivost pasivnih korelata pojedinih prijelaznih konstrukcija. U sedmome smo poglavlju jasno pokazali da subjekt vidne percepcije ima višu razinu kontrole od slušne, a subjekt slušne percepcije od njušne. Glagole opipa i okusa ne smatramo glagolima osjetilne percepcije u užemu smislu jer u svojim fizičkim značenjima ne uspostavljaju odnos doživljavača i osjeta te se semantički i sintaktički razlikuju od osjetilnih glagola vida, sluha i njuha. Zanimljivo je pritom da unatoč tomu što su glagoli poput *dodirnuti* ili *kušati* bliži prototipu kanonskoga događajnog modela, a njihovi subjekti i objekti bliži prototipnim agensima i pacijensima, konstrukcije u kojima se nalaze često ne uspostavljaju gramatične pasivne korelate, što tkđ. proizlazi iz naše vlastite predodžbe o situacijama koje se njima kodiraju i značaju učinka kojim rezultiraju. Ono što je na temelju analize tranzitivnosti konstrukcija s osjetilnim glagolima i agentivnosti njihovih subjekata doživljavača postalo jasno jest nedostatnost njihove temeljne podjele prema semantičkoj ulozi doživljavača, a na osnovi koje se glagoli *vidjeti* i *čuti* klasificiraju kao glagoli pasivne percepcije. Stoga smo u posljednjem poglavlju odlučili analizirati njihov *aktionsart* kao izraz događajne strukture osjetilnih glagola iz perspektive različitih temporalnih značajki, odnosno distribucije temporalnih značajki u lancu prijenosa energije jer smo držali da se kroz analizu *aktionsarta* može bolje razumjeti priroda osjetilnih glagola i njihovih semantičko-sintaktičkih jezičnih manifestacija. Budući da je akcionalnost glagola izuzetno važna, ali i zahtjevna kategorija, kao što smo već napomenuli, odlučili smo se upustiti u malo dulju raspravu o njoj, nadajući se da će to pridonijeti ne samo boljem razumijevanju osjetilnih glagola nego i glagola općenito. Također držimo da detaljnija analiza *aktionsarta* osjetilnih glagola može rasvijetliti i prirodu drugih psiholoških, kognitivnih, umnih glagola, koji su općenito izuzetno zahtjevni za gramatički opis.

Langacker (1999, 2013) glagole po akcionalnosti dijeli na perfektivne i imperfektivne, a njegovi su perfektivni glagoli pritom analogni Vendlerovim glagolima postignuća, ostvarivanja i radnje, dok su imperfektivni analogni glagolima stanja, a to, između ostaloga, znači i da se kategorije perfektivnih i imperfektivnih glagola u engleskome ne smiju izjednačavati s glagolskovidskim kategorijama svršenih i nesvršenih glagola u hrvatskome jeziku. Naime Langackerovi perfektivni glagoli radnje u hrvatskome jeziku spadaju u nesvršene glagole. Također dok se glagolski vid u hrvatskome jeziku konstruira već na leksičko-

morfološkoj razini, *aktionsart* je moguće analizirati tek na rečeničnoj razini uz uvažavanje i svih drugih informacija dostupnih iz konteksta. Gramatičko ponašanje perfektivnih i imperfektivnih glagola, odnosno različitih kategorija glagola po akcionalnosti, posljedica su toga kako su ti glagoli opisani konceptualno, odnosno naše temeljne predodžbe o načinu na koji se situacije opisane njima odvijaju u svijetu koji nas okružuje te iskustva tijela, koje u središte procesa konceptualizacije stavlja čovjeka kao tjelesno i umno biće. Osjetilnim se glagolima pritom kodiraju perceptivni procesi kojima ljudska bića uspostavljaju vezu s različitim aspektima svijeta koji ih okružuje, stječu vidna, slušna, njušna, kinestetička i druga iskustva, koja potom služe kao temelj svim drugim kognitivnim sposobnostima koje su od percepcije neodvojive. uključujući jezičnu sposobnost. Pojmovi koje upotrebljavamo kao izraz načina na koji organiziramo fizička, perceptivna i druga kognitivna iskustva koja preslikavamo u jezik jest kategorizacija i kategorije, a uočavamo ih i organiziramo na svim razinama specifičnosti i shematičnosti te prema različitim parametrima. Kategorija koju označavamo izrazom *aktionsart* i njegove temeljne potkategorije analiziraju se kroz različite temporalne semantičke značajke poput [±dinamično] ili [±statično], [±durativnost] ili [±trenutačnost] i [±cilj], [±ograničenost], [±teličnost], [±homogenost]. U ovome se radu kategorije glagola po akcionalnosti, kao i same semantičke značajke na temelju kojih se razvrstavaju, shvaćaju kao radijalne kategorije, odnosno polazi se od pretpostavke da će svaka pojedina kategorija, potkategorija i semantička značajka upućivati na središnje ili prototipne i manje prototipne članove, a to onda znači da binarni +/– predznak upotrebljavamo samo kao sredstvo pomoću kojega se lakše mogu uočiti pravilnosti i odstupanja osjetilnih glagola u odnosu na konceptualizacije situacija opisanih drugim glagolima te njihove međusobne sličnosti i razlike. Iako je i u ovome radu, kao i najvećemu dijelu drugih, polazišna točka za određivanje akcionalnosti osjetilnih glagola kategorizacija koju na temelju određenih semantičkih obilježja donose Van Valin i LaPolla (1997), a koja je utemeljena na klasičnoj četverodijelnoj Vendlerovoj kategorizaciji, kriterije smo za promatranje akcionalnosti osjetilnih glagola i glagola općenito ipak postavili šire od nje, čime smo dobili deveterodijelnu podjelu, a time su pokrivene sve kombinacije semantičkih značajki [trenutačnost], [agentivnost] i [teličnost]. Budući da je temeljna podjela osjetilnih glagola ona u odnosu na semantičku ulogu njihova subjekta te da smo proučavajući literaturu o *aktionsartu* općenito primijetili da je voljno ili nevoljno iniciranje energije i njegov utjecaj na *aktionsart* predmet brojnih rasprava i prijepora, onda smo i u kategorizaciji osjetilnih glagola po akcionalnosti poseban naglasak stavili na semantičku značajku agentivnosti. Agentivnost pritom shvaćamo kao sposobnost subjekta konstrukcije da inicira protok energije u događajnome lancu, ali pritom držimo da inicijator

energije može biti voljni i nevoljni, pa stoga razlikujemo voljna i nevoljna postignuća, ostvarivanja, semelfaktive i radnje. To je posebno relevantno kada su u pitanju osjetilni glagoli, posebice *vidjeti* i *čuti*, koji se često opisuju kao glagoli pasivne percepcije, a njihovim se subjektima doživljavačima pripisuje neagentivnost, nevoljnost, izostanak kontrole nad objektom percepcije i sl. Analizu tih glagola dodatno otežava njihova dvovidnost, izrazita polisemičnost, različiti rasponi vremenskih opsega koje pokrivaju, njihova semantička osjetljivost na glagolsko vrijeme u kojemu su upotrijebljeni itd. Ono što se pokazuje kao temeljno u gramatičkim opisima svih jezičnih kategorija na svim razinama shematičnosti jesu kognitivne sposobnosti čovjeka i njegova tjelesnost jer oni uvjetuju način na koji se određeni entitet shvaća, kategorizira i konceptualizira. Pritom u obzir valja uzeti i konceptualni sadržaj izraza i način konstruiranja tog sadržaja. Kada su u pitanju osjetilni glagoli, njihova je analiza posebno zahtjevna i zato što je perceptivno iskutvo, ma koliko bilo temeljno i neophodno za međuljudsku komunikaciju, uvijek i osobno, idiosinkrastično iskustvo ili *kvalija*. Drugim riječima, možemo gledati u istom smjeru i slušati istu simfoniju, ali ono što vidimo i čujemo, kao i ono što osjećamo, uvijek je u određenoj mjeri i subjektivno iskustvo. Pored toga situacije opisane osjetilnim glagolima, posebice onima koji se u literaturi nazivaju pasivnima, nisu vidljive golim okom jer u njima nema vidljivoga protoka energije, nemaju vidljiv vremenski opseg, nije moguće uočiti njihov početak i kraj ni promjenu u odnosu trajektora i orijentira. To posebno vrijedi za glagole *vidjeti* i *čuti* jer situacije koje opisuju glagoli *vidjeti i čuti* istovremeno podrazumijevaju fizičku, ali i kognitivnu, misaonu aktivnost, što možemo detektirati u sebi, ali ne i promatrajući druge, što je temeljni način kako formiramo predodžbe i kategoriziramo. Dok je gledanje u potpunosti pod utjecajem naše volje, što ćemo točno vidjeti i spoznati i hoćemo li, koliko traje i na koji se način odvija, osoban je čin kojega je svjestan samo sam doživljavač, a budući da se radi o tako osobnom i subjektivnom činu koji pritom podrazumijeva fizički perceptivni proces uporabe osjetilnih organa, ali i kognitivni, umni proces kategoriziranja objekta percepcije, koji ga spontano prati, onda je razumljivo zašto su i konceptualizacije glagola *vidjeti* i *čuti* koji takve situacije opisuju tako zahtjevni za analizu. Također iz iskustva znamo da situacije opisane glagolima *vidjeti* i *čuti* mogu biti nekontroliran, spontan, ali i kontroliran čin te da u njima važnu ulogu igraju objekti percepcije, a to mogu biti najrazličitiji entiteti, pa se možda i time može objasniti dvovidnost te amorfnost temporalnih semantičkih značajki glagola poput *vidjeti* i *čuti* i njihova *aktionsarta* općenito. U značenjima sposobnosti vida i sluha ti su glagoli po akcionalnosti prototipna stanja, ali u značenjima reagiranja na što osjetilom vida i primanja sluhom zvučnih podražaja ne možemo biti tako sigurni, pa je takvu njihovu kategorizaciju potrebno preispitati. Kao što smo rekli, organima

vida i sluha uspostavljamo odnos s najrazličitijim entitetima iz svijeta koji nas okružuje, a glagoli *vidjeti* i *čuti* tranzitivni su glagoli na čiji *aktionsart* i značenje općenito značajan utjecaj vrši izbor entiteta koji će kao dopuna specificirati shematična mjesta elaboracije trajektor i orijentir. Prototipni je trajektor pritom NP živoga podrijetla, a ako se na tome mjestu upotrijebi subjekt neživoga podrijetla, dolazi do metaforičkih semantičkih pomaka, a *aktionsart* je takvih konstrukcija stanje primjerice u *Kuća je vidjela i bolje dane*. Međutim kada je u pitanju orijentir, odnosno objekt, u obzir dolaze najrazličitije dopune, od NP, PP do različitih rečeničnih dopuna, a njihov je utjecaj na semantičke promjene i *aktionsart* daleko veći. Kada je u pitanju vremenski opseg glagola *vidjeti* i *čuti*, on traje onoliko koliko traje podražaj, pa se njima mogu obuhvatiti trenutačne situacije, jako kratkoga vremenskog opsega, ali i one koje zahtijevaju duži vremenski interval, pa se s njima mogu upotrebljavati i trenutačni i durativno-kulminativni i jednostavni durativni adverbijali primjerice *Vidjela sam ga čim sam došla, Sve sam vidjela za 5 minuta, Satima sam ga vidjela kako puši na uglu*. Međutim, valja primijetiti da duži temporalni opsezi aktiviraju iterativno značenje jer iz iskutva znamo da se relevantni dio situacije opisane glagolima *vidjeti* i *čuti* ipak ne odvija u dužim intervalima. Mogućnost izražavanja iteratavnosti u epizodičnoj uporabi primjerice u *Vidjela sam ga 5 puta* danas upućuje na fazičnost glagola *vidjeti i čuti* i određeni stupanj heterogenosti njihove inherentne strukture, a to smo pokazali i mogućnošću njihove uporabe s faznim glagolima poput *početi, nastaviti* i *prestati*. Stativne su situacije s druge strane nefazične i homogene, pa ne mogu biti dijelom neke epizode, odnosno jedinstvenoga kompleksa dinamičnih događaja, neovisno o tome je li riječ o govornoj situaciji ili kompleksu pripovijedanih događaja (Lehmann 2010: 86 prema Kolaković 2018: 101). Drugim riječima, stativni su leksemi vremenski nespojivi s određenom, odnosno epizodičnom situacijom, pa već ta sposobnost glagola *vidjeti* i *čuti* da budu upotrijebljeni u iterativnim i epizodičnim situacijama ukazuje da je njihova unutarnja struktura ipak drukčija od stativnih glagola poput *imati, znati* i sl.

Na značenje i *aktionsart* osjetilnih glagola značajan utjecaj imaju i njihov vid te glagolsko vrijeme u kojemu su upotrijebljeni jer se na taj način u neposrednome vremenskom opsegu, koji se postavlja *onstage* za usredotočeno promatranje, profiliraju različite komponente semantičke jezgre ili različit dio konceptualnoga sadržaja koji prizivaju. Ono što semantička jezgra ili središnja značenja glagola *vidjeti* podrazumijevaju jest sposobnost uočavanja i razabiranja objekta od pozadine, ali i zadržavanje pogleda na njemu određeno vrijeme, a tu fizičku manifestaciju značenja istovremeno prate i kognitivne, misaone aktivnosti poput kategorizacije, prepoznavanja i spoznavanja entiteta koji se promatra. Temeljno značenje galagol *gledati* s druge strane odnosi se na svjesnu uporabu vidnih organa ili svjesnu aktivaciju

vizualnoga kapaciteta te sposobnost pomicanja i usmjeravnja vidne linije, a zajedno s njom i pozornosti. Kubota (2016) tvrdi da se značenja vezana uz vizualni kapacitet i vidnu liniju aktiviraju uvijek, a domena pozornosti ne, pa je tako primjerice u konstrukciji *Samo gledam* istaknuto značenje aktivacije vidnoga kapaciteta, a domene usmjeravanja vidne linije i pozornosti nisu. I glagol *vidjeti* i glagol *gledati* mogu se upotrijebiti s prijedlozima, što također upućuje na njihovu agentivnost jer se nevoljni, pasivni osjetilni glagoli ne mogu upotrebljavati s prijedlozima. Razlika između glagola *gledati* i *vidjeti* dobro je uočljiva iz primjera poput *Gledao sam, ali svejedno nisam vidio* u kojoj glagol *gledati* znači fizičku usmjerenost pogleda, a *vidjeti* podrazumijeva ne samo puko razabiranje entiteta pogledom nego i izvršavanje kognitivnoga zadatka prepoznavanja i spoznavanja entiteta. Kao što tvrdi Alm-Arvius (1993) uporaba je glagola *vidjeti* u konstrukcijama u kojima ne izvršava kognitivni zadatak obilježena jer on prototipno ne podrazumijeva samo puko uspostavljanje vidnoga kontakta već i prepoznavanje i shvaćanje onoga što je viđeno. To onda znači da već temeljno značenje glagola poput *vidjeti* podrazumijeva dvije značenjske domene – onu fizičkoga vida i onu kognitivnu, misaonu. Iz toga proizlazi i da glagol *vidjeti* može iskazivati jako kratke vremenske opsege ili trenutačnost i inkoativnost primjerice onda kada iskazuje svoje značenje 'uočiti', ali je daleko uobičajenije za njega da opisuje događaj koji traje određeno vrijeme, barem onoliko koliko je potrebno da se objekt vidne percepcije razabere i prepozna, a može podrazumijevati i zadržavanje vidne pozornosti na objektu te praćenje razvoja nekoga događaja kroz vrijeme. Alm-Arvius (1993) to naziva *durativnom dvosmislenošću*, a mi držimo da je upravo taj njegov temeljni konceptualni sadržaj, koji jest durativno dvosmislen, utjecao na njegovo dvovidno kodiranje u hrvatskome jeziku, a slična je situacija i s dvodvidnim glagolima *čuti* i *kušati*.

Iz temeljnoga konceptualnoga sadržaja, koji se odnosi ne samo na puko uspostavljanje vidnoga kontakta s objektima percepcije nego i na izvršavanje kognitivnoga zadatka koji u prototipnim slučajevima prati situacije opisane glagolom *vidjeti*, proizlazi i njegova teličnost. Upotrijebljen u perfektu glagol *vidjeti* može sudjelovati i u situacijama postignuća i u situacijama ostvarivanja, ovisno o prirodi i vremenskom opsegu koji nameće objekt percepcije, ali i širemu kontekstu. Ono što valja napomeuti u kontekstu teličnosti jest to da i činjenica da se radi o teličnome glagolu koji podrazumijeva izvršavanje kognitivnoga zadatka također upućuje na činjenicu da njegova kategorizirazacija kao stativnoga glagola ne razotkriva njegovu prirodu. Kada je glagol *vidjeti* upotrijebljen u perfektu kao postignuće, uglavnom ostavlja dojam inkoativnoga nevoljnog glagola čiji doživljavač nema kontrolu nad objektom primjerice *Vidio sam lopova*. Međutim kada se upotrijebi u situaciji ostvarivanja, onda se doživljavač glagola *vidjeti* nikako ne može sa sigurnošću opisati kao neagentivni, pasivni primjerice u *Vidio*

sam lijepu utakmicu. Međutim kada su postignuća i ostvarivanja u pitanju, postoje i situacije poput *Vidio sam kako razbija prozore na njezinoj kući*, koja se može interpretirati kao voljna i nevoljna, u smislu da se čini kako subjekt ne vlada početkom percepcije, odnosno zatečen je prizorom, ali potom preuzima kontrolu i zadržava pogled te svjesno prati događaj do kraja.

Posebno je zahtjevna analiza *aktionsarta* glagola *vidjeti* i *čuti* kada iskazuje svoj nesvršeni vid u prezentu jer se glagol *vidjeti* i tada može konceptualizirati kao radnja i stanje, odnosno može profilirati značenja poput moći vidjeti, što upućuje na sposobnost vida i stativnu situaciju, ali i značenja koja su bliža značenju glagola *promatrati,* a tada se doima kao radnja.

Dakle unatoč tomu što se često opisuju kao stativni glagoli, analiza njihova ponašanja u različitim konstrukcijama baca sumnju na ispravnost takvoga opisa i ukazuje na činjenicu da one njihove događajne strukture ipak imaju određeni stupanj dinamičnosti te da opis doživljavača glagola *vidjeti* i *čuti* kao neagentivnih, nevoljnih i pasivnih nije točna.

Analiza *aktionsarta* glagola *gledati, slušati* i *mirisati* pokazala je da su oni prototipno uistinu glagoli radnje, a profiliraju prije svega voljnu, hotimičnu aktivaciju i usmjeravanje određenoga osjetilnoga organa prema određenomu objektu percepcije. Iako ti glagoli pokazuju višu razinu dinamičnosti događajne strukture, to ipak ne znači da se glagoli *vidjeti* i *čuti* nalaze na dijametralno suprotnome kraju kontinuuma dinamičnosti i agentivnosti jer i ih sami iskazuju na određenoj razini, a pritom valja još jednom spomenuti i da glagol *vidjeti* pokazuje višu razinu dinamičnosti događajne strukture od glagola *čuti,* a to je uzrokovano prije svega našom predodžbom o načinu na koji se koristimo organima vida i sluha.

Iako smo na početku analize *aktionsarta* konstrukcija s osjetilnim glagolima pretpostavljali da će promjena *aktionsarta* ukazivati na promjenu značenja glagola, ta se pretpostavka nije pokazala točnom, npr.:

(293) Jane je vidjela Petera jučer.

Konstrukcija poput (293), kao što smo pojasnili u petome poglavlju, može značiti puko uspostavljanje vidnoga kontakta i prepoznavanje Petera negdje na ulici, a može značiti i da ga je Jane srela. No u oba je slučaja konstrukcija po *aktionsartu* postignuće. Ako konstrukciju shvatimo kao durativnu, dakle kao ostvarivanje, a u proširenome značenju kao 'Jane se s Peterom jučer družila', vidjet ćemo da se ponovno prenosi *aktionsart* koji glagol *vidjeti* može izraziti i svojim temeljnim značenjem. Sličan smo dojam stekli i analizirajući konstrukcije s osjetilnim glagolima (276–292). Čini se naime da prilikom postupka metaforizacije na podsvjesnoj razini događajnu strukturu temeljnoga glagola prenosimo na događajnu strukturu

metaforičkoga značenja. Temeljni se temporalni potencijal koji glagol posjeduje, odnosno njegovi različiti aspekti, u suodnosu s drugim dijelovima rečenice može i promijeniti, ali to ne upućuje nužno na značenjske promjene glagola, kao što smo pretpostavljali na početku analize *aktionsarta*, već više na fleksibilnost značenjske jezgre glagola ili njegova temeljnog značenja, koje može uključivati više od jedne opisne odrednice, te na prirodu relacije koju glagol uspostavlja s drugim dijelovima rečenice, dopunama i dodatcima te s kontekstom, pa se upravo iz tog razloga *aktionsart* i može temeljito analizirati tek na višim konstrukcijskim razinama, na kojima se temporalni i energetski potencijal glagola integrira sa značenjskim potencijalom drugih dijelova rečenice. Pritom nam se čini da prilikom kreiranja metaforičkih značenja dinamičnost i temporalnu strukturu temeljnoga značenja intuitivno preslikavamo na proširena značenja te da je to važan dio projiciranja značenja iz jedne semantičke domene u drugu, no to je istovremeno i jedno od onih pitanja koje u budućnosti svakako valja detaljnije istražiti.

LITERATURA

Agrell. S. 1908. *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte*: *ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen*. Lund: Håkan Ohlssons Buchdruckerei.

Aikhenvald, A. Y. i R. M. W. Dixon (ur.). 2003. *Studies in Evidentiality. Typological Studies in Language 54*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Aikhenvald, Y. A. 2004. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press

Aikhenvald, A. Y. i A. Storch. 2013. Linguistic Expression of Perception and Cognition: A Typological Glimpse. U: *Perception and Cognition in Language and Culture*. *Brill's Studies in Language, Cognition and Culture 3,* A. Y. Aikhenvald i A. Storch (ur.): 1–45. Leiden: Brill.

Alm-Arvius, C. 1993. *The English Verb See: A Study in Multiple Meaning*. Goteborg: Acta Universitas Gothoburgensis.

Anić, V. 2007. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Europapress Holding i Novi Liber.

Arnett, C. i H. Jernigan. 2014. A Cognitive Grammar Account of Case for L2 Students of German. *German as a foreign language 1*: 68–93.

Arnheim, R. 1969. *A Visual Thinking*. Orlando: University of California Press.

Barber, N. J. 2008. *Aktionsart Coercion* (the thesis presented for the degree of Master of Science in Linguistics). Perth: University of Western Australia.

Barcelona, A. 1997. Claryfing and Applying the Notions of Metaphor and Metonymy within Cognitive Linguistics. *Atlantis 1 (19)*: 21–48.

Barcelona, A. 2003. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: Cognitive Approaches*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Barker, R. G. 1963. *The stream of behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Barlow, A. R. 1981. Gestalt-Antecedent Influence or Historical Accident. *The Gestalt Journal 4 (2)*: 35–54.

Barlow, M. i S. Kemmer. 2000. Introduction: A Usage-Based Conception of Language. U: *Usage-Based Models of Language,* M. Barlow i S. Kemmer (ur.). Stanford: CSLI Publications.

Barton, J. J. S. 2006. Information Processing During Face Recognition: The Effects of Familiarity, Inversion, and Morphing on Scanning Fixations. *Perception 35 (8)*: 1089–1105.

Bechtel, F. 1879. *Uber die Bezeichnungen der sinnlichen Wahrnehmungen in den Indogermanischen Sprachen. Ein Britrag zur Bedeutungsgeschichte*. Weimer.

Belaj, B. i G. Tanacković Faletar. 2014. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*. *Knjiga prva: Imenska sintagma i sintaksa padeža*. Zagreb: Disput.

Belaj, B. i G. Tanacković Faletar. 2017. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga druga: Sintaksa jednostavne rečenice*. Zagreb: Disput.

Belaj, B. i G. Tanacković Faletar. 2020. *Kognitivna gramatika hrvstkoga jezika. Knjiga treća: Sintaksa složene rečenice*. Zagreb: Disput.

Belaj, B. i G. Tanacković Faletar. 2020. Hrvatske nefinitne infinitivne rečenice. U: *Zbornik radova Sarajevski filološki susreti 5,* Palić, I. (ur.). Sarajevo: Bosansko filološko društvo.

Bendor, D. i X. Wang. 2005. The Neuronal Representation of Pitch in Primate Auditory Cortex. *Nature 436(7054)*: 1161–1165.

Bertinetto, P. M. 2001. On a Frequent Misunderstanding in the Temporal-Aspectual Domain: the 'Perfective-Telic' Confusion. U: *Semantic Interfaces (Reference, Anaphora and Aspect),* C. Cecchetto i dr. (ur.): 177–210. Stanford: CSLI Publications.

Binnick, R. I. 1991. *Time and the Verb: A Guide to Tense & Aspect*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Blake, R. i Sekular, R. 2006. *Perception (5th edition)*. Boston: McGraw-Hill.

Bloomfield, L. 1933. *Language*. New York: Henry Holt.

Blume, K. 2000. *Markierte Valenzen im Sprachvergleich*. Tubingen: Max Niemeyer Verlag.

Boldyrev, N. i dr. 2014. Concept 'Visual Perception' as Verb Taxonomy (on the Example of English Verbs). *Life Science Journal 11(11)*: 379–383.

Bolinger, D. 1974. Concept and Percept: Two Infinitive Constructions and Their vicissitudes. *World Papers in Phonetics: Festscrift for Dr. Onishi's Kiju*: 65–91. Tokyo: Phonetics Society of Japan.

Bondarko, A. V. i L. L. Bulanin. 1967. *Russkij glagol*. Leningrad: Prosveščenie

Borik, O. 2002. *Aspect and Reference Time*. Oxford : Oxford University Press.

Bradley, S. 2014. Design Principles: Visual Perception and the Principles of Gestalt. https://www.smashingmagazine.com/2014/03/design-principles-visual-perception-and-the-principles-of-gestalt/

Brdar-Szabo, R i M. Brdar. 2003. Referential Metonimy across Languages: What can Cognitive Linguistics and Contrastive Linguistics learn from each other? *International Journal of English Studies 3 (2)*: 85–105.

Brdar, M. 2009. Metonymies We Live Without. U: *Metonymy and Metaphor in Grammar, Human Cognitive Processing 25,* Panther, K.-U. i dr. (ur.): 259–274. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Brdar, M. i dr. (ur.). 2012. *Cognitive Linguistics between Universality and Variation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishers.

Bregman, A. S. 1990. *Auditory Scene Analysis: The Perceptual Organization of Sound*. Cambridge, MA i London: The MIT Press.

Bußmann, H. 1983. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Kröners Taschenausgabe Band 452. Stuttgart: Alfred Kröner.

Buck, C. D. 1949. *Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: Chicago University Press.

Bybee, J. L. 1985. *Morphology: A Study into the Relation Between Meaning and Form*. Amsterdam: John Benjamins.

Bybee, J. L. 1988. Morphology as Lexical Organization. U: *Theoretical Morphology*, M. Hammond i M. Nooan (ur.): 119–141. San Diego: Academic Press, Inc.

Bybee, J. L. i dr. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago and London: University of Chicago Press.

Bybee, J. L. 1995. Regular Morphology and the Lexicon. *Language and Cognitive Processes 10 (5)*: 425–455.

Bybee, J. L. i P. Hopper (ur.). 2001. *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*. Typological Studies in Language 45. Amsterdam: John Benjamins.

Bybee, J. L. 2002. Word Frequency and Context of Use in the Lexical Diffusion of Phonetically Conditioned Sound Change. *Language Variation and Change 14 (3)*: 261–290.

Caballero, R. i C. Paradis. 2015. Making Sense of Sensory Perceptions Across Languages and Cultures. *Functions of Language 22 (1)*: 1–19.

Caplan, D. 1973. A note on the abstract readings of verbs of perception. *Cognition 2 (3)*: 269–77.

Carlson, G. 1977. A Unified Analysis of the English Bare Plural. *Linguistics and Philosophy 1*: 415–457.

Chafe, W. L. i J. Nichols. 1986. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, New Yersey: Ablex Publishing Corporation.

Chomsky, N. 1957. *Syntactic Structures.* The Hague and Paris: Mouton de Gruyter.

Chomsky, N. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax.* Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology.

Chomsky, N. 1972. *Studies on Semantics in Generative Grammar*. The Hague: Mouton.

Chomsky, N. 1975. *Reflections on Language*. New York: Pantheon Books.

Chomsky, N. 1980. *Rules and Representations*. New York: Columbia University Press.

Chomsky, N. 1995. *The Minimalist Program*. Cambrige: MIT Press.

Chung, S i A. Timberlake. 1985. Tense, Aspect, and Mood. U: *Grammatical Ctegories and the Lexicon,* T. Shopen (ur.): 202–258. Cambridge: Cambridge University Press.

Classen, C. 1993. *Worlds of Senses. Exploring the Senses in History and across Cultures*. London, New York: Longman.

Cochrane, N. 1978. Some Problems in the Representation of Verbal Aspect Pairs in the Lexicon. *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika 2*, R. Filipović (ur.): 101–139. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Comrie, B. 1976. *Aspect*: *A Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.

Comrie, B. 1985. *Tense*. Cambridge: Camridge University Press.

Cooper, W. E. 1974a. Syntactic Flexibility among English Sensation Referents. *Linguistics 133*: 33–38.

Cooper, W. E. 1974b. Primacy Relations among English Sensation Referents. *Linguistics 137*: 5–12.

Croft, W. 1991. *Syntactic Categories and Grammatical Relations: The Cognitive Organizations of Information*. Chicago: University of Chicago Press.

Croft, W. 1995. Autonomy and functionalist linguistics. *Language* 71: 490–532.

Croft, W. 2000. *Verbs: Aspect and Argument Structure*. Oxford: Oxford University Press.

Croft, W. i E. J. Wood. 2000. Construal Operations in Linguistics and Artificial Intelligence. U: *Meaning and Cognition,* L. Albertazzi (ur.): 51–78. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Croft, W. 2001. *Radical construction grammar: syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Croft, W. i D. A. Cruse. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge / New York: Cambridge University Press.

Croft, W. 2014. The Structure of Events and the Structure of Language. U: *The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure 1 (Classic Edition),* M. Tomasello (ur.): 63–87. New York: Psychology Press.

Cruse, D. A. 1973. Some Thoughts on Agentivity. *Journal of Linguistics 9*: 11–23.

Čikara, T. 2017. *Evidencijalnost i epistemička modalnost: epistemički modalni operatori kao nosioci evidencijalnih značenja u engleskom i srpskom jeziku*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu.

Čilaš Mikulić, M. 2013. Semantički, sintaktički i pragmatički čimbenici u odabiru glagolskoga vida u hrvatskome kao inome jeziku. U: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru II/2* (Tematski zbornik), S. Gudurić i M. Stefanović (ur.): 221–228. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.

Čilaš Mikulić, M. 2014. Vidska svojstva glagola fizičke percepcije *vidjeti* i *gledati* u hrvatskome jeziku. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 40 (1)*: 77–91.

Declerck, R. 1979. Aspect and the Bounded/Unbounded (Telic/Atelic) Distinction. *Linguistics 17 (9–10)*: 761–794.

Declerck, R. 1981. On the Role of Progressive Aspect in Nonfinite Perception Verb Complements. *Glossa 15*: 83–114.

Depraetere, I. 1995. On the necessity of distinguishing between (un)boundedness and (a)telicity. *Linguistics and Philosophy 18*. 1–19.

Deutsch, D. 1975. Musical Illusions. *Scientific American 233 (4)*: 92–104.

Deutsch, D. 1999. *The Psychology of Music*. San Diego: Academic Press.

Dik, S. C. 1968. *Coordination: Its Implications for the Theory of General Linguistics*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.

Dik, S. C. 1978. *Functional Grammar*. Amsterdam: North-Holland.

Dik, S. C. 1989. *The Theory of Functional Grammar, Part 1*. Dordrecht: Foris.

Dik, S. C. i K. Hengeveld. 19991. The Hierarchical Structure of the Clause and the Typology of the Perception-Verb Complements. *Linguistics 29*: 231–259.

do Rosario, I. da C. i M. R. de Oliveira. 2016. Functionalism and Construction Grammar Approach. *Alfa: Revista de Linguistica 60 (2)*: 233–261.

Dowty, D. R. 1979. *Word Meaning and Montague Grammar*. Dordrecht, Boston: D. Reidel Publishing Company.

Dowty, D. R. 1991. Thematic Proto-roles and Argument Selection. *Language 67*: 547–619.
Eisenberg, P. 1989. *Grundriss der Deutschen Grammatik*, 2. Uberarbeitete und Erweiterte Auflage. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler.

Ellis, W. D. 1997. *A Source Book of Gestalt Psychology*. Gouldsboro: The Gestalt Journal Press. Inc.

Erben, J. 1978. Kopula-verben und verdeckte (kopulalose) Ist-prädikationen. U: *Deutsche Sprache: Geschichte und Gegenwart. Festschrift für Friedrich Maurer zum 80. Geburtstag,* H. Moser i dr. (ur.): 75–92. Bern, München: Francke Verlag.

Enghels, R. 2012. Transitivity of Spanish Perception Verbs: A Gradual Category?. *Borealis 2 (1)*: 35–56.

Evans, N. i D. P. Wilkins. 1998. *The Knowing Ear: An Australian Test of Universal Claims about the Semantic Structure of Sensory Verbs and Their Extension into the Domain of Cognition*. Arbeitspapier Nr. 32 (neue folge). Koln: Universitat zu Koln.

Evans, N. i D. P. Wilkins. 2000. In the Mind's Ear: The Semantic Extensions of Perception Verbs in Australian Languages. *Language 76 (3)*: 546–592.

Evans, V. 2013. Metaphors, Lexical Concepts, and Figurative Meaning Constructions. *Journal of Cognitive Semiotics 5(1–2)*: 73–107.

Faller, M. 2002. *Semantics and Pragmatics of Evidentials in Cuzco Quechua* (doktorska disertacija). The University of Manchester.

Fauconnier, G. 1985. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambrige and New York: Cambrige University Press.

Fauconnier, G. 1994. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fauconnier, G i M. Turner. 1994. Conceptual Projections and Middle Spaces. UCSD: Department of Cognitive Science (Report 9401). San Diego: University of California. http://www.lit.kobe-u.ac.jp/~yomatsum/resources/Fauconnierturner1984.pdf

Fauconnier, G i M. Turner. 1996. Blending as a Central Process of Grammar. U: *Conceptual Structure, Discourse and Language,* A. Goldberg (ur.). Stanford: Center for the Study of Language and Information. Cambridge: Cambridge University Press.

Fauconnier, G. 1997. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fauconnier, G i M. Turner. 1998. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Sciences 2 (22)*: 133–187.

Fauconnier, G. i M. Turner. 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.

Feld, S. 1982. *Sound and Sentiment: Birds, Weeping Poetics, and Song in Kaluli Expression*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Felser, C. 1999. *Verbal Complement Clauses: A Minimalist Study of Direct Perception Constructions*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Field, D. J. i dr. 1993. Contour Integration by the Human Visual System: Evidence for a Local 'Association Field'. *Vision Research 33 (2)*: 173–193.

Filip, H. 1999. *Aspect, Eventuality Types and Nominal Reference*. New York: Garland Publishing, Inc.

Fillmore, C. J. 1975. An Alternative to Checklist Theories of Meaning. *BLS 1*: 123–131.

Fillmore, C. J. 1976. Frame Semantics and the Nature of Language. *Annals of the New York Academy of Sciences. Origins and Evolution of Language and Speech 280 (1)*: 20–32.

Fillmore, C. J. 1982. Frame Semantics. U: *Linguistics in the Morning Calm,* The Linguistic Society of Korea (ur.): 111–137. Seoul: Hanshin.

Fillmore, C. J. i P. Kay. 1993. *Construction Grammar Coursebook: chapters 1 thru 11 (reading materials for Ling. X20)*. Berkeley: University of California.

Fillmore, C. J. 1997. *Lectures on Deixis*. Stanford: CSLI Publications.

Fodor, J.A. 1983. *The Modularity of Mind*. Cambridge. Mass.: MIT Press.

Foley, W. i R. Van Valin. 1984. *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

Frajzyngier, Z. 1995. Truth and the indicative sentence. *Studies in Language 9*: 243–54.

Garey, H. B. 1957. Verbal Aspects in French. *Language 33*: 91–110.

Geeraerts, D. 1993. Vagueness's Puzzles, Polysemy's Vagaries. *Cognitive Linguistics 4*: 223–272.

Geeraerts, D. 2006. Introduction: A Rough Gide Through the Cognitive Lingusitics. U: *Cognitive Linguistics: Basic Readings* D. Geeraerts: 1–29. Berlin: Mouton de Gruyter.

Geeraerts, D. 2010. *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press.

Geisler, H. 1989. Das Verhältnis von semantischer und syntaktischer Transitivität im Französischen. *Romanistisches Jahrbuch 39*: 22–35.

Geisler, W. S. i dr. 2001. Edge Co-occurrence in Natural Images Predicts Contour Grouping Performance. *Vision Research 41 (6)*: 711–724.

Gisborne, N. 1996. *English Perception Verbs*. London: University College London.

Gisborne, N. 2010. *The Event Structure of Perception Verbs*. Oxford: Oxford University Press.

Givon, T. 1995. *Functionalism and Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.

Givón, T. 2001. *Syntax* (Vol. I.). Amsterdam: John Benjamins.

Gnjatović, T i R. Matasović 2010. Evidencijalne strategije u hrvatskom jeziku . U: *Sintaksa padeža*, M. Birtić i D. Brozović Rončević (ur.): 89–99. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Filozofski fakultet u Osijeku.

Goldberg, A. E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.

Goldberg, A. E. 2006. *Constructions at Work, The Nature of Generalization in Language*. Oxford University Press.

Goldsmith, J. 1979. On the thematic nature of see. *Linguistic Inquiry 10*: 347–52.

Goldstein, E. B. 2010. *Sensation and Perception* (9th edition). Boston: Cengage Learning.

Goossens, L. 1990. Metaphtonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics 1*: 323-340.

Gruber, J. S. 1965. *Studies in Lexical Relations*. Doktorska disertacija. Cambridge, MA: MIT.

Halliday, M. A. K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. Baltimore: University Park Press.

Gruber, J. S. 1967. Look and see. *Language 43*: 937–47.

Guiraud, P. (1967). *Structures étymologiques du lexique français*. Paris: Larousse.

Haiman, J. 1980. *Hua: A Papuan Language of the Eastern Highlands of New Guinea*. Amsterdam: John Benjamins.

Haiman, J. 1980. The Iconicity of Grammar: Isomorphism and Motivation. *Language 56 (3)*: 515–540.

Haiman, J. 1983. Iconic and Economic Motivation. *Language 59 (4)*: 781–819.

Haiman, J. 1985. *Natural Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.

Halliday, M. A. K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

Halliday, M. A. K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

Haser, V. 2003. Metaphor in semantic change. U: *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*, A. Barcelona (ur.): 171–194. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Hattori, S. 1968. *Eigo Kiso Goi no Kenkyu*. Tokyo: Sanseido.

Heine, B. i E. C. Traugott. 1991. *Approaches to Grammaticalization 1*. Amsterdam: John Benjamins.

Herweg, M. 1991. Perfective and Imperfective Aspects and the Theory of Events and States. *Linguistics 29*: 969–1010.

Hjelmslev, L. 1980. *Prolegomena teoriji jezika*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Hopper, P. J. i S. A. Thompson. 1980. Tranisitivity in Grammar and Discourse. *Language 56*: 251–299.

Hopper, P. J. 1985. Causes and Affects. U: *Papers from the Parasession on Causatives and Agentivity,* W. H. Eilfort i dr. (ur.): 67–88. Chicago: Chicago Linguistic Society.

Horie, K. 1993. *A Cross-Linguistic Study of Perception and Cognition Verb Complements: A Cognitive Perspectives*. Doktorska disertacija. University of Southern California.

Howes, D. (ur.) 1991. *The Varieties of Sensory Experiance. A Sourcebook in the Anthropolgy of the Senses*. Toronto: University of Toronto Press.

Howes, D. (ur.). 2005. *The Empire of the Senses: The Sensual Culture Reader*. Oxford, New York: Berg.

Hrustić, M. 2006. Kopulativni glagoli i kopulativne partikule u njemačkom i u bosanskom jeziku. *Pismo – časopis za jezik i književnost 4*: 130–147.

Hržica, G. 2011. Glagolsko vrijeme, aspekt i akcionalnost u usvajanju hrvatskog jezika (pozvano predavanje). Zagreb: Zagrebački lingvistički krug (Hrvatsko filološko društvo).

Huddleston, R. i G. Pullum. 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huffman, A. 1997. *The Categories of Grammar: French lui and le*. Studies in Language Companion Series 30. Amsterdam: John Benjamins.

Ibarretxe-Antunano, I. 1997. A Cross-Linguistic Study of the Semantic Change in the Sense of Smell. *Papers in Linguistics of the University of Manchester 2*: 139–146.

Ibarretxe-Antunano, I. 1997. Smell and Perception Cross-Linguistic Study. *Cuadernos de Filologia Inglesa 6 (2)*: 113–121.

Ibarretxe-Antunano, I. 1999. *Polisemy and Metaphor in Perception Verbs: A Cross Linguistics Study*. Edinburgh: University of Edinburgh.

Ibarretxe-Antunano, I. 2008. Vision Metaphors for the Intelect: Are They Really Cross.Linguistic? *Journal of the Spanish Association of Anglo-American Studies 30 (1)*: 15–33.

Ibbotson, P. 2010. *A Cognitive Constructivist Approach to Early Syntax Acquisition*. Doktorska disertacija. Manchester: University of Manchester.

Jackendoff, R. 1983. *Semantics and Cognition*. Cambridge. MA: MIT Press.

Jackendoff, R. 1990. *Semantic Structures*. Cambridge: MA: MIT Press.

Jackendoff, R. 1991. Parts and Boundaries. *Cognition 41*: 9–45.

Jackson, F. 1982. Epiphenomenal Qualia. *Philosophical Quarterly 32*: 127–136.

Jelaska, Z. i N. Opačić. 2005. Glagolski vid i vidski parovi. U: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Jelaska, Z. (ur.): 152–169. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Johnson, M. 1987. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Reason and Imagination*. Chicago: University Chicago Press.

Johnson, M. 1992. Philosophical Implications of Cognitive Semantics. *Cognitive Linguistics 3 (4)*: 345–366.

Johnson, C. 1999. Metaphor vs. Conflation in the Aqusition of Polysemy: The Case of See. U: *Cultural, Typological and Psychological Perspectives in Cognitive Linguistics,* M. K. Hiraga i dr. (ur.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

Jorgensen, E. 1990. Verbs of Physical Perception Used in Progressive Tenses. *English Studies 71*: 439–444.

Kanizsa, G. 1979. *Organization in vision*. New York: Praeger.

Kay, P. i C. Fillmore. 1999. Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The *What's X doing Y*? Construction. *Language* 75: 1–33.

Katičić, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. *Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU i Globus.

Keller, H. 1908. *The World I Live in*. New York: Cosimo Classics.

Kemmer, S. E. 1988. *The Middle Voice: A Typological and Diachronic Study*. Neobjavljena doktorska disertacija. Stanford University.

Keverne, E.B. 1982. Chemical Senses: Smell. U: *The Senses, Cambridge Texts in the Physiological Sciences 3*. H. B. Biarlow i J. D. Mollon. (ur.): 409–427. Cambridge: University Press Cambridge.

Kirsner, R. i S. Thompson. 1976. The Role of Pragmatic Inference in Semantics: A Study of Sensory Verbs Complements in English. *Glossa 10*: 200–240.

Kittila, S. 2002. Remarks on the basic transitive sentence. *Language Sciences 24(2)*: 107–130.

Klaiman, M. H. 1981. Toward a Universal Semantics of Indirect Subject Constructions. *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society 7*: 123–135.

Klajn, I. 2006. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za udžbenike

Klein, H. G. 1974. *Tempus, Aspekt, Aktionsart*. Tubingen: Max Niemeyer Verlag.

Kohler, W. 1929. *Gestalt Psychology*. New York: Liveright.

Kohler, W. 1930. *Gestalt Psychology* (British Edition). London: Liveright.

Kohler, W. 1947. *Gestalt Psychology* (2nd edition). New York: Liveright

Kolaković, Z. 2018. Dvoaspektni glagoli – razlike između (p)opisa u priručnicima i stanja u korpusu s posebnim osvrtom na uporabu izvornih govornika. Međunarodna dvojna doktorska disertacija. Regensburg, Zagreb: Universitat Regensburg i University of Zagreb.

Kövecses, Z. i G. Radden. 1999. Towards a Theory of Metonymy. *Metonymy in Language and Thought 4*: 17–60.

Kravar, M. 1976. Glagolski vid kao tipološko-komparativni problem. *Radovi FF Zadar 14/15*: 289–312.

Krifka, M. 1989a. Nominal Reference, Temporal Constitution, and Quantification in Event Semantics. U: *Semantics and Contextual Expression,* R. Bartsch i dr. (ur.): 75–115. Dordrecht: Foris Publication.

Krifka, M. 1989b. *Nominalreferenz und Zeitkonstitution*. München: Wilhelm Fink.

Krifka, M. 1992. Thematic Relations as Links between Nominal Reference and Temporal Constitution. U: *Lexical Matters,* Sag, I. i A. Szabolcsi (ur.): 25–53. Stanford: CSLI.

Kubota, M. 2016. *A Cognitive Linguistics Analysis of Visual Perception Verbs with Special Reference to English Verbs "Look" and "See"*. Doctoral Dissertation. Kansai Gaidai University.

Kurath, H. 1921. *Semantic Sources of the Words for the Emotions in Sanskrit, Greek, Latin and the Germanic Languages*. Menasha (Wi): George Banta Publishing Co.

Lakoff, G. 1972. Linguistics and Natural Logic. U: *The Semantics of Natural Language,* D. Davidson i G. Harmon (ur.): 545–665. Dordrecht: Reidel.

Lakoff, G. 1977. Linguistic Gestalts. Papers from the… Regional Meeting. *Chicago Linguistic Society 3 (13):* 236–287.

Lakoff, G. i M. Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G. 1982. Categories and Cognitive Models. *Cognitive Science Report 2*. Berkeley: University of Berkeley.

Lakoff, G. 1987. *Women Fire and Dangerous Things – What Categories Reveal about the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Lakoff, T. i M. Turner. 1989. *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G. i M. Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.

Landau, B. i L. R. Gleitman. 1985. *Language and experience*. Cambridge: Harvard University Press.

Langacker, R. W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites.* Stanford: Stanford University Press.

Langacker, R. W. 1988a. A Usage-Based Model. U: *Topics in Cognitive Linguistics*, B. Rudzka-Ostyn (ur.): 127–161. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

Langacker, R. W. 1988b. A View of Linguistic Semantics. U: *Topics in Cognitive Linguistics,* B. Rudzka-Ostyn (ur.): 49–90. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

Langacker, R. W. 1990a. *Concept, Image and Symbol: A Cognitive Basis of Grammar*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Langacker, R. W. 1990b. Subjectification. *Cognitive Linguistics 1*: 5–38.

Langacker, R. W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II: Descriptive Applications.* Stanford: Stanford University Press.

Langacker, R. W. 1999. *Grammar and Conceptualization*. Berlin: Mouton.

Langacker, R. W. 2000. A Dynamic Usage-Based Model. U: *Usage-Based Models of Language*, M. Barlow i S. Kemmer (ur.): 1–63. Stanford: CSLI Publications.

Langacker, R. W. 2001. Discourse in Cognitive Grammar. *Cognitive Linguistics 12*: 143–188.

Langacker, R. W. 2005. Construction Grammars: Cognitive, Radical and Less So. U: *Cognitive Linguistics, Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction,* R. de Mendoza i dr. (ur.): 101–163.

Langacker, R. W. 2008. *Cognitive Grammar*. New York: Oxford University Press, Inc.

Langacker, R. W. 2009a. Cognitive (Construction) Grammar. *Cognitive Linguistics 20 (1)*: 167–176.

Langacker, R. W. 2009b. A Dynamic View of Usage and Language Acquisition. *Cognitive Linguistics 20 (3)*: 627–640.

Langacker, R. W. 2009c. Investigations in Cognitive Grammar. U: Cognitive Linguistic Research 42, D. Geeraerts. i dr. (ur.). Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Langacker, R. W. 2013. *Essentials of Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Lawless, H. i T. Engen. 1977. Associations to odors: Interference, mnemonics, and verbal labeling. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory, 3(1)*: 52–59.

Leech, G. 1971. *Meaning and the English Verb*. London: Longman

Lehmann, C. 1985. Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change. *Lingua e stile 20(3)*: 303–18.

Lehmann, V. 1999a. Aspekt. U: *Handbuch der sprachwissenschaftlichen Russistik und ihrer Grenzdisziplinen,* H. Jachnow i S. Dönninghaus (ur.) : 214-242. Wiesbaden: Harrassowitz.

Lehmann, V. 2001a. Ipf. Aspekt & vdrug 'plötzlich' (Die Entstehung einer neuen Situation als Indikator für Grammatizitätsgrade und Lexikalische Aktionale Funktionen). U: *Functional Grammar: Aspect and Aspectuality. Tense and Temporality. Essays in honour of Alexander Bondarko, A.* Barentsen i Y. Poupynin (ur.): 85-92. München: LINCOM Europa.

Lehmann, V. 2009b. Aspekt und Tempus. U: *Die slavischen Sprachen: ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung. Volume 1,* S. Kempgen i K. Gutschmidt (ur.) : 526–556. Berlin: Mouton de Gruyter.

Lehmann, V. 2010. Der slavische Aspekt im Licht der kognitiven Linguistik. U: *Die slavischen Sprachen im Licht der kognitiven Linguistik,* T. Anstatt (ur.): 77–99. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Lehrer, A. 1990. Polisemy, Conventionality and the Structure of Lexicon. *Cognitive Linguistic 1 (2)*: 207–246.

Lehrer, J. 2007. *Proust Was a Neuroscientist*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.

Levinson, S. C. 1997. From Outer to Inner Space: Linguistic Categories and Non- Linguistic Thinking. U: *Language and Conceptualization (Language, Culture and Cognition 1),* J. Nuyts i E. Pederson (ur.): 13–45. Cambridge: Cambridge University Press.

Lewis, C. I. 1929. *Mind and the World Order*. New York: C. Scribner's Sons.

Li, P. i Shirai, Y. 2000. *The Acquisition of Lexical and Grammatical Aspect*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Lyons, J. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lyons, J. 1977. *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press.

Manasia, M. 2016. Polysemy and Metaphor in the Verbs of Perception. *Proceedings of Harvard Squere Symposium: The Future of Knowledge 1*: 55–64.

Masterton, R. B. 1992. Role of the central auditory system in hearing: The new direction. *Trends in Neurosciences 15(8)*: 280–285.

Matlin, M. E. 2009. *Cognitive Psychology* (7th edition). International Student Version. New York: John Wiley and Sons, Inc.

Mealey, L. i dr. 1999. Symmetry and perceived facial attractiveness: A monozygotic co-twin comparison. *Journal of Personality and Social Psychology 76(1)*: 151–158

Mehlig, H. R. 1996. Some Analogies Between the Morfology of Nouns and the Morfology of Aspect in Russian. *Folia Linguistica 30*: 87–109.

Mervis, C. i dr. 1976. Basic Objects in Natural Categories. *Cognitive Psychology 8 (3)*: 382–439.

Mervis, C. i E. Rosch. 1981. Categorization of Natural Objects. *Annual Review of Psychology 32*: 89–113.

Michaelis, L. A. i K. Lambrecht. 1996. Toward a Construction Based Theory of Language Functions : The Case of Nominal Extraposition. *Language* 72: 215–247.

Michaelis, L. A. 1998. *Aspectual grammar and past-time reference*. London: Routledge.

Moguš, M. i dr. *Hrvatski čestotni rječnik*. Zagreb: Školska knjiga i Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Mihaljević, M. 2009. The Structure of Complements of Verbs of Perception in Croatian. U: *A Linguist's Linguist: Studies in South Slavic Linguistics in Honor of E. Wayles Browne,* S. Franks i dr. (ur.): 317–353. Bloomington: Slavica Publishers.

Miller, G. A. 1974. Listen and Hear. U: *Sensation and Measurement: Papers in Honor of S. S. Stevens,* H. R. Moskowitz i dr. (ur.): 129–135. University of Minessota.

Miller, G. A. i P. N. Johnson-Laird. 1976. *Language and Perception*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Miller, G. 1990. The Place of Language in Scientific Society. *Psychological Science 1(1)*: 7–14.

Moens, M. 1987. *Tense, Aspect and Temporal Reference*. Doktorska disertacija. Edinburgh: University of Edinburg.

Moens, M. i M. Steedman. 1987. Temporal Ontology in Natural Language. U: *Proceedings of the 25th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*: 1–7. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics.

Moens, M. i M. Steedman. 1988. Temporal Ontology and Temporal Reference. *Computational Linguistics 14*: 15–28.

Mønnesland, S. 2007. Je li glagolski vid sintaktička kategorija. Sintaktičke kategorije. U: *Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani,* B. Kuna (ur.): 145–158. Filozofski fakultet u Osijeku i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu.

Moore, T. i C. Carling. 1982. *Understanding Language: Towards a Post-Chomskyan Linguistics*. London: Macmillan.

Nicula, I. 2013. The Romanian Verbs of Perception ‘Vedea’ and ‘Auzi’. Between Direct and Indirect Perception. *Romanian Review of Linguistics 58 (3)*: 313–327.

Novak Milić, J. 2008. Kategorija aspekta dvočlanih švedskih glagola u odnosu prema vidu hrvatskih glagola. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Novakov, P. 2005. *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.

Olbishevska, O. 2004. Acquisition of Aspect (Lexical vs. Grammatical). *Cahiers Linguistiques d'Ottawa 32*: 66–86.

Omazić, M. 2015. *Phraseology through the looking glass*. Osijek: Filozofski fakultet.

Palmer, F. R. 1966. *A Linguistic Study of the English Verb*. London: Longman.

Palmer, S. E. 1999. *Vision Science: Photons to Phenomenology*. Cambridge MA: MIT Press.

Palmer, F. R. 2001. *Mood and Modality* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Papez, J. W. 1937. A Proposed Mechanism of Emotion. *Arch NeurPsych. 38 (4)*: 725–743.

Paradis, C. i M. Eeg-Olofsson. 2013. Describing Sensory Experience: The Genre of Wine Reviews. *Metaphor and Symbol 28 (1)*: 22–40.

Paradis, C. 2015. Meanings of Words: Theory and Application. U: *Handbuch Wort und Wortschatz 3,* U. Hab i P. Storjohann (ur.). Berlin / New York: Mouton De Gruyter.

Parte, B. i dr. 1990. *Mathematical Methods in Linguistics*. Dordrecht: Kluwer.

Pearson, J. 2014. New directions in mental-imagery research: The binocular-rivalry technique and decoding fMRI patterns. *Current Directions in Psychological Science 23(3)*: 178–183.

Pesetsky, D. M. 1995. *Zero Syntax: Experiencers and Cascades*. Cambridge, MA: MIT Press.

Polančec, J. 2014. Što nam 'aktionsart' glagola može reći o njegovu vidu: korpusna perspektiva. *Izlaganje na XXVIII. međunarodnom znanstvenom skupu HDPL-a*. Zagreb.

Polat, U. 1999. Functional architecture of long-range perceptual interactions. *Spatial Vision 12 (2)*: 143-162

Pomerantz, J. R. i M. Kubovy. 1981. Perceptual organization: An overview. U: *Perceptual organization,* M. Kubovy i J. R. Pomerantz (ur.). Hilladale, N.J.: Erlbaum.

Pomerantz, J. R. i M, Kubovy. 1988. Theoretical Approaches to Perceptual Organization. U. Handbook of perception and human performance, K. R. Boff i dr. (ur.): 36-1–36-46. New York: John Wiley & Sons.

Poutsma, H. 1926. *A Grammar of Late Modern English. Part II: The Parts of Speech. Section II*. Groningen: P. Nordhoff.

Primus, B. 1999. *Cases and thematic roles. Ergative, Accusative and Active*. Tubingen: Niemeyer.

Pustejovsky, J. 1991. The Generative Lexicon. *Computational Linguistics 17*: 409–441.

Quirk, R. i dr. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

Raffaelli, R. 2009. *Značenje kroz vrijeme. Poglavlja iz dijakronijske semantike*. Zagreb: Naklada Disput.

Raffaelli, I. 2017. Morfosemantička obilježja percepcijskih glagola u hrvatskom. U: *Zbornik radova Šestog hrvatskog slavističkog kongresa*, S. Botica i dr. (ur.): 375–385. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Raffaelli, I. i B. Kerovec. 2017. The Concept of Taste in Formation of Croatian and Turkish Lexicon: A Contrastive Analysis. *Suvremena lingvistika 1*: 21–48.

Raguž, D. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.

Reddy, M. 1993. The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in Our Language about Language. U: *Metaphor and Thought*, A. Ortony (ur.): 284–324. Cambridge: Cambridge University Press.

Rice, S. 1983a. *Towards a Cognitive Model of Transitivity.* Doktorska disertacija. San Diego: University of California.

Rice, S. 1987. *Towards a Cognitive Model of Transitivity*. San Diego: University of California.

Riemer, N. 2005. The Semantics of Polysemy: Reading Meaning in English and Warlpiri. U: *Cognitive Linguistics Research 30*, R. Dirven i dr. (ur.). Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Rogers, A. 1971. Three kinds of physical perception verbs. *Chicago Linguistics Society 7*: 206-223.

Rogers, A. 1973. *Physical perception verbs in English: a study in lexical relatedness*. Doktorska disertacija. UCLA.

Rojo, A. i J. Valenzuela. 2005. Verbs of Sensory Perception: An English Spanish Comparison. *Languages in Contrast 5 (2)*: 219–243.

Rosch, E. 1972. Universals in Color Naming and Memory. *Journal of Experimental Psychology 93 (1)*: 10–20.

Rosch, E. 1973. Natural Categories. *Cognitive Psychology 4 (3)*: 328–350.

Rosch, E. 1975. Cognitive Representations of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology 104 (3)*: 192–233.

Rosch, E. i C. B. Mervis. 1975. Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories. *Cognitive Psychology 7 (4)*: 573–605.

Rosch, E. 1976. Structural Basics of Typicallity Effects. *Journal of Experimental Psychology Human Perception and Performance 2 (4)*: 491–502.

Rosch, E. 1978. Principles of Categorization. U: *Cognition and Categorization,* E. Rosch i B. B. Loyd (ur.): 28–49. Hillsdale: Erlbaum.

Rosch, E. 1983. Prototype classification and logical classification: The two systems. U: *New Trends in Cognitive Representation,* E. F. Scholnik (ur.): 73–86. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

Rothstein, R. 2004. *Structuring Events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect*. Malden, MA: Blackwell.

Rouby et al. 2002. *Olfaction, Taste, and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rubin, E. 1915. *Synsoplevede Figurer*. Copenhagen: Gyldenda.

Ruhl, C. 1989. *On Monosemy: A Study in Linguistics Semantics*. Albany: State University of New York Press.

San Roque, L. i dr. 2015. Vision Verbs Dominate in the Conversation across Cultures, but the Ranking of Non-Visual Verbs Varies. *Cognitive Linguistics 26 (1)*: 31–60.

Sarić, D. 2014. *Aspekt u portugalskom i hrvatskom: primjer procesa i kulminiranih procesa*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

Sarić, D. 2015. Teličnost u hrvatskom. *Filologija 65*: 131–147.

Sawada, H. 2006. *Modaritei*. Tokyio: Kaitakusha.

Schlesinger, I. M. 1992. Experiencer as agent. *Journal of Memory and Language 31*: 315–32.

Sekular, R i R. Blake. 1994. *Perception*. New York: McGraw-Hill.

Shabanova, T. 2000. Semantic and Pragmatic Interface in English Verbs of Vision. *Web Journal of Formal Computational & Cognitive Linguistics*. http://fccl.ksu.ru/winter.2000/paper5.pdf

Shepherd, S. C. 1981. *Modals in Antiguan Creole, Chold Language Acquisition and History*. Doktorska disertacija. Stanford University.

Shepherd, S. C. 1982. From Deontic to Epistemic: an Analysis of Modals in the History of English, Creole and Language Acquisition. U: *Papers from the Fifth International Conference on Historical Linguistics,* Ahlqvist (ur.): 316–323. Amsterdam: John Benjamins.

Silić, J. 1978. An approach to the study of aspectuality in the Croatian literary language. U: *Konstrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika II*, R. Filipović (ur.): 42–70. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Silić, J. i I. Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Slabakova, R. 2001. *Telicity in the Second Language*. Amsterdam: John Benjamins Pulishing Company.

Smith, M. 1991. *The Parameter of Aspect*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Smith, M. 1993. Aspects of German Clause Structure from a Cognitive Grammar Perspective. *Studi Italiana di Linguistica Teorica e Applicata 22*: 601–638.

Smith, C. 1997. *The parameter of Aspect (2nd edition)*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Stanojević, M. M. 2013. *Konceptualna metafora: Temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode.* Zagreb: Biblioteka Srednje Europe.

Svartvik, J. i R. Quirk (ur.). 1980. *A Corpus of English Conversation*. Lund: C. W. L. Gleerup.

Sweetser, E. 1982. Root and Epsitemic Modals: Causality in Two Worlds. U: *Proceedings of the Eighth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society,* M. McCaulay i dr. (ur.): 484–507. Berkeley: Berkeley Linguistic Society.

Sweetser, E. 1984. *Semantic Structure and Semantic Change: A Cognitive Linguistic Study of Modality, Perception, Speech Acts, and Logical Relations*. Neobjavljena doktorska disertacija. Berkeley: University of California.

Sweetser, E. 1987. Metaphorical Models of Thought and Speech: A Comparison of Historical Directions and Metaphoricala Mappings in Two Domains. U: *Proceedings of the Annual Meeting of Berkeley Linguistic Society 13*: 446–459.

Sweetser, E. 1988. Grammaticalization and Semantic Bleaching. U: *Proceedings of the Annual Meeting of Berkeley Linguistic Society 14*: 389–405.

Sweetser, E. 1990. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure.* New York: Cambridge University Press.

Šipka, M. Okus i ukus. 1957. *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika 6 (2)*: 46–49.

Tabakowska, E. 2005. *Gramatika i predočavanje: Uvod u kognitivnu lingvistiku*. Zagreb: FF Press.

Talmy, L. 1975. Semantics and Syntax of Motion. U: *Syntax and Semantics 4,* J. Kimball (ur.): 181–238. New York: Academic Press.

Talmy, L. 1976. Semantic Causative Types. U: *Syntax and Semantics 6: The Grammar of Causative Constructions,* M. Shibatani (ur.): 43–116. New York: Academic Press.

Talmy, L. 1978. The Relation of Grammar to Cognition: A Synopsis. *Proceedings of the 1978 Workshop on Theoretical Issues in Natural Language Processing*: 14–24.

Talmy, L. 1983. How Language Structures Space. U: *Spatial Orientation: Theory, Research, and Application,* H. L. Pick i L. P. Acredolo (ur.): 225–282. New York: Plenum Press.

Talmy, L. 1985a. Force Dynamics in Language and Thought. *U Papers from the Twenty-First Regional Meeting of Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society.

Talmy, L. 1985b. Lexicalization Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms. U: *Language Typology and Syntactic Description 3: Grammatical Categories and the Lexicon,* T. Shopen (ur.): 57–149. Cambridge: Cambridge University Press.

Talmy, L. 1987. Lexicalization Patterns: Typologies and Universals. Berkeley Cognitive Science Report 47.

Talmy, L. 1988a. Force Dynamics in Language and Cognition. *Cognitive Science 12*: 49–100.

Talmy, L. 1988b. The Relation of Grammar to Cognition. U: *Topics in Cognitive Linguistics,* B. Rudzka-Ostyn (ur.): 165–205. Amsterdam: John Benjamins.

Talmy, L. 1991. Path to Realisation: A Typology of Event Conflation. *Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of the Berkley Linguistic Society*. 480–519. Berkley: Berkley Linguistic Society.

Talmy, L. 1996. The Windowing of Attention. U: *Grammatical Constructions: Their Form and Meaning,* M. Shibatani i S. A. Thompson (ur.): 235–287. Oxford: Oxford University Press.

Talmy, L. 2000. *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology Press.

Talmy, L. 2001. *Toward Cognitive Semantics, Typology and Process in Concept Structuring. Vol. 1*. Cambridge, MA – London, England: The MIT Press.

Talmy L. 2014. Concept structuring systems in language. *The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language 2 (Classic Edition)*: 15–46.

Taniguchi, K. 1997. On the Semantics and Development of Copulative Perception Verbs in English: A Cognitive Perspective. *English Linguistics 14*: 270–299.

Taylor, J. R. 1995. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Second Edition. New York: Oxford University Press.

Taylor, J. R. 2002. *Cognitive Grammar*. New York: Oxford University Press.

Tenny, C. 1987. *Grammaticalizing Aspect and Affectedness*. Doktorska disertacija. Cambridge, MA: MIT.

Tenny, C. 1994. *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*. Dordrecht: Kluwer.

Tobin, Y. 1993. *Aspect in the English Verb*. London: Longman.

Traugott, E. C. 1988. Pragmatic Strengthening and Grammaticalization. U *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society 12*: 539–550.

Traugott, E. C. 2015. Toward a Coherent Account of Grammatical Constructionalization. U: *Diachronic Construction Grammar, Constructional Approaches to Language 18,* L. Sommerer i dr. (ur.): 51–80. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Tuđman Vuković, N. 2010. *Glagoli govorenja: kognitivni modeli i jezična uporaba: sintaktičko-semantička studija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Tuggy, D. 1993. Ambiguity, Polysemy, and Vagueness. *Cognitive Linguistics 4 (3)*: 273–290.

Tuggy, D. 2003a. The Nawatl Verb 'Kisa': A Case Study in Polysemy. U: *Cognitive Approaches in Lexical Semantics, Cognitive Linguistcs Research 23,* H. Cuyckens i dr. (ur.): 323–362. Berlin: Mouton de Gruyter.

Tuggy, D. 2003b. Abrelatas and Scarecrow: Exocentric Verb-Noun Compounds as Illustrations of Basic Principles of Cognitive Grammar. *International Journal of English Studies 3(2)*: 25–61.

Tyler, A. i V. Evans. 2003. *The Semantics of English Prepositions: Spatial Sciences, Embodied Meaning, and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ullmann, S. 1957. *The Principles of Semantics*. Oxford: Blackwell.

Ungerer, F. i H. Schmidt. 1996. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London and New York: Longman.

Van Beek, W. E. A. 1992. Smell as a Social Frontier among the Kapsiki / Higi of North Cameroon and North-Eastern Nigeria. *Journal of the International African Institute 62 (1)*: 38–58.

Van Develde, R. 1977. Mistaken views of see. *Linguistic Inquiry 8*: 767–71.

Van Valin, R. D. Jr. 1993. A synopsis of Role and Reference Grammar. U: *Advances in Role and Reference Grammar,* R. D. Jr. Van Valin (ur.): 1–164. Amsterdam : John Benjamins.

Van Valin, R. D. i R. J. LaPolla. 1997. *Syntax: Structure, Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.

Van Valin, R. D. 2001. *An Introduction to Syntax.* Cambridge: Cambridge University Press.

Vazquez Rosas, V. 2004. Transitividad prototípica y uso. *Boletín de Lingüística 21*: 92–115.

Vendler, Z. 1957. Verbs and Times. *Philosophical Review 66 (2)*: 143–160.

Vendler, Z., 1967. Verbs and Times. *Linguistic in Philosophy*. Ithaca and New York: Cornell University Press.

Vendler, Z. 1970. Say what you think. U: *Studies in Thought and Language,* J. L. Cowan (ur.): 79–97. Tuscon: University of Arizona Press.

Verkuyl, H. J. 1972. *On the compositional nature of the aspects*. Dordrecht: Reidel.

Verkuyl, H. J. 1993. *A Theory of Aspectuality: The Interaction Between Temporal and Atemporal Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

Verkuyl, H. 2010. Tense, Aspect and Temporal representation. U: A. *Handbook of Logic and Language (2nd edition),* J. Van Benthem i Ter Meulen (ur.): 975–988. Amsterdan and Boston: Elsevier.

Viberg, A. 1983. The Verbs of Perception: A Typological Study. *Linguistics 21 (1)*: 123–162.

Viberg, A. 1984. The Verbs of Perception: A Typological Study. U: *Explanations for Language Universals,* B. Butterworth i dr. (ur.): 123–162. Berlin: Mouton de Gruyter.

Viberg, A. 2008. Emotion and Emotionality as a Hidden Dimensionof Lexicon and Discourse. *Bilingualism: Language and Cognition 11 (2)*: 189–191.

Vlach, F. 1983. On Situation Semantics for Perception. *Synthese 54*: 129–152.

Warren, R. M. i dr. 1972. Auditory Induction: Perceptual Synthesis of Absent Sounds. *Science 176 (4039)*: 1149–1151.

Weinrich, H. 1964. Tempus: Besprochene und erzählte Welt. Munchen: C. H. Beck.

Wertheimer, M. 1912. Experimentelle Studien uber das Sehen von Bewegung. *Zeitschrift fur Psychologie 61 (1)*: 161–265.

Wertheimer, M. 1938a. The General Theoretical Situation. U: *A Source Book of Gestalt Psychology,* W. D. Ellis (ur.): 12–16. London: Routledge & Kegan Paul. (Original work published 1922)

Wertheimer, M. 1938b. Gestalt theory. U: *A source Book of Gestalt Psychology,* W. D. Ellis (ur.): 1–11. London: Routledge & Kegan Paul. (Original work published 1924)

Wertheimer, M. 1945. *Productive thinking*. New York / London: Harper & Brothers.

Weyl, H. 1952. *Symmetry*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Whitt, R. J. 2011. (Inter)Subjectivity and Evidential Perception Verbs in English and German. *Journal of Pragmatics 43*: 347–360.

Wierzbicka, A. 1988. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

Wierzbicka, A. 1995. Dictionaries vs. Encyclopedias: How to Draw the Line. U: *Alternative Linguistics: Descriptive and Theoretical Modes,* P. W. Davis (ur.): 289–315. Current Issues in Linguistic Theory 102. Amsterdam: John Benjamins.

Willett, T. 1988. A Cross-Linguistic Survey of the Grammaticization of Evidentiality. *Studies in Language 12*: 51–97.

Wittgeinstein, L. 1958. *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.

Zrilić, S. i Košta, T. 2008. Specifičnosti rada sa slijepim djetetom u vrtićnu i školi s posebnim naglaskom na slušnu percepciju. *Magistra Iadertina 3(1)*: 171–186.

Zsigmond, H. i M. Solyom. 1976. *Pristup modernoj algebri*. Zagreb: Školska knjiga.

Žic Fuchs, M. 1991. *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*. Zagreb: Filozofski fakultet.

Žic Fuchs, M. 2009. *Kognitivna lingvistika i jezične strukture: engleski present perfect*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

MREŽNI IZVORI

hrWaC. Nikola Ljubešić, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/

Hrvatski nacionalni korpus. Marko Tadić, Zavod za lingvistiku, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form

Hrvatska jezična riznica. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
http://riznica.ihjj.hr/index.hr.html

Hrvatski jezični portal. Zagreb: Znanje i Srce.
http://hjp.znanje.hr/index.php?show=main

Mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije. Slaven Ravlić, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
https://www.enciklopedija.hr/

The Dictionary by Merriam-Webster
https://www.merriam-webster.com/

ŽIVOTOPIS AUTORICE

Helena Burić rođena je 1973. godine u Splitu, gdje je završila osnovnu i srednju školu te studij na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih znanosti i odgojnih područja. Od 2007. godine radi na Filozofskome fakultetu u Splitu, gdje u Centru za hrvatske studije u svijetu izvodi različite kolegije inojezičnoga hrvatskog i kulture poput *Croatian Language for Foreigners (A1, A2, B1, B2, C1, C2), Croatian Culture and Civilisation 1* i *Croatian Culture and Civilisation 2* te kolegije *Hrvatski jezik u pismu i govoru* i *Pregled hrvatske kulture i civilizacije* na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost. Već dugi niz godina sudjeluje u organizaciji i izvođenju nastave na *Ljetnoj školi hrvatskoga jezika i kulture* u Centru za hrvatske studije u svijetu Filozofskoga fakulteta u Splitu, a 2016. godine kolegije hrvatskoga jezika namijenjene stranim studentima izvodila je i na Medicinskome studiju na engleskome jeziku Medicinskoga fakulteta u Splitu. Od 2010. do 2015. radila je na Sveučilištu Waterloo u Kanadi na Katedri za hrvatski jezik i književnost, gdje je također izvodila brojne kolegije: *Elementary Croatian, Intermediate Croatian, Elementary Croatian Online, Modern and Contemporary Croatian Culture and Literature, Croatian Women throughout History, Special Topics in Croatian Studies* i dr.

Sudjelovala je na brojnim međunarodnim i domaćim stručnim i znanstvenim skupovima te u različitim oblicima stručnoga usavršavanja. Redovito objavljuje stručne i znanstvene radove, a pored stručnoga i znanstvenoga rada bavila se i pisanjem poezije i kratkih priča, koje je objavljivala u svim važnijim književnim časopisima i za koje je i nagrađivana. Posljednjih joj je godina jedno od glavnih profesionalnih i osobnih područja interesa upravo kognitivna lingvistika, iz koje je odabrala i temu doktorske disertacije.

Objavljeni radovi:

Burić, H. 2021. Agentivnost subjekta u konstrukcijama s osjetilnim glagolima vida i sluha. *Jezikoslovlje 22 (1)*: 37–76.

Burić, H. i J. Korljan Bešlić. 2021. *Prijeđimo na ti 1: udžbenik inojezičnog hrvatskog za početnu razinu učenja jezika*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Spltu.

Burić, H. i J. Korljan Bešlić. 2021. *Prijeđimo na ti 1: vježbenica inojezičnog hrvatskog za početnu razinu*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.

Burić, H. 2019. Kognitivna gramatika u nastavi inojezičnoga hrvatskog (primjer poučavanja nominativa i akuzativa). *Nastava stranih jezika – suvremeni pristup, teorija i praksa* (Zbornik radova posvećen profesorici Vesni Krneti): 77–93. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Burić, H i M. Nigoević. 2015. Holistički pristup funkcionalnim oznakama romanskih jezika. U: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 41 (2)*, Ž. Jozić i dr. (ur.): 435–445. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Burić, H. i J. Lasić. 2013. Kolokacije u inojezičnome hrvatskom. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu 5*: 233–249.

Burić, H. 2015. Neke značajke života žena u iseljeništvu u periodu između 1880. i 2. svjetskog rata. U: *Hrvatska izvan domovine* (Zbornik radova predstavljenih na prvom Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Zagrebu 2014.), M. Sopta i dr. (ur.): 332–339. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, Centar za kulturu i informacije Maksimir i Golden marketing.

Burić, H. i J. Lasić. 2013. Hrvatski jezik u multikulturalnom prostoru Kanade i SAD-a. *Zbornik radova Instituta za društvene znanosti Ivo Pilar 1*. Zagreb: Institut za društvene znanosti Ivo Pilar

Burić, H. i J. Lasić. 2016. Jedna duša, a nas dvoje: u jednome jeziku o dvije kulture. U: *Knjiga sažetaka 2. hrvatskog iseljeničkog kongresa*, M. Perić Kaselj i M. Sopta (ur.): 17–18. Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskoga iseljeništva.

Lasić, Josip; Burić, H. i J. Lasić. 2012. Krematonimi kao kulturološki resurs inojezičnoga hrvatskog. U: *Zbornik sažetaka IV. HIDIS-a*, L. Cvikić i Z. Jelaska (ur.): 11–12. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Burić, H. i J. Lasić. 2012. Materinski jezik u multikulturalnom prostoru Australije. U: *Zbornik radova Prvog bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa,* S. Halilović i M. Omerović (ur.): 221–229. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.

Burić, H. i V. Grubišić. 2010. Online učenje hrvatskoga jezika na Sveučilištu Waterloo u Kanadi. *Croatian Studies Review 6 (1)*: 201–209.

Burić, H. 2008. Iskustva radioničkog pristupa na 1. kulturnim susretima europskih studenata kroatistike 'Croati Mundi'. U: *Croatian Studies Review 5 (1),* B. Škvorc (ur.): 194–200. Sydney, Split i Waterloo: Macquarie University, Filozofski fakultet u Splitu i University of Waterloo.